I. I. BUJOR şi FR. CHIRIAC

GRAMATICA LIMBII LATINE

EDITURA ŞTIINŢIFICĂ
Bucureşti 1958

PREFA Ț Ă

În timpul ultimului deceniu nu s-a mai publicat nici o lucrare de gramatică latină, deşi nevoia unui atare manual era mult simțită de cei care doreau să se ocupe cu acest studiu.

Editura ştiințifică, în dorința de a împlini această lipsă, a hotărît să se tipărească „Gramatica limbii latine".

După o experiență de aproape trei decenii, acest manual apare acum într-o formă complet înnoită şi întregită.

El este alcătuit din două părți distincte: morfologia şi sintaxa.

Ca şi în trecut, morfologia este tratată pe capitole, după părțile de vorbire, iar în tratarea sintaxei capitolele au fost orînduite, pe categorii sintactice, potrivit cu cele ale sintaxei romîne.

Am păstrat şi în acest manual principiul inducției regulilor dintr-un număr de exemple care le preced. Toate aceste exemple sînt extrase din operele scriitorilor clasici latini proeminenți, în special din cele ale lui Csesar, Cicero Titus Livius. Toate exemplele sînt traduse în limba romînă spre a fi înlăturate greutățile de limbă sau de stil care s-ar ivi pentru cititori.

Pentru o temeinică asimilare şi aplicare a regulilor învățate pe baza exemplelor din manual, am înscris la fiecare capitol de sintaxă o versiune extrasă din operele scriitorilor latini.

Fiind însă cunoscută însemnătatea temei — traducerea din limba maternă în limba latină — am introdus la locul cuvenit cîte o temă care serveşte la acelaşi scop: asimilarea şi aplicarea regulilor învățate.

La sfîrşitul manualului am adăugat suplimente despre: topica latină, figuri de stil, formarea cuvintelor latine, prosodia şi metrica latină, numele roman, calendarul roman, unități <de măsură-romane.

In forma lui actuală şi întregit cu suplimentele mai sus arătate, socotim că acest manual va fi un folositor instrument de studiu atît în predarea cît şi în învățarea limbii latine.

AUTORII

30 septembrie 1957

BIBLIOGRAFIE

Maquet et Roger— *Grammaire latine.* Paris, 1923.
J. R. M a d v i g — *Grammaire latine,* Paris, 1885.
A. Ernout — *Morphologie historique du latin,* Paris, 1935.
Riemann et Goelzer— *Grammaire comparee du Grec et du Latin,* Paris, 1897.
B r e 1 e t — *Grammaire latine,* Paris, 1901.
O. Riemann — *Syntaxe latine,* Paris, 1900.
F. Antoine — *Syntaxe de la langue latine,* Paris, 1885.
Albert Grenier— *Le genie romain,* Paris, 1925.
S. R ei na eh — *Grammaire latine,* Paris, 1886.
O. Weissenfels— *Syntaxe latine,* Berlin, 1897.
J. Gantrelle — *Nouvelle grammaire de la langue latine,* Paris, 1875.
Ferdinando S chu 1 z — *Piccola grammatica latina* (ed. italiană), Torino, 1888.
Dr. Gow et S. Reinach — *Minerva,* Paris, 1909.
J. Marquardt-ia *vie privee des Romains,* Paris, 1892.
L. Quicherat— *Prosodie latine,* Paris, 1872.
Gh. Turot et Emile G h a t e 1 a i n — *Prosodie latine et grecque,* Paris, 1896.
A. C. J u r e t — *Mitrique grecque et latine,* Paris, 1938.
F. Plessis— *Mitrique grecque et latine.* Paris, 1889.
Louis Havet— *Metrique grecque et latine,* Paris, 1896.
L. Laurand— *Manuel des etudes grecques et latines,* Paris, 1924.
Gh. Dezobry — *Rome au siecle d'Auguste,* Paris, 1870.
J. Marquardt— *Le culte chez Ies Romains,* Paris, 1889.
A. G. J u r e t — *Manuel de phonetique latine,* Paris, 1921.
M. Niedermann— *Phonetique historique du latin,* Paris, 1931.
A. Ernout et A. Meillet — *Dictionnaire etymologique de la langue latine,*
Paris, 1932. J. Vendryes-i« *langage,* Paris, 1921. Charles Bruneau et Marcel Heulluy— *Grammaire pratique de la langue*
franţaise, Paris, 1938.

NOŢIUNI GENERALE

ALFABETUL

Limba latină a fost vorbită la început în centrul Italiei vestice, în provincia Latium, în care se afla şi oraşul Roma. în măsura în care puterea politică a Romei se întindea peste noi teritorii, ea ducea cu sine şi întrebuinţarea limbii latine ca limbă a statului. Aşa s-a făcut că limba latină a fost limba oficială în toate teritoriile aşezate pe coastele Mării Mediterane, adică în Africa nordică, Asia vestică şi Europa sudică, întinzîndu-se chiar şi în nordul Dunării. Iar cînd, acum aproximativ cincisprezece secole, puterea politică a Romei a încetat, limba latină nu s-a stins, ci a continuat să trăiască, dînd naştere limbilor romanice actuale, în Peninsula Iberică, în Galia, în Italia, în Tracia şi Dacia.

Dar o dată cu desfiinţarea unităţii politice a statului roman şi o dată cu stabilirea de condiţii noi de viaţă în ţinuturile citate mai sus, s-a rupt şi unitatea de limbă dintre ele, limba latină avînd să se dezvolte în fiecare teritoriu potrivit împrejurărilor speciale în care a trebuit să-şi ducă viaţa populaţia respectivă. Iar limbile romanice născute pe aceste teritorii nu sînt chiar limba latină, ci limbi care au la temelia formării lor limba latină, dar care, în dezvoltarea lor, au evoluat după legi proprii.

Cu limba latină vorbită în imperiul roman nu putem lua contact decît pe calea scrisului, prin operele care au rămas din vremea vieţii romane. De aceea, înainte de a trece la studiul limbii latine, e necesar să cunoaştem scrierea folosită de romani şi modul cum pronunţau literele de care se serveau.

SCRIEREA

în epoca clasică, romanii au întrebuinţat 22 litere : a, b, c, d, e, f, g, h, i, k, 1, m, n, o, p, q, r, s, t, u, x, z.

Din acestea a, e, î, o, u sînt vocale, celelalte sînt consoane ; h însă nu este socotit între consoane, ci este numai semnul unei aspiraţii[1], pe care grecii o notau, nu cu o literă, ci prin nişte semne, numite spirite, aşezate deasupra literelor : *heri* = ieri.

Semnul i arăta atît vocala i *(iile* == acelaj, cît şi consoana i (i), adică un sunet care face silabă^împreună cu o vocală *(iugum,* scris şi *jugum* = jug). ■ ■■′ Semnul u arăta atît vocala u *(unus* = unuj, cît şi consoana u (v), adică un sunet care face silabă împreună cu o vocală *(uenio,* scris şi *venio,* = vin).

1. Vezi şi A. G. Jur'et- *Manuel de phonetique latine,* p. 32, Paris, 1921.....

Semnul z era întrebuinţat numai în cîteva cuvinte greceşti: *zona* = cingătoare.
Mai tîrziu s-a introdus y, ca vocală, tot pentru cuvinte greceşti: *Dionysius.*
La început semnul c nota sunetele guturale pe care noi le redăm prin literele c şi g. Din secolul al IV-lea î.e.n. s-a introdus semnul g, şi astfel cele două sunete au avut semne speciale : *caput* = cap, *gallus* = cocoş.
Semnul k a rămas numai în unele expresii, cum este cuvîntul *kalendee* = ziua întîia a fiecărei luni.
în scrierea limbii latine, noi întrebuinţăm semnul u pentru vocală şi semnul v pentru consoană, spre a evita confuziile : *calui* (pers. I a perf. ind. de la verbul *caleo* = mi-e cald), *calci* (gen. sing. şi nom. pi. mase. de la adjectivul *calvus* = pleşuv) ; *volui, -işti, -it, -imus, -istis, -erunt* (formele perf. ind. de la verbul *volo* = vreau), *volei, -işti, -it, -imus, -istis, -erunt* (formele perf. ind. de la verbul *volvo* — rostogolesc).
Pentru sunetele i vocală şi i consoană se întrebuinţează şi azi, în general, un singur semn : i *(iste* — acesta, *iuvenis* = tînăr). Se pot întrebuinţa însă şi semne deosebite : i (vocală), j (consoană) : *iste, juvenis.* Aşa au dicţionarele.
Din faptul că romanii au întrebuinţat aceeaşi literă pentru două sunete : i vocală şi i consoană, u vocală şi u consoană, nu rezultă că cele două sunete folosite cu caracter de vocală şi cu caracter de consoană erau identice ca timbru, deosebindu-se între ele numai prin capacitatea de a constitui silabă singure sau împreună cu o vocală, ci trebuie să fi prezentat o asperitate specială * cele cu caracter de consoană, care a dus în limbile romanice, pe i consoană la j (lat. *iurare, iocare;* rom. *a jura, a juca;* fr. *jurer, jouer;* it. *giurare, giocare;* sp. *jurar, jugar),* iar pe u consoană la consoana fricativă V^2 (lat. *uentus, uenire;* rom. *vint, a veni;* fr. *cent, venir;* it. *vento, venire;* sp. *viento, venir)* [3]. Această deosebire caracteristică de pronunţare a lui u consoană a obligat pe împăratul Claudius, care a domnit între anii 41—54 e.n., să creeze un semn nou pentru acest sunet.
Deci, scrierea cu v nu reprezintă numai o necesitate a noastră de a evita confuziile, ci chiar o realitate a pronunţării latine, notată încă din primul secol al e.n., cînd au trăit scriitori mari ca Seneca, Martiulis, Iuvenalis, Quintilianus, Plinius, Tacitus.
Şi scrierea lui i consoană prin semnul j ar aduce claritate, căci s'ar cunoaşte uşor citirea celor doi i: *ma-jor* = mai mare (cu i consoană), *tenu-i-or* — mai subţire (cu i vocală, formînd singur silabă).
Romanii au împrumutat alfabetul de la estrusci cu aproximativ şase secole î.e.n., şi anume un alfabet vechi estrusc, iar acesta din urmă a fost format după alfabetul grec întrebuinţat în vreuna din coloniile greceşti ale Italiei sudice. Faptul acesta a fost stabilit pe baza descoperirii de curînd

1. Vezi şi A. G. J u r e t, *op. cit.* p. 30.
2. Vezi şi M. Niedermann — Phonetique historique du latin, §§ 42 şi 58, Paris, 1931.
3. Identitatea de tratament a consoanelor i şi u pe tot domeniul romanic arată că acest fenomen lingvistic se datoreşte nu bazei de articulaţie a populaţiei băştinaşe, care era diferită în diversele teritorii şi nici influenţei unei regiuni asupra celorlalte, ele fiind aşa de departe unele de altele, ci timbrului special pe care-l purtau aceste consoane în limba latină şi care a impus primirea lor peste tot ca fricativele j. şi v.

a vechiului alfabet etrusc, care cuprinde literele folosite în vechile inscripţii romane, avînd aceeaşi formă şi la etrusci şi la romani[1].

PRONUNŢAREA

Romanii, în epoca republicii, şi mai ales în primele ei timpuri, pronunţau literele alfabetului lor aşa cum le pronunţăm şi noi în cuvintele romî-neşti, cu următoarele deosebiri:

c, g, t, înainte de e, i se pronunţau aproape cu acelaşi sunet ca înainte de vocalele a, o, **u**: *castra* = tabără, *circulus-kirculus* = cerc.

Notă. Pra^nomina (numele de persoană) *Caius* şi *Cnieus,* care s-au pronunţat totdeauna *Gaius* şi *Gnseus,* s-au scris cu litera c şi după introducerea literei g, din respect pentru tradiţia ortografică a numelor proprii, şi s-au notat prin iniţiale în forma C. şi Cn.

Faptul că litera c a reprezentat la început şi sunetul lui c şi pe al lui g este un indiciu mai mult că alfabetul latin a fost împrumutat de Ia etrusci, căci în fonetismul etrusc surda c şi sonora g se confundau [2].

s în orice poziţie se afla, chiar între două vocale, se citea **s**: *satis* = destul, *fusus* = fus.

u consoană se citea cu un sunet apropiat de **n** vocală : *uetus (vetus)* = vechi.

Consoanele duble se citeau cu o durată mai lungă : *stella* (= stea), *terra* (= pămînt), *missio* (= concediere).

In epoca imperială a început modificarea unor sunete şi anume :

u consoană a început din secolul I e.n. să se apropie de sunetul lui v şi a luat sunetul unui v labiodental, devenind de atunci fricativa sonoră corespunzătoare unui f [3].

c, g înainte de e, i, şi ti urmat de o vocală, încep să-şi modifice pronunţarea, căpătînd la început o puternică palatalizare, care a dus la confuzia sunetelor ci, ti (ky, ty), ceea ce se constată în scris încă din secolul al II-lea e.n., de cînd încep să apară forme ca *terminaeiones, iusticia, concupiscenta* în loc de *terminationes, iustitia, concupiscentia.* Şi se ştie că abaterile de la formele normale ale limbii pătrund în scriere cu mult mai tîrziu decît au apărut în vorbire. Acestei palatalizări i-a urmat asibilarea lor, adică pronunţarea lor cu sunete care au dus la s, ce, ci, ge, gi, ţ.

ae trecuse de la sfîrşitul republicii în e, iar **oe** în **e** [4]. Pentru ae M. Teren-tius Varro, contemporan cu Cicero, notează că încă din timpul poetului Lucilius, adică în secolul al II-lea î.e.n., *rustici* pronunţau *Cecilius, pretor,* în loc de *Caecilius, praetor,* cum arată de altfel şi inscripţiile vechi : *questores, Diane, Victorie, pretor,* în loc de *qusestores, Dianse, Victorise, prsetor* [5].

In învăţămîntul nostru s-a citit astfel:

grupele ce, ci, ge, gi, ca în romîneşte : *Cicero, gemo* (== gem), *frigidus (*= rece).

1. Albert Grenier — *Le genie romain,* pag. 34—39.
2. *Ibidem.*
3. Ed. Bourciez — *Elemente de linguistique romane,* ed. II, 1923, pag. 46.
4. *Ibidem,* pag. 43.
5. S. Reinach — *Grammaire latine,* 1886, p. 257. Dacă numele lui *Csesar* se va fi citit Kaesar şi aşa l-au putut cunoaşte germanii, aceasta se datoreşte tradiţiei urmate în scrierea sau pronunţarea numelor proprii, fapt notat şi pentru *Caius* şi *Cnmus.*

grupul ti urmat de o vocală s-a citit ți: *iustitia* (= dreptate), *etiam (*= chiar). Dacă însă este precedat de s, *x, t,* sau cînd i este lung, se pronunță tot ti: *ostium* (= uşă), *mixtio* (= amestec), *Bruttius* (= din Brut-tium), *totius* (= al întregului).
j, cînd îl scriem, îl pronunțăm i: *juro-iuro* (= jur).
grupul ngu urmat de vocală îl citim ngv, pentru a evita citirea lui gu ca silabă aparte : *sanguis (*— sînge).
grupul qu îl pronunțăm ev: *quinque* (= cinci).
Notă. Nu este nici o dificultate ca grupul ti să se citească totdeauna ti, grupul ngu să se citească ngfi şi grupul qu să se citească totdeauna cu.
grupele ph, th, introduse mai tîrziu, le pronunțăm f, t: *philosophus* (= filosof), *Themistocles.*
grupele ae, oe sînt diftongi numai în scriere, în pronunțare se citesc ca o singură vocală (e) : *cmlum* (= cer), *poena* (= pedeapsă). Cînd se citeşte fiecare vocală deosebit, se pune trema (..) pe e: *aer* (—aer), *poeta* (= poet).
grupul au este diftong: *lau-do* (= laud).
grupul eu este diftong şi se întîlneşte în cuvintele : *heus (*= hei), *heu* (= vai), *eheu* (= of), *ceu* (= ca), *seu (*= sau dacă), *neu* (= şi să nu), *neuter* (= nici unul din doi) şi în cuvintele venite din limba elenă, unde aveau diftongul ev: *Eu-ro-pa, Eu-ge-ni-a* etc.
grupul ei este diftong în interjecția *hei* (= ah).
grupul ui este diftong în cuvintele : *huic* (= acestuia), *cui* (= cui, cărui), şi în interjecția *hui (*— ei şi? O hol).
Notă. Singurele vocale, care, fiind întrebuințate în acelaşi cuvînt una după alta, constituiau totdeauna diftong, erau au. Celelalte grupe de vocale, notate aici ca diftongi, au fost tratate ca atare numai în anumite epoci sau numai la anumite cuvinte.
Azi se tinde spre o citire care să reproducă citirea din epoca republicii romane.
ACCENTUAREA
în limba latină toate cuvintele purtau cîte un accent, în afară de encliticele -que (= şi), -ve (= sau), -ne (= oare?), care nici nu se scriu izolate, ci se alipesc la sfîrşitul eîte unui cuvînt.
Latinii aveau silabe lungi şi silabe scurte.
Silabele lungi se pronunțau cu durată de două ori mai mare ca cele scurte. Astfel în cuvîntul barba (= barbă), silaba bar se pronunța lung, iar silaba ba se pronunța scurt; în cuvîntul arare (= a ara), silaba ra se pronunța lung, silabele a şi re se pronunțau scurt.
însuşirea de lungă sau scurtă o căpăta silaba fie din durata pe care o avea din natură, adică din firea limbii, vocala silabei respective, pronun-țîndu-se lung sau scurt (cum s-a văzut în cuvintele de mai sus la silabele ra lungă, a, re, ba scurte), fie din condițiile speciale în care este aşezată vocala în cuprinsul cuvîntului (cum e cazul silabei bar lungă).
Latinii nu aveau semne deosebite pentru silabele lungi sau pentru cele scurte; noi însă obişnuim să însemnăm cu ,— silabele lungi, şi cu *Kj* silabele scurte: *barbă, arări.* ; ;.

Noi nu putem citi respectînd totdeauna durata (cantitatea) silabelor latineşti, căci limba romînească nu are silabe lungi şi scurte. Ţinem însă seamă de cantitatea silabelor latineşti la accentuarea cuvintelor şi la citirea versurilor.

Pentru accentuare numim silabele începînd de la sfîrşitul cuvîntului:

cea de la sfîrşit se numeşte **ultima;**
a doua de la urmă se numeşte **penultima;**
a treia de la urmă se numeşte **antepenultima;**

Cuvintele de o singură silabă au accentul pe acea silabă : *non* = nu. Cuvintele de două silabe au accentul pe penultima : *pater* = tată. Cuvintele de trei sau mai multe silabe au accentul pe penultima, dacă este lungă ; dacă penultima este scurtă, accentul trece pe antepenultima :
virtutes = virtuţile, *homînes* = oamenii.

Deci, în cuvintele polisilabice, niciodată accentul nu este pe ultima ; cantitatea penultimei este cea care dictează unde stă accentul.

Pentru cunoaşterea cantităţii silabelor sînt multe reguli; notăm aici următoarele trei:

1. Silaba, a cărei vocală este aşezată înaintea altei vocale, este scurtă : *patria* = patria. *(Vocalis ante vocalem brevis est* = Vocala dinaintea altei vocale este scurtă).
2. Silaba a cărei vocală este urmată de două consoane, dintre care una îi aparţine ei, iar a doua silabei următoare, sau este urmată de consoană dublă, este lungă : *unde* = de unde, *nullus* = nici unul.
3. Silaba, care cuprinde un diftong este lungă : *cselum* = cerul.

Notă. Encliticele *-que, -ve, -ne* fac ca silaba finală a cuvîntului, la care se alipesc, să fie accentuată: *equites peditesque* = călăreţii şi pedestraşii.

Prepoziţiile puse înaintea sau imediat în urma cuvintelor al căror caz îl conduc **sînt** atone.

^

MORFOLOGIA

PĂRŢILE DE VORBIRE

Morfologia — de la cuvintele greceşti *morfe* = formă şi *logos* = vorbire, cuvînt — este partea gramaticii care se ocupă cu formele pe care le îmbracă diferitele cuvinte ale unei limbi, pentru a exprima gîndiri.

După sensul pe care-1 au, cuvintele limbii latine se împart în nouă grupe sau părţi de vorbire *(partes orationis),* şi anume :

1. Substantivul *(nomen substantiv um),* cuvînt format din cuvîntul latinesc *substantia* = existenţă, materie. Din această grupă face parte orice cuvînt care este nume de fiinţă sau de lucru, de idee : *canis* = cîine, *ferrum* = fier, *victoria* = victorie.
2. Adjectivul *(nomen adiectivum),* cuvînt format din cuvîntul latinesc *adiicere* = a adăuga. Din această grupă fac parte cuvintele care exprimă o însuşire a unei fiinţe sau a unui lucru : *altus* = înalt, *albus* = alb, *dulcis* = dulce.
3. Numeralul *(nomen numerale),* cuvînt format din cuvîntul latinesc *numerus* = număr. în această grupă intră cuvintele care exprimă un număr : *unus* = unu, *septem* = şapte, *miile* = o mie.
4. Pronumele *(nomen pronomen),* cuvînt format din cuvintele latineşti *pro* = pentru, în loc de, şi *nomen* = nume. în această grupă intră cuvintele care înlocuiesc în vorbirea noastră numele fiinţelor sau lucrurilor : *ego* = eu, *iste* = ăsta, acesta, *alter* = altul, celălalt.
5. Verbul, de la cuvîntul latinesc *verbum* = vorbă. în această grupă intră cuvintele care exprimă acţiuni sau stări puse în legătură cu o fiinţă sau lucru: *canto* = eu cînt.
6. Adverbul *(adverbium),* cuvînt format din cuvintele latineşti *ad* = la, lîngă, şi *verbum* = verb. Aici se grupează cuvintele care însoţesc un verb, întregind ideea exprimată de el prin elemente privitoare la împrejurări sau circumstanţe : *hic* = aici, *heri* = ieri.
7. Prepoziţia *(praepositio),* cuvînt format din cuvintele latineşti *prae* = înainte şi *ponere* = a pune, a aşeza. Aici se grupează cuvintele care se pun înaintea numelor, stabilind raporturi între părţile de propoziţiune care nu sînt de acelaşi fel : *ad* = la, *in* = în.
8. Conjuncţia *(coniunctio)*, cuvînt format din cuvintele latineşti *cum* = cu, împreună cu, şi *iungere* = a uni, a lega. Aici intră cuvintele care stabilesc raporturi între părţile de acelaşi fel ale propoziţiei sau între propoziţii : *postquam* = după ce, *quia* = fiindcă, *si* == dacă, *et* = şi.
9. Interjecţia *(interiectio),* cuvînt format din cuvintele latineşti *inter* = între şi *iacere* = a arunca. Aici intră cuvintele care sînt pronunţate ca izbucniri

n

în timpul vorbirii, exprimînd un sentiment de admirație, de bucurie, de durere : *vae* = vai, *heus* = hei.
Examinînd tabloul de mai sus, observăm că, față de numărul părților de vorbire din limba romînă, în limba latină lipseşte una, şi anume **articolul.** De aceea în limba latină aceeaşi formă a substantivului exprima şi forma articulată şi pe cea nearticulată : *lupus* = un lup şi lupul.
Aceste părți de vorbire se împart în două grupe : *flexibile,* cele a căror formă se modifică pentru a exprima diferitele roluri pe care le au în exprimarea gîndirii, şi *neflexibile,* cele a căror formă nu se modifică.
Flexibile sînt primele cinci părți de vorbire, dintre care primele patru sînt declinabile, iar a cincea este conjugabilă.
Neflexibile sînt ultimele patru părți de vorbire.
Notă. Latinii împărțeau cuvintele în trei clase:
1. **nomen,** cuprinzînd substantivul, adjectivul, numeralul şi pronumele ;
2. **verbum** ;
3. **particulae,** cuprinzînd adverbul, prepoziția şi conjuncția.

SUBSTANTIVUL

După forma pe care o îmbracă şi după sensul pe care-1 are, substantivul poate exprima ideea de gen, de număr şi de caz.

GENUL

în limba latină sînt trei genuri: genus masculinum, genus femininum şi genus neutrum.

De genul masculin sînt toate numele de fiinţe bărbăteşti *(vir* = bărbat, *taurus* = taur, precum şi numele de lucruri, în care imaginaţia omului primitiv a văzut Însuşiri de fiinţe bărbăteşti, cum sînt numele de vînţuri şi numele de fluvii *(ventus* = vînt, *aquilo* = acvilenul, vînt din spre nord ; *Danubius* = Dunărea, *Rhenus* = Rinul). Numele de luni sînt adjective: *mensis Ianuarius* = luna ianuarie, *nonee Ianuariae* = nonele lui ianuarie. Cînd pentru numele lunii se întrebuinţa numai adjectivul respectiv, se punea la genul masculin, căci se subînţelegea cuvîntul *mensis* (lună) : *Ianuarius.*

De genul feminin sînt toate numele de fiinţe femeieşti *(mulier* = femeie, *filia* = fiică), precum şi numele de lucruri, în care imaginaţia omului primitiv a văzut însuşiri de fiinţe femeieşti, cum sînt numele de arbori, numele de_ oraşe*(prunus* = prun, *Roma* = Roma.

Substantivele care sînt denumiri generale de persoane, fără preocupare de sex, sau care sînt nume de specii de animale, sînt de genul masculin *(hostis* = duşman, *corvus* = corb). Terminaţia însă putea indica pentru numele de specii de animale şi genul feminin *(aquila* = vultur, *avis* = pasăre).

Unele denumiri generale de persoane, ca şi unele nume de specii de animale pot exprima oricare dintre aceste două genuri, cînd vrem să precizăm sexul fiinţei despre care vorbim şi atunci li se poate ataşa adjectiv de genul masculin sau de genul feminin. Acestea se numesc nomina communia. Astfel sînt: civis = cetăţean, cetăţeană *(civis Gaditanus, civis Gaditana,* din Cadix), adolescens = tînăr, tînără, affinis = rudă, artifex = artist, artistă, comes = tovarăş, tovarăşă, coniux = soţ, soţie, dux = conducător, conducătoare, heres = moştenitor, moştenitoare, infans = copil, copilă, obses = ostatic, ostatică, parens = părinte, sacerdos = preot, preoteasă, vates = profet, pro-fetească, bos = bou, vacă *(boves aversi* = boii întorşi, abătuţi în altă parte,

boves actae = vaci mânate), lepus = iepure, iepuroaică, mus = şoarece, şoricioaică, elephantus = elefant mase. sau fem., anser = gîscă, gîscan etc.
Substantivele care au un anumit gen cu care exprimă ambele sexe numesc nomina epicoena. Astfel sînt de genul masculin: corvus = corb cancer = rac, piscis = peşte, passer = vrabie, vultur = vultur etc. ; de gei feminin : vulpes = vulpe, avis = pasăre, anas = rață, aquila = vultur felis = pisică, rana = broască etc.
Notă. Substantivele care sînt nume proprii se scriu cu literă mare. Tot cu literă m; se scriu şi adjectivele şi adverbele formate din nume proprii: *Romulus, Roma; popii Romanus* = poporul roman, *Latina lingua* — limba latină, *Latine loquimur* = vorb latineşte.
De genul neutru sînt substantivele care sînt nume de lucruri, adi numesc obiecte care prin natura lor nu pot avea — şi pe care nici imaginat omului primitiv nu le-a considerat că au — nici însuşiri bărbăteşti, ni însuşiri femeieşti, şi care deci, nu pot fi trecute la nici unul din cele două genuri enumerate mai sus (căci «neutru» înseamnă: nici unul nici altul
Regulile privitoare la gen se vor întregi în cursul studierii declinărilor
NUMĂRUL
Limba latină are două numere : singularul şi pluralul.
Substantivul este la numărul singular, cînd numeşte o singură ființă un singur lucru sau o singură specie ; este la numărul plural cînd numeşt mai multe ființe sau mai multe lucruri: *capra* = capra, *caprae* — caprele
CAZURILE
în limba latină sînt şase cazuri :
Nominativul *(nominativus,* de la *nominare* = a numi) este cazul subiec tul ui şi se găseşte cu întrebarea cine? *(quis?)* sau ce? *(quid?).*
Genitivul *(genitivus,* de la *gignere* = a naşte. este cazul atributului substantival şi se găseşte cu întrebarea al cui? *(cuius?).*
Dativul *(dativus,* de la *dare* == a da) este cazul complementului indirect şi se găseşte cu întrebarea cui? *(cui?).*
Acuzativul *(accusativus,* de la *accusare* = a chema pe cineva în judecată, a acuza) este cazul complementului direct şi se găseşte cu întrebarea pe cine? *(quem?)* sau ce? *(quid?).*
Vocativul *(vocativus,* de la *vocare* = a chema) este cazul în care stă substantivul cînd serveşte pentru chemare. Nu are rol în propoziție.
Ablativul *(ablativus,* de la *auferre* = a lua,) este cazul complementului circumstanțial şi se găseşte cu întrebarea potrivită fiecărui fel de complement circumstanțial.
Deci, limba latină are un caz mai mult decît limba romînă, şi anume ablativul.
Limba latină păstrează urme şi de locativ, un vechi caz dispărut, întrebuințat pentru a exprima ideea de loc : *domi, humi, ruri, belii, militiae, cesperi* etc. ; în nume proprii de oraşe sau de insule mici: *Romae, Lugduni, Tusculi, Carthagine.*

Cuvîntul «caz » vine din cuvîntul latinesc *casus* = cădere, care, la rîndul său este format de la verbul *cadere* = a cădea. Formele cazurilor indică rolul în care substantivul respectiv « cade » în gîndirea noastră.

NUMĂRUL DECLINĂRILOR

Substantivele sînt cuvinte flexibile şi, avînd fiecare genul său, îşi schimbă forma după număr şi după caz.

Trecerea substantivelor prin cele şase cazuri la numărul singular şi la numărul plural se numeşte declinare.

Partea substantivului care se schimbă în cursul declinării este partea finală, pe care deocamdată o numim, cu un cuvînt cuprinzător, terminație.

Variația terminațiilor în cursul declinării nu este aceeaşi la toate substantivele. Distingem cinci sisteme de variație sau de declinare. Deosebim declinările între ele după terminația genitivului singular şi anume :

Declinarea I are genitivul singular terminat în -ae
Declinarea II are genitivul singular terminat în -i
Declinarea III are genitivul singular terminat în -is
Declinarea IV are genitivul singular terminat în -us
Declinarea V are genitivul singular terminat în -ei

De aceea obişnuim să spunem substantivele cu cazul nominativ şi cu cazul genitiv singular, spre a indica declinarea căreia aparține fiecare : umbra, -ae ; lupus, -i; dux, -cis ; fructus, -us ; res, -ei.

RĂDĂCINĂ, TEMĂ, DESINENȚĂ, TERMINAȚIE, SUFIX

Amas = tu iubeşti, *amabam* = eu iubeam, *amor* = iubirea, *amoris* = al iubirii, *amicus* = prietenul, *amici* = prietenii, *amice* = prieteneşte.

Examinînd cuvintele de mai sus constatăm că în toate se găseşte comun un grup de sunete am ; că la formele verbale se găseşte comun un alt grup de sunete *ama,* iar la formele nominale *amor, amoris* se găseşte comun grupul de sunete *amor,* la formele nominale *amicus, amici* se găseşte comun grupul de sunete *amic;* că la sfîrşit găsim sunetele *m, s* la formele verbale, indicînd persoana, la formele nominale *is, s, i,* indicînd cazurile ; că la forma verbală *amabam* se află sunetele *ba* între *ama* şi *m,* spre a indica timpul.

Numim rădăcină grupul de sunete care stă la baza tuturor cuvintelor care au origine comună : *am.*

Numim temă sau tulpină grupul de sunete care stă la baza formelor de declinare sau de conjugare ale unui cuvînt: *amor, amic(o), ama(s).*

Numim desinență sunetul sau sunetele care se adaugă la temă pentru a nota cazul şi numărul sau persoana şi numărul. La formele declinabile *desinența* este *cazuală;* la formele conjugabile *desinența* este *personală.*

Numim terminație grupul de sunete de la sfîrşitul cuvintelor declinabile, care rezultă din contopirea vocalei finale a temei cu desinența cazuală, contopire care, în general, împiedică distingerea desinenței de vocala finală a temei : *amici (amico-i).*

Numim sufix temporal grupul de sunete care se intercalează între tema unui verb şi desinențele personale, spre a indica timpul: *ama-ba-m* (imperfectul).

Fiindcă la declinări desinenţele cazuale de cele mai multe ori nu se păstrează integral, ci se contopesc cu vocala finală a temei aşa, încît nu se mai pot recunoaşte, în loc de a vorbi de desinenţe, vom face uz de cuvîntul terminaţie la declinări, aplicînd acest termen părţii finale a cuvîntului care este aceeaşi la toate cuvintele care aparţin aceleeaşi declinări.

DECLINAREA I

Substantivele de declinarea I se termină la nominativ singular în -a şi la genitiv singular în -ae. Ele se declină astfel:

Singular		**Plural**
N.	capr **a** = capră	capr ae = caprele
G.	capr ae	capr arum
D.	capr ae	capr is
Ac.	capr am	capr as
V.	capr **a**	capr ae
Abl.	capr a	capr **is**

Notă. Vocala finală a temei la substantivele de declinarea I este a. Ea poate fi recunoscută uşor la acuzativ singular, unde desinenţa este m, precum şi la vocativ singular, unde nu este nici o desinenţă, şi la alte cîteva forme ;la cele mai multe cazuri însă este contopită cu desinenţa într-o terminaţie, în care nu se poate distinge fiecare parte. De aceea, în tabloul declinării vocala finală a temei nu este pusă la temă, ci este trecută peste tot în grupul terminaţiilor, spre a se înlesni însuşirea uniformă a formelor.

Genul. Substantivele de declinarea I sînt de genul feminin, afară de următoarele, care sînt masculine :

a) numele de fiinţe bărbăteşti : Catilina, Cinna, Seneca, Sylla.

b) numele de popoare : Geta, Persa; la plural: Get», Persae.

c) numele de ocupaţii bărbăteşti; aşa cum au fost socotite în timpul romanilor : agricola (agricultor), nauta (corăbier), poeta (poet), auriga (vizitiu), scriba (scriitor), athleta (luptător la jocurile publice) ; de asemenea incola (locuitor), collega (coleg), conviva (oaspe), paricida (paricid).

d) numele de fluvii: Aluta, Sequana, Garumna şi Hadria (Marea Adriatică). Insă Matrona, Allia, Albula (numele vechi al Tibrului), Druentia sînt feminine. Mosella este şi masculin şi feminin.

Observaţii.

1. La nominativ singular se găseşte un substantiv masculin, care primeşte desinenţa **s**: *hosticapas* (prinzător de duşmani). Iar substantivului masculin *paricida* (scris şi *parricida)* i se citează o formă de nominativ singular terminată în **s**: *paricidas* (paricid).

Această desinenţă se poate să fi fost adăugată prin analogie cu substantivele masculine de declinarea a **II-a.**

2. La **genitiv singular** poeţii întrebuinţează uneori, în loc de -89, terminaţia -ai, care este una dintre formele vechi ale genitivului: *aulai, aurai, aquai, pictai* (Vergilius).

3. Cuvîntul **familia,** cînd este întrebuinţat ca atribut al substantivelor pater, mater, filius, filia, foloseşte o altă formă veche de genitiv singular cu terminaţia **-as**: *pater familias, mater familias* etc.

Aceste expresii, cristalizate în această formă, nu exclud cu totul forma regulată a genitivului substantivului *familia: filius familise,* spre pildă, nu constituie o greşeală.
Autorii vechi însă folosesc genitivul singular în **-as** şi la alte substantive : *vias, escas, terras, Latonas, Fortunas, Monetas.*
4. La **genitiv plural** se întrebuinţează, în mod obişnuit, terminaţia **-um,** în loc de **-arum** la următoarele substantive :
a) **drachma, amphora:** gen. pl. drachmum, amphorum.
b) cele compuse cu -gena (gigno = nasc) şi **cola** (colo = cultiv), îndeosebi la poeţi: *terrigena* (om, născut din pământ), *Graiugena* (grec), *caslicola* (zeu, locuitor al cerului); gen. pl. : *terrigenum, Graiugenum, caelicolum.*
La poetul Lucretius găsim şi forma *agricolum,* în loc de *agricolarum.*
c) unele nume greceşti de popoare şi numele patronimice terminate în **-des**: **Dardanidse, Lapithae,** iEneades; gen. pi. : *Dardanidum, Lapithum, Mneadum.*
5. Fac **dativul** şi **ablativul plural** în **-abns,** în loc de **-is,** substantivele **dea** (zeiţă) şi **îilia** (fiică), spre a nu se confunda cu formele corespunzătoare de la **deus** (zeu) şi **îilius** (fiu), de declinarea a **Ii-a.**
Terminaţia **-abus** s-a utilizat mai tîrziu şi la alte substantive ca **liberta** (libertă), **equa** (iapă), **asina** (asină), anima (suflare, suflet), **îamula** (slujitoare), care aveau corespondentele masculine de declinarea a Ii-a : *libertus* (libert), *equus* (cal), *asinus* (asin), *animus* (suflet), *famulus* (slujitor) : *deabus, filiabus* etc.
Cînd însă unul dintre aceste cuvinte a fost însoţit de numeralul *duo, duse, duo,* care la dativ şi ablativ plural feminin are terminaţia **-abus,** atunci s-a putut zice **duabus filiabus,** dar şi **duabus îiliis,** căci forma **duabus** indica îndeajuns genul substantivului.
6. Numele de oraşe şi de insule mici, de declinarea I, întrebuinţate la numărul singular, păstrează urma vechiului caz **locativul** în terminaţia -8B, prin care exprimă complementul circumstanţial de loc la întrebarea **ubiî** (unde?) : *Romae* — la Roma, în Roma.
7. Substantivul **ljltar.a** la singular înseamnă litere, scrisoare, scrisori.
Substantivul **fortuna** la singular înseamnă soartă şi bogăţie.
Substantivul **copia** la singular înseamnă : şi trupe.
8. Unele substantive se întrebuinţează numai la plural: *tenebrae* (întuneric), *divitiae* (bogăţie), *insidiae* (cursă), *nuptiae* (căsătorie) etc.
9. Numele de popoare, cînd sînt întrebuinţate la numărul singular,, reprezintă un singur individ din acel popor: *Persa*= un pers; cînd sînt la numărul plural numesc întregul popor: *Persae*= perşi.
10. Adjectivele şi participiile trecute, terminate în — **a** la feminin, se declină după declinarea I: *serva misera*—sclava nenorocită, *puella lăudata* = copila lăudată.
DECLINAREA A II-a

Substantivele de declinarea a II a se termină la genitiv singular în –i Nominativul singular îl au în : -us, -er, -ir, -um.
Ele se declină astfel:

N. lup us = lupul	gener= ginerele
G. lup i	gener i
D. lup **o**	gener **o**
Ac. lup **um**	gener **um**
V. lup e	gener
Abl. lup **o**	gener **o**
N.V. lup i	generi
G lup.orum	**generorum**
D. lup is	**Generis**
Ac. lup os	generos
Abl. lup is	

Notă.

Singular			
liber = cartea	vir = bărbatul	bellum	războiul
libr i	vir i	bell i	
libr **o**	vir **o**	bell **o**	
libr **um**	vir **um**	bell**um**	
liber	vir	bell**um**	
libr **o**	vir **o**	bell **o**	

Plural

libr i libr **orum** libr is libr os libr **is**
vir 1
vir **orum** viris viros vir**is**
beli **a** beli **orum** beli is / beli a-
bell is

a) Tema substantivelor de declinarea a II-a este terminată în vocala o, care la cele mai multe cazuri este contopită cu desinența.

b) Numai substantivele de declinarea a II-a terminate în -us au vocativul singular deosebit de nominativ; la toate celelalte vocativul, singular şi plural, este la fel cu nominativul.

c) Substantivele neutre au trei cazuri asemenea, atît la singular cît şi la plural: nominativul, acuzativul şi vocativul.

Genul. /

a) Substantivele terminate în -us sînt de genul masculin, afară de următoarele, care sînt feminine :
numele de arbori (malus = măr, pirus = păr, prunus = prun, populus = plop, ulmus = ulm, cerasus = cireş, fagus = fag etc.);
numele de ţări (Egyptus, Chersonesus, Epirus, Peloponesus) ;
numele de oraşe (Corinthus) ;
numele de insule (Cyprus, Rhodos).
Tot aşa : *alvus* (pîntece), *colus* (furcă de tors), *humus* (pămînt), *vannus* (vînturătoare). Dintre ele *colus* este uneori declinat după declinarea a IV-a, păstrîndu-şi genul feminin, iar alteori este considerat de genul masculin la declinarea a II-a ; iar *humus* se găseşte citat cu ablativul singular după declinarea a IV-a.
Insă : *virus* (venin), *pelagus* (mare) şi *vulgus* (norod) sînt de genul neutru şi n-au plural. *Vulgus* este uneori tratat ca de genul masculin, iar pentru genul neutru are şi forma *vulgum.*

b) Substantivele terminate în **-er** şi **-ir** sînt de genul masculin.

c) Substantivele terminate în -um sînt de genul neutru.

Observaţii.

1. Substantivele terminate în **-ius şi-ium** fac **genitivul singular** în **-ii.**
Poeţii întrebuinţează uneori forma contrasă, cu un singur **i**: *ingeni, consili,* pe care o foloseau şi scriitorii vechi.
2. Numele proprii de origine latină terminate în **-ius** şi în -aius, -eius, fac **vocativul singular** în **-i**: Publius, Cornelius, Valerius, Demetrius, Mercurius, Lucius, Caius, Pompeius fac vocativul : *Publi, Corneli, Valeri, Demetri,*

Mercuri, Cai, Pompei. Darius însă, avînd pe i lung, face vocativul *Darie,* iar Delius, care nu este de origine latină, face vocativul *Delie.*
Tot în -i fac vocativul singular *filius, genius, meus: fiii, geni, mi.* La Livius Andronicus se află forma *filie.*
Deus şi *agnus* (cînd însemnează mielul lui Dumnezeu) fac vocativul singular la fel cu nominativul. Şi *meus,* cînd determină pe *deus,* face vocativul singular la fel cu nominativul.
3. Unele substantive fac **genitivul plural** în **-um,** în loc de **-orum** (terminația **-um** este mai veche la gen. pi. al declinării a II-a) :
numele de monede sau măsuri, numeralele distributive (nummus, sester-tius, denarius, talentum, modius, deni; gen. pi. : *nummum, sestertium, dena-rium, talentum, modium, denum;*
numele de popoare (Grai, Argivi, Pelasgi; gen. pi. : *Graium, Argivum, Pelasgum);*
în cîteva locuțiuni *(praefectus fabrum, praefectus socium, duumvirum, triumvirum, decemvirum, quindecimvirum, sevirum, posterum);*
în cîteva cuvinte lungi *(consanguineum, magnanimum);*
liberi (copii) şi *deus* au forme în **-um** şi în **-orum**: *liberum, deum,* alături de *liber orum, deorum;* de asemenea *equus* şi *famulus* se găsesc uneori cu forme în **-um**: *equum, famulum.*
4. In epoca tîrzie găsim la substantivele *filius* şi *amicus,* forme după declinarea a III-a la dativ şi ablativ plural : *filibus, amicibus.*
5. *Iugerum, -i,* are la plural forme şi după declinarea a II-a şi după a **III-a** : nora. *iugera,* gen. *iugerum,* dat. *iugeribus* şi *iugeris.*
6. Se întîlneşte şi un genitiv plural grec în -on: *Georgicon libri* (titlul operei lui Vergilius), *Theraeon colonia* (colonia insulei Therea).
7. Substantivul deus se declină astfel la plural :
N.V. dei
, dii, di
G. deorum, deum
D. Abl. deis, diis, dis
Ac. deos.
Notă. Forme vechi sînt: deus (nom. voc. sg.) deum (ac. sg. gen. pi.), dii, di (nom. voc. pi.), diis, dis (d. abl. pi.); celelalte sînt refăcute după deus. Din tema *deivo-* s-a născut *deus* cu formele arătate aci: *deum, dii, diis*; aceeaşi temă a dat gen. sg. *divi,* dat. sg. *divo,* care apoi şi-au creat un nominativ *divus,* care a dat adjectivul *divus, -a, -um,* în timp ce *deus* îşi întregea paradigma cu forme refăcute după modelul său: *dei, deo* etc. [1].
8. Substantivele terminate în -er, unele păstrează pe e în cursul declinării, altele îl pierd. Păstrează pe e următoarele : socer, gener, Liber (zeul Bacchus), liberi (copii), puer, vesper.
Substantivele în -er, -ir au pierdut terminația -us la nominativ singular, însă *umerus* şi *numerus,* la care **r** provine din rotacizarea lui s, îl păstrează ; de asemenea îl păstrează substantivele şi adjectivele care au în penultima un diftong sau o vocală lungă : *taurus* (taur), *aiisterus* (aspru, sever), *clărus* (strălucit), *maturus* (copt), *securus* (fără grijă).
1. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.* § 55.

m

Notă. După căderea — amuţirea — vocalei o dintre *r* şi *s* în silaba finală, şi după asimilarea lui s cu *r* şi după căderea lui, în temele care nu aveau o vocală înaintea lui *r,* s-a dezvoltat acolo un *e:* agro-s>agrs>agrr>agr>ager (ogor) *.

9. Substantivul *humus* şi numele de oraşe şi insule mici de declinarea a II-a la singular păstrează urma vechiului *locativ: humi* (la pământ), *Corinthi* (în Corint), *Lugdumi* (în Lugdunum).

10. Cuvîntul *locus* are două forme de plural: loci, -orum = locuri, adică pasagii din autori, loca, -orum = locuri în general, localităţi, ţinuturi.

Substantivul *iocus* (glumă) are la plural două forme : *ioci* şi *ioca,* cu acelaşi înţeles: glume.

Substantivul *frenum* (frîu) are de asemenea două forme la plural: *freni* şi *frena* cu acelaşi înţeles : frîne.

Substantivul *Tartarus* (iadul) are pluralul după genul neutru : *Tartara.*

Substantivul *frumentum* la singular înseamnă grîul boabe, iar la plural grîul pe ogor.

11. Unele substantive de declinarea a II-a sînt întrebuinţate numai la plural : *castra, -orum* (tabără), *arma, -orum* (arme), *liberi, -orum* (copii).

12. Adjectivele şi participiile trecute, care au la nominativ singular terminaţia -us pentru genul masculin şi terminaţia -um pentru genul neutru, se declină după declinarea a II-a la aceste genuri.

DECLINAREA a-III-a

Substantivele de declinarea a IlI-a au genitivul singular terminat în -is. Nominativul singular este terminat, în general, în -s la cele masculine şi feminine: neutrele nu primesc nici o desinenţă la nominativ singular.

La declinarea I şi la declinarea a Ii-a substantivele au tema terminată în vocală, şi anume în -a la declinarea I şi în -o la declinarea a Ii-a. La declinarea a IlI-a unele substantive au temă vocalică, tema terminîndu-se în vocala -i; iar altele au temă consonantică, adică se termină în consoană. Astfel: *arbor, arboris* (arbore) are temă consonantică, iar *civis, civis* (cetăţean) are temă vocalică.

Dacă numărăm silabele la cele două forme ale cuvîntului cu temă consonantică, dintre care prima este pentru nominativ şi a doua pentru genitiv, observăm că nu au un număr egal de silabe şi anume forma de genitiv are o silabă mai mult. La cuvîntul *civis* cu temă vocalică forma de nominativ şi cea de genitiv au un număr egal de silabe.

Pe baza acestui fapt gramaticile împart substantivele de declinarea a IlI-a în două grupe :

1. Imparisilabice, adică acelea care nu au tm număr egal *(impar* = neegal) de silabe la nominativ şi la genitiv singular. Acestea sînt cele cu temă consonantică : n. sg. *iudex,* g. sg. *iudic-is,* g. pi. *iudic-um,* tema *iudic-.*

1. Parisilabice, adică acelea care au un număr egal *(par* = egal,! de silabe la nominativ şi la genitiv singular. Acestea sînt cele cu temă vocalică : n. sg. *civis,* g. sg. *civis,* g. pi. *civi-um,* tema *civi-.*

1. Vezi şi M. N i e d e r m a n n, *op. cit.* § 24, p. 69.

Notă. Deoarece aici adăugarea desinenţelor la temă se face în mod deosebit, căci la temele consonantice se alipesc direct la temă, iar la cele vocalice se adaugă la vocala temei cu care pot avea contopiri, cele două feluri de declinare ar fi trebuit să constituie două sisteme deosebite. Insă în vorbirea poporului o grupă a influenţat pe cealaltă şi deosebirile au rămas foarte puţine. Şi, din cauză că şi aici, la temele vocalice, desinenţa s-a contopit cu vocala temei de foarte multe ori, vom fi obligaţi să subliniem în cursul declinării partea finală cu titlul de terminaţie, deşi uneori este numai desinenţă, alteori desinenţă şi vocala temei necontopite, căci alteori avem desinenţă şi vocala temei contopite.
Substantivele de declinarea a IlI-a se declină astfel:

Imparisilabice

Singular

	Masculin	Feminin
N. V.	miles (ostaş)	aestas (vară
G.	milit is	aestăt is
D.	milit i 1	aestăt i
Ac. .	milit em	aestăt em
Abl.	millt e .	astat e,
N. Ac. V.	milit es	aestăt es
G.	milit um	aestăt um
D. Abl.	milit ibus	aestat ibus

Parisilabice

Singular

	Masculin	Feminin
N. V.	civ is (cetăţean)	ov is (oaie)
G.	civ is	ov is
D.	civ i	OV i
Ac.	civ em	ov em
Abl.	cive	ov e
	-	

Plural

N. Ac.V.	civ es	ov es
G.	civ ium	ov ium
D. Abl.	civ ibus	ov ibus

Neutru tempus temporis tempbri tempus tempor
tempora temporum temporibus

Neutru
mare (marea
mar is
mar i
mare
mar i

mar ia

mar ium
mar ibus

Notă.
1. Temele masculine şi feminine suferă schimbări la nominativ singular, atît în privinţa vocalei, cît şi în privinţa consoanei finale.
Temele terminate în dentale (d, t) pierd dentala la nominativ şi vocativ singular înaintea desinenţei -s, după ce se asimila: *pedit-s = pedes — peditis* (pedestraş), *cus-tod-s = custos — custodis* (păzitor); (adevărata temă a lui *miles* este *milet-,* care la nominativ sg. dă milets<miless<miles, iar la celelalte cazuri se schimbă în *milit-,* întrucît *e* se găsea înaintea lui *t* în silabă interioară deschisă [1]);
cele terminate în guturale (c, g) combină guturala cu s şi dau x: *duc-s = dux-ducis* (conducător), *reg-s = rex-regis* (rege);
1. Vezi şi M. N i e d e r m a n n, *op. cit.* § 15 p. 30 şi § 63 p. 168.

cele terminate în 1, n, *r* în general pierd desinența -s: *sol-s = sol-solis* (soare), *praetor-s — praetor-praetoris* (pretor), *flamin-s—flamen—flamînis* (flamin): sau, spunînd altfel, nu primesc desinență la nominativ singular.
Altele au modificări mai mari la nominativ şi vocativ singular în silaba finală a temei: *homo-hominis* (om), *cardo-cardinis* (țîțîna uşii).
De aceea, pentru a putea declina un substantiv de declinarea a III-a e necesar să ştim atît nominativul singular cît şi genitivul singular, căci pe toate celelalte cazuri le obținem din forma genitivului singular, după ce am îndepărtat terminația -is.
2. Substantivele parisilabice masculine şi feminine se declină întocmai ca cele impari-silabice afară de genitivul plural, unde se termină în **-ium,** evidențiindu-se vocala temei. La celelalte cazuri, în general, terminația înglobează în ea vocala temei şi desinența.
3. Substantivele neutre parisilabice se deosebesc în declinare de neutrele imparisila-bice prin aceea că au ablativul singular terminat în -» (nu în :e), nominativul, acuzativul şi vocativul plural terminate în -ia (nu în -a) şi genitivul plural terminat în **-ium** (nu în -um), evidențiindu-se vocala temei.

Genul. Genul substantivelor de declinarea a III-a nu se poate recunoaşte în mod sigur după terminație, căci la fiecare regulă sînt foarte multe abateri. Mai nimerit este să ne călăuzim de regula generală' asupra genului, dată la începutul morfologiei.
Gramaticile vechi dau următoarea regulă :

1. Masculine sînt substantivele terminate în : -o, -or, -os, **-er** şi impara-silabicele în -es.
2. **Feminine** sînt substantivele terminate în : -as, -is, **-aus, -x, -us (-utis** şi **-udis),** cele în -s precedat de consoană şi parisilabicele în -"es"./
3. **Neutre** sînt substantivele terminate în : -a, -e, -c, -l, -men, -t, -ar, -ur, **-us** (cu genitivul **-bris, -eris)**[1]**.**

Observații.
1. Unele substantive, deşi se prezintă ca parisilabice, au **genitivul plural** în **-um,** reprezentînd teme consonantice : *pater* (tată), *mater* (mamă), *frater* (frate), *senex* (bătrîn), *iuvenis* (tînăr), *canis* (cîine), *vates* (profet), *accipiter* (uliu) ; iar *apis* (albină), *mensis* (lună), *sedes* (scaun) au genitivul plural şi în **-um** şi în **-ium.**
2. Altele, deşi se prezintă ca imparisilabice, au **genitivul plural** în **-ium,** reprezentînd teme vocalice, în deosebi monosilabele terminate în două consoane *fons-fontis* (izvor), *frons-froritis* (frunte), *nox-noctis* (noapte), *urbs-urbis* (cetate), *pars-partis* (parte), *nix-nivis* (zăpadă), *trabs-trabis* (bîrnă), *strix-strigis* (bufniță) etc.
Dar tot în **-ium** fac şi unele monosilabe care nu sînt terminate în două consoane : *dos-dotis* (zestre), *lis-litis* (proces), *mas-maris* (animal de parte bărbătească), *mus-muris* (şoarice), *fraus-fraudis* (înşelăciune), *glis-gliris* (şobolan), *fauces-faucium* (gîtlej) ; precum şi unele nume în -as, **-atis** şi în **-is, -itis:** *Arpinas-Arpinatis* (locuitor din Arpinum), *Quiris-Qulritis* (cetățean roman), *Optimates-Optimatium* (cei mai de seamă), *Penates-Penatium* (zeii casei). *Civitas-civitatis* (cetate) are şi forma în **-um** şi pe cea în **-ium.**

1. Pentru ca cineva să se conducă după această regulă, este nevoie să cunoască şi toate abaterile ce există pentru fiecare punct. Astfel, dacă *imperator* (comandant), *dolor* (durere), *amor* (iubire) etc. sînt de genul masculin, fiind terminate în -or, însă *arbor* (arbore), *soror* (soră), *uxor* (soție) sînt de genul feminin, iar *ador* (grîu), *«quor* (marea). *marmor* (marmură), *cor cordis* (inimă) sînt de genul neutru. Acelaşi lucru este cu toate punctele regulii.

3. Unele substantive parisilabice au **acuzativul singular** în **-im** şi **ablativul singular** în **-i**: *sitis* (sete), *tussis* (tuse), *vis* (putere), *Tiberis* (Tibru) ; tot aşa şi *Arar-Araris* (rîu în Galia).

Altele au **acuzativul singular** în -em şi în **-im** şi **ablativul singular** în **-e** şi **-i**:
fibris (friguri), *puppis* (partea dinapoi a corăbiei), *turris* (turn), *securis* (secure).
Substantivul *ignis-ignis* (foc) are ablativul singular în *-i* în expresiile *aqua et igni interdicere* (a interzice cuiva apa şi focul, a-1 excomunica), *ferro ignique vastare* (a pustii prin sabie şi foc).

4. Substantivele neutre terminate în -al şi -ar, deşi se prezintă ca impa-risilabice, se declină întocmai ca substantivul *mare,* reprezentînd teme vocalice care au pierdut pe -e final la nominativ singular : *animal, calcar.* De la *animal* este citată şi forma *animale* la nominativ singular.
însă *nectar* (nectar) şi *iubar* (splendoare) fac ablativul singular în -e. Tot aşa *hepar-hepătis* (ficat) şi *far-farris* (grîu) fac *hepâte* şi *farre.*

5. Substantivele masculine şi feminine cu temă vocalică au avut în epoca arhaică acuzativul plural terminat în -is, formă care a ieşit din uz începînd de la sfîrşitul republicii[1] şi pe care o folosesc încă în perioada clasică unii scriitori, care vor să dea un colorit arhaic stilului lor.

6.* Unele substantive prezintă particularităţi mai mari în declinare : *a)* au deosebiri mari între forma nominativului şi genitivului singular
substantivele: *caro-carnis* (carne), *sanguis-sanguinis* (sînge), *nix-nivis* (zăpadă), *senex-senis* (bătrîn), *iter-itineris* (drum), *iecur-iecinoris* (ficat).

b). **Iuppiter** este o formă de vocativ trecută la nominativ, fownată din cuvîntul *pater* şi tema *Iou* (vezi grecescul Zevs). La celelalte cazuri apare tema cuvîntului:

N	V. Iuppiter	Ac.	Iov **em**
G.	Iov is	**Abl.**	Iov **e**
D.	Iov **i**		

Bos are tema *bov-* şi se declină astfel :

Singular		**Plural**
N. V.	bos (bou, vacă)	boves
G.	bovis	boum
D.	bovi	bobus, bubus
Ac.	bovem	boves
Abl.	bove	bobus, bubus

Notă. Unele forme sîrit împrumutate din dialectele italice, nu sînt latine *(bos, bobus).* Acuzativul *bovem* este refăcut după *bovis.*

d) Vis are tema vi-, cum se vede la singular ; la plural a fost considerat ca avind pe s în temă. Se declină astfel :

i Singular		**Plural**	
N.	vis (putere)	N. Ac. V.	vires
Ac.	vim	G.	virium
Abl.	vi	D. Abl.	viribus

1. A. Ernout- *Morphologie historique du latin,* 1935, p. **61.**

■

e) Vas, vasis (neutru) are pluralul după declinarea a II-a, unde există forme *casum, -i:*

Plural

N. Ac. V. vasa

G. vasorum

D. Abl. vasis

7. Cîteva cuvinte au forme numai pentru unele cazuri : Fas (ceea ce este permis de legea divină) şi Nefas (ceea ce nu este permis de legea divină) se întrebuinţează numai la nominativul şi acuzativul singular. Sînt de genul neutru.

Fors (întîmplare, noroc) se întrebuinţează numai la nominativ şi ablativ singular. Forma de ablativ a devenit adverb : *forte* (din întîmplare). Este de genul feminin.

Mane (dimineaţa) are această singură formă pentru nominativ şi ablativ neutru singular.

Sponte (din iniţiativa) are această singură formă pentru ablativul singular feminin şi se întrebuinţează în expresiile : *mea sponte* (din iniţiativa mea), *tua sponte* (din iniţiativa ta), *sua sponte* (din iniţiativa sa).

Vicis (schimbare, rînd, rol) are forma aceasta pentru genitiv singular, *vicem* acuzativ singular, *vice* ablativ singular, *vices* nominativ şi acuzativ plural, *vicibus* dativ şi ablativ plural.

Os, oris (faţă, gură), ius, iuris (drept),aes, aeris (bronz, aramă), neutre, au la plural în perioada clasică forme numai pentru nominativ şi acuzativ : ora, iura, aera.

8. Substantivul rus-ruris (cîmp) păstrează o formă de locativ: ruri (la ţară).

9. Adjectivele care se termină la genitivul singular în -is, precum şi partici-piile prezente se declină după declinarea a III-a.

DECLINAREA a IV-a

Substantivele de declinarea a IV-a se termină la genitivul singular în -us. Cele masculine şi cele feminine se termină la nominativ singular în -us, iar cele neutre se termină în -u.

Ele se declină astfel:

Singular

Masculin		Feminin	Neutra
N. V.	fruct us (fruct, rod)	nur us (noră)	corn u (corn)
G.	fruct us	nur us	corn us
D.	fruct ui	nur ui	corn ui
Ac.	fruct um	nur um	corn u
Abl.	fruct u	nur u	corn u

Plural

Masculin	Feminin	Neutru
N. V. Ac. fruct us	nur us	corn ua
G. fruct uum *	nur uum	corn uum
D. Abl. fruct ibus *	nur ibus	corn ibus

Notă. Tema substantivelor de declinarea a IV-a este terminată în vocala -u. Această vocală se menține deosebită de desinență la unele cazuri, cum se vede la nominativ şi acuzativ singular şi la genitiv plural. Dar la genitiv singular la toate genurile, la nominativ, acuzativ şi vocativ plural masculin şi feminin vocala temei este contopită cu desinența cazului respectiv. De aceea şi aici, în tabloul declinării, am subliniat, cu titlul de terminații, partea de la sfîrşitul cuvîntului care rămîne aceeaşi la toate cuvintele care aparțin genului respectiv.

Genul. Substantivele de declinarea a IV-a, care au nominativul terminat in -us, sînt, în marea lor majoritate, de genul masculin, oricare ar fi înțelesul lor.

Sînt de genul feminin următoarele : acus (ac), anus (bătrînă), domus (casă), idus (idele), manus (mînă), penus (provizie), porticus (portic), tribus (trib), nurus (noră), socrus)(soacră), şi numele de arbori ca : quercus (stejar), ficus (smocbin) pinus (pin).

Substantivele terminate în -u sînt de genul neutru : cornu (corn), genu (genunchi), gelu (ger), veru (frigare).

Observații.

1. La genitivul singular masculin se întîlneşte rar, la unii scriitori, terminația -i, după declinarea a II-a, în loc de -us: *senati,* de la *senatus, -us* (senat); *tumulti* de la *tumultus, -us* (larmă).
2. La dativ singular se întîlneşte uneori, mai ales la poeți, terminația contrasă -u, în loc de -ui: *metu,* de la *metus, -us* (frică), *nuru* (la Tacitus), de la *nurus, -us* (noră), *equitatu,* de la *equitatus, -us* (călărime), *mânu,* de la *manus, -us* (mînă). La Caesar se citează dativele : *ornatu* (ca podoabă) şi *dominatu* (spre stăpînire).
3. La dativ şi ablativ plural terminația trebuia să fie -ubus, căci desinența -bus se adaugă la vocala finală a temei, care este -u, întocmai cum aceeaşi desinență se adaugă la temele vocalice ale declinării a III-a, dînd terminația -ibus împreună cu vocala i a temei, şi unde această terminație a trecut integrală la temele consonantice, care n-aveau vocală de legătură pentru desinență.

Terminația -ubus a fost întrebuințată la început. Mai tîrziu, sub influența declinării a III-a, a fost înlocuită cu terminația -ibus. In epoca republicii romane s-a ezitat între -ubus şi -ibus. în timpul imperiului s-a generalizat folosirea terminației -ibus.

Au rămas însă cîteva substantive care au păstrat tot timpul terminația -ubus. Acestea sînt: acus (ac), arcus (arc), lacus(lac), quercus (stejar), specus (peşteră), pecu (turmă), artus (încheietură), partus (naştere), tribus (trib). Iar portus (port) şi veru (frigare) au şi formele în -ubus şi pe cele în -ibus.

Este de observat că pentru substantivele *arcus, artus* şi *partus,* formele în -ibus ar fi provocat confuzie cu formele de dativ şi ablativ plural ale substantivelor de declinarea a III-a *ars-arcis, ars-artis, pars-partis,* care sînt: *arcibus, artibus, partibus.*

Notă. Substantivul pecu este indeclinabil la singular.

4. La **genitivul plural** se întîlneşte uneori forma în -um, în loc de -uum:
currum, în loc de *curruum,* de la *currus, -us* (car) ; *manum,* în loc de *manuum,* de la *manus, -us* (mînă), *passum,* în loc de *passuum,* de la *passus, -us* (pas).
5. De **genul neutru** la declinarea a IV-a sînt foarte puține substantive, dar şi acestea se întîlnesc uneori, alături de formele neutre de declinarea a IV-a, cu forme masculine după aceeaşi declinare, sau cu forme neutre după declinarea a II-a.
Astfel întîlnim : *cornu, -us* şi *cornus, -us* şi *cornum, -i; gelu, -us* şi *gelus, -us* şi *gelum, -i; tonitus, -us* şi *tonitrus, -us* şi *tonitrum, -i; ceru, -us* şi *verum, -i.*
La genitivul singular al substantivelor neutre, în epoca imperială tîrzie terminația **-us** a început a fi înlocuită cu ū.
Dativul singular al substantivelor neutre a avut în epoca republicii romane terminația **-ui** ca şi masculinele şi femininele. Către sfîrşitul republicii terminația **-ui** a început a fi înlocuită cu forma -ii, care s-a generalizat în timpul imperiului.
6. Substantivul **domus,** care încă din vechea limbă indoeuropeană avea două teme, una terminată în -u, iar alta în -o, aparține declinării a IV-a, dar are şi forme după declinarea a II-a şi se declină astfel :

*** Singular**		**Plural**
N. V.	domus (casă)	domus
G.	domus	domuum, **domorum**
D.	domui	domibus
Ac.	domum	**domos** (rar domus)
Abl.	**domo** (rar domu)	domibus

Substantivul *domus* are şi o formă de locativ : **domi** (acasă).
7. în afară de *domus,* şi alte substantive de declinarea a IV-a au la unele cazuri forme după declinarea a II-a : *ficus,-us* (smochin) are şi după declinarea a II-a forme pentru genitiv şi dativ singular şi pentru genitiv, dativ şi ablativ plural ; *pinus, -us* (pin) are şi genitiv singular în -i.
Pe de altă parte, unele substantive de declinarea a II-a au la unele cazuri şi forme după declinarea a IV-a. în afară de *colus, -i* (furcă de tors), care a fost amintit la declinarea a II-a, notăm aici pe *cupressus, -i* (chiparos), care are şi genitivul singular *cupressus; laurus, -i* (laur), care are pentru genitiv singular *lauri* şi *laurus,* pentru ablativ singular *lauro* şi *lauru,* pentru nominativ şi vocativ plural *lauri* şi *laurus,* pentru acuzativ plural *lauros* şi *laurus,* pentru dativ şi ablativ plural *lauris* şi *lauribus.*
8. Forma *natu* reprezintă ablativul singular al unui substantiv care nu este întrebuințat la celelalte cazuri. Se întîlneşte în expresiile *maior (minor, maximus) natu* = mai mare (mai mic, cel mai mare) după naştere, sau : mai în vîrstă (mai tînăr, cel mai vîrstnic). *Maior* şi *minor* se întrebuințează cînd se exprimă comparația între doi sub raportul vîrstei; *maximus,* cînd e vorba de mai mulți.
A-VA- 9. Substantivele iussus, **iniussus, ductus** şi **rogatus** se întrebuințează numai la ablativ singular : *iussu consulis* (din ordinul consulului), *iniussii imperatoris* (fără ordinul comandantului), *ductu alicuius* (sub conducerea cuiva), *rogatu filii* (după rugămintea fiului).

10. Substantivele despicatus şi derisus se întrebuinţează numai la cazul dativ singular, cu rol de complement circumstanţial de scop : *alicui despicatul* — sau *derisui — esse* (a fi obiect de batjocură pentru cineva, a fi batjocura cuiva), *aliquem despicatul* — sau *derisui — habere* (a dispreţui pe cineva).
11. Declinarea a IV-a nu are adjective.
DECLINAREA A V-a
Substantivele de declinarea a V-a se termină la nominativ singular în -es şi la genitiv singular în -ei. Ele se declină astfel:

	Singular				**Plural**		
N. V.	di es	ziua)	r es (lucru)	N.	**Ac. V.**	**di es**	**r es**
G.	di **ei**		**r ei**	G.	**di erum**	**r erum**	
D.	di **ei** •		r **ei.**	D.	**Abl.**	**di ebus**	**r ebus**
Ac.	di **em**		r **em**				
Abl.	di **e**		re				

Notă. 1. Tema substantivelor de declinarea a V-a se termină în vocala -e.
Şi aici am subliniat cu titlul de terminaţie partea finală a cuvîntului la fiecare caz care se găseşte întocmai în această formă la orice substantiv care se declină, deşi uneori terminaţia este constituită din vocala temei şi desinenţa necontopite, dar alteori vocala temei şi desinenţa sînt contopite.
2. Vocala e din terminaţia genitivului şi dativului este lungă, cînd este precedată de -i; este scurtă, cînd este precedată de o consoană.
Genul. Toate substantivele de declinare a V-a sînt de genul feminin, afară de dies care este şi masculin şi feminin la singular, la plural fiind numai masculin, şi de meridies, care este masculin.
în general, *dies* este feminin la singular numai atunci cînd arată un termen, o zi hotărîtă dinainte sau arată durata : *die constitută, certă, indictă* (în ziua hotărîtă, într-o zi anumită, care n-a fost anunţată), *dies perexigua* (termen foarte scurt), *dies longa* (o zi lungă).
Observaţii.
1. Numai dies (zi) şi res (lucru) au toate cazurile la singular şi la plural ; acies (linia de bătaie), facies (faţă), effigies (chip, portret), species (formă, frumuseţe), spes (speranţă) se întrebuinţează la plural numai la nominativ şi acuzativ ; celelalte n-au plural.
2. La substantivele care au vocala temei precedată de i, genitivul singular se termină în -iei: *diei, faciei.* în epoca republicii scriitorii au început să introducă o formă în*-ii: *dii,* de la *dies; facii* de la *facies; acii,* de la *acies; progenii* de la *progenies* (urmaşi), *luxurii,* de la *luxuries* (risipă) ; *specii,* de la *species; pernicii,* de la *pernicies* (pericol). Chiar Cicero a întrebuinţat forma *pernicii* în expresia *pernicii causa* = ca o primejdie.
Caesar însă este citat că prefera un genitiv cu forma -ie la atari substantive : *huius -die, huius specie.*
La substantivele disilabice, terminate la nominativ singular în -es, nu în -ies, nu se întîlneşte pentru genitivul singular forma cu -e, ci numai

cea cu -i: *fidi,* de la *fides* (credință), *plebi,* de la *plebes* (norod) : *lege plebive scito* = prin lege sau prin votul plebei.
Formele de genitiv singular terminate în -e sau în -i sînt sporadice; formele curente sînt cele terminate în -ei sau în -iei.
3. La dativul singular, pentru toate substantivele, este întrebuințată şi forma cu -iei sau -ei, şi cea cu -ie sau -e: *diei, rei, fidei* şi *die, re, fide.* Chiar se citează că cei care erau considerați purişti, arătau preferință pentru forma *facie* față de *faciei.*
4. Unele substantive de declinarea a V-a se declină regulat şi după declinarea I: canities, -ei şi canitia, -ae (păr alb, bătrînețe), materies, -ei şi materia, -ae (materie, material), luxuries, -ei şi luxuria, -se. Pe de altă parte unele substantive de declinarea I-a şi-au creat forme şi după declinarea a V-a: barbaria, -ae şi barbaries, -ei (pămînt străin unde nu se vorbeşte greceşte sau latineşte), mollitia, -ae şi mollities, -ei (moleşire).
5. Două substantive de declinarea a III-a utilizează, la unele cazuri, şi forme după declinarea a V-a: plebs, plebis (plebe) de declinarea a III-a are şi formele plebes (nom. sing.) şi plebei (gen. sing.) după declinarea a V-a; requies, requietis (repaus) de declinarea a III-a are şi formele requiem (ac. sing.) şi requie (abl. sing.) după declinarea a V-a.
6. Declinarea a V-a nu are adjective.

DECLINAREA **SUBSTANTIVELOR COMPUSE**

După cum în limba romînă noi putem exprima noțiunea de cinste sau de încredere meritată prin unirea unui substantiv cu un adjectiv, amîndouă cuvintele fiind în acelaşi caz : *bună credință,* tot aşa putem împreuna şi în limba latină un substantiv cu o formă adjectivală şi să exprimăm o noțiune: treburi de stat = *respublica,* în care ambele elemente sînt în nominativ.
Dar în limba romînă avem şi compuneri cu un cuvînt în nominativ şi altul în alt caz : *Valea Babii.* Acelaşi lucru se găseşte şi în limba latină: *pater familias.*
Astfel găsim în limba latină cuvinte compuse de două tipuri:
1. Cele compuse din două forme nominale — cuvinte declinabile — în nominativ : în declinare, dăm fiecărei părți componente terminațiile declinării căreia îi aparține, sau declinăm fiecare parte componentă ca şi cum ar fi separate. Astfel cuvîntul *respublica* (republică) se declină ca şi cum ar fi scris *res publica, iusiurandum* (jurămînt) se declină ca şi cum ar fi scris *ius iurandum.*

Singular

N. V.	respublica	iusiurandum
G.	reipublicae	iurisiurandi
D.	reipublicae	iuriiurando
Ac.	rempublicam	iusiurandum
Abl.	republica	iureiurando

2. Cele compuse din două cuvinte, dintre care numai unul este la nominativ, declină numai cuvîntul care în compunere se găseşte la nominativ :

paterfamilias (tatăl sau şeful familiei), *iuris consultus* (jurisconsultul, cel cunoscător în chestiuni de drept). In primul se declină numai *pater,* în al doilea *consultus.*

Singular

N. V.	paterfamilias	N.	iurisconsultus
G.	patrisfamilias	G.	iurisconsulti
D.	patrifamilias	D.	iurisconsulto
Ac.	patremfamilias	Ac.	iurisconsultum
Abl.	patrefamilias	V.	iurisconsulte
Abl.	iurisconsulto		

DECLINAREA SUBSTANTIVELOR GRECEŞTI

Cuvinte greceşti au pătruns în limba latină de la primele legături culturale ce au existat între aceste două popoare. La început romanii dau formă' latinească cuvintelor greceşti pe care le primeau, trecîndu-le la o declinare sau la alta după apropierea pe care o prezentau în privinţa formei. Astfel cuvîntul *amphora* a fost trecut la declinarea I-a genul feminin, deşi în limba elenă era de declinarea a III-a genul masculin; *Tarentum* a fost trecut la declinarea a II-a genul neutru, deşi în limba elenă era de declinarea a III-a genul masculin.

Pe măsură ce cultura greacă a pătruns mai adînc în pătura conducătoare romană, cînd romanii îşi întregeau cultura la şcolile de retorică şi de filosofie din centrele greceşti, cuvintele greceşti, prin care aceştia se deprinseseră să exprime noţiunile noi, erau introduse de ei în limba latină cu mult respect pentru forma grecească şi s-a ajuns ca acelaşi cuvînt să aibă pentru acelaşi caz cînd terminaţie elenă, cînd terminaţie latină. Era astfel un fel de declinare mixtă, unde întîlmm la acelaşi cuvînt şi declinare de tipul *musica, -se* (muzică), *sophista, -se* (sofist), şi declinare de tipul *musice, -es, sophistas, -ae.*

La plural, în general se urma declinarea latină.

Vom urmări declinarea substantivelor greceşti după tipul primelor trei declinări latineşti.

DECLINAREA I-a

In limba elenă substantivele de declinarea I-a se terminau în -e sau -a pentru genul feminin, în -es sau -as pentru genul masculin.

In limba latină au următoarele tipuri de declinare : în -e -pentru genul feminin şi în -as sau -es pentru genul masculin :

N.	music e	*AEne* as	Pers es
G.	music es	AEneae	Pers ae
D.	music ae	AEneae	Pers ae
Ac.	music en	AEne am (-an)	Pers am (-en)
V.	music e	AEne a	Pers e (-a)
Abl.	music e	AEneā	Pers e (-ā)

Observații.
1. Unele substantive proprii terminate în
-es, care în limba elenă sînt
de declinarea I-a, în limba latină urmează declinarea a III-a, păstrînd totuşi terminația acuzativului -en: *AEschines,* ac. *AEschinen.*
Altele se declină după ambele declinări: *Orestes;* mai des însă după a treia.
2. Cuvintele care au formă de plural terminată în -ades, -ides, fac genitivul plural în -um: *AEneădes-AEneădum, Dardanides-Dardanidum.*
Celelalte care au formă de plural, fac genitivul plural în -arum: *cometes, -se* (cometă), gen. pl. *cometărum.*
DECLINAREA A II-a
In limba elenă substantivele de declinarea a II-a au la nominativ singular terminația -os pentru masculin şi feminin şi -on pentru neutru.
în limba latină cuvintele greceşti trecute la daclinarea a II-a, se termină în -us sau -os pentru masculin şi feminin şi în -on sau -um pentru neutru:
(Troia)

N.	Promethe us	Phar os (-us) (o insulă)	Ilion (-um)
G.	Promethe i (-os)	Phar i	Ili i
D.	Promethe o (-i)	Phar o	Ili o
Ac.	Promethe um (-a)	Phar on (-um)	Ili on (-um)
V.	Prometheu	Phar e	Ili on (-um)
Abl	Promethe o	Phar o	Ili 0

.
Observații.
1. Substantivul *Perses,* care urmează declinarea I-a, are şi o formă în -eus — *Perseus* — după declinarea a II-a şi se declină ca *Prometheus.*
Substantivul *Athos* cu acuzativul *Atho* are şi forme după declinarea a III-a : nom. *Atho,* ac. *Athonem.*
2. La nominativ plural se întîlneşte şi terminația -oe, care reprezintă diftongul -oi, terminația de nominativ plural a substantivelor greceşti de declinarea a II-a : *Adelphoe* = frații (titlul unei comedii), *Canephoroe* = purtătoarele de coşuri.
DECLINAREA A III-a
în limba elenă substantivele de declinarea a III-a au la nominativ singular terminații foarte variate; au însă genitivul singular în -os, dativul în -i, acuzativul în -a sau în -n, dativul plural în -si şi acuzativul plural în -as.
Cele trecute în limba latină şi care urmează declinarea a III-a se declină după următoarele tipuri :
Singular
crater (vas mare) crater os (-is) crater i cratera (-em) crater cratere

N.	Socrat es
G.	Socrat is (-i)
D.	Socrat i
Ac.	Socrat em (-en)
V.	Socrat es (-e)
Abl.	Socrat e

poes is	aenigma
(poezie)	(enigmă) n.
poes is (-eos)	aenigmăt is
poes i	aenigmăt i
poes im (-in)	aenigma
poes is	aenigma
poes i	anigmăt e

Plural

N. V.	crater es	poes es	aenigmăt a
G.	crater um	poes ium (-eon)	aenigmăt um
D. Abl.	crater ibus	poes ibus	aenigmăt is(ibus)
(•mu) Ac.	crater as	poes es	aanigmăt a

Observaţii.

1. La vocativ singular substantivele în -is, -ys, -as (-antis) pierd pe s: *Phylli, Alexi, Coty, Calcha.* Cele terminate în -es fac vocativul în -es sau -e: *Carneades, Carneade; Chremes, Chreme.*

2. La genitiv singular substantivele terminate în -is, -as, fac de preferinţă în -os: *Thetis, -idos, Pallas, -âdos*. Numele proprii feminine terminate în -o fac în -us: *Dido, Didus; Sapho, Saphus; Ino, Inus*. Pentru *Dido* forma utilizată în proză este *Dido, -onis.*
Acestea din urmă fac în -o şi dativul şi acuzativul şi ablativul.

3. La acuzativ singular terminaţia -a este obişnuită :

a) la numele de localităţi : *Salamina, Helicona, Eurymedonta, Babylona;*

b) la unele nume de persoane alături de terminaţia latinească -em: *Agamemnonem, Agamemnona; Periclem, Periclea.*

c) la substantivele *aer* şi *sether: aera* şi *sethera,* precum şi la altele alături de terminaţia -em : *cratera* şi *craterem, heroem* şi *heroa, tyrannidem* şi *tyranida.*

4. La nominativ plural substantivele care în limba elenă se termină la nominativ în -eis, în limba latină fac în -is: *Sardis*.

5. La genitiv plural se întrebuinţează terminaţia greacă -on la numele de popoare şi la cele de cărţi: *Chalibon* (şi *Chalibum), Georgicon (libri), Metamorphoseon (libri).*
La substantivele comune terminate în -ma se întîlnesc trei forme de genitiv plural: -matum, -matorum -maton: *poematum, poematorum* (la Cicero), *epigrammaton.*

6. La dativ plural se întrebuinţează de multe ori terminaţia -sin la numele proprii feminine terminate în -as sau -is : *Troades* (troenele), *Troasin; Charites* (graţiile), *Charisin; Dryades, Dryasin.*
Neutrele terminate în -ma au -tis sau -tibus: *aenigmatis, poematibus.*

7. La acuzativ plural terminaţia -as se întrebuinţează la numele de popoare din limba elenă şi la unele nume de popoare străine, care seamănă ca formă cu cele greceşti: *AEthiopes* şi *AEtiopas; Arcades* şi *Arcadas, Mace-dones* şi *Macedonas;* de asemenea *Allobroges* şi *Allobrogas, Senones* şi *Senonas,* precum şi la unele substantive comune : *crateras, heroes* şi *heroas.*

ADJECTIVUL

Deoarece adjectivul exprimă însuşirea pe care o are un obiect — fiinţă sau lucru — şi deoarece aceeaşi însuşire poate fi a unui obiect numit printr-un substantiv de genul masculin, sau a unuia numit printr-un substantiv de genul feminin, sau a unuia numit printr-un substantiv de genul neutru (bărbat frumos = *vir pulcher,* femeie frumoasă = *femina pulchra,* templu frumos = *templum pulchrum),* adjectivul care exprimă acea însuşire trebuie să poarte semn după care să se cunoască genul substantivului care numeşte obiectul ce posedă însuşirea respectivă. Şi, după cum la substantiv semnul care indică genul estej în general, terminaţia la nominativ singular, şi adjectivul trebuie să indice genul tot prin terminaţia de la nominativ singular.

în limba latină adjectivele se pot împărţi în trei clase după numărul terminaţiilor la nominativ singular pentru a exprima cele trei genuri:

1. Clasa I-a cuprinde adjectivele cu trei terminaţii: una pentru masculin, alta pentru feminin şi alta pentru neutru : -us, -a, -um ; -er, -a, -um ; -ur, -a, -um. Aici intră adjectivele care pentru masculin şi neutru au tema terminată în vocala o, iar pentru feminin au tema terminată în vocala a.
2. Clasa a Ii-a cuprinde adjectivele cu două terminaţii, una pentru masculin şi feminin şi alta pentru neutru : -is, -e, adică adjective care au tema terminată în vocala i, temă la care substantivele masculine şi feminine se declină la fel.
3. Clasa a IlI-a cuprinde adjectivele care au aceeaşi terminaţie pentru toate genurile, adică adjective care au temă consonantică.

Adjectivele se declină astfel:

I. A. Adjective în -us, -a, -um.

		Singular	
	Masculin	Feminin	Neutru
N.	car us (drag)	car a	car um
G.	car i	car ae	car i
D.	car o	car ae	car o
Ac.	car um	car am	car um
V.	car e	car a	car um
Abl.	car o	car ă	car o

\

Plural

N. V.	car i	car ae	car a
G.	car orum	car ărum	car orum
D.	car is	car is	car is
Ac.	car os	car as	car a
Abl.	car is	car is	car is

După cum se vede, aceste adjective se declină după declinarea a II-a la masculin şi neutru şi după declinarea I la feminin.

Observaţie.

Adjectivele terminate în -ius la nominativ singular masculin, fac genitivul singular masculin şi neutru în -ii şi vocativul masculin în -ie. Exemplu : *pius, pii, pie.*

B. Adjective în -er, -a, -nm.

a)

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N. V.	niger (negru)	nigr a	nigr um
G.	nigr i	nigr ae	nigr i
D.	nigr o	nigr ae	nigr o
Ac.	nigr um	nigr am	nigr um
Abl.	nigr o	nigr ă	nigr o

Plural

N.V.	nigr i	nigr ae	nigr a
G.	nigr orum	nigr ărum	nigr orum
D. Abl.	nigr is	nigr is	nigr is
Ac.	nigr os	nigr as	nigr a

b)

Singular

	Masculin	Feminin	Neutru
N.V.	tener (fraged)	tener a	tener um
G.	tener i	tener ae	tener i
D.	tener o	tenerae	tener o
Ac.	tener um	tener am	tener um
Abl.	tenăr o	tenera	tener o

Plural

N.V.	tener i	tenerae	tener a
G.	tener orum	tener ărum	tener orum
D. Abl.	tener is	tener is	tener is
Ac	tener os	tener as	tener a

Observaţii.

1. Cele mai multe dintre aceste adjective pierd pe e în declinare şi se declină ca *niger.*

2. Următoarele păstrează pe e în declinare : *asper* (aspru), *lacer* (sfîşiat), *liber* (liber), *miser* (nenorocit), *prosper* (prielnic), *tener* (fraged), *gibber* (ghebos) şi *dexter* (îndemînatic), precum şi compusele verbelor *fero* şi *gero,* ca: *fru-gifer* (rodnic), *armiger* (purtător de arme).

3. în -ar, -a, -um se termină numai adjectivul *satur, satura, saturum* (sătul), care se declină ca *tener.*

II. Adjective în -is, -e. *a)*

Singular

Masculin	Feminin	Neutru
N. V. fort **is** (tare)		
D fort **i**		
Ac. fort em		
Abl. fort **i**		

	Plural		
N. Ac. V.	fort es	fort e	
G.	fort **ium**	fort **is**	
D. Abl.	fort **ibus**	fort **i**	
		fort e	
		fort **i**	
		fort ia	
		fort ium	
		fort ibus	

b) Am văzut că substantivele de declinarea a II-a, terminate în -us precedat de r, precum şi adjectivele de clasa I-a, care au terminațiile -us, -a, -um precedate de r, au pierdut la nominativ singular pe -us şi au dezvoltat înainte de r un e, dacă nu-1 aveau în temă : **generus, -i = gener, generi; *librus, libri = liber, libri; *nigrus, nigra, nigrum = niger, nigra, nigrum*[1].

Acelaşi lucru s-a petrecut şi la declinarea a III-a cu adjectivele parisi-labice care au terminațiile -is pentru masculin şi feminin şi -e pentru neutru, precedate de r; şi ele au pierdut la nominativ singular masculin pe -is, dez-voltînd înainte de r un e şi au devenit cu trei forme la nominativ singular : masculin în -er, feminin în -ris, neutru în -e [2]: m. *acris,* f. *acris,* n. *acre* — m. *acer,* f. *acris,* n. *acre.*

Sînt 13 adjective din această categorie :

acer	*acris*	*acre*	= ager
alăcer	*alăcris*	*alăcre*	= sprinten
campester	*campestris*	*campestre*	= cîmpenesc
celeber	*celebris*	*celebre*	= renumit
celer	*celeris*	*celere*	= iute
equester	*equestris*	*equestre*	= călăreț
paluster	*palustris*	*palustre*	= băltos
pedester	*pedestris*	*pedestre*	= pedestru
puter	*putris*	*putre*	=■ putred
saluber	*salubris*	*salubre*	= sănătos, salutar
silvester	*silvestris*	*silvestre*	= sălbatic, din pădure
terrester	*terrestris*	*terrestre*	= pămîntesc
volăcer	*volucris*	*volucre*	= zburător

1. A. Ernout, *op. cit.,* p. 43.
2. A. Ernout, *op. cit.,* p. 82.

Observații.
1. Dintre aceste adjective numai *celer* păstrează pe e în declinare ; celelalte îl pierd.
2. Dintre adjectivele care au pe -is, -e, precedate de r unele au rămas cu două terminații: *illustris, -e* (strălucitor), *lugubris, -e* (jalnic), *funebris, -e* (de înmormîntare), *mediocris, -e* (mijlociu, mediocru) etc.
3. Ele se declină ca *fortis,* cu deosebirea numai că *celer* face genitivul plural *celerum,* iar *volucer* face *volucrum* şi *volucrium;* se găseşte şi genitivul plural *silvestrum* (la Accius).
4. între formele -er pentru masculin şi -ris pentru feminin nu s-a păstrat totdeauna o delimitare certă. Astfel găsim la Ennius *acer (hiems)* pentru feminin şi *acris (somnus)* pentru masculin ; la Ennius, Terentius, Vergilius este citat *alacris* ca masculin, iar la Apuleius *alacer* pentru feminin ; *celebris* este citat ca masculin în Mella, Tacitus, Gellius, Apuleius ; în T. Livius găsim *campestris (hostis)* pentru masculin ; în Cato se citează *celeris* ca masculin, iar în Lucretius *celer (origo)* ca feminin ; în Titus Livius este *equestris* ca masculin ; în Columella este *palustris* masculin ; în Vopiscus este *pedestris* masculin ; *puter* foloseşte în mod egal la masculin formele *puter* şi *putris; salubris (annus)* se întîlneşte masculin la Cicero ; *silvestris (collis)* este masculin la Caesar şi *silvester (aedon)* este de genul feminin, la Petro-nius ; *terrestris (arhipirata)* este masculin la Cicero ; *volucris* este masculin la Tibullus, şi *volucer (Fama)* este feminin la Petronius.
Confuzia între formele în -er şi -ris pentru cele două genuri s-a produs din cauză că forma în -ris fusese la început şi pentru masculin şi pentru feminin. Cînd s-a născut forma în -er, şi aceasta a putut fi privită ca pentru ambele genuri[1].
5. Numele a patru luni, care au terminațiile -is, -e precedate de r, au la masculin terminația -er, întocmai ca cele treisprezece adjective enumerate mai sus: *September (mensis), -bris, -bre; October (mensis), -bris, -bre; November (mensis), -bris, -bre; December (mensis), -bris, -bre.*
III. Adjective cu aceeaşi terminație pentru toate genurile :

Singular

Masculin=Feminin	Neutru
ferox (sălbatic) feroc **is** feroc **i** feroc em	ferox
feroc **i**	

Plural

feroc es	feroc **ia**
feroc **ium** feroc **bus**	

1. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.,* § 24, p. 69 şi 71.

N. Ac. V.
G.
D. Abl.

Observații.

1. Adjectivele care au la nominativ singular o singură terminație pentru toate genurile au, în general, **ablativul singular** în **-i,** cînd sînt întrebuințate ca adjective: *prudenti consilio* (printr-o hotărîre înțeleaptă); cînd însă sînt întrebuințate ca substantive, îl au în -e: *cum sapiente* (cu cel înțelept).

2. Au ablativul singular numai în -e următoarele :

caelebs, caelibis = necăsătorit, celibatar
cicur, cicuris = domestic
compos, compotis = părtaş, stăpîn pe
deses, desidis « inactiv
hospes, hospitis = primitor, ospitalier
impos, impotis — nepărtaş, care nu posedă
impubes, impuberis = foarte tînăr
particeps, participis — părtaş
pauper, pauperis = sărac
princeps, principis = fruntaş, cel dintâi
puber, puberis = adult *quadrăpes, quadrupedis* = patruped
sospes, sospitis = teafăr
superstes, superstitis = supraviețuitor

3. Au ablativul singular de preferință în -e:

ales, alitis = înaripat
dives, divitis — bogat
uber, uberis = rodnic
vetus, veteris = vechi

Acestea două din urmă au neutrul plural în -a: *ubera, vetera.*

4. Au ablativul singular numai în -i:

anceps, ancipitis = îndoielnic
immemor, immemoris = care nu-şi aduce aminte
memor, memoris = care-şi aduce aminte
praeceps, praecipitis — prăpăstios
teres, teretis = rotunjit.

5. Au ablativul singular în -e toate comparativele.

6. Au **genitivul plural** în **-ium** cele terminate în: **-ns, -rs, -ax, -ix, -ox** şi **-plex** (afară de *supplex),* precum şi *locuples, -etis* (bogat) şi *par, -ris* (egal). Toate celelalte, precum şi comparativele, îl au în **-unu**

COMPABAȚIA ADJECTIVELOR

Adjectivele au forme pentru trei grade pentru **a** exprima o însuşire : **pozitivul, comparativul şi superlativul.**

1. Pozitivul este forma obişnuită **a** adjectivului, adică aceea pe care **o** are cînd exprimă însuşirea fără nici **o** idee de comparație. Această formă

am studiat-o, cînd am tratat cele trei clase de adjective : *carus, a, -um* = drag ; *niger, -gra, -grum* = negru ; *fortis, -e* = tare, *ferox, - ocis* = sălbatic

2. **Comparativul** este forma pe care o are adjectivul pentru a exprima **o** comparaţie între două fiinţe sau lucruri, ori între două grupe de fiinţe sau lucruri din punctul de vedere al unei însuşiri.

a) Pentru a forma comparativul unui adjectiv, înlocuim terminaţia genitivului singular masculin prin sufixele : **-ior** (masculin şi feminin) şi **-ius** (neutru). '''''''*'

				Masculin Femenin	Neutru
carus,	gen. sg. cari,	comparati	car **ior,**	car **ius**
fortis,	»	fort is,	»	fort ior,	fort ius
ferox,	»	feroc is,	»	feroc ior,	feroc ius
niger,	o	nigr i,	»	nigr ior,	nigr **ius**
celer,	»	celer is,	»	celer **ior,**	celer **ius**

Comparativele se declină astfel :

	Singular			**Plural**		
Mase	Fem.	Neutru		Mase. Fem.	Neutru	
N. V.	car ior	car ius	N.	Ac. V. carior es	carior	**a**
G.	carior is		G.	carior um		
D.	cari or i		D.	Abl. carior ibus		
Ac.	carior em	car ius				
Abl.	carior e					

Notă. Comparativele fac ablativul singular în -e, nominativul, acuzativul şi vocativul plural neutru în -a, genitivul plural în -um.

3. **Superlativul** este forma pe care o are adjectivul pentru a exprima o comparaţie între o fiinţă sau lucru, ori într-un grup de fiinţe sau lucruri, şi mai multe fiinţe sau lucruri, ori mai multe grupe de fiinţe sau lucruri din punctul de vedere al unei însuşiri.

a) Superlativul unui adjectiv se formează înlocuind terminaţia genitivului singular masculin prin sufixele : -issimus (masculin), -issima (feminin), -issimum (neutru):

carus, gen. sg. car i,
fortis,,
fortis feroc is,
ferox,

Masculin Fem. Neutru
superlativ carissimus, -a, -um fortissimus, -a, -um feroc issimus, -a, -um

b) Dacă adjectivul este terminat la nominativ singular masculin în -er, primeşte chiar la forma nominativului singular masculin sufixul : **-rimus, -rima, -rimum**:

Mase. Fem. Neutru *niger,* superlativ niger **rimus,** -rima, -rimum
celer, celer **rimus,** -a, -um

De asemenea *vetus* face *veterimus, -a, -um* (de la forma veche *veter).*

c) Următoarele adjective fac superlativul primind sufixul -limus, -lima, -limum la partea adjectivului rămasă după înlăturarea terminației -is a genitivului singular :
facillimus, -a, -um, difficillimus, -a, -um ,simillimus -a, -um ,dissimillimus, -a, -um humillimus, -a, -um gracillimus, -a, -um facilis, -e (uşor), *difficilis, -e* (greu), *similis, -e* (asemenea), *dissimilis, -e* (neasemenea), *humilis, -e* (umil, de jos), *gracilis, -e* (subțire, delicat),
d) Superlativul se declină aşa cum se declină *carus –a –um ,fiind ter*minat în -us, -a, -um.
4. Adjectivul *dexter, -era, -ărum,* care are o formă sincopată *dexter, -tra, -trum,* face comparativul de la genitivul singular al formei nesincopate : gen. sing. *dexteri,* comparativ *dexterior, -ius;* superlativul este *dextimus, a-, -um*.
Adjectivul *sinister, -tra, -trum,* deşi n-are o formă care să aibă pe e în temă, face comparativul, prin analogie cu *dexter: sinisterior. -ius,* şi superlativul: *sinistimus, -a, -um.*
5. Adjectivul *dives, -itis* foloseşte la comparativ şi superlativ mai mult formele sincopate : *ditior, -ius* şi *ditissimus, -a, -um,* în locul formelor întregi : *divitior, -ius, divitissimus, -a, -um.*
Adjectivul *iuvenis, -is,* foloseşte mai mult forma sincopată *iunior* la comparativ decît forma întreagă *iuvenior.* Superlativ n-are.
Notă. Adjectivul *iuvenis* nu se întrebuințează la genul neutru.
6. Adjectivele compuse cu -dicus, -ficus şi -volus (din tulpina verbelor *dicere, facere, celle)* împrumută gradele de comparare de la participiul prezent al verbelor corespunzătoare şi deci fac comparativul in -entior, -ius, iar superlativul în -entissimus, -a, -um:
Pozitiv Comparativ
maledicus (bîrfitor) ; maledicentior, **-ius;** magnificus (măreț) ; magnificentior, **-ius;** benevolus (binevoitor) ; benevol **-entior, -ius;benevolentissimus –a -um**
Superlativ
maledicentissimus, -a, -um
magnificentissimus, -a, -um
benevol entissimus -a, -um

De asemenea fac gradele de comparare **–entior şi –entissimus** adjectivele :
Pozitiv Comparativ Superlativ
egenus (sărac) ; egentior, -ius; egentissimus, -a,
providus (prevăzător) ; provid entior.providentissimus –a –um(de la providens)

7.Următoarele adjective formează gradele de comparare de la altă tulpină decât a pozitivului:

	Comparativ	Superlativ
Bonus	melior, -ius ;	optimus,-a -um
Malus	maior, -ius ;	maximus,-a,-um
Magnus	minor, -nus ;	minimus,-a –um
Multus	plus, pluris peior, -ius ;	pessimus,-a -um
	plures, -a ;	plurimus-a –um

Comparativul *plures, plura* face genitivul plural *plurium.*

8. Unele adjective sînt întrebuințate numai la comparativ şi superlativ

Comparativ	Superlativ
citerior, -ius (de dincoace) ;	citimus, -a, -um (cel de dincoace)
ulterior, -ius (de dincolo) ;	ultimus, -a, -um (cel mai depărtat)
propior, -ius (mai apropiat) ;	proximus, - a, -um (cel mai apropiat)
prior, -ius (cel dintîi din doi) ;	primus, -a, -um (cel dintîi din toți)
interior, -ius (dinăuntru) ;	intimus, -a-um (cel mai dinăuntru)
ocior, -ius (iute) ;	ocissimus, a, -um (cel mai iute)
potior, -ius (preferabil) ;	potissimus, -a, -um (foarte preferabil)
deterior, -ius (rău) ;	deterrimus, -a, -um (foarte rău)

Observație.

Unele dintre ele au la bază prepoziții sau adverbe.

9. Altele au pozitiv, dar este întrebuințat mai ales la plural, cu înțeles substantival. Ele derivă din prepoziții:

Pozitiv	Comparativ	Superlativ
exterus (exteri = străini) ;	exterior, -ius	extremus,extimus=cel mai depărtat
posterus (posteri = urmaşi) ;	posterior, -ius	postremus postumus=cel mai din urmă
superus (superi = zeii de sus) ;	superior, -ius	supremus summus=cel mai de sus
inferus (inferi = zeii de jos) ;	inferior, -ius	infimus imus=cel mai de jos

10. Adjectivele terminate în -eus, -ius, -uus fac comparativul primind înaintea pozitivului adverbul magis, iar superlativul primind adverbul maxime (comparație prin perifrază): idoneus (potrivit) ; magis idoneus, -a, -um ; maxime idoneus, -a, -um; egregius (distins) magis egregius, a, -um ; maxime egregius, -a, -um; conspicuus (remarcabil) ; magis conspicuus. -a, -um; maxime conspicuus, -a, -um.

Observație.

a) Antiquus (vechi) face antiquior, antiquissimus şi aequus face aequior, aequissimus, adică fac gradele de comparare regulat, deoarece grupul qu este consonantic.

Adjectivul pius (cinstit, respectuos), în afară de comparația prin perifrază *(magis pius, -a, -um, maxime pius, -a, -um),* şi-a făcut, cu începutul epocii imperiale, şi un superlativ cu sufixul *-issimus,a, -um: piissimus, -a, -um.*

b) Adverbul maxime poate fi înlocuit cu <u>*valde*</u> sau <u>*bene:*</u> *valde strenuus* (foarte activ).

11. Unele adjective, primind înaintea pozitivului prepoziția per sau prae, capătă înțeles de superlativ : *permagnus* (foarte mare), *perdoctus* (foarte învățat), *pergracilis* (foarte delicat), *praeclarus* (foarte strălucit), *praevelox* (foarte iute).

12. Unele adjective au formă numai pentru comparativ sau numai pentru superlativ:

a)	Comparatir
adolescens (tînăr),	*adolescentior*
alăcer (sprinten),	*alacrior*
ater (negru),	*atrior*
iuvănis (tînăr),	*iunior*
senex (bătrin),	*senior*
	Superlativ
Inclitus(vestit)	*inclitissimus*
falsus (fals),	*falsissimus*
novus (nou),	*novissimus*
sacer (sacru),	*sacerrimus*
vetus (vechi),	*veterrimus*

Notă. Cu toate acestea găsim şi formele : *veterior* (arhaic la Cato).
novior (la Varro şi la Aulus Geliius) şi

13. Unele adjective prin ideea pe care o exprimă nu pot avea forme pentru comparativ şi superlativ: *vivus* (viu), *pedester* (pedestru), *aureus* (de aur), *hesternus* (de ieri).

NUMERALUL

Numeralele se împart în patru mari grupe : cardinale, ordinale, distributive şi adverbiale. La acestea se adaugă unele grupe de mai puțină importanță.

NUMERALELE CARDINALE

Numeralele cardinale arată numărul Ele se găsesc cu întrebarea quot? (cîți?câte?) Ele sînt:

I 1 unus, una, unum
II 2 duo, duae, duo
III 3 tres, tres, tria
IV 4 quattuor
V 5 quinque
VI 6 sex
VII 7 septem
VIII 8 octo
IX 9 novem
X 10 decern
XI 11 undăcim
XII 12 duodecim
XIII 13 tredecim
XIV 14 quattuordecim XV 15 quindecim
XVI 16 sedecim XVII 17 septemdecim XVIII 18 duodeviginti XIX 19 undeviginti XX 20 viginti
XXI 21 unus et viginti său viginti unus XXII 22 duo et viginti sau viginti duo XXVIII 28 duo de triginta XXIX 29 undetriginta XXX 30 trigintea

şi servesc la numărare şi socotire, cîte?).

XL	40 quadraginta
L	50 quinquaginta
LX	60 sexaginta
LXX	70 septuaginta
LXXX	80 octoginta
XC	90 nonaginta
XCVIII	98 octo et nonaginta sau nona- ginta octo
XCIX sau IC sau	99 undecentum sau novem et nonaginta nonaginta novem
C	100 centum
CV	105 centum quinque sau centum et quinque
CC	200 ducenti, ae-, -a
CCC	300 trecenti, ae, -a
CCCC 400 quadringenti, -ae, -a sau CD	
D sau ID	500 quingenti, -se, -a
DC	600 sexcenti, -se, -a
DCC	700 septingenti, -a3, -a
DCCC 800 octingenti, -ae, -a	
DCCCC	900 nongenti, -ae, -a
CI- sau M 1 000 mille	
CI-CI- 2 000 duo milia	

\

IDO 5000 quinque milia CCCIDDO 100000 centum milia
CCIDD 10000 decern milia CCGGI03DD 1 000 000 decies
IDDD 50000 quinquaginta milia sau |X| centena milia

Observații.

1. între 13 şi 19 numeralele aveau, în afară de forma dată mai sus, şi formele : *decern et tres* sau *tres et decern* (13), *decern et quattuor* (14), *decern et quinque* (15), *decern et sex* (16), *decern et septem* (17), *decern et octo* sau *octo et decern* (18), *decern et novem* sau *decern novem* sau *novem et decern* (19).
2. Numeralele care exprimă zeci însoțite 'de unitățile 1—7 de la 20 pînă la 100 se exprimă sau punînd unitățile înaintea zecilor şi legîndu-le prin *et,* sau punînd unitățile în urma zecilor fără nici o legătură : *unus et viginti* sau *viginti unus* (21), *quinque et triginta* sau *triginta quinque* (35). Forme ca *viginti et unus* sînt rare *h*
3. Numeralele care exprimă zeci însoțite de unitățile 8 şi 9 de la 18 pînă la 99 se exprimă prin scădere : 18 = 20 — 2,19 = 20 — 1, 99 = 100 — 1. Deci avem: *duodeviginti* (18), *undeviginti* (19), *duodetriginta* (28), *undetriginta* (29), *undecentum* (99).

Această procedare însă nu înlătură procedarea obişnuită de a folosi zecile respective însoțite de unități prin adunare cu *et* sau fără *et: decern et octo* sau *octo et decern* (18), *decern et novem* sau *decem novem* sau *novem et decern* (19). De la 20 înainte nu se pune *et* cînd unitățile se pun în urma zecilor *viginti octo* (28), *viginti novem* (29), *nonaginta octo* (98), *nonaginta novem* (99). Pentru 98 nu este obişnuită exprimarea prin scădere *duodecentum,*

4. Numeralele în care intră 100 se exprimă punînd întîi numeralul *centum* şi adăugind numeralul mic legat prin *et* sau fără nici o legătură : *centum unus* sau *centum et unus* (101), *centum triginta* sau *centum et triginta* (130).
5. Pentru a exprima « mii *»* se punea înaintea numeralului *milia* numărul cu care era înmulțit 1000, iar sutele se adăugau în urmă fără legătură : *duo milia centum (et) quadraginta quinque* (2 145) ; dar se poate zice şi *bina milia,* iar poeții obişnuiesc şi forma *bis miile.*
6. Pentru a exprima noțiunea « un milion » romanii n-aveau un cuvînt special ca pentru zece, sută, mie, ci foloseau calea înmulțirii şi anume înmulțeau cu 10 pe 100 000 : decies centena milia = de zece ori cîte o sută de mii = 100 000 x 10.
7. Pentru exprimarea prin cifre a numărului 500 se folosea şi semnul ID, adică o bară verticală urmată de un *D* întors. Acest semn a devenit baza notării cu cifre a multiplilor săi şi orice *D* adăugat Ia el însemna înmulțirea lui cu 10 : ID = 500, IOD = 5 000, *IDDD* = 50 000, 10033 = 500 000.

La fiecare dintre aceste notări, dacă se pun şi în partea stîngă a barei atîti 0 cîti *D* se află în partea dreaptă, numărul se dublează : *ÎD* = 500, GID = = 1 000,'lOO = 5 000, CCIDO = 10 000 ;IDDD ■> 50 000, GCCIODD = 100 000 ; IDOOO = 500 000, CCCCIDODD = 1 000 000.

1. J. R. Madvig— *Grammaire latine,* 1885, p. 77.

rtăcc ct^Vl

8. In exprimarea numeralelor care se formau prin înmulţirea numărului 100 000, dacă era vorba de bani şi se folosea cuvîntul *sestertium,* se puteau suprima cuvintele *centena milia,* rămînînd numai numeralul înmulţitor şi cuvîntul *sestertium: sexagies sestertium = sexagies centena milia sestertium =0* de 60 de ori cîte 100 000 == 100 000 X 60 = 6 000 000 de sesterţii.

9. Dintre numeralele cardinale se declină : ^,

\6.	Masculin	Femenin	Neutra
N.V ■	unus	una	unum
G.	unîus 1	.	
D	uni	I P^en*ru t^0^ genurile	
Ac.	unum	unam	unum
Abl.	uno	una	uno

Notă. *Unus* are şi forme pentru plural în felul adjectivelor de clasa I-a : *uni, unse, una.* Formele de plural se întrebuinţează : ■^ *a)* cînd însoţesc substantive care au numai formă de plural: *una castra* = o tabără;

y b) cînd însemnează «singur » *(solus): uni Ubii* = singuri ubii, numai ubii. în acest înţeles are şi formă de vocativ singular : *une, una, unum.*

c) în expresia *uni. . . alii* = unii. . . alţii ; sau *uni. . . alteri* = unii. . . ceilalţi.

d) cînd însemnează «acelaşi » *(idem): unis moribus vivere* = a trăi cu aceleaşi obiceiuri, a^iju-şi schimba obiceiurile.

Neutru duo *ţ* du5rum
duobus duo duobus

Notă. a) *Duo* are la genitiv plural şi forma *duum: duum militum, duumvirum, duum milium.*

b) Ga *duo* se declină şi *ambo, -ee, -o* = amîndoi.

Masculin Femenin	Neutru	Neutru
N. Ac. tres	tria	N. Ac. milia
G. trium 1		G. milium
D/AM. tribus/	P^entru toate g^enurile	D. Abl. milibus

Centum este invariabil, însă sutele *-ducenti, trecenti* etc. se declină ca adjectivele de clasa I-a la plural: *ducenti, -ee, -a.*

Miile este invariabil la singular ; la plural se declină ca un substantiv neutru parisilabic de declinarea a IlI-a : *milia, -ium.*

10. Numeralele cardinale în limba latină au valoare adjectivală, iar cele variabile au şi forme de gen, care le înlesnesc acordul în gen, număr şi caz cu substantivele pe care le determină : *unus miles, duorum militum, tribus militibus, ducenti milites, septem milites.*

Miile are, în general, valoare adjectivală : *miile homines* — o mie de oameni. Dar se întîlneste şi cu valoare substantivală, fiind determinat de un substantiv în genitiv plural: *ea civitas miile misit militum* = acea cetate a trimis o mie de ostaşi.

«	Masculin	Feminin
N	duo	duae
G	duorum	duărum
D	duobus	duăbus
A	duos	duas
A	1. duobus	duâbus

fc

Dacă *miile* cu valoare substantivală este subiect în propoziție, verbul' din predicat este la plural, *miile passuum erant inter urbem castraque* — erau o mie de paşi între oraş şi tabără.
Milia are numai valoare substantivală şi are determinarea în genitiv partitiv : *duo milia peditum* — două mii de pedestraşi; *sex milia equitum* = şase mii de călăreți.
11. Substantivul pe care-1 determină un numeral format din zeci -f -f- *unus, -a, -um* se aşază totdeauna lîngă cuvintul care exprimă zecile, niciodată lîngă *unus:* Se va zice: *milites triginta unus* sau *unus et triginta milites,* niciodată însă *milites unus et triginta* sau *triginta unus milites.*
12. Cuvîntul *cardinălis, -e* derivă din *cardo, -inis* (ţîţîna uşii). Aceste numerale se numesc cardinale, fiindcă ele stau la baza tuturor numeralelor hotărîte, adică pe ele se întemeiază celelalte numerale, întocmai cum *porta* se sprijină pe *cardo* în toate mişcările ei.

JVUMEBA1ELE OKDINAIE

Numeralele ordinale exprimă ordinea, adică locul pe care cineva îl ocupă într-un şir. Ele sînt:

1 primus, -a, um = în tîiul
2 secundus, -a, -um = ■ a] doiîea
3 terți us, -a, -um = a] ! treilea
4 quartus, -a, -um
5 quintus, -a, -um
6 sextus, -a, -um
7 septfmus, -a, -um
8 octâvus, -a, -um
9 nonus, -a, -um
10 declmus, -a, -um
11 undeclmus etc.
12 duodecfmus
13 tertius declmus
14 quartus decîmus
15 quintus declmus
16 sextus declmus
17 septlmus declmus
18 duodeviceslmus
19 undeviceslmus
20 vicesfmus
21 primus et vicesimus viceslmus primus
22 alter et vicesfmus sau viceslmus alter
23 tertius et vicesfmus vicesfmus tertius
28 duodetricesfmus
29 undetriceslmus
30 tricesfmus
40 quadragesrmus
50 quinquagesfmus
60 sexagesfmus
70 septuageslmus
80 octogeslmus
90 nonagesfmus
100 centesimus
101 centesfmus primus
108 centesfmus octavus
135 centesfmus tricesfmus quintus
200 ducentesîmus
300 trecentisîmus
400 quadringentesfmus
500 quingentesfmus
600 sexcentesfmus
700 septingentisfmus
800 octingentesîmus
900 nongentesfmus
1000 milleslmus
2000 bis miilesfmus
3000 ter milJesfmus
10000 decies miJJesfmus
100000 centies miJlesfmus
1000000 millies miilesfmus

sau

Observații.
-f- 1. Toate numeralele ordinale au forma adjectivelor de clasa I-a terminate în -us, -a, -um şi se declină ca acestea.
2. Pentru numeralele de la 13—17, în loc să se pună unitățile înaintea lui zece, se pot pune în urmă, cu sau fără *et: decimus tertius* sau *decimus et tertius.* Aceste forme se întîlnesc mai rar.
3. Pentru numeralele 18, 19, în loc de exprimarea prin scădere din 20, se poate folosi sistemul întrebuințat pentru 13 —17 : *octavus decimus* sau *decimus octavus* sau *decimus et octavus* (18), *nonus decimus* sau *decimus nonus* sau *decimus et nonus,* cu restricția de la nr. 2.
4. Pentru numeralele care cuprind zeci -f- *primus* (21, 31 . . .), în loc de *primus et vicesimus, primus et tricesimus* ... se zice, cu preferință *unus et vicesimus, unus et tricesimus*. . . , niciodată însă *vicesimus unus, tricesimus unus,* ci numai *vicesimus primus, tricesimus primus*. . .
5. Pentru numeralele care cuprind zeci -j- *alter* (22, 32 . . .), se preferă exprimarea *alter et vicesimus* sau *vicesimus alter, alter et tricesimus* sau *tricesimus alter*. . . exprimării *secundus et vicesimus* sau *vicesimus secundus, secundus el tricesimus* sau *tricesimus secundus*. . .
6. Numerele formate din zeci -f- unități (21, 22..) se pot exprima şi punîrid unitățile înaintea zecilor, legate prin *et,* sau punînd unitățile în urma zecilor fără *et,* aşa cum se prezintă în tabloul de mai sus, ori punînd unitățile înainte fără *et* sau în urmă cu *et: primus vicesimus* sau *vicesimus et primus*. . . Acest fel de exprimare este foarte rar.
7. Datele timpului se exprimă prin numeralele ordinale : ora trei = *hora tertia;* veghea a patra = *quarta vigilia;* în anul 1958 = *anno millesimo nongentesimo quinquagesimo octavo.*
8. Numeralele 'ordinale se găsesc cu întrebarea *quotus?* (al cîtelea?).

NUMERALELE DISTRIBUTIVE

Numeralele distributive arată cîte ființe sau lucruri se găsesc în fiecare grupă, cînd un număr de ființe sau de lucruri este împărțit în grupe egale.
Numeralele distributive se găsesc cu întrebarea *quoteni, -se, -a?* (cîte cîți? cîte cîte?).
Ele sînt:

1 singuli, -se, -a = cîte unul	13 terni deni
2 bini, -83, -a = cîte doi	14 quaterni deni
3 terni, -33, -a = cîte trei	15 quini deni
4 quaterni, -as, -a = cîte patru	16 seni deni
5 quini, -as, -a = cîte cinci	17 septeni deni
6 seni etc. etc.	18 octoni deni (duodeviceni)
7 septeni	19 noveni deni (undeviceni)

20 viceni
21 viceni singuli 30 triceni 40 quadrageni 50 quinquageni
51
8 octoni
9 noveni
10 deni
11 undeni
12 duodeni

i

60 sexageni 700 septingeni
70 septuageni 800 octingeni
80 octogeni 900 nongeni
90 nonageni 1000. singula milia
100 centeni 2000 bina milia
101 centeni singuli 5000 quina milia 200 duceni 10000
dena milia 300 treceni 100000 centena milia 400 quadringeni
500000 quingena milia
500 quingeni 1000000 decies centena milia 600 sexcgni

Observaţii.

1. Cu substantive care au numai formă de plural cu înţeles de singular numărul se exprimă prin numeral distributiv, dar în loc de *singuli, -as, -a* se întrebuinţează *uni, -se, -a,* şi în loc de *terni, se, -a* se foloseşte forma *trini, -se, -a: bina castra* — două tabere, *quinas litteras (accepi)* — (am primit) cinci scrisori; însă *una castra* = o tabără; *trinas litteras (accepi)* — (am primit) trei scrisori.

Cele care au numai formă de plural cu înţeles de plural *(liberi, -drum* = copii) primesc numeralele ordinale şi distributive cu înţelesul lor propriu : *tres liberi* — trei copii, *terni liberi* = cîte trei copii.

2. într-o propoziţie ca aceasta: « Cassar şi Ariovistus au adus fiecare cîte zece însoţitori », punem numeralul distributiv pentru număr şi facem inutil pe « fiecare » : « *Csesar et Ariovistus denos comites adduxerunt,* înţelesul lui «fiecare » rezultînd în mod suficient din numeralul distributiv.

Dacă în această propoziţie, aşa exprimată, am înlocui pe *denos* cu *decern,* s-ar înţelege că împreună au adus zece însoţitori Csesar şi Ariovistus.

Dacă în aceeaşi propoziţie am înlocui pe « cîte zece » prin « cîte trei » am folosi forma *trini (trinos comites);* iar dacă am înlocui pe « cîte zece » prin « cîte un », am întrebuinţa pe *singuli* şi nu pe *uni (singulos comites).*

3. Poeţii îşi îngăduie să înlocuiască numeralul cardinal *duo* prin distributiv : *bina hastilia,* în loc de *duo hastilia* = două cozi de lemn pentru lănci.

4. *Bini, -se, -a* este întrebuinţat şi pentru a da ideea de pereche : *bini boves* = o pereche de boi.

5. Numeralele distributive au formă adjectivală şi se declină ca adjectivele de clasa I-a la plural. Genitivul plural îl au de obicei în -nm; numai *singuli* îl are totdeauna în **-5rum, -aram, -orum.**

NUMERALELE ADVERBIALE

Numeralele adverbiale sau adverbele numerale arată de cîte ori se repetă ceva (o acţiune, un număr).

Ele se găsesc cu întrebarea *quoties?* sau *quotiens?* (de cîte ori?) şi sînt următoarele :

1 semel = o dată	40	quadragies
2 bis = de două ori	50	quinquagies
3 ter = de trei ori	60	sexagies
4 quater	70	septuagies
5 quinquies	80	octogies
6 sexies	90	nonagies
7 septies	100	centies
8 octies	101	centies semel
9 novies	200	ducenties
10 decies	300	trecenties
11 undecies	400	quadringenties
12 duodecies	500	quingenties
13 terdecies	600	sexcenties
14 quaterdecies	700	septingenties
15 quindecies sau quinquies decies	800	octingenties
16 sedecies sau sexies decies	900	nongenties
17 septies decies	1000	millies
18 duodevicies sau octies decies	2000 bis millies	
19 undevicies sau novies decies	5000	quinquies millies
20 vicies	10000	decies millies
21 vicies semel	500000	quingenties millies
30 tricies	1000000	decies centies millies

Observații.

1. Numeralele adverbiale au formă fixă, adică sînt invariabile întocmai ca adverbele. Ele se formează din numeralele cardinale cu sufixul -ies (forma veche = iens), afară de primele patru care au alte sufixe.
2. Pentru zecile la care se adaugă unitățile 8 sau 9, sistemul de exprimare prin scădere *(duode-, unde-)* este folosit rareori.
3. Pentru a exprima un numeral adverbial format din zeci şi unități, se pot pune unitățile înainte, legate totdeauna prin *et,* sau se pot pune unitățile în urmă legate prin *et* sau fără nici o legătură : *semel et vicies* sau *vicies semel* sau *vicies et semel* (de douăzeci şi unu de ori). Nu se poate spune *ter vicies,* ci *ter et vicies,* sau *vicies et ter,* sau *vicies ter.*
4. Pentru operația înmulțirii se folosesc numeralele adverbiale împreună cu cele distributive, şi anume cele adverbiale ca înmulțitor, iar cele distributive ca deînmulțit: de trei ori nouă (9x3) = *ter noveni, -se, -a,* de două ori cinci (5x2) = *bis quini, -se, -a.*
5. Poeții obişnuiesc să exprime numeralele cardinale, desfăcîndu-le în părți egale şi folosind sistemul înmulțirii. Aşa în loc să zică *triginta homines* (treizeci de oameni), pot spune *ter deni homines* (de trei ori cîte zece oameni, 10 x 3 = 30).
6. Pentru a răspunde la întrebarea pentru a cîtea oară? se întrebuințează numeralele ordinale la neutru singular, cu observarea că în loc de *primum* se poate spune *semel,* iar pentru *secundum* se spune totdeauna *iterum.* Vom avea deci: *primum (semel), iterum, tertium* etc.
7. Pentru a arăta ordinea în care se întîmplă sau se execută ceva, se întrebuințează numeralele ordinale la ablativ singular în -o, afară de : *în*

primul rînd, care se exprimă prin *primum.* Vom avea deci: *primum, secundo, tertio* etc. (în primul rînd, în al doilea rînd, în al treilea rînd etc). *Primo,* In mod obişnuit, însemnează : la început.

ALTE FELURI DE NUMERALE

Numerale multiplicative. Cu sufixul **-plex, -plicis** se formează adjective numerale care arată în cîte feluri sau pe cîte căi se manifestă **o** acțiune sau de cîte ori este repetat un obiect. Cele mai obişnuite sînt: *simplex, duplex* (îndoit), *triplez* (întreit), *quadruplex* (împătrit), *quintuplex* (încincit) sau *quincuplex, septemplex* (înşeptit), *decemplex* (înzecit), *centuplex* (însutit).

Numerale proporționale. Cu sufixul **-plus, -pla, -plum** se formează adjective numerale care arată de cîte ori un obiect este mai mare decît altul: *simplus, duplus* (de două ori mai mare), *triplus* (de trei ori mai mare), *quadru-plus* (de patru ori mai mare), *octuplus* (de opt ori mai mare).

Numerale fracționare. Fracțiile se exprimau notîndu-se cîte părți reprezenta numărul din numitor : *dimidia pars* sau *dimidium, -ii* (jumătate) = 1/2, *tertia pars* (o treime) = 1/3, *quarta pars* (o pătrime) = 1/4, *decima pars* (o zecime) = 1/10, *duse quintee* (două cincimi) == 2/5, *tres decimx* (trei zecimi) = 3/10.

Dacă numărătorul era mai mic cu unu decît numitorul, nu se mai exprima valoarea numitorului, subînțelegîndu-se, şi se spunea numai cifra numărătorului cu numeral cardinal, însoțind-o de cuvîntul *partes: duse partes* = 2/3, adică două părți din trei; *tres partes* = 3/4, adică trei pătrimi sau trei părți din patru ; *qualluor partes* = 4/5, *novem partes* — 9/10 etc.

Fracțiile din 12, adică acelea care au numitorul 12, îşi iau numele de la submultiplii asului (vezi capitolul « Unități de măsură romane » § pentru greutăți), şi anume : *uncia* — 1/12, *sextans* — 1/6, *quadrans* — 1/4, *triens* = = 1/3, *quincunx* = 5/12, *semis* — 1/2, *septunx* = 7/12, *bes* = 2/3. *dodrans* — — 3/4, *dextans* = 5/6, *deunx* = 11/12.

Numerale nehotărîte. în această rubrică aşezăm cîteva adjective care exprimă numărul în mod nedeterminat: *mulți* (mulți), *pauci* (puțini), *omnes* (toți), precum şi unele pronume nehotărîte cu acelaşi înțeles : *aliquot* (cîțiva), *nonnulli* (unii).

PRONUMELE

ţ Pronumele sînt: personale, reflexive, posesive, demonstrative, relative, interogative, nehotărîte şi adjective pronominale.

PRONUMELE PERSONALE ŞI PRONUMELE REFLEXIVE

Limba latină are forme proprii de pronume personale numai pentru persoana I-a : ego (eu), nos (noi) şi a Ii-a : tu (tu), vos (voi). Pentru persoana a IlI-a nu are un pronume personal propriu-zis, ci atunci cînd persoana nu reiese din context, foloseşte, spre a evidenţia persoana despre care se vorbeşte, • unul dintre pronumele demonstrative: is, hic, iile, iste, ipse, idem.

Pentru a indica persoana care, făcînd lucrarea, o şi primeşte, limba latină are un pronume reflexiv de persoana a III-a.

Pronumele personale şi cel reflexiv se declină astfel:

	Singular	
Pers. I-a	Pers. a Ii-a	Pers. a IlI-a: reflej
N. ego = eu	tu = tu	—
G. mei = de mine	tui = de tine	sui = de sine
D. mini = mie A»c. me = pe mine	tibi = ţie te = pe tine	sibi = sie, sieşi se = pe sine
V.	tu = tu	—
Abl. me = (despre, de la) mine	te = (despre, de la) tine	se = (despre, d

Plural

N. nos = noi vos = voi

G. *i* noştri .= de noi fvestri = de voi

\ nostrum == dintre noi ţvestrum = dintre voi

D. nobis = nouă vobis = vouă

Ac. nos = pe noi vos = pe voi

V. — vos = voi

Abl. nobis = (despre, de la) noi vobis = (despre, de la) voi de la) voi

sui = de sine

sibi = sie, sieşi se — pe sine

se

(despre, de la) sine

Observaţii.
1. Pronumele reflexiv de persoana a IlI-a nu are forme pentru nominativ nici la singular nici la plural ; iar la celelalte cazuri are aceleaşi forme la singular şi la plural.
2. în limba romînă, pronumele personale de persoana I şi a Ii-a nu au forme pentru genitiv nici la singular nici la plural, iar ideea de posesie, care la substantive se exprimă prin cazul genitiv, la pronumele personal, genitivului acestuia se substituie pronumele posesiv.
în limba latină, pentru ideea de posesie se foloseşte acelaşi procedeu, adică pronumele posesive. Limba latină însă are forme pentru genitiv şi la singular şi la plural, terminate în -i şi care au rol de complement indirect pe lîngă anumite verbe şi adjective : *miserere mei, noştri, vestri* (aibi milă de mine, de noi, de voi), *memor tui, sui* (aducător aminte — care-şi aduce aminte — de tine, de sine). Dar limba latină are la genitiv plural şi forme terminate în -um la persoana I-a şi la persoana a Ii-a : *nostrum, vestrum.* Aceste forme exprimă ideea partitivă — genitivus partitivus : *unus nostrum* (unul singur dintre noi) ; *quis vestrum?* (cine dintre voi?).
3. La persoana I-a, **dativul singular,** afară de forma *miki,* are şi o formă contrasă *mi.* Ambele forme s-au transmis în limba romînă : mie, mi.
4. Cazul **vocativ** nu are, ca şi în limba romînă, forme decît la persoana a Ii-a, la singular şi la plural, căci vocativul, exprimînd o chemare, numai persoanei căreia îi vorbim — adică persoanei a Ii-a — îi putem adresa o chemare: *tu* (tu), *cos* (voi).
5. Formele de ablativ, singular şi **plural,** la toate persoanele, dacă sînt însoţite de prepoziţia cum (cu), nu se aşază în urma prepoziţiei, cum se face cu celelalte prepoziţii, ci înaintea ei, făcînd corp cu ea : *mecum* (cu minejL^ *tecum* (cu tine), *secum* (cu sine), *nobiscum* (cu noi), *vobiscum* (cu voi).'W.OW
6. Toate formele pronumelor personale şi ale pronumelui reflexiv, afară de *tu, nostrum, vestrum,* pot fi întărite prin silaba ;met, adăugată la sfîrşit, mai ales cînd sînt însoţite şi de pronumele *ipse* (însuşi) : *egomet ipse* (eu Însumi), *tibimet, semeţ* etc.
Formele *tu* şi *te* pot fi întărite prin silaba -te, adăugată la sfîrşit: *tute, tete.*
7. Pronumele *se* se întîlneşte şi cu forma reduplicată : *şese.*
8. Pronumele reflexiv are valoare de pronume personal în stil indirect — *oratio obliqua* (vezi acest capitol).
9. Pronumele reflexiv se raportă la subiectul propoziţiei din care face parte : *Superbus se amat* (cel mîndru se iubeşte pe sine) ; în oratio obliqua sau cînd exprimă gîndirea altuia, se raportă la subiectul propoziţiei regente : *Csesar milites hortatus est ut se* (= *Csesarem) sequerentur et* **sibi** *(= Ceesari) considerent* (Caesar a îndemnat pe ostaşi să-l urmeze pe el şi să aibă încredere în el).
Uneori pronumele reflexiv nu se raportă la subiectul propoziţiei din care face parte, ci la un alt cuvînt. Această neraportare la subiect este numai aparentă, căci se află în construcţii care constituie propoziţii, la al căror subiect se raportă reflexivul; *Natura ingenuit animantibus* **conservandi**

sui *custodiam* (Natura a sădit în viețuitoare instinctul conservării proprii). Conservandi sui = *(animantes) se conservant.*

Acelaşi lucru se întîmplă cu expresiile **per se, propter** se, **inter se**: *Virtutem* **propter se** *colere debemus = Virtus propter se colenda est* (Trebuie să cultivăm virtutea pentru ea însăşi). *Ornnia sunt amicis inter se communia* (Toate sînt prietenilor comune între ei). Aici: *amicis sunt* «s *amici habent.*

Notă. Expresiile **inter nos, inter** vos, inter se arată reciprocitatea : *amamus inter nos* (noi ne iubim unii pe alții), *amatis inter vos* (voi vă iubiți între voi), *amant inter se* (se iubesc între ei — unii pe alții).

PRONUMELE POSESIVE

Pronumele posesive sînt acelea care înlocuiesc numele posesorului: *in conspectu exercitus* **noştri** (în prezența armatei noastre). (Ca?s. *B.G.* I, 11). Aici *noştri* ține locul substantivului *Romanorum,* care erau posesorii armatei despre care e vorba în text.

Dar pronumele posesiv poate înlocui în acelaşi timp şi numele posesorului şi pe al obiectului posedat : *Helveții prcelio* nostros *lacessere coeperunt* (Helveții au început să hărțuiască pe ai noştri prin luptă). *(Cses. B.G.* I, 15). Aici *nostros* ține locul substantivelor *milites Romanorum,* dintre care *Romanorum* reprezintă pe posesor, iar *milites* reprezintă obiectul posedat.

Pronumele posesive sînt:

Un singur posesor

meus, mea, meum = al meu, a mea : obiectul posedat aparține persoanei I-a *tuus, tua, tuum* — al tău, a ta: obiectul posedat aparține persoanei a **Ii-a**. *suus, sua, suum* = al său, a sa: obiectul posedat aparține persoanei a IlI-a Mai mulți *(noster, nostra, nostrum* = al nostru : obiectul posedat aparține persoanei I-a posesori j *vester, vestra, vestrum* = al vostru : obiectul posedat aparține persoanei a **Ii-a**

Primele trei se declină după carus, -a, -um, adică în felul adjectivelor de clasa I-a terminate în -us, -a, -um ; celelalte două se declină după niger, -gra, -gram, adică în felul adjectivelor de clasa I-a terminate în -er, -ra, **-ram,** cu următoarele deosebiri:

a) Vocativul singular al lui *meus* este mi. Cînd *meus* însoțește un substantiv care are vocativul la fel cu nominativul, face vocativul *meus: sanguis meus* (sîngele meu !).

b) vester nu are vocativ.

		Singular	
Masculin		Feminin	Neutru
N.	meus	mea	meum
G.	mei	mese	mei
D.	meo	mea?	meo
Ac.	meum ^	meam	meum
V.	mi) .	mea	meum
Abl.	meo	mea **Plural**	meo
N.V.	mei	meas	mea
G.	meorum	meărum	meorum
D.	meis	meis	meis
Ac.	meos	meas	mea
Abl.	meis	meis	meis

N.V. noster
G. noştri
D. nostro
Ac. nostrum
Abl. nostro
N.V. noştri
G. nostrorum
D. nostris
Ac. nostros
Abl. nostris
Observații.
1. Ablativul singular de la *meus, tuus, suus* se întăreşte prin particula -pte cu sensul de «propriu » : *suopte ingenio* (prin talentul său propriu); *suapte mânu* (cu mina sa proprie).
Tot cu înțelesul «propriu» *suus* se poate întări cu particula -met: *suamet fada* (faptele sale proprii).
2. Ca şi pronumele reflexiv, *suus* se raportă la subiectul propoziției: *Helveții iam per fines Sequanorum copias* suas *traduxerant* (Helveții îşi şi trecuseră trupele prin țara secvanilor) (Ca^s. *B.G.* I, 11).
3. Se poate ca *suus* să nu se raporteze la subiectul propoziției, ci la un alt cuvînt:
a) Cînd autorul vrea să scoată mai puternic în relief raportul dintre posesor şi obiectul posedat: *Hannibalem* sui *cives e civitate eiecerunt* (Pe Hannibal l-au alungat din cetate propriii săi concetățeni). Aici *sui* =* *Hannibalis.*
b) Cînd substantivul la care se raportează este pus pe Ungă un verb impersonal, care nu are subiect în nominativ, ci se construieşte cu acuzativul persoanei care încearcă sentimentul: *Si Csssarem beneficii* sui *paeniteret*.. . (dacă Jui Caesar i-ar părea rău de — dacă Ceesar ar regreta — binefacerea sa. . .).
c) Cînd este pus pe lîngă pronumele *quisque: Res* sua *quemque delectat* {Fiecăruia îi face plăcere bunul său).
d) Cînd determină un substantiv legat prin prepoziția *cum* de numele posesorului : *Navem cum remigiis* suiş *ceperunt* (Au luat corabia împreună cu vîslaşii ei).
e) Cînd se găseşte în propoziție secundară, se poate raporta la subiectul principalei: *Arverni eum obsecrant ut* suiş *fortunis consulat* (Arvernii îl imploră să poarte grijă de bunurile lor). (Caes. *B.G.* VII, 8).
f) în oratio obliqua *suus* se poate raporta la persoana ale cărei gîndiri sînt reproduse : *Respondit nos esse iniquos, quod in* suo *iure se interpellaremus* (A răspuns că sîntem nedrepți, deoarece îl împiedicăm în exercitarea dreptului său). (Caîs. *B.G.* I, 44).
4. în limba latină, pronumele posesiv nu se întrebuințează, cînd este uşor de înțeles : *Veni cum patre* (am venit cu tata) = s-a omis *meo; manus lava* (spală-te pe mîini) — s-a omis *tuas.*
58
Singular
nostra nos tras nos tras nostram nostra
Plural
nostraî nostrărum nostris nos tras nostris
nostrum
noştri
nostro
nostrum
nostro
nostra
nostrorum
nostris
nostra
nostris

Cînd însă este întrebuințat înlocuind numai numele posesorului, atunci determină numele obiectului posedat, acordîndu-se cu el în gen, număr şi caz, întocmai ca un adjectiv : *Orgetorix Helvetiis persuasit ut de* finibus suiş *exirent* (Orgetorix a convins pe helveții să iasă din hotarele lor. (Caes. *B.G.* I, 2). Aici *suiş* înlocuieşte numele helveților care posedau hotarele, şi este acordat cu *finibus,* care reprezintă obiectul posedat. în această situație pronumele posesiv este numit, în mod impropriu — căci el n-a încetat de a fi pronume, înlocuind un nume — adjectiv posesiv.
Cînd pronumele posesiv înlocuieşte şi numele posesorului şi pe al obiectului posedat, atunci ia genul obiectului posedat: *Csesar* suos *a proelio continebat* (Caesar oprea pe ai săi de la luptă) (Gses. *B.G.* I, 15). Aici *suos* are genul obiectului posedat *milites* pe care îl înlocuieşte, înlocuind în acelaşi timp şi numele lui Cffisar ca posesor. *Pauci de* nostris *cadunt* (Puțini dintre ai noştri cad). (Caş. *B.G.* I, 15). *De nostris — de equitibus Romanorum.*
5. în limba latină, pronumele posesive pot să exprime şi ideea « favorabil, prielnic »: suo tempore (în momentul potrivit, care-i era favorabil).
6. De la *noster* şi *vester* s-au derivat:
La singular
Nostras, nostratis = cel din țara sau din familia noastră ; Vestras, vestratis = cel din țara sau din familia voastră.
La plural
N. nostrates, nostratia G. nostratium.
7. In loc de *meorum, tuorum, suorum, nostrorum, vestrorum,* găsim la scriitorii din perioada arhaică genitivul plural în -um: *meum, tuum, suum, nostrum, vestrum.*
8. în loc de *vester,* găsim forma arhaică *voster.* \
PRONUMELE DEMONSTRATIVE
Pronumele demonstrative servesc pentru a arăta ființele sau lucrurile despre care vorbim. Pronumele demonstrative sînt:
hic, hsec, hoc = acesta, aceasta *iile, illa, illud* = acela, aceea *iste, ista, istud* = acesta, aceasta *is, ea, id* = acesta, aceasta
ipse, ipsa, ipsum = însuşi, însăşi *idem, eadem, idem* = acelaşi, aceeaşi
Observație.
Pronumele demonstrative au forme deosebite pentru fiecare gen, întocmai ca adjectivele, spre a se putea cunoaşte genul substantivului pe care îl înlocuiesc, cînd arată ființa sau lucrul despre care vorbim. Au însă multe particularități la forma de nominativ singular, căci unele au masculinul terminat în -e *(iile, iste, ipse),* sau au neutrul terminat în d *(illud, istud, id),* sau au diftongul se la feminin singular *(hmc).*

Pronumele demonstrative se declină astfel :
Masculin N. hic
G. D.
Ac.
huius 1 huic / hune
Abl. Iioc
N. iile
G. illîus
D, illi
Ac. illum
Abl. illo
ÎUS 1
Singular
Feminin hsec
N. iste G. istîus) D. işti / Ac. istum Abl. isto
N. is G. eius 1 D. ei / Ac. eum Abl. eo
N. ipse G. ipsius 1 D. ipsi / Ac. ipsum Abl. ipso
N. idem G. eiusdem D. eidem Ac. eundem Abl. eodem
(acesta) j
Neutru
hoc
(pentru toate genurile)[1]
hanc hoc
hac hoc
illa
(acela) illud
(pentru toate genurile)
illam illud
illa illo
ista
(acesta) istud
(pentru toate genurile)
istam istud
ista isto
ea
(acesta) id
(pentru toate genurile)
eam id
ea eo
(însuşi) \ ipsa ipsum
(pentru toate genurile)
ipsam ipsa
eadem
ipsum ipso
(acelaşi)
idem
(pentru toate genurile)
eandem idem
eădem eodem
Plural
Masculin Feminin Neutru
hi has heec
horum harum horum
his (pentru toate genurile) hos has hsec
his (pentru toate genurile)
illi illse illa
illorum illârum illorum
illis (pentru toate genurile) illos illas illa
illis (pentru toate genurile)
işti ist® ista
istorum istărum istorum
istis (pentru toate genurile) istos istas ista
istis (pentru toate genurile)
n (ei) *eee* ea
eorum eărum eorum
iis (eis) (pentru toate genurile) eos eas ea
iis (eis) (pentru toate genurile)

ipsi ipsa? ipsa
ipsorum ipsârum ipsorum
ipsis (pentru toate genurile) ipsos ipsas ipsa
ipsis (pentru toate genurile)
iidem esedem eadem
eorundem earundem eorundem iisdem (pentru toate genurile) eosdem easdem eadem
iisdem (pentru toate genurile)

Observații.

1. Din punctul de vedere al declinării, în afară de notările făcute la începutul acestui capitol, însemnăm următoarele:

a) O caracteristică importantă a declinării pronominale este terminația -ius la genitiv singular şi -i la dativ singular, pentru toate genurile.

9°

La scriitorii din epoca arhaică se întîlnesc însă şi forme de dativ după declinarea adjectivelor : *Mo, illae, isto, istas (Mas filias):* iar în epoca imperială tîrzie se întîlneşte o formă de dativ *Ului,* din care se trage dativul *lui* al articolului şi pronumelui personal din limba romînă.
b) Pronumele *hic* are înglobată în temă particula -ce, în forma redusă -c aproape la toate cazurile la singular şi la unele cazuri ale genului neutru la plural. Această particulă serveşte pentru întărire; iar cînd formelor terminate în -c li se alipeşte enclitica interogativă -ne, între pronume şi -ne se pune vocala I: *hicine, hsecine, hocine, huncine, hancine: Huncine vidisti?* (Chiar pe acesta l-ai văzut?).
Dar particula -ce se poate adăuga spre întărire şi la formele pronumelui *hic,* care n-o poartă în permanenţă sub forma redusă, în deosebi la cele terminate în -s: *huiusce, hosce, hasce, hisce: Hisce militibus* (chiar acestor ostaşi de aici).
c) Particula -ce apare şi la pronumele *iile* şi *iste* împreună cu particula interogativă -ne: *illicine, illxcine, isticine,* în deosebi la scriitorii din epoca arhaică.
In formă redusă -c, această particulă apare la *iile* şi *iste* la formele de neutru plural *illasc, istasc,* pe care le întrebuinţează poeţii în loc de *illa, ista* (nom. acuz. pi.).
d) Iile se întîlneşte şi cu forma *oile* sau *ollus.* Astfel Vergilius întrebuinţează dativul singular *olli* în loc de *Mi.*
e) La *hic* şi *is* se întîlneşte în epoca arhaică dativul plural cu desinenţa **-bus**: *hibus* şi *ibus.*
f) Pronumele *is* are la nominativ plural, pentru *ii,* o formă contrasă t, iar la dativ şi ablativ plural, pentru *iis,* o formă contrasă *is.*
Ca urmare, şi pronumele *idem,* care este format din *is* şi particula invariabilă *-dem,* are la plural forme contrase : nom. pi. *idem* pentru *iidem,* dat. şi abl. pi. *isdern* pentru *iisdem.*
La nominativ plural forma *ei,* pentru *ii,* se întîlneşte rar; iar *eidem,* pentru *iidem,* este aproape neîntrebuinţată.
Acelaşi lucru se întîmplă şi cu formele de dativ şi ablativ plural *eis* şi *eisdem* faţă de *iis* şi *iisdem,* adică au întrebuinţare foarte rară.
La genitiv plural se întîlneşte, pentru pronumele *is,* o formă în -um: *eum* în loc de *eorum.*
g) Pronumele *idem* la acuzativ singular şi la genitiv plural, unde se întîlneşte *m* cu *d,* asimila nazala labială *m* în nazala dentală n înaintea dentalei d, şi în loc să se pronunţe *eumdem, eamdem, eorumdem, earumdem,* se pronunţă *eundem, eandem, eorundem, earundem.*
h) Pronumele *ipse* este considerat ca format din *is* sau o rădăcină i şi din particula invariabilă -pse. Mai tîrziu rădăcina şi particula s-au contopit în aşa fel, încît, fiind privite ca o unitate lexică, cuvîntul a primit dezinenţele adjectivale sau pronominale ca şi celelalte pronume demonstrative, cărora le-a fost asimilat, devenind *ipse, ipsa, ipsum.*
Cu toate acestea scriitorii din epoca arhaică păstrează forme în care apare clar particula *-pse* adăugată la *is:* nom. sg. fem. *eapse,* acuz. sing. *eumpse, eampse,* abl. sing. *eopse, eăpse.*
Tot la scriitorii din epoca arhaică găsim la nominativ singular masculin forma *ipsus,* în loc de *ipse,* devenind astfel acest caz în totul asemănător cu nominativul adjectivelor de clasa I : *ipsus, ipsa, ipsum.*

2. Din punctul de vedere al înțelesului pronumelor demonstrative, notă următoarele :
a) *Hic* arată apropierea, ca loc sau ca timp, față de persoana vorbitoar Astfel *hic liber* înseamnă : cartea aceasta de aici. Iar dacă am vorbit despre două sau mai multe persoane, despre două sau mai multe chestiuni, cînd întrebuințăm pronumele *hic,* ne referim la ultima persoană sau la ultima chestiunej despre care s-a vorbit. Astfel *hsec sententia* înseamnă : această părere, această propunere, care a fost cea din urmă înfățișată.
Hic mai arată şi ceva ce aparține persoanei I-a sau are legătură cu persoana care vorbeşte : *hic liber* = cartea mea.
b) *Iile* arată depărtarea, ca loc sau ca timp, față de persoana vorbitoare. Din acest punct de vedere el este opusul lui *hic.* Astfel *iile liber* înseamnă: cartea aceea sau cartea de acolo. De asemenea, cînd vorbim despre două persoane sau despre două chestiuni, cînd întrebuințăm pronumele *iile,* ne referim la persoana sau la chestiunea despre care s-a vorbit întîi.
Iile arată şi ceva ce aparține persoanei a IlI-a sau are legătură cu persoana despre care se vorbeşte: *iile liber* înseamnă : cartea aceea sau cartea lui.
Iile se întrebuințează şi pentru a arăta ceva cu faimă, cu renume mare : *Alexander iile* = vestitul Alexandru cel Mare; *Medea illa* — faimoasa Medeea.
c) *Iste* arată ceva ce aparține persoanei a Ii-a sau persoanei către care vorbim : *iste liber* = cartea ta.
Iste se întrebuințează şi pentru a exprima ideea de dispreț față de ființa sau lucrul, pe care îl arată vorbitorul, cînd foloseşte acest pronume. Această idee noi o dăm prin *ăsta,* cuvînt provenit din *iste,* care trecînd în limba romînă, a venit şi cu acest sens : « De ăsta-mi vorbeşti tu ? ! »
d) *îs* arată persoana sau lucrul despre care s-a vorbit sau se va vorbi imediat. El nu are un înțeles prea particular şi este cel mai propriu să reprezinte pronumele personal de persoana a IlI-a, pur şi simplu, fără a adăuga vreo nuanță, cum se întîmplă cu celelalte trei de mai sus.
îs se întrebuințează şi precedat de conjuncția *et* spre a exprima ceva emfatic sau mai accentuat: *Habet homo primum memoriam,* et eam *infinitam, rerum innumerabilium* (Are omul mai întîi de toate memorie, şi anume o memorie fără margini, a nenumărate lucruri).
Tot aşa şi *atque is, neque is.*
e) *Ipse* propriu-vorbind nu este un pronume demonstrativ, căci cu el nu arătăm ceva, ci mai mult întărim sau accentuăm persoana sau lucrul despre care vorbim. Se întrebuințează şi singur şi împreună cu un pronume personal sau un substantiv: *egomet ipse* — eu însumi; *ipse Ceesar exercitam duxit* — chiar Csesar — Cassar personal — a condus armata.
Ipse, cu sensul său de a accentua, se poate traduce, cînd este singur şi cu : iar el. Astfel, după ce Cassar dă dispoziții ce să facă o anumită parte a armatei sale, cavaleria, continuă : *Ipse interim in colle medio triplicem aciem instruxit*— Iar el în timpul acela a organizat pe mijlocul colinei linia de bătaie pe trei rînduri. (Cses. *B.G.* I, 24).
f) *Idem* cuprinde ideea de repetiție sau de identitate, cînd adică, după ce am spus unele lucruri cu privire la o persoană sau la un lucru, adăugăm ceva nou cu privire la aceeaşi persoană sau la acelaşi lucru. Astfel, după ce Csesar săvîrşeşte anumite acte într-o luptă, povestirea continuă cu cuvintele :

Idem Csesar . . . = tot Csesar . . . Dacă ar fi continuat numai cu cuvîntul *idem,* fără a adăuga numele făptuitorului, ar fi însemnat «tot el ».
Iar într-o frază ca aceasta : « *Nikil utile, quod non idem honestum* » = Nimic nu este folositor, care să nu fie în acelaşi timp şi cinstit » cuvîntul *idem,* care are sensul «tot el», se traduce mai bine prin «în acelaşi timp » sau «totdeodată ».
PRONUMELE RELATIVE
Pronumele relativ, adică pronumele care leagă o propoziție dependentă de regenta ei, cel mai important este qui, quae, quod = care, ce. El se declină astfel:

	Singular			**Plural**		
	Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N.	qui	quae	quod	qui ,,	quae	quae
G.	cuius	1 (pentru toate	cui /	quorum	quarum	quorum
D.	genurile)			quibus	(pentru toate	genurile
Ac.	quem	quam	quod	quos	quas	quas
Abl.	quo	qua	quo	quibus	(pentru toate	genurile)

Observații.
1. La dativ şi ablativ plural se întîlneşte, mai ales în poezie, forma quis.
2. Există şi o formă qui cu valoarea de ablativ neutru singular, lnsemnînd : cu ce. Se întîlneşte în puține expresii: *Vix reliquil,* qui *efferretur*= a lăsat abia cu ce să fie înmormîntat (Corn. Nep. *Aristides,* III). *Habeo,* qui *utar* = am cu ce mă servi, am ce întrebuința.
3. Prepoziția *cum* se alipeşte la sfîrşitul pronumelui relativ la singular şi plural: *quocum, quacum, quibuscum.*
4. Pronumele relativ se întrebuințează şi cu valoare substantivală, cînd nu are în aceeaşi propoziție cu el substantivul pe care îl reprezintă, şi cu valoare adjectivală, cînd se găseşte în aceeaşi propoziție cu substantivul pe care-1 reprezintă :
Gallia est omnis divisa in partes tres, quarum *unam incolunt Belgse* . . . = Galia întreagă este împărțită în trei părți, dintre care pe una o locuiesc belgii. . . (Caes. *B.G.* I, 7). în această frază, pronumele relativ *quarum,* care leagă propoziția care are ca subiect *Belgse* şi ca predicat *incolunt,* nu este în aceeaşi propoziție cu cuvîntul pe care-1 reprezintă, şi anume *partes.* Deci, fiind singur, are rol substantival. Pronumele *quarum* este de genul feminin şi la numărul plural ca şi *partes;* în privința cazului însă se deosebeşte, căci este în genitivul partitiv, după rolul pe care-1 are în propoziția din care face parte.
In finibus Carnutum, quse *regio Gallise media habetur, Druides certo anni tempore considunt* = în hotarele carnuților, ținut care este considerat mijlocul (centrul) Galiei, se aşază Druizii într-un anumit timp al anului. (Cses. *B.G.* VI, 13). In această frază pronumele relativ *quse,* care leagă propoziția al cărei subiect este chiar el şi al cărei predicat este *media habetur,* are rol adjectival, căci în aceeaşi propoziție cu *quse* se găseşte şi substantivul *regio* pe care-1 reprezintă. Pronumele *quse* are genul şi numărul substantivului

regio şi are cazul pe care-1 cerea rolul său de subiect, caz pe care, prin atracţie 1-a primit şi *regio,* intrînd în această propoziţie.
Tertiam partem **qui** *ipsorum lingua, Celtse, nostra Galii appellantur, inco-lunt* = Pe a treia parte o locuiesc aceia care în limba lor se numesc celţi, în a noastră (se numesc) gali. (Cses. *B.G.* I, 1). în această frază avem pronumele relativ *qui* care leagă propoziţia al cărei subiect este chiar el şi al cărei predicat este *appellantur.* Are valoare substantivală, căci nu are în propoziţia sa cuvîntul pe care-1 reprezintă. Dar cuvîntul pe care-1 reprezintă *qui* nici nu este scris, căci este pronumele demonstrativ *ii* ca subiect al lui *incolunt,* însă pentru că este tot în cazul nominativ plural, ca şi *qui,* n-a mai fost scris : se subînţelege uşor. Şi aici *qui* are genul şi numărul lui *ii,* şi are cazul pe care-1 impune rolul său în propoziţie.
Deci, pronumele relativ, fie că este cu valoare substantivală, fie că este cu valoare adjectivală, are totdeauna genul şi numărul substantivului pe care-1 reprezintă, şi are cazul pe care-1 impune rolul său în propoziţie.
5. Pronumele relativ este folosit, în limba latină, si în locul pronumelui demonstrativ cu valoare substantivală sau adjectivală. In acest rol pronumele relativ este aşezat totdeauna la începutul frazei, simbolizînd o legătură **a** ideii din fraza care începe, cu fraza sau frazele anterioare.
Qua *de causa Helveţii reliquos Gallos virtute prsecedunt (quă = eă)* = Din această cauză helveţii întrec pe ceilalţi gali în vitejie. (Cses. *B. G.* I, 1). în această propoziţie independentă pronumele relativ nu are rol de conjuncţie subordonatoare, ci înlocuieşte pronumele demonstrativ *ea,* cu valoare adjectivală ; este pus la începutul frazei.
Qui, *cupidius novissimum agmen insecuti, alieno loco proelium committunt (qui — ii)* = Aceştia, urmărind cu mare ardoare ariergarda (duşmanilor), dau lupta într-un loc nefavorabil. (Cses. *B.G.* I, 15). Aici *qui* are rol de subiect şi înlocuieşte un pronume demonstrativ.
6. în afară de pronumele relativ *qui, quse, quod,* mai au acest rol:
a) Două pronume relative compuse :
quicumque, quaecumque, **quodcumque** (oricine, orice), care se poate întrebuinţa şi cu valoare substantivală şi cu valoare adjectivală ; este format din *qui, quse, quod* şi din particula invariabilă *cumque.*
quisquis, quidquid (oricine, orice), de la care sînt folosite formele *quisquis, quidquid* (scris şi *quicquid)* numai ca substantive.
în *quicumque* se declină numai pronumele relativ *qui, quse, quod,* iar particula *cumque* se adaugă, Ia toate cazurile, la pronumele relativ. Uneori între *qui* şi *cumque* sînt introduse alte cuvinte : *qua re^ cumque possum,* în loc de *quacumque re possum* — prin orice mijloace pot.
în *quisquis* se declină ambele elemente componente, care sînt de fapt pronumele *quis, quid* repetat. Aceste două pronume exprimă o idee nehotărîtă. De aceea vor intra şi în tabloul acestora.
b) Următoarele pronume :
qyşlis. -ft = ce fel; **quantus,** -a, **-um** = cît de mare ; **quantulus, -a, -um =** cît de mic **; quot** (cîţi, cîte); au corelative pe : talis, -e = astfel; **tantus,** -a, **-um** ss= atît de mare *;* tantulus, -a, **-um** == atît de mic ; **tot** = atîţi, atîtea :
<*Quot capita, tot sensus* (Cîte capete, atîtea păreri).
"mmm" Dintre acestea *quot* şi *tot* sînt nedeclinabile.

PRONUMELE INTEROGATIVE

1. Principalul pronume interogativ este quis, quis, quid = cine, ce. El se declină astfel:

	Singular			Plural		
	Masculin	Feminin	Neutru	Masculin	Feminin	Neutru
N.	quis	quis	quid	qui	qu»	quee
G.	cuius 1	(pentru toate genurile		quorum	quarum	quorum
D.	cui /			quibus	(pentru toate genurile)	
Ac.	quem	quam	quid	quos	quas	quae
Abl.	quo	qua	quo	quibus	(pentru toate genurile)	

2. Pronumele qui, quse, quod (care, ce), pe care l-am cunoscut ca pronume relativ, se întrebuinţează şi ca pronume interogativ. El se declină aşa cum am arătat la pronumele relativ.

Observaţii.

a) Quis, quis, quid, care era întrebuinţat cu această formă în epoca lui Plautus, a început în perioada clasică să înlocuiască forma *quis* pentru feminin cu forma quse, devenind astfel : *quis, quse, quid.* Astfel în Plautus : *Quis ea est,* quam *vis ducere uxorem?* (Cine este aceea pe care vrei s-o iei soţie?).

b) Comparînd declinarea lui *quis, quis, quid* cu cea a lui *qui, quse, quod,* constatăm că numai formele *quis, quid* de la nominativ singular şi *quid* de la acuzativ singular neutru se deosebesc de formele corespunzătoare *(qui, quae, quod* şi *quod)* ale lui *qui.* Celelalte sînt identice, aşa încît, după formă, nu se poate distinge dacă o atare formă de pronume interogativ aparţine lui *quis,* ori lui *qui.*

c) Quis are valoare substantivală, adică se întrebuinţează singur: *Quis venit;* (Cine a venit?). *Quid vis?* (Ce vrei?).

Qui are valoare adjectivală, adică este însoţit de substantivul la care se referă întrebarea : Qui *homo adest?* (Care — ce — om este aici?). *Quod negotium facit?* (Ce ocupaţie are?).

d) Cu *quis* se întreabă despre persoană, despre nume : *Quis est iile vir?* (Cine este acel bărbat? sau cum se numeşte acel bărbat?). -

Cu *qui* se întreabă despre calitate : *Qui locus est hic?* (Ce fel de loc este acesta?).

Notă. Cu toate acestea se întîlneşte, rar însă, *quis* însoţit de substantiv, indicînd persoane : *Quis senator hoc fecit?* (Care senator a făcut aceasta?). *Quis enim dies fuit?* (Ce zi a fost?). însă *quid* este numai pronume, iar *quod* este numai adjectiv : *Quid dicis?* (Ce spui?). *Quod consilium mihi das?* (Ce sfat îmi dai?).

e) Quis are o formă de ablativ *quî,* cu valoare de adverb, şi înseamnă : cum? : *Qui fit, Mmcenas . . .*? (Cum se face Msecenas ...?). (Hor. *Sat.* I, 1).

La Plautus însă întîlnim acest ablativ în loc de *quo* sau cbiar în loc de *quibus: vehicula qui vehar* în loc de *vehicula quibus vehar* (vehicule cu care să fiu transportat). La Cicero : *Lucullus, quicum optime convenisset* '(Lucullus, cu care s-a înţeles foarte bine).

j) Forma de dativ *cui* este monosilabică şi are cantitate lungă. în epoca imperială tîrzie — sec. IV — începe să se întîlnească în două silabe: *căi* sau *cuî.*

g) Ca forme particulare se întîlnesc : în epoca arhaică *ques* Ia nominativ plural, în loc de *qui: Ques sunt işti ignoti?(Cine* sînt aceşti necunoscuți?);; la Cato *quium,* iar la Plautus *quoium* la genitiv plural.
3. Pronume interogative sînt şi două compuse ale lui *quis* şi ale lui *qui,* şi anume :
a) **quisnam, quaenam, quidnam** (pronume) = cine, ce : *Quisnam eum tuebitur* (Cine oare îl va apăra?).
quinam, quaenam, quodnam (adjectiv) = care, ce.
b) **ecquis, ecqua** sau **ecquae, ecquid** (pronume) = cine (oare)? ce (oare?) sau este oare cineva (ceva)?
ecqui, ecqua sau **ecquaa, ecquod** (adjectiv) = care, ce : *ecqui pudor est?* (Există oare cinste?).
în aceste pronume, *quis* şi *qui* se declină potrivit tablourilor de mai sus, iar *-nam* şi *ec~* rămîn nedeclinabile.
Cu *quisnam* se fac întrebările mai grabnice, iar cu *ecquis* cele pasionate, mai însufleţite.
4. Cînd se aşteaptă un răspuns negativ, *quis* se compune cu adverbul interogativ *num: numquis:* **numquis, numqua, numquid** (pronume) sau **numquod** (adjectiv): *Numquid vis?* (Oare mai vrei ceva?).
5. Şi *quisnam* are compuşi cu ec- şi cu **num-**:
ecquisnam, ecquaenam, ecquidnam (pronume) sau *ecquodnam* (adjectiv);
numquisnam, numquaenam, numquidnam (pronume) sau *numquodnam* (adjectiv).
Acestea au sensurile pe care le au *ecquis* şi *numquis.* în ele se declină numai *quis.*
6. Alte pronume interogative sînt :
a) **Cuius, cuia, cuium,** care cuprinde ideea de posesie = cui îi aparține? al cui este? Se întrebuințează şi ca pronume relativ. Exemple : *Cuium pecus?* (A cui este turma?), *îs cuia res est* (Acela a cui este — căruia îi aparține — acest lucru ?).
Este întrebuințat numai la următoarele cazuri:

MaseuUn		Feminin	Neutru
N. sg.	cuius	cuia	cuium
Ac. sg.	**cuium**	cuiam	cuium
Abl. sg.	—	cuiă	—
N. pi.	—	cui as	' —
Ac. pi.	—	cuias	—

A fost folosit în epoca arhaică şi în vorbirea juridică.
b) Cuias, cuiâtis = din ce țară. Este format în felul posesivelor *nostras, -âtis* şi *vestras, -ătis* şi se declină ca un adjectiv de clasa a III-a. Se întrebuințează pentru genul masculin şi pentru feminin.
c) **Uter, utra, utrum** = care din doi. Se întrebuințează numai cînd e vorba de două ființe sau lucruri: *uter nostrum?* (Care dintre noi doi?).
Se declină ca un adjectiv de clasa I-a în -er, -ra, **-rum,** cu deosebirea că la genitiv singular şi la dativ singular are terminații pronominale : gen. sg. *utrius,* dat. sg. *utri.*

d) Qualis, qualis, quale = ce fel de? Se declină ca *fortis, -e,* adjectiv de clasa a Ii-a.
e) Quantus, quanta, quantum = cît de mare? Se declină ca adjectivele de clasa I-a în -us, -a, -um.
f) Quantiilus, quantula, quantfilum = cît de mic? Se declină ca adjectivele de clasa I-a în -us, -a, -um.
g) Quotus, quota, quotum = al cîtelea? a cita ? *Quota hora est?* (Ce oră este?).
h) Quotus quis que, quotaquseque, quotumquidque (pronume) şi quotum-quodque (adjectiv) = cît de puțini? în această compunere se declină *quotus* după adjectivele de clasa I-a în -us, -a, -um, şi *quis* se declină după declinarea sa proprie, iar *-que* rămîne neschimbat.
i) Quot = cîți? cîte?
Notă. Cea mai mare parte dintre pronumele interogative pot fi întrebuințate ca exclamative : *Quot et quanti poetx exstiterunt? !* (Cît de mulți şi cît de mari poeți au existat?!) *Qui nitor!* (Ce splendoare!).
PBOMJMELE NEDEFINITE
Pronume nedefinite sau nehotărîte sînt acelea care înlocuiesc nume de ființe sau de lucruri în mod nedeterminat, adică fără a preciza. Ele se pot întrebuința şi cu valoare pronominală si cu valoare adjectivală.
Ele sînt': j
I. Quis, quae sau qua, quid, pronume > = un oarecare Qui sau quis, quae sau qua, quod, adjectiv J
Exemplu : *Dicat quis* . . . (ar putea zice cineva . . .) Se declină ca interogativele respective, cu deosebirea că la nominativ feminin singular şi la acuzativ neutru plural au *quae* sau *qua.*
II. Compuşi ai lui *quis* şi ai lui *qui:*
1. Aliquis, aliqua, aliquid, pronume = vreunul, cineva.
Aliqui sau Aliquis, aliqua, aliquod, adjectiv = vreun, oarecare.
Se declină după declinarea lui *quis* şi a lui *qui,* cu deosebirea că la nominativ singular feminin şi la nominativ şi acuzativ plural neutru face numai *aliqua.* Se declină *quis* şi *qui,* iar particula *aii-* rămîne invariabilă.
După conjuncțiile *si, nisi, ne* şi după adverbul interogativ *num, aliquis* este înlocuit cu *quis: Si quis adest* (dacă este de față cineva). *Dic num quis eenerit* (Spune dacă a venit cineva).
JVotă. Cu toate acestea chiar la Cicero se întîlnesc construcții ca: *si aliquis, ne aliquis.*
2. Quidam, quaedam, quiddam, pronume = un anumit, un oarecare. Quidam, quaedam, quoddam, adjectiv = un oarecare.
Se declină *qui,* iar particula *dam* rămîne invariabilă. La acuzativ singular şi la genitiv plural, alături de *quemdam, quamdam, quorumdam, quarumdam* se găseşte şi scrierea *quendam, quandam, quorundam, quarundam.*
3. Quispiam, quaepiam, quidpiam sau quippiam, pronume ■= cineva. Quispiam, quaepiam, quodpiam, adjectiv = vreun.
t
5*

Se declină *quis,* iar *-piam* rămîne invariabil. *Quispiam dicet* — va zice cineva. *Qusepiam cohors* = vreo cohortă.

4. **Quisque, quseque, quidque,** pronume, = fiecare : *Pro se quisque* (fiecare pentru sine).

Quisque, quseque, quodque, adjectiv, = fiecare. Se declină *quis,* iar *-que* rămîne invariabil. Pluralul lui *quisque* se întrebuinţează în deosebi:

a) Cu substantivele care au numai pluralul : *castra quseque* (fiecare tabără)";

b) pe lîngă superlative, la neutru, arătînd totalul acelora care au o anumită calitate în cel mai înalt grad : *optima quseque rarissima sunt* (toate cele foarte bune sînt foarte rare).

Notă. Pe lîngă superlative poate fi şi la singular, avînd acelaşi rol: *Trecenti quinqua-ginta octo delecti* (sunt), *nobilissimus quisque* (Au fost aleşi trei sute cincizeci şi opt, toţi cei mai de seamă).

Quisque însoţit de un numeral ordinal exprimă ideea «din atît. . . în atît » : *Quinto quoque anno* (în fiecare al cincilea an = din cinci în cinci ani). **Septimus quisque vulnus habebat** (fiecare al şaptelea era rănit = la şapte inşi — din şapte în şapte — unul era rănit).

5. **Unusquisque, unaquseque, unumquidque,** pronume == fiecare **Unusquisque, unaquseque, unumquodque,** adjectiv = fiecare.

Este foarte întrebuinţat în locul lui *quisque.* Se declină *unus* aşa cum s-a arătat la numeralul cardinal şi *quisque,* aşa cum este specificat mai sus la nr. 4 :

G. *uniuscuiusque.* D. *unicuique,* etc. Fără plural.

6. **Quisquam, quidquam** sau **quicquam** (fără formă specială de feminin şi fără plural), pronume = cineva.

Se declină *quis,* particula — *quam* rămîne invariabilă. Exemplu : *Estne quisquam?* (este oare cineva?).

IVotă. După adverbele de negare *(haud, non, numquam)* sau conjuncţiile negative *(nec, neque) quisquam* are înţelesul lui *nemo,* iar *quidquam* pe al lui *nihil: Haud quisquam venit* (n-a venit nimeni), *nec quidquam accidit* (şi nu s-a întîmplat nimic).

7. Quivis, qusevis, **quidvis,** pronume = oricine vrei. **Quivis, qusevis, quodvis,** adjectiv = oricare vrei.

Se declină *qui,* iar *vis* rămîne invariabil: *Cuiusvis hominis est errare* (oricare om poate greşi). *Vis* este persoana a Ii-a singular, prezentul indicativului de la verbul *volo* = vreau.

8. **Quilibet, quselibet, quidlibet,** pronume = oricine-ţi place. **Quilibet, quselibet, quodlibet,** adjectiv = oricare-ţi place.

Se declină *qui,* iar *libet* rămîne invariabil : *Quemlibet sequere* (urmează pe oricine-ţi place). *Fiat quidlibet* (întîmplă-se orice). *Libet* este prezentul indicativului de la verbul impersonal *libet* (îmi place).

9. **Quicumque, qusecumque, quodcumque** = oricare.

Se declină *qui,* iar *-cumque* (sau *-cunque)* rămîne invariabil.

Are şi valoare de pronume relativ nehotărît şi de pronume nehotărît: *Locupletare aliquem quacumque ratione* (a îmbogăţi pe cineva prin orice mijloc).

10. Quisquis, quidquid sau **quicquid,** fără formă specială de feminin = oricine, orice.
-
Forma de masculin se întrebuinţează şi ca pronume şi ca adjectiv ; cea de neutru numai ca pronume. Are şi valoare de pronume relativ nehotărît şi de pronume nehotărît.
Este format din pronumele *quis* reduplicat şi se declină fiecare parte. Se întrebuinţează la nominativ şi rareori la ablativ singular şi la nominativ plural : *quoquo modo* (în orice mod), *quoquo animo* (în orice dispoziţie sufletească), *quoquo consilio* (cu orice plan).
11. **Unus quis quis, unumquîdquid** = fiecare în parte.
Este format din *unus* şi *quisquis* şi se declină *unus* după declinarea indicată la numeralele cardinale şi *quisquis* aşa cum s-a arătat mai sus la nr. 10. Este întrebuinţat mai mult la genul neutru.
III. Un număr de pronume care au la nominativ singular aceleaşi terminaţii ca adjectivele de clasa I (-us, -a, **-um** ; -er, -ra, **-rum),** a căror declinare o urmează la toate cazurile, afară de genitiv singular şi dativ singular, la care au terminaţii pronominale : gen. sing. -ius, dat. sing. -i pentru toate genurile. Acestea sînt :

	Genitiv		Dativ
unus, -a, -um	unius		uni = un singur, o singură '
ullus, -a, -um	ullîus		ulii = vreunul, vreuna
nullus, -a, -um	nullîus		nulii = nici unul, nici una
nonnullus, -a, -um	nonnullius		nonnulli = vreunul, vreuna
uter, -tra, -trurn	utrius		utri = unul din doi
neuter, -tra, -trum	neutrius		neutri = niciunul din doi
utervis, utravis, utmmvis	utriusvis		utrivis = oricare vrei din doi
uterllbet, utrallbet, utrumlibet	utriusllbet		utrillbet == oricare-ţi place din doi
utercumque, utracumque, utrumcumque	utriuscumq	ue	utricumque = oricare d"in doi
uterque, utrăque, utrumque	utrîusque		utrîque = şi unul şi altul din doi
alter, altera, altărum	alterius		alteri = celălalt din doi
alius, alia, aliud	alius		alli = altul
solus, sola, solum	solius		soli = singur
totus, tota, totum	totius		toţi = întreg, tot
alteruter, alterutra, alterutrum	(se declină uter)	numai	» = amîndoi I = amîndoi
alteruter, alterautra, alterumutrum	(se declină alter şi uter	**Şi**	*)* şi unul şi altul

Notă. *Uterque* prin forma de singular exprimă ideea de plural, şi, ca subiect, are uneori predicatul verbal la plural: *Utraque lingua* (amîndouă limbile — latina şi elena). *In utramque partem disserere* (a discuta în amîndouă sensurile). *Uterque eorum exercitum educunt* (şi unul şi altul dintre aceia — amîndoi — scot armata).
Cu toate acestea este folosit şi pluralul:
a) rareori în locul singularului: *utrique imperatores* în loc de *uterque imperator* sau *uterque imperatorum;*
b) cînd este pe lîngă un substantiv care are numai formă de plural: *utraque castra* (amîndouă taberele).

c) cînd înfăţişează două grupe de persoane sau de obiecte. *A quibus utrisque* (de către amîndouă grupele, de către fiecare dintre aceste două grupe).
Punctele *b), c)* se aplică şi lui *alter: altera castra* (cealaltă tabără); *alteri* (cealaltă grupă).
IV. Două pronume cu sens negativ, care au valoare pronominală :
1. Nemo (nimeni).
în perioada clasică este folosit numai la nominativ singular *(nemo)* la dativ singular *(nemini)* şi la acuzativ singular *(neminem).* Pentru genitivul şi ablativul singular sînt utilizate formele lui *nullus (nullîus, nulii).* în dicţionare însă este şi un genitiv singular *nemînis.*
Notă. In general *nemo* se întrebuinţează cu valoare de pronume, însă cu numele de popoare se întrebuinţează adjectival: *Nemo Gallus* (nici un gal).
2. Nihil (nimic).
Este nedeclinabil. Genitivul *nihili* şi ablativul *nihilo* sînt provenite şi împrumutate de la forma neîntrebuinţată *nihilum.*
Observaţie.
Nemo şi *nihil* precedate de *non* au sensurile : *non nemo* — cîţiva, *nou nihil* = ceva.
V. Un număr de pronume relative şi interogative, cu formă şi declinare adjectivală, compuse cu particolele cu care se compune *quis* sau *qui,* constituie pronume nehotărîte cu rol pronominal sau adjectival.
Âliquantus, aliquanta, aliquantum, adjectiv = destul de mare
Aliquantulus, aliquantula, aliquantulum, adjectiv = destul de mic.
Qualisvis, qualisvls, qualevis, pronume şi adjectiv = de orice fel, de ce fel vrei.
Qualislîbet, qualislîbet, qnalelibct, pronume şi adjectiv = de orice fel, de ce fel
îţi place. QuantusTis, quantavis, quantumvis, adjectiv, = cît de mare vrei Quantuslibet, quantalibet, quantumlibet, adjectiv = cît de mare-ţi place. Qusntulusvis, quantulavis, quantulumvis, adjectiv = cît de mic vrei.
Quantuluslîbet, quantulalîbet, quantulumlîbet, adjectiv = cît de mic îţi place. Quotuslibet, quotalibet, quotumlîbet, adjectiv — cîţi îţi va plăcea.
Observaţie.
La aceste pronume se decimă partea adjectivală *(quantus, -a, -um, quantălus, -a, -um, quotus, -a, -um, qualis, -e),* urmînd declinarea pe care o indică numărul. terminaţiilor fiecăreia, iar *aii-, -vis, -libet* rămîn peste tot invariabile.

VERBUL

în limba latină, ca şi în limba romînă, verbul este partea de vorbire, prin care se exprimă o lucrare, o stare sau o existenţă.

Flexiunea verbului se numeşte conjugare *(coniugatio).*

în limba latină există 4 (patru) conjugări care se deosebesc între ele după tulpina verbului. Aceasta este, în general, şi tulpina timpului prezent.

Această tulpină verbală se obţine din forma timpului prezent al modului infinitiv prin tăierea terminaţiei -re.

— Conjugarea I (întîia) are tulpina terminată în vocala *ā,*. . . **amā-re** (a iubi). ^Conjugarea a II-a (doua) are tulpina terminată în vocala ē . . . vide-re (a vedea).

Conjugarea a III-a (treia) are tulpina terminată într-o consoană . . . scrib-e-re (a scrie).

Conjugarea a IV-a (patra) are tulpina terminată în vocala **ī:veni-re** (a veni).

Conjugările I-a, a Ii-a şi *a IV-a,* pentru că au tulpina verbului terminată într-o vocală, se numesc *conjugări vocalice; conjugarea a III-a* însă, avînd tulpina verbului terminată, în general, într-o consoană, se zice *conjugare consonantică;* vocala e (scurt) intercalată între tulpina verbului şi terminaţia -re a modului infinitiv, la timpul prezent, este vocală de legătură, folosită spre a se rosti lesne această formă verbală.

Tot în conjugarea a III-a (treia) se găsesc unele verbe a căror tulpină la timpul prezent al modului indicativ, cît şi la unele timpuri derivate din tulpina prezentului creşte cu vocala i: **fac** i o, *fac* i *e bam, fac* e *re* (fac).

Verbele din limba latină, în conjugarea lor, au 3 (trei) forme *(diateze) :*

a) **activă** ca formă şi înţeles : *dico* (eu zic)

b) pasivă ca formă şi înţeles : *dicor* (eu sînt zis)

c) **deponentă** cu formă pasivă, dar cu înţeles activ : *hortor* (eu îndemn). Pe lîngă aceste trei forme (diateze) de conjugare, mai există în limba latină unele verbe a căror conjugare are forme amestecate şi anume : formă activă la timpul prezent al modului indicativ şi la timpurile derivate din tulpina prezentului şi formă pasivăla timpul perfect al modului indicativ şi la timpurile derivate din el Aceste verbe în număr de 4 (patru) şi compusele lor se numesc verbe semideponente.

Verbele de formă activă şi cele de formă deponentă pot fi: a) **tranzitive** cînd pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Consul civem probum* **laudat** (Consulul laudă pe cetăţeanul cinstit) *Pater filium* **amplectitur** (Tatăl imbrăţişează pe fiu).

b) intranzitive, cînd nu pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Consul civi bono* favet (Consulul ocroteşte pe cetăţeanul bun). *Medicus morbis* medetur (Medicul lecuieşte bolile).
Numai verbele active tranzitive pot avea conjugare (formă) pasivă şi înţeles pasiv, la toate modurile timpurile şi persoanele. Exemplu : *Filius patrem amat* (Fiul iubeşte pe tatăl său) din formă activă devine : *Pater a filio* amatur (Tatăl este iubit de fiul său) în formă pasivă.
În limba latină există 7 (şapte) moduri:
a) 3 (trei) personale : indicativ, conjunctiv şi imperativ.
b) 4 (patru) nepersonale : infinitiv, participiu, gerunziu şi supin, care fiind întrebuinţate ca substantive *(infinitivul, gerunziul* şi *supinul)* sau ca adjective *(participiul)* mai pot fi numite moduri nominale.
în limba latină *nu există modul optativ* (condiţional). Timpurile acestui mod din limba romînă se exprimă în limba latină, în propoziţiile independente, prin timpurile modului conjunctiv şi anume : imperfect (pentru prezentul optativului din limba romînă) şi mai mult ca perfect (pentru perfectul opta_-tiviilui din limba romînă).
Timpurile verbului sînt în număr de 6 (şase) : prezent, imperfect, perfect, mai mult ca perfect, viitor I (întîi) şi viitor al II-lea.
Numai modul indicativ are toate aceste timpuri.
Timpurile sînt simple şi compuse.
Sînt *simple* (exprimate printr-un singur cuvînt) toate timpurile conjugării active, afară de timpul viitor al modului infinitiv, cît şi timpurile conjugării pasive derivate din tulpina prezentului
Sînt *compuse* (exprimate prin două cuvinte) toate timpurile conjugării pasive derivate din timpul perfect.
Numere sint două: singular si plural.
Persoane sînt trei: I-a (care vorbeşte), a II a (doua) căreia i se vorbeşte) şi a III-a (treia) (despre care se vorbeşte şi care este în afară de cei doi vorbitori), atît pentru numărul singular cît şi pentru numărul plural.
în limba latină persoana unui verb nu se arată cu ajutorul pronumelor personale, ca şi în limba romînă, ci fiecare persoană se subînţelege din forma verbului. De exemplu : *dico* = eu zic ; *taces* = tu taci; *legit* = el citeşte ; *audimus* = noi auzim ; *scribitis* = voi scrieţi; *dormiunt* = ei dorm. Numai atunci cînd se accentuiază, în chip deosebit, persoana celui care face lucrarea, se exprimă şi pronumele personal respectiv. Exemplu : tu *rides,* ego *autem fleo* (tu rîzi, eu însă plîng).
Formele oricărui verb din limba latină sînt alcătuite din: tulpină, caracteristică şi terminaţie.
Tulpinele, în conjugarea activă, sînt trei:
1. *a prezentului,* care se obţine din forma timpului prezent al modului infinitiv, prin tăierea terminaţiilor -re. Exemplu : labora-re *(* a lucra) are tulpina labora.
2- *[a] perfectului, care* se obţine prin adăugarea. la tulpina verbului, a caracteristicii speciale fiecărei conjugări. Exemple :clamavi (== am strigat)"

la conjugarea (întîia) activă :*mon*-u-i (= am sfătuit) ia conjugarea a IIa (doua) activă ; sau *dele-v-i(*= am dărîmat) la aceeaşi conjugare; legi(= am citit) şi scripsi (= am scris) la conjugarea a III-a (treia) activă ; *dormiv-i(* = am dormit) la conjugarea a IV-a (patra) activă.

3. *a supinului.* care se obţine din tulpina verbului cu adăugarea caracteristicii t sau s şi a terminaţiei -um. Exemple : *clama-t-um* (= spre a striga) la comugarea 1 (întâi) activă; *moni-t-um* (= spre a sfătui), *dele-t-um* (spre a dărîma) la conjugarea a II-a doua). activă: *lec-t-um (*= spre a *citi), mis-s-um* (spre a trimite) la conjugarea a III-a (treia) activă.: *dormi-t-um*. (= spre a dormi) la conjugarea a IV-a (patra*) activă.

Caracteristica verbului variază după timpuri: cele mai însemnate caracteristici sînt:

-ba la imperfectul indicativului la toate conjugările. Exemplu : *lauda-ba-m,lauda-ba-s* etc.

-bo,bi _la viitorul I (întîi) al indicativului de la conjugările I (întîia) şi a II-a "(doua) Exemplu- *laudă-* bo, *laudă-bi-s, vide-* bo, *vide-bi-s* etc.

a şi **e**_la viitorul I (întîi) al indicativului de la conjugările a III-a (treia) şi a IV-a (patra). Exemple : *leg-a-m leg-e-s* (voi citi, vei citi) ; *dormi--a-m, dormi-e-s* (voi dormi, vei dormi) etc.

a la timpul prezent al modului comunctiv de la conjugările aII a (două), a III-a (treia) şi aIV-a (patra) : această caracteristică s-a transformat cu vremea în_e, la verbele de conjugarea I a (inttia) pentru ca formele timpului prezent al modului conjunctiv, de la această conjugare, să se deosebească de cele ale modului indicativ la aceeaşi conjugare. Exemple : *vide-a-m, vide-a-s* (să văd, să vezi) la conjugarea a Ii-a (doua) ; *leg-a-m, leg-a-s* (să citesc, să citeşti) la conjugarea a IlI-a (treia) ; *dormi-a-m, dormi-a-s* (să dorm, să dormi) la conjugarea a IV-a ; dar, dimpotrivă există : *laud-e-m, laud-e-s* (să laud, să lauzi) la conjugarea I-a (întîia), spre deosebire de *laud-o, lauda-s, lauda-t* (eu laud, tu lauzi, el laudă). _

v-la perfectul indicativului si la timpurile derivate din el de la conjugările I (întîia) şi a IV-a (patra). Exemple: *laudă-v-i* (am lăudat); *dormi-v-i* (am dormit).

— u; sau v la perfectul indicativului si la timpurile derivate din el pentru verbele de conjugarea a II-a (doua). Exemplu : *mon-u-i* (am sfătuit), *fle-v-i* (am plîns).

S la perfectul indicativului şi la timpurile derivate din el Ia unele verbe de conjugarea a III-a (treia) : *scrip-s-i* (am scris).

T la modul supin şi la timpurile derivate din el la conjugările I (întîia), a_IIa (doua), a III a (treia) şi a IV-a (patra)

_S_la modul supin şi la timpurile derivate din el la unele verbe de conjugarea a III-a (treia). Exemple : *lauda-t-um* (spre a lăuda), *fle-tum* (spre a plînge), *scrip-t-um* (spre a scrie), *audi-t-um* (spre a auzi), dar : *mis-s-um* (spre a trimite).

Terminaţiile personale:

Prezentul şi timpurile derivate din el de la modurile indicativ şi conjunctiv au, în general, următoarele terminaţii:

Forma activă	**Forma pasivă**
Sg. Pers. 1 -m sau -o	**-or sau -r**
Sg. Pers. 2 -s	**-ris**
Sg. Pers. 3 -t	**-tur**
PI. Pers. 1 -mus	**-mur**
PI. Pers. 2 **-tis**	**-mini**
PI. Pers. 3 **-nt**	**-ntur**

! |j **II**

Perfectul indicativului de formă activă al verbelor de la toate conjugările are următoarele terminații :
Sg. Pers. 1 -i
Sg. Pers. 2 -isti
Sg. Pers. 3 -it
PI. Pers. 1 -imus
PI. Pers. 2 -istis
PI. Pers. 3 -erunt sau ere
Modul imperativ are următoarele terminații:
Forma activă
Prezent Sg. Pers. 2 — PI. Pers. 2 -te
Forma pasivă
Prezent Sg. Pers. 2 -re PL Pers. 2 -mini
Viitor Sg. Pers. 2 -to Sg. Pers. 3 -to PI. Pers. 2 -tote PI. Pers. 3 -nto
Viitor Sg. Pers. 2 **-tor** Sg. Pers. 3 **-tor** PI. Pers. 3 **-ntor**

VERBUL SUM
înainte de a studia conjugările din limba latină, este necesar să se cunoască conjugarea verbului sum (eu sînt). Acesta este verb cu conjugarea neregulată şi este folosit ca verb auxiliar la întocmirea timpurilor compuse ale verbelor pasive, deponente şi ale conjugării perifrastice.
Tulpina verbului sum la timpul prezent al modului indicativ şi la cele derivate din el este es, care devine er înaintea unei vocale. Această tulpină se simplifică în s în formele : sum, sumus, sunt, sunto, sim, sis etc.
Tulpina acestui verb la timpul perfect şi la cele derivate din el este fu.
Verbul sum nu are forme pentru modurile supin şi gerunziu şi pentru timpul **prezen**t-al modului participiu Are însă "forme pentru timpul **viitor** al modurilor **infinitiv** şi **participiu.**

Verbul **sum** are numeroase compuse cu o prepoziție, ca prefix :
absum, abesse, afui adsum, adesse, adfui desum, deesse, defui insum, inesse, infui intersum, interesse, interfui obsum obesse obfui possum, posse, potui praesum, praeesse, praefui =
prosum, prodesse, profui subsum, subesse, subfui supersum, superesse, superfui
-- lipsesc, sînt departe
= sînt de față
■- sînt lipsă
= sînt înăuntru
= sînt la mijloc, iau parte la
: sînt împotrivă, vatăm
= pOt
sînt mai presus, sînt în frunte i sînt de folos = sînt sub > sînt deasupra, rămîn
Aceste verbe se conjugă ca şi verbul sum, prepoziția prefix rămîne neschimbată. Forme la timpul prezent al modului participiu au numai două dintre compusele lui **sum**: **absum** şi **praesum,** care fac : absens, absentis etc. şi praesens, praesentis etc.
Neregularități în conjugare înfățişează numai compusele **prosum** şi **possum.**
CONJUGAREA VERBULUI SUM

	Indicativ	**Conjunctiv**	**Imperativ**	**Infinitiv**	**Participiu**
		Timpurile deriva	**te din tulpini**	**L prezentului**	
	Eu sînt	*Eu să fiu*	*fii*	*a fi*	
—	Sg. **1** su *m*	**si *m***			
	2 es	**si** *s*	es		
a	3 es *t*	**si t**		es *se*	
6	**PI.** 1 su *mus*	si *mus*			
OH	2 es *tis* 3 su *nt*	si *tis* **si *nt***	es *te*		
	Eu eram	*Eu as fi*			
*3.	Sg. 1 era*m*	es se *m* sau fore *m*			
^	2 *eraS*	es *se s,* fore s			
m OM *u* Cu	3 *era t*	es *se t,* fore *t*			
	PI. 1 era *mus*	es *se mus*			
B	2 era *tis*	es *se tis*			
	3 era *nt*	es *sent,* fore *nt*			
	Eu voi fi		*să fii*	*că voi fi*	*care va fi*
—	Sg. 1 er *o*			fore	fu *turus*[1], *-a,*
w	2 er *is*		es *to*	sau	*-um*
g	3 er *it*		es *to*	fu *turum(m.)* | „	
a iit.	**PI.** 1 er *imus*			**fu** *turam* (f) > $	fu *turi*[1], *-ae, -a*
>	2 er *itis*		es *tote*	fu *turum* (n) **I** v	
	3 er *unt*		su *nto*		

1. Tema fu vine de la un verb fuo, puțin întrebuințat, care însemna : *a deveni* şi din al cărui supin, neîntrebuințat, s-au format viitorul participiului şi viitorul infinitivului. **Notă.** La timpul prezent al modului conjunctiv se află şi forma *siem* pentru *sim în* operele scriitorilor latini de comedii.

	! **Indicativ**	**Conjunctiv**	**Imperativ**	**Infinitiv**	**Participiu**
Timpurile derivate din tulpina perfectului					
Perfectul mult ca per-	*Eu am fost* Sg. 1 fu *i* 2 fu *isti* 3 fu *it* PI. 1 fu *imus* 2 fu *istis* 3 *fuerunt* sau fu *ere*	*Eu să fi fost* fu *erim* fu eris fu *er-it* fu *erimus* fu erftis fu erint		*a fi fost* fu isse	
fectulMai	*Eu fusesem* Sg. 1 fu *eram* 2 fu *eras* 3 fu *erat* PI. 1 fu *eramus* 2 fu *erătis* 3 fu *erant*	EU aş /i *fost* fu *issem* fu isses fu tsset fu *issemus* fu *issetis* fu *issent*			
Viitorul al II-lea	*Eu voi fi fost* Sg. 1 fu *ero* 2 fu *eris* 3 fu *erit* PI. 1 fu *erîmus* 2 fu eritis 3 fu *erint*				

CONJUGAREA VERBULUI PROSUM

Verbul **prosum** este compus din prepoziția **prod** şi verbul **sum.** Consoana **d** din prepoziția **prod** se păstrează numai înaintea formelor verbului **sum** care încep cu vocală, dar dispare înaintea celor începătoare cu consoană. Acest verb se conjugă astfel :

	Indicativ	**Conjunctiv**	**Imperativ**	**Infinitiv**	**Participiu**
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
	Eu stnt de folos				
	Sg. 1 prosum	prosim			
	2 prod es	prosis			
	3 prod est	prosit			
	PI. 1 prosumus	prosimus			
	2 prod estis	prositis			
	3 prosunt	prosint			

imperativ prodes prodeste;infinitiv prodesse

	Indicativ	**Conjunctiv**	**Imperativ**	**Infinitiv**		**Participiu**
Imperfectul	*Eu eram de folos* Sg. 1 prod eram 2 prod eras 3 prod erat PI. lproderămus 2 prod erătis 3 prod erant	*Eu aş fi de folos* prod essem prod esses prod esset prod essemus prod essetis prod essent				
Viitorul I	*Eu voi fi de folos* Sg. 1 prod ero 2 prod eris ,3 prod erit Pl.lproderimus 2 prod eritis 3 prod erunt		*să fii de folos* prodesto prodesto prodestote pro sunto	*că va fi de fo* profore, sau profuturum, -am, -um profuturos, -as, -a ,	*los* cu c cc cc cu	*care va fi de folos* profuturus, -a, -um profuturi, -ae, -a

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Eu am fost de folos *Eu să fi fost de folos*

Profui	profuerim	profuisse
Profuisti	profueris	
Profuit	profuerit	
Profuimus	profuerimus	
Profuistis	profueritis	
Profuerunt	profuerint	

"Eu fusesem de folos
Sg. 1 profu eram
2 profueras
3 profuerat PI. 1 profuerămus
2 profuerătis
3 profuerant

Eu aş fi fost de folos
profuissem
profuisses
profuisset
profuissemus
profuissetis
profuissent

Eu voi fi fost de folos
Sg. 1 profuero
2 profu eris
3 profuerit
PI. 1 profuerimus
2 profueritis
3 profuerint

VEBBUL POSSUM

Acest verb este compus din verbul sum şi din tulpina pot a adjectivul potis care exprimă ideea de putință. Această compunere a fost înlesnii de expresia impersonală pote est (este cu putință).

în conjugarea verbului possum, consoana t din tulpina pot se păstreaj înaintea tuturor formelor verbului sum care încep cu vocală, dar se transform în -s înaintea formelor începătoare cu s, la timpul prezent şi la timpurii derivate din tulpina prezentului.

Timpul perfect al acestui verb ca şi timpurile derivate din el se formează din tulpina unui verb de conjugarea a Ii-a (doua) întrebuințat în vorbirea poporului şi anume : potere (infinitiv, prezent), care are perfectul: potui I

Notă. Perfectul *potui* nu poate fi explicat din tema *pot-* şi *fui* — perfectul verbului *sum* —, pentru că în limba latină oclusiva dentală *(d, t)* înaintea fricativei f se asimila *(ad-fero — affero, ad-facio — afficio)* şi ar fi dat *poffui,* nu *potui* [i].

Aceste forme de perfect şi timpurile derivate din el au înlăturat cu totul forma de perfect derivată din verbul sum şi i-au luat locul în limba latină clasică.

Prezentul modului infinitiv-posse şi imperfectul modului conjunctiv: possem sînt forme reduse. De la acelaşi verb potere s-a format prezentul modului participiu — *potens, potentis* etc. — care s-a păstrat ca adjectiv în limba latină clasică.

Verbul possum nu are forme pentru modurile : imperativ, gerunziu, supin şi participiu. El se conjugă astfel :

1. A. B r n o u t, *op. cit.* p. 284 ;şiA. Ernout et A. Meillet — *Diction-naire etymologique de la langue latine,* p. 758—759, Paris, 1932.
2. Vezi şi M. Niedermann, *op. cit.* §72 p. 188 şi §84 p. 206; şi A. G. J u r e t, *op. cit.* p. 181 şi **184.**

CONJUGAREA VERBULUI POSSUM
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv
Participiu
I

Prezentul	**Tim** *Eu pot* Sg. 1 pos sum 2 pot es 3 pot est PI. 1 pos sumus 2 pot estis 3 pos sunt	**purile derivate** **din** *Eu să pot* pos sim pos sis pos sit pos sîmus pos sitis pos sint	**tulpina preş**	**entului** ' *a putea* pos se	
Imperfectul	*Eu puteam* Sg. **1** pot eram \ 2 pot eras ;3 pot erat PI. \l pot erămus 2 pot erătis 3 pot erant	*Eu aş putea* pos sem pos ses pos set pos semus pos setis pos sent			
Viitorul I	*Eu voi putea* Sg. 1 pot ero 2 pot eris 3 pot erit PI. 1 pot erimus 2 pot eritis 3 pot erunt				

Timpurile derivate din perfect

Perfectul	*Eu am putut* Sg. 1 pot-u-i 2 pot-u-isti 3 pot-u-it PI. 1 pot-u-imus 2 pot-u-istis 3 pot-u-erunt	*Eu să fi putut* pot-u-erim pot-u-gris pot-u-erit pot-u-erimus pot-u-eritis pot-u-erint		*a fi putut* pot-u-isse	
Mai mult ea perfectul	*Eu putusem* Sg. 1 pot-u-eram 2 pot-u-eras 3 pot-u-erat PI. 1 pot-u-erămus 2 pot-u-erătis 3 pot-u-erant	*Eu aş fi putut* pot-u-issem pot-u-isses pot-u-isset pot-u-issemus pot-u-issetis pot-u-issent			
Viitorul al II -lea	*Eu voi fi putut* Sg. 1 pot-u-ero 2 pot-u-eris 3 pot-u-erit PI. 1 pot-u-erimus 2 pot-u-eritis 3 pot-u-erint				/

ACTIV
CONJUGAREA I
Tulpina verbului terminată în *-a:*
Timpurile principale: landul *laudă;* Viitorul I (întîi) cu caracteristica:
Conjunctiv | Imperativi Infinitiv | Participiu \
Indicativ

Timpurile derivate din tulpina prezentului

EU LAUD	*Eu să laud*	*laudă*	*a lăuda*	*care laudă'*	
Sg1 laud-o	laudem			*singular*	*plurai*
2 lauda-s	laud-e-s	lauda		N. lauda ns	laudantes,-ia|
3 lauda-t	laud-e-t		laudăre	G. lauda ntis	lauda ntium 1
PI. 1 laudă-mus	laude-mus			IT. lauda nti'	lauda ntibus 1
2 laudă-tis	laud-e-tis	laudă-te		Ac. lauda ntem	lauda ntes
3 lauda-nt	laud-e-nt			Abl. lauda nte	lauda ntibus;

Eu lăudam	*Eu aş lăuda*		Modul gerunziu l
Sg. 1 lauda-ba-m	laudă-rem		Nom. (laudăre =
2 laudă-ba-s	laudă-res		
3 laudă-ba-t	laudă-re-t		Gen. lauda ndi = *de a lăuda*
PI. 1 lauda-bă-mus	lauda-re-mus		Dat. lauda ndo = *spre a lăuda*
2 lauda-ba-tis	lauda-re-tis		Ac. ad lauda ndum = *pt. a lăuda*
3 laudă-ba-nt	laudă-re-nt		Abl. lauda ndo = *prin a lăuda*

Eu voi lăuda		*să lauzi*	
Sg. 1 laudabo			v
2 lauda-bi-s		laudă-to	
3 lauda-bi-t		laudă-to	
PI. 1 lauda-bi-mus		lauda-tote	
2 lauda-bi-tis		lauda-nto	
3 lauda-bu-nt			

Timpurile derivate din tulpina perfectului

Eu am lăudat	Eu să fi *lăudat*		*a fi ăudat*	
Sg. 1 lauda-v-i	lauda-v- erim			
2 lauda-v-isti	lauda-v- eris	•		
3 laudă-v-it	lauda-v- erit		lauda-v-isse	
PI. 1 lauda-v-îmus	lauda-v-erimus			
2 lauda-v-istis	lauda-v-eritis lauda-			
3 lauda-v-erunt (-ere)	v- erint			

Eu lăudasem	*Eu aş fi lăudat*			
Sg. 1 lauda-v-eram	lauda-v-issem			
2 lauda-v-eras	lauda-v-isses			
3 lauda-v-erat	lauda-v-isset			
PI. 1 lauda-v-erămus	lauda-v-issemus			
2 lauda-v-erătis	lauda-v-issetis			
3 lauda-v-erant	lauda-v-issent			

EU *voi fi lăudat* Sg. 1 lauda-v-ero		Timpurile derivate din supin Supinul: lauda-t-um = *pentru a lauda*	
2 lauda-v-eris		I Sg. laudat-urum	Pa ' Sg. laudat-urus (m.)
3 lauda-v-erit		N laudat-uram	Rti laudat-ura (f.)
PI. 1 lauda-v-erimus		F laudat-urum	Ci laudat-urum (n)
2 lauda-v-ertis		v PI. laudat-uros	Piu PI. lăudaturi (m.)

	3 lauda-v-erint		ii t o r	laudat-uras laudat-ura		Vi i tor	laudat-urae (f.) laudat-ura (n)
				că voi lăua			*care va lăuda*

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Eu sînt lăudat	*Eu să fiu lăudat*	*fii lăudat*	*a fi lăudat*	
Sg. 1 laud-o-r	laud-e-r			
2 laudă-ris	laud-e-ris	lauda-re	laudă-ri	
3 laudă-tur	laud-e-tur			
PI. 1 laudă-mur	laud-e-mur			
2 laudă-mini	laud-e-mini	laudă-mini		
3 lauda-ntur	laud-e-ntur			
Eu eram lăudat	*Eu aş fi lăudat*			
Sg. 1 lauda-ba-r	laudâ-re-r			
2 lauda-fta-rjs	lauda-re-ris			
3 lauda-6a-tur	lauda-re-tur			
PI. 1 lauda-6<z-mur	lauda-re-mur			
2 lauda-6«-mîni	lauda-re-mini			
3 lauda-fea-ntur	lauda-re-ntur			
Eu voi fi lăudat		*să fii lăudat*		*care va fi de lăudat] trebuind a fi lăudat*
Sg. 1 lauda-bo-r'				Sg. lauda-ndus (m)
2 lauda-be-ris		laudă-tor		lauda-nda (f)
3 lauda-bi-tur		laudă-tor		lauda-ndum (n)
PI. 1 lauda-bi-mur				PI. lauda-ndi (m)
2 lauda-bi-mîni				lauda-ndae (f)
3 lauda-bu-ntur		laudă-ntor		lauda-nda (n)

Timpurile derivate din perfect compuse)

Eu am fost lăudat	*Eu să fi fost lăudat*		*a fi fost lăudat*	
Sg. 1 laudatus *sum es est*	laudatus | *sim*		Sg.laudatum(m)]	
2 lăudata sum *es est*	lăudata > *sis*		laudatam (f) >	<c
3 laudatum sum *es est*	laudatum J *sît"*		laudatum (njj	v
PI. 1 lăudati | *sumus etc*	lăudati I *simus*		Pl.laudatos (m)j	
2 lăudatae *estis*	lăudata > *sitis*		laudatas (f) \	cc
3 lăudata *sunt*	lăudata 1 *sint*		lăudata (n) J	
Eu fusesem lăudat	*Eu aş fi fost lăudat*			
Sg. 1 laudatus *eram* 2 lăudata *eras*	laudatus \ *essem*			
	lăudata *lesses*			
3 laudatum!*erat*	laudatum)esseî			
PI. 1 lăudaţi I *erămus*	lăudaţi *essemus*			
2 lăudata? *lerătis*	lăudata; *assets*			
3 lăudata J *erant*	lăudata *tessent*			
Eu voi fi fost lăudat (ă)		Timpurile derivate din supin		
Sg. 1 laudatus *ero*		Modul supin: lauda-«tu = *de lăudat*		
2 lăudata *eris*		*Infinitiv viitor:* laudatum-iri = *că voi*		
3 laudatum*erit*		*= fi lăudat(ă)*		
PI. 1 lăudaţi *terimus*		*Participiu perfect:* laudat-us, -a, -um =		
2 laudatee Jertti's		*= lăudat (ă)* laudat-i, -ae, -a = *lăudaţi(e)*		
3 lăudata | *erunt*				

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc şi lormele : *fui, fueram, fuero, fuerim,*

fuissem, fuisse.

ACTIV
CONJUGAREA AII-A
Timpurile principale: doceo, Tulpina verbului terminată în e : *doce;*
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ Infinitiv
Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Eu învăţ (pe altul) Sg. 1 doce-o	*Eu să învăţ* doce-a-m	*învaţă*	*a învăţa*	*care învaţă* Sg. N. doce ns
j2	2 doce-s	doce-a-s	doce		G. doce ntis
«	3 doce-t	doce-a-t		doce-re	PI. N. docentes,-ia
o	PI. 1 doce mus	doce-ă-mus			G. doce ntium,
p	2 doce tis 3 doce nt	doce-a-tis doce-a-nt	doce-tc		etc.

	Eu învăţam(pe altul)	*Eu aş învăţa*		Modul gerunziu
a	Sg. 1 doce-fea-m	doce-re-m		N. doce re = *a învăţa* (pe altul)
?	2 doce-fea-s	doce-re-s		G., doce ndi = *de a învăţa*
*£	3 doce-fea-t	doce-re-t		D. doce **ndo** = *spre a învăţa*
PH	PI. 1 doce-feă-mus	doce-re-mns		Ac. ad doce ndum = *pentru a*
>*	2 doce-feă-tis	doce-re-tis		*învăţa*
	3 doce-6a-nt	doce-re-nt		Abl. doce ndo = *prin a învăţa*
g	*Eu voi învăţa* (pe altul)		*să înveţi* (pe altul)	
1	Sg. 1 doce-feo			
	2 doce-fei-s		doce-to	
	3 doce-fei-t		doce-to	
>	PI. 1 doce-feî-mus 2 doce-feî-tis 3 doce-feu-nt		doce-tote doce-nto	

Timpurile derivate din tulpina perfectului

■3	*Eu am învăţat* (pe altul) Sg. 1 doc-u-i	*Eu să fi învăţat* doc-u-firim		*a fi învăţat*	
f	2 doc-ît-isti	doc-w-eris			
|	3 doc-u-it	doc-u-firit		doc-u-isse	
£	PI. 1 doc-u-îmus 2 doc-u-istis 3 docu-S-runt(-ere)	doc-u-erîmus doc-u-erîtis doc-M-Srint			
tul	*Eu învăţasem* (pe altul)	*Eu aş fi învăţat* (pe altul)			
S					
1	Sgl. 1 doc-u-Sram	doc-u-issem			
k	2 doc-u-6ras	doc-u-isses			
t	3 doc-u-£rat	doc-u-isset			
mult	PI. 1 doc-u-erâmus	doc-u-issemus			
Mai	2 doc-u-Srâtis	doc-u-issetis			
	3 doc-u-ărant	doc-M-issent			
	Eu voi fi învăţat			Timpurile derivate din supin	
o	(pe altul)			Supinul : doc-t-um = *pentru a*	
H	Sg. 1 doc-u-6ro 2 doc-u-Sris			*învăţa*	
3	3 doc-u-Srit			Sg. doc-t- unim,	Sg. doc-e-urus,

	PI. 1 doc-u-erîmus			-unim -uram,	-a, -um
u	2 doc-u- firitis			PI. doc-t-uros,	
+*	3 doc-u irint			-as,	PI. doc-t-uri,
>				-a, *esse*	-se,-a
		,	'	*că voi învăța*	***care** va învăța*

II-a (doua)
PASIV
docere,docui, doctum
Viitor I în : *-bo, -bis* etc. (pasiv *:-bor, -beris* etc.)
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ Infinitiv
Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului

Eu slnt învăţat (de altul)	*Eu să fiu învăţat*	*fiilnvăîat*	a *fi învăţat*	
Sg. 1 doce-o-r	doce-a-r			
2 doce-ris	doce-a-ris	doce-re	doce-ri	
3 doce-tur	doce-a-tur			
PI. 1 doce-mur	doce-a-mur			
2 doce-mîni	doce-a-mini	doce-mîni		
3 doce-ntur	doce-a-ntur			
Eu eram învăţat	*Eu as fi învăţat*			
Sg. 1 doce-oa-r	doce-re-r			
2 doce-oa-ris	doce-re-ris			
3 doce-oă-tur	doce-re-tur			
PI. 1. doce-fof-mur	doce-re-mur			
2 doce-oa-mîni	doce-re-mlni			
3 doce-oa-ntur	doce-re-ntur			
Eu voi fi învăţat (de altul)		*să fii învăţat*		*care va fi de învăţat sau trebuind a filnvăţat*
Sg. 1 doce-oo-r				Sg. doce-ndus (mascţ
2 doce-62-ris		doce-tor		doce-nda (f)
3 doce-6î-tur		doce-tor		doce-ndum (n)
PI. 1 doce-fcî-mur				PI. doce-ndi (m)
2 doce-oi-mlni				doce-ndse (f)
3 doce-6«-ntur		doce-ntor		doce-nda (n)

Timpurile compuse derivate din perfect

Eu am fost învăţat (de altul)	*Eu să fi fost învă-ţat*		*a fi fost ţn--i văţat*		
Sg. 1 doctus ^ *sum*	doctus	1 *sim*	Sg. doctum (m)		
2 docta > *es*	docta	> *sis*	doctam (f)	*esse*	
3 doctum) *est*	doctum	*Slt*	doctum (n)		
PI. 1 docti \sumus	docţi	1 *simus*	PI. doctos (m)		
2 doct» > *estis*	docta?	> *sitis*	doctas (f)		
3 docta J *sunt*	docta	) *sini*	docta (n)J		
Eu fusesem învăţat (de altul)	*Eu a» fi fost în-văţat*				
Sg. 1 doctus 1 *eram*	doctus	*essem*			
2 docta J *eras*	docta J	*esses*			
3 doctum) *erat*	doctum 1	*esset*			
PI. 1 docţi 1 *erămus*	docţi 1	*essemus*			
2 doctseî *erătis*	doctas j	*essetis*			
3 docta | *erant*	docta |	*essent*			*1*
Eu voi fi fost învăţat (de altul)		Timpurile derivate din supin			

Sg. 1 doctus 1 *ero*	V	Modul supin : doc-t-u = *de învăţat*
2 docta 1 *eris*		Infinitiv viitor : doctum iri = *că voi fi Invăţat(ă)*
3 doctum J *erit*		Participiu perfect: doct-us, -a, -um = *invăţat(ă)*
PI. 1 docți *\erimus*		doct-i, -8B, -a = *învătati(e)*
2 doctffi 5 *erltis*		
3 docta) *erunt*		

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, essa* se găsesc şi formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

ACTIV
CONJUGAREA AIII-a categ I
Timpurile principale: **lego, Tulpina verbului** terminată **în** consoană;
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv
Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Eu citesc	*Eu să citesc*	*citeşte*	*a citi*	*care citeşte*
-3	Sg. 1 leg-o	*leg-a-m*			Sg. N. leg-s-ns
ca	2 leg-i-s	*leg-ă-s*	leg-e		G. Ieg-e-ntis
M	3 leg-Z-t	leg-â-t			PI. N. leg-e-ntes,-ia
,F	PI. 1 leg-/-mus	leg-a-mus		leg-e-re	G. leg-e-ntium
0H	2 leg-î-tis	leg-a-tis	leg-j-te		e'tc.
	3 Ieg-w-nt	leg-o-nt			

	Eu citeam	*Eu aş citi*		Modul gerunziu
3	Sg. 1 leg-e-Ja-m	*leg-g-re-m*		(N. leg-e-re = *a citi)*
	2 leg-e-&a-s	*leg-ă-re-s*		*G.* leg-e-ndi = *de a citi*
M	3 leg-e-fca-t	*leg-g-re-t*		D. leg-e-ndo = *spre a citi*
	PI. 1 leg-e-ia-mus	leg-e-re-mus		Ac. ad lege-ndum = *pentru*
i	2 leg-e-fta-tis	leg-e-re-tis		*a citi*
	3 leg-e-ia-nt	leg-e'-re-nt		Abl. leg-e-ndo = *prin a cit*

	JFa *voi citi*		*să citeşti*	
>H	Sg. 1 leg-a-m			
^	2 leg-e-s		*leg-i-to*	
©	3 Ieg-«?-t		leg-î-to	
Viit	PI. 1 leg-e-mus 2 leg-e-tis 3 leg-e-nt		leg-i-tote leg-w-nto	

Timpurile derivate din tulpina perfectului

	i?M am ctîiî	*Eu să fi citit*			
	Sg. 1 leg-i	leg-grim		*a fi citit*	
=3	2 leg-isti	leg-eris			
«	3 leg-it	leg-erit			
12	PI. 1 leg-îmus	leg-erimus		leg-isse	
	2 leg-istis 3 leg-eruntsau leg-ere	leg-erîtis leg-erint			

	Eu citisem	*Eu as fi citit*			
i	Sg. 1 leg-e ram	leg-issem			
$2	2 leg-eras	leg-isses			
H	3 leg-Srat	leg-isset			
li	PI. 1 leg-erămus	leg-issemus			
s	2 leg-erătis 3 leg-Srant	leg-issetis leg-issent			
"					

	Eu voi fi citit				
I	Sg. 1 leg-Sro		Timpurile derivate din supin		
■Ş	2 leg-eris		Modul supin : lec-t- um = *pentru a citi*		
*	3 leg-grit PI. 1 leg-		*Infinitiv viitor* Sg. lec-t-		*Participiu viitor* Sg.
■H	erimus ■ 2 leg-erltis 3		urum (m.)		lec-t-urus (m.,
itor	leg-erint		lec-t-uram (f.) lec-t-urum (n.)	a>	lec-t-ura (f.) lec-t-urum (n.)

►

		PI. lec-t-uros (m.) lec-t-ras (f.) lec-i-iira (n.) ,	▷3	PI. lec-t-uri (m.) lec-t-ura? (f.) lec-t-ura (n.)
		că voi citi	**I**	*care va citi*

111-a (treia) Categ.I (întîia)

X

PASIV
leg6re, legi, lectum
Viitor I în : *-am, -es* etc (pasiv în : *-ar, -eris* etc.)
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ Infinitiv

Eu sînt citit Sg. 1 leg-or
2 leg-e-ris
3 leg-2-tur PI. 1 ieg-2-mur
2 leg-i-mîni
3 leg-if-ntur
[1] *Eu eram citit* Sg. 1 leg-e-6a-r
2 leg-e-ba˙ris
3 leg-e-fca-tur PI. 1 leg-e-6a-mur
2 leg-e-fca-nilni
3 leg-e-fta-ntur
Eu voi fi citit Sg. 1 leg-ă-r
2 leg-e-ris
3 leg-e-tur PI. -Tleg-e-inur
2 leg-e-mini
3 leg-e-ntur
Timpurile derivate
Eu să fiu citit leg-ă-r leg-a-ris leg-a-tur leg-a-mur leg-a-mini leg-a-ntur
Eu aş fi citit leg-e-re-r leg-e-re-ris leg-e-re-tur leg-e-ce-mur leg-e-re-mîni leg-e-re-ntur
din tulpina prezentului
a fi citit legi

&
să fii citit
Ieg-2-tor leg-î-tor
leg-u-ntor
care va fi de citit sau *trebuind a fi citit* Sg. leg-e-ndus,
-a, -um PI. leg-e-ndi, -se,
-a

Timpurile compuse derivate din perfect

Eu am fost citit		*Eu să fi*	*fost citit*		*a fi fost citit*	
Sg. 1 lectus |	*sum*	lectus	| *sim*		Sg. lectum (m.)l	
2 lecta	*es*	lecta	> *sis*		lectam (f.)	
3 lectum	*est*	lectum	) *$it*		lectum (n.)	Oi
PI. llecti	*sumus*	lecti	\ *simus*		PI. lectos (m.)	co
2 lecta	*estis*	lectffi	> *sitis*		lectas (f.)	<to
3 lecta	*sunt*	lecta	*) sint*		lecta (n.)	
Eu fusesem citit		*Eu aş fi*	*fost citit*			
Sg. 1 lectus \ *eram*		lectus	i *essem*			
2 lecta) *iras*		lecta	> *esses*			
3 lectum I *erai*		lectum	1 *esset*			**1**
PI. 1 lecti | *erămus*		lecti	i *essemus*			
2 lectsej*erătis*		lectffi	> *essetis*			
3 lecta j *erant*		lecta	1 *essent*			
Eu voi fi fost citit			Timpurile derivate din supin			
Sg. 1 lectus 1 *ero*			Modul supin : lec-t-u = *de citit*			

2 lecta > *eris* 3 lectum | *erit* Pl. 1 lecti 1 *erimus* 2 lectsej *eritis* 3 lecta 1 *erunt*		Infinitiv viitor : lectum-iri = *că voi fi citit* Participiu perfect: Sg. lec-t-us, -a, -um = *citit(ă)* PI . lec-t-i, -se, -a = CI *tiți(e)* =

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse,* se găsesc şi formele : *fui, fueram, fuero, fuerim., fuissem, fuisse.*

Conj aIII-a,categ aII-a,
Fodio fodiam=eu să sap
2 fod-i-s
[3] fod-i-t
Fodimus
Foditis
fodiunt
Eu săpam
fod-i-e-ba-m

Tipurile derivate din supin Modul supin : fos-s-um = *pentru a săpa*
Infinitiv viitor 1 '■'"'-'-'
Sg. fos-s-urum (m.)
fos-s-Oram *(i.)*
fos-s-urum (nj
fos-s-uros fm
fos-s-uras (f.)
fos-s-ura (n.) J
că voi săpa *I*
-'«'«■ *a sapa* Participiu viitor
. fos-s-urus $_{f}$. los-s-ura(f) ' ios-s-urum (n) los-s-uri ($_{m.}$) ' tos-s-ursB(f.) los-s-flra ($_{n}$ l ^{c} < ***re *Va săpa*

III-a (treia) CATEG. n (doua)

PASIV

fodere, fodi, lossum Viitorul I în : *-am, -es* etc. (pasiv : *-ar, -eris* etc.)				
Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Infinitiv	Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

Eu sînt săpat Sg. 1 fod-î-or 2 fod-e'-ris 3 fod-î-tur ' PI. 1 fod-i-mur 2 fod-Z-mîni 3 fod-î-w-ntur	*Eu să fiu săpat* *lod-i-ă-i* fod-î-a-ris fod-î-a-tur fod-î-a-mur fod-î-a-mîni fod-z-a-ntur	*fii săpat* fod-e"-re fod-î-mlni	*a fi săpat* fod-i	
Eu eram săpat " Sg. 1 fod-i- *e-ba-r* 2 *iod-î-e-bă-Tis* 3fod-î-e-fca-tur Pl.l fod-î-e-Ja-mur 2 fod-î-e-6a-mîni 3 fod-î-e-fea-ntur	*Eu aş fi săpat* *îoă-e-ră-T* fod-<?-re-ris fod-<5-re-tur fod-<?-re-mur fod-e'-re-mini fod-e-re-ntur			
Eu voi fi săpat Sg. 1 fod-j-o-r 2 fod-î-e-ris 3 fod-î-e-tur PI. 1 fod-î-e-mur 2 fod-î-e-mîni 3 fod-i-e-ntur		*să fii săpat* fod-î-tor fod-î-tor fod-î-untor		*care va fi de săpat trebuind a fi săpat* Sg. fodl-e-ndus, -a, -um PI. fodl-e-ndi, -ae -a

Timpurile compuse derivate din perfect

Eu am fost săpat Sg. 1 fossus \ *sum* 2 fossa J *es* 3 f ossum) *est* PI. 1 fossi \ *sumus* 2 fossae > *estis* 3 fossa | *sunt*	*Eu să fi fost săpat* fossus J *sim* fossa \ *sis* fossum J *sit* fossi \ *simus* fossae J ***SltlS*** fossa J *sxnt*		*a fi fost săpat* Sg. fossum (m.) fossam (f.) fossum (n.) PI. fossos (m.) fossas (f.) fossa (n.)	1 eo
Eu fusesem săpat Sg. 1 fossus \ *eram* 2 fossa } *eras* 3 i'ossum I *erat* PI. 1 fossi | *erămus* 2fossss jera«is 3fossa | *erant*	*Eu aş f ', fost săpat* fossus 1 *essem* fossa > *esses* fossum 1 *esset* fossi \ *ess emus* fossae | *ess etis* fossa) *essent*			
Eu voi fi fost săpat Sg. 1 fossus ^ *ero* 2 fossa \ *eris* 3 f ossum) *erit* PI. 1 fossi ^ *erimus* 2 fossae J *eritis* 3 fossa) *erunt*		Timpurile derivate din supin Modul supin : fos-s-u = *de săpat* Infinitiv viitor : fos- sum iri =• *că voi fi săpat* Participiu perfect: Sg. fos-s-us, -a, -um = *săpat (ă)* •• PI. fos-s-i, -se, -a = *săpați{e)*		

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, eram, ero, sim, essem, esse,* se găsesc şi formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

ACTIV
CONJUGAREA a IV-a
Timpurile principale: **nutrio,** Tulpina verbului terminată în vocala: *i*
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ Infinitiv
Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Eu hrănesc	*Eu să hrănesc*	*hrăneşte*	*a hrăni*	c *are hrăneşte*
sentul	Sg. 1 nutri-o	nutri-a-m			Sg. N. nutri-e-ns
	2 nutri-s	nutri-a-s	nutri		G. nutri-e-nti8
	3 nutri-t	nutri-â-t		nutrl-re	Pl.N. nutri-e-ntes,-ia
£	PI. nutrî-mus	nutri-a-mus			G. nutri-e- nthim
fii	2 nutri-tis	nutri-a-tis nutri-a-nt	nutn-te		etc.
	3 nutri-w-nt *Eu hrăneam*	*Eu aş hrăni*		Modul gerunziu	
	Sg. 1 nutri-e-bam	nutn-re-m		(N. nutn-re = a *hrăni)*	
	2 nutri- e-ia-s	nutrî-re-s		G. nutri-e-ndi = *de a hrăni*	
fi	3 nutri- *e-bă-t*	nutn-re-t		D. nutri-e-ndo ±= *spre a hrăni*	
	Pl.l nutri-e-6a-mus	nutri-re-mus		Ac. ad nutri-e-ndum = *pentru*	
a	2 nutri-e-£«-tis	nutri-re-tis		*a hrăni*	
	3 nutri- *e-ba-nt*	nutri-re-nt		Abl. nutri-e-ndo = *prin a hrăni*	
	Eu voi hrăni		*să hrăneşti*		
	Sg. 1 nutri-a-m			*	
	2 nutri- *e-s*		nutrl-to		
itori	3 nutri-e-t		nutn-to		
	PI. 1 nutri-e-mus				
	2 nutri-e-tis		nutri-tote		
	3 nutri-e-nt		nutri- *u-nto*		

Timpurile derivate din tulpina perfectului
PH

Eu am hrănit
Sg. 1 nutrî-p-i
2 nutri-p-isti
3 nutrî-p-it PI. 1 nutri-p-imus
2 nutn-p-istis
3 nutri-perunt sau nutri- *v-* ere
Eu hrănisem Sg. 1 nutri-p-gram
2 nutri-p-&ras
3 nutri-p-Srat PI. 1 nutri-p-erămus
2 nutri-p-erătis
3 nutri-p-erant
Eu voi fi hrănit
Sg. 1 nutri-p-ero
2 nutri-p-eris
3 nutri-p-erit PI. 1 nutri-p-erlmus
2 nutri-p-eritis
3 nutri-p-erint
Eu să fi hrănit nutri-p-8rim nutr-p-6ris nutri-p-erit nutri-p-erîmus nutri-p-eritis nutri-p-Srint
Eu aş fi hrănit nutri-p-issem nutri-p-isses nutri-p-isset nutri-p-issemus nutri-p-issetis nutri-p-issent
a *fi hrănit*
nutri-p-isse
Timpurile derivate din supin Modul supin : nutri-«-um =
pentru a hrăni
Infinitiv viitor Sg. nutri-«-flrum
(m.) nutri-i-firam (f.) nutri-z-urum(n.) PI. nutri-i-firos
(m.) nutri-j-uras (f.) nutri-z-fira (n.) *că voi hrăni*
Participiu viitor
Sg. nutri-2-urus

(m.)
nutri-£-ura (f.)
® nutri-z-urum (n.)
g PI. nutri-£-uri
(m)
nutri-«-urse (f.)
nutri-f-ura (n.)
care va hrăni

IV-a (patra)
PASIV
nutrire, nutrîvî, nutritum
Viitorul I în : *-am, -es* etc. (pasiv : *-ar,-eris* etc.)
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv

Participiu

	Timpmiic derivate	din tulpina	prezentului	
Eu sint hrănit	*Eu să fiu hrănit*	*fii hrănit*	*a fi hrănit*	
Sg. 1 nutri-o-r	nutri-ă-r			
2 nutri-ris	nutri- ă-ris	nutrî-re		
3 nutn-tur	nutri-d-tur		nutrî-ri	
PI. 1 nutri-mur	nutri-a-mur			
2 nutri-mini	nutri- a-mini	nutrî-mîni		
3 nutri -M-ntur	nutri-a-ntur			
Eu eram hrănit	*Eu as fi hrănii*			
Sg. 1 nutri-e-6a-r	nutri-re-r			
2 nutri-e-6a-ris	nutrî-re-ris			
3 nutri-e-te-tur	nutn-re-tur			
PI. 1 nutri- e-fea-mur	nutrî-rc-mur			
2 nutri-e-6a-mîni	nu tn-r e-mini			
3 nutri-e-fca-ntur	nutri-re-ntur •			
Eu voi fi hrănii		*să fii hrănit*		*care va fi de hrănit,*
Sg. 1 nutri-ă-r				*trebuind a fi hrănit*
2 nutri-e-ris		nutn-tor		Sg. nutri-e-ndus,
3 nutri-e-tur		nutn-tor		-a, -um
PI. 1 nutri-e-mur				PI. nutri-e-ndi, -ae,
2 nutri-e-mini				-a
3 nutri-e-ntur		nutri-u-ntor		

Timpurile compuse derivate din perlect

Eu am fost hrănit	*Eu să fi fost hrănit*		*a fi fost hrănit*	
Sg. 1 nutritus j *sum*	nutritus t *sim*		Sg. nulritum (ia.)'	
2 nutrita *es*	nutrita > *sis*		nutritam (f.)	
3 nutrituml est	nutritum J *sit*		nutritum (n.)	*l* w
PI. 1 nutriți 1 *sumus*	nutriți } *simus*		PI. nutritos (m.j	cc
2 nutritae} *estis*	nutritas } *sitis*		nutritas (f.)	^>
3 nutrita I *sunt*	nutrita J *sint*		nutrita (n)	
Eu fusesem hrănit	*Eu as fi fost hrănit*			
Sg. 1 nutritus! *eram*	nutritus ! *essem*			
2 nutrita *eras*	nutrita \ *esses*			
3 nutritum Ier *at*	nutritum I *esset*			
PI. 1 nutriții *eramus*	nutriți J *essemus*			
2 nutritse>era<ts	nutritas > *essetis*			
3 nutrital *erant*	nutrita 1 *essent*			
			Timpurile derivate din snpin Modul supin : nutri-t-n=de *hrănit*	
Eu voi fi fost hrănit			Infinitiv viitor : nutritum iri =	
Sg. 1 nutritus . j *ero*			*că voi fi hrănit*	

2 nutrita \ *eris*			Part. perlect: Sg. nutri-t-ns, -a,
3 nutrituml *erit*			**-um** = *hră **nit(ă)***
PI. 1 nutriţi *erîmus*			PI. nutri-t-i, -ae, -a = *hrăniţi(e)*
2 nutritas *eritis*			
3 nutritajerim*			

Notă. La timpurile compuse în loc de : *sum, eram, ero, sim, essem, esse* se găsesc şi formele : *fui, fueram, fuero, fuerim, fuissem, fuisse.*

VERBELE DEPONENTE

Se numesc *verbe deponente* acelea care se conjugă numai la forma (diateza) pasivă, dar au înțeles activ şi pot avea, drept complinire, un complement direct în cazul acuzativ. Exemplu : *Filius imitatur patrem* (Fiul imită pe tatăl său). în această propoziție, subiectul — *filius* — face lucrarea, de aceea predicatul — *imitatur* — deşi este în formă pasivă, are însă înțeles activ, şi lucrarea trece asupra complementului direct — *patrem* — în acuzativ, întrucît verbul este tranzitiv.

Verbele deponente se conjugă la toate modurile şi timpurile conjugării pasive,afară de timpul viitor viitor .al modului infinitiv, care lipseşte

Dar pe lîngă~modurile şi timpurile conjugării pasive, ^verbele deponente mai au, de la conjugarea activă, următoarele timpuri şi moduri :

1. *Modul participiu* cu timpurile : *prezent* terminat în : -ns şi viitor terminat în : **-urus,** -a, -um.
2. *Modul infinitiv* cu timpul : *viitor,* terminat în : **-urum, -am, -um,** la singular şi în : -uros, -as, -a, la plural, însoțite de forma de prezent al modului infinitiv — *esse* — de la verbul sum.
3. *Supinul* de formă activă, terminat în : -um.
4. *Modul gerunziu,* cu toate cazurile lui, ca în conjugarea activă.

Numeroase verbe deponente sînt tranzitive şi deci pot avea un complement direct în cazul acuzativ ; altele însă sînt intranzitive. Exemple : a) *Dux milites hortatur* (Comandantul îndeamnă pe ostaşi) în care *hortatur* este verb deponent tranzitiv, şi are complementul direct — *milites* — în cazul acuzativ ; b) *Agricolae aratro utuntur* (Plugarii se folosesc de plug) în care predicatul *utuntur* este verb deponent netranzitiv şi de aceea complementul său este în cazul ablativ — *aratro.*

Conjugarea verbelor deponente se află în paginile următoare.

/

CONJUGAREA I (INTÎIA) DEPONENTĂ

	Tulpina prezentului terminată în vocala: ă				
	Indicativ	Conjunctiv	Imperativ	Inlinitiv	Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului					
Prezentul	*Eu imit* Sg. 1 imitor 2 imitări s 3 imitătur PI. 1 imităm ur 2 imitamini 3 imitantur	*Eu să imit* imiter imiteris imit etur imitemur imitemini imitentur	*imită* imitare imitamini	*a imita* imitări	*care imită* Sg. N. imitans G. imitantis etc. PI. N.imitantes,-ia G. imitantium etc.
Imperfectul	*Eu imitam* Sg. 1 imitabăr 2 imitabăris 3 imitabătur PI. 1 imitabămur 2 imitabămini 3 imitabantur	*Eu aş imita* Imitărer Imitareris imitaretur . imitaremur imitaremini imitarentur		Modul gerunziu imitandi = *de a imita* D. imitando = *spre a imita* Ac. ad imitandum =*pentru a imita* Abl. imitando = *prin a imita*	
Viitorul I	*Eu voi imita* Sg. 1 imităbor 2 imitaberis 3 imitabitur PI. 1 imitabimur 2 imitabimini 3 imitabuntur		*să imiţi* imitator imitator imitantor		*care va fi de imitat, trebuind afi imitat* Sg. imitandus, -a, -um PI. imitandi, -ae, -a
Timpurile compuse derivate din perfect					
	Eu am imitat Sg. 1 imitătus/sum 2 imitata es 3 imitătum | est Pl.l imitaţi ^sfimus 2 imităteejestis 3 imitata Isunt	*Eu să fi imitat* imitatus | sim imitata > sis imitătum 1 sit imitaţi 1 simus imitătee > sitis imitata I sint		*a fi imitat* Sg. imitătuma -am, -um 1» PI. imitătos,|2 -as, -a)	*imitat(ă)* Sg. imitatus, -a, -um PI. imitaţi, -as, -a *derivat din supin*
	Eu imitasem Sg. 1 imitatus^eram 2 imitata Jeras 3 imitătum (erat PI. 1 imitatilerămus 2 imitatffi Jerătis 3 imitata lerant	*Eu aş fi imitat* imitatus ţ essem imitata > esses imitatuml esset imitaţi jessemus imitat» Jessetis imitata 1 essent			
	Eu voi fi imitat Sg. 1 imitatus 1 ero 2 imitata Jeris 3 imitătum lerit PI. 1 imitaţi j erlmus 2 imitatsejeritis 3 imitata lerunt		Timpurile derivate din supin Supin : Ac. : imitătum = *spre a imita* Abl. : imitatu = *de imitat* • • •		
			ca voi imita Sg. imitaturum, [g -am, -um f 2 PI. imitaturos, -as, -a J		*care va imita* Sg. imitaturus, -a, -um PI. imitaturi, -33, -a

riA

CONJUGAEEA A Il-a (doua) DEPONENTA)

Tulpina prezentului terminată în vocala — 6

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Eu mărturisesc	*Eu să mărturisesc*	*mărturi-seşte*	*a mărturisi*	*care mărturiseşte*
"3	Sg. 1 fatăor	fatăar			Sg. N. fatens ■
a	2 fateris	fateăris	fatere		G. fatentis, etc
9	3 fatetur	fateătur			PI. N. fatentes,-ia
	PI. 1 fatemur	fateămur		fateri	G. fatentium
M	2 fatemini 3 fatentur	fateămîni fateantur	fatemini		etc.
	Eu mărturiseam	*Eu as mărturisi*		Modul gerunziu	
3	Sg. 1 fatebar	faterer			
e	2 fatebăris	fatereris		G. fatendi = *de a mărturisi*	
>-i hi	3 fatebâtur	fateretur		D. fatendo = *spre a mărturisi*	
^	PI. 1 fatebămur	fateremur		Ac. ad fatendum =	
d	2 fatebămîni	fateremini		*pentru a mărturisi*	
	3 fatebantur	faterentur		Abl. fatendo = *prin a mărturisi*	
	Eu voi mărturisi		*să mărtu-*		*care va fi de mărtu-*
i—i	Sg. 1 fatebor		*riseşti*		*risit, trebuind a fi*
Irul	2 fatebăris		fatetor		*mărturisit*
	3 fatebitur		fatetor		Sg. fatendus, -a,
s	PI. 1 fatebîmur				-um
F	2 fatebimini 3 fatebuntur		fatentor		PI. fatendi, -83, -a

riHi

Timpurile compuse derivate din perfect

	i?K am *mărturisit*	*Eu să fi*	*mărturisit*		*a fi mărturisit*	*mărturisit ă)*
	Sg.l fassus Jsum	fassus	1 sim		Sg. fass-um,	Sg. fassus, -a, -um
3	2 fassa |es	fassa	Jsis		-am, -um	PI. fassi, -as, -a
s	3 fassum) est	fassum	Jsit		tn	*derivat din supin*
5*	PI. 1 f assi 1 stimus	fassi	I simus		PI. fassos, V	
PU	2 fassseîestis	fassa	> sitis		-as, -a	
	3 fassa (sunt	fassa	J sint			
	Eu mărturisisem	*Eu as fi*	*mărturisit*			
a	Sg.l fassus leram	fassus	I essem			
si	2 fassa >eras	fassa	Jesses			
al	3 fassum J era t	fassum	lesset			
→■®	Pl.l fassi jerămus	fassi	lessemus			
a	2 fassse Jerătis 3 fassa Jerant	fassa) fassa	J essetis 1 essent			
ss	*Eu voi fi mărturisit*			Timpurile derivate din supin		
—	Sg. 1 fassus | ero			,, . \ Ac. : fassum — *spre a mărturisi* hnpin :		
<				j AbJ . fagsu = *dg m^rturisit*		
a	2 fassa Jeris					
—	3 fassum I erit PI. 1					
»	fassi lerlmus					
«8				*că voi mărturisi*		*care va mărturisi*

M	2 fassse Jerltis		Sg. fassurum, -am, > a	fassurus, -a, -um
...	3 fassa (erunt		-um }<£	fassuri, -aa, -a
P			PI. fassu ros, as, -a J o	

92

riA

CONJUGAEEA A Il-a (doua) DEPONENTA)

Tulpina prezentului terminată în vocala — 6

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ

Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	Eu mărturisesc	*Eu să mărturisesc*	*mărturi-seşte*	*a mărturisi*	*care mărturiseşte*
"3	Sg. 1 fatăor	fatăar			Sg. N. fatens ■
a	2 fateris	fateăris	fatere		G. fatentis, etc
9	3 fatetur	fateătur			PI. N. fatentes,-ia
	PI. 1 fatemur	fateămur		fateri	G. fatentium
M	2 fatemini	fateămîni fateantur	fatemini		etc.
	3 fatentur				

	Eu mărturiseam	*Eu as mărturisi*		Modul gerunziu
3	Sg. 1 fatebar	faterer		
e	2 fatebăris	fatereris		G. fatendi = *de a mărturisi*
>-i hi	3 fatebâtur	fateretur		D. fatendo = *spre a mărturisi*
^	PI. 1 fatebămur	fateremur		Ac. ad fatendum =
d	2 fatebămîni	fateremini		*pentru a mărturisi*
	3 fatebantur	faterentur		Abl. fatendo = *prin a mărturisi*

	Eu voi mărturisi		*să mărtu-*		*care va fi de mărtu-*
i—i	Sg. 1 fatebor		*riseşti*		*risit, trebuind a fi*
Irul	2 fatebăris		fatetor		*mărturisit*
	3 fatebitur		fatetor		Sg. fatendus, -a,
s	PI. 1 fatebîmur				-um
F	2 fatebimini		fatentor		PI. fatendi, -83, -a
	3 fatebuntur				

riHi

Timpurile compuse derivate din perfect

	i?K am *mărturisit*	*Eu să fi*	*mărturisit*		*a fi mărturisit*	*mărturisit ă)*
	Sg.l fassus Jsum	fassus	1 sim		Sg. fass-um,	Sg. fassus, -a, -um
3	2 fassa |es	fassa	Jsis		-am, -um	PI. fassi, -as, -a
s	3 fassum) est	fassum	Jsit		tn	*derivat din supin*
s*	PI. 1 f assi 1 stimus	fassi	I simus		PI. fassos, V	
PU	2 fassseîestis	fassa	> sitis		-as, -a	
	3 fassa (sunt	fassa	J sint			

	Eu mărturisisem	*Eu as fi*	*mărturisit*			
a	Sg.l fassus leram	fassus	I essem			
si	2 fassa >eras	fassa	Jesses			
al	3 fassum J era t	fassum	lesset			
—▪®	Pl.l fassi jerămus	fassi	lessemus			
a	2 fassse Jerătis	fassa)	J essetis 1			
	3 fassa Jerant	fassa	essent			

SS	*Eu voi fi mărturisit*		Timpurile derivate din supin
—	Sg. 1 fassus | ero		„ . \ Ac. : fassum — *spre a mărturisi* hnpin :
<			j AbJ . fagsu = *dg m^rturisis*

a	2 fassa Jeris
—	3 fassum I erit PI. 1
»	fassi lerlmus
«8	
M	2 fassse Jerltis
··	3 fassa (erunt
P	

92

că voi mărturisi	*care va mărturisi*
Sg. fassurum, -am, > $_a$	fassurus, -a, -um
-um }<£	fassuri, -aa, -a
PI. fassu ros, as, -a J o	

CONJUGAREA A HI-a DEPONENTA, CATEG. I (întîia)
Tulpina prezentului terminată in consoană; vocala de legătură e
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ Iniinitiv
Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului

Prezentul	*Eu vorbesc* Sg. 1 loquor 2 loqueris 3 loquîtur Pl. 1 loquimur 2 loquimini 3 loquuntur	*Eu să vorbesc* loquar loquăris loquătur loquămur loquamîni loquantur	*vorbeşte* loqu ere loquimini	*a vorbi* loqui	*care vorbeşte* Sg. N. loquens G. loquentis etc. Pl. N. loquentes, -ia G. loquentium etc.
ImperJectul	*Eu vorbeam* Sg. 1 loquebar 2 loquebăris 3 loquebătur Pl. 1 loquebămur 2 loquebamini 3 loquebantur	*Eu aş vorbi* loquerer loquereris loqueretur loqueremur loqueremini loquerentur		Modul gerunziu G. loquendi = *de a vorbi* D. loquendo =*spre a vorbi* Ac. ad loquendum = *pentru a vorbi* Abl. loquendo = *prin a vorbi*	
Viitorul I	*Eu voi vorbi* Sg. 1 loquar 2 loqueris 3 loquetur Pl. 1 loquemur 2 loquemini 3 loquentur		*să vorbeşti* loquîtor loquîtor loquuntor		*care va fi de vorbit, trebuind a fi vorbit* Sg. loquendus, -a, -um Pl. loquendi, -se, -a

Timpurile compuse derivate din perfect

	Eu am vorbit	*Eu să fi vorbit*		*a fi vorbit*		*vorbit (ă)*
Sg. 1	locutus Jsum	locutus j sim		Sg. locutum,		Sg. locutus,
2	locuta >es	locuta > sis				-a, -um
3	locutum lest	locutum 1 sit		Pl. locutos,		Pl. locuti,
Pl. 1	locuti Isumus	locuti 1 simus		-as, -a		**-ffi, -a**
2	locutse Jestis	locutse > sitis				*derivat din supin*
3	locuta Isunt	locuta 1 sint				
	Eu vorbisem	*Eu aş fi vorbit*				
Sg. 1	locutus leram	locutus I essem				
2	locuta >eras	locuta [esses				
3	locutum Jerat	locutum | esset				
Pl. 1	locuti lerămus	locuti lessemus				
2	locutse >erâtis	locutse Jessetis				
3	locuta Jerant	locuta Jessent				
Sg.	*Eu voi fi vorbit* 1 locutus lero		Timpurile derivate din supin: Ac. : locutum = *pentru a vorbi* **Abl. locutu = *de vorbit***			
2	locuta Jeris			*ca voi vorbi*		*care va*
3	locutum lerit			Sg. locuturum, -am, -um		*vorbi* locuturus,
Pl. 1	locuti lerîmus			Pl. locuturos, -as,-a	> Vi	-a, -um locuturi, **-33,-a**
2	locutfffî ierîtis					
3	locuta lerunt					

CONJUGAREA A III-a DEPONENTĂ, CATEG. A II-a (doua)
Tulpina prezentului crescută cu vocala i
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv

Participiu

	Timpurile derivate din		tulpina prezentului		
	Eu ies	*Eu să ies*	iest	*a ieşi*	*care iese* sau *ieşind*
	Sg. 1 egredîor	egredîar			Sg. N. egrediens
3	2 egrederis	egrediăris	egredăre		G. egredientis, etc.
-					
**					
0 ▪	3 egreditur	egrediătur		egrădi	Pl.N.egredientes,-ia
&	PI. 1 egredlmur	egrediămur			G. egredientium,
P*	2 egredlmini	egrediamini	egredimlni		etc.
	3 egredluntur	egrediantur			
	Eu ieşeam	*Eu aş ieşi*		Modul gerunziu	
"	Sg. 1 egrediebar	egredSrer		G. egrediendi = *de a ieşi*	
3					
"4—	2 egrediebăris	egredereris		D. egrediendo = *spre a ieşi*	
«M	3 egrediebătur	egrederetur		Ac. ad egrediendum = *pentru*	
s	PI. 1 egrediebămur	egrederemur		*a ieşi*	
§	2 egrediebamini	egrederemini		Abl. egrediendo — *prin a ieşi*	
W	3 egrediebantur	egrederentur			
	Eu voi ieşi		*să ieşi*	*care va fi de ieşit, trebuind*	
HH	Sg. 1 egredîar			*a fi ieşit*	
	2 egredieris		egredltor	Sg. egrediendus, -a, -um	
rg	3 egredietur		egredltor	PI. egrediendi, -a?, -a	
-	PI. 1 egrediemur				
**					
>	2 egrediemlni		egrediuntor		
	3 egredientur				
	Timpurile compuse derivate din perfect.				
	Eu am ieşit	*Eu să fi ieşit*		*a fi ieşit*	*ieşit (ă)*
	Sg. 1 egressus 1 sum	egressus I sim		Sg.egressum,	egressus, -a,
3	2 egressa > es	egressa > «is		-am, -um QJ	-um
-*					
*					
i	3 egressum J est	egressum | sit		35	
VI	PI. 1 egressi 1 sumus	egressi j simus		PI. egressos,	egressi, -a?,-a
PH	2 egressa? > estis	egressa? > sitis		-as, -a	*derivat din*
	3 egressa j sunt	egressa I sint			*supin*
"	*Eu ieşisem*	*Eu aş fi eşit*			
3					
	Sg. 1 egressus J eram	egressus | essem			
*-	2 egressa Jeras	egressa > esses			
.					
	3 egressum I erat	egressum lesset			
o!	PI. 1 egressi I erămus	egressi I essemus			
S	2 egressa? Jerătis	egressa? Jessetis			
Mai inull	3 egressa I erant	egressa Jessent			

a **lai** **-Ie** **5** **1** **P**	*Eu voi fi ieşit* Sg. 1 egressus 1 ero 2 egressa leris 3 egressum 1 erit PI. 1 egressi Jerîmus 2 egressa? feri tis 3 egressa Jerunt		*Timpurile derivate din supin* e . , Ac. : egressum = *pentru a ieşi* supinui AbJ · egressu = *de ie?it*	
			că voi ieşi Sg. egressiirum,] -am, -um |« PI. egressuros, -as,{ <g -a)	*care va ieşi* Sg. egressurus, -a, -um PI. egressuri, -se, -a

#

CONJUGAREA A IV-a (patra) DEPONENTĂ

Tulpina verbului terminată în vocala — **i**

Indicativ

Conjunctiv

Imperativ Infinitiv

Participiu

Timpurile derivate din tulpina prezentului

	£u *urzesc*	*Eu să urzesc*	*urzeşte*	*a urzi*	*care urzeşte sau*
	Bf 1 ordior	ordiar			*urzind*
	f.				
M	2 ordîris	ordiăris	ordire		Sg. N. ordiens
enti	3 orditur	ordiătur		ordîri	G. ordientis,
	PI. 1 ordimur	ordiămur			etc.
Preş	2 ordimlni	ordiamlni	ordimlni		PI. N. ordientes, -ia
	3 ordiuntur	ordiantur			G. ordientium,
					etc.

	i?it *urzeam*	*Eu aş urzi*		Modul gerunziu
1	Sf 1 ordiebar	ordîrer		G. ordiendi = *de a urzi*
	f.			
£	2 ordiebăris	ordireris		D. ordiendo = *spre a urzi*
S	3 ordiebătur	ordiretur		Ac. ad ordiendum = *pentru a urzi*
Imp	PI. 1 ordiebămur	ordiremur		Abl. ordiendo — *prin a urzi*
	2 ordiebamîni	ordiremini		
	3 ordiebantur	ordirentur		

	Eu voi urzi		să *urzeşti*		*Care va fi de urzit,*
⊢	»* 1 ordiar				*trebuind a fi urzit*
	.				
orul	2 ordieris		ordltor		Sg. ordiendus, -a,
	3 ordietur		ordltor		-um
iit	Pi. 1 ordiemur				PI. ordiendi, -se, -a
►	2 ordiemlni		ordiuntor		
>	3 ordientur				

Timpurile compuse derivate din perfect

Eu am urzit	*Eu să* *fi urzit*		*a fi urzit*	*urzit (ă)*
Sg. 1 orsus jsum	orsus jsim		Sg. orsum,	Sg. orsus, -a, -um
2 orsa >es	orsa >sis		-am -um v	PI. orsi, -33, -a
3 orsumlest	orsum Isit		PI. orsos, -as,	*derivat din supin*
PI. 1 orsi "jsumus	orsi 1 simus		-a	
2 orsaa >estis	orsae Jsitis			
3 orsa Jsunt	orsa Isint			

Eu urzisem	*Eu aş* *fi urzit*			
Sg. 1 orsus I eram	orsus ■jessem			
2 orsa >eras	orsa >esses			
3 orsum Jerat	orsum Jesset			
PI. 1 orsi lerâmus	orsi jessemus			
2 orsae Jerătis	orsae jessetis			
3 orsa Ierant	orsa 1 essent			

Eu voi fi urzit			Timpurile derivate din supin.
Sg. 1 orsus jero			Supinul
2 orsa Jeris			Ac:, orsum = *pentru a urzi*
3 orsumierit PI. 1 orsi ^erlmus			Abl.: orsu = *de urzit*
2 orsse ieri tis			*că voi urzi* / *care va urzi*

3 orsa Jerunt			Sg. orsurum, -am,-um 1» PI. orsuros,-as, | $ a|	Sg. orsurus, -a,-um PI. orsuri,- **-33, -a**

II

VERBELE SEMIDEPONENTE

în afară de verbe deponente, care au toate formele la modurile şi timpurile conjugării pasive, dar al căror înțeles este de formă activă, mai există I în limba latină cîteva verbe a căror conjugare este amestecată şi anume: au conjugare activă la timpul prezent şi la timpurile derivate din tulpina prezentului; dar se conjugă în forma pasivă la timpul perfect şi la timpurile derivate din tulpina perfectului. Aceste verbe cu conjugare amestecată se numesc **verbe semideponente.** Ele sînt în număr de 4 (patru) şi anume:

r audeo, audere, ausus sum = îndrăznesc
gaudeo, gaudere, gavisus sum = mă bucur
sole*o, solere, solitus sum* — obişnuiesc , *fido, fidere, fisus sum* — mă încred

Verbul *fido* are două compuse :

confido, confidăre, confisus sum — am încredere *diffido, diffidere, diffisus sum* — nu mă încred

Dintre aceste verbe semideponente, cele trei, citate mai întîi şi anume : *audeo, gaudeo,* şi *soleo* se conjugă la conjugarea a II-a (doua), iar *fido* şi compusele sale se conjugă la conjugarea a IlI-a (treia).

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ

Pe lîngă formele verbului exprimate în conjugările activă, pasivă şi deponentă, limba latină are şi alte forme verbale pentru exprimarea diferitelor nuanțe lingvistice. Astfel :

1. Intenția sau **gîndul** de a face o acțiune se exprimă printr-o conjugare specială, alcătuită din formele timpului viitor al modului participiu din conjugarea activă ale verbului care se conjugă şi din timpurile verbului auxiliar *sum* la modurile **indicativ, conjunctiv şi infinitiv.** Această conjugare compusă se numeşte conjugarea **perifrastică** activă, ale cărei timpuri şi moduri sînt exprimare prin timpurile şi modurile respective ale verbului auxiliar **sum.**

2. **Trebuința, obligația sau datoria** cuiva de a face o acțiune se exprimă de asemenea printr-o conjugare specială alcătuită din formele timpului viitor al modului participiu din conjugarea pasivă, numit şi gerundiv, ale verbului care se conjugă şi din timpurile verbului auxiliar **sum** la aceleaşi moduri ca şi la conjugarea perifrastică activă.

Această conjugare compusă se numeşte conjugarea **perifrastică pasivă.** Şi la această conjugare timpul şi modul sînt arătate prin timpurile şi modurile respective ale verbului sum.

CONJUGAREA PERIFRASTICĂ A VERBULUI LAUDO

Forma activă

Modul indicativ

Prezent: Sg. laudaturus, -a, -um sum, es,est= am de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -ae, -a sumus, estis,sunt== avem de gînd să lăudăm.

Imperfect: Sg. laudaturus, -a, -um eram eras erat = aveam de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -ae, -a erâmus, erătis, erant, = aveam de gînd să lăudăm.

Viitorul I: Sg. laudaturus, -a, -um ero, eris, erit = voi avea de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -»3, -a erlmus, erltis, eruntV vom avea de gînd să lăudăm. Perfectul: Sg. laudaturus, -a, -um fui, fuisti, fuit = am avut de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -aa, -a fuîmus, fuistis, fueruņţ| = am avut de gînd să lăudăm. Mai m. ca perfect: Sg. laudaturus, -a, -um fuăram, fueras, fuerat= avusesem de gînd să **laud.**

Pl. lăudaturi, -se, -a fuerămus, fuerâtis, fuăranjL=* avuseserăm de gînd să lăudăm. Viitorul al Il-Iea : Sg. laudaturus, -a, -um fuero, fueris, fuerit = voi fi avut de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -33, -a fuerimus, fuerîtis, fuerint = vom fi avut de gînd să lăudăm.

Modul conjunctiv

Prezent: Sg. laudaturus, -a, -um j3irn>.§j§,_sit = să am de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -se, -a simus, sitis, sint ±= să avem de gînd să lăudăm. Imperfect: Sg. laudaturus, -a, -um essem, esses, esset = aş avea de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -33, -a essemus, essetis, essent =fc am avea de gînd să lăudăm. Perfect: Sg. laudaturus, -a, -um fufirim, fueris, fuărit = să fi avut de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -se, -a fuerimus, fuerîtis, fuerint *= să fi avut de gînd să lăudăm. M. m. ca perfect: Sg. laudaturus, -a, -um fuissem, fuisses, fuisset = aş fi avut de gînd să laud.

Pl. lăudaturi, -33, -a fuissemus, fuissetis, fuissent = am fi avut de gînd să lăudăm.

Modul infinitiv

Prezent: Sg. laudaturum, -am, -um esse = a avea de gînd să laud.

Pl. laudaturos, -as, -a esse = a avea de gînd să lăudăm. Perfect: Sg. laudaturum, -am, -um fuisse = a fi avut de gînd să laud.

Pl. laudaturos, -as, -a fuisse ^a fi avut de gînd să lăudăm

Forma pasivă

Modul indicativ

Prezent: Sg. laudandus, -a, -um sum, es, est = trebuie să fiu lăudat.

Pl. laudandi, -33, -a sumus, estis, sunt -4 trebuie să fim lăudaţi. Imperfect: Sg. laudandus, -a, -um, eram, eras, erat = trebuia să fiu lăudat.

Pl. laudandi, -33, -a erâmus, erătis, erant *= trebuia să fim lăudaţi. Viitor I: Sg. laudandus, -a, -um ero, eris, erit = va trebui să fiu lăudat.

Pl. laudandi, -se, - a erlmus, erltis, erunt = va trebui să fim lăudaţi. Perfect: Sg. laudandus, -a, -um fui, fuisti, fuit = a trebuit să fiu lăudat.

Pl. laudandi, -33, -a fuîmus, fuistis, fuerunt = a trebuit să fim lăudaţi. M. m. ca perfect: Sg. laudandus, -a, -um fueram, fueras, fuerat = trebuise să fiu lăudat.

Pl. laudandi, -se, -a fuerămus, fuerâtis, fuerant = trebuise să fim lăudaţi. Viitorul al II-lea : Sg. laudandus, -a, -um fuero, fueris, fuerit = va fi trebuit să fiu lăudat.

Pl. laudandi, -33, -a fuerimus, fuerîtis, fuerint =? va fi trebuit să fim lăudaţi.

Q—,...: -*■"*"

7 - c. 335

Modul conjunctiv
Prezent: Sg. laudandus, -a, -um sim, sis, sit = să trebuiască să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -a?, -a simus, sitis, sint = să trebuiască să fim lăudați. Imperfect: Sg. laudandus, -a, -um essem, esses, esset = ar trebui să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -ee, -a essemus, essetis, essent = ar trebui să fim lăudați. Perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuărim, fuâris, fuărit = să fi trebuit să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -se, -a fuerimus, fuerîtis, fuărint = să fi trebuit să fim lăudați. M. m. ca perfect: Sg. laudandus, -a, -um fuissem, fuisses, fuisset = ar fi trebuit să fiu lăudat.
Pl. laudandi, -83, -a fuissemus, fuissetis, fuissent ar fi trebuit să fim lăudați.
Modul infinitiv *″″& ?a[g]uda[a]n[U]dt[d]L[m]'-a-[am]' ** } -» - * trebui să fiu (să fim) lăudat(i) [PerfeC]Vl. lfud$_a$[a]nd[d]o[a]s?[d]-[U]as!'.a-[ain>] *" } *** = » « *** •» * (* *W* »*•«
OBSERVAȚII ASUPRA CONJUGĂRILOR
In conjugarea verbelor regulate se găsesc unele abateri:
1. Verbele de formă activă : dico, duco, facio au la timpul prezent al modului imperativ, persoana a II-a (doua) din singular, formele : dic, duc, fac fără vocala finală -e. Tot fără vocala finală -e fac imperativul prezent, persoana a II-a (doua) singular, toate compusele verbului *duco:* de exemplu : *conduc* (călăuzeşte). De asemenea pierd vocala -e finală la persoana a Ii-a (doua) singular a timpului prezent al modului .imperativ compusele,verb ului facio, care păstrează pe a în tulpina prezentului. De exemplu : *patefac* (deschide), *satisfac* (satisfă). în schimb, compusele verbului facito care au transformat în -i pe -a din tulpina verbului, exprimă, la timpul prezent al modului imperativ, persoana a II-a (doua) din singular cu vocala finală e. Exemple : *conflce* (isprăveşte), *defice* (lipseşte), *infice* (otrăveşte).
De asemenea toate compusele verbului *dico* au la persoana a Ii-a a timpului prezent de la modul imperativ forma verbală terminată în vocala -e. De exemplu : indice (arată).
2. Verbele de conjugarea I (întîia), a II-a (doua) şi a IV-a (patra) care fac perfectul modului indicativ adăugînd la tulpina verbului consoana caracteristică -v, pot avea, la unele timpuri derivate din perfect şi forme verbale fără această consoană caracteristică. De exemplu :

laudasset pentru *laudavisset*	*vestii* pentru *vestivi*
laudasse pentru *laudavisse*	*dormii* pentru *dormivi*
laudasti pentru *laudavisti*	*sepelii* pentru *sepelivi*
flesset pentru *flevisset*	*sepelisset* pentru *sepelivisset*
flesti pentru *flevisti*	*scisti* pentru *scivisti*
flerunt pentru *fleverunt*	*scisse* pentru *scivisse*

Toate aceste forme verbale, cărora, prin întrebuințare, li s-a suprimat consoana caracteristică se numesc forme sincopate.
3. în operele unor poeți latini se găsesc forme de imperfect al modului indicativ la unele verbe de conjugarea a IV-a (patra) terminate în -ibam,

-îbat, -îbant în loc de terminaţiile regulate -iebam, -iebat, -iebant. Exemple : nutrîbat, nutribant (pentru *nutriebat, nutriebant)* ; munîbat, munîbant (pentru *muniebat, muniebant)* ; vestîbat (în loc de *vestiebat).* Acestea se numesc forme contrase.
4. La modul infinitiv, timpul prezent al conjugării pasive şi deponente se găseşte forma arhaică terminată în -ier, şi -rier, în loc de -i sau -ri. Exemple : irascîer (în loc de *irasci),* vocarîer (în loc de *vocări)* ; farîer (în loc de *fari)*; conducier (în loc de *conduci)* ; reperier (în loc de *reperiri).*
OBSERVAŢII ASUPRA TULPINILOR VERBALE
In conjugarea activă se găsesc numeroase verbe, care, deşi se conjugă în mod regulat, totuşi prezintă, în formarea tulpinilor, unele abateri de la regulile generale. Astfel de abateri sînt:
1. La numeroase verbe de conjugarea a II-a (doua) şi a III-a (treia) tulpina prezentului creşte cu una din consoanele : 1, m, n, qu.
depel-l-o, depel-l-ere, depuli, depulsum = a alunga, a înlătura
vel-l-o, vel-lere, vulsi, vulsum = a smulge.
accu-m-bo, accu-m-bere, accubui, accubitum = a se culca.
interru-m-po, interru-m-pere, interrupi, interruptum = a întrerupe.
fran-go, fra-n-gere, fregi, fractum = a frînge.
li-n-quo, li-n-quere, liqui = a lăsa.
sci-n-do, sci-n-dere, scidi, scissum = a despica.
vi-n-co, vi- n-cere, vici, victum = a învinge.
detor-qu-eo, detor-qu-ere, detorsi, detorsum = a abate, a îndepărta.
2. La alte verbe de conjugarea a III-a (treia) tulpina prezentului creşte cu grupul consonantic sc. Aceste verbe exprimă începerea unei acţiuni. Ele se numesc verbe inchoative (de la verbul inehoo = încep).
abolesc-o, abole-sc-ere, abolevi = a se pierde, a pieri adole-sc-o, adole-sc-ere, adolevi, adultum = a creşte, a se dezvolta, evane-sc-o, evane-sc-ere, evanui = a dispărea, a se risipi, lique-sc-o, lique-sc-ere, liqui = a se lichefia, a se topi. macre-sc-o, macre-sc-ere, macrui = a slăbi.
3. La unele verbe de conjugări diferite, tulpina prezentului este crescută cu consoana t sau s, adăugată la forma simplă a verbului din care s-a derivat. Aceste verbe exprimă repetarea unei acţiuni. Ele se numesc de aceea verbe frecventative (de la verbul *frequento* = folosesc deseori).
capt-o, capt-ăre, -ăvi, -ătum (de la *capio)* = a încerca să iau. Fact-it-o, facti-t-âre, -ăvi, -ătum (de la *facio)* = a face deseori, face-ss-o, face-ss-ere, -i, -itum (de la *facio)* — a săvîrşi iute. increpii-o, increpit-âre, -ăvi, -ătum (de la incrăpo) = a dojeni, sal-ti-to, sal-tit-ăre -ăvi, -ătum (de la *salio)* = a sări des. saltito, saltit-âre din *salto)* = a dansa mult.
4. Mai numeroase abateri de la regula generală se găsesc la unele verbe care *reduplică tulpina verbului,* fie la timpul prezent, fie mai ales la timpul perfect.

a) Astfel pentru reduplicarea tulpinei la timpul prezent avem verbul *gigno* (tulpina *gen* cu reduplicarea ei) : *gigeno,* contras, *gigno, gignere,*
genui, genitum = a naşte.
b) Mult mai numeroase sînt cazurile de reduplicarea tulpinei verbale la timpul perfect:
La conjugarea I (întîia) :
adsto, adstare, *adstiti* — a sta lîngă, a se opri lîngă.
consto, constare, *constiti* = a sta pe loc, a exista,
circumdo, circumdăre, *circu.md.idl* = a înconjura.
La conjugarea a II-a (doua) :
mordeo, mordere, *momordi,* morsum = a muşca.
pendeo, pendere, *pependi* = a atîrna.
spondeo, spondere, *spopondi,* sponsum = a garanta, a făgădui
tondeo, tondere, *totondi,* tonsum = a tunde
La conjugarea a III-a (treia) :
addo, addăre, *addidi,* addttum = a adăuga.
condo, condere, *condîdi,* conditum = a întemeia.
credo, credere, *credidi,* credîtum = a crede.
curro, currăre, *cucurri,* cursum = a alerga.
pario, părere, *pepiri,* partum = a naşte.
perdo, perdere, *perdîdi,* perditurn = a pierde.
prodo, prodere, *prodidi,* proditum = a pune în faţă, a transmite, a trăda.
reddo, reddere, *reddidi,* redditum = a înapoia.
tendo, tendere, *tetendi,* tentum (şi tensum) = a întinde.
Notă. Dacă aceste verbe de conjugarea a III-a (treia) se compun cu o prepoziţie, ca prefix, multe din ele nu mai păstrează reduplicarea silabei iniţiale la timpul perfect: accurro, accurire, *accurri* = a alerga spre. concurro, concunere, *concurri,* concursum = a se întîlni. discurro, discurrăee, *discurri,* discursum = a împrăştia, a vorbi, contendo, contendere, *contendi,* contentum = a năzui, a se îndrepta spre.
5. O altă abatere o constituie unele verbe de conjugarea a **II-a** (doua) care formează timpul perfect al modului indicativ, cît şi toate timpurile derivate din tulpina perfectului, adăugind la tulpina verbală consoana caracteristică V în loc de u, care este caracteristica timpului perfect la verbele de conjugarea a II-a (doua) :
aboleo, abolere, *abolevi,* abolitum = a distruge, adoleo, adolere, *adolevi,* adultum = a jertfi zeilor, a onora, cieo, ciere, *civi,* citum = a pune în mişcare, a chema în ajutor, suppleo, supplere, *supplevi,* suppletum = a împlini, a înlocui.
6. Se află în limba latină numeroase verbe care formează timpul perfect al modului indicativ şi modul supin cu caracteristica şi terminaţia de la altă conjugare decît cea a tulpinii prezentului:

Conjugarea I (întîia)
adiuvo, adiuvăre (conj. I), *adiuvi, adiutum* (conj. III) = a ajuta, consono, consonare (conj. I), *consonui* (conj. II) = a fi de acord.

disseco, dissecâre (conj. I), *dissecui, dissectum* (conj. II) = a tăia. increpo, increpâre (conj. I), *increpui, increpitum* (conj. II) = a plesni, subseco, subsecăre (conj. I), *subsecui, subsectum* (conj. II) = a tăia.

Conjugarea a II-a (doua)

augeo, augere (conj. II), *auxi, auctum* (conj. III) = a mări.
adhaereo, adhaerere (conj. II), *adhaersi, adhaersum* (conj. III) = a fi lipit.
ardeo, ardere (conj. II), arsi (conj. **III)** = a arde.
amovăo, amovere, (conj. II) *amovi, amotum* (conj. III) = a îndepărta.
suadeo, suadere, (conj. II) *suăsi, suăsum* (conj. **III)** = a povăţui.
persuadeo, persuadere (conj. II), *persuăsi, persuăsum* (conj. **III)** = a convinge.
urgeo, urgere (conj. II), *ursi* (conj. III) = a grăbi.
Conjugarea a III-a (treia)
abripio, abripere (conj. III) *abripui, abreptum* (conj. II) = a smulge.
adsero, adserere (conj. III) *adserui, adsertum* (conj. II) = a alipi.
pono, ponere (conj. III) *posui, positum* (conj. II) = a pune.
sero, serere (conj. **III)** sevi, *sătum* (conj. II), a sădi.
sino, sinere (conj. III) *sivi, situm* (conj. IV) = a îngădui.
strepo, strepere (conj. III) *strepui, strepitum* (conj. II) = a face zgomot, a răsuna.
vomo, vomere (conj. **III)** *vomui, vomitum* (conj. II) =a vărsa.
Conjugarea **a** IV-a (patra)
subsilio, subsilire (conj. IV), *subsiltii* (conj. II) = a sări în sus. vincio, vincire (conj. IV), *vinxi, vinctum* (conj. **III)** = a lega.

7. Ultima grupă de abateri de la regula generală a formării tulpinilor o constituie verbele care modifică cu totul tulpina prezentului în conjugare şi alcătuiesc timpul perfect, fie cu caracteristica v, fie cu caracteristica s, iar modul supin îl formează în *-tum* sau *-sum:*

congero, congerere (tulpina *conger) congessi, congestum* = a grămădi.
consurgo, consurgere (tulpina *consurg) consurrexi, consurrectum* = a se ridica împreună.
cerno, cernere (tulpina *cern) crevi, cretum* = a distinge, a zări.
decerno, decernere (tulpina *decern) decrevi, decretum* = a hotărî.
irrideo, irridere (tulpina *irride) irrisi, irrisum* = a-şi bate joc.
sterno, sternere (tulpina *stern) străvi, strătum* = a aşterne.
surgo, surgere (tulpina *surg) surrexi, surrectum* = a se ridica.
tero, terere (tulpina *ter) trivi, tritum* = a zdrobi.

VERBELE ANOMALE

Verbele care în conjugare prezintă neregularităţi, fie prin faptul că-şi formează timpurile şi modurile cu tulpini variate, fie că amestecă formele (diatezele) de conjugare, se numesc **verbe anomale** (neregulate).

\

CONJUGAREA VERBULUI VOLO = VREAU

Verbul volo cuprinde în el o veche tulpină : vel care cu vremea s-a prefăcut în vol şi apoi în vul. Aceste tulpini variate s-au păstrat la diferite timpuri şi moduri. Dar în afară de terminaţiile obişnuite în conjugarea sa, acest verb, ca şi compusele lui, are la timpul prezent al modului conjunctiv terminaţiile unui vechi optativ, dispărut, care s-au păstrat doar în formele timpului prezent al modului conjunctiv ale verbului auxiliar sum, adică : *sim, sis, sit* etc.

Din verbul volo s-au alcătuit două verbe compuse :

1) nolo care rezultă din combinarea verbului volo cu o negaţie, care, în conjugare, apare sub forma non;

2) malo, alcătuit din adverbul magis şi volo; acestea s-au contopit mai întîi în ma-volo şi apoi în malo.

Aceste trei verbe se conjugă astfel:

Modul indicativ

Prezent:	*Eu vreau* Sg. 1 vol-o 2 vi-s 3 vul-t PI. 1 vol-u-mus 2 vul-tis 3 vol-u-nt	*Eu nu vreau* nol-o non vis non vult *nol-u-mus* non vultis nol-u-nt	*Eu* ***prefer*** mal-o mavi-s mavul-t mal-u-mus mavul-tis mal-u-nt
Imperfect:	*Eu vream* Sg. 1 vol-e-ba-m 2 vol-e-ba-s 3 vol-e-ba-t PI. vol-e-bă-mus 2 vol-e-b ă-tis 3 vol-e-ba-nt	*Eu nu vream* nol-e-ba-m nol-e-ba-s nol-e-ba-t nol-e-bă-mus nol-e-bă-tis nol-e-ba-nt	*Eu preferam* mal- e-ba-m mal-e-ba-s mal-e-ba-t mal-e-b ă-mus mal-e-ba-tis mal-e-ba-nt
Viitor I:	*Eu voi vrea* Sg. 1 vol-a-m 2 vol-e-s 3 vol-e-t **PI. 1** *vol-e-mus* 2 vol- *e-tis* 3 vol-e-nt	*Eu nu voi vrea* nol-a-m nol-e-s nol-e-t nol- *e- mus* *nol-e-tis* nol-e-nt	***Eu*** *voi* ***prefera*** mal-a-m mal-e-s mal-e-t mal-e-mus mal-e-tis mal-e-nt

Hi

Perfect:	*Eu am vrut* Sg. 1 vol-u-i 2 *vol-u-isti* 3 vol-u-it PI. 1 *vol-u-imus* 2 vol-u- *istis* 3 vol-u- *erunt*	Eu *nu am vrut* nol-u-i nol-u- *isti* nol-u-it nol-u-imus nol-u-istis nol-u- *erunt*	*Eu am preferat* mal-u-i *mal-u-isti* mal-u-it mal-u-imus *mal-u-istis* mal-u- *erunt*
Mai mult ca perfect:	*Eu vrusesem* Sg. 1 *vol-u-eram* 2 *vol-u-eras* 3 *vol-u-erat* PI. 1 *vol-u-erămus* 2 *volu-erătis* 3 *vol-u-erant*	*Eu nu vrusesem* nol-u-eram *nol-u-eras* *nol-u-erat* *nol-u-erămus* *nol-u-erătis* *nol-u-erant*	*Eu preferasem* *mal-u-eram* mal-u-eras *mal-u-erat* *mal-u-erămus* *mal-u-erătis* *mal-u-erant*
Viitor al II-lea:	*Eu voi fi vrut* Sg. 1 vol-u-ero 2 volu-u-eris 3 *vol-u-erit* PI. 1 vol-u-erimus 2 *volu-eritis* 3 vol-u-erint	*Eu nu voi fi vrut* *nol-u-ero* nol-u-eris *nol-u-erit* *nol-u-erimus* *nol-u-eritis* *nol-u-erint*	*Eu voi fi preferat* mal-u-ero mal-u-eris *mal-u-erit* *mal-u-erimus* *mal-u-eritis* *mal-u-erint*

Modul conjunctiv

Prezent:	*Eu să vreau* Sg. 1 vel-im 2 vel-is 3 vel-it PI. 1 *vel-imus* 2 *vel-itis* 3 *vel-int*	*Eu să nu vreau* *nol-im* *nol-is* nol-it *nol-imus* *nol-itis* *nol-int*	*Eu să prefer* *mal-im* mal-is mal-tf *mal-imus* *mal-îtis* mal-irai
Imperfect:	*Eu aş vrea* Sg. 1 vell-em 2 vell-es 3 vell-e« PI. 1 *veîl-emus* 2 vell-eît's 3 *vell-ent*	*Eu nu aş vrea* noll-e/re noll-es noll-ej noii- *emus* noii- *etis* *noll-ent*	*Eu aş prefera* mall-em mall-es mall-e mall- *emus* *mall-etis* *mall-ent*
Perfect:	*Eu să fi vrut* Sg. 1 *\ol-u-lrim* 2 vol-u-eWs 3 vol-u-ertt PI. 1 *YO\-u-erimus* 2 *vol-u-erîtis* 3 vol-u-erin£	*Eu să nu fi vrut* *nol-u-ărim* *nol-u-iris* *nol-u-e~rit* *nol-u-erimus* *nol-u-eritis* *nol-u-lrint*	*Eu să fi preferat* *mal-u-Srim* *mal-u-Sris* *mal-u-ărit* *mal-u-erimus* *mal-u-eritis* *mal-u-erint*
Hai mult ca perfect	2?» *aş fi vrut* Sg. 1 *vol-u-issem* 2 vol-u-isses 3 vol-u-issei PI. *vol-U-issemus* 2 vol-u-j'sseîis 3 vol-u-issenî	*Eu nu aş fi vrut* nol-u- *issem* nol-u-isses nol-u-isset *nol-u-issemus* *nol-u-issetis* *nol-u-issent*	*Eu aş fi preferat* *mal-u-issem* mal-u-isses mal-u- *isset mal-u-issemus mal-u-issetis* mal-u- *issenl*

■=

Modul imperativ

		nu voi	
Prezent:	Sg. 2	noii	—
	PI. 2 -	nolîte	—
		să nu voieşti	
Viitor:	Sg. 2	nollto	—
	PI. 2 -	nolitote	-

Modul infinitiv

Prezent:	*a vrea* vel-fe	*a nu vrea nol-le*	*a prefera* mal-te
Perfect:	o *fi vrut* vol-u-isse	*a nu fi vrut* nol-u-isse	*a fi preferat* mal-u-isse

Modul participiu

	vrind		*nevrînd*	
	Sg. N. vol-ens	PI. vol-entes, *-ia*	Sg. N. nol-ens	PI. nol-entes, *-ia*
Prezent:	G. vol-entis	*vol-entium*	G. nol-entis	*nol-entium*
	D. vol-enti	*vol-entibus*	D. nol-enU	*nol-entibus*
	Ac. *vol-entem*	vol-entes, *-ia*	Ac. nol-entem	*nol-entes, -ia*
	Abl. fol-ente	*vol-entibus*	Abl. nol-ente	*nol-entibus*

Notă. "Verbul *volo* şi compusele lui nu au forme pentru modurile gerunziu şi supin.

CONJUGAREA VERBULUI EO = MERG

Neregularitatea conjugării verbului eo este următoarea: Tulpina lui verbală este i, provenită dintr-o veche tulpină ei, care s-a redus în i. Vocala e din vechea tulpină apare înaintea vocalelor a, o, u (eo, eam, eunt). La timpul imperfect al modului indicativ nu are vocala de legătură -e: *ibam, ibas* etc, iar la timpul viitor al modului indicativ are caracteristica *bo, bis* etc. ca şi verbele de conjugarea I-a (întîia) şi a Ii-a (doua) activă.

El se conjugă astfel:

Indicativ
Eu merg
1 e-o
2 i-s
3 i-t
1 i-mus
2 i-tis
3 e-u-nt
Eu mergeam
1 i-ba-m
2 i-ba-s
3 i-ba-t
1 i-ba-mus
2 i-ba-tis
3 i-ba-nt
Timpurile derivate din tulpina prezentului
Eu să merg
e-a-m
e-a-s
e-a-t
e-a-mus
e-a-tis
e-a-nt
Eu aş merge
î-re-m
i-re-s
i-re-t
i-z-e-mus
i-re-tis
i-re-nt
mergi
a merge
i-re
i-te
Participiu
\care merge (mergind)
Sg. N. i-e-ns
Li G. euntis
N pl.eu-ntes, -ia G. e-u-ntium etc.
voi merge
'i- bo
i-bi-s
i-bi-t
i-bi-mus
i-bi-tis
i-bu-nt
să mergi
i-to
i-to
i-tote
e-u-nto
Modul gerunziu
(N. i-re)
G. e-u-ndi = *de a merge*
D.eundo
Ac. ad eu-ndum = *pentru a merge*
Abl eundo
Timpurile derivate din tulpina perfectului
Eu am mers
Sg. 1 i-v-i (i-i)
2 i-v-isti
3 i-v-it PI. 1 i-v-imus
2 i-v-istis
3 i-v-eruntf-
Eu mersesem
Sg. 1 i-v-eram (i-eram)
2 i-v-eras

3 i-v-erat PI. 1 i-v-erămus
2 i-v-erătis
3 i-v-erant
Eu voi fi mers
Sg. 1 i-v-ero (i-ero)
2 i-p-eris
3 i-p-erit
1 i-p-erîmus
2 i-p-erîtis
3 i-p-firint
Timpurile derivate din tulpina perfectului
Eu să fi mers
i-v-erim (i-erim)
i-v-Sris
i-v-erit
i-v-erimus
i-v-eritis
i-v-erint
Eu aş fi mers i-p-issem (i-issem)
i-v-isses
i-v-isset
i-v-issemus
i-v-issetis
i-v-issent
Timpurile derivate din supin
Supinul: i-t-um = *pentru*
a merge
că voi merge
Sg. i-t-urum, -am, -urum
[illegible] I Pi.
Vi. i-t-uros, -as,-a *esse*
care va merge
Sg. i-t-urus, -a, -um i-t-uri, -ae. -a

Acest verb, deşi este intranzitiv, se conjugă totuşi şi la forma pasivă dar numai la persoana a IlI-a (treia) din singular ca verb unipersonal. Cele mai des folosite sînt formele **itur** (se merge), **eatur** (să se meargă), **itum est** (s-a mers).
Verbul **eo** are numeroase compuse cu prepoziţii întrebuinţate ca prefixe ; toate aceste verbe compuse se conjugă ca şi verbul simplu **eo,** prepoziţia rămînînd invariabilă.
Compusele verbului sînt următoarele :
abeo, abire, abii, abitum = a pleca.
adeo, adire, adii, aditum = a merge la, a vizita.
circumio, circumire, circumii (-ivi), circumitum = a ocoli, a merge în jur.
exeo, exire, exii, exitum = a ieşi.
ineo, inire, inii, initum = a intra.
intereo, interire, interii, interitum = a muri.
obeo, obire, obii, obitum = a întîmpina.
pereo, perire, perii, peritum = a pieri.
praetereo, praeterîre, praeterii, praeteritum = a trece peste.
redeo, redire, redii, reditum = a se înapoia.
transeo, transire, transii, transitum = a trece dincolo.....
Pe lîngă compusele cu prepoziţie, întrebuinţată ca prefix, mai sus arătate, mai există următoarele alte compuse ale verbului **eo**:
a) **queo** (= a putea) şi *nequeo* (== a nu putea) care se conjugă la **fel** ca şi verbul *eo.*
b) veneo, *venire, venivi* (sau *venii) venitum* (format din *venum-eo)* = a fi vîndut, este singurul compus cu înţeles pasiv al verbului **eo,** dar care se conjugă la forma activă.
CONJUGAREA VERBULUI FERO = PORT
Neregularitatea în conjugarea acestui verb constă în faptul că timpurile şi modurile se formează prin trei tulpini cu totul diferite : **fer** (tulpina prezentului), **tul** (tulpina perfectului), şi **lat** (tulpina modului supin). Dar pe lîngă această neregularitate importantă, se mai află o altă abatere de la conjugarea regulată şi anume : la timpul prezent şi la timpurile derivate din tulpina prezentului, se pierde vocala de legătură i înaintea terminaţiilor -s, -t. De asemenea dispare vocala finală **e** la persoana a Ii-a (doua) din singular a timpului prezent al modului imperativ, făcînd **fer,** ca şi *dic, duc, fac,* semnalate la locul cuvenit; iar în forma de prezent a modului infinitiv se pierde vocala de legătură **e** dintre tulpina verbală şi terminaţia **-re**: **fer-re.**
Verbul **fero** se conjugă şi în forma pasivă, la care se întîlnesc aceleaşi neregularităţi semnalate la forma activă.
Acest verb se conjugă astfel:

ACTIVA
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv
Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului
a
oi
3 o

Eu port	*Eu să port*	*poartă*	a *purta*	*care poartă*
Sg. 1 fer-o	fer-a-m		ferre	Sg. N. fer-ens
2 fer-s	fer-a-s	fer		fer-entis
3 fer-t	fer-a-t			etc.
PI. 1 fer-i-mus	fer-a-mus			PI. N.fer-entes,-ia
2 fer-tis	fer-a-tis	fer-te		G. fer-entium
3 fer-u-nt	fer-a-nt			etc.

Eu purtam	*Eu aş purta*		Modul gerunziu
Sg. 1 fer-e-ba-m	fer-re-m		(N. fer-re)
2 fer-e-ba-s	fer-re-s		G. fer-e-ndi = *de a purta*
3 fer-e-ba-t	fer-re-t		D. fer-e-ndo = *spre a purta*
PI. 1 fer-e-ba-mus	fer-re-mus		Ac. ad fer-e-ndum = *pentru*
2 fer-e-ba-tis	fer-re-tis		*a purta*
3 fer-e-ba-nt	fer-re-nt		Abl. fer-e-ndo = *prin a purta*

Eu voi purta		să *porţi*		
Sg. 1 fer-a-m				
2 fer-e-s		fer-to		
3 fer-e-t				
PI. 1 fer-e-mus				
2 fer-e-tis		fer-tote		
3 fer-e-nt		fer-u-nto		

Timpurile derivate din tulpina perfectului
OH
o. °9
03
S
53

1 3u am purtat
Sg. 1 tul-i
2 tul-isti
3 tul-it
PI. 1 tul-imus
2 tul-istis
3 tul-erunt
(-ere)

Eu purtasem
Sg. 1 tul- eram
2 tul- eras
3 tul- erat
PI. 1 tul-erâmus
2 tul-erâtis
3 tul- erant

Eu voi fi purtat
Sg. 1 tul- ero
2 tul- eris

3 tul- erit PI. 1 tul-erlmus 2 tul-eritis 3 tul-erint			
Eu să fi purtat tul- erim tul- eris tul- erit tul-erimus tul-eritis tul- erint		*a fi purtat* tul-isse	
Eu aş fi purtat tul-issem tul-isses tul-isset tul-issemus tul-issetis tul-issent			•
		Timpurile derivate din supin Modul supin : lat-um = *pentru a purta*	
		că voi purta Sg. lat-urum, -am, urum, *esse* PI. lat-uros, -as, -a, *esse*	*care va purta* Sg. lat-urus, -a, -um PI. lat-uri, -as, -a

PASIVA
Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv
Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului
Eu slnt purtat
Sg.
PI.
fer-o-r
fer-ris
fer-tur
fer-I-mur
fer-i-mîni
fer-u-ntur
Eu să fiu fer-a-r fer-a-ris fer-a-tur fer-ă-mur fer-ă-mini fer-a-ntur
Eu eram purtat Sg. 1 fer-e-ba-r
2 fer-e-ba-ris
3 fer-e-bă-tur PI. 1 fer-e-ba-mur
2 fer-e-ba-mini
3 fer-e-ba-ntur
Eu
Sg.
PI.
voi fi purtat
1 fer-a-r fer-e-ris fer-e-tur fer-e-mur fer-e-mîni i'er-e-ntur
2 3 1 2 3
purtat
Eu aş fi purtat
fer-re-r
fer-re-ris
fer-re-tur
fer-re-mur
fer-7-e-mîni
fer-re-ntur
fii purtat fer-re
fer-i-mîni
să fii pur tat fer-tor
fer-u-ntor
a *fi purtat*
fer-ri
care va fi de purtat, trebuind
a fi purtat Sg. fer-e-ndus,
-a, -um Pl.fer-e-ndi,-8B,
-a

Timpurile compuse derivate din perfect

1

Eu am fost purtat Sg. 1 latus *sum*
2 lata |es
3 latum lest PI. 1 laţi *sumus*
2 latse*estis*
3 lata I *sunt*
Eu să fi fost purtat latus *sim* lata *sis* latum *sit* laţi *simus* lata? *sitis* lata *sint*
Eu fusesem purtat
Sg. 1 latus *eram*
2 lata Jeras
3 latum Urat PI. 1 la ii *erămus*
2 *latielerătis*
3 lata *erant*
Eu voi fi fost purtat Sg. 1 latus *ero*
2 lata *eris*
3 latum Ier*it* PI. 1 laţi *erlmus*
2 *la.tw.eritis*
3 lata *erunt*
Eu aş fi fost purtat latus I *essem* lata iesses latum lesseî laţi *essemus* latse *yessetis* lata *jessent*

a fi fost purtat Sg. latum (m.) latam (f.) latum (n.) latos (m.) latas (f.) lata (n.)
PI.
purtat(ă) Sg. latus, -a,
-um PI. lati-se, -a
Timpurile derivate din supin Supin : latu = *de purtat*
că voi fi purtat: latum iri

Cu verbul fcro s-au alcătuit numeroase verbe compuse cu o prepoziție-prefix. Toate aceste verbe compuse se conjugă ca şi verbul îero, dar prepo-ziția-prefix rămîne invariabilă. Iată cîteva dintre ele :
affero, afferre, attuli, allătum — **a aduce.**
aufSro, auferre, abstUli, ablătum = **a ridica.**
confSro, conferre, cont-ăli, colldtum = **a aduna, a duce împreună.**
defăro, deferre, detUli, delătum — **a comunica.**
efflro, efferre, extăli, elătum = a **scoate.**
injSro, inferre, inluli, illătum = **a duce în.**
offero, offerre, obtuli, oblătum = a **oferi.**
prssfgro, prieferre, prxtuli, prselătum = **a prefera.**
projiro, projerre, protUli, prolătum = **a purta înainte.**
rejSro, rejerre, reluli, relătum = a **aduce la cunoştință.**
transjlro, transferre, transtiili, ***translătum*** = **a purta peste.**

CONJUGAREA VERBULUI FIO = SlNT FĂCUT, DEVIN

Neregularitatea conjugării acestui verb constă în faptul că are formele de conjugare amestecate; în adevăr la timpu] prezent al modului indicativ şi la toate timpurile derivate din el se conjugă ca un verb regulat de conjugarea a IV-a (patra) activă, afară de forma fieri de la prezentul infinitivului, deşi înțelesul său este pasiv, dar la timpul perfect aî indicativului şi la timpurile derivate din el se conjugă la forma pasivă, avînd formele compuse din perfectul modului participiu pasiv de la verbul facio împreună cu timpurile verbului suni, derivate din tulpina prezentului.

Prin această îmbinare de forme (diateze) verbul fio are aparența unui *verb semideponent* şi este folosit drept forma pasivă a verbului activ facio (= fac).

In toate fermele simple ale verbului fio, derivate din tulpina prezentului, vocala i din tulpină are cantitate lungă, deşi este înaintea altei vocale, afară de formele timpului imperfect al modului conjunctiv — fierem — şi a timpului prezent al modului infinitiv — fieri — în care vocala i dinaintea lui e este scurtă.

Verbul facio are numeroase compuse, fie cu o prepoziție-prefix, fie cu un adverb sau cu o tulpină (particulă) verbală. Din pricina acestei compuneri variate, verbul facio suferă, în tulpina lui, modificări felurite.

Verbele compuse cu o prepoziție-prefix schimbă vocala a din tulpina verbului facio în -i, iar forma (diateza) pasivă a acestor verbe se alcătuieşte regulat din cea activă cu terminațiile cuvenite. Exemplu : conficîo (= îndeplinesc), la pasiv : conficior (== sînt îndeplinit), confici, confectus sum (conjugarea a IlI-a (treia) activă şi pasivă).

Verbele compuse cu un adverb sau cu o particulă (tulpină) verbală păstrează, la forma activă, în tulpina timpului prezent şi a timpurilor derivate din el, vocala a a verbului facio, iar la forma pasivă folosesc verbul fio. Exemplu : labefaclo (= zgudui) la activ, labefio(= sînt clătinat, zguduit) la pasiv ; patefacîo (= deschid), patefio (sînt deschis) ; satisfacio (= satisfac) la activ, satisfio (= sînt satisfăcut) la pasiv ; nigrefacio (=înegresc) activ, nigrefio (= devin negru), pasiv.

Indicativ
Conjunctiv
Imperativ
Infinitiv
Participiu
Timpurile derivate din tulpina prezentului

Prezentul	*Eu sînt făcut[ă)* Sg.l fi-o 2 fi-s 3 fi-t PI. 1 fi-mus 2 fi-tis 3 fî-u-nt	*Eu să fiu făcut(ă)* fî-a-m fî-ă-s fi-ă-t fî-â-mus fî-ă-tis fî-a-nt	*fii făcut(ă)* fi fi-te	*a fi fă-cut(ă)* flă-ri	
Imperfectul	*Eu eram făcul(ă)* Sg. 1 fî-e-6a-m 2 *fr-e-bă-B* 3 fî-e-6ă-t PI. 1 fi-e-6a-mus 2 fî-e-6a-tis 3 fi-e-fca-nt	*Eu aş fi făcut(ă)* *iî-l-re-m* *lî-e-re-a* *îi-ă-re-t* *îi-e-re-mua* fî-e-re-tis fi-<5-re-nt			
Viitorul I	*Eu voi fi făcut[ă)* Sg. 1 *fl-a-m* 2 fî-e-s 3 fi-ă-t PI. 1 fi-e-mus 2 fî-e-tis 3 fi-e-nt		*să fii făcut* fi-to fî-tote		

Timpurile compuse derivate din perfect

	£■« a/rc *fost fâcut(ă)*	*Eu să fi fost făcul(ă)*		*a fi fost făcut(ă)*	*făcut(ă)*
*—t	Sg. 1 factus | *sum* 2 facta > es 3 factum 1 es*	factus | *sim* facta > *sis* factum 1 *sit*		Sg. factum (m.)l factam (f.) factum (n.)	Sg. factus, -a, PI. facti, -ae, -a
fa	PI. 1 facti | *sumus*	facti ' 1 *simus*		PI. factos (m.)	
fc	2 factsef *estis* 3 facta j *sunt*	factse î *sitis* facta I *sint*		factas (f.) facta (n.)	

fi i	*Eu fusesem făcut(ă)* Sg. 1 factus 1 era/re 2 facta > eros	*Eu aş fi fost făcut(â)* factus | *essem* facta > *esses*			
Sf a a 3	3 factum 1 *erat* PI. 1 facti I *erărrus* 2 factffi j *erătis* 3 facta *lerant*	factum f *esset* facti j *essemus* factae *) essetis* facta J *essent*			

A	*Eu voi fi fostfâcut(ă)*			*care va fi de făcut, trebuind să fie făcut(ă)*	
c3	Sg. 1 factus | *ero* 2 facta 5 *eris* 3 factum 1 *erit* PI. 1 facti *\erimus*			Sg. faci-e-ndus -am, -um PI. faci-e-ndi-SB, -a	
B K +«	2 factae Jen'tis			Timpurile derivate din supin	
(S	3 facta *\erunt*			*că voi fi făcut:* facturi i-ij i	

Notă. Cînd verbul fieri are înțelesul de: o *deveni,* posedă la timpul viitor al modului infinitiv formele: fore sau luturum esse.

CONJUGAREA VERBULUI EDO = MĂNÎNC

Verbul acesta are timpurile principale ca un verb regulat de conjugarea a IlI-a (treia), adică edo, edere (sau esse), edi, esam. Se găsesc însă în conjugarea acestui verb, pe lîngă formele regulate, alte forme în care, la unele persoane din singular sau din plural, se pierde vocala de legătură şi atunci consoana finală d din tulpina verbului se transformă în consoana 8 şi astfel se obțin forme din conjugarea acestui verb asemănătoare cu cele ale verbului auxiliar esse (= a fi).

în aceste forme reduse vocala e din tulpina verbului devine lungă.

Se dau mai jos formele de conjugare ale verbului **edo** în care se prezintă abateri de la conjugarea regulată. Toate celelalte timpuri şi moduri se conjugă regulat.

Indicativ	Conjunctiv	
Prezent	*Prezent*	*Imperfect*
Sg. 1 ed-o = mănînc 2 ed-l-s sau es (din eds) 3 ed-l-t » est (din *edt)* PI. 1 ed-i-mus 2 ed-î-tis » sau estis (din *edtis)* 3 ed-w-nt	ed-a-m * sau ed-i-m ** ed-a-S » ed-i-s ed-a-t » ed-t-t ed-ă-mus » ed-f-mus ed-â-tis » ed-î-tis ed-a-nt » ed-i-nt	*ed-e-re-m* sau *essem ed-ă-re-s* » *esses* *ed-l-ret* * *esset* ed-e-remus » *essemus* ed-e-re-tis » *essetis* ed-2-re-nt » *essent*

Imperativ	Infinitiv
Prezent	*Prezent*
Sg. 2 ede sau cs = mănîncă PI. 2 ed-i-te sau este = mîncați Viitor Sg. 2 ed-î-to sau esto = să mănînci PI. 2 ed-2-tote sau estote = să mîncați	ed-^-re sau esse = a mînca

Verbul edo se conjugă regulat şi la forma pasivă, afară de formele mai jos arătate care se abat de la conjugarea regulată şi anume : *a)* persoana a IlI-a (treia) din singular a timpului prezent de la modul indicativ la care există forma estur = *se mănîncă* şi *b)* persoana a IlI-a (treia) din singular a timpului imperfect al modului conjunctiv, la care pe lîngă forma regulată : ederetur există şi forma essetur = *s-ar mînca.*

Verbul edo are numeroase compuse cu o prepoziție-prefix ; toate aceste verbe compuse se conjugă ca şi verbul simplu :

ambâdo — rod *exădo* = mănînc complet

comecto = mănînc *perădo* = mistui.

* Ovidius întrebuințează formele : *edam, edas* etc. ** Hora ti us foloseşte însă formele arhaice : *edim, edis* etc.

VERBELE DEFECTIVE

Se numesc verbe defective acelea în a căror conjugare lipsesc unele moduri şi unele timpuri.

Ele sînt grupate în două categorii:

1. în prima categorie sînt cuprinse 4 (patru) verbe : memini = îmi amintesc ; **odi** = urăsc ; **novi** = cunosc, ştiu ; coepi = am început.

Toate aceste patru verbe se conjugă numai la timpul perfect şi la timpurile derivate din el. Trei dintre ele şi anume : *memîni, odi* şi *novi* se traduc prin prezent şi prin timpurile derivate, adică : perfectul prin prezent, mai mult ca perfectul prin imperfect, iar viitorul al II-lea prin viitorul I (întîi); numai verbul coepi se traduce prin perfect şi prin timpurile derivate din el.

Spre a exprima în limba latină verbul « a începe » — din limba romînă, la timpul prezent şi la timpurile derivate din el, se întrebuinţează formele corespunzătoare ale verbului: incipîo, incipere = a începe. Iată conjugarea acestor verbe :

îmi aminiesc

Sg.

Pi.

Memini == *îmi amintesc*

Indicativ			**Conjunctiv**	
Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*

memini
meministi
meminit
meminimus
meministis
meminerunt
îmi aminteam
memineram
memineras
meminerat
meminerămus
memimerâtis
meminerant
îmi voi aminti
meminero memineris meminerit meminerimus memineritis meminerint
sa-mi amintesc
meminerim
memin eris
meminerit
meminerimus
memineritis
meminerint
mi-aş aminti
meminissem
meminisses
meminisset
meminissemus
meminissetis
meminissent

imperativ viitor } memento=aminteşte-ţi
mementote=amintiţi-vă infi**nitiv perfect}** meminisse = ***a*** ~ *şi aminti*

Odi

urasc

Indicativ			**Conjuctiv**	
Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ca perfect*

Eu urăsc		*Eu uram*	*Eu voi urî*	*Eu să urăsc*	*Eu aş urî*
Sg. 1 odi		oderam	odfiro	odărim	odissem
2 odisti		oderas	oderis	odăris	odisses
3 odit PI.	1 odîmus	oderat	odSrit	odSrit	odisset
2 odistis		oderămus	oderlmus	oderlmus	odissemus
3 oderunt		oderătis	oderltis	oderltis	odissetis
		odărant	odărint	oderint	odissent

Infinitiv 1 *Perfect* | 2 *Viitor:* • odisse = ***a** urî* osurum, -am-, um esse = *că voi urî*

Participiu j *Perfect:* osus, *Viitor:* osurus, *va **uri*** **-a-um** = ***urît(ă)** i,* -a, **-um** = *care*

Novi = *cunosc, ştiu*

Indicativ			Conjunctiv	
Perfect	*Mai mult ca perfect*	*Viitorul al II-lea*	*Perfect*	*Mai mult ea perfect*
Eu cunosc Sg. 1 novi	*Eu cunoşteam*	*Eu voi cunoaşte*	*Eu să cunosc*	*Eu aş cunoaşte*
2 novisti	noveram noveras	novero	noverim	novissem
3 novit PI. 1	noverat	noveris	Noveris	novisses
novîmus	noverămus	noverit	noverit	novisset
2 novistis	noverătis noverant	noverimus	noverimus	novissemus
3 noverunt		noveritis	noveritis noverint	novissetis
		noverint		novissent

Infinitiv, Perfect: Forme sincopate:
novisse = *a cunoaşte*
nosti (pentru novisti), *noram*
(= noverăm), *norim* (= noverim)

Coepi = *am început*

Indicativ
Perfect
Mai mult ca perfect
Viitorul al II-lea
Conjunctiv
Perfect
Mai mult ca perfect
Eu am început Sg. **1** coepi
2 coepisti
3 ccepit
PI. 1 coepimus
2 coepistis
3 coeperunt
Eu începusem coepăram coeperas coeperat cceperămus cceperătis coeperant
Eu voi fi început
coepero
copperis
coeperit
coeperimus
coeperîtis
coepărint
Eu să fi început
coeperim
cceperis
coeperit
coeperimus
coeperitis
cceperint
Eu aş fi început
coepissem
coepisses
coepisset
coepissemus
ccepissetis
coepissent

Verbul coepi este întrebuinţat la forma pasivă numai în expresia coeptus **sum,** atunci cînd lîngă acest verb există un infinitiv pasiv. Exemplu : **amari coeptus sum** = am început a fi iubit.

2. în a doua categorie sînt cuprinse cîteva verbe care au forme numai la unele timpuri şi la anumite persoane. Acestea sînt :

aio = zic, afirm
inquam = zic
fari = a vorbi, a grăi
quaeso = te rog
ave = te salut
salve = bine te-am găsit
vale = rămîi cu bine.

Aio = *zic, afirm*

Indicativ			**Conjunctiv prezent**	**Imperativ**
Prezent	*Imperfect*	*Perfect*		
Sg. **t** aio = *zic*	aiebam=*ziceam*	**ait** = ***a*** *zis*	aias = *să zici* aiat =	**ai = *zi***
2 ais = *zici*	aiebas = *ziceai*		*să zică*	
3 ait — *zice*	aiebat = *zicea*		aiant = *să zică*	
Pl. 1 -	aiebamus—*ziceam*			
2 -	aiebatis = *ziceaţi*			
3 aiunt = *zic*	aiebant — *ziceau*			

Participiu, Prezent: N. aiens, G. aientis etc. = *care zice*

Forma interogativă aisne (= zici oare?) se scurtează **uneori în ain?**

Inquam* = *zic*

Indicativ				Imperativ
Prezent	*Imperfect*	*Viitor*	*Perfect*	*Prezent*

Sg. 1 inquam = *zic*
2 inquis = *zici*
3 inquit = *zice* PI. 1 inquimus = *zicem* 2 inquitis = *ziceți* 3 inquiunt = *zic*

inquiebat=zicea

inquiebant =ziceau

inquies = *vei zice* inquiet = *va zice*
inquii = *am zis* inquisti = *ai zis* inquit = *a zis*
inque = *zi*
Viitor
inquito = *să zici*

Fari = *a vorbi, a grăi*

Indicativ						Imperativ
Prezent	*Viitor*	*Perfect*		*Mai mult ca perfect*		*Prezent*
Sg. 1 2 - 3 fatur = *vorbeşte* PI. 1 - 2 - 3 -	fabor = *voi vorbi* fabitur = *va vorbi*	fatus fata fatum fati fatae fata	sum = *am vorbit* es = *ai vorbit* est = *a vorbit* sumus=am *vorbit* estis = *aţi vorbit* sunt = *au vorbit*	fatus fata fatum fati fatae fata	eram = *vorbisem* eras = *vorbiseşi* erat = *vorbise* eramus = *vorbisem* eratis = *' vorbiseţi* erant = *vorbise*	f are = *vorbeşte*

Gerunziu
Infinitiv
Prezent
Participiu
Prezent
Perfect
Supin
G. fandi = *de a vorbi* fari == *a vorbi* N. fans = *care* fatus, -a, -um fatu = *de*
D. fando = *spre* *vorbeşte* *vorbit (ă)* *vorbit*
a vorbi *G.* f an tis, etc.
Ac. ad fandum= *pentru a vorbi* Abl. fando = *vorbind*

în această a doua categorie sînt cuprinse şi următoarele forme izolate :

a) Quaeso (vă rog), quaesumus (vă rugăm).
b) Ave, avete (te salut, vă salut), aveto (fii salutat) (forme răzlețe de imperativ).
c) Salve, salvete, salveto (fii, fiți, să fii sănătos) ; salvebis (viitor), salvere (infinitiv).
d) Vale, valete (rămîi, rămîneți cu bine), valere (infinitiv), (a rămîne cu bine).
e) Cedo (dă, spune) cu sens de imperativ.

* Se intercalează totdeauna după unul sau mai multe cuvinte din vorbirea directă a cuiva.

VERBE NEPERSONALE

Verbele care se întrebuințează numai la persoane a **IlI-a** (treia) din singular se numesc **verbe nepersonale.** Ele sînt grupate în mai multe categorii, i

1. Cele care exprimă un fenomen al naturii ca :

fulgurat — fulgeră *grandinat* = cade grindină *tonat* = tună
fulminat = fulgeră *ningit* = ninge *vesperascit* = înserează
gelat — îngheață *pluit* = plouă *lucescit* = se luminează
hiemat = iernează *rorat* = cade rouă

2. Verbe şi locuțiuni verbale care au drept subiect un alt verb la modul infinitiv sau o propoziție întreagă ca :

convenit = se cuvine *libet* = place
decet = se cuvine *licet* = este îngăduit
dedecet = nu se cuvine *oportet* = trebuie
accidit | *refert* = importă
contingit \ = se întîmplă *necesse est* = este necesar
evenit I *constat* = se constată

3. Verbele care exprimă un sentiment ca :

misgret — mi-e milă *piget* = îmi pare rău, regret *taedet* = mi-e scîrbă
paenîtet = mă căiesc *pudet* = mi-e ruşine

4. Ca verbe nepersonale sînt socotite unele verbe de formă pasivă la persoana a **IlI-a** din singular fără subiect determinat, dar al căror subiect poate fi exprimat printr-o propoziție completivă infinitivală, ca:

auditur = se aude *dicitur* = se zice *itur* = se merge
creditur = se crede *fertur* = se spune *itum est* = s-a mers
comperitur = se află *narratur* — se povesteşte

ADVERBUL

Partea invariabilă de vorbire, care se alătură lîngă un cuvînt şi în deosebi lîngă un verb spre a-i modifica înțelesul, se numeşte adverb *(adverbium).* Aproape toate adverbele sînt formate din substantive, din adjective, din pronume, din verbe fie prin derivare, fie prin compunere, fie prin schimbare de întrebuințare.

După ideea exprimată prin ele, adverbele sînt de opt categorii : 1) de timp ; 2) de loc ; 3) de cantitate ; 4) de afirmare ; 5) de negare; 6) de întrebare ; 7) de îndoială ; 8) de mod.

Aceste adverbe variază ca înțeles şi exprimare după întrebarea la care răspund şi anume :

ADVERBELE DE TIMP

a) La întrebarea cînd? *(quando?): nunc* (acum), *hodie* (azi), *cras* (mîine), *nuper* (de curînd), *modo* (adineaori), *antea* (mai înainte), *quondam, olim* (odinioară, altă dată), *pridie* (în ajun), *postridie* (a doua zi), *deinde, dein* (apoi, după aceea), *postea* (după aceea), *mane* (dimineața), *noctu* (noaptea), *interdiu* (ziua), *vespere* (seara), *meridie* (la amiazi), *statirn* (pe dată), *extemplo* (imediat), *nunquam* (niciodată), *nonnunquam* (uneori).

b) La întrebarea cît timp? *(quamdiu?): diu* (mult timp), *tamdiu* (aşa de mult timp), *parumper* (pe puțin timp), *paulisper* (pe puțin timp).

c) La întrebarea de cît timp? *(quamdudum?): quampridem* (de cînd), *dudum, iam dudum* (încă de mult timp), *pridem* (de mult timp) etc.

ADVERBE DE LOC

Adverbele de loc răspund la una din următoarele întrebări:

a) unde? *(ubi?): hic* (aici), *ibi* (acolo), *ibidem* (tot acolo), *istic* (acilea), *illic* (acolo), *alibi* (aiurea), *foris* (afară), *intus* (înăuntru) etc.

b) de unde? *(unde?): hinc* (de aici), *illinc* (de acolo), *istinc* (de aici), *inde* (de acolo), *indidem* (tot de acolo), *aliunde* (de aiurea), *undique* (de pretutindeni) etc.

c) încotro? *(quo?): huc* (încoace), *illuc* (într-acolo), *istuc* (într-acoace), *eo* (acolo), *eodem* (în spre acelaşi loc), *alio* (într-aiurea) etc.

d) pe unde? *(qua?): hac* (pe aici), *istac* (pe aici), *illac* (pe acolo), *ea* (pe acolo), *eadem* (tot pe acolo), *alia* (pe aiurea) etc.

ADVERBELE DE CANTITATE

Răspund la una din întrebările următoare :

a) cît? *(quantum): tantum* (atît), *multum* (mult), *parum* (puțin), *plus* (mai mult), *plurimum* (foarte mult), *aliquantum* (puțin), *nimis, nimium* (prea mult), *satis* (destul) etc.

Notă. După toate aceste adverbe de cantitate există un complement aşezat în caz genitiv *(genitivus quantitatis).* Exemplu: *multum vini* (= mult vin), *tantum hostium* (atîția duşmani).

b) de **cîte ori?** *(quoties?): toties* (de atîtea ori), *semel* (o dată), *bis* (de două ori) etc.

c) pînă întrucît? *(quantopere): tantopere* (pînă într-atîta), *tanlo* (într-atîta) î *longe* (cu mult), *multo* (cu mult), *nimîo* (cu prea mult), *eo* (cu atît, întru atît) etc,

ADVERBELE DE **AFIRMARE**

ita (astfel), *etiam* (chiar), *vero* (într-adevăr), *profecto* (de sigur), *equidem, quidem* (ce e drept), *sane* (de sigur), *immo* (ba chiar), *scilicet, nimirum* (adică, fără îndoială), *quinetiam* (ba încă) etc.

ADVERBELE DE NEGARE

non (nu), *haud* (nici), *ne* (nici), *nequaquam, minime* (nicidecum), *nondum* (încă nu) etc.

ADVERBELE DE ÎNTREBARE

num, -ne, nonne, utrum (oare); *cur, quare, quamobrem* (pentru ce?), *quomodo* (cum), *quemadmodum* (în ce chip), *utrum . . . an* (oare? sau?), pentru întrebare dublă etc.

ADVERBELE DE ÎNDOIALĂ

forte (din întîmplare), *forsit* (poate), *fortasse* (poate), *forsan* (poate), *forsitan* (poate), *fortassean* (poate), *fortassis* (poate) etc.

ADVERBELE DE **MOD**

Această categorie cuprinde cele mai numeroase adverbe care arată modul în care se face lucrarea şi răspund la întrebarea cum?

Cele mai multe din aceste adverbe derivă din adjective sau din participii şi se termină în : -o, -e, -er, -iter şi anume :

1. Adverbele terminate în: *-e,* sau în:-o sînt derivate din adjectivele sau participiile de clasa I-a (întîia) în *-us, -a, -um* sau *-er, -ra, -rum.* Ele se formează astfel: se aşază mai întîi adjectivul sau participiul în cazul genitiv din singular, se schimbă terminația genitivului *-i* în -e sau -o, care sînt terminațiile acestor adverbe. Astfel :

Adjectiv	G.	Adv.
avarus, -a, -um = (zgîrcit)	avar-i	*avar-e* = cu zgircenie
aptus, -a, -um= (potrivit)	apt-i	*apt-e* = în chip potrivit
miser, -era, -um = nenorocit	miser-i	*miser-e* = în chip nenorocit
tacitus, -a, -um = tăcut	taclt-i	
ornălus, -a, -um = împodobit	ornăt-i	
malus, -a, -um = rău	mal-i	
meritus, -a, -um = meritat	merlt-i	
fecundus, -a, -um = rodnic	fecund-i	
tutus, -a, -um = sigur	tut-i	
rarus, -a, -um = rar	rar-i	
secretus, -a, -um = tainic	secret-i	De la unele adjective avem adverbe terminate
verus, -a, -um = adevărat	ver-i	
certus, -a, -um = sigur	cert-i	De la adjectivul bonus avem adverbul: *bene* —

Genitiv Adverb

tacit-o = pe tăcute *ornăt-e* = în chip împodobit *mal-e*= în chip rău, rău *merit-o* — în chip meritat *fecund-e* = în chip rodnic *lut-o* = în siguranță, sigur *rar-o* = în chip rar *secret-o* = în chip tainic.

şi în -e şi în -o. *ver-e* şi *ver-o* = cu adevărat *cert-e* şi *cert-o* = sigur bine.

2. Adverbele terminate în : -er sînt formate de la adjectivele sau parti-cipiile de clasa a IlI-a (treia) care au tulpina terminată în -nt sau -rt. De exemplu :

Adjectiv
Genitiv
Adverb

sapient-er — cu înțelepciune *neglegent-er* = cu nepăsare *nocenl-er* = în chip vătămător *flagranl-er* = în chip arzător *vigilant-er* = cu privighere *sollert-er* = cu isteține.

3. Adverbele terminate în -iter derivă de la adjectivele de clasa a Ii-a (doua) cu două sau trei terminații în -is, -o sau -er, -is, -e, cît şi de la adjectivele de clasa a IlI-a (treia) terminate la nominativ singular în x. De exemplu :

sapiens	sapient-is
neglegens	neglegent-is
nocens	nocent-is
flagrans	flagrant-is
vigilans	vigilant-is
sollers	sollert-is

Adverb

util-iter = în chip folositor *suav-iter* = în chip plăcut *alacr-îter* = cu vioiciune ■ *celebr-iter* = în chip vestit *fidel-îter* = cu credință *flebil-iter* = în chip plmgător *fallac-iter* — în chip înşelător *feroc-iter* = în chip crud *ferox-iter* — în chip rodnic *simil-îter* = în chip asemănător *simplic-iter* = în chip simplu

Tot în această clasă este cuprins şi adjectivul audax, genitiv : *audac-is,* care face adverbul audacter = cu îndrăzneală.

Adjectiv	Genitiv
utilis, -e	util-is
suavis-e	suav-is
alacer, -ris-e	alacr-is
celeber-ris-e	celebr-is
fidelis-e	fidel-is
flebilis-e	flebil-is
fallax	fallac-is
ferox	feroc-is
ferax	ferac-is
similis-e	simil-is
simplex	simplic-is

4. De Ia unele adjective de clasa a Ii-a (doua) şi a III-a (treia) foloseşte ca adverb cazul acuzativ singular de gen neutru, ca : virîde (la *viridis, -e)* = de culoare verde ; facile (de la *facîlis, -e)* = cu uşurinţă diîîicfle (de la *difficîlis, -e)* = cu greutate ; recens (de la *recens)* = de curîn

5. Sînt unele adjective de clasa I (întîia) şi a Ii-a (doua) de la c derivă adverbe cu două terminaţii, adică atît în : -e, cît şi în -iter, ca

Adjectiv Genitiv Adverb

humăn-e şi *human-iter* — cu omenie *firm-e* şi *firm-iter* = cu tărie *ceUr-e* şi *celer-iter* = în chip grabnic

miserabil-e şi *miserabil-iter* — cu compătimire *parc-e* şi *parc-iter* = cu economie

6. Se mai formează adverbe de la adjective, substantive sau participii cu terminaţiile : -tus, -sim, -tim, ca : fundîtus = din temelie (de la *fundus* = fund) ; gregâtim = pe turme (de la *grez* = cireada, turmă) ; raptim = prin smulgere (de la *rapio)* ; regionătim = pe ţinuturi (de la *regio* — ţinut) I ponîtus = în adîncime (de la *penus* = sanctuar), humanitus = omeneşte (de la *humanus, -a, -um)* ; vicissim = în chip invers (de la *vicis* = rînd) ; vicis-sătim = rînd pe rînd (de la *vicis* = rînd).

7. De multe ori se întrebuinţează ca adverbe cazul ablativ singular al unor substantive de la diferite declinări ca : gratis şi gratiis (de la *gratia)* = pe gratis ; rite = după obicei (de la *ritis* = ceremonie, datină), iure = pe drept (de la *ius* = drept) ; sponte = de la sine (de la *spons* = voinţă (fără nominativ).

8. Dar mai sînt adverbe de mod şi altele fără origine adjectivală, substantivală sau verbală, ca :

fere = aproape prsesertium = mai cu seamă ita = astfel

terme «■ cam passim = ici-colo itom = de asemenea

psene = abia, aproape frustra = în zadar sic = astfel

solum = numai omnino = în total quoque = chiar şi

saltem = cel puţin aliter = altfel potius = mai de grabă

nequiquam = în zadar

Compararea adverbelor de mod

Spre deosebire de celelalte categorii de adverbe, numai *adverbele de mod au grade de comparare.* Aceste grade de comparare derivă din acelea ale adjectivelor în chipul următor :

Comparativul adverbului este identic cu comparativul adjectivului la gen neutru, iar superlativul adverbului se obţine din superlativul adjectivului, înlocuindu-se terminaţia -us prin -e.

120

hymănus, -a, -um humăn-i

firmus, -a, -um firm-i

celer, -ris, -e celer-is

niiserabllis-e miserabll-is

parcus, -a, -um parc-i

^1

Poritlv
apte = în chip potrivit
fecunde = în chip rodnic
misgre = în chip nenorocit
male = rău
bene= bine
tuto — în siguranță
Comparativ
aptius
fecundius
miserius
peius
melius
tutius
Superlativ
aptisstme
fecundissime
miserrime
pessime
optime
tutissime şi tutisslmo

Se găsesc şi unele, care, deşi nu sînt adverbe de mod, au totuşi grade de comparare, ca :
multum = mult
parum = puțin
crebro = des
prope = aproape
diu = vreme îndelungată
stepe = adesea
magis
plus
minus
crebrius
propius
diutius
seepius
maxime
plurime
minime
creberrime
proxime
diutissîme
seepissime

PREPOZIȚIA

Prepoziția este partea de vorbire, nedecîinabilă, care se aşază înaintea sau în urma unui cuvînt spre a exprima diferite raporturi.

In limba latină prepozițiile se construiesc unele cu cazul acuzativ, altele cu cazul ablativ, iar cîteva dintre ele şi cu cazul acuzativ şi cu cazul ablativ.

1. Au după ele cazul acuzativ următoarele prepoziții:

ante, apud, ad, adversus, penes, pone, post şi prseter
circum, circa, citra, cis prope, proptcr, per, secundum
erga, contra, inter, extra supra, versus, ultra, trans. inlra, intra, iuxta, ob,

ante = înainte, în față: ante *lucem* — înainte de zori; ante *omnia* = înainte de toate; ante *oculos* = în fața ochilor

apud = la, lîngă, se întrebuințează după verbele de mişcare fără a exprima şi mişcarea într-o direcție, cît şi după verbele de repaos : apud *bonos* = lîngă cei buni; pugna apud *Cannas* = lupta lîngă Cannfffî. Cînd însă este pus înaintea unui nume de persoane, exprimă nu numai înțelesul' de : la, ci şi acasă la: Apud *me* = acasă la mine ; apud *Ciceronem* = acasă la Cicero ;

ad = la, către, pînă, spre : cînd este cu un verb de mişcare, arată direcția: *discurrunt* ad arma = aleargă la arme ; cînd însă depinde de un verb de mişcare care nu arată direcția, exprimă apropierea de ceva : ad *Carthaglnem contendit* = s-a îndreptat spre Carthagina ; ad *mare* = spre mare ; cînd exprimă ideea de timp, răspunde la întrebarea pînă cînd: ad *lucem* = pînă în zori; ad *diem* = pînă la ziuă ; pusă înainte de numerale cardinale, sau înaintea oricărui alt cuvînt care exprimă ideea de număr, atunci prepoziția ad exprimă aproximația: ad *ducentos milites* = pînă la două sute de soldați; ad *unum* = pînă la unul. Mai poate exprima scopul unei acțiuni : ad *nullam rem utîlis* = bun de nimic, sau raportul față de cineva : ad *voluntatem tuam* = după voia ta ; ad *summam* = în total.

adversus şi adversum = față de, împotrivă, ca : adversus *te* = față de tine (sub ochii tăi) ; adversus *deos impii* = necucernici față de zei; adversus *aliquem dimicare* = a lupta împotriva cuiva (cu înțeles de duşmănie).

circa şi circum = împrejur, de jur împrejur, ca : circa *pectus* = de jur împrejurul pieptului; circum *oppîdum* = împrejurul oraşului; cu un numeral cardinal exprimă aproximația : circa *quingentos* = cam cinci sute.

cis şi citra = dincoace, peste, putînd exprima ideea de loc : **citra** *flumen Rhenum* = peste (dincoace) de fluviul Rin, sau ideea de timp : **cis** *paucos dies* = peste cîteva zile.
contra = împotriva, **în** față, ca : *insula est* **contra** *portum* — există **o** insulă în fața portului; **contra** *hostes patrise* = împotriva duşmanilor patriei.
erga = către, mai ales cu sens favorabil, prietenos, ca: *mea* **erga** *deos pietas* = cucernicia mea față de zei.
extra == în afară, exprimînd ideea **de** loc, ca: **extra** *muros* = **în afara** zidurilor, **extra** *causam* = în afară de chestiune.
inîra = sub, după, ca : **inîra** *pontem* = sub pod, **inîra** *me* = după mine-
inter = între, printre, în timp de, ca: **inter** *fines Helvetiorum et Allo-brbgum* = între teritoriul helveților şi al allobrogilor ; **inter** *cenam dictavi hsec* = în timpul cinei am dictat acestea; **inter** *stationes hostiurn* — printre posturile de pază ale duşmanilor.
intra = înăuntru, în, ca: **intra** *munitiones* = înăuntru întăriturilor, **intra** *sex dies* = în şase zile.
iuxta = lîngă, potrivit cu : **iuxta** *murum* = lîngă zid ; **iuxta** *preeceptum Themistoclis* = potrivit cu porunca lui Themistocle.
ob = înainte, din pricina, ca : ob *oculos versari* — a fi înaintea ochilor? ob *Romam* — în fața Romei ; ob *metum* = de (din pricina) frică; ob *eam rem* s= din această pricină.
penes = în puterea, ca **:penes** *prsetorem* = în puterea pretorului, **pencs** *te* = în puterea ta.
per = prin, în timp de, ,pe, ca : **per** *mare* = prin (mijlocul) mare ; **per** *vias* = pe drumuri; **per** *duas noctes* = timp de două nopți ; **per** *hidos* = în timpul jocurilor ; **per** *scelus* = prin nelegiuire ; **per** *aetatem* — din pricina vîrstei; **per** *deos immortales* = pe zeii nemuritori.
post, ponS (rar întrebuințat) = după, înapoi, ca : **post** *terga* = după (la) spate ; post *tres dies* = după trei zile ; **post** *hoc* = după aceasta; **pone** *castra* = înapoia tabarei.
praeter = pe lîngă, afară de, ca : prseter *ripam* == pe lîngă mal; **prseter** *naturam* = în afara (contra) naturii; **praeter** *Ciceronem* = afară de Cicero.
prope = aproape, ca: **prope** *solis occasum* = aproape de apusul soarelui.
propter = din pricina, alături, ca: **propter** *viam sacrificium facere* = a face sacrificiu din pricina călătoriei; **propter** *aquee rivum* = alături **de** (pe) malul unei ape.
secundum = după, potrivit cu, de-a lungul, ca: **secundum** *arbitrium tuum* = potrivit cu părerea ta ; *iter* **secundum** *mare facere* = a călători de-a lungul țărmului mării; *heres* **secundum** *filiam* = moştenitor după fiică.
supra = deasupra, peste, ca: **supra** *delphinum sedens* = şezînd **deasupra unui** delfin ; **supra** *tuam sententiam* = peste părerea ta.

trans — peste, ca : trans *Hiberum* = peste Ebru ; trans *montes* = pes munți.
ultra s=s dincolo de, ca : ultra *modum* = peste măsură ; ultra *fidem* dincolo (peste) de orice credință ; ultra *castra* = dincolo de tabără.
versus = către (care se așază de obicei după substantivul determina ca : *navigare Italiam* versus — a naviga spre Italia ; *in forum* versus = către f
în afară de prepozițiile de mai sus, se mai găsește, drept prepoziție ş' usque = pînă la, ca : usque *Siciilum mare* =* pînă la marea Siciliei; usque *Iovem* = pînă la Jupiter ; usque *tempora Alexandri* = pînă în vremea lui Alexandru. Această prepoziție este deseori întărită prin prepoziția ad: usque ad *hanc astatem* = pînă în această epocă.
2. Au după ele cazul ablativ următoarele prepoziții:
a, ab, absque, abs/şi de coram, clam, cum, e'x ^î | e sine, tenus, pro(şi jprse.
a (întrebuințat înainte de consoane), ab (întrebuințat înainte de vocale), abs (întrebuințat rareori înainte de te sau înainte de vocale sau h) = de, către, de la, ca : ab *urbe redit* = se înapoiază de la oraş ; a *pueritîa* = din copilărie ; *defendere* ab *hostlbus* = a apăra de duşmani; ab *initîo* — de la început; ab *allquo laudătur* — este lăudat de către cineva ; abs *te* = de la tine.
absque = fără (întrebuințat în deosebi în operele scriitorilor de comedii), ca : *hoc* absque *te esset, hodie non viverem* = dacă asta s-ar fi petrecut fără tine, n-aş mai trăi astăzi ; *quam fortunătus ceteris sum rebus,* absque *una hac foret* = cît de fericit sînt în celelalte privințe, fără de aceasta una, dacă n-ar fi.
clam = pe ascuns, fără ştirea, ca : clam *vobis* — fără ştirea voastră; clam *patre* == fără ştirea tatii.
coram = înaintea, ca : coram *popălo* = înaintea poporului; *senătu* coram = înaintea senatului.
cum = cu, spre exemplu :' *habităre* cum *allquo* = a locui cu cineva ; cum *meo fratre* = cu fratele meu ; *exit* cum *nuntlo* = a ieşit o dată cu vestea.
Notă. Cind însoțește un pronume personal, prepoziția cum se așază după ablativul pronumelui şi se contopește cu el: mecum = cu mine, tccum = cu tine, secum = cu el, nobiscum = cu noi, vobiscum = cu voi. Această întrebuințare s-a extins, cu vremea, şi la pronumele relativ: *quocum* = cu care ; *quibuscum* = cu care.
de = de, despre, din, ca : de *lecto decidăre* = a cădea din pat; de *civităte eiicere* = a alunga din cetate (a exila) ; *lex* de *ambitu* — legea despre corupția electorală ; *homo* de *plebe* = om din popor; de *puteo haurtre* = a scoate (apă) din puț ; de *templo carcerem facere* = a face închisoare dintr-un templu ; *captivum* de *rege facere* = a face un prizonier dintr-un rege.
ex (înainte de vocală), e (înainte de consoană) = din, ca : *pellere* e *foro bonos ;* a izgoni din for pe cei buni; ex *Mo tempore* — din acel timp; *vas* ex *auro* = vas de aur ; *non longe* ex *eo loco abesse* = a nu fi departe din acel loc; *desilire* e *curru* = a sări din carul său ; ex *lege* — din (după) lege.

praB = înainte, din, ca: **prae** *se agere* = a împinge înaintea sa ; **prae** *se gerens* = purtînd înaintea sa ; *nec loqui* **prsB** *mserore potuit* = nici n-a putut vorbi din pricina **durerii**; **prae** *metu* = din pricina fricii.
pro = pentru, înaintea, ca : **pro** *patria mori* = a muri pentru patrie ; **pro** *patre esse* = a fi pentru (drept) tată ; **pro** *certo habere* = a avea drept lucru sigur ; **pro** *castris* = înaintea taberei; **pro** *tribunali* = înaintea tribunalului ; *sedens* **pro** *sede Castoris* = şezînd înaintea templului lui Castor.
sine = fără, ca : sine *reglbus esse* = a fi fără regi; *lectio* sine *ullă delectați one* = citire fără nici o desfătare ; **sine** *ullo auxillo* = fără nici un ajutor.
tenus = pînă la, se aşază după substantivul determinat, de exemplu : *Cantabrico* tenus *bello* — pînă la războiul cu Cantabrii; **Tauro tenus** = pînă la muntele Taurus ; cînd această prepoziție este după un pronume, se contopeşte cu el: Aactenus = pînă aici; ţj'watenus? = pînă unde oare?
3. Se găsesc cîteva prepoziții care au după ele sau cazul **acuzativ** cînd se exprimă o idee de mişcare într-o direcție la întrebarea **încotro?** sau au cazul **ablativ** cînd se exprimă o idee de stare pe loc sau de repaos şi răspund la întrebarea **unde?** Aceste prepoziții sînt următoarele : in = în, spre ; sub = subt; super = deasupra şi **subter** = dedesubt.
In = în, față de, spre ; cu **acuzativul**: **in** *urbem ibat* = mergea în oraş ; in *Orientem* = spre răsărit; in *lucem* — spre lumină ; *pietas* in *deos* = evlavie față de zei; in *auxilîum missi* — trimişi într-ajutor ; in *altitudînem* = în înălțime ; in *sex menses* = pe cinci luni; in *dies* = din zi în zi.
In == în, **la** ; cu **ablativul**: **in** *agriş* = în ogoare, pe cîmp ; *esse* in *armis* — a fi sub arme (înarmați) ; in *Sequanis* = la secvani; in *intinSre* = în drum, pe drum ; in *principlo* = la început.
Sub = sub, spre, **la** ; cu **acuzativul**: **sub** *iugum mittere* = a pune sub jug ; **sub** *galii cantum* — pe la cîntatul cocoşului; **sub** *vesperum* = spre seară ; **sub** *lucem* = spre ziuă.
Sub = subt, la ; cu **ablativul**: **sub** *terra habitări* — a locui sub pămînt; **sub** *colle* **sas** la poalele dealului; **sub** *oculis alicuius* = sub ochii cuiva.
Super sss deasupra, peste ; cu **acuzativul: super** *terrse tumulum nolăit quicquam statăi nisi columellam* = peste grămada de pămînt n-a vrut să se aşeze decît o mică coloană ; *stricto* **super** *capita gladio* = cu sabia scoasă deasupsa capetelor ; **super** *omnes* = peste toți; *alii* **super** *alios* = unii peste alții.
Super = pe, despre, cu **ablativul: super** *cervîce* — pe grumaz ; **super** *aliqua re scribhe* — a scrie despre un subiect oarecare ; *fronde* **super** *viridi* = pe frunze verzi.
Subter = sub, dedesubt cu **acuzativul: subter** *togam* **= sub** togă **; subter** *mcenia* = dedesubtul întăriturilor.
Subter = sub, **ca ablativul: subter** *densa testudlne* ***iuvat ferre casus*** = **le** place să-şi poarte necazurile sub o deasă platoşe.

■ao^ «Word nw , . m

■°pjoqns) g^'ia/wu^ V5,pB0B* fnu Bs 1 9l ldod *K z F

■m"""1 :■ < f s-oear 3.Pn , -»«i «ueo fPqB.

nes ^r9tf0ur *» - nnaţ i r f «"n Uud

• pnoP Wîai BriB.IP,r.,, i •• îurs r§ a,ii° "«« - T9A < ,,-. r S

9no Bnon * (8»n»w) «u. f ' ,,, 8Jeo ^^py°P

enoP saturn »a 'Paun îtrrs rf • ,,J°.rîîfouo 0nhm i .x S

9no Bn0D o : epJC0 ^!f6^ ** i * = tor TM 9W»#nh l ^

rii !>tiatn0

o

f

ubi = cînd ; ut = cînd ; cum = cînd ; **ubi** primum, ut primum, cum primum = îndată ce ; simul, simul ac, simul atque = îndată ce; quando = cînd ^rinm — np "înd ; donec = în timp ce ; ^uoad — nînă să ^ priusauam.

• nnclrtnom ---- ilunn *ti* i*«»iiîî—

înd ;\djtfa-« ritequam =

înainte ca; pnstqnani rlnpfi .-n ■=■

3. Cauzale, care exprimă cauza sau motivul pentru care se întîmplă sau nu acțiunea din propoziția subordonată față de acțiunea din propoziția regentă şi sînt: quod, quia, quonîam = pentru că ; quando, quando quîdem

=_dsoaxes^^^\mL^zJ}Î^Su-—----—----------

4. Concesive, care exprimă o restrîngere sau o restricție a gîndirii din propoziția subordonată față de cea din propoziția regentă şi sînt:

quamquam, tametsi = cu toate că ; etsi, etiamsi = deşi; ut, cum, quamvis, licet = chiar dacă, oricît. Toate conjuncțiile concesive au conjuncție corespondentă *tamen* = totuşi, în propo3itia_j^geH*ă"r"

~~ -■■----------—-------—-—~~—-.__,

5. Condiționale, care condiționează realizarea acțiunii din propoziția subordonată față de cea din propoziția regentă şi sînt :

si = dacă ; sin = dar dacă ; nisi, ni = dacă nu ; dum, modo, dummodo

6. Finale, care arată scopul lucrării exprimată prin verbul din propo-j zițiunea pe care o lămureşte, şi sînt: ut, uti = ca să ; ne, neve, neu = să

l nu ; quo = ca să._____. ----------—----------

7. Consecutive, care arată urmarea sau consecința lucrării din propoziția regentă, şi sînt : ut, uti = încît; ut non === încît nu ; quin = încît să nu ; nedum — departe de a nu . . .

8. Comparative, care arată modul lucrării din propoziția regentă în comparare cu lucrarea din propoziția dependentă : ut, velut, sicut, quemad-modum = după cum ; aceste conjuncții au conjuncție corespunzătoare în propoziția regentă pe : ita, sic, item.

ut si, ac si, velut si, tanquam, tanquam si, quasi, proinde quasi, proinde ac si, aeque ac si, non secus ac si = ca şi cum, ca şi cînd, care pe lîngă ideea de comparație mai exprimă şi o ipoteză.

INTEBJECȚIA

Partea de vorbire, nedeclinabilă, care exprimă un sentiment, o stare sufletească spontană sau un strigăt, se numeşte interjecție. Ele arată feîurite sentimente sau stări sufleteşti, şi anume :

a) durere: O!, ah, heu, hei, cheu: *ah! te infelicem* = ah, nenorocitul de tine! ; *heu, me miserum* = vai, nenorocitul de mine. *O, me perditum* = oh, păcătosul de mine ; *eheu, fugăces . . . anni* = vai, cum trec anii fugători.

b) bucurie: evoe, evax: *evoe tuum* — bravo ție!

c) **indignare: proh, pro!:** *pro! dii immortales* = o zei nemuritori; *pro, deum Twminumque fidem* = O, în numele zeilor şi al oamenilor :

d) **mirare**: oh, **pape, hem**: *hem! nos homunculi indignămur* = iată că noi oameni becisnici ne indignăm !

e) amenințare **cu compătimire**^ V£e: *vm victis!* = vai de cei învinşi.

f) scîrbă: apage: *apage te a me* = la o parte de mine!

g)*Jn£jira4are: eia, age, **macte:** *age vero, responde* = hai o dată, răspunde ; *eia vero* = ei bine, hai! *eia autem* = ei, hai! *macte virtute esto* = bravo, fii tare!

h) **chemare**: **hens, eho, hercule, mehercle, hercle**: *mehercle, tibi semper grațios* "egt^=?-zău totdeauna ți-am mulțumit; *eho, veniat pater tuus!* — ei, să vină tatăl tău!

VXVXNIS

PROPOZIȚIA

PROPOZIȚIA AFIRMATIVĂ

Pater venit (Vine tata). *Pueri errant* (Copiii greşesc). *Experientia docet* (încercarea învață). *Arbor non cseditur* (Pomul nu este tăiat). *Aquila est regina avium* (Vulturul este regele păsărilor). *Quid est pietas?* (Ce este evlavia?).

Propoziția în limba latină, ca şi în limba romînă, este **o gîndire** exprimată prin grai sau prin scris. Ea este de trei feluri: a) **afirmativă, b) negativă** şi **c) interogativă.** *Avis volat* (Pasărea zboară). *Caniş lătrat* (Clinele latră). *Puer discit* (Copilul învață). *Magister discipulos docet* (Profesorul învață pe şcolari). Propoziția care exprimă, constată sau întăreşte un fapt se numeşte **afirmativă.** în limba latină *afirmarea* se face prin *verb.*

PROPOZIȚIA NEGATIVĂ

Pater **non** *câştigat filium* (Tatăl nu dojeneşte pe fiu). *Nostro rnore loquamur,* **non** *rethorico* (Să vorbim în felul nostru, nu în cel a retorilor). **Haud** *procul pater aberat* (Tata nu era departe). **Haud** *scio* (nu ştiu). *Meus pater* **ne** *servum* **quidem** *punit* (Tatăl meu nu pedepseşte nici chiar pe un sclav). **Ne** *peccatum feceris* (Să nu faci vreun păcat). Nemo *nostrum abest* (Nu lipseşte nimeni dintre noi = toți sîntem de față). **Nullus** *discipulus in ludo est* (Nici un şcolar **nu** este în şcoală). **Nib.il** *victis prodest* (Nimic nu foloseşte celor învinşi). **Neque** *dominum,* neque *servum consul vituperavit* (Consulul n-a ocărit nici pe stăpîn, nici pe sclav). **Nunquam** *civem improbum laudabimus* (Niciodată nu vom lăuda pe un cetățean necinstit). *Amămus discipulum sedulum,* **non** *pigrum* (Iubim pe şcolarul silitor, nu pe cel leneş). *Ego* **non** sw/^nescius (Sînt ştiutor). **Non** *possum* **non** *loqui* (pot vorbi). *Nuntius* **nondum** *advenit* (N-a sosit încă ştafeta).

Propoziția, care tăgăduieşte un fapt, se numeşte **negativă,** în limba latină negarea se exprimă printr-un adverb, sau prin oricare alt cuvînt care are vreo funcție în propoziție. Cuvîntul negativ, fie el adverb, fie oricare altă parte de vorbire, dă, în general, înțeles negativ întregii propoziții. Sînt însă cazuri în care negația se referă **nu** la propoziția întreagă, ci numai la

un singus cwsrtaV din ea. **în** această împrejurare adverbul sau cuvîntul negativ se aşază înaintea cuvîntului pe care îl neagă, nu înaintea predicatului. Exemplu : *amamus discipulum sedulum,* **non** *pigrum.*

In chip cu totul deosebit de limba romînă, negarea, în limba latină, se **exprimă printr-un singur adverb sau printr-un** singnr **cuvînt negativ.** Dacă însă în propoziție există două negații, înțelesul ei nu este negativ, ci puternic afirmativ, căci *duplex negatio est affirmatio.* Exemplu : *ego* **non** *sum* nescius (sînt ştiutor). îfon *possum* **non** *loqui* (pot vorbi).

Adverbe de negare în limba latină sînt :

Non prin care se exprimă o negație generală ; el se aşază, de obicei, înaintea verbului.

Haud, prin care se neagă un singur cuvînt, mai ales adverb sau adjectiv, înaintea căruia se aşază.

Ne, întrebuințat mai cu seamă în expresia *ne. . . quidem* (nici. . . chiar), spre a accentua un cuvînt; cuvîntul accentuat se aşază între aceste două adverbe. Dacă însă *ne* este aşezat înaintea unui verb, într-o propoziție independentă, exprimă o oprire de a face ceva sau o dorință : *peccatum* ne *țeceris!* (să nu faci păcat!).

Cuvinte cu înțeles negativ mai sînt :

Pronume nehotărîte : *nemo, nihil, nullus, neuter* etc. Adverbe : *nondum, nunquam, nusquam* etc. Conjuncții: *nec, neque, neve, neu* etc.

Conjuncțiile *nec* şi *neque* se întrebuințează mai ales în propozițiile negative disjunctive, în dubletul: *neque... neque; neque... nec; nec... neque.*

De asemenea se găseşte pronumele *neque (nec) quisquam* în loc de *et nemo* şi *neque (nec) ullus* în loc de *et nullus.* Exemplu : *nec quisquam officio suo functus est* (şi nimeni nu şi-a făcut datoria).

Verşi une

DUO MUM

Duo muli, onusti sarcinis, **haud** similibus, itinere *procedebant.* **Nec** corpus, **neque** eorum mores paria erant. Unus erat superbus, alter modestus et sapiens. Hic vile hordeum, *iile* autem tergo pecuniam *ferebat. Iile* superbum caput *extollebat* et tintinnabulum *iactabat. Comes* modestus illius superbiam tolerare **non** *potuit* et ei *dicebat:* «Nimia superbia *tumes,* mox fortasse *flebis* ». « **Nemo** de sua vita securus est, **nec quisquam** periculum imminens vitare *potest ».*

Subito *latrones, qui* **haud** procul *aberant,* hanc prsedam *vident* et ex insidiis *advolant.* Mulum, divitiis onustum, sauciant diripiuntque pecuniam, sed eius comitem neglegunt. **Ne** latronibus **quidem** hordeum necessarium erat.

Tune miser *rnulus,* cui superbia nikil nisi calamitatem attulit, casum suum tristem *flevit. Comes* modestus ei *dixit:* «Magnse opes sunt periculo obnoxise. Semper *divitiae* latronum cupiditatem *movebunt».* Proinde ne superbus fueris ! »

Temă

EPOCA DE AUR

Pe vremea *(perj* epocii *(setas)* de aur livezile *(pratum)* şi ogoarele *(ager)* aveau totdeauna flori frumoase şi holde *(seges)* rodnice *(Isetus).* Nu exista *(sum)* nici o duşmănie între oameni. Nici chiar animalele *(animal)* nu se temeau *(timeo)* de om. De la sine *(sporite sua)* pămîntul oferea *(do)* neamului omenesc *(genus humanum)* mare belşug *(copia)* de lapte, de miere *(mei)* şi de vin. Nimic nu le lipsea *(desum)* oamenilor. Erau necunoscute *(ignotus)* armele ; oamenii nu aveau nici scuturi *(scutum),* nici sulițe *(hasta),* nici lănci *(pilum),* nici săbii *(gladius).* Ei îşi petreceau viața *(vitam agere)* într-o pace veşnică *(perpetuus);* nu auziseră sunetul *(strepitus)* războinic *(bellicus)* al trîmLiței *(tuba).* Oraşele *(urbs)* nu le întăreau *(munio)* nici cu ziduri *(murus),* nici cu şanțuri *(fossa).* Nu *(nullus)* exista *(sum)* armată *(exercitus),* iar soldații nu căDeau *(cado)* în linia de luptă *(acies).* Pofta de bani *(avaritia)* încă nu *(nondum)* ticăloşise *(corrumpo)* sufletele *(animus)* şi nici desfrînarea *(luxuries).* Nimeni nu dorea *(cupio)* bogății *(divitias)* sau onoruri *(honor).* Peste tot *(ubique)* stăpînea *(regno)* dreptatea *(iustitia).*

După *Ovidius*

PROPOZIȚIA INTEROGATIVĂ INDEPE5JDENTĂ

I. *Quis venit* (Cine vine)? *Ecquid fecisti* (Ce ai făcut)? *Unde venis* (De unde vii)? *Quomodo vales* (Ce mai faci)? *Ubi fuit frater tuus* (Unde a fost fratele tău)? *Cur pater rus profectus non est* (De ce n-a plecat tata la țară)? *Quid dicis* (Ce zici) ? *Quando advenerunt legați pacem petituri* (Cînd au sosit solii să ceară pace)? *Visne locum mutemus* (Vrei să schimbăm locul)? Num *igitur peceamus* (aşa dar păcătuim oare)? *Minime* (nici de cum). Noime *ad me venies? Veniam* (Vei veni oare la mine? voi veni). Num *facti Pamphilum piget* (Oare îi pare rău lui Pamfilus de fapta sa)? (Ter. *Andr.* V, 3, 6). *Videmusne ut pueri ne verberibus quidem a contemplandis rebus perquiren-disque deterreantur* (Nu vedem oare că copiii nici chiar prin lovituri nu pot fi înlăturați de a cerceta şi a contempla lucrurile) ? (Cic. *De finibus,* V, 18, 48).

Propoziția interogativă independentă este aceea prin care se face o întrebare directă. Ea începe cu un pronume, cu un adverb sau cu o particulă întrebătoare şi anume :

1. *Pronumele interogative* prin care poate începe o propoziție întrebătoare sînt: *quis, quid?* (cine? ce?); *qui, quse, quod?* (care?, ce?) ; *quisnam, quidnam?* (cine oare, ce oare?) ; *ecquis,*

ecquid? (cine?, ce?) ; *uter, utra, utrum?* (care din doi) ; *qualis, \ quale?* (ce fel?); *quantus, quanta, quantum?* (cît, cîtă?); *quotus,] quota, quotum* (al cîtelea, a cîtea?) ; *quotusquisque, quotaquuseque, quotumquidque?* (al cîtelea, a cîta, fiecare?) ; *quot?* (cît?).
2. *Adverbele* prin care poate începe o propoziție interogativă sînt: *ubi?* (unde) ; *quo?* (încotro) ; *unde?* (de unde); *qua?* (pe unde) ; *quando?* (cînd) ; *quandiu?* (cît timp) ; *quotiens?* (de cîte ori) ; *quomodo?* (cum, în ce chip?) ; *cur?* (pentru ce?) ; *quare?* (de ce?) ; *quantopere?* (în ce măsură?).
3. *Particulele* întrebătoare, prin care poate începe o propoziție interogativă independentă, sînt :
a) -ne, enclitică alipită la sfîrşitul cuvîntului, prin care se face întrebarea şi care este aşezat în fruntea propoziției întrebătoare. Se întrebuințează această particulă întrebătoare atunci cînd cel care pune întrebarea nu ştie sau nu vrea să arate ce fel de răspuns va căpăta, afirmativ sau negativ.
b) JVum, cînd cel care întreabă se aşteaptă la un răspuns negativ.
c) Nonne, cînd se aşteaptă sau se doreşte un răspuns afirmativ.
Notă. Uneori şi mai ales în întrebările retorice poate să lipsească cu totul pronumele, adverbul sau particula întrebătoare de la începutul propoziției interogative independente. în acest caz întrebarea este arătată numai prin tonul cu care este rostită propoziția. Exemplu: *Non iustus ego qui et consul rogavi et augur?* (Nu sînt om drept eu care v-am cerut părerea şi ca consul şi ca augur?). (Gic. *De nat. deor.* II, 4, 11).
II. *Utrum vales* an *segrotas?* (Eşti sănătos sau eşti bolnav?). *Romamne eo* an *hic maneo?* (Merg la Roma sau rămîn pe loc?) *Iure* an *iniuria?* (Pe drept ori pe nedrept?) *Sunt consules cives boni* an non? (Sînt consulii cetățeni buni sau nu?) *Fuerunt probata consilia prsetoris,* necne? (Fost-au încuviințate propunerile pretorului, ori nu?).
Propoziția interogativă independentă poate fi îndoită (dublă) adică disjunctivă. în acest caz prima propoziție interogativă se începe cu particula utrum, sau cu enclitica — ne, iar a doua prin particula an. Cîte o dată se suprimă particula *utrum* sau *an* din prima propoziție interogativă, mai ales cînd în a doua propoziție esistă particula întrebătoare annon sau necne. în această împrejurare întrebarea rezultă din intonarea frazei.
Versiune
AUGUSTI VETEBANUS
Causam dicebat[x] apud Augustum quidam ex veteranis, qui paulo violentior adversus vicinos fuerat. *Quis* illum non noverat ? « *Meministine,* inquit iile, imperator, te in Hispania talum extorsisse?» Cum Csesar memi-
A-şi susține procesul.

nisse se dixisset: «Nonne meministi quidem, cum velles sub quadam arbore residere, ferventissimo sole, quemdam ex tuis commilitonibus paenulam suam substravisse? » Tum Csesar : « Qaomodo non meminerim? et quidem siti confectus, quia pedibus ire ad fontem proximum non poteram, repere manibus volebam; sed commilito aquam mihi in galea sua attulit ». — « Potes ergo, imperator, agnoscere illum liominem an non? Utrum centurio an miles manipularius erat? Qui homo erat? » Csesar ait se agnoscere hominem pulchre posse et adiecit: « At tu iile non es ! » — « Merito, inquit iile, me non agnoscis, nam, cum hoc factum est, integer eram ; postea apud Mundam, in acie, oculus mihi effossus est ».
Csesarem peenituit oblivionis et agellos, causam rixsa et litium, militi suo donavit.
După *Seneca*
Temi
PORUMBELUL ŞI COŢOFANA
Un porumbel şi o coţofană *(pica)* văzuseră cîndva *(olim)* un păun *(tavo).* Coţofana a întrebat: Cine *(ecquis)* este această pasăre *(avis)?* Vezi oare cît de mare *(quantus)* coadă *(cauda)* are? Pentru ce *(cur)* merge *(pro-cedo)* aşa de trufaş *(superbe)?* Atunci păunul şi-a desfăcut *(explico)* coada lui împestriţată *(gemmeus).* A doua zi *(postridie)* coţofana cea bîrfitoare *(maledicus)* spunea porumbelului: Cît *(quam)* îmi displace *(displiceo)* păunul! Cît de neplăcut *(insuavis)* este glasul *(vox)* acestei păsări! Cît de urîte *(tseter)* îi sînt picioarele ! Pentru ce nu tace *(sileo)?* Pentru ce nu-şi acoperă *(tego)* picioarele? Nu vede el oare cît sînt de urîte? Este mai neplăcut oare glasul lui *(vox)* sau picioarele?
Dar blîndul *(mitis)* porumbel a răspuns *(respondeo):* « Eu n-am băgat de seamă *(observo)* defectele *(vitium)* păunului, ci frumuseţea *(pulchritudo)* corpului lui şi varietatea şi strălucirea *(nitor)* penelor ».
Cei buni *(bonus)* caută *(exquiro)* la *(in)* alţii calităţile *(meritum),* iar cei răi *(malas)* defectele.
Cine oare poate avea numai calităţi? Nu este mai bine să luăm în seamă calităţile cuiva şi să nu vedem *(video)* defectele?
PROPOZIŢIA SIMPLĂ

SUBIECTUL ŞI PREDICATUL
Gallus cântat (Cocoşul cîntă). *Amicus advenit* (Soseşte prietenul). *Virtus manet, divitiee pereunt* (Virtutea dăinuieşte, avuţia piere). *Filius laudătur* (Fiul este lăudat). *Sapientia honoratur* (înţelepciunea este onorată). *Consul profectus est* (Consulul a plecat).
Propoziţia alcătuită numai din subiect şi predicat — numite părţi principale de propoziţie — este propoziţie simplă.

$

Subiectul

Hostis *adventat* (Soseşte duşmanul). **Puellae** *texunt* (Fetele țes). **Iile** *laboral* (Acela munceşte). Sapiens *consulit* (înțeleptul povățuieşte). **Laborare** *neces-sarium est* (A munci este necesar). *Optătur* **ut pater veniat** (Se doreşte să **vină** tata).

Subiectul este partea principală a propoziției despre care se vorbeşte în ea. El poate fi exprimat printr-un substantiv, un pronume, un adjectiv, un verb la modul infinitiv sau chiar printr-o propoziție întreagă.

Subiectul, în general, **stă în cazul nominativ,** atunci cînd predicatul propoziției este la mod personal. El se aşază, de obicei, în fruntea propoziției.

Notă. Subiectul propoziției nu este exprimat:

a) cînd ar fi un pronume personal, care se subînțelege în persoana verbului: *clamo* (strig), *laboramus* (muncim), *legitis* (citiți).

Dacă însă se pune în evidență o anumită persoană sau se arată o opoziție între persoane diferite, pronumele personal, ca subiect al propoziției, este exprimat în chip special: Ego *libertatem peperi,* vos *pariam servare non vultis.* (Eu v-am pregătit libertatea, voi nu vreți s-o păstrați aşa cum v-am pregătit-o). (Cic. *Aud. ad Herenn.* IV, 53).

b) înaintea verbelor impersonale, mai ales cele care exprimă un fenomen din natură sau un sentiment: *fulminat* (fulgeră), *gelat (înghi&\!k, grandinat* (cade grindină), *vesperascit* (înserează) etc.; *miseret* (mi-e milă), *psenitet* (mă căiesc), *piget* (regret), *pudet* (mi-e ruşine),
«det (mi-e scîrbă);

c) cînd se exprimă o gîndire generală: *dicunt* (se spune, subînțeles *homines), crederea* ai crede, subînțeles *tu).*

Predicatul

a) *Pueri* **ludunt** (Băieții se joacă). *Scribse* **scribunt** (Secretarii scriu)-*Milites* **pugnant** (Ostaşii luptă). *Virtus* **laudatur** (Virtutea este lăudată).

b) *Silea* densa est (Pădurea este deasă). *Vera amiciția* **sempiterna est** (Adevărata prietenie este trainică). *Sapientia semper* **niirabilis fuit** (înțelepciunea a fost totdeauna vrednică de admirat). *Incolse halise Romani* **appel-labantur** (Locuitorii Italiei se chemau romani). *Consul* **annuus creatur** (Consulul se alege anual). *Cicero* optimus orator nabetur (Cicero este socotit cel mai bun orator). *Augustus* imperator îactus est (August s-a făcut împărat). *Ronim consules* fuerunt (La Roma au existat consuli). Est *iustitia* (Există dreptate).

Predicatul este a doua parte principală a propoziției, care exprimă o lucrare, o stare sau o existență a subiectului din acea propoziție.

Predicatul propoziției poate fi exprimat:

a) printr-un *verb predicativ* la mod personal, care se numeşte **predicat verbal**;

b) printr-un *nume,* adică substantiv, adjectiv, pronume, participiu, însoțit de un verb auxiliar sau nepredicativ ; acesta se numeşte **predicat nominal.**

Verb auxiliar este **sum** care nu poate forma singur un predicat. Dar **mai** sînt în limba latină şi alte verbe care, spre a forma un predicat, **au** nevoie de o întregire predicativă, exprimată printr-un nume. Acestea sînt:

fio (sînt făcut, devin), *evado* (ies, scap din), *existo* (exist), *maneo* (rămîn) şi alte cîteva verbe la forma pasivă : *creor* (sînt făcut), *habeor* (sînt socotit), *âicor* (sînt spus, numit), *nominor* (sînt numit), *nascor* (sînt născut), *vidSor* (par, sînt văzut), *appellor* (sînt chemat) etc.

Chiar verbul auxiliar sum poate forma singur un predicat, deci devine verb predicativ, atunci cînd prin el se exprimă **o** existență.

Acordul predicatului cu subiectul

1. *Pater scribit, tu legis* (Tata scrie, tu citeşti). *Ego adsum, vos profecti estis* (Eu sînt de față, voi ați plecat). *Hostes pacantur* (Duşmanii sînt pacificați, doborîți).

Predicatul verbal se acordă cu subiectul în **număr** şi **persoană.**

2. *Neptunus* deus erat (Neptun era un zeu). *Corvus* avis est (Corbul este **o** pasăre). *Iniuria* est îacinus (Nedreptatea este o faptă rea). *Mei amici* prseda *latronum* **fuerunt** (Prietenii mei au fost prada hoților). *Leo* est **animal ferox** (Leul este un animal sălbatec).

Predicatul nominal, exprimat printr-un substantiv însoțit de verb auxiliar, se acordă cu subiectul său **numai în caz.**

Notă. Dacă predicatul nominal, format dintr-un substantiv şi un verb nepredicativ, este de alt gen decît subiectul, partea nominală (adică numele) a predicatului nominal se acordă şi în gen, nu numai în caz, cu substantivul cel mai apropiat de predicat. Exemplu : *Sapientia* summum bonum putandum est sau sapientia putanda est *summum bonum* (înțelepciunea trebuie să fie socotită drept cel mai însemnat bun).

Totuşi se întrebuințează şi acordul normal, atunci cînd subiectul propoziției este exprimat printr-un nume de persoană : *Semiramis, sexum mulata,* puer *esse credita est* (Semiramis, schimbîndu-şi sexul (deghizîndu-se) a fost socotită că este băiat). (Iust., 1,2).

3. *Stellse nuper magnarum calamitătum* prsenuntise *fuerunt* (De cîtva timp stelele au fost vestitoarele unor mari nenorociri). (Cic. *De nat. deor.* II, 5, 14). *Aquila est* regina *avium* (Vulturul este regele păsărilor). *Roma* **domina** *omnium gentium fuit* (Roma a fost stăpîna tuturor neamurilor).

Predicatul nominal exprimat printr-un **substantiv mobil** (care are forme pentru genul masculin şi feminin) **se acordă** cu subiectul în caz, număr şi gen.

Notă. Dacă însă subiectul este format dintr-un substantiv de genul neutru, predicatul nominal, exprimat printr-un substantiv mobil, păstrează genul masculin. Exemplu: *Non omne periculum est magister* (nu orice încercare este un povățuitor).

A

4. *Arbor* viridis est (Arborele este verde). *Hostes* **crudeles fuerunt (Duş-** £ **manii** au fost cruzi). *Omnia facinora* noxia sunt (Toate faptele rele sînt vată- A mătoare). *Servus* erat patiens (Sclavul era răbdător). *Senectus* **est operosa**
et semper agens *aliquid* (Bătrînețea este activă şi lucrînd totdeauna ceva) W
(Cic. *Cato Maior,* 8, 26). \

Predicatul nominal exprimat printr-un adjectiv sau **parti- ^i**
cipiu se acordă cu subiectul în **caz, număr şi** gen. ^

Nota 1. Dacă subiectul propoziției este exprimat printr-un verb la modul infinitiv ^
sau printr-o propoziție întreagă, predicatul nominal, format dintr-un adjectiv şi verb auxiliar, se pune la genul neutru : servare *omnes captivos* difficile fuit (Greu a fost să cruțăm W
pe toți prizonierii). Errare faumaimm *est* (A greşi este lucru omenesc).

Nota 2. în operele poetice se găseşte nume predicativ, exprimat prin adjectiv, pus la genul neutru, deşi subiectul este de alt gen : nuri abile *semper et* varium *(est) femina* (Femeia este totdeauna ființă nestatornică şi schimbătoare). (Verg. *JEncis.,* IV, 569).

*** ***

13/

5. *Cum premeretur initio* multitudo *ab iis, qui maiores opes ad unum aliquem* conîugiebant, *virtute prsestantem* (Fiindcă de la început 1 mulțimea era copleşită de acei care aveau forțe mai mari, se refugia la *m* j ins oarecare, distins prin virtute). (Cic. *De offic.* 2, 41). Pars *in* cestiiido! stant (Parte din ei stau la intrare). *Cetera* classis, *prsetoria nave* omissa, *quantum quseque navis remis valuit,* fugerunt (După pierderea navei comandant (amiral) restul flotei a fugit, pe cît au ajutat-o vîslele pe fiecare dintre corăbii. (Liv. III, 38, 11) *Desectam segetem magna* vis *hominum immissi corbibus fuderunt in Tiberim* (O mare gloată de oameni, trimisă într-acolo, a azvîrlit în Tibru, cu coşurile, holda secerată). (Liv. II, 5, 3). Uterqu» *ducum signum pugnie* dant (Fiecare (şi unul şi altul) dintre comandanți dl semnalul de luptă). Missi sunt *honoratissimus* quisque (Au fost trimişi oamenii cei mai onorabili).

Dacă subiectul este exprimat printr-un substantiv colectiv, reprezentînd persoane, ca: *pars* (parte), *multitudo* (mulțime), *turba* (gloată), *vis* (ceată, pîlc), *exercitus* (oaste), *legio* (legiune), *cohors* (cohortă), *manus* (mînă, ceată), *classis* (flotă), cuîgus (norod), *iuventus* (tineret), *nobilitas* (nobilime), *plebs* (popor), *setas* (vîrstă, epocă) etc. predicatul, fie verbal, fie nominal, se acordă, nu cu subiectul gramatical, exprimat prin substantivul colectiv, ci după înțeles cu persoanele reprezentate prin substantivul colectiv. Tot aşa se face acordul predicatului verbal sau nominal cînd subiectul propoziției este exprimat printr-un pronume nehotărît ca : *uterque* (şi unul şi altul), *quisque* (fiecare). Acest acord se numeşte *construcția ad intellectum sive ad synesin.*

6. *In pugna apud Cannas multa* milia *militum* capti sunt (In lupta de Ia Cannaî au fost făcuți prizonieri multe mii de soldați). *Hostium* duo milia trucidati *fuerunt* (Au fost ucişi două mii de duşmani).

Cînd subiectul propoziției este exprimat prin substantivul milia (mii) urmat de alt substantiv în cazul genitiv, predicatul nominal se acordă, după înțeles, în număr şi gen cu persoanele exprimate prin substantivul din genitiv şi nici de cum cu subiectul gramatical exprimat prin substantivul *milia.*

7. Latium Capuaque *agro* multâti sunt (Cei din Latium şi Capua au fost pedepsiți prin pierderea ogoarelor). (Liv. VIII, 11, 13)). *lila* furia (Clodius) . . . qui *non pluris fecerat Bonam Deam* . . . *impunitătem* ... est asse-cutus (Acel Clodius, care, în nebunia lui, n-a pus mai mult preț pe zeița cea bună a dobîndit totuşi scutirea de pedeapsă). (Cic. *Pro Milone).* Capita *eius coniurationis virgis* caesi *et securi* percussi sunt (Căpeteniile acelui complot au fost bătuți cu vergile şi izbiți cu securea). (Liv. X, 1, 3).

Cînd subiectul propoziției este exprimat printr-unul din substantivele: *caput* (cap, căpetenie), *fulmen* (fulger), *furia* (nebunie), *lumen* (lumină, luceafăr), *monstrum* (monstru, balaur), *scelus* (crimă) etc. întrebuințate cu înțeles figurat, cît şi orice nume propriu, reprezentînd nume de persoană, predicatul nominal ia genul, nu al subiectului gramatical exprimat printr-unul din aceste substantive, ci al persoanei sau al persoanelor pe care le reprezintă acel substantiv.

m

8. *Cum Csesar omnes inimicos suos cicisset, nori eos trucidavit, sicuti erat ius victoris, sed omnibus indulsit eosque servavit.* Hsec *fuit Csesaris* mag-**nanimitas** (După ce Csesar a biruit pe toți potrivnicii săi, nu i-a ucis, precum era dreptul biruitorului, ci s-a îndurat de toți şi i-a cruțat; acest fapt a fost mărinimia lui Csesar).

Dacă subiectul propoziției este exprimat printr-un pronume demonstrativ, care se raportă la un fapt, înfățişat în fraza anterioară, iar predicatul nominal este exprimat printr-un substantiv ca nume predicativ, pronumele demonstrativ, care formează subiectul, nu se pune la genul neutru, ci ia genul numelui predicativ. Astfel în exemplul de sus subiectul **hoc,** prin care se înfățişează ideea anterior exprimată, ia genul numelui predicativ, **magnanimitas.**

Acordul predicatului cu mai multe subiecte

A. 1. *Ad rivum eundem* **lupus** *et* **agnus venerant** (Lupul şi mielul veniseră la acelaşi rîu). **Vir** *et* **uxor** *deo Lari sacrificium* **immolant** (Bărbatul şi soția jertfesc un sacrificiu zeului Lar (al căminului). *Et Q. Maximus et L. Paullus et M. Calo iis temporibus* **îuerunt** (şi Q. Maximus şi L. Paullus şi M. Cato au existat (au trăit) în acele timpuri) (Cic. *ad Fam.* **IV,** 6, 1). *Si* **tu** *et* **Tullia** valetis, **ego** *et* **suavissimus** Cicero valemus (Dacă tu şi Tullia sînteți sănătoşi, eu şi prea drăgăstosul Cicero sîntem bine). (Cic. *Ad. Fam.* **XIV,** 5, 1). **Tu** *et* **nos** *una ad forum* **ivimus** (Tu şi noi am mers împreună la for).

Dacă într-o propoziție există două sau mai multe subiecte de persoane şi de numere diferite, **predicatul verbal** stă la **numărul plural,** luînd persoana cu precădere a unuia dintre subiecte şi anume persoana I (întîia), care are precădere asupra persoanelor a Ii-a (doua) şi a IlI-a (treia), iar persoana a II-a (doua) asupra celei a **IlI-a** (treia).

2. **Senatus populusgwe Romanus** *quondam* **decrevit** (Senatul şi poporul roman a hotărît cîndva). (Cic. *Cat.* I, 5). Sapientia *et* **prudentia** *anteponatur voluptăți* (înțelepciunea şi prevederea să fie mai presus de plăcere).

Dacă însă subiectul multiplu, exprimat prin două sau mai multe cuvinte, formează, ca înțeles, un tot unic şi exprimă o idee generală, predicatul verbal nu mai ia numărul plural, ca mai sus, ci se pune la singular pentru că se consideră că se acordă cu ideea generală exprimată prin toate subiectele.

3. *Fama et vita* **deîenditur** (Bunul renume şi viața sînt apărate). *Cono plurimum Cypri* **vixit,** *Iphicrates in Thracia, Timotheus Lesbi, Chares in Sigeo* (Conon a trăit foarte mult timp în Cipru, Ificrates în Tracia, Timoteu în Lesbos, Chares în Sigeu). (Corn. Nep. *Chabr.* 3). *Suavităтem Isocrates, vim Demosthenes* **habuit** (Isocrate a avut farmec, Demostene vigoare) (în elocință).

Totuşi cînd subiectul multiplu este format din nume de lucruri sau de persoane, care sînt considerate separat unul de altul şi nici de cum în totalitatea lor, predicatul verbal nu se aşază la numărul plural, ci se acordă numai cu unul dintre

subiecte, de obicei cu cel dintîi exprimat, subînțelegîndu-se pentru fiecare din cele următoare ; se poate acorda şi cu cel din urmă exprimat dacă acela este cel mai important dintre subiecte.

4. *Unus vir, unus annus nos* liberavit (Un singur om, un singur an ne-a liberat). *Aut Brutus, aut Cassius ita* iudicavit (Sau Brutus sau Cassius a judecat asa). *Et ego et Cicero meus* îlagitabit (Şi eu şi Cicero al meu va cere). (Cic. *ad Ăttic.* IV, 17, 3).

Deşi în propoziție sînt mai multe subiecte, predicatul verbal poate sta la numărul singular, acordîndu-se cu cel din urmă dintre subiecte, atunci cînd subiectele sînt exprimate prin nume de lucruri unite cu nume de persoană, ori cînd se arată că acțiunea este făcută de fiecare dintre subiecte. Acest acord se face mai ales atunci cînd subiectele sînt precedate de conjuncții disjunctive ca : *aut. . . aut; vel. . . vel; sive . . . sive; neque ... neque.*

5. *Mare magnum et ignara lingua commercia* prohibebant (Marea cea mare şi necunoaşterea limbii împiedicau comerțul). (Sall. *Iug.* XVIII, 6). *Grammatice quondam et musice* iunctffî încrunt (Gramatica şi muzica au fost odinioară legate împreună). (Quintil. I, 10, 17).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive deosebite ca înțeles şi care formează o pluralitate de lucruri sau persoane, predicatul verbal se pune la numărul plural, conform regulii generale ; iar dacă subiectele sînt de acelaşi gen, atunci predicatul nominal se acordă cu subiectul multiplu nu numai în persoană, ci şi în gen.

B. 1. *Filius et filia parentibus* cari sunt (Fiul şi fiica sînt dragi părinților). *Servus et serva domino* fideles erant (Sclavul şi sclava erau credincioşi stăpînului). *Pavo et columba* dissimillimi sunt (Păunul şi porumbelul sînt foarte neasemănători).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin substantive de gen diferit, predicatul nominal se pune la plural luînd genul cel mai tare dintre genurile subiectelor — genul masculin avînd precădere față de genul feminin şi de cel neutru, iar genul feminin avînd precădere față de cel neutru.

2. *Sapientia et consilium bonum inter se* coniuncta sunt (înțelepciunea şi povața bună sînt legate între ele). *Boni mores, decus et pudicitia ei* cară *non* fuerunt (Sall. *Cat.* 25) (Bunele moravuri, onoarea şi ruşinea nu i-au fost dragi). *Libertas, divitias, decus in oculis* sita sunt (libertatea, bogăția şi onoarea sînt sub ochii voştri). (Sall. *Catil.* 20, 14).

Cînd subiectul multiplu este exprimat prin nume de lucruri de gen diferit, predicatul nominal stă la numărul plural, însă la genul neutru.

3. *Sulla* cum *Scipione de iure civitatis leges inter se et condiciones* con-tulerunt (Sulla cu Scipio au dezbătut între dînşii legile şi condițiile despre drepturile cetățenilor) (Cic. *Philip.* XII, 27). *Ceesar cum Pompeio* amicus *esse non* videbatur (Ca^sar nu se părea să fie prieten cu Pompeius).

Dacă subiectul propoziției este însoțit de un substantiv precedat de prepoziția *cum,* predicatul verbal, cît şi cel nominal, se acordă sau numai cu subiectul gramatical, aşezîndu-se la numărul singular, sau se pune la numărul plural, considerîndu-se drept subiecte atît substantivul aflat în cazul nominativ cît şi substantivul precedat de prepoziția *cum.*

4. *Antonius et navis prsetoria ab hostibus* capti sunt (Antonius şi corabia comandantului au fost luați prizonieri). Missse sunt *ad pugnam duse legiones et prsefectus equitum* (Au fost trimise la luptă două legiuni şi comandantul cavaleriei). *Urbs et incolse sunt* capta (Oraşul şi locuitorii lui au fost cuceriți).

Dacă subiectul multiplu este exprimat atît prin nume de persoane cît şi prin nume de lucruri, predicatul se poate acorda ori cu subiectul cel mai apropiat sau cu numele de persoană, aşezîndu-se însă la numărul plural, sau ia genul neutru, tot la numărul plural.

Versiune

HERCULES

Fuerunt olim in Grsecia *viri* virtute aut corporis robore eminentes *qui heroes dicti sunt. Princeps heroum Hercules fuit. Hic validus erat* et *omnes incolse* Graecia^ eum *honorabant. Hercules filius* Iovis et Alcmense *erat. Pater* et *mater* Herculem *amabant* et eius indole *contenți erant.* Herculi, a puero, *labor, industria* et *prudentia grata* fuerunt. Ea tempestate *magna multitudo* hominum horrenda monstra *timebant. Multa capita incolarum prseda* illorum *erant* et ab his monstris *trucidati sunt.* Hercules laborantibus civibus auxi-lium tulit. Brevi tempore *senex* et *iuvenis, vir* et *femina* auxilio Herculis *servati fuerunt.*

Primo leonem, Nemseos saltus habitantem, clava *stravit.* Deinde aprum Erymanthium *cepit* vivum. *Hoc monstrum immanis erat* et agros circumcirca *vastabat.* Postea Diomedem, Thraciae regem, equos suos humana carne pascentem, ipsis equis pabulum *dedit.* Hydrse Lernseae, voluminibus caudse viatores elidentis, capita *abscidit.* Stymphali lacus *aves,* ferreis pennis, cor-pora agricolarum *dilacerabant.* Eas sagittis *transfixit.* Mulți alii *labores* ab Hercule *perpetrati sunt.* Ideo Grseci eum in numero deorum posuerunt. *Hic* omnibus hominibus *venerandus erat. Tu, soror tua* et *ego ipse* labores Herculis *admiramur.*

Temi

PAMÎNTUL ŞI ZONELE LUI

Natura pămîntului nu este aceeaşi pretutindeni *(ubique).* In ținuturile *(regio)* temperate *(temperatus)* izvoare *(fons)* dese *(creber)* brăzdează *(rigo)* țarina *(solum)* cea grasă *(pinguis).* In aceste ținuturi bărbat ori

femeie sînt harnici *(industriosus)* şi lucrează *(laboro)* cu sîrguinţă (dili-j *genter)* ogoarele *(ager).* De aceea holde *(seges)* bogate *(leetus)* acoperi > *(operio)* pămîntul şi mulţime *(multitudo)* de oameni este hrănită *(ah)* prin aceste roade *(fruges).* Varietatea *(varietas)* şi rodnicia *(ubertas)* pomilor *(arbor)* este minunată *(mirus)* în aceste ţinuturi. Din această pricină *(quam ob rem)* munca *(labor)* şi strădania *(industria)* sînt plăcute oamenilor.
în alte ţinuturi ale pămîntului lipsa *(penuria)* de apă este mare. Cerni *(cselum)* şi văzduhul *(sether)* sînt lipsite *(vacuus)* de nori *(nubes).* Pustietăţi *(solitudo)* întinse *(vastus)* şi cîmpuri *(campus)* goale *(nudus)* sînt acoperite *(obrutus)* cu nisip *(sabulum)* gros *(altus).* Nici un *(nullus)* pom nu există *(sum),* căci arşiţa *(ardor)* prea mare *(nimius)* a soarelui ^soi^ otrăveşte *(infesto)* aceste părţi *(pars)* ale pămîntului *(terra).*
în ţinuturile nordice *(septentrio)* frigul *(frigus)* de nesuportat fmtoie-*rabilis)* opreşte *(prohibeo)* viaţa *(vita).* Om şi animal nu poate trăi fcicoj acolo fi'&i^.
în rare *(rarus)* ţinuturi ale pămîntului este *(sum)* primăvară fcerj neîntreruptă *(perpeiuus).* Acolo *(illic)* am dori *(opto)* să trăim şi eu şi tu şi prietenii *(amicus)* noştri.
PROPOZIŢIA? DEZVOLTATĂ
Omnes homines boni virtutem amant (Toţi oamenii buni iubesc virtutea). *In nostra civitate consul bonos cives lăudat* (în cetatea noastră consulul laudă pe cetăţenii buni). *Pueri in ludo lectiones discunt* (în şcoală băieţii învaţă lecţiile).
în limba latină **propoziţie dezvoltată** este aceea care, pe lîngă părţi principale — subiect şi predicat — cuprinde şi părţi secundare : **atribute şi complemente.**
ATRIBUTUL
Homo **probus** (om cinstit). *Virtus* **clara** (Virtute vestită). **Hoc** *prwmium* (Această răsplată). Yestra *domus* (Casa voastră). *Vir* **sapiens** (Bărbat înţelept). *Laudamus mulierem* laborantem (Lăudăm pe femeea muncitoare). **Quindecim** *viri rem publicam curaverunt* (Cincisprezece bărbaţi s-au îngrijit de treburile statului). *Dux* totum *exercîtum ad victoriam duxit* (Generalul a condus toată armata la biruinţă). *Gloria* **horum** *praeclara fuit* (Gloria acestora a fost strălucită). *Post victoriam magna erat Isetitia* **Romanorum** (După biruinţă mare era bucuria romanilor). *Romanis erat ars* regendi *populos* (romanii aveau arta de a cîrmui popoarele).
Atributul este partea secundară de propoziţie, care determină un substantiv. El poate fi:
1. **Atribut** adjectival, cînd este exprimat printr-un adjectiv, pronume adjectival, participiu sau numeral.
2. **Atribut substantival,** cînd este exprimat printr-un substantiv, pronume sau verb la modul gerunziu.

Atributul adjectival

1. **Bono** *duci milites parent* (Ostaşii se supun unui comandant bun). **Clarus** *consul virtutibus excellit* (Consulul vestit se distinge prin calităţile lui). *Agricolse* laboriosi *agrcs* îertiles *laborant* (Plugarii muncitori lucrează ogoarele rodnice). Hic *discipulus magistro obozdit* (Acest şcolar ascultă de profesor). *Hominibus* eruditis *studium placet* (Oamenilor învăţaţi le place studiul). *Puer* sedulus *et puella* impigra *lectiones discunt* (Băiatul harnic şi fata silitoare învaţă lecţiile). *Apud Romanos* quattuor *vigilise noctem divi-debant* (La romani patru străji împărţeau noaptea în părţi egale). *Homines aquam* bibentes *sâni sunt* (Oamenii care beau apă sînt sănătoşi).

Atributul adjectival, exprimat printr-un adjectiv, participiu, pronume adjectival sau numeral, se acordă cu substantivul determinat în *caz, număr* şi *gen.*

2. Csesaris omni *et gratia et opibus fruor ut* meis sau : *Csesaris et* onini *gratia et* omnibus *opibus fruor ut* meis (Mă folosesc de toată trecerea şi de toate bunurile lui Csesar ca de ale mele proprii). (Cic. *Ad Fam.* I, 9).

Atributul adjectival, exprimat prin adjectiv sau participiu, care determină două substantive diferite, se acordă în *caz, număr* şi *gen* cu cel mai apropiat dintre substantive, subînţelegîndu-se şi pe lingă celălalt substantiv mai îndepărtat, sau se repetă pe lîngă fiecare dintre substantive.

3. *Centurio cum suiş militibus, a civibus* lăudaţi, *ad triumphum iverunt* (Sutaşul împreună cu soldaţii săi, lăudaţi de cetăţeni, au mers spre triumf). *Persea quidem cum maiore filio Philippo* traditos *A. Postumio in custodiam* ';> *misit* (Pe Perseus si pe fiul său mai mare Filip, i-a pus sub pază, încredin-
ţîndu-i lui A. Postumius). (Liv. XLV, 28, 11). <>v

Dacă atributul adjectival se raportă la două substantive legate prin prepoziţia *cum* şi formînd împreună un grup, acest **v**
atribut adjectival se pune la plural, iar acordul se face după iJ*l
înţeles cu substantivele determinate. "^

4. *Ardor cseli et faces,* visse *nocturno tempore, magna prodigia nuntiabant* eÂ (Roşeaţa cerului şi flăcările (de pe cer), văzute în timp de noapte, prevesteau *m* mari prăpăduri). (Cic. *Cat.* III, 8, 18). **<sfl**

Dacă atributul adjectival se raportă la mai multe substan- *m*
tive, el se aşază numai lîngă cel din urmă dintre substantive c\
si se acordă cu aceasta în *caz, număr* şi *gen.* *'Â*
' .. v,

5. *Plura milia militum, in bello* capti, *sub iugum missi sunt* (Mai multe V\
mii de soldaţi, prinşi în război, au fost trecuţi pe sub jug). . y

Cînd atributul adjectival determină substantivul milia însoţit V
de un genitiv, care reprezintă fiinţe sau nume de persoană, J
acordul nu se face din punct de vedere strict formal, ci *după* 3i *înţeles* şi anume :
atributul adjectival se acordă în *gen* şi *număr*
cu persoanele înfăţişate de substantivul în genitiv. <ri

6. *Magna vis (hominum), undique* collecti, *ad forum se contulerunt* (Mare grup (de oameni), adunaţi din toate părţile s-au dus la for).

Substantivele colective ca: *multitudo* (mulţime), *turba* (gloată), *vis* (grup), *pars* (parte), *manus* (mînă, pîlc) etc. fac ca

ii*.

'i **1**

1

143

i i

si

atributul adjectival, pus pe lîngă ele, să se acorde *după* kfefejj cu persoanele care se subînțeleg a fi cuprinse în acea colecta vitate.

Atributul substantival

1. *Templum* Iovis (Templul lui Jupiter). **Atheniensium** *opes* (Bunurile 1 atenienilor). *Forum* populi Romani (Forul poporului roman). *Agri* incolarum' **strenuorum** (Ogoarele locuitorilor stăruitori). *Non* **huius** temporis *est oratio*[1] (Cuvîntarea nu este potrivită cu vremea aceasta). *Petulantia magis est* adoles-**centium quam senum** (Neastîmpărul este (însuşirea) mai mult a tinerilor decît a bătrînilor (Cic. *Cato maior,* **11,** 36). **Cuiusvis hominis** *est errare,* nulliug *nisi* **insipientis** *est perseverare in errore* (A greşi este firesc pentru oricare ora, **a** stărui în greşală este fapta numai a unui smintit) (Cic. *Phil.* XII, 2,5). *Cato Maior salus* patriae *fuit* (Cato cel bătrîn a fost salvarea patriei). *Omnia bona* **patris filii** *quoque fiunt* (Toate bunurile tatălui devin şi ale fiului).

Atributul **substantival,** exprimat printr-un substantiv, pronume sau verb în modul gerunziu, stă în **cazul genitiv.**

El poate arăta :

Posesorul şi se numeşte genitivus possessivus

Acest genitiv posesiv se poate întrebuința şi împreună cu formele verbului *sum* sau *fio,* arătînd posesiunea, datoria sau convenienţele persoanelor exprimate prin acel genitiv.

Notă. Cuvîntul *templum* sau *«des* (templu, sanctuar), precedat de o prepoziție şi urmat de numele zeului căruia îi aparține acel templu sau sanctuar, se poate suprima şi se exprimă numai prepoziția urmată de genitivul posesiv : *Ventum erat* ad Vest» (se ajunsese la (templul) Vestei). (Hor. *Sat., 1,* 9, 35).

2. *Opera* **clarorum artificum** *magnifica sunt* (Operele artiştilor vestiți sînt măreţe). *Beneficium* mei fratris *patrem delectavit* (Binefacerea fratelui meu a desfătat pe tata). *Sententia* **prsetoris** (Sentința pretorului).

Atributul substantival în *genitiv* mai poate arăta **autorul** sau originea unui fapt. Acest genitiv se numeşte **genitivus aucto-ris vel** origini».

3. *Periculum* **belii** (primejdia războiului). *Vituperatio* **domini** *erga servos* (Ocara stăpînului față de sclavi). *Adventus magistri* (Sosirea profesorului). *Magnus erat Marco Catoni cultus* **sapientise** (Marcus Cato avea mare cult pentru înțelepciune). *Iniuria* **sociorum** (Nedreptatea aliaților). *Pcena* **consulis** (Pedeapsa consulului).

Atributul substantival în genitiv poate arăta **subiectul** adică persoana care săvîrşeşte lucrarea exprimată prin substantivul determinat. Acest genitiv se numeşte **Genitivus subiectivus. De** asemenea acest atribut substantival în genitiv mai poate arăta **obiectul** (complementul) unei acțiuni exprimată prin substantivul determinat; acest genitiv se numeşte **Genitivus obiectivus.**

Aceste două atribute substantivale în genitiv *(subiectivus* şi *obiectivus)* depind totdeauna de un substantiv cu tulpină verbală sau cu înțeles verbal. Dacă aceste substantive ar fi transformate în verbele din care ele derivă, s-ar alcătui propoziții în care genitivul subiectiv ar deveni subiect, iar cel obiectiv,

IU

complement drept. Astfel: *periculum belii — bellum periclitătur* (Războiul primejduieşte). *Vituperatio domini =dominus vituperat* (Stăpînul ocărăşte pe sclavi). *Cultus sapientise — colebat sapien-tiam* (Cultiva înțelepciunea).

Nota 1. Substantivele *causa, gratia, instar,* deşi nu sînt de origină verbală, pot avea pe lîngă ele un *genitiv obiectiv.* Exemple *: Abstinentiam* **instar** *virtutis putamus* **(înfrî-**narea o socotim drept virtute). **Tui** *causa profectus sum* (Am plecat din pricina ta). **Beneficii gratia** *ad te veni* (Am venit la tine pentru o binefacere).

Nota 2. Unele substantive de origină verbală au după ele substantivul care le determină **nu** *In cazul genitiv,* cum este construcția normală, ci în cazul în care ar sta pe lîngă verbul din care derivă substantivul verbal. Exemple : *oboedientia* magistro (în loc de *magistri)* (ascultarea de profesor) ; *recessio* **rus** (întoarcerea la țară), *evasio* **domo** (ieşirea din casă).

4. *Galii in milites Csesaris glebas* **picis** *iniiciebant* (Galii aruncau asupra soldaților lui Ca^sar bulgării de smoală) (Gses. *De bel. gal.* VII, 25, 2) *Cariha-gine Romani suppelectiles* argenti *abstulerunt* (Din Cartagina romanii au luat mobile de argint).

Atributul substantival în cazul *genitiv* care exprimă **materia** sau substanța, din care este format substantivul determinat, se numeşte Genitivus materia;.

Acest genitiv se întrebuințează mai mult în poezii şi foarte rar în proză. în proză el se înlocuieşte, de obicei, printr-un adjectiv : *suppelectiles argenteas.*

5. a) *Vir* ordinis senatorii (Bărbat din ordinul senatorilor). *Homo* magnaj prudentisB (Om de mare prevedere). *Res* magni laboris (Lucru de muncă mare). *Non* mulți cibi *accipies hospitem, sed* mulți ioci (Vei primi, în persoana mea, un oaspete dispus nu la mîncare multă, ci la mare veselie) (Cic. *ad Fam.* IX, 26, 4). *M. Torquatus,* priscae ac *nimis* durae severitatis, *ita locutus est* (Marcus Torquatus, (om) de o severitate de altădată şi prea aspră, a vorbit astfel) (Liv. XXII, 60, 5).

b) *Omnes el dicuntur el* **habentur** *tyranni, qui potestate sunt* **perpetua** *in ea civitate, quse libertate usa est* (Se numesc şi sînt socotiți tirani toți aceia care au putere neîntreruptă într-un stat care mai înainte s-a bucurat de libertate) (Corn. Nep. *Milt.* 8, 3). *Britanni* capillo *sunt* promisso (britanii sînt (au) cu părul lung (Caes. *B. G.* V, 14,3). *Virgo* pulchra facie, sed magna; virtutis (Fecioară cu chip frumos, dar de o mare virtute).

Atributul substantival mai poate arăta *calitatea* în două chipuri:

a) prin cazul genitiv, atunci cînd se exprimă o calitate esențială, permanentă şi mai ales sufletească a substantivului determinat. Acest genitiv se numeşte Genitivus qualitatis.

b) prin cazul ablativ atunci cînd se exprimă o calitate temporară şi mai ales trupească a substantivului determinat.

Se remarcă că substantivul, în genitiv sau în ablativ, prin care se exprimă o calitate, este totdeauna însoțit de un adjectiv calificativ sau de alt cuvînt determinativ.

6. *Vox* voluptatis (cuvîntul plăcere). Frugum *alimenta* carnisque (Alimente ca fructele şi carnea). *Aliis ego te virtutibus,* continentise, gravitatis, **iustitise, îidei,** *ceteris omnibus, consulatu et omni honore dignissimum iudicavi*

(Eu totdeauna te-am socotit pe tine foarte vrednic de consulat **sau** de oricare[1], altă demnitate, atît prin alte calități ca cea a stăpînirii de sine, **a** seriozității, j **a** dreptății şi a credinței, cît şi prin toate celelalte). (Cic. *Pro Murena,* 23) *Atributul substantival,* în cazul *genitiv,* mai poate exprima **o explicare** sau o **precizare** a substantivului determinat. El se numeşte **Genitivus explicativus vel appositivus,** căci poate servi ca apoziție a substantivului pe lîngă care este aşezat.

7. *Magna pars* **civium Romanorum** *conscribitur* (Este recrutată o mare parte dintre cetățenii romani). *Quattuor cohortes* **legionis** *in acerbissimum prcelium immittuntur* (Patru cohorte din legiune sînt trimise în bătălia cea mai îndîrjită). *Modius* îrumenti *tibi datur* (Ți se dă o măsură (baniță) de grîu).

Atributul substantival in cazul *genitiv* mai poate arăta totul din care se ia o parte indicată prin substantivul determinat.

El se numeşte **Genitivus partitivus.** Acest genitiv partitiv depinde de substantive care exprimă o cantitate sau **o** măsură ca: *gars* (parte), *copia* (mulțime, belşug), *multitudg* (mulțime), *numerus* (număr), *vis_* (cantitate), *modius* (măsură, baniță), *libra* (livră), *pondo* (greutate), *talentum* (talant), *legio* (legiune), *cohors* (cohortă) etc.

Apoziția

1. *Alexander,* **rex** *Macedonum, multas gentes Asise subegit* (Alexandru, regele macedonenilor, a supus multe nații din Asia). *Et genus et formam regina* **Pecunia** *donat* (Regele banul îți dă şi frumusețe şi noblețe) (Hor. *Epist.* I, 6,37).

Atributul substantival care stă în *acelaşi caz* cu substantivul determinat se numeşte apoziție. Substantivul apoziție se mai acordă cu substantivul determinat, pe cît este cu putință, în gen şi în număr, în special cînd este exprimat printr-un substantiv mobil.

2. *Cicero et Hortensius,* **celeberrimi oratSres** *Romee, ab omnibus civibus honorabantur* (Cicero şi Hortensius, cei mai vestiți oratori ai Romei, erau cinstiți de către toți cetățenii).

Cînd substantivul apoziție se referă la două sau mai multe substantive determinate, se aşază la numărul plural.

3. **Puer** *in forum veni neque inde unquam diutius quam* qusestor (în loc de : *cum qusestor essem) afui* (Am venit în for ca băiat *(puer = cum puer essem)* şi n-am lipsit din el vreme mai îndelungată decît ca qusestor (cît **am** fost qusestor) (Cic. *De Orat.* II, 90, 365).

Cînd substantivul apoziție exprimă starea în care se află substantivul determinat, el înlocuieşte o propoziție subordonată din care s-a păstrat numai numele predicativ.

4. *Verania* **Pisonis** (Verania (soția) lui Piso) (Plin. *Epist.* II, 20). *Has-drubal* **Gisgonis** (Hasdrubal (fiul) lui Gisgo). (Liv. XXV, 37, 8)

Uneori substantivele : *uxor* (soție), *filius* (fiu), *filia* (fiică), *servus* (sclav), *libertus* (sclav liberat, libert), în rol de apoziție, **se** suprimă din propoziție şi se păstrează numai substantivul

determinat, urmat de atributul substantival în cazul genitiv. Această suprimare a apoziției se află şi în limba romînă în expresiile : *Măria lui Gheorghe, Petru al lui Ion.*

Versiune

CANIŞ, FIDELISSIMUS CUSTOS

Villse custos eligendus est *amplissimi corporis, vasti latratus* ut male-ficum prius auditu, deinde conspectu terreat et nonnunquam ne visus quidem, *horribili* fremitu *suo* fuget latronem *insidiantem.* Sit autem col5ris *unius* isque magis eligatur *albuş* in *pastorali* cane, *niger* in villatico : nam *varius* color in neutro est laudabilis. Pastor, *custos* ovium, album canem probat, quoniam est *ferse* dissimilis, *magnoque* discrimine opus est ne, in propulsandis lupis, pro lupo canem feriat. Villaticus, qui *hominum* maleficiis opponitur, si luce *clara* fur advenerit, *coloris causa,* terribilior conspicitur, si niger est. Ob *eam* rem *timor latronum* ingens est. Probatur quadratus potius quam longus aut brevis, *capite* tam *rnagno* ut *corporis pars* videatur maxima, *propendentibus auribus, nigris* vel *glaucis oculis, cruribus crassis* et *hirtis, cauda brevi, unguibus amplissimis. Magnus numerus luporum talem* canem metuunt. Item *ira caniş* in latrones ingens videtur. In cane virtus fidelitatis perspicua est.

ColumeUa

Temă

SCLAVH LA ROMANI

O obişnuinţă *(consuetudo)* foarte trufaşă *(superbus)* era la romani ca stăpînul *(dominus)* care cinează *(ceno)* să fie înconjurat *(circumdo)* de o gloată *(turba)* de sclavi *(servus)* stînd în picioare *(sto).* Stăpînul mînca *(edo)* mai mult decît putea cuprinde *(capio),* căci era de o lăcomie *(aviditas)* nemăsurată *(ingens)* şi-şi îngreuna *(onero)* stomacul *(venter)* umflat *(distentus).* Dar nefericiților *(infelix)* nu li se îngăduia *(licet)* să-şi mişte *(moveo)* buzele *(labrum)* nici chiar pentru aceasta ca să vorbească *(loquor).* Tuşea *(tussis),* strănutul *(sternutamentum),* sughițul *(singultus)* erau pedepsite *(punio)* cu vergile *(verber).* Stăteau *(sto)* toată noaptea *(nox)* flămînzi *(ieiunus)* şi muți *(mutus).* Apoi *(deinde)* mai circula *(iactor)* şi proverbul *(proverbium)* de o trufie *(arrogantia)* cumplită *(atrox):* tot atîția *(totidem)* duşmani *(hos-tis)* cîți *(quot)* sclavi. Nu-i avem pe ei *(iile)* duşmani, ci îi facem *(fado).* Vrei *(volo)* să te gîndeşti *(cogito)* că ăsta *(iste),* pe care îl numeşti *(voco)* sclavul tău, se naşte *(orior)* din aceleaşi *(idem)* seminţe *(semen),* că este *(sum)* cu acelaşi chip *(figura),* că răsuflă *(spiro)* la fel *(eeque),* că trăieşte *(vivo)* la fel, că moare *(morîor)* la fel *(seque)?*

După *Seneca*

Ci

ei

i

i

i ț

io*

COMPLEMENTUL

Complementul direct

1. *Consules* **omnes hostes** *patrias vicerunt* (Consulii au învins pe toți dușmanii patriei). *Pueri seduli* **lectiones** *didicerunt* (Băieții silitori au învățat I lecțiile). *Liber* **discipulum** *delectat* (Cartea desfătează pe școlar). *Imitatur* **patrem suum** (Imită pe tatăl său). **Libros utiles** *legimus* (Citim cărți folositoare). *Hostes* **eruptionem facere** *conabantur* (Dușmanii încercau să facă o ieșire). Hos *laudamus* (Pe aceștia îi lăudăm). •

Complementul este partea de propoziție care întregește înțelesul unui predicat sau al unui verb. Cînd lucrarea exprimată prin predicat sau verb trece de-a dreptul asupra complementului, acesta se numește **complement direct.**

Complementul direct, în limba latină, stă pe lîngă verbele tranzitive de formă activă sau deponentă. El se așază în **cazul acuzativ** și poate fi exprimat printr-un substantiv, adjectiv, pronume, nuqyyjal sau vprla |p rpnHnl infinitiv.

Complementul direcTJ* exprimat printr-un verb la modul infinitiv, depinde de un verb care înseamnă :

a) a putea, a nu putea *(possum, queo, nequeo),* a trebui, a fi dator *(debeo),* a ști, a nu ști *(scio, nescio)**

b) a începe *(incipio, ccepi),* a orîndui *(instituo),* a obișnui *(solio),* a se deprinde *(assuesco, consuesco),* a se îndrepta *(pergo),* a înceta *(desino),* a renunța *(desisto).*

c) a voi *(colo),* a nu vrea *(nolo),* a prefera *(malo),* a decide *(statuo, decerno),* a îndrăzni *(audeo),* a lăsa la o parte *(omitto, prxtermitto),* a nu se îndoi *(non dubito),* a încerca *(conor),* a cugeta *(cogitoj,* a năzui *(studeo),* a se grăbi *(propero, festino)* etc.

Dacă verbul activ tranzitiv din propoziție se trece din forma activă în cea pasivă, complementul direct, care stă în cazul acuzativ, devine subiect, iar subiectul din forma activă, care se numește *nomen agentis* (numele celui care face lucrarea), se așază în cazul *ablativ* precedat de prepoziția **a** (ab) cînd este exprimat printr-un nume de ființă *(ablativus auctoris),* dar fără prepoziție cînd este exprimat printr-un nume de lucru. Propozițiile de mai sus vor deveni în forma pasivă astfel: *Omnes hostes patrias* **a consulibus victi sunt** (Toți dușmanii patriei au fost învinși de consuli). *Discipulus* **libro** delectatur (Școlarul este desfătat de carte). *Hi* **a nobis laudantur** (Aceștia sînt lăudați de noi).

2. *Nautae,* **procellas** *maris cavete* (Marinari, feriți-vă de furtunile mării). *Milites Romani* **tela** *hostium fortiter* **vitaverunt** *et ita* **periculum** *mortis* **eîfugerunt** (Ostașii romani au înlăturat cu curaj sulițele dușmanilor și au scăpat astfel de primejdia morții).

Numeroase verbe, care în limba romînă sînt intranzitive, în limba latină sînt tranzitive și pot avea deci pe lîngă ele un complement direct în cazul acuzativ. Aceste verbe sînt: *cav io* (mă păzesc), *deficio* (lipsesc), *fugio, effugio* (fug, scap cu fuga), *metuo, timeo, vereor* (mă tem), *vito, evito* (mă feresc), *lateo* (rămîn ascuns).

3. Pueros sedulos pigritise *pudet* (Băieților silitori le este ruşine de lenevie). *Num* te *miseret* hominis improbi? (Oare ție îți este milă de un om necinstit?). DesidisB agricolam *teedeat!* (Plugarului să-i fie silă de trîndăvie). Te *pigebit homines infelices non* iuvare (Iți va părea rău să nu ajuți pe oamenii nefericiți).
Verbele unipersonale : *miseret* (mi-e milă), *piget* (mă supără), *peenitet* (mă căiesc), *pudet* (mi-e ruşine), *tsedet* (mi-e scîrbă, silă), au o construcție cu totul specială şi anume : *persoana,* care primeşte sentimentul exprimat prin fiecare din aceste verbe, se pune în cazul *acuzativ,* iar *cauza* care produce acest sentiment, stă în cazul *genitiv,* sau la modul *infinitiv* atunci cînd este exprimată printr-un verb.
4. Consulem dedecet *crimen facere* (Nu se cade consulului să facă o crimă). *Non omnia* me decent (Nu toate mi se cuvin). Homines probos *laus decet* (Lauda se cuvine oamenilor cinstiți). *Latet* nos *error tuus* (Ne scapă din vedere greşala ta). Multos *castra iuvant* (Multora le place tabăra).
Verbele unipersonale : *decet* (se cuvine), *dedecet* (nu se cuvine), *iuvat* (îmi place), *latet* (îmi scapă din vedere) au de asemenea o construcție specială, adică: *complementul* lor exprimat printr-un nume de *persoană* se pune în cazul *acuzativ,* iar *subiectul* acestor verbe poate fi exprimat printr-un substantiv, un pronume sau un adjectiv la genul neutru, aşezat în cazul *nominativ,* sau printr-un verb ia modul *infinitiv.*
5. *Sequani absentis Ariovisti* crudelitatem, *velut si coram adesset, horrebant* (Secvanii, chiar în lipsa lui Ariovist, se îngrozeau de cruzimea lui, ca şi cînd ar fi de față) (Cses. *B. G.\,* 32, 5) *Fremo casum mei amici et gemo eius* calami-tatem (Mă cutremur de întîmplarea amicului meu şi gem de nenorocirea lui). *Grasei* exsilium *Aristidis doluerunt* (Grecii au jelit exilul lui Aristide).
Verbele care exprimă o stare sufletească, un sentiment, sau manifestarea exterioară a acestui sentiment, sînt deseori întrebuințate ca verbe tranzitive, putînd avea un *complement direct* în cazul *acuzativ,* mai ales cînd acest complement este exprimat printr-un nume de lucru.
Aceste verbe sînt: *ardeo* (ard de dorință), *doleo* (tînguiesc, jelesc), *erubesco* (mă înroşesc), *fleo* (plîng), *fremo* (mă înfior), *gemo* (gem), *horreo* (mă îngrozesc), *lacrimo* (lăcrămez), *mseror* (mă întristez), *palesco* (îngălbenesc de groază), *rideo* (rîd), *queror* (mă plîng), *stupeo* (sînt uimit) etc.
6. *Praetereo* omnia tua îacinora (Trec peste toate faptele tale rele). *Dux* omnes vigilias *circumivit* (Comandantul a colindat pe la toate străjile). *Caesar milites* Rubiconem *transire iussit* (Csesar a poruncit soldaților să treacă Rubi-conul). *Molestiae, Ixtitui, cupiditates, timores similiter omnium* mentes *per-vagantur* (Regretele, bucuriile, dorințele şi temerile cutreieră în chip asemănător cugetele tuturor) (Cic. *de Leg.* I, 11, 32). *Num aut tuum aut cuiusquam vestrum nomen vel* Caucasum hune, *quem cernis, transcendere potuit vel* ipsum Gangen *tranatare?* (Oare numele tău sau al cuiva dintre voi a putut trece sau peste acest Caucaz, pe care îl vezi, sau să treacă înnot Gangele însuşi?) (Cic. *de Rep.* VI, 20, 22).

Verbele intranzitive care exprimă o mişcare *devin Iran-*] *zitive* cînd se compun cu una din prepoziţiile *circum* (împrejur), j *per* (prin), *prseter* (pe lîngă, afară de), *trans* (peste) şi au deci complementul lor în cazul *acuzativ.*

7. *Centurie-* **Augustum** *adiit* (Un sutaş s-a înfăţişat lui August). *Hic in pugnis pro Augusto* **multa pericula** *adiit* (Acesta în lupte a înfruntat pentru August multe pericole). *Meus amicus* **mult** as urbes *adiit* (Prietenul meu a vizitat multe oraşe). *Cicero* **consulatum** *iniit* (Cicero a intrat în funcţia de consul). *Hortensius, cum* **suas villas** *adiisset, Romam rediit* (Hortensius, după ce a vizitat vilele sale, s-a înapoiat la Roma). *Tanta vis avaritise* **animos** *inva-serat* (Atît de mare lăcomie de bani cuprinsese sufletele) (Sall. *Iug.* 32, 4.) *Incessit Umor* patres (Teama a cuprins pe senatori) *Horatius poela* **diem** supre-**mum** *obiit* (A murit poetul Horatius).

Numeroase verbe intranzitive, care se compun şi cu alte prepoziţii decît cele mai sus arătate, se construiesc, în cea mai mare parte, cu acuzativul, dar aproape totdeauna cu înţeles figurat. Printre aceste verbe se numără : *adire* **aliquem** = a se adresa cuiva spre a-l întreba, a se înfăţişa, *adire* periculum ~ a înfrunta o primejdie, *adire* **urbes,** villas = a vizita oraşe, vile, *inire* **consulatum** = a intra, a începe funcţia de consul, *inire* **consilia** = a făuri planuri, *obire* **mortem, diem supremum** = a muri, a-şi da ultima sulfare.

Nota 1. în lucrările poetice, verbele intranzitive, care arată mişcare, chiar fără a fi compuse Cu prepoziţii, pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Exemple: *Naulse* mare internum *navigant* (Marinarii plutesc pe Marea Mediterană). *Xerxes, cum tanlis classibus tantisque equestribus et pedestribus copiis* măria *navigasset. . .* terram *ambulas-set* (După ce Xerxes a cutreierat mările şi a umblat pe uscat cu aşa de mari flote şi cu atît de mari trupe de cavalerie şi de infanterie). (Cic. *De Fin.,* II, 34, 112).

Nota 2. Chiar şi verbul *pervenio* (sosesc, ajung la), deşi intranzitiv, este întrebuinţat de poeţi avînd un complement în cazul acuzativ. Exemplu : Oomphos *pervenit quod est oppidum primum Thessalise* (A ajuns la Gomfi care este primul oraş al Thesaliei). (Cses. *De Bel. Civ.,* III, 80, 1).

8. *Cur işti decemviri non* **eosdem** cursus *cucurrerunt?* (Pentru ce aceşti decemviri n-au mers pe aceleaşi căi?) (Cic. *Delege* agr. II, 17, 44). *Clodius* **falsum iusiurandum** *iuravit* (Clodius a jurat în chip fals). **Mirum** *atque* **inscitum somnium** *somniavi* (Am visat un vis minunat şi fără înţeles) (Plaut. *Rud.* 597). *Pugnavit* magnam **et memorabilem pugn'am** (A dat o luptă mare şi vrednică de ţinut minte).

Unele verbe intranzitive pot avea un *complement direct* în cazul *acuzativ,* cînd prin acest complement se exprimă ideea cuprinsă în verbul respectiv. Acest complement poate fi exprimat printr-un substantiv de origine verbală care are aceeaşi tulpină sau acelaşi înţeles ca şi verbul pe lîngă care stă, sau printr-un pronume ori printr-un adjectiv de gen neutru. Acest complement se numeşte *complement intern* sau *etimologic,* iar construcţia lui poartă numele de *figura etymologica.*

9. *In maximo periculo reipublicse, senatus populusque* **Cincinnatum dictate*** 'em *appellaverunt* (în cea mai mare primejdie pentru republică poporul şi senatul l-au numit dictator pe Cincinnatus). *Philippus* **Aristotelem** *Alexandro filio* **doctorem** *accivit* (Filip a dat fiului său Alexandru pe Aristoteles

drept profesor) (Cic. *De Orat.* III, 35, 141). *Marcus* te amicum *cognovit* (Marcus te-a cunoscut drept prieten). *Avaritia* homines csecos *reddit* (Zgîrcenia face orbi pe oameni) (Cic. *Pro Ros. Amer.* 35, 101) Socratem *Apollo* hommcm sapientissimum *indicavit* (Apollo 1-a socotit pe Socrate ca pe cel mai înțelept om) (Cic. *Lselius,* 2, 7). *Cives* Ciceronem consulem *creaverunt* (Cetățenii au ales consul pe Cicero). *Meo iure* te hoc beneîicium *rogo* (îți cer ție această binefacere cu dreptul meu) (Anton. *ap. Cic. ad Attic.* XIV, 13, A.3). *Consul* senatores sententiam *rogavit* (Consulul a cerut senatorilor părerea) *Iste unus inventus est qui* parentes pretium *pro sepultura liberum posceret* (S-a aflat ăsta singurul care să ceară de la părinți bani pentru înmormîntarea copiilor) (Cic. *Verr.* I, 3, 7). *Non* te *celavi* sermonem *Ampii* (Nu ți-am ascuns vorbele lui Ampius) (Cic. *ad Fam.* II, 16, 3). *Pater* îilium verecundiam *flagitat* (Tatăl cere (pretinde) respect de la fiu). *Magister* discipulos lectiones *docet* (Profesorul învață pe școlari lecțiile).

Unele verbe tranzitive au în limba latină un *complement direct îndoit.* Dintre aceste două complemente, unul este exprimat printr-un nume de persoană, iar altul printr-un nume de lucru. Verbele care au un îndoit complement direct sînt:

a) *facio, efficio, reddo* (fac, săvîrşesc), *creo, deligo, declaro, designo, renuntio* (numesc, aleg, proclam, arăt, vestesc) ;

b) *nomino, appello, dico, voco* (numesc, chem, zic), *indico, existimo, puto, habeo* (arăt, socotesc), *cognosco, agnosco* (cunosc) ;

c) *habeo* (a avea), *do, addo, adiungo, adscisco, capio, sumo* (dau, adaug, alipesc, iau) ;

d) *me prasbeo, me prsesto, perhibeo* (mă arăt, mă ofer) ;

e) *rogo, oro* (rog, cer), *flagito* (cer cu stăruință), *celo* (ascund, tăinuiesc), *posco, reposco* (cer) etc.

Notă. Chiar şi verbele *traduco* (trec peste), *traiicio* (trec, străbat), *transporto* **(transport) sînt** construite cu două complemente în cazul acuzativ. Exemple : **Flumen Ararim *Helveții* copias** *traduxerant* (Elveții trecuseră trupele lor peste fluviul Arar). (Cees. *B.G.,* 1,**12,1).** *Agesilaus Hellespontum* **copias** *transiecit* (Agesilaus **a** trecut trupele peste Hellespont). (Nep. *Ages.,* 4, 4).

10. *Induitur* arma (îşi pune armele). *Nube* candentes umeros *amictus Apollo* (Apollo îmbrăcat cu nor pe umerii lui albi) (Hor. *Carm.* I, 2, 31). *Oblitus* îaciem *cruore* (Mînjit pe fată cu sînge) (Tac. *Ann.* II, 17). *luppiter* tempora *lauro ornatus* (Jupiter împodobit cu laur pe tîmple) (Verg. *Mneis* III, 80).

Verbele de formă pasivă cu înțeles reflexiv, adică acelea care arată că acțiunea exprimată prin verbul de formă pasivă se răsfrînge asupra subiectului, sau asupra unei părți din subiect, pot avea un complement direct în cazul acuzativ. Printre aceste verbe se numără acelea care înseamnă : a îmbrăca *(induo, amicio),* a împodobi *(orno),* a se încorona *(corono).*

Versiune

ALEXANDRI MAGNI FAMA

Alexander, *quem* Macedones *regem creaverunt, milites* artem bellandi *edocuit.* îs cum expedito agmine *loca deşerta* Sogdianorum *adiit,* nocturno itinere *exercitum* ducens. Aquarum penuria sitim accendit; dein, crescente

şestu, arenas flagrant, ora visceraque penitus uruntur, Quam ob rem primum animi deinde vires *milites deficiunt.* Sed *Alexandrum* non *pxnituit harum calamitatum,* neque *verebalur eas;* sperabat enim omnes milites suos *has calamitates pr&terire* posse. Duo milites, qui *multas pugnas pugnaverant* et *penuriam* aquae multum *dolebant,* antecesserant agmen ad capiendum locum castris. Nune utribus aquam gestabant ut filiis suiş, qui in eodem agmine erant, aquam darent. *Iter* constitutum *ibant.* Sed itinere regi occurrunt. *Alterum* ex his *puduit* regi *aquam* non *dare.* Itaque, utre resoluto, *vas, quod* simul ferebat, implet idque regi porrigit. Percontatus quibus *aquam* por-tarent, filiis ferre cognoscit. Tune poculo pleno, sicut oblatum est, reddito: « Non solus, inquit, *bibere* volo, nec *tam exiguum dividere* omnibus possum. Vos currite et date liberis vestris !
Haec verba Alexandri *totum exercitum pervaserunt* et *neminem latuerunt.* Idcirco milites *regem patrem appellaverunt.*
După *Quintus Curtius*
Temă
DEMOSTHENES
După moartea *(mors)* lui Alexandru, pe care mulţi 11 numiseră *(appello)* tatăl *(pater)* ostaşilor, multe cetăţi *(civitas)* ale Greciei, se pregăteau *(paro)* să-şi recîştige *(vindico)* libertatea *(libertas).* Tuturor cetăţenilor *(civis)* le era silă *(tsedet)* de sclavie *(servitus).* Cei dintîi *(princeps)* dintre toţi care au voit *(volo)* să arunce *(reiicio)* jugul *(iugum)* sclaviei au fost Athenienii şi Etolii. S-a cuvenit *(decet)* Atenienilor să pregătească armată *(exercitus)* mare şi multe corăbii *(navis).* Războiul l-au purtat *(gero)* cu Antipater, pe care ostaşii îl aleseseră *(eligo)* cîrmuitor *(dux)* al Greciei. In aceeaşi vreme *(tempus),* Demosthenes, izgonit *(pulsus)* din patrie *(patria),* din întâmplare îşi petrecea viaţa *(ago vitam)* în Megara.
Atenienii regretau *(doleo)* mult exilul lui Demosthenes. Dar acesta, îndată ce *(ut)* a aflat *(cognosco)* că Hyperide a fost trimis *(mitto)* de către Atenieni drept sol *(legatus)* la celelalte cetăţi *(civitas),* 1-a urmat *(sequor)* pe acesta şi 1-a avut coleg *(collega)* în acţiunea sa.
Prin elocinţa *(eloquentia)* sa, Demosthenes a alipit *(iungo)* Atenienilor Sicyo, Argos, Corintul şi pe celelalte cetăţi. Din această pricină *(quam ob rem)* Atenienii au trimis la Megara o corabie care a străbătut *(navigo)* marea şi l-au rechemat pe Demosthenes din exil *(revoco ab exilio).*
Atenienii şi celelalte cetăţi pe care Demosthenes le-a învăţat *(doceo)* arta de a purta război *(gero bellum)* au purtat lupte *(pugnam pugno)* grele prin care şi-au răscumpărat *(vindico)* libertatea.
După *Justinus*
Complementul indirect
Cu verbe: In cazul dativ
1. *Csesar* omnibus, *qui arma tulerant, manus prsecidit vitamque concessit* (Tuturor celor care purtaseră arme, Cassar le-a tăiat mîinile, dar le-a lăsat viaţa) (Ca3S. *B. G.* VIII, 44, 1). *Magister* discipulis *libros pulchros tribuit* (Profesorul împarte şcolarilor cărţi frumoase).

Partea de propoziție care întregește înțelesul **unui verb** tranzitiv, **dar** asupra căruia lucrarea se răsfrînge în chip **indirect, se numeşte complement indirect. El** stă în cazul **dativ** şi răspunde la întrebarea *cui* sau *pentru cine.* în afară de complementul indirect în cazul dativ, verbele tranzitive mai au şi un complement direct în cazul acuzativ.

2. **Magnis viris** *omnia semper prospere eveniunt* (Oamenilor mari toate li se întîmplă totdeauna bine) (Cic. *De nat. deor.* **II,** 66, 167). *Hostes, post victoriam,* **nemini** *pepercerunt* (Duşmanii, după biruință, n-au cruțat pe nimeni). *Filia Csesaris Pompeio nupsit* (Fiica lui Caesar s-a căsătorit cu Pompei). *Mala consilia* **homini sapienți** *quoque nocent* (Sfaturile rele dăunează chiar şi omului înțelept). *Cives probi* legibus *parent* (Cetățenii oneşti se supun legilor). *îs, qui imperat* **aliis,** *servit ipse* **nulii cupidități** (Gel care porunceşte altora, nu slujeşte el însuşi nici unei patimi) (Cic. *de Rep.* **I,** 34, 52.) *Non* **omnibus civibus** *iussa consulis placent* (Nu tuturor cetățenilor plac ordinele consulului). *Non licet* **bovi,** *quod licet* **Iovi** (Nu se îngăduie unui bou, ce se îngăduie lui Jupiter). *Quod ipse* **tibi** *suaseris, idem* **mini** *persuasum putato* (Ceea ce te vei fi povățuit pe tine însuți să crezi că va fi povață şi pentru mine) (Cic. *ad Attic.* **XIII,** 38, 2). *Voluptates* **iuvenibus** *male suadent* (Plăcerile sfătuiesc rău pe tineri). *Medici non* omnibus *morbis medentur* (Medicii nu tămăduiesc toate bolile). *Benedico iis qui me servaverunt;* **illis** *omnibus in periculis opi-tulabor* (Binecuvîntez pe aceia care m-au salvat ; îi voi ajuta în toate pri-mejdiile). *Diffidimus* nominibus *qui voluptates maxime amant, sed favemus* **illis** *qui sapientiam colunt* (Nu avem încredere în oamenii care iubesc prea mult plăcerile, dar simpatizăm pe aceia care cultivă înțelepciunea).

Unele verbe, care în limba romînă sînt tranzitive şi deci pot avea un complement direct în cazul acuzativ sau se traduc printr-un verb însoțit de prepoziție, au în limba latină complementul lor în cazul dativ. Aceste verbe sînt: *fido* (mă încred), *diffido* (nu mă încred), *noceo* (vatăm), *faveo, patrocinor* (ocrotesc) *suadeo, persuadeo* (sfătuiesc, conving), *studeo* (mă străduiesc, doresc), *medeor* (lecuiesc), *parco* (cruț), *nubo* (mă căsătoresc), *ignosco* (iert), *impero* (poruncesc), *pareo, obcedio, obsequor* (mă supun), *obtempero, dicto audiens sum* (ascult), *benedico* (bine-cuvintez), *maledico* (blestem), *auxilior, opitulor* (ajut) etc.

Tot aşa se construiesc şi verbele impersonale *licet* (este îngăduit) şi *libet* (place).

3. *Ego* **felicitați** *nullius hominis invideo* (Nu pizmuiesc fericirea nimănui). *Amicus meus* **nominibus probis** *consentit* (Prietenul meu este de aceeaşi părere cu oamenii oneşti). *Salus patrise* **omnibus commodis** nostris *anteponatur* (Salvarea patriei să fie pusă mai presus de toate interesele noastre). *Non omnia arma* **militibus** *prosunt* (Nu toate armele folosesc ostaşilor). *Exercitus Romanus* hostibus *terrorem iniecit* (Armata romană a băgat groaza în duşmani). *Meus frater* **bello** *superfuit* (Fratele meu a scăpat (supraviețuit) din război). *Multas voluptates* **homini** *obsunt* (Multe plăceri vatămă omului).

Verbele compuse cu una din prepozițiile *ad, ante, cum (con), in, inter, ob, post, prse, sub* şi *super,* fie tranzitive, fie intranzitive au complementul lor în cazul *dativ. Dintre verbele tranzitive* se

citează : *aaao* (adaug), *adhibeo* (întrebuinţez), *adiungo* (alipesc), *antepono* (pun mai presus) ; *comparo* (compar, pregătesc), *corn-pono* (alcătuiesc) ; *infero* (aduc în, pricinuesc), *iniicio* (arunc în), *impono* (impun), *oppono* (opun) ; *postpono* (pun în urmă, pun după) ; *prsefero* (prefer), *prseficio* (pun în frunte) ; *subiicio* (supun), *suppono* (pun sub), *substerno* (aştern dedesubt) etc.
Dintre verbele intranzitive se citează : *accede* (adaug), *adhsereo* (alipesc), *adiaceo* (arunc la), *annuo* (încuviinţez, aprob), *adspiro* (năzuiesc) ; *antecello* (întrec) ; *congruo, consentio* (consimt, sînt de aceeaşi părere) ; *excello* (mă disting, întrec) ; *insisto* (stăruiesc), *incumbo* (îmi cade în sarcină), *intervenit)* (intervin) ; *obrepo* (mă strecor), *obversor* (mă împotrivesc) ; *prsssideo* (stau mai presus), *prsevaleo* (întrec, depăşesc) ; *suceumbo* (cad sub), *supersto* (stau deasupra), *supervenio* (vin peste) etc.
De asemenea au complementul în cazul dativ toate compusele verbului sum cu o prepoziţie ca : *adsum* (sînt faţă), *desum* (lipsesc), *insum* (sînt în, iau parte), *inlersum* (sînt la mijloc), *prsesum* (sînt în frunte, comand), *subsum* (sînt dedesubt), *super-sum* (sînt mai presus, supraviețuiesc), *obsum* (sînt împotrivă, vatăm).
Nota 1. Dintre compusele verbului *sum* cu o prepoziţie, numai verbul *ăbsum* (sînt lipsă), are complementul său în cazul *ablativ* precedat de prepoziţia *ab (a).* Exemplu : *Consul* ab officio suo *non afuit* (Consulul n-a lipsit de la datoria sa).
Nota 2. Unele dintre verbele compuse cu prepoziţiile *ad, cum (con), in,* în loc de construcţia complementului indirect în cazul dativ, mai pot exprima acelaşi complement indirect repetînd prepoziţia verbului înaintea substantivului aşezat în cazul cerut de prepoziţia respectivă. Astfel în loc de : *accedere alicui* se poate exprima *accedere ad aliquem* (a se apropia de cineva) ; *irrumpere oppido = irrumpere in oppidum* (a năvăli în oraş).
4. *Tu* Milom, ciarissinio viro, iioiinuliam *audatwne măi* abeculam *adsper-gis* (Prin lauda ta tu stropeşti o pată oarecare pe Milo, prea distinsul bărbat) (Cic. *In Vat.* 17, 41). Ciceroni *populus Romanus, in contione, non unius diei* gratulaţionem, *sed* aeternitatem immortalitatemque *donavit* (Poporul roman, în adunarea sa, a dăruit lui Cicero nu felicitări pentru o singură zi, ci eternitate şi nemurire) (Cic. *In Pis.* 3, 7). *Omnes Thessaliee civitates* interfectum Pelopidam coronis aureis et statuis aeneis liberosque *eius* multo agro *donarunt* (Toate oraşele (cetăţile) Tesaliei au dăruit lui Pelopida, după moarte, coroane de aur şi statui de bronz, iar copiilor lui multe ogoare) (Corn. Nep. *Pelop.* 5, 5). *Cum* latam fossam cubiculari lecto *circumdedisset* (După ce a împrejmuit patul său de culcare cu un şanţ lat) (Cic. *Tuse.* V, 20, 59).
Verbele *dono* (dăruiesc, dau) *adspergo* (stropesc), *circumdo* (împrejmuiesc, înconjor), *exuo* (dezbrac), *induo* (îmbrac), *impertio* (împart), *intercludo* (închid), *interdico* (interzic) au o îndoită construcţie:
t»$_x$
a) Numele *persoanei* se'aşază în cazul *dativ,* iar numele *lucrului* în cazul *acuzativ;* sau :
b) Numele *persoanei* se aşază în cazul *acuzativ,* iar numele *lucrului* în *ablativ*—
5. *Est* mihi *aliquid* (am ceva) în loc de : *Ego aliquid habeo. Murena* Lucullo *legatus fuit* (Lucullus a avut locţiitor pe Murena) (Cic. *Pro Mur.*
15}

9, 20), în loc de : *Lucullus Murenam legatum habuit. Est* **mihi** *tecum amiciția, consuetudo, hospitium* (Am cu tine prietenie, legături zilnice şi de ospitalitate). *Nam* **mihi** *cum viris fortibus, qui censores proxime fuerunt, est amiciția* (Căci am prietenie cu bărbați curagioşi, care de curînd au fost cenzori). (Cic. *Pro Cluent.* 42, 117). '
Cazul dativ se întrebuințează cu formele verbului sum spre a înlocui o propoziție>al cărei predicat ar trebui să fie verbul haboo. înlocuirea verbului *habeo* prin verbul *sum* provoacă următoarea schimbare în propoziție : subiectul din propoziția al cărei predicat este *habeo* se aşază în cazul *dativ,* iar complementul direct din acuzativ al verbului *habeo* devine subiect în cazul nominativ al predicatului, exprimat prin verbul *sum* în locul lui *habeo.* Această construcție serveşte spre a exprima, în chip cu totul deosebit persoana care posedă sau căreia îi aparține ceva, pusă în cazul dativ şi de aceea construcția poartă numele de Dativus posse-ssivus.
Acest dativ posesiv există şi în limba romînă în expresiile: *mi-e foame, mi-e sete, mi-e dor.*
6. *Non scholae sed* vitse *discimus* (învățăm pentru viață, nu pentru şcoală. (Senec. Ep. 106,12) *Sextus Roscius prxdia coluit* **aliis,** *non sibi* (Sextus Roscius a lucrat moşiile sale pentru alții, nu pentru sine). (Cic. *Pro. Rose. Amer.,* 17, 49) *Blessus* **militibus** *missionem petebat* (Blesus cerea concediu pentru soldații săi). (Tac. *Ann.* I, 19).
Complementul indirect, care arată persoana în *interesul* sau în *dauna* căreia se face acțiunea exprimată prin predicat sau prin verb, stă în cazul *dativ,* numit Dativus commodi vel incom-modi şi se întrebuințează atît pe lîngă verbele tranzitive, cît şi pe lîngă cele intranzitive. în limba romînă acest dativ se traduce prin substantiv precedat de prepoziția *pentru.*
1. Virtus sola **nobis** *neque datur* **dono,** *neque accipitur* (Numai virtutea nici nu ni se dă nouă în dar, nici nu se primeşte în dar (Sall. *lug.* 85, 38). *Est* mihi *aliquid* honori, laudi, decori, saluți (Există pentru mine ceva spre cinstire, spre laudă, spre onoare, spre mîntuire). *Spero homines* intellecturos, **quanto** *sit* **omnibus odio** *crudelitas, et* **quanto amori** *probitas et clementia* (Sper că oamenii vor înțelege spre cît de mare ură este pentru oameni cruzimea, şi dimpotrivă, spre cît de mare dragoste este onestitatea şi bunătatea) Cic. *Ad Fam. XV,* 19, 2). *Si* Fabio laudi *datum est quod pingeret* (De s-ar fi socotit pentru Fabius spre laudă ceea ce picta) (Cic. *Tuse.* 1, 2, 4). Mihi *cives* auxilio *venerunt* (Mi-au venit cetățenii într-ajutor). *Pausanias quos Byzantii ceperat regis propinquos,* tibi muneri *misit* (Pausanias ți-a trimis ție în dar pe rudele regelui, pe care îi făcuse prizonieri în Bizanț). (Corn. Nep. *Paus.* 2, 3).
în limba latină deseori, pe lîngă dativul interesului, se alătură un alt complement indirect tot în *cazul dativ,* prin care se exprimă *scopul* sau *destinația* pentru care se face acțiunea arătată de predicatul propoziției. Acest dativ, exprimat numai prin substantiv, nume de lucru, se numeşte Dativus finalis şi se traduce în limba romînă prin substantiv precedat de prepoziția *spre.* El se întrebuințează pe lîngă verbele :

a) *esse* (a fi), *fieri* (a deveni), având înțeles de: a sluji la;
b) *dare* (a da), *tribuere* (a acorda), *ducere,* (a socoti), *habere* (a avea), *vertere* (a întoarce) ;
c) *donare* (a dărui), *capere* (a lua), *mittere* (a trimite), re/in-y«e/-e (a lăsa), *auxilio venire* (a veni într-ajutor).
Notă. Acest dativus finalis se poate traduce în limba romînă fără prepoziție. Exemple: Pentru mine este laudă, cinstire, onoare, mîntuire. De s-ar fi socotit lui Fabius laudă ceea ce pictează.
8. *Iiic* mihi *quisquam misericordiam nominal?* (Putea-va oare să mi-ți vorbească cineva despre îndurare?) (Sall. *Cat.* 52, 11). *At* tibi *repente venit ad me Caninius* (Dar repede mi-ți veni Caninius la mine). (Cic. *ad Fam.* IX, 2, 1). *Quid mihi Celsus agit?* (Ce mi-ți face Celsus? (Quintil. X, 1, 124).
Alături de dativul final se întrebuințează deseori pe lîngă predicat pronumele personale *mihi, tibi, sibi, nobis, vobis* spre a indica o persoană care ia parte la acțiune numai moraliceşte, nu şi de fapt. Acesta se numeşte Dativus ethicus, care de altfel există şi în limba romînă în expresiile : m'-ți-l *luă şi mi* ți-l *trinti.*
Notă. Unele verbe tranzitive, din limba latină, care au un complement direct în cazul acuzativ, îşi schimbă înțelesul atunci cînd complementul lor direct din cazul acuzativ este înlocuit printr-un complement indirect în cazul dativ. Exemple : *Caveo latronem* = mă păzesc de hoț ; însă : *caveo fratri* = mă îngrijesc de fratele meu ; *prospicio, provideo aliquid* = prevăd ceva ; *prospicio, provideo alicui* = mă gîndesc la ceva ; *convenire aliquem* — a se întîlni cu cineva spre a-i vorbi ; *convenire alicui rei, ad aliquam rem, in rem* — a cădea de acord despre vreun lucru ; *manei me aliquid* = mă aşteaptă ceva, *manet mihi aliquid* = îmi rămîne ceva ; *timeo, metuo, vereor aliquem* = mă tem de cineva, *timeo, metuo, vereor alicui, de aliquo* — am îngrijorare asupra cuiva sau despre cineva ; *cupio aliquem* — doresc pe cineva, *cupio alicui* = doresc binele cuiva.
9. *Marco Tullio cognomen fuit* Ciceroni (M. Tullius a avut porecla de Cicero). *Meo amico nomen est* Marcus, sau *Meo amico nomen* Mărci *est* (Prietenul meu are numele de Marcus). *Meo amico nomen* Marcum *dixerunt* (Prietenului meu i-au dat numele de Marcus).
După expresiile *mihi est nomen (cognomen)* şi *nomen dare, nomen dicere,* numele propriu se aşază în cazul dativ, acordîndu-se în *caz* şi *număr* cu pronumele personal sau cu substantivul din cazul dativ. Totuşi, după aceleaşi expresii *numele propriu* mai poate sta în cazul *nominativ* sau în cazul *acuzativ* ca *apoziție* pe lîngă substantivul *nomen,* sau se poate pune în cazul genitiv ca atribut substantival al substantivului *nomen.*
10. Mihi *sarcina subeunda est* (Trebuie să suport o povară). Omnibus *moriendum est* (Toți trebuie să moară). Bonis viris *honesta quserenda sunt* (Bărbații buni trebuie să caute cele oneste) (Cic. *Deoffic.* III, 9, 38). *Per-multa* nobis *corrigenda sunt* (foarte multe lucruri trebuie corectate de noi).
în *dativ* stă *subiectul logic (nomen agentis)* al *conjugării perifrastice pasive;* subiect gramatical, în cazul nominativ, al verbelor de conjugare perifrastică pasivă este numele (substantiv, adjectiv, pronume) care în formă activă ar fi complement direct în cazul acuzativ. Cu acest subiect gramatical se acordă

în caz, număr şi gen predicatul exprimat prin conjugarea perifrastică pasivă. Dacă nu există subiect gramatical, predicatul propoziției exprimat prin conjugarea perifrastică pasivă se pune la numărul singular, la gen neutru, la persoana a **III-a.**

11. *Res* **tibi** *cognita est* (Lucrul a fost cunoscut de către tine) (Cic. *ad Fam.* V, 19, 2). *Ante scripta epistula prior* **mihi** *legi ccepta est* (Scrisoarea scrisă de tine mai înainte a început a fi citită de mine mai întîi) (Cic. *ad Attic.* **XVI,** 13, 1). *Habetur* **mihi** *honestissimus* (Este socotit de către mine cel mai onest). Cui *non sunt auditse Demosthenis vigilise?* (De către cine n-au fost aflate veghile lui Demosthene?).

Pe lîngă verbele de formă pasivă, îndeosebi la timpurile compuse, se întrebuințează uneori dativul în locul ablativului cu prepoziția *ab (a).* Această întrebuințare a dativului în locul ablativului cu *ab (ablativus auctoris)* se întîlneşte în operele poetice şi cu timpurile simple ale formei pasive : *scriberis* **Vario** = vei fi cîntat de către Varius. (Hor. *Carm.* I, 6).

12. *It clamor* cselo în loc de : *it clamor ad caslum* (Strigătul merge pînă la cer). (Verg. *Mneis,* IV, 451).

Dativul în locul acuzativului cu prepoziția *ad* sau *in* este folosit de poeți spre a arăta *ținta* pînă la care sau către care este îndreptată o mişcare.

Cu verbe: In cazul genitiv

1. Vivorum *memini, nec tamen* Epicuri *licet oblivisci* (îmi amintesc de cei vii, şi totuşi nu este îngăduit să uit pe Epicur) (Cic. *De finib.* V, 1, 3). ***Ipse*** *certe agnoscet et cum aliquo dolore* flagitiorum suorum *recordabitur* (El însuşi de sigur va recunoaşte şi cu oarecare durere îşi va aminti de nenorocirile sale) (Cic. *In Pis.* 6, 13). *Memento* mortis (Adu-ți aminte de moarte). *Frater meus miseretur et semper miserebitur* **hominum inîelicium** (Fratele meu are şi va avea totdeauna milă de oamenii nefericiți). *Admoneo te* **prudenți» (îți** amintesc de prudență).

în genitiv se aşază complementul indirect *(Genitivus memo-rise)* după verbele care înseamnă :

a) a-şi aminti: *meminisse, recordari, reminisci;*

b) a aminti: *monere, admonere, commonere;*

c) a uita : *oblivisci;*

Toate aceste verbe se numesc *verbe memoriee.* De asemeni şi:

d) a avea milă : *misereri.*

Nota 1. Expresia unipersonală *venit mihi in mentem* se construieşte cu cazul genitiv : *venit mihi Platonis in mentem* =îmi viae în minte (persoana) lui Plato). (Gic. *De finib.,* **V, 1,2)**

Nota 2. Verbul *obliviscor* (uit) poate avea un complement indirect exprimat printr-un *nume de lucru* pus în cazul *acuzativ* sau în cazul *genitiv.* Numai complementul indirect exprimat prin nume de persoană este pus totdeauna în cazul *genitiv.* Exemple : **Contumc-lias** *oblivisci non poterat* sau : **contumeliarum** *oblivisci non poterat* (nu putea uita ocările). Dar se zice : CsBsaris *non oblivisci poterat* (nu putea uita pe Csesar).

Nota 3. Verbul *miserari* (a avea milă, a se îndura) spre deosebire de *misereri,* are complementul în cazul acuzativ. Exemple : **Infelices** *miserătus est* (S-a îndurat de cei nefericiți).

2. *Commii regis auctoritas in Britannia* magiii *habebatur* (Inrîurirea regelui Commius în Britania era socotită la mare preț) (Cass. *B. G.* IV, 21, 7). *Agere considerate* **pluris** *est quam cogitare prudenter* (A lucra cu chibzuială este de mai mare însemnătate decît a cugeta înțelepteste). (Cic. *De Offic.* I, 45, 160).

Tot prin cazul *genitiv* se exprimă complementul indirect al verbelor care înseamnă : a prețui, a aprecia în chip general ca *sestimo* (prețuiesc), *facio* (fac, apreciez), *duco* (socotesc), *habăo* am, socotesc), *pendo* (cmtăresc, valorez), *puto* (socotesc, pun preț).

Genitivele dependente de aceste verbe exprimă *prețul în chip general, fără precizare şi nedeterminat* şi sînt următoarele: *magni, pluris, maximi, permagni* (mare, mai mare, foarte mare), *plurimi* (foarte mult), *parvi* (puțin), *minoris* (mai puțin), *minimi* (foarte puțin), *nihili* (nici de cum), *tanti* (atît), *quanti* (cît), *tan-tidem* (chiar atît), subînțelegîndu-se pe lîngă fiecare dintre aceste genitive substantivul *pretii.* Acest complement indirect în cazul genitiv se numeşte Genitivus pretii. Pentru a exprima prețul precis şi determinat se întrebuințează cazul ablativ.

3. *Themistocles absens* proditionis *damnatus est* (Temistocle, în lipsă, a fost osîndit pentru trădare) (Corn. Nep. *Themis.* 8, 2). Capitis *arcessere* (a învinui de o crimă capitală) (Cic. *pro Deiot. rege,* II, 30). *Hsec duo,* levi-**tatis** *et* **inîirmitatis** *plerosque convincunt, aut si in bonis rebus contemnunt amicos, aut si in malis deserunt* (Pe cei mai mulți îi învinuiesc pentru aceste două (păcate) : a uşurătății şi a slăbiciunii, fie că în fericire disprețuiesc pe prieteni, fie că-i părăsesc în nenorocire) (Cic. *Lxlius,* 17, 64). *Postulavit Lucium Afranium* **proditionis** *exercitus Acutius Rufus apud Pompeium* (Acutius Rufus a chemat în judecată (a învinuit) înaintea lui Pompei pe Lucius Afranius pentru trădarea armatei). (Cses. *Bel. Gal.* III, 83, 2).

Tot în *genitiv* stă complementul indirect al verbelor care înseamnă : a învinui = *accuso, arcesso, insimulo;* a chema în judecată = *postulo;* a dovedi vina = *convinco;* a osîndi, a condamna = *damno, condemno;* a achita = *absolvo.*

Toate aceste verbe sînt cunoscute sub numele de *verba iudi-cialia,* iar complementul lor indirect, prin care se exprimă *numele crimii,* sub acela de Genitivus criminis. înaintea acestui genitiv se subînțelege cuvîntul *crimine* sau *nomine.*

4. *Intererat* patris *filium suum videre* (Pe tatăl îl interesa să-şi vadă fiul). *Quod* **tua** *nihil refert, percontari desinas(Să.* încetezi a întreba ceea ce nu te importă. (Terent. *Ilecyr.* V, 3, 12).

a) Verbele impersonale: *interest* (interesează) şi *refert* (importă) au construcția următoare: *persoana* (sau lucrul personificat) *interesată* se pune în cazul genitiv, atunci cînd este exprimată prin *substantiv.* Dacă însă persoana interesată este exprimată printr-un *pronume personal,* fie în singular, fie în plural, se pune în cazul *ablativ singular de gen feminin al pronumelui posesiv respectiv.*

b) Spre a exprima *cît de mult interesează* pe cineva un lucru se poate întrebuința: *adverbele: magnopere* (mult), *magis* (mai

mult), *maxime* (foarte mult), *parum* (puțin), *minime* (foarte puțin); *adjectivele de gen neutru* în *numărul singular,* ca: *multum* (mult), *plus* (mai mult), *plurimum* (foarte mult), *permultum* (prea mult), *tantum* (atît), *quantum* (cît), *aliquantum* (cîtva), *nihil* (nimic), *aliquid* (ceva), *minus* (mai puțin), *minimum* (foarte puțin); *genitivele: magni* (mare), *pluris* (mai mult), *permagni* (prea mare), *parvi* (mic), *tanti* (într-atît), *quanti* (întrucît). Exemplu: Vestra, *iudices, hoc* maxime *interest* (Pe voi judecători, vă interesează foarte mult aceasta). (Cic. *Pro Sull.* 28, 79)

c) *Lucrul referitor la care are cineva interes* se exprimă prin prepoziția *ad* urmată de cazul *acuzativ.* Exemplu: Magni ad hono-**rem nostrum** *interest me quamprimum ad Urbem venire* (Mă interesează mult, spre cinstea mea, să vin cît mai curînd la Roma, (Cic. *Ad Fam.* XVI, 1, 1).

d) *Lucrul care ne interesează* se exprimă, *nu* printr-un substantiv, ci prin:

1. *pronume la gen neutru:* **hoc reipublicse** *maxime interest* (Aceasta interesează foarte mult republica);
2. *infinitiv:* **omnium** *interest recte facere* (Pe toți interesează a face bine aceasta); (Cic. *DeFinibus,* I, 22, 72)
3. *propoziție completivă infinitivală:* **.magni** *interest* **esse** *Kalen-dis Ianuariis in republică* duos consules (Este de mare interes ca la întîi ianuarie să fie doi consuli în republică); (Cic. *Pro Murena,* 37, 79).
4. *propoziție interogativă indirectă: Quid* **illius** *interest* **ubi sis?** (Ce-l interesează pe acela unde te afli?; (Cic. *Ad Attic. X,* 4, 10)
5. *propoziție subordonată* începătoare cu ut sau ne: reipublicse *interest* ut Caesar salvus sit (Este în interesul republicii ca Caesar să fie sănătos). (Suetonius, *Caesar,* 86)

Cu verbe: In cazul ablativ

Victoria militum cives **metu** *liberavit* (Biruința ostaşilor a liberat pe cetățeni de spaimă). *Tuus sermo amicum* meerore *levavit* (Vorbele tale au uşurat de jale pe prieten). *Solvere aliquem legibus* (A scoate pe cineva de sub asprimea legilor).

Complementul indirect al verbelor care înseamnă: a libera = *libero,* a uşura = *levo,* a scăpa, a dezlega, a scoate — *solvo, exsolvo* stă în cazul *ablativ.*

Notă. Despre complementul indirect, în cazul ablativ cu prepoziția *ab (a)* sau fără prepoziție, al verbelor de formă pasivă, a se vedea § 1 de la complementul direct.

Versiune

REGES ATHENIENSnJM

Athenienses, *quibus* Iuppiter maxime *faverat,* soli non tantum incre-mento civitatis, sed etiam origine gloriabantur. *His* plures *reges fuerunt.* Ante Deucalionis tempora *illis rex* Cecrops *fuit.* Ommes incolae *imperio*

regis *obozdiebant.* Cecrops *magnis penculis* incolas *exsolvit* mque *opitulatus est* ut urbem pulchram conderent. Huius regis multum *intererat magnam et pollentem urbem habere. Cecropi* Cranaus successit. Regis filia, *cui nomen Athis erat,* regioni *nomen Atticam dedit.* Post Cranaum, Amphictio regnavit, cfui primus *Minervse* urbem *sacravit.* Cives *civitati nomen Athenas dixerunt.* Huius temporibus aquarum diluvies maiorem partem populorum Graecise absumpsit. *Huius calamitatis* rex semper *meminerat* quod *huic diluviei* pauci incolse *superfuerunt* qui ad Deucalionem, regem Thessaliae, ratibus evecti sunt. *Huic regi magno merito* fuit infelîces incolas Atticas servare, a quo propterea genus hominum conditum esse dicitur, quia *multis malis eorum medebatur.* Huius regis temporibus nemo *criminis accusatus* neque *capitis damnatus* est, nam omnes cives officia *cupiditatibus anteponebant,* et *regi magna prsemia donabant.* Deinde tenuerunt Athenis regnum Algeus, Theseus, Codrus. Post Codrum nemo regnavit. Sed *civitati nullse tune leges erant,* quia libido regum pro legibus habebatur. Legitur itaque Solon, quem Athenienses *plurimi sestimabant* et *cui leges instituendse erant. Soloni omnia* legibus *provisa* et *constituta sunt.*

După *Justinus*

Temi

MOARTEA UNEI TINERE FETE

Foarte trist *(tristis)* îți scriu ție acestea. Fiica mai mică *(minor)* a lui Fundanius al nostru, care avea numele *(nomen est)* de Valeria, a murit *(defungor).* Pe această fiică *(filia)* Fundanius o prețuia *(sestimo)* foarte mult şi o punea mai presus *(antepono)* de toate avuțiile *(divitise).* Dar medicii n-au putut *(possum)* lecui *(medeor)* boala *(morbus)* ei. Toate leacurile *(medi-camen)* nu au fost de nici un ajutor *(auxilium)* fetii. în fiecare *(omnis)* clipă *(momentum)* Fundanius îşi amintea *(recordor)* de virtutea *(virtus)* fetii. încă nu *(nondum)* împlinise *(impleo)* patrusprezece *(quattuordecim)* ani şi dînsa *(illa)* avea *(sum)* înțelepciune *(prudentia)* bătrînească *(anilis)* şi o seriozitate *(gravitas)* de matroană *(matronalis).* Fusese logodită *(spon-deo)* cu un tînăr *(iuvenis)* distins *(egregius)* şi fusese aleasă *(eligo)* chiar *(etiam)* ziua *(dies)* căsătoriei *(nuptise).* Pe toți îi interesa *(interest)* soarta *(fortuna)* acestei tinere. Dar pe neaşteptate *(subito)* fata *(puella)* a murit *(vita decedere).* O ! ce moarte *(funus)* tristă şi cu totul *(plane)* cumplită *(acerbus)* pentru noi toți.

Complementul adjectivului

Adjectivele de origine verbală sau cu înțeles verbal au, în limba latină, un complement indirect. Acest complement stă într-unui din cazurile: *genitiv, dativ* sau *ablativ.*

î n c a z ui genitiv

1. *Csesar,* gloriae et famaB avidus, *rem publicam oppressit* (Caesar, doritor de glorie şi faimă, a copleşit republica). *Hominem,* sapientise studiosul».

philosophum appellamus (Pe omul rîvnitor la înțelepciune, îl numim filosof). *Cicero* **cupidissimus** *erat* **potentise** et **prseclari nominis** (Cicero era foarte doritor de putere şi de nume strălucit). *Dominus* **terrse fastidiosus** (Stăpîn plictisit de pămînt) (Hor. *Carm.* III, 1, 37).

în *genitiv obiectiv* stă *complementul* unui *adjectiv* care înseamnă: dorință, ca: *cupidus, avidus;* rîvnă, năzuință, ca: *curiosus, studiosus;* dispreț = *fastidiosus* etc.

Notă. Adjectivul *curiosus* (grijuliu, năzuitor) poate avea complementul său pus în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in: Fraier meus* **in omnibus rebus** *curiosus est* (Fratele meu este grijuliu (minuțios) în toate lucrurile).

2. *Dux peritus* **belii** (Comandant iscusit la război). *Mulți fuerunt memores* **glorise** antiquse (Mulți au fost amintitori de glorie străbună). *Ignarus et insuetus* **artis militaris** (Neştiutor şi nedeprins cu meşteşugul ostăşesc). *Omnes cives hominem, immemorem* beneficii, *oderunt* (Toți cetățenii urăsc pe omul uitător de binefacere). (Cic. *De ojfic.* II, 28, 63).

în *genitiv* stă de asemenea complementul adjectivelor care înseamnă :

a) cunoaştere, recunoaştere : *conscius, inscius, gnarus, ignarus;*

b) amintire, uitare : *memor, immemor;*

c) pricepere, nepricepere : *peritus, imperitus, rudis;*

d) prevedere, neprevedere : *prudens, imprudens;*

e) obişnuită, neobişnuită : *suetus, insuetus, insolens* etc.

Notă. Unele dintre aceste adjective pot avea complementul lor indirect în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *in: non omnis civis* in rebus civilibus *prudens est* (nu orice cetățean este versat în treburile obşteşti).

3. *Mulți participes* meorum **consiliorum** *fuerunt* (Mulți au împărtăşit poveţele mele). *Socium et consortem* **glorioşi laboris** *amiseram* (Pierdusem pe un tovarăş care împărtăşea munca mea glorioasă) (Cic. *Brut.* 1, 2). *Ami-cum, alienum* astutise, *amo* (iubesc pe prietenul străin de orice viclenie).

în *genitiv* stă şi complementul adjectivelor care înseamnă :

a) părtaş, nepărtaş : *particeps, consors, expers, exsors;*

b) vecin, comun : *affinis, communis, soclus;*

c) propriu, străin : *proprius, alienus* etc.

4. *Italia* **omnium îrugum** *plena est* (Italia este plină cu tot felul de roade). *Hominem infelicem,* **omnium rerum** *inopem, iuvare debemus* (Sîntem datori să ajutăm pe omul nefericit, lipsit de toate lucrurile).

Tot în *genitiv* stă complementul indirect al adjectivelor, care înseamnă :

a) lipsă : *inops, inanis;*

b) abundență: *plenus, fertilis, refertus,* etc.

Notă. Adjectivele care înseamnă lipsă sau abundență, pot avea complementul lor indirect în cazul ablativ ; aceasta se întîmplă mai ales cu adjectivul *refertus; regio* **tru-gibus** *referta* (ținut plin de roade).

5. *Filius* **patris** *similis est* (Fiul este asemănător tatălui). *Simplex est natura animi neque habet in se quicquam admissum dispar* **sui** *atque dissimile*

(Natura sufletului este simplă şi n-are cuprins în ea nimic dezbinat şi străin \ de sine). (Cic. *Cato Maior,* 21,* 78). în *genitiv* stă şi complementul adjectivelor care înseamnă: j
a) asemănare, neasemănare : *similis, dissimilis,* mai ales j cînd complementul lor este exprimat prin nume de persoane; 1
b) egalitate, neegaîitate : *par, dispar, impar, sequalis, irm-qualis* etc.
6. *Semper appetentes* gloriae *Romani juerunt* (romanii au fost totdeauna doritori de glorie) (Cic. *Pro leg. Manii.* 3, 7). *Servantissimus* sequi (Cel mai aprig apărător al dreptății). (Verg. *JEneis,* II, 427). *Cyrenaici philosophi virtutem censuerunt ob eam rem esse laudandam, quod efficiens esset* volup-tatis (Filosofii din Cirenaica au fost de părere că virtutea trebuie să fie lăudată tocmai de aceea că este procuratoare de plăcere). (Cic. *De offic.* III, 33, 116). în cazul *genitiv* stă şi complementul indirect al partici-piilor prezente ale verbelor tranzitive, terminate la cazul nominativ în -ans sau -ens, atunci cînd sînt întrebuințate ca simple adjective şi arată o deprindere sau o stare permanentă.
In cazul dativ
1. *Homo* patriâB *utilis* (Om folositor patriei). *Consilia patris* filio *salu-taria sunt* (Povețele tatălui sînt prielnice fiului). *Procellse* nautis *noxim sunt* (Furtunile sînt vătămătoare corăbierilor).
în *dativ* stă complementul indirect al adjectivelor care înseamnă :
a) folositor, nefolositor : *utilis, inutilis;*
b) vătămător, nevătămător: *noxius, damnosus, inoxius;*
c) plăcut, neplăcut, prielnic, salutar : *gratus, ingratus, salu-taris* etc.
2. *Catilina* **Ciceroni** *amicus non erat, quia omnia consilia Catilinae,* reipublicae *noxia, a consule patefacta sunt* (Catilina nu era prieten lui Cicero, fiindcă toate planurile lui Catilina, vătămătoare republicii, au fost date la iveală de către consul). *Caniş,* **mihi** *fidus, domum custodit et* **latroni** *contra-rius est* (Clinele, devotat mie, păzeşte casa şi este potrivnic hoțului).
Tot în *dativ* stă complementul adjectivelor care înseamnă :
a) prietenos, duşmănos : *amicus, inimicus, infensus;*
b) prielnic, potrivnic : *propitius, adversus, contrarius;*
c) credincios, necredincios, devotat : *fidus, infidus, fidelis* etc.
Nota 1. Adjectivele care arată : prietenie, duşmănie, împotrivire ca : *fidus, amicus, adversus* pot exprima complementul lor şi prin prepozițiile : *in, erga, adversus* (față de) urmate de cazul acuzativ : *non* **erga omnes** *amicus sum* (nu sînt prieten față de toți).
Nota 2. Aceleaşi adjective care înseamnă : prietenie, duşmănie, cînd sînt folosite ca substantive, au complementul în cazul *genitiv: Docebimus ea, quse videntur esse nobis utilia neque sunt, quam sini* **virtutis inimica** (Vom arăta că acelea, care par că ne sînt folositoare şi nu sînt, cît sînt de potrivnice virtuții). (Cic. *De officiis,* **III,** 25, 96).
3. *Non semper filius* patri *similis- est* (Nu totdeauna fiul este asemenea tatălui). *Marcus,* **mihi** *finitimus, agros fertiles laborat* (Marcus, vecin mie, lucrează ogoare rodnice).
j62

In *dativ* stă de asemenea complementul adjectivelor care înseamnă :
a) egal, neegal : *par, impar, dispar;*
b) asemănător, diferit : *similis, dissimilis;*
c) vecin, înrudit : *finitimus, vicinus, affinis, propinquus* etc.
4. *Res* vilse *necesşariee,* **homini sapienți** *quoque idonese sunt* (Lucrurile necesare pentru viață sînt potrivite chiar şi omului înțelept).
Cu *dativul* se construiesc şi adjectivele care înseamnă : potrivit, nepotrivit, necesar, ca : *aptus, ineptus, idoneus, necessa-rius* etc.
Notă. Unele dintre adjectivele de mai sus şi în deosebi *aptus, idoneus, necessarius* şi chiar adjectivul *utilis* de la nr. 1 mai pot avea complementul lor în cazul *acuzativ* precedat de prepoziția *ad* (la, spre). Exemplu : *Nonnulli cives* **ad nullam rem** *idonei sunt* (Unii cetățeni nu sînt potriviți pentru nici un lucru).
5. *Agricola; strenui* labore (ad **laborem, labori)** *assueti sunt* (Plugarii harnici sînt deprinşi cu munca).
Adjectivele *assuetus* (deprins, obişnuit), *insuetus* (nedeprins) au complementul sau în *dativ,* sau în *acuzativ* cu *ad,* sau în *ablativ.*
In cazul ablativ
Homines, **summo honore** *digni, rempublicam servaverunt* (Oameni, vrednici de cea mai înaltă cinstire, au slujit republica). *Matronae Romanse,* **egregiis virtutibus** *prxditee, liberos domi bene educabant* (Doamnele romane, înzestrate cu virtuți alese îşi educau bine copiii în casă). *Soli latrones,* **honestitate** *vidui, a civibus non honorabantur* (Numai hoții lipsiți de onestitate, nu erau cinstiți de cetățeni).
Meis rebus *contentus sum* == sînt mulțumit de lucrurile mele).
In *ablativ* stă complementul adjectivelor care înseamnă :
a) străin : *alienus*
b) liber : *liber*
c) gol : *vacuus, viduus*
d) curat, murdar: *purus, impurus, immunis*
e) vrednic, nevrednic : *dignus, indignus*
f) mulțumit, nemulțumit : *contentus, noncontentus* etc.
Versiune
GR^ECI VETERES
Natura Grsecos eximiis donis cumulaverat. Cives enim Graecarum urbium virtutis et industrise exempla, *ingenti laude digna* et *omnibus hominibus utilia,* reliquerunt. A pueris, cives Grsecise *gloriae cupidissimi* et *clarorum facinorum avidi* erant. Ad omnes corporis vel ingenii *exercitationes apți* fuerunt,
n*

laboris patientes, ratione preediti, armorum periti, libertatis studioşi, officii semper *memores.* Terram, *pecori* et *frugibus parum bonam,* mira diligentia excoluerunt; civitates, *magnorum monumentorum plenas,* egregiis legibus instruxerunt. *Idoneos* se *ad bellum* eeque ac *commercium* prasstiterunt. Simul *nulii arti alieni* erant. Nune etiam Graacorum opera supersunt, ceterarum gentium *operibus dissimilia,* et magnam admirationem movent. Itaque eos, *litterarum* ac *scientise studiosos,* magistros nostros vocamus.

Temă

***VN* ŞCOLAB BUN**

Fratele *(frater)* tău mi-a fost coleg *(eequalis)* şi fiecăruia *(uterque)* dintre noi le este plăcută *(gratus)* amintirea *(memoria)* adolescenței *(adoles~ centia)* noastre. Cît *(quam)* de iscusit *(perttus)* era el *(iile)* de a învăța *(disco)* limba latină ! Cît de doritor *(cupidus)* de a asculta *(audio)* pe profesor *(magister) !* Cît de aducător aminte *(memor)* de toate lucrurile *(res)* auzite *(audio)* o singură dată *(semel)* şi folositoare *(utilis)* vieții *(vita).* De aceea a ieşit *(egredior)* din şcoală *(gymnasium)* încărcat *(onustus)* cu premii *(prsemium)* căci *(quia)* era înzestrat *(preeditus)* cu mari virtuți *(virtus).* Şi nu era mai puțin *(minus)* înclinat *(aptus)* spre a servi *(inservio)* pe tovarăşi *(sodalis).* Astfel *(ita)* deci *(ergo)* a fost drag *(carus)* tuturor şi nimeni *(nemo)* n-a fost invidios *(invidus)* pe el vreodată *(unquam)* Nu este asta destul *(satis)* de minunat *(mirabilis)* de spus *(dico)P*

Complementul comparativului şi al superlativului

A. 1. *Ignoratio futurorum malorum utilior est* **quam** *scientia* (Necunoaşterea nenorocirilor viitoare este mai folositoare decît cunoaşterea lor) sau *ignoratio futurorum malorum utilior est* scientia. (Cic. *De divin.* II, 9, 23) *Frater altior est* **quam** *amicus* sau *frater altior est* **amico** (Fratele este mai înalt decît prietenul). *Quis* **Catone** *argutior fuit?* (Cine a fost mai isteț decît Cato?). (Corn. Nep. *Cato maior.).*

Comparativul adjectivelor sau al adverbelor face comparația între două ființe sau două lucruri. Al doilea termen al comparației se exprimă prin cazul nominativ sau acuzativ precedat de adverbul quam, după cum membrul întîi al comparației se află într-unui din aceste cazuri. *Deci membrul al doilea al comparației stă în acelaşi caz ca şi întîiul membru cu condiția ca înaintea lui să fie exprimat adverbul* **quam.** Dacă însă se suprimă adverbul *quam* dinaintea termenului al doilea al comparației, acesta se aşază în cazul *ablativ,* numit *Ablativus comparationis.*

IVotă. Dacă primul termen de comparație este la alt caz decît nominativul sau acuzativul, pentru al doilea termen al comparației se întrebuințează numai construcția cu adverbul *quam* urmat de cazul primului termen de comparație : *Nemini magis invideo* **quam** Marco (Pe nimeni nu-1 invidiez mai mult decît pe Marcus).

2. *Magis idoneum,* **quam** *ego sum, ad eam causam reperies neminem* (Nu vei afla pe nimeni mai potrivit pentru acest proces decît sînt eu).
Dacă primul termen al comparației este la alt caz decît termenul al doilea, şi dacă în al doilea termen al comparației nu se înțelege acelaşi verb ca în primul termen, limba latină completează al doilea termen al comparației, transformîndu-1 într-o propoziție în care predicat este verbul *sum,* iar subiect termenul al doilea, precedat de adverbul *quam.*
3. *Petrus est* magis temerarius *quam Paulus* (Petru este mai cutezător decît Pavel).
Complementul comparativelor formate cu adverbele **magis** sau **minus** de la adjectivele în : **-ius,** -eus, -uus, se exprimă prin acelaşi caz ca şi primul termen al comparației avînd totdeauna înainte adverbul **quam,** atunci cînd este un substantiv.
4. *Polybium sequamur,* **quo** *nemo fuît diligentior* (Să urmăm pe Polybius decît care nimeni n-a fost mai conştiincios). (Cic. *de Republ. I,* 34).
Dacă al doilea termen al comparației este un pronume relativ, acesta se exprimă numai prin cazul *ablativ fără* adverbul *quam.*
5. *Cicero* **audacior quam prudentior** *fuit* (Cicero a fost mai îndrăzneț decît prevăzător). *Magis* strenuus *est quam* **prudens** (este mai stăruitor decît prevăzător).
« Dacă cei doi termeni ai comparației sînt formați din adjective, *amîndouă adjectivele se pun în gradul comparativ,* avînd adverbul *quam* înaintea termenului al doilea.
Dacă însă primul termen al comparației dintre două adjective este format dintr-un adjectiv care are comparativul cu *magis* sau *minus,* al doilea termen al comparației, exprimat tot prin adjectiv, rămîne în gradul pozitiv precedat de adverbul *quam.*
6. *Asia* **minor** (Asia mică), *Graseia* **maior** (Grecia mare — Italia sudică). *Scipio* **maior** (Scipio cel bătrîn).
Spre a exprima diferența de vîrstă, de mărime, sau de vechime între două ființe sau două lucruri, numele de ființe sau de lucruri sînt însoțite de adjective în gradul comparativ, fără a fi exprimat termenul al doilea al comparației.
7. *Cato* **simplicius** *vitam rure agebat* (Cato îşi petrecea prea simplu viața la țară). *luventas* natura **audacior** *est* (Tinerețea din fire este prea îndrăzneață).
Comparativul, care nu este urmat de al doilea termen de comparație, sau de un complement, are de obicei *înțeles de superlativ.*
B. **1. Gallorum omniiini** *fortissimi sunt Belgse* sau : **inter Gallos omnes** *fortissimi sunt Belgse* sau : ex **Oallis** omnibus *fortissimi sunt Belgee* (Dintre gali cei mai curagioşi sînt belgii). (Cses. *B.G.* I, 1, 3).
Complementul unui superlativ se aşază în cazul *genitiv,* numit *Genitivus partitivus,* sau în cazul *acuzativ* precedat de prepoziția *inter,* sau în cazul *ablativ* precedat de prepoziția *ex(e).*

2. **Doctissimus** *urbis* (cel mai învăţat din oraş.).
Cîteodată după un superlativ se găseşte un substantiv în cazul genitiv singular, exprimînd o colectivitate. El trebuie socotit drept atribut în cazul genitiv al unui substantiv subînţeles: *doctissimus (inter incolas) urbis.*
3. **Velocissimus animalium** *est delphinus* (cel mai iute dintre animale este delfinul) (Plin. *Hist. nat.* IX, 8). *Indus est fluminum* maximus (Indul este cel mai mare dintre fluvii).
Superlativul are, de regulă, genul complementului său din cazul genitiv sau din acuzativ cu *inter* sau ablativ cu *ex.* Cînd însă superlativul este predicat nominal în propoziţie, el ia genul subiectului din acea propoziţie, nu al complementului său din cazul genitiv, acuzativ cu *inter,* sau ablativ cu *ex.*
4. *Sapientissimus* **quisque** *sententiam quoque aliorum rogat* (Toţi cei înţelepţi cer şi părerea altora). Superlativul însoţit de pronumele nehotărît *quisque* exprimă o totalitate şi se traduce în limba romînă prin adjectivul *tot* la plural, urmat de pozitivul adjectivului aflat la superlativ.
5. *Apud Helvetios* **longe** *nobilissimus fuit atque ditissimus Orgetorix* (La helveţi cel mai nobil şi cel mai bogat a fost Orgetorix) (Cais. *B.G.* I, 2,1). *Sementes* **quam** *maximas fecerunt* (Au făcut semănături cît mai mari). (Cais. *B.G.* I, 3, 1).
Unii autori latini întăresc superlativul prin : *uniis* (un), *multo* (cu mult), *longe* (prea), *quam* (cît).
Versiune
SUEBI
Sueborum gens est *longe bellicosissima Germanorum omnium.* Viri *fortiores* sunt quam mulieres, sed hai ipsae *audaciores* sunt *servis.* Suebi centum pagos habere dicuntur, *ex quibus latissimus* media eorum terra situs est. Horum pagorum quotannis singula milia armatorum bellandi causa ex finibus educunt. *Fortissimus quisque* eorum dux creatur. Reliqui, qui domi remanent, illos alunt; hi quoque in vicem anno post in armis sunt, illi domi remanent; sic neque agricultura, *qua* nihil est *utilius,* nec usus belii intermittitur. Sed privaţi ac separaţi agri apud eos nulii sunt neque longius anno remanere in uno loco incolendi causa licet. Neque multo frumento, sed magnam partem lacte atque pecore vivunt multumque sunt in venationibus; neque locis *frigidissimis omnium* vestitum ullum praeter pelles habent, quarum propter exiguitatem magna corporis pars est aperta. Equestribus prceliis saspe ex equis desiliunt ac pedibus prceliantur. Neque eorum moribus *turpius quidquam quam* ephipiis uti. Ita *fortiores* quam *prudentiores et magis temerarii quam sapientes* putantur.
(Ixsar

Temi
LEGILE LUI LYCURGUS
Lycurgus a întocmit *(instituo)* legi pentru Spartani. Prin aceste legi *(lex)* decît care nimic n-a fost mai folositor, Lycurgus a povățuit *(suadeo)* pe toți la cumpătare *(parcimonia).* A ordonat *(iubeo)* ca fiecare *(singuli)* (lucru) să fie cumpărat *(emo)* nu cu bani *(pecunia),* ci *(sed)* prin schimb *(compensatio)* de mărfuri *(merx).* A înlăturat *(tollo)* întrebuințarea *(usus)* aurului şi a argintului, care sînt cele mai dăunătoare *(noxius)* dintre toate lucrurile. A distribuit *(divido)* moşiile *(fundus),* tuturor în chip egal *(aequa-liter)* între toți pentru ca proprietățile *(patrimonium)* egalate *(eequatus)* să nu facă *(reddo)* pe nimeni *(nemo)* mai puternic *(potens)* decît altul *(alter).*
A ordonat *(iubeo)* ca toți să ospăteze *(convivor)* laolaltă *(publice)* ca nu cumva *(ne)* bogăția *(divitiee)* sau risipa, *(luxuria)* vreunuia *(quis)* să fie tăinuite *(occultum).* N-a îngăduit *(permitto)* tinerilor *(iuvenis)* să folosească *(utor)* într-un an *(annus)* întreg *(lotus)* mai mult *(amplius)* decît o singură *(unus)* haină *(vestis)* şi ca nimeni *(quisquam)* să nu umble *(ingre-dior)* mai gătit *(culte)* decît altul *(alter)* nici să mănînce *(epulor)* mai îmbelşugat *(opulente).* A povățuit *(prascipio)* ca copiii *(puer)* să fie călăuziți *(deduco)* nu spre for *(forum),* ci spre ogor *(ager)* ca să-şi petreacă primii ani nu în risipă *(luxuria),* ci în strădanie *(opus)* şi munci *(labor). A* voit *(colo)* ca ei să nu-şi aştearnă *(substerno)* nimic pentru *(causa)* somn *(somnus).* A ordonat *(iubeo)* ca fetele *(virgo)* să se căsătorească *(nubo)* fără zestre *(dos)* ca să fie alese *(eligo)* soțiile *(uxor)* nu banii *(pecunia).*
După *Justinus*

Complementul pronumelor

1. **Aii quis** *civium iussis consulis non păruit* (Cineva dintre cetățeni nu s-a supus ordinelor consulului). **Nullus** *hominum officio vacare potest* (Nici un om nu poate fi lipsit de obligație). (Cic. *De offic.* I, 2, 4).

Unele pronume demonstrative, interogative sau nedefinite, întrebuințate ca substantive pronominale, ca : *quis* (cine), *qui* (care), *quispiam* (cine oare), *ullus* (vreun), *alius* (altul), *alter* (altul din doi), *aliquis* (cineva), *solus* (singur) *nullus* (nici unul), *nemo* (nimeni), *neuter* (nici unul din doi), *quisque* (fiecare), *uterque* (şi unul şi altul) etc. pot fi socotite ca vorbe de cantitate şi atunci au după ele un complement în cazul genitiv, prin care se exprimă totul din care pronumele determinat este o parte. Acest genitiv se numeşte *Genitivus partitivus.* •

2. *Homo sum; humani* **nil** *a me alienam puto* (Sînt om; tot ce-i omenesc nu-mi este străin) (Terent. *Heaut.* **I, 1,** 25). **Mhil** *omnium rerum magis prodest quam labor* (Nimic din toate lucrurile nu foloseşte mai mult ca munca). **Quod** *viții excogitari poterat in Catilina inveniebatur* (In ființa lui Catilina se afla orice viciu se putea închipui). (Sall. *Cat. V,* 2).

Tot ca vorbă de cantitate este socotit neutrul singular al unor pronume demonstrative, adjective pronominale, sau numerale nedefinite, întrebuințate numai la nominativ sau acuzativ, ca :

id (aceasta), *illud* (aceia), *hoc* (aceasta), *quid* (ce), *aliquid* (ceva), *quicquam* (oarece), *nihil* (nimic), *quod* (orice), *aliquantum* (cîtva), *quantum* (cît), *tantum* (atît), *tantundem* (tot atît), *multum* (mult) etc-
Fiecare din aceste cuvinte de cantitate poate avea un complement în cazul genitiv care se numeşte *Genitivus partitivus* sau *Genitivus quantitatis.*

Complementul unui adverb

1. *Viatores* **multum** *aquas biberunt* (Călătorii au băut multă apă). Paruni *armorum in Gallia erat* (Erau puține arme în Gallia).

Adverbele de cantitate ca : *abunde* (din belşug), *affatim* (în mare cantitate), *largiter* (din plin), *multum* (mult), *parum* (puțin), *nimis* (prea mult), *partim* (în parte), *satis* (destul) etc. pot avea un complement care stă în cazul genitiv numit *Genitivus quantitatis vel partitivus.*

2. **Eo** *țuroris venit* (A ajuns pînă la acea furie). *Migrandum Rlwdum aut* **aliquo** *terrarum arbitror* (Cred că trebuie să mă retrag la Rhodos sau undeva pe pămînt) (Cic. *ad Fam.* XII, 22,2). *Longe locorum Roma (abest)* (Roma este cu totul departe). **TJbi** *terrarum esses ne suspicabar quidem* (Nici nu bănuiam unde ai (putea) fi pe fața pămîntului) (Cic. *ad Attic.* V, 10, 4). *Ne hodie quidem scire videmini* **quo** *amentiee progressi sitis* (Nici chiar azi se pare că nu ştiți pînă la cîtă rătăcire ați ajuns). (Liv. XXVIII, 27, 12).

Adverbele de loc, ca : *hic* (aici), *ubi* (unde), *ubicumque* (oriunde), *unde* (de unde), *quo* (pînă unde), *aliquo* (undeva), *huc* (într-a-coace), *nusquam* (nicăieri), *longe* (departe) au complementul lor în cazul genitiv, mai ales cînd acest complement este exprimat printr-unul din substantivele concrete, ca: *gens* (neam), *terra* (pămînt), *locus* (loc) etc.

Şi adverbele *eo* (acolo) şi *huc* (într-acoace) pot avea un complement în genitiv dacă este exprimat printr-un substantiv abstract.

3. *Milites reipublicse Catilinse* **obviam** *fuerunt* (Soldații republicii **au** întîmpinat pe Catilina).

Unele adverbe, derivate din adjective, au complementul lor în acelaşi caz ca şi adjectivele din care derivă.

4. **Pridie** *Kalendas Ianuarias consules magistratum inibant* (Consulii intrau în funcție în ajunul Calendelor lunii ianuarie). **Postridie** *eius diei. Csesar castra movit* (A doua zi Caesar a mutat tabăra). (Cees. *B.G.* I, 15, 1))

Adverbele de timp *pridie* (în ajun) şi *postridie* (a doua zi au după dînsele un complement în cazul *acuzativ;* dacă însă complementul acestor adverbe este exprimat prin substantivul *dies,* se aşază în cazul genitiv.

Complementul interjecției

1. **En** *ipse capellas ago* (Uite, eu însumi îmi mîn căprițele). **Ecce** *tuse litterse* (Iată scrisoarea ta).

Interjecţiile *en* (uite) şi *ecce* (iată) au complementul în cazul *nominativ.*
2. O ! *fallacem hominum spem fragilemque fortunam!* (O ! speranţă amăgitoare a oamenilor şi soartă nestatornică) ! (Cic. *De orat.* III, 2, 7) O ! *me hominem infelicem* (O ! nefericitul de mine). **Proh** ! *vim incredibilem moles-tiarum* (O, ce izvor nesfîrşit de mîhniri) ! (Cic. *ad Attic.* X, 10, 6).
Interjecţiile *O* /, *heu* (hei), *proh* (oh) au complementul în cazul *acuzativ.*
3. Vse, *animo ingrato* (Vai de sufletul nerecunoscător). *Hei, tibi insano* (vai ţie, nebunule) !
Interjecţiile : *vse* (vai!), *hei* (ei) etc. au complementul în cazul dativ.
4. Macte, *homine forti* (curaj, om viteaz).
Interjecţia macte are complementul în cazul *ablativ.*
Versiune
EPAMINONDAS
In Epaminonda, ad magnam corporis firmitatem pluia etiam animi bona accesserant. *Quod virtutum* excogitari poterat, in eo inveniebatur. Erat enim modestus, prudens, gravis, peritus belii, fortis mânu, animo maximo, adeo veritatis diligens ut ne ioco quidem mentiretur. Idem erat continens, clemens admirandum ad modum, studiosus audiendi. Cum *aliquid mali* in civităte perpetratum esset, ei erat *affatim sapientise* ut veritatem inveniret. Item cum in circulum venisset in quo aut de re publica disputaretur, aut de philosophia sermo haberetur, *nemo civium preesentium meliorem sententiam* dabat, et nunquam inde prius discessit quam ad finem sermo esset adductus. Paupertatis adeo patiens fuit ut de republica *nihil bonorum* prseter gloriam ceperit. Ideo *quis hominum* eum non laudaret nam *.ubinam gentium* homo clarior vixit ? *En hic fuit Epaminondas !*
După *Cornelius Nepos*
Tem A
PRIMĂVARA ŞI VARA
A încetat *(cesso)* iarna *(hiems).* Cine dintre oameni nu este fericit *(felix),* căci ce *(quid)* rău *(malum)* mai cumplit *(atrox)* se poate închipui decît frigul *(frigus)* iernii? Vai de oamenii săraci! începe *(incipio)* însă *(autem)* un nou *(novus)* timp *(tempus)* al anului *(annus),* primăvara *(ver) !* Nimeni dintre oameni nu mai doreşte *(desidero)* frigul *(frigus);* iarba *(herba)* şi florile *(flos)* îmbracă *(vestio)* pămîntul *(terra)* mult timp *(diu)* golit *(nudatus)* de crivăţ *(ventus aquilo).* Vreme îndelungată *(diu)* frigul *(frigus)* a înţepenit *(impedio)* fluviile *(flumen).* Destulă *(satis)* zăpadă *(nix)* a fost. Peste toate *(ubicumque)* locurile *(locus)* se vedea *(video)* numai *(solus)*

zăpadă. Dar *(sed)* acum *(nune),* primăvara *(ver),* fluviile libere *(liber)* străbat *(permeo)* cîmpurile *(campus).* Iată *(en)* plugarul *(agricola)* brăzdează *(seco)* pămîntul *(terra)* cu fierul plugului *(vomer)* şi dă pămîntului *(ager)* belşug *(abunde)* de semințe *(semen).* Lumina *(lux)* soarelui *(sol)* şi iarba nouă *(novus)* desfătează *(delecto)* turmele *(pecus)* şi păstorii *(pastor)* veseli *(Isetus)* fac să răsune *(persono)* dumbrăvile *(nemus)* de strigăte *(clamor).* Iată *(eece)* cît de mare *(quantum)* bucurie *(gaudium)* este pretutindeni! Apoi în locul primăverii vine *(venio)* vara *(sestas).* Care dintre băieți *(puer)* nu cîntă *(canto)?* Roadele *(fruges)* acoperă *(operio)* ogoarele *(ager)* şi plugarii *(agricola)* barnici *(sedulus)* culeg *(colligo)* atîtea *(tantum)* bucate *(fruges).* Multă *(multum)* bucurie *(laetitia)* este peste tot.

Complementele circumstanțiale

Partea secundară de propoziție care întregeşte înțelesul unui predicat sau al unui verb, exprimînd felurite împrejurări (circumstanțe) se numeşte **complement circumstanțial.** în limba latină, complementele circumstanțiale sînt de mai multe feluri şi anume :

1) de cauză, 2) de mod, 3) de loc, 4) de timp, 5) de instrument, 6) de măsură, 7) de relație.

Complementul circumstanțial de cauză

1. *Exercitus* **fame** *interiit* (Armata a pierit de foame). **Diversis duobus vitiis, avaritia** *el* **luxuria** *laborabat civitas Romana* (Republica romană suferea din pricina a două vicii diferite, lăcomia de bani şi desfrîul) (Liv. XXXIV, 4, 2). *Regale civitatis genus non tam regni quam regis* **vitiis** *repudiatum est* (Orînduirea regală a statului a fost înlăturată, nu atît prin viciile cîrmuirii, cît prin cele ale regelui) (Cic. *de Leg.* III, 7, 15). *Oratorum aut* **interitu** *aut* **îuga** *primas in causis agebat Hortensius* (Fie din cauza morții, fie din cauza fugii oratorilor, Hortensius deținea primul rang în elocința judiciară). (Cic. *Rrut.* 99, 308) iEgri **morbo gravi** (Bolnavi de boală grea).

Cauza efectivă sau motivul care provoacă o acțiune sau o stare formează **complementul circumstanțial de cauză.** Acest complement arată cauza care din afară produce asupra subiectului acțiunea sau starea exprimată prin predicatul sau verbul din propoziție. Acest complement circumstanțial stă în cazul **ablativ fără prepoziție** şi se numeşte *Ablatieus causae efficientis.*

El se întrebuințează mai ales cu verbe de formă pasivă sau verbe intranzitive, ca: *intereo* (pier, mor), *cresco* (cresc); sau chiar cu adjective de origine verbală care au înțeles pasiv sau care pot fi transformate în verbe de formă pasivă, ca : *seger = affec-tus* (bolnav).

2. *Naves onerarias Dolabella* **ea mente** *comparavit ut Italiam peteret* (Dolabella a pregătit corăbii de transport cu acea intenție ca să atace Italia) (Cic. *ad Fam.* **XII,** 14, 1). Voluntate *discendi Cicero in Grseciam ivit* (Cicero a mers în Grecia din voința de a învăța).

Cauza interioară, adică aceea care este cuprinsă chiar în subiect şi-1 face să acţioneze, se exprimă tot prin cazul **ablativ** fără **prepoziţie,** numit *Ablativus causee moventis.*
Acest complement circumstanţial de cauză se întrebuinţează cu verbele şi expresiile care înseamnă o stare sufletească sub a cărei influenţă lucrează subiectul.
3. **Delicto** *dolere,* **correctione** *gaudere oportet* (Trebuie să ne întristăm de greşala săvîrşită şi să ne bucurăm de dojana) (Cic. *Lml.* 24, 90). *Non dici potest quam flagrem* **desiderio** *Urbis* (Nu se poate spune cît ard de dorul Romei). (Cic. *ad Attic.* V, 11, 1).
Verbele sau adjectivele de origină verbală care exprimă un sentiment sau o stare a corpului pot avea un complement circumstanţial de cauză aşezat în cazul *ablativ fără prepoziţie.*
a) Printre aceste verbe se citează : *angor* (sînt îngrijorat), *ardeo* (ard de dorinţă), *delecto* (desfătez), *doleo* (jelesc, sufăr), *exsulto* (tresar de bucurie), *gaudeo, Isetor* (mă bucur), *glorior* (mă fălesc), *msereo* (mă întristez), *superbio* (mă trufesc) etc.
b) Printre adjective se citează : *anxius* (îngrijorat), *fessus* (obosit), *lassus* (ostenit), *maestus* (trist), *superbus* (trufaş) etc.
Cicero **eloquentia** *excellit* (Cicero se distinge prin elocinţă). *Vir* **magni-***animi insignis* (Bărbat însemnat prin măreţia sufletului).
Verbele : *antecello* (întrec), *excello* (mă disting), *praesto* (sînt mai presus) şi adjectivele : *excellens* (distins), *illustris* (vestit), *insignis* (însemnat) pot avea un complement circumstanţial de cauză care cuprinde în el şi ideea de instrument.
5. *Qui* **ob aliquod emolumentum suum** *cupidius aliquid dicere videnlur, iis credi non convenit* (Nu se cuvine să credem în acei martori care par că spun ceva cu mai multă înflăcărare din pricina vreunui interes) (Cic. *pro Font.* 8, 17). *Amo amicum* **ob servatam amicitiam (îmi** iubesc prietenul pentru prietenia lui nezdruncinată). *Dumnorix minimum* **propter adolescentiam** *domi poterat* (Dumnorix avea foarte puţină trecere în ţara lui din pricina tinereţii lui) (Cses. *B.G.* I, 20, 2). Ex sere **alieno** *commota civitas* (Statul a fost tulburat din pricina datoriilor băneşti) (Cic. *de Rcp.* II, 33, 58). **Qua** ex causa *mulţi cives ab officio defecerunt* (Din această pricină mulţi cetăţeni au lipsit de la datoria lor). *Quod turn* ex **me** *doluisti nune ut duplicatur tuum* ex **me** *gaudium, praesiabo* (Pentru că atunci ai suferit din pricina mea, acum voi face aşa ca să se îndoiască (dubleze) bucuria ta din pricina mea) (Cic. *ad Fam.* XVI, 21, 3). *Collis, qui vix* **prse multitudine** *hominum cerni poterat* (Un deal care abia putea fi zărit din cauza mulţimii de oameni) (Cses. *B. G.* VII, 44, 1).
Complementul circumstanţial de cauză se mai poate exprima printr-una din prepoziţiile următoare cu substantivul în cazul cuvenit:
a) **propter** *cu acuzativul* cînd se exprimă un fapt real şi cunoscut de toţi;
b) **ob** *cu acuzativul* cînd se exprimă un motiv care există numai în cugetul celui care vorbeşte;

c) prae *cu ablativul* numai cînd este vorba de un obstacol sau o împiedicare pentru îndeplinirea acțiunii exprimată prin verb;
d) ex *cu ablativul* spre a exprima nu numai motivul acțiunii ci şi o consecință a ei.
Complementul circumstanțial de mod
1. *Quid est aliud, Gigantum* **modo,** *pugnare cum diis, nisi repugnare naturee* (Ce alt ceva înseamnă a te lupta cu zeii, după chipul giganților, decît **a** te împotrivi naturii) (Cic. *Cato Maior,* 2, 5). *Miltiades* summa sequitate *res Chersonesi constituit* (Miltiade a orînduit treburile din Chersones cu cea mai mare dreptate) (Corn. Nepos, *Milt.* 2, 2). *Stellse circos suos orbesque conficiunt* **celeritate mirabili** (Stelele îndeplinesc cercurile şi orbitele lor cu o iuțeală minunată) (Cic. *de Repub.* VI, 15, 15). *Csesar* **mânu militari** *urbem occupavit* (Caesar a ocupat oraşul cu forța armată).
Chipul sau modul în care se face o acțiune sau împrejurarea care însoțeşte acea acțiune, formează **complementul circumstanțial de mod** care stă în cazul **ablativ,** de obicei fără prepoziție, mai ales cînd cuvîntul, prin care se exprimă acest complement circumstanțial, înseamnă el însuşi «mod », ca : *modus* (mod), *ratio* (chip), *ritus* (ritual, datină), *mos* (obicei), sau cînd complementul circumstanțial este exprimat printr-un substantiv fără determinare.
2. *Albucium* cum **multa venustate** *et* **omni sale** *Lucilius risit* (Scriitorul Lucilius a rîs de Albucius cu mult farmec şi cu tot spiritul) (Cic. *De finibus,* I, 3, 9). *Milites* **magno cum gaudio** *de Numantinis triumphant* (Soldații trium-fează cu mare bucurie după războiul cu numantinii). *Opprimi me onereofficii malo, quam id quod mihi* **cum fide** *semel impositum est, aut propter perfidiam abiicere, aut propter infirmitatem animi deponere* (Prefer să fiu strivit de povara datoriei, decît să arunc de la mine, din pricina nesincerității, ceea ce mi-a fost o dată impus cu credință, sau să-1 părăsesc din pricina slăbiciunii sufletului). (Cic. *pro Rose. Amer.,* 4, 10).
Complementul circumstanțial de mod se exprimă prin cazul **ablativ** însoțit de prepoziția **cum,** atunci cînd substantivul este însoțit de un adjectiv sau pronume. Acest ablativ se numeşte *ablativus sociativus.*
Notă. JVu se întrebuințează însă prepoziția **cum** atunci cînd complementul circumstanțial de mod arată starea unei părți a corpului, chiar dacă substantivul este însoțit de un adjectiv. Exemple : **omni pede** *stare* (a sta bine pe picioare) ; **pedibus aequis** *con-gridi* (a ataca în acelaşi timp) ; *urbs* **mânu** *munitissima* (oraş foarte întărit cu mîna) ; **manibus** sequis (cu rezultat egal).
3. *Catilina semper* **magno comitatu** *per Urbem ibat* (Catilina mergea totdeauna cu mare alai prin Roma) (Sall. *Cat.* V, 2). *Hortensius ad me* **multis cum sociis** *venit* (Hortensius a venit la mine cu mulți tovarăşi).
Cînd complementul circumstanțial de mod exprimă o însoțire de persoane se întrebuințează cazul **ablativ** cu prepoziția **cum,** afară de substantivul *comitatus* care se pune la *ablativ fără prepoziție.*

Nota 1. Cînd se exprimă o însoţire printr-un nume de lucru, pe care cineva îl poartă cu sine, se întrebuinţează *ablativus sociativus,* însoţit totdeauna de prepoziţia *cum.* Exemplu : *Catilina in senatu* **cum** armis *erat* (Catilina sta în senat înarmat).
Nota 2. Calităţile trecătoare şi mai ales cele fizice se exprimă prin cazul *ablativ fără prepoziţie (Ablativus qualităţis).* Exemplu: *Virgo* pulchra facie (fecioară cu faţa frumoasă); *caniş* propendentibus auribus (cîine cu urechi blegi); nigris *vel* glaucis **oculis** (cu ochii negri sau albaştri). Vezi şi atributul substantival § 5 b).

V« r si u n e

LACEDJEMONH

Victi Lacedsemonii, *more maiorum,* non ipsi tantum, sed etiam coniuges liberique *magno animo* fortunam tulerunt. Nemo enim in acie saluţi pepercit. Mulţi viri *propter vulnera* mortui sunt. Sed nulla mulier, *dolore commoto,* amissum coniugem flevit. Filiorum mortem senes laudabant neque eorum *morte maesti* erant, sed per urbem *nudis pedibus* ibant ut saucios exciperent. Patribus in acie caesis filii gratulabantur. Omnes, *multis cum lacrimis,* suam sortem dolebant, quod non ipsi pro patrise libertate ceciderant. Patentibus omnibus domibus saucios *magno cum gaudio* excipiebant, vulnera eorum *maxima cura* curabant, lassos reficiebant. Nullus erat in urbe strepitus, nulla trepidatio. *Quam ob rem* nemo *magno comitatu* viis procedebat. Omnes rempublicam magis quam privatam fortunam lugebant.

După *Justinus*

IVe m ă

ATACUL» TJNEI-yTABERE ROMANE

Duşmanii *(hostis)* pe neaşteptate *(de improviso)* aleargă *(advolo)* în marş forţat *(iter maximum)* la tabăra de iarnă *(hiberna)* a lui Cicero. Ei încep *(incipio)* să atace cu mare curaj *(animus)* legiunea. Ai noştri repede *(celeriter)* aleargă *(concurro)* la arme *(arma)* şi se urcă *(conscendo)* cu mare avînt *(impetus)* pe metereze *(vallum).* Sînt trimise *(mitto)* de către Cicero scrisori *(litterse)* la Csesar. Din pricina laşităţii *(ignavia)* ştafetele *(nuntius)* sînt capturate *(intercipio).* Noaptea *(noctu)* soldaţii celor 120 de turnuri *(turris)* sînt deşteptaţi cu o iuţeală *(celeritas)* de necrezut *(incredibilis).* în ziua *(dies)* următoare *(posterus)* duşmanii atacă *(oppugno)* tabăra *(castra)* cu mai mare curaj *(fortitudo)* şi umplu *(compleo)* şanţul *(ţossa).* In acelaşi chip *(ratio)* se rezistă dinspre partea a lor noştri. Din pricina rănilor *(vulnus)* cad mulţi soldaţi. Acelaşi lucru *(idem)* se întîmplă *(fio)* din nou *(deinceps)* în celelalte zile. Nici o parte din timpul *(tempus)* nopţii *(nocturnus)* nu este întreruptă *(intermitto)* munca *(labor).* Nici celor bolnavi *(xger)* din pricina rănilor, nici celor obosiţi *(fessus)* de muncă nu li se dă putinţa de odihnă *(quies).*

Csesar

Complementul circumstanţial de loc

Partea secundară de propoziţie care întregeşte înţelesul unui verb şi exprimă o idee de loc se numeşte **complement circumstanţial de loc.** Acest complement circumstanţial, în limba latină, se aşază fie în cazul *ablativ,* fie în cazul *acuzativ,* cu sau fără prepoziţie, fie în cazul *genitiv* fără prepoziţie, potrivit cu întrebarea la care răspunde şi cu cuvîntul prin care este exprimat.

întrebările la care răspunde complementul circumstanţial de loc din limba latină sînt în număr de 4 (patru) : **ubi?** (unde), **quo?** (încotro), **unde? (de** unde), **qua?** (pe **unde).**

I. La întrebarea uM? (unde) :

1. *Regulus* in **Africa** *captus est* (Regulus a fost făcut prizonier în Africa). **In via Appia** *Clodius occisus est* (Clodius a fost ucis pe calea Appia). **In imperio** *populi Români* (In stăpînirea poporului roman). (Cic. *pro Ligario,* 3, 7).

Spre a arăta locul în interiorul căruia se întîmplă, există ceva sau se îndeplineşte acţiunea exprimată de predicatul propoziţiei sau de alt verb, se întrebuinţează cazul **ablativ** cu prepoziţia in, numit *Ablativus loci.*

2. a) *Rhodanus* **nonnullis locis** *vado transitur* (In unele locuri Ronul este trecut prin vad). (Cses. *B.G.* I, 1, 5). *Oppidum erai* **altissimo** *et* **munitissimo loco** (Oraşul se afla pe un loc foarte înalt si foarte întărit). (Cic. *ad. Fam.* XV, 4, 10).

Se întrebuinţează totuşi **ablativ fără** prepoziţia in spre a exprima un complement circumstanţial de loc la întrebarea **ubi,** în următoarele cazuri:

Cu substantivul **locus** (loc) luat cu înţeles propriu sau figurat dacă este însoţit de un adjectiv sau **de** un pronume care-1 determină.

b) *Delectus* **tota Italia** *habiti sunt* (S-au făcut recrutări în toată Italia). *Afranius Petreiusque* **toto flumine Hibero** *naves conquirere iubent* (Afranius şi Petreius poruncesc să se caute corăbiile pe tot întinsul fluviului Ebru). (Cses. ***B. G.*** **I,** 61, 4). **Medio templo** *statua Iovis erat* (In mijlocul templului era statuia lui Jupiter).

Cu oricare alt substantiv însoţit de unul din adjectivele : *omnis* (tot, întreg), *universus* (general), *totus* (tot), *medîus* (mijlociu) spre a arata locul în care se întîmplă acţiunea sau spaţiul pe care **ea** se întinde.

Nota 1. Se întîlneşte rareori *ablativul fără* prepoziţia *in* cînd substantivul, prin care se exprimă ideea de loc la întrebarea *ubi,* este însoţit de alt adjectiv, în afară de cele citate mai sus, nu numai la poeţi, ci chiar şi în operele lui Cicero sau Ca^sar. Exemple : *Molus* Tasto antro *ventos imperio premit* (iEolus ţine sub stăpînirea sa vînturile într-o peşteră imensă) (din Vergilius, iEneis **I,** 52). **Plano litore** *naves constituit* (a oprit corăbiile la ţărm drept). (Caes. *B. G.* IV, 23, 6).

Nota 2. Poeţii îşi iau libertatea (licenţă poetică) de a întrebuinţa cazul *ablativ fără* prepoziţia *in* cu un nume de ţară, fără a fi însoţit de vreun adjectiv. Exemplu : *Mneas bellum ingens geret* **Italia** (iEneas va purta un război foarte mare în Italia). (Vergilius, *JEneis* I, 52).

c) *Ariovistus* castris *se tenebat* (Ariovistus stătea în tabără). (Cses. *B.G.,* I, 40,8). *Csesar exercitum* castris *continuii* (Gsesar a reţinut armata în

tabără). (Cses. *B.G.* II, 11, 2). *Latina opera* suiş îinibus *continentur* (Operele latine sînt grăniţate între hotarele lor).

Cu verbele care cuprind în ele ideea de loc, ca : *tenere, se tenere, continere, se continere* complementul circumstanţial de loc cu întrebarea *ubi,* exprimat prin cazul *ablativ fără* prepoziţia *in,* mai cuprinde şi ideea de instrument pe lingă cea de loc.

d) *Aut* urbe, *aut* portibus *recipere* (a primi sau în oraş sau în porturi). (C*s. *B. Civ.* I, 35, 5). *Iile hostium se habiturum numero confirmat si aut Ambiorigem aut eius legatos* îinibus suiş *recepissent* (El îi informează că-i va socoti în numărul duşmanilor dacă vor fi primit în hotarele lor sau pe Ambiorix sau pe solii acestuia). (Ca3S. *B.G.* V, 41, 4). *Consules edixerunt ne quis* urbe, tecto, lare, mensa *hostem reciperet* (Consulii au poruncit ca nimeni să nu primească pe vreun duşman în oraş, în casă, la vatră, la masă).

Tot prin cazul *ablativ fără* prepoziţia *in* se exprimă complementul circumstanţial de loc îa întrebarea *ubi* cu expresiile : *recipere* (mai rar *accipere), aliquem* tecto, civitate, urbe, mcenibus, mensă etc. (a primi pe cineva în casă, în cetate, în oraş, la masă etc).

e) Carthagine *quotannis annui bini* reges *creabantur* (în fiecare an, în Cartagina, se alegeau cîte doi regi pe un singur an). (Corn. Nep. *Hann.* 7, 4). Athenis *Miltiades magnum exercitum paravit* (In Atena Miltiade a pregătit o mare armată). (Corn. Nep. *Milt.* 2).

Cu numele de oraşe şi de insule mici de declinarea I (întîia) sau de declinarea a Il-a (doua), întrebuinţate numai la numărul plural *(pluralia tantum),* cît şi cu cele de declinarea a **III-a** (treia), fie în singular, fie în plural, complementul circumstanţial de loc cu întrebarea *ubi* se exprimă prin cazul *ablativ fără* prepoziţia *in.*

3. *Certius est me esse* Romae *quam te Athenis* (Este mai sigur că eu mă aflu la Roma decît tu în Atena). **Corinthi** *mulţi iuvenes artem loquendi discebant* (în Corint mulţi tineri învăţau arta vorbirii).

Numele de oraşe şi de insule mici de declinarea I (întîia) sau a Il-a (doua) întrebuinţate numai la singular *(singularia tantum)* stau în cazul genitiv spre a arăta locul unde se întîmplă o acţiune, răspunzînd la întrebarea *ubi.* Acest caz este o urmă a unui vechi caz — locativus — dispărut din limba latină.

4. **Domi** *mânere malo* (Prefer să rămîn acasă). *Vidi hominem* **numi** *iacentem* (Am văzut un om zăcînd pe pămînt). *Meus frater* **ruri** *habitat* (Fratele meu locuieşte la ţară).

Substantivele *domus* (casă), *humus* (pămînt) şi *rus* (proprietate rurală, ţarină) şi-au păstrat vechiul lor *locativ* în formele : *domi* (acasă), *humi* (la pămîut), *ruri* (la ţară).

5. In oppido Athenis *Cicero artem dicendi didicit* (Cicero a învăţat arta vorbirii în oraşul Atena). In urbe Veiis (în oraşul Vei).

Cînd numele propriu de oraş sau de insulă mică este precedat de unul din apelativele: *urbs* (oraş), *oppidum* (oraş), *locus* (loc) atunci atît apelativul cît şi numele de oraş sau de insulă, la întrebarea *ubi,* se aşază în cazul *ablativ* precedat de prepoziţia *in.*

Dacă însă *apelativul* este aşezat după numele propriu de oraş sau de insulă şi-i serveşte drept *apoziţie,* atunci apelativul stă în cazul *ablativ* cu sau fără prepoziţia *in,* iar numele propriu stă în cazul impus de declinarea căreia îi aparţine (cele de declinarea I-a (întîia) sau de a Ii-a (doua) *singularia tantum* stau în cazul *genitiv,* iar cele *pluralia tantum* din aceleaşi declinări cît şi cele de declinarea a IlI-a (treia), fie de numărul singular, fie de numărul plural se aşază în cazul *ablativ).* Exemple : *Hannibal vixit* **Carthagine, in oppido** *quondam* **celebri** (Anibal a trăit în Cartagina, oraş vestit odinioară). (Corn. Nep. *Hannib.* 1). **Troise, in urbe magna,** *bellum atrocissimum fuit* (La Troia, în marele oraş, a fost un război foarte crîncen).

Notă. Substantivul *domus* cînd este însoţit de un pronume posesiv sau de un atribut substantival în cazul genitiv, se aşază sau în cazul *locativ* sau în cazul *ablativ* precedat de prepoziţia *in.* Exemple : **domi** tm» (acasă la tine) sau **in domo tua** (în casa **ta); domi Iratris mei** (acasă la fratele meu) sau **in domo fratris mei** (în casa fratelui meu).

6. Apud Helvetios *longe nobilissimus fuit et ditissimus Orgetorix* (La helveţi cel mai nobil şi cel mai bogat a fost Orgetorix). (Cses. ***B.G.*** **I,** 2, **1). Apud Cannas** *magnum prcelium commissum est* (La Cannse, s-a dat o mare bătălie) *Hodie* **apud îratrem** *fui* (Astăzi am fost la fratele meu).

La întrebarea *ubi* spre a arăta împrejurimile unei localităţi sau numele unui popor la care se întîmplă ceva, sau al unei persoane în a cărei locuinţă se petrece acţiunea, se întrebuinţează cazul acuzativ precedat de prepoziţia **apud.**

II. La întrebarea **quo?** (încotro)

1. *Victus Antonius* in Grseciam *profugit* (Antonius înfrînt a fugit în Grecia). *Hannibal per Alpes* **in Italiam** *descendit* (Anibal, peste Alpi, s-a coborît în Italia). (Liv. XXI, 4).

Cu numele de ţări sau de insule mari, complementul circumstanţial de loc răspunzînd la întrebarea *quo,* se pune în cazul **acuzativ** cu prepoziţia in.

Notă. Totuşi, cu numele de ţări, de insule mari sau cu oricare substantiv comun, poeţii latini întrebuinţează *acuzativul fără* prepoziţia *in* spre a exprima un complement circumstanţial de loc care răspunde la întrebarea *quo.* Exemple : **Italiam Lavinaque** *venit litora* (A venit în Italia şi pe ţărmurile laviniene) (Verg. *Mneis,* I, 2). *Devenere* **locos laetos** et **amoena vireta** (Au sosit la nişte locuri rodnice şi la nişte tufişuri plăcute). (Verg. *Mneis,* **VI,** 696).

2. a) *Victis exercitibus, Hannibal* **Romani** *ire constituit* (După înfrîngerea armatelor (romane), Anibal a hotărît să meargă la Roma). **Delum** *navigare* (A naviga spre insula Delos). Navigabat Syracusas (Călătorea cu corabia spre Siracuza).

Spre a arăta direcţia sau ţinta spre care se îndreaptă cineva, complementul circumstanţial de loc, care răspunde la întrebarea **quo,** stă în cazul **acuzativ tară prepoziţie,** atunci cînd este exprimat printr-un *nume de oraş* sau *de insulă mică.*

b) Abi **domum** (Pleacă acasă) 1 *Post victoriam, Cincinnatus* **rus-***reversus est* (După biruinţă, Cincinnatus s-a înapoiat la ţară).

Qnd complementul circumstanțial de loc, răspunzînd la întrebarea *quo,* este exprimat printr-unul din substantivele **domus** sau **rus,** se aşază tot în cazul *acuzativ fără prepoziție.*

Notă. Dacă substantivul *domus* este însoțit de un pronume posesiv sau de un substantiv în cazul genitiv şi are rol de complement circumstanțial de loc, cu întrebarea quo, el stă în cazul *acuzativ fără prepoziție.* Exemplu : **Doinum** meain *consul venit* (Consulul a venit în casa mea). Domum Crassi *mulți senatores se contuUrunt* (Mulți senatori s-au dus acasă la Crassus).

Dacă însă substantivul *domus* este însoțit de oricare alt pronume afară de cel posesiv, sau de un adjectiv, el stă în cazul *acuzativ* cu prepoziția *in.* Exemplu : **In domum parvam,** *sed* **pulchram** *te invito* (Te poftesc într-o casă mică, dar frumoasă).

3. a) *Galii* **ad Âlesiam** *proficiscuntur* (Gallii pleacă spre Alesia). (G«s. *B.G.* VII, 68, 2).

Cu numele de oraşe şi de insule mici, complementul circumstanțial de loc, răspunzînd la întrebarea *quo,* stă în cazul acuzativ, precedat de prepoziția ad spre a arăta că mişcarea se face *numai pînă în împrejurimile oraşului sau ale insulei mici, fără a intra în interiorul lui.*

b) *Hannibal* **ad** Antiochum *confugit* (Anibal a scăpat cu fuga la Antioh). (Corn. Nepos. *Hannib.).*

Complementul circumstanțial de loc răspunzînd la întrebarea **quo,** cînd este exprimat printr-un *nume de persoană,* se pune tot în cazul **acuzativ** precedat de prepoziția **ad.**

III. La întrebarea **unde?** (de unde).

1. *Removit pre&sidium* ex **loco** (A alungat trupa de întărire din (acel) loc). *Pugnacit* ex **equo** (A luptat de pe cal). *Reverti* ex itinere (A se înapoia din drum). Ex **arbore** *suspendere* (A spînzura de copac).

Complementul circumstanțial de loc, răspunzînd la întrebarea unde (de unde), care întregeşte înțelesul unui verb ce exprimă ideea de mişcare, stă în cazul **ablativ** cu prepoziția ex sau e.

2. a) *Pompeius* **Luceria** *proficiscitur Canusium* (Din Luceria Pompei pleacă la Canusium). (C«s. *B.C.* I, 24, 1). *Ecquam tu advexisti ancillam* **Rhodo?** (N-ai adus tu oare o anumită sclavă din Rodos?) (Plaut. *Mere.* 390). *Mschines* **Athenis** *cessit(* Eshine s-a retras din Atena).

Complementul circumstanțial de loc, răspunzînd la întrebarea **unde,** cînd este exprimat printr-un nume de oraş sau insulă mică, stă în cazul **ablativ fără prepoziție,** spre a arăta locul de unde pleacă cineva.

b) *Amicus* **domo** *profectus est* (Prietenul a plecat de acasă). **Rure** *rediit senex* (Bătrînul s-a înapoiat de la țară).

Tot în **ablativ** îără prepoziție se aşază şi substantivele *domus* şi *rus (domo, rure)* cînd servesc drept complemente circumstanțiale de loc răspunzînd la întrebarea *unde* şi exprimă *plecarea de acasă, de la tară.*

Notă. Complementul circumstanțial de loc, răspunzînd la întrebarea **unde** şi exprimat prin nume de oraşe stă în cazul **ablativ** precedat de prepoziția ab (a)[1] în următoarele cazuri:
a) Cînd se precizează că o persoană pleacă din împrejurimile unui oraş : C«sar *maturat* ab **Urbe** *proficisci* (Cffisar se grăbeşte să plece din Roma). (Caes. *B. G.* I, 7, 1).
b) Cînd se exprimă numai ideea de direcție dintr-un anumit loc către alt anumit loc, fără să existe, în propoziție, un verb de mişcare : *Erat iter* **a fiullia** *in Jtaliani* (Exista drum din Gallia în Italia).
c) Cînd se precizează că cineva pleacă din locuința unei persoane : *Frater meus* a **Crasso** *abiit* (Fratele meu a plecat din casa lui Crassus).
3. a) *Pellere aliquem* **regno** (a alunga pe cineva din domnie). *Amonit hostes* **loco opportuno** (A înlăturat (a scos) pe duşmani de pe poziția prielnică). *Deiicere aliquem* **honore** (A răsturna pe cineva din rang).
In cazul **ablativ fără prepoziție** stă complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **unde** (de unde) atunci cînd depinde de unul din verbele : *moveo, amoveo* (despart, înlătur) *pello, depello, expello* (alung, izgonesc); *deiicio, eiicio* (resping, azvîrl) etc. b) *Intercludere aliquem* **commeatu** (a împiedica pe cineva de la aprovizionare). *Abstinere manus* **ab alienis** (a-şi îndepărta mîinile (a nu se atinge) de bunurile străine). *Abstinere milites* **a praeda** (a opri pe soldați de la pradă). *Desistere* **conatu** (a renunța la o încercare). *Supersedere* **labore** (a se cruța de **o** trudă). *Prohibere aliquem* **fuga** (a opri pe cineva din fugă).
Verbele *arceo, prohibeo* (opresc) ; *excludo, intercludo* (înlătur, îndepărtez) ; *abstineo* (rețin, opresc) ; *desisto* (mă las de) ; *super-sedeo* (mă abțin, mă cruț) etc. impun ca complementul circumstanțial de loc la întrebarea **unde** (de unde) să fie exprimat prin cazul *ablativ fără prepoziție* sau să fie precedat de una dintre prepozițiile **de,** ex (e), **ab** (a).
4. Parente *P.* *Sestius natus est* **homine** *et* **sapienți** *et* **sancto** *et* **severo**
(P. Sestius s-a născut dintr-un tată, om pe cît de înțelept, pe atît de neprihănit şi sever). (Gic. *pro Sestio,* 3, 6). **Nobili genere** *nati* (Născuți din neam **nobil).** (Cic. Fer. V, 70, 180). *Illorum* **sanguine** *creatos* (Zămisliți din sîngele acelora). (Cic. *De lege agr.* **II, 1,** *i).*
Originea sau **obîrşia** cuiva se exprimă prin cazul **ablativ fără prepoziție** *(ablativus originis).* Acest ablativ este întrebuințat numai pe lîngă participiile care au înțeles de naştere, ca : *natus* (născut), *prognatus* (născut), *genitus* (născut), *ortus* (răsărit, născut), *satus* (sădit, născut), *creatus* (zămislit, născut), *oriundus* (care se va naşte), *editus* (izvorît, născut).
[1] Faptul că numele de persoane, în rolul de complement circumstanțial de loc, au construcții aparte (la întrebarea *ubi, acuzativ cu apud;* la întrebarea *quo, acuzativul cu ad,* iar la întrebarea *unde, ablativul cu ab),* pentru că cineva nu poate fi în interiorul, nu poate merge în interiorul şi nici nu poate pleca din interiorul unei persoane, ci poate fi *lingă, în apropierea* şi poate pleca *de lingă* o persoană; şi faptul că numele de oraşe au şi ele construcții identice cu cele ale numelor de persoane, la aceleaşi întrebări, dovedesc că *acuzativul cu apud, acuzativul cu ad* şi *ablativul cu ab,* întrebuințate cu numele de oraşe, în rolul de complemente circumstanțiale de loc, exprimă : la întrebarea **ubi** şederea *lingă o localitate,* la întrebarea **quo** mergerea *în apropiere* de o localitate, la întrebarea **unde** plecarea de *lîngă o localitate.*

Pe lîngă oricare dintre aceste participii numele părinților (tată sau mamă) sau cuvîntul *parens* (părinte) sau vreunul dintre substantivele *genus* (neam), *gens, familia* (familie), *locus* (loc, obîrşie), *stirps* (spiță, neam) se pun în cazul **ablativ îără prepoziție.**

Notă. Dacă însă se exprimă originea (obîrşia) mai îndepărtată, din străbuni, se întrebuințează tot cazul *ablativ,* însă precedat de prepoziția *ab* (rar *ex).* Exemple : *Ortus* **ab Tnacho** (Scoborîtor din (strămoşul) Inachus). (Hor. *Carm.* II, 3, 21) ; *Prognati* **ab Tantalo** (Născuți (scoborîți) din (strămoşul) Tantalus). (Ca^s. *B. G.* IV, 18, 1)

IV. La întrebarea **qua?** (pe unde).

1. *Pkosbidas* **per Thebas** *iter fecit* (Febidas a trecut prin Teba). (Corn. Nep. *Pelop.* I, 2). **Per** manus *tradere* (a trece din mînă în mînă). **Per medios hostes** (Prin mijlocul duşmanilor). *Aliquid* **per forum** *ferre* (a duce ceva prin mijlocul forului).

Complementul circumstanțial de loc care răspunde la întrebarea **qua** (pe unde) stă în cazul **acuzativ** precedat de prepoziția **per** cînd este exprimat printr-un nume de oraş sau de insulă mică, precum şi prin oricare alt substantiv comun, spre a arăta *ideea de străbatere.*

2. **Porta Collina** *Urbem intravere* (Au intrat în Roma prin poarta Colină). (Liv. V, 41, 4). *Csesar* **terra marique** *omnes inimicos vicit* (Caesar a învins pe toți duşmanii săi pe uscat şi pe apă). **Dextra** *(parte) Pirseus,* **sinistra** *Corinthus* (Pe partea dreaptă era Pireul, pe stînga Corintul). (Cic. *ad Fam.* **IV,** 5, 4). **Via Aurelia** *profectus est* (A plecat pe calea Appia). (Cic. *Cat.* **II,** 4, 6).

în ablativ îără prepoziție stă complementul circumstanțial de loc care răspunde Ia întrebarea **qua,** cînd este exprimat printr-unul din substantivele *terra* (pămînt), *mare* (marea), în expresia: *terra marique* (pe uscat şi pe apă), *via* (cale), *iter* (drum), *pars* (parte) şi arătînd *calea* sau ***drumul*** pe unde trece cineva.

V. *Milites aggerem latum* **pedes trecentos triginta,** *altum* **pedes octoginta** *extruxerunt* (Ostaşii au înălțat o întăritură lată de trei sute treizeci de picioare şi înaltă de optzeci de picioare). (Liv. VII, 24, 1). *Est locus in carcere, quod Tullianum appellatur, circiter* **duodecim pedes** *humi depressus* (In închisoare se află un loc, numit Tulianum, la adîncime cam de douăsprezece picioare de la pămînt). (Sall. *Cat.* 55, 3). *Teanum abest a Larino* **duodeviginti milia** *passuum* (Teanul este la o depărtare de optsprezece mii de paşi de Larinum). (Cic. *Pro Cluent.* 9, 27).

Spre a exprima întinderea în spațiu a unei acțiuni, distanța străbătută de cineva, sau îndepărtarea de la un loc la altul se întrebuințează **acuzativul îără prepoziție.**

Acest acuzativ este însoțit de un numeral cardinal cînd se exprimă distanța precisă.

Versiune

PAULUS ;£MILIUS IN GRECIA

Perseus, Macedonum rex, atrox Romanorum hostis erat. Eius gloria ingens erat quod Romanos, primum *in Thessalia* et deinde *in Illyria* vicerat. Paulus ./Emilius, *nobili genere natus,* postquam *Romse* consul factus est, Perseum vincere constituit. Ob eam rem *in Italia* magnum exercitum ecm-scripsit, quem *terra marique in Macedoniam* traduxit. Castra *apud Pydnam* posuit. Adventus novi exercitus Romani nuli am formidinem *apud Macedones* movit.

Paulus jEmilîus autem Perseum vincere sperabat quod iam *domi* bonura omen habuerat. Cum *domo* exiret, ei nuntiatum est periisse eius catellam cui Persa nomen erat.

In Macedonia prcelium *loco opportuno* committitur. Brevi Perseus victus est. Post hanc victoriam, Paulus ^Emilius *in Grseciam* ire contendit. Primo haud magno comitatu *per Thessaliam Delphos* petiit. *Delphis, in vestibuh* magni templi columnas, quse antea Persei statuis destinata? erant, suiş statuis destinavit. Postea *Lebadiam* venit. *Lebadise* templum Trophonii adiit. Paulus ^Emilius, *via facillimă Chalcidem* venit *ad* Euripi *spectaculum.*

A Chalcide Aulidem traiecit, urbem claram statione quondam miile navium Agamemnonese classis. Hinc Agamemnon navibus cursum *ad Troiam* petiit, cum eius filia victima aris, voluntate dei, admota esset. *In hac urbe* Paulus templum Diana? invisit. înde *Oropum* ventum est, quod oppidum *ab Athenis multa milia* passuum aberat. Postremo *Athenas ipsas,* omni genere artium insignes, pervenit. Hic *mcenibus* et *tectis* optime receptus est, quam-quam Grabei antea alios advenas *civitate, tectis* et *mensa* non receperant. Cum *Athenis* omnia monumenta pr«ciara vidisset, Paulus *domum* revertere statuit. Iter *per medium mare* et *per Italiam* faciens, *Romam* pervenit ibique senatus ei triumphum decrevit.

După *Titus Livius*

Temă

CĂLĂTORIA PRIETENULUI MEU

Dorind *(cupio)* să cunoască *(cognosco)* diferite *(varius)* ţări şi oraşe străine *(alienus),* Hortensius, prietenul meu, născut *(natus)* în Roma, dintr-o familie *(gens)* nobilă *(nobilis),* a plecat *(proficiscor)* de acasă cu puţini *(pau-cus)* prieteni. De la Brindisium, prin mijlocul mării, a navigat *(navigo)* spre Alexandria. în Alexandria a vizitat monumentele frumoase *(monu-mentum)* ale acestui oraş. De la Alexandria a trecut în Syria. în toată această călătorie *(iter),* pe uscat şi pe apă, a dorit *(cupio)* să cunoască podoabele *(ornamentum)* fiecărei ţări *(civitas)* pe care acasă nu le văzuse.

Trecînd prin Syria, pe căi *(via)* diferite, a ajuns *(pervenio)* în Mesopo-tamia, în ale cărei oraşe *(mcenia)* şi locuinţe *(tectum)* a fost bine primit. Apoi a mers *(eo)* spre Damasc. Aici a vizitat marile temple. Din Damasc a

plecat *(proficiscor)* spre casă şi trecînd *(traiicio)* prin Italia a ajuns la Roma, mulţumit de această frumoasă călătorie.
Istorisirea *(narratio)* acestei călătorii am auzit-o la Hortensius, prietenul meu.
Complementul circumstanţial de timp
I. La întrebarea **quando?** (cînd?)
1. *Rem conficit* **paucis diebus** (Isprăveşte lucrul în puţine zile). *Stella* **triginta annis** *cursum conficit* (Steaua îndeplineşte mersul ei în treizeci de ani). *Uti* **diebus decern** *Numidia decederet* (Să plece din Numidia în zece zile). (Săli. *Jug.* 38, 9). **Temporibus antiquis** *mulţi et clari oratores fuerunt* (în timpurile vechi au existat mulţi oratori vestiţi).
Complementul circumstanţial de timp, care răspunde la întrebarea **quando** (cînd) stă în cazul **ablativ fără prepoziţie** *(Ablativus temporis)* cînd este exprimat printr-un substantiv care arată timpul ca : *tempus* (timp), *annus* (an), *dies* (zi), *hora* (oră). *Numărul* pe lîngă aceste substantive se exprimă prin *numerale cardinale.*
2. **Hac hieme** *multum nivis fuit* (în această iarnă a fost multă zăpadă). INostra setate (pe vremea noastră). **Quinquatribus** *frequenti senătu causam tuam egi* (La sărbătoarea Minervei (quinquatrus), într-o şedinţă numeroasă a senatului am susţinut cauza ta). (Cic. *ad Fam.* **XII,** 25, 1). **Extrema senectute** *Cato linguam greecam didicit* (La bătrîneţe înaintată Cato a învăţat limba greacă). (Cic. *De Orat.* 1, 209). *Consules rem publicam* **pace belloque** *gere-bant* (Consulii cîrmuiau treburile statului în timp de pace si de război). (tiv. II, 1, 1).
Tot în cazul a?)lativ **fără prepoziţie** stă complementul circumstanţial de timp, care răspunde la întrebarea **quando,** atunci cînd este exprimat printr-un substantiv, care arată ideea de timp numai în chip figurat ca : *setas* (vîrstă, epocă, vreme), *senectus* (bătrîneţe), *memoria* (amintire), *pax* (pace), *bellum* (război) în expresia : *pace belloque* (în pace şi război), cînd sînt însoţite de un adjectiv sau altă determinare.
3. **Iuitio anni** *slrenas accepimus* (La începutul anului am primit daruri). *Eius* **adventu** *sol ortus est* (La sosirea lui a răsărit soarele). **Occasu** *solis stellse lucent* (La apusul soarelui lucesc stelele).
în cazul **ablativ fără prepoziţie** stă complementul circumstanţial de timp, la întrebarea **quando,** atunci cînd este exprimat prin vreunul din substantivele : *initium* (început), *principium* (început) sau prin vreun substantiv de declinarea a IV-a (patra) care înseamnă un eveniment sau o împrejurare de timp ca : *adventus* (sosire), *discessus* (plecare), *exitus* (ieşire), *ortus* (răsărit), *occasus* (apus) etc.
Notă. Pe lîngă substantivele care arată ideea de timp, la întrebarea **quando** (cînd), numărul se exprimă prin *numerale ordinale.* Exemple : **Secundo bello** *Punico* (în al doilea război punic). **Septimo decimo anno** *post eius consulatum* (în al şaptesprezecelea an după consulatul aceluia). *Sumus* **anno millesimo noningenteslmo quinquagesimo oetavo** (Sîntem în anul o mie nouă sute cincizeci şi opt).

II. La întrebarea **quamdiu?** (cit timp?)
Qusedam bestiolse **unum** *tantum* **diem** *vivant* (Unele gîze trăiesc doar o singură zi). (Cic. *Tuse.* I, 39, 94). *Troia a Grsecis* **decern** annos *oppugnalur* (Troia este atacată de greci timp de zece ani). Sex **horas** *pugnatum est* (Lupta **s-a** dat timp de şase ore). **Diem noetemque** *milites in opere versantur* (Zi şi noapte ostaşii se îndeletnicesc cu lucrările). **Per viginti annos** *Grseciam visi-tavit* (A vizitat Grecia timp de douăzeci de ani neîntrerupți).
Complementul circumstanțial de timp, care arată *durata timpului* pentru o acțiune şi răspunde la întrebarea *quamdiu* (cit timp) stă în *cazul acuzativ,* însoțit de *numeral cardinal.* Cînd se exprimă *durata neîntreruptă* a lucrării, complementul circumstanțial de timp la întrebarea *quamdiu* (cît timp) stă în *cazul acuzativ cu prepoziția* **per.**
III. La întrebarea **exquo tempore?** sau **quamdudum?** (de cînd, de cît timp).
lam **tertium annum** *grammaticam disco* (învăț gramatica de trei ani). **Abhinc annos triginta** *Romse magna prodigia fuerunt* (Acum treizeci de ani au avut loc la Roma mari minuni). **Ante hos** sex menses *maledixisti mihi* (Cu şase luni mai înainte ai vorbit rău despre mirie).
Complementul circumstanțial de timp care răspunde la întrebarea ex **quo tempore** (de cînd) sau **quamdudum** (de cît timp) stă în **cazul acuzativ fără prepoziție,** dar însoțit de un *numeral ordinal.*
Pentru a exprima timpul scurs între un fapt petrecut în trecut şi momentul în care se vorbeşte, se întrebuințează adverbul **abhinc** urmat de un substantiv în cazul **acuzativ** însoțit de **numeral cardinal.**
Dacă însă complementul circumstanțial de timp, răspunzînd la întrebarea *ex quo tempore,* care arată timpul scurs între un fapt petrecut în trecut şi momentul vorbirii, este precedat de adverbul **ante,** se exprimă prin substantiv în *cazul acuzativ* atunci cînd acest substantiv este însoțit de pronumele demonstrativ, **hic,** hsec, **hoc** şi **numeral cardinal.**
Notă. Dacă substantivul prin care se arată timpul scurs între un fapt petrecut în trecut şi momentul vorbirii nu este însoțit de numeral, se întrebuințează prepozițiile **ab** (a) (de la), ex (e) (din, de la), sau post, urmate de substantiv în cazul cerut de fiecare din ele. Exemple : **Ab hora** octava *ad vesperum* (De la ora a opta pînă seara). **Ab Urbe condita** (De la clădirea Romei). (Liv. I, 1). Ex **illo tempore** (Din acel timp). **Post urbem conditam** (după întemeierea Romei).
Pentru a exprima timpul scurs de Ia un fapt petrecut în trecut şi **pînă** în momentul altei acțiuni, se întrebuințează prepozițiile ab şi **in** sau **ad** urmată fiecare de un substantiv în cazul respectiv.
IV. La întrebarea **quanto tempore?** (în cît timp).
Bellum **novem annis** *gessit* (A purtat războiul în nouă ani).
Complementul circumstanțial, arătînd timpul precis în care cineva face acțiunea şi răspunzînd la întrebarea *quanto tempore,* se exprimă prin cazul **ablativ fără prepoziție,** dar însoțit de un *numeral cardinal.*

V. *Cicero* annos tres et sexaginta *natus mortuus est* (Cicero a murit In vîrstă de şaizeci şi trei de ani).
Amicus meus vicesimum annum agit (Prietenul meu are douăzeci ani).
Vîrsta cuiva se exprimă prin două chipuri:
a) prin participiul perfect pasiv natus însoțit de substantivul annus pus în cazul acuzativ cu un numeral cardinal;
b) prin expresia annum agere, avînd pe lîngă substantivul *annum* un numeral ordinal.
Versiune
QUATTUOR iETATES POPULI ROMANI
Si quis populum Romanum quasi hominem consideret, quattuor gradus eius vitse inveniet. Prima aetas sub regibus fuit prope *ducentos quinquaginta per annos, quibus annis* cum finitimis luctatus est: haec erit eius infantia. Sequens aetas *a Bruto Collatinoque* consulibus in *Claudium Fulviumque consules ducentos quinquaginta annos* patet, *quibus* Italiam subegit. Hoc fuit tempus viris armisque incitatissimum ; ideo quis adulescentiam eius dixerit. Dehincarf *CassaremAugustumducenti sunt* anni, *quibus totum* orbem pacavit: hsec iam ipsa iuventa imperii et quasi qusedam robusta maturitas. *Initio* huius setatis respublica bonis legibus instituta est. *Ab Augusto in sseculum nostrum* haud multo minus ducenti sunt anni, *quibus* inerția Ceesarurn quasi consenuit, nisi quod Traiani principio *temporibus,* praeter spem onxnium, imperii senectus revirescit. *Extrema senectute,* nequitia Gsesarum, imperium Romanum dilapsum est.
Florus
Temă
Despre starea sanitară *(s a nit as)* a ostaşilor romani
Trebuie să se ia măsuri *(provideo)* ca ostaşii *(miles)* să nu *(ne)* staționeze *(commoror)* vara *(mstas)* fără *(sine)* corturi *(tentoriumj* şi nici să *(ne)* mărşă-luiască *(iter facio)* pe iarnă *(hiems)* aspră *(s&vus)* prin zăpezi *(nix)* şi lapo-viță *(pruina);* ca *(ne)* armata *(exercitus)* să nu întrebuințeze *(utor)* apă *(aqua)* nesănătoasă *(perniciosus)* sau mlăştinoasă *(paluster);* căci băutura *(potus)* de apă rea *(malus),* asemănătoare *(similis)* cu veninul *(venenum),* mai ales *(prsesertim)* la începutul verii *(initium, eestas)* călduroase *(torridus),* pricinuieşte *(genero)* otrăvirea *(pestilentia)* pentru băutori *(bibo).* La timp *(tempus)* prielnic *(opportunus)* soldații să fie îngrijiți *(curo)* prin meşteşugul *(ars)* medicilor *(medicus).* Dar cei pricepuți *(peritus)* în treburile ostăşeşti *(res militaris)* au fost de părere *(puto)* că exerciţiile *(exercitium)* zilnice *(cotidianus)* cu arme *(arma)* contribuie *(prosum)* la sănătatea *(sanitas)* OătMlOr mal Dlult *(plus)* decît medicii. Acum *(abhinc)* mulți ani am avut pentru aceasta multe dovezi, *(exemplu.™.).* De $_{a}o_{eea}$,,o_{n}d.vi«B^-ii (-<*»*; »»

voit *(volo)* ca infanteriştii *(pedes)* să facă exerciţii *(excerceor)* fără *(sine)* întrerupere *(intermissio),* pe ploi *(imber)* sau pe zăpezi *(nix)* sub acoperămîiit *(tectum),* iar în celelalte *(reliquus)* zile *(dies)* pe cîmp *(campus).* Dacă pe timp de toamnă *(autumnalis)* sau de vară *(sestivus)* un număr mare *(mul-titudo)* de ostaşi staţionează *(consisto)* vreme mai îndelungată *(diu)* în aceleaşi locuri *(locus),* din molipsirea *(coniagio)* apelor ia naştere *(nascor)* e boală *(morbus)* foarte primejdioasă *(perniciosus)* care nu poate fi stăvilită *(prohibeo)* decît printr-o deasă *(frequens)* mutare *(mutatio)* a taberii *(castra).* Timp de mulţi ani a fost întrebuinţată *(adhibeo)* această metodă *(ratio).*

Vegetius

Complementul circumstanţial instrumental

1. *Milites hostem* **gladio** *feriunt* (Ostaşii izbesc pe duşman cu sabia). *Natura oculos* **temrissimis membranis** *vestivit et seepsit* (Natura a îmbrăcat şi a înconjurat ochii cu pieliţe foarte subţiri). (Cic. *De nat. Deorum* II, 57, 142). *Cmsar dixit* **magno** *se Uium* **prsemio** *remuneraturum* (Csesar a zis că-1 va răsplăti cu o mare recompensă). (Caes. *B.G.* I, 44, 13). *Exercitum* **omni disciplina militari** *erudivit* (A învăţat armata cu toată disciplina ostăşească). (Corn. Nep. *Iphicr.* 2, 4). *Admiratione afficiuntur ii qui anteire ceteris* **virtute** *putantur* (Sînt admiraţi aceia care sînt socotiţi că depăşesc pe ceilalţi prin virtute). (Cic. *De offic.* II, 10, 37). *Homines* **labore assiduo** *et* **cotidiano** *assueti* (Oameni deprinşi cu munca stăruitoare şi zilnică). (Cic. *De orat.* III, 15, 58).

Complementul circumstanţial prin care se exprimă **instrumentul** sau **mijlocul** prin care sau cu ajutorul căruia se face o acţiune se pune în cazul **ablativ fără prepoziţie** şi se numeşte *Ablativus instrumenti.* El se întrebuinţează pe lîngă tot felul de verbe sau adjective verbale ca : *orno, exorno* (împodobesc), *vestio* (îmbrac), *seepio* (înconjur), *instruo* (alcătuiesc), *erudio* (învăţ), *dono* (dăruiesc), *remuneror* (răsplătesc), *imbuo* (umplu, încarc), *expolio* (despoi), *assuefacio* (deprind), *instituo* (orînduiesc), *assuesco* (deprind, obişnuiesc), *hilaro* (mă înveselesc), *delecto, oblecto* (desfătez), *afficio* (copleşesc), *preeditus* (înzestrat), *assuetus* (deprins) şi cu alte verbe mai ales în formă pasivă.

2. *Res* **per exploratores** *cognita est* (Lucrul a fost aflat prin cercetaşi). *Qux comperta sunt* **per me** (Acestea au fost aflate prin mine).

Dacă instrumentul este exprimat printr-un nume de persoană stă în **cazul acuzativ** precedat de prepoziţia **per.**

Notă. Construcţia complementului circumstanţial instrumental cu prepoziţia *per* poate fi înlocuită prin *ablativul* substantivului *opera* însoţit de pronume posesiv sau de un genitiv: *opera tua* (prin osteneala ta), *opera lictorum* (cu osteneala lictorilor).

3. *Interiores Britanni* **lacte** *et* **carne** *vivunt* (Britanii mai dinlăuntrul ţării trăiesc cu lapte şi carne). (Cses. ***B.G.*** V, 14, 2). **Olusculis** *nos soles pascere* (Obişnuieşti să ne hrăneşti cu legume). (Cic. *ad Attic.* VI, 1, 13).

Complementul circumstanţial instrumental în cazul **ablativ fără** prepoziţie se întrebuinţează pe lîngă verbele care înseamnă: *alo* (hrănesc), *pasco, pascor* (mănînc, întreţin), *vivo* (trăiesc) etc. Acest complement instrumental pe lîngă aceste verbe, mai sus arătate, se exprimă numai prin nume de lucruri.

4. *Mulţi deorum* **beneîicio** *perverse* **utuntur** (Mulţi oameni folosesc rău binefacerile zeilor). (Cic. *De nat. Deorum* **III,** 28, 70). *Nemo parum diu vixit qui virtutis perfecţie* **perîecto** lunctus **est munere** (N-a trăit prea puţin acela care **a** îndeplinit în viaţă datoria întreagă a unei virtuţi desăvîrşite). (Cic. *Tuse.* I, 45, 109). *Csesar* **Alesia** *potitus est* (Csesar a pus stăpînire pe Alesia). (Caîsar, ***B.G.*** **VII,** 89).
în ablativ îără prepoziţie stă complementul circumstanţial instrumental al *verbelor deponente: fruor* (mă bucur), *fungor* (mă achit, îndeplinesc), *potior* (pun stăpînire), *utor* (mă folosesc), *vescor* (mă hrănesc) şi al compuselor lor ca: *abMor* (abuzez), *defungor* (termin, sfîrşesc), *perfungor* (îndeplinesc cu totul), *perfruor* (mă bucur pe de-a întregul).
Notă. Verbul *potior* (pun stăpînire) mai poate avea complementul său instrumental şi în cazul *genitiv,* mai ales cînd este exprimat prin substantivul *res. Augustus* **rerum** *potitus est* (Augustus s-a făcut stăpîn pe autoritatea supremă).
5. *Antiochise urbs* **eruditissimis hominibus liberalissimisque studiis** *affluebat* (Oraşul Antiohiei era plin de oameni foarte învăţaţi şi de studiile cele mai liberale). (Cic. *Pro Archia,* 3, 4). *Animus per somnum* curis *vacuus est* (In timpul somnului sufletul este lipsit de griji). (Cic. *de Divin.* **II,** 11, 27). *Jmplevit dolium* **vino (A** umplut un butoi cu vin).
Complementul circumstanţial instrumental în *ablativ fără prepoziţie* se întrebuinţează cu verbele care înseamnă: abundenţă: *abundo, affluo, redundo;* umplere: *compleo, impleo, expleo, repleo, suppleo;* saturare: *satio, saturo, farcio;* stropire: *conspergo, respergo;* îngrămădire : *cumulo, obruo, onero;* creştere, îmbogăţire : *augeo, locupleto;* lipsă : *egeo, careo, indigeo* etc, cît şi cu adjective care înseamnă : plin = *plenus;* rodnic = *fecundus, fertilis, largus;* umplut = *confertus, refertus;* lipsit = *inops, egenus, inanis;* gol = *vacuus* etc.
Acest complement circumstanţial instrumental, în cazul *ablativ,* cu nume de lucru, se numeşte **Ablativuş copii» vel inopise**
Notă. Cu verbele care înseamnă abundenţă sau lipsă *complementul circumstanţial instrumental* se pune în cazul *ablativ fără prepoziţie* chiar şi atunci cînd este exprimat printr-un substantiv colectiv reprezentînd persoane: *Uterum* milite **armato** *complent* (Umplu pîntecele (calului troian) cu ostaşi înarmaţi). (Verg. *JEneis,* II, 52).
6. *Nihil* **opus est simulatione et îallaciis** (Nu e nevoie, întru nimic, de prefăcătorie şi înşelăciune). (Cic. *De Oral.* **II,** 46, 191). *Quid* **verbis opus est?** (La ce e nevoie de cuvinte?) *Nihil erat cur* **properato opus** csset(Nu era nici un motiv să se grăbească). (Cic. *pro Milone,* 19, 49). *Priusquam incipias* **eonsulto** *et ubi consulueris mature* îacto opus **est** (înainte de a începe ceva, este nevoie de chibzuială şi de îndată ce ai chibzuit este nevoie de executare grabnică). (Sall. *Cat.* 1, 6). *Quid* opus **est aîirmare? (La** ce este nevoie de afirmare?) (Cic. *ad Attic.* VII, 3, 1). *Nune* **opus est te** *animo* **vaiere,** *ut corpore possis* (Acum este nevoie ca tu să fii sănătos la suflet, ca să ai putere si la trup). (Cic. *ad Fam.* XVI, 14, 2).
Expresia unipersonală **opus est** (e nevoie) are următoarea construcţie: *lucrul,* de care cineva are nevoie, **se** pune în cazul *ablativ fără prepoziţie,* iar *persoana,* care are acea nevoie, în cazul *dativ.*

Dacă lucrul, de care cineva are nevoie, este exprimat printr-o propoziție, se întrebuințează sau modul infinitiv, sau un acuzativ cu infinitiv sau mai rar cazul ablativ al unui participiu perfect pasiv.

Notă. Dacă expresia *opus est* devine personală, atunci lucrul de care cineva are nevoie devine subiect şi se pune în cazul nominativ, iar verbul *est* al expresiei se acordă cu acest subiect ; numai persoana care are acea nevoie rămîne în cazul dativ : Quse *mili-tibus* **opus erant,** *dux facile reperiebat* (Comandantul afla uşor cele de care soldații aveau nevoie). (Corn. Nep. *Themis. 1). Fratri tuo* **multa opus sunt** (Fratele tău are nevoie de multe).

7. **Octoginta talentis** *emit duas tabulas Csesar* (Csesar a cumpărat două tablouri cu optzeci de talanți). **Multo** sanguine *stetit victoria* (Victoria s-a cîştigat cu mult sînge). (Liv. XXIII, 30, 2). *Quanti emptse?* — « **Parvo** ». — *Quanti ergo?* — « **Octussibus** ». (Cu cît au fost cumpărate? — cu puțin. Cu cît deci? Cu opt aşi). (Hor. *Satur.* II, 3, 156). *Habe eam* **centura minis** (Ține-o pentru o sută de mine (monedă). (Plaut. *Pers.* 662). — *Quanti doces?* — • **Talento** ! (Cu ce preț dai lecții? Cu un talant). **Triginta milibus** *nummum dixistis cum habitare* (Mi-ați spus că el locuieşte (o casă) pe treizeci mii sesterți). (Cic. *pro Cluentio,* 7, 17).

Complementul circumstanțial instrumental în cazul *ablativ fără prepoziție* se întrebuințează de asemenea cu verbele care înseamnă : a cumpăra = *emo, redimo, loco;* a costa = *sto, consto, sum;* a prețui = *sestimo, duco* etc.

Prin acest ablativ numit *Ablativus pretii* se exprimă *prețul hotărit şi determinat,* însoțit de numerale cardinale, cu care se cumpără, se vinde, sau se prețuieşte ceva.

Nota 1. Tot ca verbele care înseamnă cumpărare sau vînzare se construiesc cu ablativul şi adjectivele : *venalis* (de vînzare), *carus* (scump), *vilis* (ieftin). *Domus Ceesaris etiam* **triginta talentis cară** *non erat* (Casa lui Cassar chiar cu treizeci de talanți nu era scumpă).

Nota 2. Cînd *prețul,* cu care se cumpără, se vinde sau se prețuieşte ceva este *nedeterminat* sau *general* se exprimă prin cazul genitiv al adjectivelor : *tanti, quanti, pluris, magni, parvi, minoris* etc. (Vezi *Genitivus pretii).*

Complementul circumstanțial de măsură

1. *Amicos* **sola caritate** *metimur* (Pe prieteni îi măsurăm numai după dragostea lor). *Altera sententia definit amicitiam* **paribus officiis** *ac* **voluntatibus** (A doua părere limitează prietenia numai la servicii şi bunăvoință asemănătoare). (Cic. *De amiciția,* 58). **Omni** *illi et* **virtute** *et* **laude** *par* (Asemănător lui şi prin toată lauda şi prin toată virtutea). (Cic. *pro Plancio* 11, 27). Tot ca un complement circumstanțial instrumental este socotit complementul, prin care se arată măsura sau diferența între două persoane sau două lucruri. Acest complement circumstanțial se exprimă prin cazul **ablativ** fără prepoziție, numit *Ablativus mensurse* şi se întrebuințează cu verbele : *metior* (măsor), *pendo* (cîntăresc, măsor), *iudico* (judec, apreciez), *definio* (limitez, definesc), *termino* (sfîrşesc, hotărăsc) etc. şi cu adjectivele : *par* (egal), *similis* (asemănător) etc.

2. *Filius patri et* **virtute et animo** *congruebat* (Fiul se potrivea cu tatăl atît în virtute cît şi cu sufletul). *Actio* **omnibus** *congruens menti* (Acţiunea oratorică în acord cu gîndirea în toate). *Omnes ordines ad conservandam rem-publicam* **mente** *et* **voluntate** *consentiunt* (Toate clasele sociale sînt de aceeaşi părere cu mine atît prin cugetul cît şi prin voinţa de a salva republica). (Cic. *In Catil.* I, 6).
Complementul circumstanţial de *măsură* în cazul *ablativ fără prepoziţie* se întrebuinţează şi cu verbele : *congruo* (mă potrivesc), *consentio* (mă asemuiesc, sînt de aceeaşi părere), *dis-crepo, dissideo* (mă deosebesc) etc.
3. **Quanto** *diutius considero,* tanto *mihi res videtur obscurior* (Cu cît reflectez mai mult timp, cu atît chestiunea mi se pare mai întunecată). (Cic. *Nat.,* **1,** 60). **Quanto** *magis tranquilla omnia foris erant,* **tanto** *miseriee plebis cres-cebant* (Pe cît toate în afara (ţării) erau mai liniştite, pe atît creşteau suferinţele poporului). (Liv. VI, 34, 1).
Complementul circumstanţial de *măsură,* în cazul *ablativ fără prepoziţie* se întrebuinţează şi pe lîngă comparative, sau verbe şi expresii, care înseamnă comparaţie, superioritate, inferioritate sau egalitate. înaintea acestor comparative, verbe şi expresii de comparare se folosesc, între altele, ablativele neutre ca: *multo* (cu mult), *aliquanto* (întru cîtva), *nihilo* (întru nimic), *dimidio* (pe jumătate), *quo ... eo, quanto . . . tanto* (pe cît. . . pe atît).
4. *Uri sunt magnitudine* **paulo** *infra elephantos* (înce priveşte mărimea, urii (tauri sălbatici) sînt cu puţin mai prejos ca elefanţii). (Caas, *B.G.* **VI,** 28, 1). **Paulo** *ante ad me venit Marcus* (Cu puţin mai înainte a venit Marcus la mine). **Multo** *citra erat Rhodanus, ingens fluvius* (Cu mult (mai) încoace era Ronul, fluviu foarte mare).
înaintea adverbelor de timp **ante** (înainte) şi **post** (după), arătînd cu cît timp **înainte** sau **după** se face acţiunea, cît şi înaintea adverbelor de loc, care cuprind în ele o idee de comparare ca *infra* (mai jos), *supra* (mai sus), *citra* (dincoace), *ultra* (dincolo) se întrebuinţează aceleaşi complemente circumstanţiale de măsură ca cele prevăzute la § 3.
Nota 1. Cînd vrem să precizăm timpul prin citre, exprimăm ideea de anterioritate sau posterioritate prin adverbele **ante** şi **post,** precedate de cazul ablativ sau prin prepoziţiile *ante* sau *post* urmate de substantive în cazul acuzativ, dar însoţite de numerale cardinale sau ordinale. Exemplu : Duobus *ante* **diebus** [x] *Clodius trucidatus est,* sau : **duos** *ante* **dies**[1] *Clodius trucidatus est* (Cu două zile înainte Clodius a fost ucis). (Cic. *Pro Milone).* **Quarto** *post* **die,** sau *post* **quartum diem,** sau : *post* **quattuor dies** *amicus Roma abibit* (Prietenul va pleca din Roma peste patru zile).
Nota 2. Repetarea periodică a unei acţiuni se exprimă prin adjectivul pronominal *quisque* însoţit de *numeral ordinal* şi aşezate în cazul *ablativ.* **Secundo quoque** *mense* (Din două în două luni).
5. *Castra Vercingetorigis non* **longo spatio** *a Csesaris castris distabant* (Tabăra lui Vercingetorix nu era la mare distanţă de tabăra lui Csesar). (Cses.
*. Exprimarea acestei idei prin formula : « cu două zile în urmă » este străină de firea limbii romîne, căci acele zile sînt anterioare, nu posterioare (următoare) momentului acţiunii verbale. Limba romînă a moştenit aici cugetarea latină.

B.G., VII, 26, 2). *Non* **longo spatio** *a Tolosatium finibus aberant* (Nu erau la mare depărtare de hotarele (ţara) Tolosaţilor). (Caes. *B.G.* I, 10, 1). *Neque* ulla re *longius absumus a natura ferarum* (Prin nici un lucru nu stăm prea departe de firea fiarelor). (Cic. *De offic.* I, 50).

Cu verbele *abesse* (a fi lipsă) şi *distare* (a fi departe) se întrebuinţează tot *ablativul măsurii* spre a exprima *distanţa* sau *depărtarea* de la un loc ia altul, sau cu alte expresii spre a arăta la ce distanţă de un punct dat se săvîrşeşte o acţiune.

Notă. Substantivele *lapis* (piatră) şi *milliarium* (milă) puse în cazul *ablativ* sau în cazul *acuzativ* cu prepoziţia *ad* sînt întrebuinţate spre a exprima distanţa de la un loc la altul: Decimo *ab* Urbe **lapide** sau : **Ad decimum** *ab Urbe* **milliarium** (La zece mile de la Roma).

Complementul circumstanţial de relaţie

1. Mulieres nudee bracchia *et* lacertos (Femei cu braţele goale) (Tac. *Germ.* 17). *Miles* femur *tragula ictus* (Ostaş lovit cu o suliţă în coapsă) (Liv. XXI, 7, 10). *Hoc concussa metu* mentem (Zguduită la minte prin această spaimă). (Verg. *Mneis,* XII, 468).

Cu unele verbe active intranzitive sau de formă pasivă şi cu unele adjective de origine verbală spre a arăta numele unei părţi dintr-un tot asupra căreia se raportează sau se răsfrînge înţelesul exprimat prin verb sau adjectiv, se întrebuinţează *complementul circumstanţial de relaţie.* Acest complement circumstanţial de relaţie stă în cazul acuzativ fără prepoziţie şi se numeşte Accu-sativus relationis întrebuinţat mai ales în lucrări poetice.

Pentru că întrebuinţarea acestui acuzativ de relaţie a fost împrumutată din limba greacă, el s-a mai numit şi Accusativus graecus \ Acest complement de relaţie se traduce în limba romînă cu expresia : «*In ceea ce priveşte* ».

Notă. Acest acuzativ de relaţie se întrebuinţează şi cu expresiile : *genus* (din punct de vedere al neamului), *omnia* (din toate punctele de vedere), *alia* (din alte puncte de vedere) : ***Qui*** **genus** *estis?* (Cine sînteţi din punct de vedere al neamului?). *Viri* **omnia** *clari* (Bărbaţi vestiţi din toate punctele de vedere).

2. *Mardonius,* **natione** *Medus, fugatus est* (Mardonius, med în ce priveşte naţia, a fost pus pe fugă) (Corn. Nep. *Pausanias,* 1, 2). *Ista securitas* specie *quidem blânda, sed* reapse multis locis *repudianda est* (Această lipsă de griji, ademenitoare în ceea ce priveşte aparenţa, trebuie respinsă în realitate din multe puncte de vedere) (Cic. *De amiciţia,* 13, 47). *Non solum* genere *sed etiam* sententia *amico similis sum* (Mă asemăn prietenului nu numai în ceea ce priveşte firea, dar chiar în ceea ce priveşte părerile) (Cic. *De amic.* 14, 21).

Spre a arăta sub ce raport sau în ce limită o însuşire se poate atribui unei persoane sau unui lucru, se întrebuinţează *cazul ablativ fără prepoziţie* numit *Ablativus relationis sive limi-*

[1] încercarea de a considera această construcţie ca proprie limbii latine nu este întemeiată, căci se întîlneşte numai în poezie şi a căpătat mai mare întrebuinţare în operele poetice din epoca lui Augustus, scrise sub puternica influenţă a literaturii elene.

tationis mai ales cu cuvintele : *sententia, opinione* (în ceea ce priveşte părerea), *testimonio* (spre mărturie), *more* (în ceea ce priveşte datina), *nomine* (cu numele), *cognomlne* (cu porecla), *genere* (în ce priveşte neamul, firea), *verbo* (în ce priveşte vorba) etc.

Versiune

DE TRIUMPHIS ET LARGITIONE AUGUSTI

Confectis bellis Augustus, *humeros toga picta amictus* et *caput corona laurea ornatus,* quinquies triumphavit: primum post devictum Scipionem, cuius spolia *per multos milites* gerebantur. Non multo post de Iuba rege, cuius regnum *longo spatio* a finibus imperii *distabat.* Hoc regnum, *multis divitiis plenum, ferro ignique* vastatum est. Igitur Augustus, cui nemo *virtute* et *gloria congruebat, multis civitatibus potitus est* et post has victorias, eodem mense, sed interiectis diebus, quater triumphavit. Rursus semel, *paucos post dies,* de superatis Pompei liberis. Gallico triumpho ascendit Capitolium ad lumina. Ad id *usus est qua-draginta elephantis,* dextra atque sinistra lychnuchos *gestantibus.*

Pontico triumpho inter pompa fercula trium verborum prsetulit titulum : veni, vidi, viei.

Postquam *rerurn potitus est,* veteranis legionibus, *prseda onuslis,* in pedites singulos super bina, quse initio civilis tumultus numeraverat, vicena quaterna milia nummum dectit. Populo praater frumenti denos modios, ac totidem olei libras, trecenos quoque nummos, quos pollicitus olim erat, viritim divisit. Adiecit epulum et viscerationem, quae *sexaginta talentis sestirnata est* et post Hispaniensem victoriam duo prandia quse *carne, piscibus et omnibus alimentis abundabant.* Nam cum prius prandium parce neque pro liberalitate sua prsebitum iudicaret, *quinto post die* aliud prsebuit. Omnia, *quse populo opus erant,* tribuebantur. Quam ob rem discimus magnos homines non *fortuna,* sed *virtute* et *magnanimitate* sestimari.

După *Suetonius*

Temă

INELUL LUI GTGES

După ce *(cum)* pământul *(terra),* plin *(referlus)* de roade *(fruges)* se căscase *(discedo)* prin cîteva *(quidam)* ploi *(imber)* mari, Gyges, păstor *(pastor)* regal *(regius),* care avea nevoie *(opus est)* de hrană *(alimentum)* de care acel ţinut *(regio)* era plin *(abundo),* a coborît *(descendo)* la acea căscătură *(hiatus)* şi acolo *(ibi)* a observat *(animadverto)* un cal *(equus)* de aramă *(aheneus)* în ale cărui coaste *(latus)* erau uşi *(fores).* Deschizîn-du-le *(aperlo)* a văzut *(video)* corpul *(corpus)* unui om *(homo)* mort *(mor-tuus),* galben *(lividus)* la faţă *(facies)* care, în ceea ce priveşte mărimea

(magnitudo) nu se potrivea *(congruo)* cu alt *(alter)* om. Acest om avea în deget *(digitus)* un inel *(anulus)* de aur *(aureus),* care costa *(consto)* o sută de dinari *(denarius).* îndată ce *(ut)* 1-a smuls *(detraho),* 1-a îmbrăcat *(induo)* el însuşi *(ipse).* Apoi s-a dus *(me recipio)* la o adunare *(concilium)* a păstorilor. Acolo *(ibi)* cînd *(cum)* a întors *(converlo)* fața *(palam)* acelui inel spre fa^ palmă *(palma),* nu era văzut *(video)* de nimeni *(nullus),* el însuşi *(ipse)* însă *(autem)* vedea toate ; el *(idem)* era văzut din nou *(rursus)* cînd *(cum)* a întors *(inverto)* inelul la loc *(locus).* De aceea *(itaque),* folosindu-se *(utor)* de această însuşire *(opportunitas)* a inelului, a ucis *(interimo)* pe regele f>e;zj care pusese stăpînire *(potior)* pe acel ținut *(regio)* şi nimeni *(quisquam)* nu 1-a putut vedea în această (7»'c^ faptă *(facînus).*
în curînd *(mox)* prin binefacerea *(beneficium)* inelului a ajuns *(exorior)*
rege al Lydiei.
După Cicero

PROPOZIȚIA INDEPENDENTA

ÎNTREBUINȚAREA MODURILOR **Indicativul**

1. Dwa: *imperat* (Comandantul ordonă). *Amicus advenit* (A sosit prietenul). .F/os *pulcher est* (Floarea este frumoasă). *Decorum est pro patria mori* (Este frumos a muri pentru patrie) (Hor. *Carm.* **III,** 2, 13). ^«« *venit?* (Cine a venit?).

în limba latină, ca şi în limba romînă, propoziția care exprimă o gîndire cu înțeles deplin, fără legătură sau dependență de altă gîndire, se numeşte **propoziție independentă.**

în propozițiile independente verbul se pune, în general, la modul **indicativ,** care este modul *realității* sau al *siguranței.* Prin el se exprimă fapte sau stări reale, sigure sau socotite ca sigure, fie în chip afirmativ, fie negativ, fie întrebător, atunci cînd întrebarea cere un răspuns pozitiv şi sigur.

2. *Ad mortem te, Catilina, duci iussu consulis iam pridem* **oportebat** (încă demult ar fi trebuit să fii dus la moarte, Catilina, din porunca consulului (Cic. «*In Catilinam* », I, 2). *Verum ego hoc, quod iam pridem factum esse* **oportuit,** *certa de causa nondum adducor ut faciam*(însă ceea ce ar fi trebuit să fie făcut încă de mult, dintr-un motiv sigur nu sînt încă hotărît s-o fac) (Cic. *In Catilinam,* I, 2, 5). *Loqui* **possum** (Aş putea vorbi). **Possum** *persequi permulta oblectamenta rerum rusticarum* (Aş putea înşira încă foarte multe desfătări ale vieții de la țară) (Cic. *Cato Maior,* 16,' 55). **Debuisti,** *Vatini, etiamsi falso venisses in suspicionem Publio Sestio, tamen mihi ignoscere* (Ar fi trebuit totuşi, Vatiniule, să mă ierți, chiar dacă Publius Sestius te-ar li bănuit fără temei) (Cic. *In Vatin.,* 1, 2). *Quo ex senatus consulto confestim te interfectum esse, Catilina,* **convenit** (Potrivit acestei hotărîri a senatului, s-ar fi cuvenit să fi fost ucis pe dată, Catilina) (Cic. *In Catil.,* I, 2, 4). Necesse **est** *consulem rebus publicis curare* (Ar fi nevoie ca consulul să poarte grijă

de treburile obşteşti). Melius **est** *patrem ad me venire* (Ar fi mai biner^ca tata să vină la mine). *Illud* potius *prascipiendum* **îuit** *ut diligentiam^hdhibe-remus in amicitiis comparandis* (Ar fi trebuit să avem în vedere mai de grabă acest lucru ca să depunem toată străduania spre a ne pregăti prietenii) (Cic. *De amiciția,* 16, 60). iEquius *autem* **erat** *id voluntate fieri* (Ar fi fost mai drept ca aceasta să se facă din proprie voință). (Cic. *De of fie,* I, 9, 28).

In limba latină verbele : *debeo* (trebuie, datorez) ; *possum* (pot) ; *decet, convenit* (se cuvine), *oportet, necesse est* (este nevoie) şi alte expresii impersonale ca *melius est* (este mai bine), *sequum est* (este drept) sînt întrebuințate la timpurile modului indicativ spre a exprima o gîndire care în limba romînă se exprimă corect prin timpurile modului optativ. Astfel timpul prezent al modului indicativ de la aceste verbe este întrebuințat în locul timpului imperfect al modului conjunctiv (în limba romînă ar fi exprimat prin prezentul modului optativ), iar timpurile imperfect, perfect sau mai mult ca perfect ale modului indicativ de la aceleaşi verbe sînt folosite în locul timpului mai mult ca perfect al modului conjunctiv (în limba romînă ar fi timpul perfect al modului optativ).

3. **Quaecumque** *mihi* **proponetur** *fortuna subeatur* (Orice soartă mi se va hărăzi, o voi suporta) (Cic. *In Catil.,* **IV, 1,** 2). **Quoscumque audivi** *quacumque* **potui** *ratione, placavi* (Pe oricine aş fi auzit, i-aş fi potolit, prin orice mijloc aş fi putut) (Cic. *ad Quintum fratrem,* **I,** 2, 4). **Quocumque** *me* **verto,** *adspectus hostiles video* (Ori încotro m-aş întoarce, văd numai priviri duşmănoase) (Seneca **phil.). Utcumque** se *affectum videri et animum audientis moveri* volei *orator, ita certum vocis admovebit sonum* (Oricum ar voi un orator să pară stăpînit de un sentiment şi ca sufletul ascultătorului să fie mişcat de acelaşi sentiment, în acelaşi chip îsi va schimba flexiunile vocii). (Cic. *Orator,* 17, 55).

Modul **indicativ** se întrebuințează de asemenea în propozițiile independente, care încep cu pronume nedefinite, alcătuite din-tr-un pronume îndoit sau compuse cu particula *cumque,* ca: *quisquis* (oricine), *quotquot* (oricît), *quicumque* (oricare), *qualis-cumque* (orice fel), *utercumque* (oricare ar fi). în limba romînă acest indicativ se traduce prin modul optativ.

4. *Brutum, quem non minus amo quam tu,* **psene dixi,** *quam te* (Pe Brutus, pe care îl iubesc nu mai puțin decît tine şi aproape aş fi spus, tot atît ca şi pe tine) (Cic. *ad Attic.,* V, 20,6). **Prope vincebat** *auxilio loci paucitas ni iugo circummissus Veiens in verticem collis evasisset* (Numărul lor mic aproape ar fi biruit cu ajutorul poziției, dacă veienii înconjurați pe pisc, nu s-ar fi strecurat spre vîrful piscului) (Liv. II, 50, 10).

Modul *indicativ* se întrebuințează însoțit de adverbele **paene** şi **prope,** mai ales la timpurile trecute spre a exprima ceea ce aproape s-ar fi întîmplat sau ceea ce era cît pe aci să se întîmple. Acest indicativ este deseori în legătură cu o propoziție condițională ireală negativă începătoare cu conjuncția *nisi* sau *ni* (dacă nu).

'

Versiune
C^ESAR ALESIAM CIRCUMVALLAT
Caesar, qui urbem citius expugnare *debuit,* adhortatus ad laborem milites, Alesiam circumvallare *instituit.* Ipsum erat oppidum Alesia in colle summo, admodum edito loco. Cuius collis radices duo, duabus ex partibus flumina *subluebant.* Ante id oppidum planities circiter milia passuum tria in longitudinem *patebat;* reliquis ex partibus colles, mediocri interiecto spatio, pari altitudine oppidum *cingebant.* Csesar, *quantacumque fuerunt* hsec munimenta naturalia, oppidum *prope* expugnare *potuit* nisi sub muro eam partem collis, quae ad orientem solem spectabat, copise Gallorum *complevissent* fossamque et maceriam sex in altitudinem pedum *perduxissent.* Eius munitionis, quae ab Romanis instituebatur, circuitus undecim milia passuum *tenebat. Quo-cumque adspexisti,* munimenta Romanorum oppidum *cingebant.*
Castra oppurtunis locis erant posita, ibique castella viginti tria facta, quibus in castellis interdiu stationes ponebantur, ne qua subita eruptio fieret.
H»c eadem noctu excubitoribus ac firmis prsesidiis tenebantur.
După *Csesar* Temă
TRUFIA PEDEPSITA
Rîndunica *(hirundo)* era sora *(soror)* privighetoarei *(luscinia)* şi avea odinioară *(olim)* o voce *(vox)* răsunătoare *(canorus)* şi dulce *(suavis).* Nimeni n-ar fi putut *(possum)* întrece *(supero)* atunci *(tune)* glasul ei pe care toţi ar fi trebuit *(debeo)* să-l asculte *(audio)* cu plăcere *(libenter).* Rîndunica locuia *(habito)* în păduri *(silva)* şi pe *(in)* ogoare *(ager)* unde desfăta *(delecto)* pe păstori *(pastor)* şi pe plugari *(agricola)* prin cîntece *(cantus)* dulci *(dulcis)* şi plăcute *(iucundus).* Cît pe ce *(prope)* era să uit *(obliviscor)* ceea ce *(quod)* în primul rînd *(in primis)* trebuia să spun *(dico):* chiar şi *(ipse)* păsările *(avis)* ascultau cu plăcere *(libenter)* cîntecele ei. Dar rîndunica era trufaşă *(superbus).* « De ce, a zis ea *(inquam),* am cîntat *(cano)* pînă acum *(adhuc)* pentru urechile *(auris)* ţărăneşti? *(rusticus).* Pentru ce *(cur)* locuitorii *(incola)* oraşelor *(urbs).* oricum *(qualiscumque)* ar fi ei, să nu asculte *(audio)* încă *(nondum)* glasul rîndunicii? A fi mai bine să merg *(eo)* la oraş ! ».
Aşadar *(igitur)* a părăsit *(relinquo)* locurile de ţară *(rus)* şi s-a îndreptat *(peto)* spre oraş. Dar *(sed)* în oraş *(urbs)* nimeni nu-şi îndrepta *(intendo)* urechile spre *(ad)* cîntecele *(cantus)* păsării *(avis)* trufaşe *(superbus),* atît de mare *(tantus)* era zgomotul *(strepitus)* drumurilor *(via)* şi al forului *(forum).* Lipseau *(desum)* ascultătorii *(auditor)* pentru rîndunica. Şi astfel *(itaque)* în scurt timp *(brevi),* rîndunica a pierdut *(amitto)* practica *(usus)* unei arte *(ars)* netrebuincioase *(inutilis).*
Conjunctivul
1. Utinam *ego vobis amicus tertius* adseriberer (O ! dacă aş fi socotit şi eu al treilea prieten pentru voi) (Cic. *Tuscul.,* V, 22, 63). Utinam *istam calli-*

ditatem hominibus dii ne dedissent (De n-ar fi dat zeii oamenilor această dibăcie) (Cic. *De Nat. Deorum,* III, 30, 75). *Ita me dii* ament! (Aşa să-mi ajute zeii!) (Terent. *Heauton.,* IV, 3,8). *Hoc omen* avertat *luppiter* (Jupiter să înlăture de la noi această nenorocire) (Cic. *Philip.,* III, 14, 35).
în propoziţiile independente, în afară de indicativ, se întrebuinţează modul *conjuncţie* spre a exprima diferite chipuri de gîndire.Astfel prin acest mod se exprimă o *dorinţă* realizabilă sau nerealizabilă şi anume : dorinţa realizabilă se exprimă prin timpurile prezent sau perfect ale modului conjunctiv, iar cea nerealizabilă prin imperfectul sau mai mult ca perfectul aceluiaşi mod. Acest mod, prin care se exprimă o dorinţă, se numeşte Coniunctivus optativus, precedat deseori de interjecţia *utinam* sau *o si.* Pentru exprimarea unei dorinţe negative se pune conjuncţia ne înaintea conjunctivului.
2. a) *Ne difficilia* optemus (Să nu dorim lucruri grele de realizat) (Cic. *Verr.,* IV, 7, 15). *Commilitones,* moriamur *et morte nostra* eripiamus *ex obsi-dione legiones* (Camarazi, să murim şi prin moartea noastră să scăpăm legiunile din împresurare). *Tales* simus, *quales videri et haberi velimus* (Să fim aşa cum am vrea să părem şi să fim socotiţi) (Cic. *De Offic,* 1, 91). *Ne* oîîe-ramus *nos periculis sine causa* (Să nu ne expunem primejdiilor fără motiv) (Cic. *Tuscul,* I, 32).
în propoziţiile independente *conjunctivul* este întrebuinţat şi atunci cînd vrem să exprimăm un *îndemn* prin persoana I (întîia) din singular sau plural. Acest conjunctiv poartă numele de Coniunctivus hortativus. Şi pe lîngă acest conjunctiv se întrebuinţează conjuncţia ne. b) *Nemo de nobis unus* excellat (Nimeni dintre noi să nu se deosebească el singur) (Cic. *Tuse,* V, 36, 105). *Eadem omnibus est origo; neminem* de-spexeris (Toţi avem aceeaşi obîrşie ; deci să nu disprețuieşti pe nimeni). *Sic iniurias fortunas, quas jerre nequeas, defugiendo* relinquas (Astfel să scapi prin fugă de loviturile soartei pe care nu le poţi îndura) (Cic. *Tuse,* V, 41, 118). Sit *homo velox ad audiendum, tar dus ad dicendum* (Omul să fie grabnic la ascultare şi zăbavnic la vorbă).
Pentru exprimarea, în mod general, a unui *ordin,* a unui *îndemn* sau a unui *sfat* se întrebuinţează persoana a Ii-a (doua) din singular a timpului prezent de la modul *conjunctiv* care se numeşte tot Coniunctivus hortativus.
Persoana a Ill-a (treia) a aceluiaşi mod şi timp este întrebuinţată atunci cînd îndemnul, sfatul sau ordinul este adresat unei anumite persoane.
3. *Ne* sit *sane summum malum dolor, malum certe est* (N-o fi durerea cel mai mare rău, totuşi este desigur un rău) (Cic. *Tuse.* II, 5, 14). Sint *homines mali, eos adiuvare non desinam* (Or fi răi oamenii, totuşi nu voi înceta a-i ajuta).
Cînd se exprimă o *concesie,* o *mărturisire* sau o *supoziţie,* adică atunci cînd se admite realizarea unui fapt, fără însă a-l socoti ca real, se întrebuinţează, în propoziţiile independente, tot modul *conjunctiv,* la timpurile *prezent* sau *perfect* Acesta se numeşte Coniunctivus concessivus.

Notă. Cînd însă supoziția sau concesia admit un fapt contrar realității, atunci se întrebuințează persoana a Ii-a (doua) a **timpului** *imperfect* de la modul *conjunctiv: Dicoru hoc malum Ciceroni fuisse, non credam* (Oricît ai spune că Cicero a avut această nenorocire nu voi crede).

4. *Nihil magis* obleetaverit *animum quam amiciția fidelis* (Nimic n-ar fi putut să desfăteze mai mult sufletul ca o prietenie devotată). *Quis* neget *cum Mo actum esse prmclare?* (Cine ar putea nega că s-a procedat cu dînsul în chip strălucit?) (Cic. *De Amiciția,* 3, 11).

Cînd în propoziția independentă un fapt sau un lucru este înfățișat ca *posibil* sau *admisibil,* cînd se dă afirmației o nuanță de îndoială sau cînd cineva vorbeşte cu modestie sau cu politețe. atunci se întrebuințează modul conjunctiv la timpul *prezent* sau *perfect* fără distinctă deosebire. Acest conjunctiv se numeşte Coniunctivus potentialis.

Notă. Pentru a exprima o *posibilitate contrară realității,* mai ales în întrebările retorice, se întrebuințează *timpul imperfect* al modului conjunctiv : *Msesti redeunt in castra;* **crederea** *victos esse* (Se întorc triști în tabără ; ai fi crezut că au fost învinşi). (Liv. II, 43, 9). *Poterat Sextilius impune negare; quis* rcdargueret? (Putea Sextilius să tăgăduiască cu neruşinare ; cine l-ar fi putut dezminți?). (Cic. *De Finibus,* II, 17, 55).

5. *Hsec cum viderem, quid* agerem, *iudices?* Contenderem *contra tribunum* ■ *plebis?* (Cînd vedeam acestea, ce puteam face, onorați judecători? să mă împotrivesc tribunului poporului?) (Cic. *Pro Sestio,* 91, 42). *Csesar in eam spem venerat se sine pugna rem conficere posse: cur fortunam* periclitaretur? (Csesar căpătase speranța că va putea isprăvi treaba fără luptă ; atunci pentru ce ar fi încercat soarta unui război?) (Cees. *B. Civ.,* I, 72,1). *Ego tibi* irascerer, *mi frater? !* (Să mă mînii eu pe tine, frate dragă? !) (Cic. *Ad, Quintum fratrem,* I, 3, 1). *Quamquam quid* loquar, *te ut ulla res frangat?* (De altfel ce să-ți mai vorbesc ; este oare cu putință să te înfrângă vreun lucru?) (Cic. *In CaliL,* I, 9, 22).

O întrebare îndoielnică, mai ales în discursuri, arătîndu-se totodată nesiguranța cuiva care deliberează asupra hotărîrii de luat, se exprimă tot prin modul *conjunctiv* la timpul *imperfect,* de preferință. Acest mod se numeşte Coniunctivus dubitativus sive deliberativus.

Versiune

VILLICUS

Eligendus est villicus rusticis operibus ab infante duratus. Median *sit* aetatis et firmi roboris, peritus rerum rusticarum, aut certe maximae curse. Sacrificia nisi ex prsecepto domini *ne fecerit;* haruspices sagasque, qui rudes animos ad impensas ac deinceps ad flagitia compellunt, *ne* in villam *admi-serit. Ne* his fiduciam *habeamus.* Neque urbem, neque ullas nundinas *noverit* nisi emendse vendendseque alicuius rei causa. Cultam vestitamque familiam magis utiliter quam delicate *habeat.* Nec tantum operis agrestis artifex *sit,* sed et animi virtutibus instructus, ut neque remisse neque crudeliter *imperet.* Fuerit in iuventute imprudens, in maturitate semper sapiens esto ! Iam

ilia vetera, qua? nune exoleverunt, *utinam possint* obțineri: *ne* conservis nisi in re domini utatur ; *ne* cibum nisi in conspectu familia? captai.

După *Columelîa*

Temă

INSTRUIREA SOLDAȚILOR

Comandantul *(dux),* dacă conduce *(duco)* recruți *(tiro)* sau *(vel)* ostaşi *(miles)* dezobişnuiți *(desuetus)* de mult timp *(diu)* cu oastea *(arma),* să cerceteze *(exploro)* cu atenție *(diligenter)* puterile *(vis),* sufletele *(animus)* şi deprinderea *(consuetudo)* fiecărei legiuni *(singuli, legio).* Să-şi asume *(sumo)* autoritatea *(auctoritas)* şi severitatea *(severitas)* cea mai mare *(magnus),* să pedepsească *(vindico)* toate greşelile *(culpa)* ostăşeşti ***(militar is),*** să se creadă *(credo)* că nu se iartă *(ignosco)* nici unuia *(nullus)* din cei care greşesc *(erro).* în această privință să imităm *(imitor)* pe înaintaşii *(maiores)* noştri *(noster).* Fie pedeapsa *(pozna)* cît *(quam)* de aspră *(asper),* soldații buni se vor supune *(pareo)* comandantului *(dux)* bun *(sagax).* Gind duşmanii *(hostis)* risipiți *(dispersus)* se împrăştie *(oberro)* să prade *(prsedor),* atunci *(tune)* să trimită *(mitto)* călăreți *(eques)* încercați *(probatus)* sau *(sive)* infanterişti *(pedes)* cu recruții *(tiro)* pentru ca, după alungarea *(fundo)* duşmanilor *(hostes),* cu acest prilej *(oceasio)* şi celor dintîi *(iile)* să le crească *(cresco)* dibăcia *(peritia)* şi celorlalți *(reliquus)* îndrăzneala *(audacia).* O dacă *(utinam)* ostaşii ar fi atenți *(intentus)* la povețele *(pree-ceptum)* comandantului *(dux);* ei ar putea *(possum)* învinge *(supero)* totdeauna pe duşmani. La trecerea *(transitus)* fluviilor *(fluvius)* şi la greutățile *(difficultas)* drumurilor *(via)* să orînduiască *(dispono)* surprize *(super-ventus)* fără ştirea *(scio)* nimănui *(nullus)* şi să năvălească *(invado)* el *(ipse)* pregătit *(paratus)* asupra duşmanilor care-şi iau *(capio)* mîncarea *(cibus)* sau care dorm *(dormio)* sau nu bănuiesc *(suspicor)* nimic.

După *Vegetius*

Imnerativul

1. *Secrelo amicos* **admone, lauda** *palam* (Pe prieteni dojeneşte-i în taină, dar laudă-i pe față). **Sequimini,** *manipulares, et imperatori operam vestram* **date** (Urmați-1, ostaşi, şi dați comandantului sprijinul vostru). *Si placuerit, mecum indutias* îacite (De veți găsi cu cale, faceți un armistițiu cu mine) (Liv. XXX, 16, 13). Muta *iam istam mentem, mihi* crede (Schimbă-ți acest gînd, crede-mă) (Cic. *In Catil.,* I, 3, 6). **Obliviscere** *csedis atque incendiorum* (Uită omorul şi pîrjolul) (Cic. *In Catil.,* I, 3, 6). *Patres conscripti,* subvenite *misero mihi,* **ite** *obviam iniuriee !* (Onorați senatori, veniți în ajutorul meu, nenorocitul de mine, stăviliți nedreptatea !) (Sall. *Iug.,* XIV, 25).

în propozițiile independente se întrebuințează şi modul **imperativ,** care este modul voinții exprimate sub forma unui ordin, a unei rugăminți, sau a unui îndemn adresat cuiva.

Modul *imperativ* are două timpuri, *prezent* şi *viitor,* care sînt întrebuințate în chipul următor :

Timpul prezent, întrebuințat mai des, exprimă un ordin, în general, a cărui îndeplinire trebuie să fie imediată.

2. Ignoscito *saspe alteri, nunquam tibi* (Să ierți altuia cît mai des, ție niciodată). *Curii valetudini tuse consulueris, turn* **consulito** *naoigationi* (Cînd vei fi purtat grijă de sănătate, îngrijeşte-te şi de navigație) (Cic. *Ad Fam.,* -XVI, 4, 3). *Regio imperio duo* **sunto** *iique consules* **appellantor** (Doi magistrați să aibă puterea regală şi aceştia să se numească consuli) (Cic. *De Legibus,* **III,** 3, 8).

Timpul **viitor** al imperativului, cu întrebuințare mai puțin deasă, exprimă un ordin care trebuie să fie executat după o oarecare scurgere de vreme. Acest timp al imperativului este folosit mai ales în texte de legi, în texte de tratate şi în maxime sau proverbe. Prin acest timp al imperativului se mai poate exprima o rugăminte sau un îndemn stăruitor.

Nota 1. Timpul viitor al modului imperativ terminat în -to este strict obligatoriu în textele de legi ; dar prin el se exprimă şi o poruncă aproape obligatorie, ori de eîte ori momentul acțiunii din viitor este determinat printr-o propoziție secundară al cărei predicat este la timpul viitor. *Memento patrise, quia hsec nos servabit* (Adu-ți aminte de patrie, căci ea ne va salva).

Nota 2. Deseori formele modului imperativ şi mai ales cele ale timpului prezent sînt însoțite de vreo expresie oarecare ce serveşte, fie spre a întări, fie spre a îndulci un ordin,' o rugăminte sau un îndemn exprimat prin acest mod. Aceste expresii sînt: *quseso* (rog.), *sis* (din *si vis)* (dacă vrei), *sultis* (din *si vultis)* (dacă vreți), *sodes* (din *si audes)* (dacă îndrăzneşti), *age, agite, agedum* (hai, haideți), *modo* (numai), *proin* (mai rar *proinde)* (deci, ca atare). Cura, *quseso, Ciceronem nostrum* (Ai grijă, rogu-te de Cicero al nostru). (Cic. *Ad Attic.* II, 2, 1). *Agitedum clamorem* tollite (Haideți, strigați). (Liv. **III,** 62, 4).

3. a) Ne cessaveris, *opus tuum perage* (Să nu te opreşti, isprăveşte lucrarea ta). Ne dubitaveris (Să nu stai la îndoială). Ne dixeris Âoc(Să nu zici asta). *De me niliil* timueritis (Dinspre partea mea să nu vă temeți de nimic) (Cic. *Ad Attic,* IV, 16, 17).

b) Ne *pro cognitis* habeat *incognita* (Să nu ia drept cunoscute cele necunoscute).

Oprirea de a face o acțiune — *modus prohibitivus* — se exprimă în mai multe chipuri şi anume :

a) prin adverbul **ne** urmat de persoana a Il-a (doua) a timpului **perfect** al modului conjunctiv;

b) prin adverbul **ne** urmat de persoana a III-a (treia) singular a timpului **prezent** al modului conjunctiv.

Notă. *Persoana a Ii-a* (doua) din singular a *prezentului* modului *conjunctiv* precedată de *ne* se întrebuințează spre a exprima o oprire atunci cînd subiectul este general şi nedeterminat: *Isto bono utare dum adsit, cum absit* ne requiras (Foloseşte-te de acest bun cînd îl ai, cînd îți lipseşte, să nu-1 regreți). (Cic. *Cato Maior,* 10,33).

c) *Binas gemmas* **ne** *amplius* **relinquito** (Să nu laşi (la viță) mai mult de doi ochi) (Cato, *De Re rustica,* XLIII, 49).

Oprirea de a face o acțiune *(modus prohibitivus)* se mai poate exprima prin adverbul **ne** urmat de persoana a Ii-a (doua) sau a III-a (treia) din singular a timpului viitor al imperativului, care se întrebuințează în textele de legi şi în opriri analoage textelor de legi.

d) Nolite *socios vestro auxilio* exspoliare (Să nu lipsiți pe aliați de ajutorul vostru). Noii abire *Roma* (Să nu pleci din Roma).
Oprirea de a face o acțiune se mai poate exprima prin *imperativul prezent* al verbului *nolo* — noii, nolite — (mai rar *nolito, nolitote)* urmate de infinitivul prezent al verbului prin care se exprimă acțiunea.
e) Cave *eegrotes* (Să nu te îmbolnăveşti). Cavete maledicere *consulibus* (Să nu vorbiți rău despre consuli).
Oprirea se mai poate exprima prin imperativul prezent al verbului *caveo* (mă feresc) urmat de infinitivul prezent sau de prezentul conjunctivului al verbului prin care se exprimă acțiunea.
f) Pac ne *quid aliud* cures(Să nu te îngrijeşti de altceva) (Cic. *AdFam.,* XVI, 11, 1).
Oprirea se mai exprimă prin expresia : fac ne urmată de modul *conjunctiv.*
Notă. Timpul *prezent* al modului *imperativ,* precedat de ne, exprimînd **o** oprire este rar întrebuințat şi mai ales de către poeți: *Equo* **ne credite,** *Teucri*! (Troieni, nu vă încredeți în acest cal (troian). (Verg. *JEneis,* II, 48).
Infinitivul
1. *Prseterea quotidie castra* movere, *iuxta ac si hostes adessent, vallo et fossa* munire, *vigilias crebras* ponere, *et eas ipse cum legatis* circumire; *item in agmine modo in primis, modo in postremis, ssepe in medio* adesse (Pe lîngă astea zilnic îşi muta tabăra, o întărea cu şanț şi parapet ca şi cînd duşmanii ar fi de față, punea străji dese şi le inspecta el însuşi însoțit de locotenenții săi; de asemenea, în coloană, era cînd în fruntea ei, cînd în coada ei, cînd la mijlocul ei) (Sall. *Iugurth.,* XLV, 2).
în narațiuni, cînd sînt mai multe propoziții, ale căror predicate ar trebui să fie la timpul imperfect al modului indicativ, spre a se da stilului o variație, evitîndu-se monotonia, scriitorii latini întrebuințau timpul *prezent* al *modului infinitiv* în locul imperfectului modului indicativ, mai ales cînd, în aceste narațiuni *se exprimă o înşirare de fapte succesive.* Acest infinitiv se numeşte infinitiv istoric.
Subiectele acestor predicate, exprimate prin modul infinitiv, stau în cazul *nominativ.*
2. *Me miserum ! Te, ista virtute, fide, probitate, in tantas asrumnas propler me* incidisse ! (Nenorocitul de mine, tu, cu virtutea, credința şi onestitatea ta, să cazi într-atîtea nevoi din pricina mea !) (Cic. *Ad Fam.,* XIV, 1,1). *Non mihi* licere *meam me rem solum... loqui atque cogitare? !* (Să nu mi se îngăduie mie, ca rămas singur să vorbesc si să cuget despre treburile mele? 1). (Plaut. *Cas.,* I, 1, 1).
în *exclamații,* spre a exprima *mirarea, indignarea* ori *mihnirea* se întrebuințează timpurile modului infinitiv, fie singur, fie cu un subiect în cazul acuzativ, fără să depindă de o altă propoziție. Acesta se numeşte infinitiv exclamativ.

V er si un e

ORATJO CICERONIS Bf (iATTLINAM

« Quam ob rom, ut ssepe iam dixi, *proficiscere,* ac, si mihi inimico, a pradicas, tuo conflare vis invidiam, recta *perge* in exsilium. *Noii credere.* populum te servaturum esse ; vix feram sermones hominum si id feceris; vix molem istius invidise, si in exsilium, issu consulis, ieris, sustinebo. Sin autem servire meee laudi et gloria? mavis, *egredere* cum importuna scelera-torum mânu, *confer* te ad Manlium, concita perditos cives, *secerne* te a bcmis, *infer* patria? bellum, exsulta impio latricinio, ut a me non eiectus ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris. *Cave speres* quemquam civium te reten-turum esse. Vos autem, lictores, *defenditote* semper consulem ne ei quid mali Gatilina inferat *».*

Talibus verbis consul in Catilinam verbis minas *miscerc,* senatum *orare* et animos patrum in omnes partes *versare.*

După Cicero

Temă

UN OSPĂȚ LA RQMAM

Sclavilor *(servus),* întindeți *(pono)* masa *(mensa)* şi serviți *(oppono)* cina *(cena).* Voi, prieteni, împodobiți *(orno)* capetele *(capul)* voastre cu coroane *(corona)* de trandafiri *(roşa)* şi să ne întindem *(accumbo)* pe aceste perne *(pulvinus).* Sclavule, adu *(fero)* şervete *(mantele)* şi solnița *(salinum)* de argint *(argenteus).* Să nu uiți *(obliviscor)* farfuriile *(lanx)* şi lingurile *(cochlear).* Umple *(impleo)* paharele *(poculum) !* Prieteni *(amicus),* să nu lăsați *(relinquo)* paharele goale *(vacuus).* Să gustați *(degusto)* din acest jambon *(perna)* amestecat *(condio)* cu măsline *(oliva).* Dar să nu *(nolo)* disprețuiți *(fastidio)* nici prăjiturile *(crustulum),* cireşile *(cerasum)* şi migdalele *(amygdala).*

Prin astfel *(talis)* de cuvinte *(verbum)* gazda *(kospcs)* invita *(invito)* pe musafirii *(conviva),* le oferea *(offero)* mîncări *(cibarium)* bune şi vin *(vinum)* şi se bucura *(gaudeo)* de desfătarea *(delectatio)* musafirilor.

FRAZA

Lingviştii, adică oamenii de ştiinţă care studiază vorbirea omenească, dau de obicei cuvîntului « frază » un sens foarte cuprinzător. Aşa, găsim la unul dintre ei definiţia : « Fraza poate fi definită ca forma sub care se exprimă şi se percepe imaginea verbală cu ajutorul sunetelor »[1]. Iar spre a lămuri formula prea generală dată la început, adaugă : « Fraza cuprinde toate gradele, de la articulaţiile grosolane prin care copilul formulează o necesitate pînă la amplul period, armonios legănat, în care îşi îmbracă gîndirea un Demosthenes, un Cicero sau un Bossuet » [2].

în această accepţiune, frază se numeşte orice formă pe care o îmbracă gîndirea exprimată prin sunetele vocii omeneşti.

Ca urmare, unii gramatici au căutat să dea şi în gramatică această accepţiune cuvîntului « frază » Aşa, găsim într'o gramatică următoarele : « Noi gîndim în fraze, vorbim în fraze. Copilul care strigă « căluşelul ! » face o frază : «vreau căluşelul care este colo în vitrină ». Numai în dicţionar se găsesc cuvinte separate : în mintea noastră cuvintele nu există decît organizate în fraze. Cînd am învăţat a vorbi, n-am învăţat cuvinte, ci fraze complet, alcătuite » [s].

Cu toate acestea, aceeaşi gramatică, vrînd să înfăţişeze diferite forme de exprimarea gîndirii, le-a împărţit la început în : fraze simple şi fraze complexe. Iar cînd a vrut să lămurească termenul « frază complexă » a fost obligată să recurgă la folosirea termenului « propoziţie » : « Fraza complexă se compune dintr-un total de propoziţii, dintre care fiecare cuprinde un verb » [4], după" ce despre fraza simplă spusese : « Fraza normală cuprinde un verb, precedat de subiectul său şi urmat de complementele sale »[5].

Noi, lucrînd aici ca gramatici, nu ca lingvişti, sîntem obligaţi să dăm termenilor « propoziţie » şi « frază » sensuri precise, şi anume noi menţinem pentru aceşti doi termeni sensul clasic acordat lor. De aceea spunem că : *Fraza este un ansamblu de propoziţii, care, formînd împreună un tot, exprimă în mod complet o gîndire.*

1. I. Vendryes — *Le langage,* p. 82, Paris, 1921.
2. *Ibidem,* p. 82 — 83.
3. Charles Bruneau et Marcel Heulluy — *Grammaire pratique de la langue franţaise,* p. 67, Paris, 1938.
4. *Ibidem,* p. 68.
5. Charles Bruneau et Marcel Heulluy— *Grammaire pratique de la, langue franţaise,* p. 67, Paris 1938.

Aşa, cînd spunem cuvlntul *Volo,* care constituie o propoziție, dacă vrem ca acela, care-1 aude sau îl citeşte, să înțeleagă obiectul voinței noastre, putem să-i adăugăm încă un element,prin care înțelegerea gîndirii noastre să fie mai completă, şi spunem, spre pildă : « *Volo discere* (vreau să învăț, să mă cultiv) sau *Volo ut pro patria agas* (vreau să lucrezi pentru patrie) etc. In acest mod, gîndirea noastră, spre a fi exprimată mai complet, a recurs la gruparea la un loc a două propoziții, care formează împreună un tot. Aceasta este o frază.

Fraza însă este o formă complexă de exprimare, grupînd la un loc mai multe propoziții — care şi ele sînt gîndiri, dar mai simple — şi stabilind raporturi între ele. De aceea, vorbirea în fraze cere o minte mai evoluată, înainte de a închega atari exprimări, omul a gîndit în propoziții izolate, raporturile între aceste gîndiri izolate făcîndu-se în mintea vorbitorului, spre pildă : *Nimis piuit. Frumentis in agriş aliquid detrimenti allatum est. Prata viridiora sunt* (A plouat prea mult. Grînelor de pe ogoare li s-a adus oarecare pagubă. Livezile sînt mai verzi). în mintea vorbitorului s-a făcut legătura între aceste gîndiri izolate, legătură care poate fi exprimată în felul următor: *Nimis piuit, quamobrem frumentis in agriş aliquid detrimenti allatum est, at prata viridiora sunt* (A plouat prea mult, de aceea pe ogoare grînele au suferit oarecare pagubă, livezile însă sînt mai verzi). în cazul de față propozițiile gîndite separat mai sus, aici nu şi-au schimbat forma, ci numai au fost legate între ele prin nişte cuvinte numite conjuncții *(coniungo* — leg împreună, unesc), care stabilesc anumite raporturi, şi anume: *quamobrem,* raport de consecință, de urmare, de concluzie — conjuncție conclusivă — iar *at,* raport de opoziție sau raport adversativ — conjuncție adversativă.

Dar între aceleaşi propoziții putem stabili şi altfel de raporturi şi putem spune : *Quia nimis piuit, aliquid detrimenti frumentis in agriş allatum est, at prata viridiora sunt* (Fiindcă a plouat prea mult, s-a adus oarecare pagubă grînelor pe ogoare, dar livezile sînt mai verzi).

După modul cum sînt exprimate raporturile între propozițiile care alcătuiesc o frază, avem mai multe feluri de fraze.

FRAZA FORMATA PRIN JUXTAPUNERE

Veni, vidi, viei (Am venit, am văzut, am învins). *Non dies imperii tecum, exercitam dividam* (Nu zilele de comandă, (ci) armata o voi împărți cu tine). (T. Liv. XXII, 27,9).

în fraza *Veni, vidi, viei,* găsim trei propoziții care exprimă, fiecare în parte, o acțiune: sosirea acolo, examinarea situației, înfrîngerea duşmanului. Dar toate la un loc caracterizează un moment din viața lui Csesar : înfrîngerea foarte rapidă a armatei senatoriale, aflate sub comanda lui Pompeius. Pentru a exprima repeziciunea cu care a fost cîştigată această victorie, Csesar a evitat explicațiile amănunțite asupra faptelor care i-au asigurat succesul, ci s-a mulțumit să înşire fără nici o legătură între ele trei verbe, adică trei acțiuni, fără nici un comentariu, care, oglindind mersul

evenimentelor, le înfățișează mai plastic, mai pregnant pentru sufletul cititorului.
în fraza *Non dies imperii tecum, exercitum dividam,* vorbitorul, în loc să pronunțe două propoziții întregi, unindu-le printr-o conjuncție : « Voi împărți cu tine nu zilele de comandă, ci voi împărți chiar armata », le-a înşirat una lîngă alta, suprimînd predicatul din prima şi conjuncția de legătură şi a obținut o exprimare mai scurtă, dar mai plastică, adică o exprimare care se imprimă mai puternic în sufletul persoanei căreia se adresa. *O gîndire complexă, adică o frază, ale cărei propoziții sînt exprimate separat țară a fi înfățişate conjuncțiile care stabilesc raporturile dintre ele, se numeşte* **frază formată prin juxtapunere,** adică numai prin aşezarea propozițiilor una lîngă alta *(iuxta* — lîngă). Atari fraze se întrebuințează :
1. Cînd vrem să facem o enumerare de acțiuni, care toate se referă la aceeaşi persoană sau la aceeaşi împrejurare, şi mai ales cînd vrem să caracterizăm acea împrejurare prin gradația în care s-au petrecut acele acțiuni: « *Abiit, excessit, evasit, erupit* (A plecat, a ieşit din oraş, a luat-o la fugă, a țîşnit din oraş). Prin aceste cuvinte caracterizează Cicero plecarea lui Catilina din Roma, cînd a văzut că i-a fost descoperită intenția criminală. Aici acțiunile din cele patru propoziții sînt aşezate în ordine ascendentă.
2. Cînd vrem să exprimăm mai puternic o antiteză sau o opoziție între două idei: *Vincere scis, Hannibal, victoria uti nescis* (Să învingi ştii, Hanibal, (dar) să te foloseşti de victorie nu ştii). (T. Liv., XXII, 51, 4).
In fraza : *Est hsec, iudices, non scripta, sed nata lex, quam* **non didicimus, non** accepimus, **non** legimus, *al ex natura ipsa* **abripuimus, hausimus, expre-ssimus** (Există, judecători, această lege, nu scrisă, ci înnăscută, pe care n-am învățat-o, n-am primit-o de la alții, n-am citit-o, ci am smuls-o, am sorbit-o, am stors-o din firea omenească însăşi), Cicero înşiră, în partea de mijloc, trei verbe în care face o simplă enumerare, dar care ar putea cuprinde şi o gradație descendentă; apoi înşiră din nou trei verbe, care însă cuprind o puternică gradație ascendentă.
Astfel, juxtapunerea, folosită în alcătuirea unei fraze, dă stilului mai multă vioiciune, mai multă energie.

FRAZA FORMATĂ PRIN COORDONARE

1. *Qui alieno loco cum equitatu Helvetiorum prodium committunt* et *pauci de nostris cadunt* (Aceştia dau o luptă cu călărimea helveților într-un loc nefavorabil şi cad cîțiva dintre ai noştri). (Ca?s. *B.G.* I, 15).
Această frază este formată din două propoziții principale, căci fiecare dintre ele, dacă este luată singură, are înțeles. Prima propoziție ne informează despre darea unei lupte, iar cea de a doua despre rezultatul luptei; deci, cea de a doua adaugă un element nou la faptul cuprins rn prima.
\

Si unquam de bonis et *fortibus viris potestas vobis iudicandi fuit*.... {Dacă vreodată aţi avut voi puterea de a judeca — de a vă pronunţa — cu privire la bărbaţii de treabă şi bravi. . .) (Cic. *Pro MU.,* 4).
Persuadent Rauracis et *Tulingis* et *Latobicis ut cum iis proficiscanlur* {Conving pe rauraci si pe tulingi si pe latobici să plece împreună cu ei) {Caes. *B.G.* I, 5).
Et este conjuncţia copulativă cea mai obişnuită. Prin ea se leagă două propoziţii, care reprezintă idei (acţiuni) deosebite, dar pe care autorul le întruneşte în aceeaşi frază, în loc să le exprime separat. Aşa, în loc să zică : « Acesta a făcut un complot al nobilimii. El a convins pe concetăţenii săi să iasă din ţara lor », căci acţiu-unile sînt deosebite, le uneşte într-o frază prin conjuncţia *et,* adăugind ideea din a doua propoziţie la cea din prima — căci se referă la aceeaşi persoană —- şi formînd din amîndouă un tot sintactic, o frază.
Acelaşi lucru este în fraza a doua : *recreat et reficit,* unde acţiunea de înviorare implică numai producerea de bună dispoziţie, în timp ce aceea de întărire însemnează darea de puteri noi, şi pe care autorul le-a unit în aceeaşi frază, căci cea de a doua reprezintă un element nou adăugat la prima, un spor de vitalitate.
In acelaşi mod este întrebuinţată conjuncţia et în a doua frază, cînd leagă două părţi de propoziţie de acelaşi fel, două calificative atribuite lui Pompeius : *sapientissimi et iustissimi (viri),* precum şi în fraza a treia, unde leagă două părţi de propoziţie de acelaşi fel, două calificative ale persoanelor pe care le numeşte substantivul *viris: bonis et fortibus.*
în a patra frază avem mai multe substantive care au acelaşi rol în propoziţie, şi anume de complemente indirecte ale verbului *persuadent:* Rauracis, Tulingis, Latobicis. Aici autorul a întrebuinţat procedarea normală, de a adăuga la primul pe celelalte, legîndu-le prin *et.* De aceea a zis : *Rauricis el Tulingis el Latobicis.*
Dar într-un atare caz se mai întrebuinţează şi o altă procedare, şi anume de a suprima cu totul conjuncţia, spunînd : *Persuadent Rauricis, Tulingis, Latobicis ut.* . . Şi acest fel de exprimare se întîlneste destul de des. O altă procedare se va cunoaşte la lit, *b).*
Procedeul cu suprimarea conjuncţiei ar fi constituit figura stilistică numită *asyndeton;* iar dacă, trecînd peste procedeul notat mai sus ca normal, ar fi pus conjuncţia *et* şi înaintea primului complement şi ar fi zis : *Persuadent et Rauricis et Tulingis et Latobicis ut.* . . , ar fi constituit figura stilistică numită *polysyntheton.*
Toate aceste trei modalităţi se întilnesc în operele scriitorilor latini.
b) *Mihi vero nihil unquam populare placuit, eamque optimam rempu-blicam duco, quam hic consul constituit* (Mie însă nu mi-a plăcut nimic popular,

şi consider că cea mai bună republică este aceea pe care a aşezat-o acesta în calitate de consul).
In eo itinere persuadet Castico Sequano ut regnum in civitate ştia oca-parei; itemqae Dumnorigi Hseduo< ut idem conaretur persuadet, eique *filiam suam in matrimonium dat* (în această călătorie convinge pe Casticus Sequanul ca să ocupe domnia în cetatea sa ; şi de asemenea convinge pe Dumnorix Heduul să încerce acelaşi lucru şi-i dă in căsătorie pe fiica sa). (Caes. ***B.G.l,*** 3). *Omnium rerum divinarum atque humanarum vim, naturam* cemsasque *nosse* (A cunoaşte puterea, natura şi cauzele tuturor lucrurilor dumnezeieşti şi omeneşti).
Senatus populusqae Romanus (Senatul şi poporul roman). *Ius potes-tatemque habere* (A avea dreptul şi puterea). *Terra marique* (Pe uscat şi pe mare). *Ferro ignique* (Prin sabie şi foc). *Domi militiazque* (In timp de pace j şi-n timp de război; înăuntru şi-n afară). *Se suaque omnia* (Pe sine şi toate 1 ale lor). *Noctes* et *dies — Noctes diesque* (Nopţi şi zile). *Rerum divinarum* et *humanarum scientia — Omnium divinarum humanarumnue rerum consemio* (Ştiinţa lucrurilor dumnezeieşti şi omeneşti. Acordul tuturor lucrurilor dumnezeieşti şi omeneşti).
Sibi liberisque et *genţi Numidarum* (Sieşi şi copiilor săi şi neamului numi-zilor).
Ortus solis et *lunse reliquorumqae siderum* (Răsăritul soarelui şi al lunii şi al celorlalte astre).
Iugurtham beneficiis aggressus est statimque eum adoptavit (A căutat să cîştige pe Jugurta prin binefaceri şi (de aceea) 1-a adoptat îndată). (Sall. *Iugurth.* 9).
Conjuncţia — que stabileşte raport copulativ afirmativ între propoziţii şi între părţi de propoziţie după aceleaşi norme ca şi *et,* numai că ea nu se aşază niciodată înaintea propoziţiei sau părţii de propoziţie pe care o leagă de cea dinainte, ci totdeauna după primul cuvînt al acesteia, alipindu-se la el. Ea este un cuvînt enclitic.
Aşa, cu -que sînt legate cele două propoziţii principale cu predicatele *placuit, duco.* De asemenea cele trei propoziţii principale cu predicatele *persuadet, persuadet, dat,* aşezîndu-se între prima şi a doua *(itemque)* şi între a doua şi a treia *(eique).*
Dar în timp ce cu et se leagă propoziţii sau părţi de propoziţii care reprezintă lucruri diferite, cu **-que** se leagă lucruri care sînt concepute ca unite între ele în mod natural.
Cînd avem mai multe părţi de propoziţie de acelaşi fel, am văzut că putem întrebuinţa procedarea normală de legătură cu et, pe care-1 punem înaintea fiecăruia, începînd cu a doua (Rauracis et Tulingis et Latobicis), sau o suprimăm peste tot (Rauracis, Tulingis, Latobicis), sau o punem înaintea fiecăruia (et Rauracis et Tulingis et Latobicis) sau o suprimăm între toate celelalte, afară de ultima, unde întrebuinţăm însă pe *-que (vim, naturam causasque).*
Conjuncţia **-que** se întrebuinţează într-o mulţime de expresii, aproape cristalizate aşa: *senatus populusque Romanus, terra marique, domi militiaeque.* în altele însă *-que* poate fi înlocuit

cu *et: noctes et dies — noctes diesque, rerum divinarum et huma-narum — divinarum humanarumque rerum.*
Cînd avem mai multe părţi de propoziţie de acelaşi fel, dar între două dintre ele este o legătură naturală mai strînsă, între acestea facem legătura cu *-que: Sibi liberisque et genţi Numidarum.* Nu totdeauna însă această distincţie pare justificată : *Ortus solis et lume reliquarumque siderum,* deşi şi aici luna şi stelele pot fi considerate că formează un grup şi soarele alt grup sub raportul timpului cînd îşi arată lumina.
Uneori prin -que facem o legătură care cuprinde în ea şi o motivare, cum avem în ultima frază.
Nu se recomandă întrebuinţarea conjuncţiei-que după cuvinte care se termină în c, care este o formă redusă a sufixului demonstrativ ce: *hic, hune, hoc, nune, tune, sic* etc.
Dacă primul cuvînt al părţii de propoziţie care trebuie legată este o prepoziţie, se obişnuieşte, pentru eufonie, să se pună *-que* după cuvîntul următor: *in eaque re,* în loc de *inque ea re; de totaque re,* în loc de *deque tota re; ex illisque causis,* în loc de *exque illis causis.*
c) *Diu* atque *acriter pugnatum est* (S-au luptat mult timp şi cu înverşunare). (C®8. *B.G.* I, 26.).
In omni cselo atque *terra* (în tot cerul şi pe pămînt). *In maximis periculis huius urbis* **atque** *imperii, gravissimo* **atque** *acer-bissimo reipublicae casu, socio* **atque** *adiutore consiliorum periculorumque meorum L. Flacco* ... (în cele mai mari primejdii ale acestui oraş şi ale acestei puteri, în cea mai grea şi cea mai crîncenă împrejurare a statului, tovarăşul si ajutătorul planurilor si pericolelor mele fiind L. Flaccus . . .). (Gic. *Pro Flacco* 1).
Ex totis ripis in unum **atque** *angustum locum tela iaciebantur* (Din toate părţile malurilor se aruncau săgeţi asupra unui singur loc şi acela îngust).
Africanus indigens mei? Minime hercle. Ac *ne ego quidem illius* (Are Africanus nevoie de mine? Doamne fereşte — nicidecum — Şi nici eu de «1). (Cic. *De Amic.* 30).
— *Cognostine hos versus?* — **Atque** *memoriter.* (— Cunoşti aceste versuri? — Ba chiar le ştiu pe de rost).
Quse Punica religione servata fides ab Hannibale est; atque *in vincula omnes coniecit* (Acest cuvînt dat a fost păstrat de Hannibal cu scrupulozi-tatea cartagineză; si — ca urmare — i-a aruncat pe toţi în lanţuri). (T. Liv. XXXII, 6).
Carus eeque mihi est ac *patri suo* (Mi-e tot aşa de drag ca şi tatălui său). *Alio ingenio* atque *tu* (Cu alt caracter decît tine).
Raport copulativ afirmativ stabilesc şi conjuncţiile atque, ac. Deosebirea între ele este că *ac* se întrebuinţează înainte de consoane, iar *atque* înainte de vocale şi de *h,* putîndu-se folosi însă şi înainte de consoane *(ac ne, ac patri; atque acriter, atque imperii, atque acerbissimo, atque adiutore, atque angustum, atque in;* dar şi: *atque terra, atque memoriter, atque tu).*
în general întrebuinţarea acestor conjuncţii ţinteşte să scoată în relief termenul înaintea căruia sînt puse : *diu atque*

acriter — mult timp şi cu înverşunare, dîndu-se termenului cai exprimă înverşunarea o importanţă mai mare decît duratei. Tot' aşa *imperium* prezintă mai mare importanţă decît *urbs,* acer-*bissimus* decît *gravissimus, adiutor* decît *socius.*

Atque pus la început de frază, sau de fragment de frazi, cu caracter de individualitate, are ceva din înţelesul lui immo. sau exprimă consecinţa : *atque memoriter ; ac ne ego quidem illius, atque in vincula omnes coniecit.*

După anumite cuvinte care exprimă o idee de comparaţie *(par, pariter, similis, dissimilis, asque, alius, aliter, diversus, idem)* al doilea termen de comparaţie este legat prin *ac* sau *atque: carus sp,que mihi est ac patri suo. Alio ingenio atque tu.*

d) *Csesar suos a proelio continebal* ac *satis habebat in praesenlia hostem rapinis, pabulationibus populationibusquv prohibere* (Ca^sar oprea pe ai săi de la luptă şi se mulţumea deocamdată să împiedice pe duşman de la jafuri. de la aprovizionarea cu nutreţ şi de la devastări).

Horum omnium fortissimi sunt Belgw, propterea quod a cultu atque *humu-nitate provincise longissime absunt, minimeqne ad eos mercatores ssepe commeant* atque *ea, qwse ad ejjeminandos animos pertinent, important proximiquv suni Germanis, qui trans Rhenum incolunt, quibuscum conlinenter bellum gerunt* (Dintre toţi aceştia cei mai bravi sînt belgii, pentru că sînt foarte depărtaţi de felul de viaţă şi de civilizaţia provinciei, şi pentru că foarte rar vin negustori la ei şi le aduc cele ce tind la moleşirea sufletelor, şi pentru că sînt foarte apropiaţi de germani, care locuiesc dincolo de Rin, cu care poartă războaie necontenit). (Caes. *B.G.* I, 1).

In eo itinere persuadet Castico Sequano, cuius pater regnum in Sequanis inultos annos obtinuerat et *a senatu populi Romani amicus appellatus erat, ut regnum in civitate sua occuparet;* ttemque *Dumnorigi Hseduo, fratri Diviciaci, qui eo tempore principatum in civitate obtinebat* ac *maxime plebi acceptus erat, ut idem conaretur, persuadet,* ej'que *filiam suam in matrimonium dat* (în aceeaşi călătorie pe Casticus Sequanul, al cărui tată avusese mulţi ani domnia la sequani şi fusese numit amic al poporului roman de către senat, îl convinge să ocupe domnia în cetatea sa; şi de asemenea pe Dumnorix Heduul, fratele lui Diviciacus, care în acel timp avea conducerea în cetate şi era foarte agreat de popor, îl convinge să încerce acelaşi lucru, si-i dă pe fiica sa în căsătorie). (Ca». *B. G. I,* 3).

Sed me recreat et *reficit Cn Pompei, sapientissimi* et *iustissimi viri, con-silium.* (Dar mă înviorează şi mă întăreşte chibzuinţă lui Cn. Pompeius, bărbatul cel mai înţelept şi cel mai drept). (Cic. *Pro MU.* 2.)

în primul exemplu avem o frază formată din două propoziţii principale, în raport de coordonare, notat prin conjuncţia ac. Iar în a doua propoziţie avem trei complemente circumstanţiale în cazul ablativ *(rapinis, pabulationibus, populationibus),* în raport de coordonare, care nu este notat decît prin conjuncţia — **que** pusă la cel de al treilea.

în al treilea exemplu avem o frază mai bogată, în care se găsesc trei propoziţii principale, în raport de coordonare, notat prin conjuncţia — **que,** pusă atît la începutul propoziţiei a doua *(itemque),* cît şi la începutul propoziţiei a treia *(eique).* Dar în

prima propoziție principală găsim şi două propoziții secundare, în raport de coordonare, care încep cu pronumele relativ *cuius,* au predicatele *obtinuerat, appellatus erat* şi sînt legate prin conjuncția et. în a doua propoziție principală avem de asemenea două propoziții secundare, în raport de coordonare, care încep cu pronumele relativ *qui,* au predicatele *obtinebat, acceptus erat* şi sînt legate prin conjuncția ac. în al doilea exemplu avem o singură propoziție principală cu predicatul *jortissimi sunt.* Avem însă trei propoziții circumstanțiale de cauză, în raport de coordonare, care încep cu conjuncția *propterea quod,* au predicatele *absunt, commeant, proximi sunt,* iar raportul copulativ dintre ele este notat prin conjuncția — que, pusă atît la începutul celei de a doua *(minimeque),* cît şi la începutul celei de a treia *(proximique).* Avem raport de coordonare copulativ între două complemente circumstanțiale din prima propoziție circumstanțială de cauză, notat prin conjuncția atque *(a culta atque humanitate).* Mai găsim un raport copulativ între predicatele *commeant, important,* notat prin conjuncția atque. Deşi aceste două predicate sînt legate prin conjuncția *propterea quod* de regenta lor *(fortissimi sunt),* cu toate acestea autorul n-a pus între ele conjuncția — *que,* pe care a pus-o între celelalte cauzale, ci a pus *atque,* pentru că în mintea sa aceste două predicate reprezintă un singur fapt — aducerea mărfurilor — despărțit în două elemente în exprimare — facerea drumului şi importarea mărfurilor. Pentru aceea, autorul le-a pus în grup pe picior de egalitate cu celelalte cauzale, legîndu-le o dată cu — *que,* iar între ele le-a legat cu altă conjuncție copulativă.

Din examinarea felului cum este exprimat raportul de coordonare copulativ în cele trei fraze de mai sus, constatăm că scriitorii care îşi supraveghează stilul — de această dată este vorba de Caesar — întrebuințează conjuncțiile copulative, în frazele mai bogate, cu oarecare rînduială, punînd o conjuncție între coordonatele principale, alta între secundarele coordonate, alta între părțile de propoziție coordonate.

Cu toate acestea găsim şi abateri, chiar la unii scriitori mari, cum este cazul cu fraza a patra[1], în care aceeaşi conjuncție et leagă şi propozițiile principale *(recreat et rețicit)* şi atributele adjectivale *(sapientissimi et iustissimi) K*

e) *His rebus fiebat ut* et *minus late vagarentur* et *minus facile finitimis bellum inferre possent* (Din aceste lucruri rezultă că ei şi rătăceau — se mişcau — pe o întindere prea mică si nu puteau tocmai uşor să poarte război vecinilor). <C«s. *B. G. I, 2.)*

Pentru a exprima mai puternic legătura dintre două propoziții, care se găsesc în raport de coordonare copulativ, se pune conjuncția *et* sau -— *que* la începutul fiecăreia.

în acest caz *et. . . et, — que. . . — que* au înțelesul: pe de o parte. . . pe de altă parte.

', Fraza este luată din Cicero, *Pro Milone,* I, 2.

Ideea « pe de o parte. . . pe de altă parte » se exprimă $ prin cuvintele *cum. . . turn.*
2. a) *Cassar subslitit* neque *hostes lacessivit* (C*sar s-a oprit şi n-a hărţuit pe duşmani).
Quse si opposita Miloni putarem, cederem tempori, iudices, **nec** *inter tanUm\ vim armorum existimarem esse orationi locum* (Dacă aş crede că acestea-'? trupele —au fost aşezate în contra lui Milo, aş ceda situaţiei, judecători, şi n-aş socoti că este loc pentru un discurs — de apărare — în mijlocul unei aşa de mari forţe de arme). (Cic. *Pro MU.* 2.)
Conjuncţiile copulative negative sînt: neque, nec.Ele înseamnă: şi nu; cuprind în ele'şi ideea copulativă pe care o redă «şi» şi negaţia « nu».
Ele leagă o propoziţie negativă de una afirmativă: *substitil neque lacessivit; cederem nec existimarem.* în întrebuinţarea uneia sau alteia dintre ele se urmează, în general, rînduiala arătată pentru *atque, ac.*
b) Demetrius Syrus, vetus et **non** *ignobilis dicendi magister* (Demetrius Syrus, profesorul de oratorie cel vechi şi nu fără renume). (Cic. *Brutus,* 91, 316).
Patior, iudices, et **non** *moleste fero me laboris mei, cos virtutis vestrse fructum esse laturos* (Mă învoiesc, judecători, şi suport nu cu greutate că vom primi rodul eu al ostenelei mele, voi al vredniciei A^oastre). (Cic. *In Verr.* I, 1).
Quis Catilinam senator ita adspexit, ut perditum civem ac **non** *potius ut importunissimum hosteml* (Care senator a privit pe Catilina aşa ca pe un cetăţean ruinat — corupt — şi nu mai de grabă ca pe duşmanul cel mai supărător?) Cic. *In Catil. IV)*
Cînd într-un raport de coordonare copulativ negativ negaţia se aplică unui cuvînt din propoziţie şi nu propoziţiei întregi, în loc de *neque* se întrebuinţează *et non: et non ignobilis, et non moleste.* Iar dacă în propoziţie se găseşte cuvîntul *potius,* se pune de preferinţă *ac non,* precum şi cînd numai sensul propoziţiei cuprinde ideea lui *potius,* fără a fi exprimat: *Si suo nomine* ac non *impulsii, tuo fecisset* (Dacă ar fi lucrat pe contul său şi nu mai de grabă din îndemnul tău).
c) *Nam* **nec** *hostes moverunt arma* **neqne** *consul in agrum eorum legiones induxit* (Căci nici duşmanii n-au luat armele şi nici consulul n-a dus legiunile pe teritoriul lor). (T. Liv. XLIII, 9).
Neque *consilium mihi placct* **neque** *auctor probatur* (Nici sfatul nu-1 aprob, nici autorul nu mi-e pe plac).
Publio tuo **neque** *opera* **neque** *consilio* **neque** *labore* **neque** *gratia* **neque** *testimonio defui* (Lui Publius al tău nu i-am refuzat nici ajutorul, nici sfatul, nici munca, nici trecerea mea, nici recomandarea). (Cic. *Ad Fam. V,* 17). După cum ct se repeta înaintea fiecărei propoziţii sau înaintea fiecărei părţi de propoziţie pentru a exprima mai puternic legătura dintre ele, tot aşa se repetă neque pentru a exprima mai puternic raportul de coordonare copulativ negativ. In acest caz *neque. . . neque* se traduce cu: nici.. . nici.

d) *Quamobrem itta arma, centurioties, cohortes nori periculum nobis, sed preesidium denuntiant,* **neque solum** *ut quieto,* **sed etiam** *ut magno animo simus hortantur,* **neque** *auxilium* **modo** *defensioni mese,* **venim etiam** *silentium pollicentur.* (De aceea acele arme, centurioni, cohorte nu anunţă o primejdie pentru noi, ci un sprijin şi ne îndeamnă nu numai să fim cu sufletul liniştit, ci chiar să fim cu curaj, si promit nu numai ajutor apărării mele, ci chiar linişte). (Gic *Pro MU.* 3).
Dacă propoziţia în care se află *non solum (non modo). . . sed etiam (verum etiam)* este legată printr-o conjuncţie copulativă afirmativă, legătura se face prin neque, astfel: *neque solum (neque modo). . . sed etiam (verum etiam).*
e) *Horse cedunt, et dies, et menses, et anni,* **nec** *preeteritum tempus* **umquam** *revertitur* (Trec orele şi zilele şi lunile şi anii, şi timpul care a trecut nu se mai întoarce niciodată). (Cic. *De Sen.* 19)
Conjuncţia **neque** pusă înaintea cuvintelor *quisquam* (cineva), *quidquam* (ceva), *ullus* (vreunul), *usquam* (undeva), *umquam* (vreodată) capătă sens egal cu *et nemo* (şi nimeni), *et nihil* (şi nimic), *et nullus* (şi niciunul), *et nusquam* (şi nicăieri), *et numquam* (şi niciodată).
3. a) *Ut in corporibus magnee dissimilitudines sunt, sic in animis exsistunt* **etiam** *maiores varietates* (După cum în corpuri sînt deosebiri mari, tot aşa în suflete există felurimi chiar mai mari). (Cic. *De Off.* **I,** 30, 107).
Csesar splendidam quamdam rationem dicendi tenet, voce, motu, forma **etiam** *magnifica* (Csesar are un strălucit fel de oratorie, prin voce, prin gest, chiar prin înfăţişarea sa măreaţă). (Cic. *Brutus,* 75, 271).
Commisit scelus **atque etiam** *gloriatur se commisisse* (A comis crima şi chiar se mîndreşte că a comis-o).
Insector, posco **atque** adeo *flagito* (Caut, cer, ba încă insist — pretind).
Etiam, în rolul de conjuncţie copulativă, avînd sensul « şi chiar », pune un accent deosebit asupra ideii pe care o adaugă : *forma etiam magnifica.* Se pune de obicei înaintea cuvîntului pe care îl scoate în relief, dar se poate pune şi în urma lui.
Uneori, pentru a mări accentuarea pe care o pune, *etiam* este precedat de **atque**: *atque etiam gloriatur.*
Cînd ideea care se adaugă cu accentuare reprezintă un fel de corectare a celei dinainte, în loc de *atque etiam* se întrebuinţează *atque adeo* (şi încă, ba chiar) : *atque adeo flagito.*
b) *Me* **quoque** *heec ars decepit* (Şi pe mine m-a dezamăgit această artă). *Qua de causa Helveţii* **quoque** *reliquos Gallos virtute prsecedunt* (Din această cauză şi helveţii — helveţii de asemenea — întrec pe ceilalţi gali în vitejie).
(C33S. *B.G.* I, 1).
Conjuncţia **quoque,** adăugind un element nou la cele înfăţişate mai înainte, pune accent numai asupra cuvîntului, în urma căruia este aşezat: *me quoque, Helveţii quoque.*
c) *Timeo Danaos* **et** *dona ferentes* (Mă tem de greci si cînd aduc **daruri).** (Verg. *Mn.* II, 49).

Et *nos ergo manum ferulae subduximus,* ot *nos consilium dedimus* 5uiie, *privatus ut altum dormiret* (Şi noi am primit lovituri cu nuiaua la palmă — am întins mîna sub nuia — şi noi am dat povață lui Sula să doarmă adînc reții-gîndu-se în viața particulară).
Et este întrebuințat uneori cu rolul lui *quoque,* are exact acelaşi sens, însă se aşază înaintea cuvîntului pe care îl accentuează; *et nos, el dona.*
Versiune
DE BELGARUM CONIURATIONE
Cum esset Csesar in citeriore Gallia legionesywe essent collocatse in hibernis, crebri ad eum rumores adferebantur, litterisgKe item Labieni certior fiebat omnes Belgas contra populum Romanum coniurare obsidesşwe inter se dare. Coniurandi has esse causas: primum quod vererentur ne ad eos exercitus noster adduceretur ; deinde, quod ab nonnullis Gallis sollicitarentur, partim qui populi Romani exercitum hiemare *atque* inveterascere in Gallia moleste i'erebant, partim qui, mobilitate *et* levitate animi, novis rebus studebant; ab nonnullis *etiarn,* quod in Gallia a potentioribus *atque* iis qui ad conducendos homines facultates habebant vulgo regna occupabantur, *neque* ii eam rem imperio nostro consequi posse sperabant.
După *Ciesar*
CONJUNCȚIILE DISJUNCTIVE
Conjuncții disjunctive se numesc acelea care leagă între ele idei care se exclud una pe alta, fie că acelea sînt propoziții întregi, fie că sînt părți de propoziție de acelaşi fel.
Conjuncțiile disjunctive sînt: aut, vel, ve, sive, seu — sau, fie. 1. a) *An est quisquam, qui hoc ignoret, cum de homine occiso quseratur,* aut *negări solere omnino esse factum,* aut *recte et iure factum esse defendi?* (Oare este cineva care să nu ştie că, atunci cînd se face o cercetare cu privire la un om ucis, se obişnuieşte ca sau să se tăgăduiască cu totul că s-a făcut, sau să se Susțină că s-a făcut pe drept şi legal?). (Cic. *Pro MU.* 8).
Aut este conjuncția disjunctivă cea mai puternică. Prin ea se exclud idei a căror diferență este reală, categorică : *aut negări aut defendi.*
b) *Iugurtha existimăbat şese aliquid Romse pretio* aut *gratia effecturum* (lugurta socotea că la Roma va realiza ceva prin bani sau prin trecerea sa) (Sall. *Iug.* 29).
Quod ego preetermitto, ne tanti facinoris immanitas aut *exstitisse,* aut *non vindicata esse videatur* (Eu trec peste acest lucru, ca să nu rămînă impresia că grozăvia unei aşa de mari crime sau a existat sau a rămas nepedepsită). (Cic. *In Cat.* I, 14).
Sensul lui aut şi rolul său de a indica excluderea între idei se păstrează şi cînd este pus numai înaintea ideii a doua precum şi cînd este pus înaintea fiecăruia : *pretio aut gratia; aut exstitisse aut non vindicata esse.*

c) **Aut** *inimicitias* **aut** *labores* **aut** *sumptus suscipere nolunt* (Nu vor să ia asupra lor nici duşmănii, nici osteneli, nici cheltuieli). (Cic. *De Off.* I, 9).
Ac iam illa omitto: neque enim sunt **aut** *obscura* **aut** *nori multa commissa postea* (Şi acum pe acelea nu le iau in seamă : căci cele săvirşite după aceea nu sînt nici necunoscute nici puține). (Cic. *In Cat.* I, 15).
într-o propoziție negativă **aut** înlocuieşte pe *nec,* deoarece, dacă s-ar pune *nec* ar da o afirmație : *neque sunt aut obscura aut non multa; nolunt suscipere aut inimicitias aut labores aut sumptus.*
d) *Permulti* **aut** *omnes* (Foarte mulți sau chiar toți).
Aut *prodesse volunt* **aut** *delectare poetse* (Poeții vor sau să aducă folos sau să desfăteze). (Hor. *Ep. ad Pisones,* 333).
Uneori **aut,** notînd diferența dintre două idei — care este reală — lasă impresia că pune un accent deosebit pe cea de a doua.
2. a) *Pauci honore et gloria amplificați* **vel** *corrumpere mores civitatis* **vel** *corrigere possunt* (Un număr mic de oameni, înălțați prin demnități şi prin glorie, sînt suficienți sau pentru a corupe sau pentru a îndrepta moravurile cetății). (Cic. *De Leg.* **III,** 14, 32).
JVihil est tam conveniens ad res **vel** *secundas* vel *adversas quam amiciția* (Nimic nu cade aşa de bine ca prietenia sau în fericire sau în nenorocire). (Cic. *De Amic.* 17).
Yel *pace* vel *bello clarum fieri licet* (Sau în timp de pace sau în timp de război este cu putință să devină cineva strălucit). (Sall. *De Coniur. Cat.* 3).
Conjuncția disjunctivă vel leagă noțiuni care în fond se exclud. Aşa *corrumpere mores* şi *corrigere mores* sînt acțiuni cu totul opuse una alteia ; tot aşa *res secundas* şi *res adversx;* precum şi *pax* şi *bellum.*
Dar dacă luăm seama cum sînt încadrate în frazele respective aceste idei opuse, constatăm că, de fapt, prin conjuncția *vel,* fiecare pereche reprezintă un spor pentru acțiunea exprimată de verbul cu care se află în legătură.
Astfel, în prima frază, posibilitățile de influență ale unui grup mic de oameni, dar care şi-au cîştigat un prestigiu, sînt mărite, putînd acționa asupra moravurilor şi în rău şi în bine. Acelaşi lucru se găseşte şi în fraza a doua, unde se arată rolul frumos al prieteniei şi în fericire şi în nenorocire. Tot aşa stă lucrul şi cu putința ca cineva să devină ilustru, din a treia frază, care rămîne aceeaşi şi în timp de pace şi în timp de război.
Aşa că putem spune că, în timp ce *aut* menține excluderea reciprocă dintre noțiuni şi în fapt nu numai în forma de exprimare *(aut negări aut defendi), vel,* făcînd excluderea reciprocă în forma de exprimare, în fapt însă trezeşte în suflet adăugarea unei noțiuni la cealaltă din punctul de vedere al acțiunii verbului de care depind acele noțiuni.
Astfel, *aut* este o conjuncție disjunctivă mai puternică decît *vel.*
b) *Venit Epicurus, homo minime malus,* **vel** *potius optimus* (A venit Epicurus, om nicidecum rău, sau mai degrabă foarte bun).

Quantum virtutis habeant, **vel** *hoc ipso cognoscimus, quod imitări non* 1 *possumus* (Cît de mare putere — valoare — au, chiar (măcar) din aceasta j putem cunoaşte, fiindcă nu-i putem imita). *(Quintil.* X, 5,8)
Summum bonum a virtute profectum **vel** *in ipsa virtute silum est* (Binele suprem porneşte din virtute sau, mai bine zis, îşi are sediul chiar în virtute).
Pueri ludis **vel** *famem et sitim perferunt* (Copiii, cînd se joacă, rabdă chiar , de foame şi de sete).
Conjuncţia vel este întrebuinţată uneori pentru a face o corectare a ideii exprimate prin cuvintele dinainte : *minime malus vel potius optimus* ; *a virtute profectum vel in ipsa virtute situm.* Alteori serveşte pentru a întări ideea exprimată prin cuvîntul sau cuvintele care îi urmează : *vel hoc ipso; vel famem et sitim.* In acest din urmă caz se poate traduce cu « chiar ».
c) *Parens dicitur pater aut mater vel genitrix* (Părinte se numeşte tatăl sau mama sau aceea care 1-a născut).
Cînd în aceeaşi frază avem de întrebuinţat două conjuncţii , disjunctive, cu *aut* notăm diferenţa reală, cu *vel* pe cea de exprimare : *pater aut mater; mater vel genitrix.* între *mater* şi *genitrix* este diferenţă numai de cuvinte, căci amîndoi termenii numesc aceeaşi fiinţă ; între *pater* şi *mater* este diferenţă reală, căci fiecare termen numeşte altă fiinţă.
3. *Bis tervv eum vidi* (L-am văzut de două sau de trei ori).
Timet testis ne quid plus minusre, quam sit necesse, dicat (Martorul se teme să nu spună ceva mai mult sau mai puţin decît trebuie). (Cic. *Pro Flacco,* 5, 12).
Hominem mortuum in urbe ne\e urito (Să nu înmormîntezi sau să nu arzi în oraş, pe omul mort). (Cic. *De Leg.* II, 23.)
Conjuncţia disjunctivă -ve face acelaşi serviciu ca *vel,* dar leagă, în general, un termen — un cuvînt — de altul ; rareori leagă propoziţii.
După conjuncţia *ne,* se pune *-ve* împreună cu *ne (neve)* în loc de *et ne* sau de *aut.*
4. *Veniet tempus mortis, et quidem celeriter,* sive *relractabis,* sive *prope-rabis* (Va veni ceasul morţii, şi chiar repede, fie că vei tărăgăna, fie că te vei grăbi — cu sau fără voia ta), (Cic. *Tuse.* I, 31, 76.)
Ita **sive** *casu,* sive *consilio deorum immorlalium, quae pars civitatis Hclvetise insignem calamitatem populo Romano intulerat, ea princeps poznaş persolvit* (Astfel, fie printr-o întîmplare, fie cu chibzuinţă zeilor nemuritori, care parte a cetăţii helveţiilor adusese o nenorocire importantă poporului roman, aceea a primit pedeapsă cea dinţii). (Ca?s. *B.G.,* I, 12).
Ascanius Lavinium urbem matri seu *noverese reliquit* (Ascanius a lăsat oraşul Lavinium mamei sau — adică — mamei vitrege). (T. Liv. I, 3.)
Seu *recte* seu *perperam facere cceperunt* (Au început să lucreze cu dreptate sau fără dreptate).
Sive *habes quid,* sive *nihil habes scribe tamen aliquid* (Fie că ai ceva, fie că n-ai nimic, scrie totuşi ceva). (Cic. *Ad Att.* **XII,** 12.)

m

Conjuncţiile disjunctive sive, seu notează excluderea reciprocă a două noţiuni, dar a unora de mai puţină importanţă. Raportul de coordonare disjunctivă stabilit prin *sive* şi *seu* nu este aşa de energic ca cel formulat prin *aut.*

CONJUNCŢIILE ADVERSATIVE

Conjuncţii adversative se numesc acelea care, stabilind un raport de coordonare între două propoziţii sau două părţi de propoziţie de acelaşi fel, scot în relief opoziţia care este latre ele.

Conjuncţiile adversative sînt :

at, sed, autem, verum, vero = dar, însă. atqui, tamen, nihilominus = cu toate acestea. ceterum = dar, de altfel.

1. a) — *Brevis a natura nobis vita data est.* — At *memoria bene redditse vitee sempiterna est.* (— Scurtă viaţă ni s-a dat de natură. — Dar amintirea unei vieţi bine purtate este veşnică). (Cic. *Phil.* XIV, 12).

Mors proxime imminet senectuţi. At *ne adulescentes quidem pro certo saiunt se crastinum etiam victuros esse.* (Moartea ameninţă bătrîneţea foarte pe curînd. Dar nici tinerii chiar nu ştiu în mod sigur că vor trăi mîine). *Non ego,* at *tu affuisti.* (Nu eu, ci tu ai fost de faţă).

At este cea mai puternică conjuncţie adversativă. Forma veche a fost ast, care se mai păstra în texte de legi şi în anumite formule.

Cu at se introduce în dialoguri un răspuns contrar celor afirmate : *Brevis vita. . . At memoria... sempiterna.* De asemenea se întrebuinţează în dialogurile presupuse, cînd, repetîndu-se o afirmaţie, i se dă un răspuns potrivnic, se face o obiecţie : *Mors imminet senectuţi. At ne adulescentes quidem . . .* Tot aşa în răspunsurile sau afirmaţiile unde caută să se scoată repede şi accentuat în relief o opoziţie : *Non ego, at tu.* At enim şi at vero măresc obiecţia.

b) *Si non (si minus) dives,* at (at tamen, at certe) *suiş rebus contentus erat* (Dacă nu era bogat, dar în orice caz (dar cel puţin) era mulţumit cu lucrurile sale).

După o condiţională negativă, at, uneori întărit prin tamen sau. certe restrînge valoarea afirmaţiei din condiţională sau chiar o anulează.

c) At *tu, pater deumque hominumque, hinc saltem arce hostes !* (Dar tu, tată si al zeilor si al oamenilor, îndepărtează măcar de aici pe duşmani). (T. Liv. I, 12, 5).

Vestram, iudices, sequitatem una Cluentium mater oppugnat. At *qum mater 1* (Dreptăţii voastre, judecători, se opune singură mama Cluentilor. Dar ce mamă !). (Cic. *Pro CI.* 70, 199).

At pune mai multă energie în porunci şi în exclamaţii. At se aşază totdeauna la începutul frazei, al propoziţiei sau al părţii de propoziţie pe care o leagă.

m

Cu **at** se poate nota şi o tranziţie: At *Marius...* (Dar-l iar — Marius . . .).
2. a) *Alcibiades prseclaro erat ingenio praeditus,* sed *mira animi kvilak* 1 (Alcibiades era înzestrat cu o inteligenţă foarte strălucită, dar eu o uşurinţă 1 sufletească uimitoare). (Corn. Nep. *Alcib.)*
Oratorias exercitaliones non tu quidem reliquisii, sed *certe philosophiam* 1 *illis anteposuisti* (Tu într-adevăr n-ai părăsit exerciţiile oratorice, dar, evident, 1 ai pus filosofia mai presus de ele — ai dat preferinţă filosofiei). (Cic. fie 1 *Fato,* 2, 3).
Sed este o conjuncţie adversativă puternică şi este cea mai I întrebuinţată. Ea se aşază totdeauna la începutul frazei, propo- 1 ziţiei sau părţii de propoziţie pe care o leagă.
Prin ea se aduce o restricţie afirmaţiei anterioare : *prxclaro ingenio, sed mira levitate.*
De asemenea se stabileşte o opoziţie : *non reliquisti, sed anteposuisti illis.*
b) *Otii fructus est non contentio animi,* sed *relaxatio* (Rodul repausului este nu încordarea sufletului, ci destinderea). (Cic. *De Orat.* II, 5).
Animi qui valent bonis, quamvis sint pauperes, non pauperes illi putandi sunt, **sed** *divites* (Cei care înseamnă ceva prin calităţile sufletului, deşi sint săraci, nu trebuie socotiţi săraci, ci bogaţi).
Prin conjuncţia sed se anulează afirmaţia anterioară făcută într-o propoziţie negativă: *non contentio, sed relaxatio; non pauperes, sed divites.*
După o propoziţie negativă se întrebuinţează *sed* (= ci), nu *at.*
c) Sed *mittamus hos; veniamus iam ad Romanos* (Dar să-i lăsăm pe aceştia ; să venim acum la romani).
Sed *hsec hactenus !* (Dar acestea pînă aici! sau : Dar . . . destul despre acestea!).
Sed *hsec alia qusestio est; nos ad propositum revertamur* (Dar aceasta este altă chestiune. Noi să ne întoarcem la subiectul nostru). (Cic. *Tuse.* **III,** 5, 11).
Sed întrerupe naraţiunea sau argumentarea şi serveşte ca tranziţie la altă idee: *sed mittamus hos, veniamus ad; sed alia qusestio est, nos revertamur; sed heec hactenus).*
3. a) *Gyges a nullo videbatur, ipse* autem *omnia videbat* (Gyges nu era văzut de nimeni; el însă vedea toate). (Cic. *De Off.* **III,** 9, 38).
Quid tandem işti mali non fecissent? Non fecissent autem? *Immo, quid non fecerunt?* (în sfîrşit, ce n-ar fi făcut aceşti ticăloşi? N-ar fi făcut, am zis? Ba, ce n-au făcut?).
Pergin autem? *Nonne ego possum, furcifer, te perdere?* (Şi continui? Oare nu ştii, blestematule, că pot să te nimicesc?). (Plaut. *Amph.* 339). Conjuncţia **autem** stabileşte un raport adversativ, notînd opoziţia cu mai puţină putere şi cu oarecare caracter de continuitate. Ea se aşază totdeauna după primul cuvînt al propoziţiei.

b) *Omne vitium turpe est; vitium* **autem** *est invidia; ergo invidia turpis est* (Orice viciu este ruşinos ; invidia este un viciu, deci, invidia este ceva ruşinos).
Qui fortis est, idem est fidens; qui autem *est fidens, is profecto non exti-mescit.* (Cine este curagios, acela are încredere ; cine însă are încredere, acela desigur nu se înspăimîntă).
Magnus dicendi labor, magna res, magna dignitas, summa **autem** *gratia.* (Oratoria este trudă mare, crează situaţii frumoase, prestigiu mare, dar mai presus de toate o trecere excepţională). (Cic. *Pro Mur.* 13, 29).
Ver **adeo** *frondi nemorum, ver utile silvis.* (Primăvara însă este prielnică frunzişului dumbrăvilor, este folositoare pădurilor).
Conjuncţia autem introduce premisa minoră într-un silogism ; *vitium autem;* într-o argumentare scoate în relief argumentul capital; *qui autem. fidens est;* într-o frază cu mai multe părţi, scoate în relief ultimul membru : *summa autem gratia.*
Uneori autem este înlocuit prin adeo, mai ales la poeţi.
4. **Verum** *de his satis dictam est* (Dar despre acestea s-a vorbit deajuns). **Verum** *ad Crassum revertamur* (Dar să ne întoarcem la Crasus).
De meo quodam amore glorise, nimis acri fortasse, **verum tamen** *honesto, vobis confitebor* (Despre dragostea mea de glorie, poate prea vie, dar totuşi cinstită, vă voi face mărturisire). (Cic. *Pro Arch.* 28).
Verum este o conjuncţie adversativă tot aşa de puternică, după cum este şi *sed.* Şi *verum* întrerupe naraţiunea sau argumentarea, introducînd o idee nouă : *verum satis dictum est, verum revertamur.* Astfel, *verum* introduce un lucru, în timp ce înlătură altul. **Verum** se aşază totdeauna la începutul frazei sau al gîndirii pe care o leagă.
Pentru a nota o opoziţie puternică şi promptă se întăreşte cu *tamen: nimis acri, verum tamen honesto.*
Alteori se întăreşte cu *enimvero,* se aşază la începutul frazei şi constituie o afirmaţie puternică: *verum enimvero* — dar în adevăr.
5. a) *Frons, oculi, vultus perssepe mentiuntur, oratio* **vero** *ssepissime* (Fruntea, ochii, faţa mint foarte adesea, vorba însă minte de cele mai multe ori).
Socrates **vero** *dicebat obcediendum esse legibus vel iniusta iubentibus* (Socrate însă spunea că trebuie să ne supunem legilor chiar cînd poruncesc lucruri nedrepte).
Cunctanter sub Augusto, quem timebat; **enimvero** *audita mutatione prin-cipis. . .* (Cu sfială sub August, de care se temea ; dar aflîndu-se de schimbarea împăratului. . .).
Conjuncţia vero stabileşte un raport adversativ, însă mai slab decît *verum.* Ea este faţă de *verum* ceea ce este *autem* faţă de *sed.* Se aşază totdeauna după primul cuvînt din propoziţie. Ea face legătura între termeni, cu o slabă opoziţie : *perssepe . . . s&pissime;* sau după argumente socotite nu atît de convingătoare, introduce un argument mai convingător: *Socrates vero.*

Vero se întăreşte cu alte cuvinte şi dă : eniinvero, care **sea** aşază la începutul propoziţiei şi anunţă puternic o afirmaţie;] tumvero se aşază la început şi anunţă că expunerea ia o » întorsătură ; iam vero, age **vero** anunţă trecerea la o parte **nouîi** şi mai importantă ; **sie vero** = dar în realitate.
Uneori vero face numai tranziţia la o altă parte a chestiunii: j *Smyrnsei vero* . . . = cît priveşte pe Smirneni....
b) — *Fuisti saspe, credo, in scholis philosophorum.* — **Vero,** *ac libenkr quidem.* (— Ai fost deseori, cred, în şcolile filosofilor. — Da (într-adevăr), şi chiar cu plăcere). (Cic. *Tuse.* II, 11, 26).
Nu trebuie confundată conjuncţia adversativă *vero* cu adverbul **vero,** care se aşază la începutul propoziţiei şi serveşte pentru a face o afirmare: da, în adevăr: *vero, ac libenter quidem.*
6. *Non mseret,* **atqui** *ridet* (Nu este mîhnit, ba chiar ride). *Regulus Carthaginem rediit.* **Atqui** *sciebat gravissima sibi ab illis parări*
supplicia. (Regulus s-a întors la Cartagina. Dar (şi cu toate acestea) ştia că **i** se pregătesc de către aceia chinurile cele mai grozave).
Quodsi virtutes sunt pares, paria etiam vitia necesse est. **Atqui** *pares esse virtutes facillime perspici potest.* (Căci dacă virtuţile sînt egale, egale trebuie să fie şi viciile. Ei bine — ori — că virtuţile sînt egale se poate vedea foarte uşor). (Cic. *Parad.* 3, 1).
Conjuncţia **atqui** (formată din *at* şi adverbul *qui)* notează opoziţia între două idei: *non mseret, atqui ridet.* Dar concomitent cu obiecţia face şi o afirmaţie : *atqui sciebat.* In argumentare, pune insistenţă sau reia un argument: *atqui pares esse virtutes.* Ea se aşază la începutul propoziţiei.
7. *Iugurtha, tametsi regem ficta locutum intelligebat,* **tamen** *benigne respondit.* (Iugurta, deşi înţelegea că regele a vorbit lucruri imaginare, cu toate acestea a răspuns cu bunăvoinţă). (Sall. *Jug.* 11).
Neque illi tamen *ad cavendum ololus aut astutias deerant* (Şi cu toate acestea nu-i lipseau vicleşugul şi şiretlicurile spre a se feri). (Sall. *Cat.* 26).
Tamen arată că la un fapt precedent, recunoscut ca adevărat, se opune o idee nouă. Se aşază la începutul propoziţiei sau după primul cuvînt. De obicei este precedat în propoziţia anterioară de o conjuncţie concesivă *(tametsi).*
8. *Quse* **nihilominus,** *ut ego absim, confici possunt* (Aceste lucruri întru nimic mai puţin — cu toate acestea — se pot executa, chiar dacă eu n-aş fi de faţă).
Mhilominus (= cu nimic mai puţin, cu toate acestea) arată că un fapt nu împiedică pe altul.
9. *Quippe verbis pax erai,* **ceterum** *re bellum asperrimum erat* (în adevăr în cuvinte era pace, în faptă însă era războiul cel mai crîncen).
Sed rex simulabat şese negotii gratia properare; **ceterum** *proditionem timebat, quam vitare posse celeritate putabat* (Dar regele simula că se grăbeşte pentru nişte afaceri, în realitate însă se temea de trădare, de care credea că poate scăpa prin iuţeală). (Sall. *lug.* 76).

Erant prseterea complures paulo occultius consilii huiusce participes. . . Ceterum *iuventus pleraque, sed maxime nobilium, Catilinee inceptis favebai* (Pe lîngă acestea erau mai mulţi părtaşi ai acestui plan ceva mai în ascuns . . . De altfel cea mai mare parte din tineret, dar mai cu seamă dintre nobili, agreau planurile lui Catilina). (Sall. *Cat.* 17).
Ceterum (= dar, de altfel, cu toate acestea, din contră) notează o opoziţie puternică. Se aşază totdeauna la începutul propoziţiei. Nu este întrebuinţat aşa des.
10. Pentru a exprima o idee adversativă dublă, pe care noi o dăm prin : nu numai... ci şi, limba latină folosea expresiile : **non modo** sau **non solum** sau **non tantum** pentru partea întîi (nu numai) şi sed etiam sau verum **etiam** pentru partea a doua (= ci şi).
Versiune
ALEXANDER MAGNUS ET PHUIPPUS MEDICUS
Cum Tarsum Alexander venisset, captus Cydni fluminis amcenitate, plenus pulveris ac sudoris, in prsefrigidam aquam se proiecit. Tum repente tântus nervos eius occupavit rigor, ut, interclusa voce non spes modo remedii, *sed* nec dilatio periculi inveniretur. Unus erat ex medicis, nomine Philippus, qui solus remedium polliceretur ; *at* et ipsum Parmenionis pridie a Cappa-docia missae epislulse suspectum faciebant. Qui, ignarus infirmitatis Alexandri, scripserat a Philippo medico caveret; nam corruptum illum a Dario ingenti pecunia esse. Tune rex *aut* medico fidem tribuere *aut* morbo perire oportebat. Tutius *tamen* ratus est dubise se fidei medici credere quam indubitate morbo periret. Accepto igitur poculo, epistulas medico tradidit; oculos *vero* inter bibendum in vultum legentis intendit. Ut securum conspexit, Iffîtior factus est, sanitatemque quarta die recepit.
CONJUNCŢIILE CAUZALE
Conjuncţii coordonatoare cauzale se numesc acelea care servesc ca o justificare, o explicare sau o confirmare a ideii expuse înainte. De multe ori propoziţia în care se găsesc ele nici nu este încadrată în aceeaşi frază cu cea la care se referă explicaţia, ci începe frază nouă. Uneori unele dintre ele au caracter curat de adverbe.
Ele sînt: **nam, namque, enim, etenim, quippe** = în adevăr, căci;
nimirum, videlicet, scilicet, nempe = în adevăr, desigur, e clar, vezi bine.
1. *Interim cotidie Csesar Hseduos frumentum, quod essent publice polli-citi, flagitare.* Nam *propter frigora frumenta in agriş matura non erant* (în acest timp Csesar cerea zilnic heduilor grîul pe care-l promiseseră în numele statului. în adevăr — căci — din cauza frigului grîul nu era copt pe ogoare). (Caş. *B.G,* I, 16).

Ita ancipiti prcelio diu atque acriter pugnalum est. Nam *hoc toto prcelio,* 1 *cum ab hora septima ad vesperum pugnatum sit, aversum hostem videre nemo | potuit.* (Astfel s-au luptat mult timp şi cu înverşunare într-o luptă cu rezultat **nesigur.** în adevăr — căci — în toată această luptă, deşi s-au luptat de la 1 ora a şaptea pînă seara, nimeni n-a putut să vadă pe duşman întors - • părăsind frontul). (Cses. *B. G.* I, 26).
Ceesari nunţiatura est Ariovistum cum suiş omnibus copiis ad occupandum j *Vesontionem contendere. Id ne accideret magnopere sibi prsecavendum Csesar* 1 *existimabat.* Namque *omnium rerum, quee ad bellum usui erant, summa erat \ in eo oppido facultas.* (Lui Csesar i s-a anunţat că Ariovist se îndreaptă cu j toate trupele sale să ocupe Vesontio. Csesar socotea că el trebuie să ia cu 1 anticipaţie toate măsurile să nu se întîmple aceasta. în adevăr — căci -în acest oraş era cea mai mare înlesnire pentru toate lucrurile care erau de folos în război). (Caes. *B. G.* I, 38).
Legionis nonse et decimai milites, pilis emissis, confectos vulneribus Atre-bates fnam *his ea pars obvenerat) celeriter in flumen contulerunt.* (Ostaşii legiunii a noua şi a zecea, după ce au aruncat sulițele, au împins în fluviu in grabă pe Atrebaţii, copleşiţi de răni, (căci această parte — a frontului — le căzuse acestora în faţă). (Caes. *B. G.* II, 23).
— *Perdidisti omnem operam.* — Nam *qui perdidi?* (Ţi-a fost degeaba toată osteneala. — Dar cum mi-a fost degeaba?).
Conjuncţia **nam** se aşază totdeauna la începutul propoziţiei. Ea exprimă o justificare *(flagitare, nam non matura erant)* a acţiunii din fraza anterioară, o confirmare *(acriter, nam nemo potuit videre),* o explicaţie *(nam* din paranteză^.
Namque se întrebuinţează de obicei înainte de vocale *(nam-que omnium)* şi cu aceleaşi înţelesuri ca *nam,* numai că este folosit mai puţin, şi poate fi aşezat şi în alt loc în propoziţie declt la început. Nam în interogaţii dă mai multă putere întrebării.
2. *Silent* enim *leges inter arma nec se cxspectari iubent, cum ei, qui exspec-tare velit, ante iniusta pozna luenda sit, quam iusta repetenda* (Căci — în adevăr — amuţesc legile în mijlocul armelor şi nu pretind să fie aşteptate, cînd acela, care ar vrea să le aştepte, ar trebui să primească o pedeapsă în afară de lege, înainte de a se aplica cea legală). (Cic. *Pro MU.* 10).
Non enim *corona consessus vester ornatus est, ut solebat* (Căci — în adevăr
— completul vostru de judecată nu este înconjurat de cercul auditorilor, cum se obişnuia). (Cic. *Pro MU.* 2).
Non enim *dubito quin probaturus sim defensionem meam* (Căci — în adevăr — nu mă îndoiesc că vă voi dovedi punctul de vedere pe care-1 susţin în apărare). (Cic. *Pro MU.* 11).
Non enim *est illa defensio contra vim umquam optanda, sed nonnum-quam est necessaria.* (în adevăr acea apărare în contra violenţei nu este niciodată de dorit, dar uneori este necesară). (Cic. *Pro MU.* 14).
— *Nec tamen iile erat sapiens. — Quis* enim *hoc? aut quando? aut ubi?* (—Şi cu toate acestea acela nu era înţelept. — Dar cine a spus aceasta? sau cînd? sau unde?) (Cic. *De Fin.* IV, 24, 65).
Ius et omne honestum sua sponte est expetendum; etenim *omnes viri boni ipsam eequitatem et ius ipsum amant* (Ce este drept şi ce este cinstit trebuie

dorit de la sine ; căci toţi bărbaţii de treabă iubesc echitatea şi dreptatea). *Eius autem legationis princeps est Heius* **fetenim** *est primus civitatis).* (însă conducătorul acestei solii este Heius (căci — în adevăr — el este cel dintîi din cetate). (Cic. *In Verr.* IV, 7).
Conjuncţia enim nu se aşază niciodată la începutul propoziţiei, ci după un cuvînt sau două. Ea are aceleaşi întrebuinţări ca *nam,* dar cu mai puţină energie, adică aduce o justificare *(silent enim leges,* unde justifică moartea atacatorului în legitimă apărare^, o confirmare *(non enim dubito quin probaturus sim* în care reafirmă afirmaţia anterioară că Milo a fost cel atacat,), o explicaţie *(non enim est optanda, sed necessaria).*
In întrebări se foloseşte în interogaţiile vii şi însufleţite şi care reprezintă o propoziţie negativă *(Quis enim hoc* fdixit,)? = *Nemo hoc (dixit).*
Etenim are acelaşi rol ca *enim,* însă se aşază la începutul propoziţiei.
Enim întăreşte şi alte conjuncţii adversative, afară de *vero: at enim, verum enim.*
3. *Neque lamen senatus provinciam invilus dederat:* **qaippe** *fcedum hominem a republica procul esse volebat.* (Şi cu toate acestea senatul nu fără voia sa dăduse provincia : căci vrea ca omul cel odios să fie departe de republică).
Et illud intellego, Quirites, omnium ora in me conversa esse; **quippe** *mea bene facta reipublicse procedunt.* (Şi aceea o înţeleg, cetăţeni, că feţele tuturor s-au îndreptat spre mine ; în adevăr, faptele cele bune ale mele aduc folos republicii). (Cic, *In Catil.* II).
Mene incepto desistere victam nec possse Italia Teucrorum avertere regem? **Quippe** *vetor fatis* (Eu oare să-mi părăsesc planul învinsă şi să nu pot îndepărta pe regele Troienilor de la Italia? De sigur sînt împiedicată de destin). (Verg. *Mn.* I, 37-38).
Conjuncţia **quippe** împlineşte aceleaşi roluri ca şi *nam* şi *enim.* Se aşază la începutul propoziţiei. Uneori se întîlneşte şi împreună cu *enim: quippe enim.*
împreună cu un pronume relativ *(quippe qui)* însemnează : el (eu) care.
4. *Cur, improbe, car se non aliquid patrise tanto emetiris acervo? Uni* **nimirum** *recte tibi semper erunt res.* (De ce, mişelule, nu dai şi scumpei noastre patrii ceva din grămada ta aşa de mare? Vezi bine, numai ţie îţi va şedea totdeauna bine averea).
Tuus **videlicet** *salutaris consulatus, perniciosus meus* (Bineînţeles, consulatul tău a fost salvator, al meu periculos).
Et ego **scilicet** *hoc nesciebam !* (Şi, vezi doamne, eu nu ştiam aceasta!).
— Non istam dicit voluptatem. — Dicat quamlibet; nempe *eam dicit in qua virtutis nulla pars insit.* *(*— Nu pe aceasta o numeşte el plăcere. — Numeasc-o pe oricare ; desigur că o numeşte pe aceea în care nu există nici o parte de virtute).
Postulaturus eras. Quando? post dies triginta; **nempe** *si te nihil impediret, si voluntas eadem maneret* (Aveai de gînd să ceri. Cînd? după treizeci de zile ; vezi bine, dacă nu te-o împiedica nimic, dacă ţi-ar rămîne acelaşi gînd bun).

Conjuncţiile uimirum, videlicet, sciiicet, nempe pot exprima |
raporturi pe care le exprimă *nam* şi *enim,* precum este confir-1 marea în *nempe eam dicit,* dar de cele mai multe ori exprimi] acele raporturi în sens ironic, *nimirum tibi uni, videlicet* tuiul *consulatus, sciiicet ego nesciebam, nempe si nihil te* impedtfM

CONJUNCŢIILE CONCLUSIVE

Conjuncţii conclusive se numesc acelea care leagă între ele două propo-1 ziţii, dintre care cea de a doua reprezintă concluzia, consecinţa sau urmam I ideii din cea dinainte. ■

Ele sînt:

itaque, igitur, ergo = deci, aşadar, prin urmare; eo, ideo, idcirco = de aceea, prin urmare; quamobrem, quare, quapropter, quocirca, quadecausa = de aceea, prin urmare; proinde = deci, prin urmare.

1. *His omnibus rebus unum repugnabat, quod Diviciaci fralris summum in populum Romanum studium cognoverat.* Itaque, *priusquam quicquam* 1 *conaretur, Diviciacum ad se vocari iubeţ* (Tuturor acestor lucruri se împo- *)* trivea unul singur, (şi anume) că el cunoscuse zelul foarte mare al lui Diviciac, fratele aceluia, faţă de poporul roman. Aşadar, înainte de a încerca ceva, porunceşte ca Diviciac să fie chemat la el). (C«s. *B. G.* I, 19).

Eo de media nocte Ceesar Numidas et Cretas sagittarios et funditores ' Baleares subsidio oppidanis miltit; quorum adventu Belgis spes potiundi oppidi discessit. Itaque, *paulisper apud oppidum morati, ad castra Csesaris omnibus copiis contendunt* (După miezul nopţii Csesar trimite acolo pe numizi şi pe săgetaşii cretani şi pe prăştiaşii baleari în ajutor orăşenilor, la a căror sosire belgilor le-a pierit speranţa de a pune mîna pe oraş. Aşadar — de aceea — după ce au zăbovit puţin lîngă oraş, s-au îndreptat cu toate trupele spre tabăra lui Csesar). (Cses. *B. G.* II, 7).

Ita *noştri acriter in hostes, signo dato, impetum fecerunt,* itaque *hostes repente celeriterque procurrerunt, ut spatium pila in hostes coniiciendi non daretur.* (Cu atîta înverşunare au năvălit ai noştri în contra duşmanilor, după ce s-a dat semnalul, şi cu atîta iuţeală s-au năpustit asupra duşmanilor, încît nu s-a mai lăsat distantă pentru a arunca suliţe în duşmani). (C*s. *B. G.* I, 52).

Conjuncţia itaque este cea mai întrebuinţată conjuncţie conclusivă. Ea se aşază totdeauna la începutul propoziţiei care reprezintă urmarea ideii sau ideilor anterioare. Ea serveşte pentru a anunţa reluarea discuţiei asupra subiectului respectiv, discuţie întreruptă prin digresii.

Conjuncţia itaque = aşadar, deci, nu trebuie confundată cu adverbul ita la care se poate adăuga conjuncţia copulativă — *que:* ita = aşa de, itaque = şi aşa de = et ita: *ita acriter et ita repente = ita acriter itaque repente* = aşa de înverşunat şi aşa de repede.

Conjuncţia are accentul pe antepenultima, adică pe i: *itaque,* în timp ce cuvîntul care-i seamănă la formă, dar este format din două cuvinte cu sensul lor propriu, are accentul pe *a* din cauza encliticei *-que: itaque.*

2. *Est* **igitur** *hsec, iudices, nori scripta, sed nota lex, ut, si vita nostra in vim et in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omnis konesta ratio esset expediendse salutis.* (Există deci, judecători, această lege, nu scrisă, ci înnăscută, ca, dacă viaţa noastră ar fi căzut în puterea şi armele sau ale tîlharilor sau ale duşmanilor, orice modalitate de a înlesni salvarea să fie dreaptă — onorabilă). (Cic. *Pro MU.* 10).
Cur **igitur** *incendium curise, oppugnationem ssdium M. Lepidi contra rempublicam senatus factam esse decrevit?* (Atunci, de ce a hotărît senatul că incendierea sălii senatului, asedierea locuinţei lui M. Lepidus s-a făcut în contra intereselor statului?). (Cic. *Pro MU.* 13).
Quid **igitur?** *Hoc pueri possunt, viri non poterunt?* (Deci ce? — **cum** asta? — Copiii pot aceasta, (iar) bărbaţii n-o vor putea?). (Cic. *Tuse.* II, 14). Igitur are întrebuinţare tot aşa de deasă ca şi *itaque* şi cu acelaşi sens şi rol.
Şi cu **igitur** se anunţă reluarea subiectului. Se întrebuinţează în întrebări care reprezintă o obiecţie, sau exprimă indignarea şi îndoiala : *Cur igitur senatus decrevit? Quid igitur?* Se poate aşeza şi la începutul propoziţiei şi după un cuvînt.
3. *Cogito,* **ergo** *sum* (Cuget, deci exist).
— *Istuc ego iam satis scio. — Quid* **ergo,** *quod scis, me rogas?* (— Asta o ştiu destul de bine. — Atunci, de ce mă întrebi ce ştii?). (Plaut. *Pseud.* 914).
Quid **ergo?** *Audacissimus ego ex omnibus? Minime.* (Adică ce? Eu sînt cel maî îndrăzneţ dintre toţi? Nicidecum). (Cic. *Pro Rose. Am.* 1, 2).
Ergo este conjuncţia care introduce concluziile mai categorice, de ordin, logic. De aceea este întrebuinţată la anunţarea concluziei în silogisme.
Are întrebuinţare mai restrînsă. Se poate aşeza şi la începutul propoziţiei şi după un cuvînt.
în întrebări anunţă o obiecţie *(quid ergo me rogas quod scis?)* sau o întrebare cu răspuns negativ *(quid ergo? audacissimus ego . . .? Minime).*
4. Eo *scuta Mi pro] aureis donis congesta* (De aceea au fost grămădite asupra ei scuturile în loc de daruri de aur). (T. Liv. I, 11, 8).
Ideo *asdificare hoc velle* (De aceea vrea să clădească aceasta). (Plaut. *Most.* 1028).
Conjuncţiile **eo, ideo, ideirco** sînt formate din pronumele demonstrativ *is, ea, id.* Au o întrebuinţare mai restrînsă decît *itaque* şi *igitur.*
Ele însă se întrebuinţează împreună cu *et, atque, nec,* în timp ce *igitur* nu este folosit. Nu se zice *et igitur, atque igitur, igiturque, nec igitur,* ci *et ideo, ideoque, et ideirco et ob eam causam, nec ideo, nec ideirco* etc.
5. **Quamobrem** *adeste animis, iudices, et timorem deponite* (De aceea judecători, fiţi cu curaj şi alungaţi frica). /'Cic. *Pro MU. 4)*
Quamobrem *illa arma, centuriones, cohortes non periculum nobis, sed prsesidium denuntiant.* (De aceea — prin urmare —- acele arme, centurioni, cohorte nu anunţă o primejdie pentru noi, ci un sprijin). (Cic. *Pro MU.* 3).

Qua de causa *Helveții quoque reliquos Gallos virtute prsecedunt* (Din care cauză — de aceea — şi helveții întrec pe ceilalți gali în vitejie). (Cses. *B. G.* 1,1). **Quapropter** *hoc maneat in causq, iudices* (Ei bine — de aceea — să rămînă stabilit în proces acest lucru, judecători) (Cic. *Pro Mii.* 11).
Proinde *istud facias ipse, quod faciamus nobis suades* (Prin urmare să faci tu însuți ceea ce ne sfătuieşti să facem noi).
Proinde *quasi exitus rerum, non hominum consilia legibus vindicentur* (Deci — se discută — ca şi cum rezultatul faptelor, nu planurile oamenilor se pedepsesc prin legi) .(Cic. *Pro MU.* 19).
Cuvintele **quamobrem, quare, quapropter, quocirca, qua** de
causa, compuse din pronumele relativ *qui, quse, quod* şi alte
cuvinte, împlinesc rol de conjuncții coordonatoare conclusive.
De asemenea **proinde,** compus din adverbul *inde* şi prepoziția *pro.*
Ele se aşază la începutul propoziției.
țers n n e
DE CN. POMPEI **ROGATIONE**
Jtaque ego ipse decrevi, cum csedem in Appia via factam esse constaret, non eum, qui se defendisset, contra rem publicam fecisse, sed, cum inesset in re vis et insidise, crimen iudicio reservavi, rem notavi.
At enim Cn. Pompeius rogatione *(propunere, proiect de lege)* sua et de re et de causa iudicavit; tulit *enim* rogationem « de casde, quse in Appia via facta esset, in qua P. Clodius occisus esset ». Quid *ergo* tulit? Nempe ut qua?reretur. Quid porro quaerendum est? factumne sit? At constat. A quo? At paret. Vidit *igitur* etiam in confessione facti iuris tamen defen-sionem suscipi posse. Quod nisi vidisset posse absolvi eum qui fateretur, cum videret nos fateri, neque quaeri umquam iussisset, nec vobis tam banc salutarem in iudicando litteram (A = absolvo) quam illam tristem (C =? eondemno) dedisset. Mihi vero Cn. Pompeius non modo nihil gravius contra Milonem iudicasse, sed etiam statuisse videtur, quid vos in iudicando spectare oporteret. *Nam* qui non pcsnam confessioni, sed defensionem dedit, is causam interitus quserendam, non interitum putavit.
Din *Cicero*
FRAZA FORMATA PRIN SUBORDONARE
1. *Huc omnes undique, qui controversias habent, conveniunt.* (Aici se adună din toate părțile toți cei care au neînțelegeri). (Cses. *B. G.* VI, 13).
2. *Idem facit Caesar, equitatumque omnem, quem ex omni provincia et Hseduis coactum habebat, prsemittit, qui videant quas in partes hostes iter faciant* (Acelaşi lucru face Caesar şi trimite înainte toată călărimea, pe care o strînsese din toată provincia şi de la hedui, ca să observe în ce părți merg duşmanii). (Caes. *B. G.* I, 15).

In prima frază avem o propoziție principală, căci spusă singură are înțeles : *Huc omnes undique conveniunt.* Avem şi propoziția *qui controversias habent,* care spusă singură nu are înțeles, de aceea se numeşte propoziție subordonată sau secundară. Ea serveşte ca să lămurească pe *omnes (homines)* din propoziția principală, servindu-i de atribut. în această frază avem deci, între propozițiile care o formează, raport de subordonare. *Fraza formată dintr-o propoziție principală şi una sau mai multe subordonate se numeşte frază* **formată prin subordonare.** In a doua frază avem două propoziții principale legate între ele prin conjuncția coordonatoare copulativă *-que: Idem facil Cxsar equitatumque omnem prsemittil.* între aceste propoziții avem raport de coordonare.
Tot în această frază găsim propoziția *quem ex omni provincia et Hseduis coactum habebat,* care spusă singură nu are înțeles şi lămureşte cuvintul *equitatum* din propoziția dinainte. Este deci propoziție secundară şi se află în raport de subordonare față de propoziția dinainte.
Mai găsim şi propoziția *qui videant,* care de asemenea este secundară şi lămureşte pe *prszmittit* din a doua principală, arătînd scopul cu care a fost trimisă înainte cavaleria ; deci este în raport de subordonare față de a doua propoziție principală.
Mai găsim şi propoziția *quas in partes hostes iter facianl,* care este secundară şi lămureşte pe *videant* din propoziția secundară dinaintea ei, servindu-i de complement direct; deci este în raport de subordonare față de acea propoziție.
Astfel, în această frază găsim şi raport de coordonare şi raport de subordonare.
Fraza formată din propoziții Intre care se găseşte şi raport de coordonare şi raport de subordonare zicem că este formată **prin** coordonare şi subordonare. 3. La fraza formată prin coordonare am constatat că trebuie să existe cel puțin două propoziții principale. La cea formată prin subordonare am constatat că trebuie să fie o propoziție principală şi una sau mai multe subordonate. La fraza formată prin coordonare şi subordonare am văzut că trebuie să fie cel puțin două propoziții principale şi cel puțin o propoziție subordonată.
Propoziția care nu lipseşte din nici una din cele trei categorii de fraze este cea principală. De aceea tragem concluzia că :
Orice frază trebuie să cuprindă cel puțin o propoziție principală. După rolul pe care-1 au în frază, propozițiile subordonate sînt: atributive, completive, circumstanțiale : temporale, cauzale, concesive, condiționale, finale, consecutive, comparative sau modale.

PROPOZIȚIA ATRIBUTIVĂ

Propoziție atributivă este aceea care îndeplineşte rolul de atribut, adică determină un substantiv, pronume sau altă parte de vorbire cu rol de substantiv.

1. a) *In omni Gallia eorum hominum,* **qui** *aliquo* **sunt** *numero atque. honore, genera sunt duo* (în întreaga Galie există două categorii de oameni, **l** care sînt în oarecare considerație şi cinste). (Cses. *B. G.* VI, 13).
Videntur ea refutanda esse, **quse** *in senatu ab inimicis iactata sunt* (Cred că trebuie să fie respinse acelea ce au fost aruncate în senat de către duşmani). 1 (Cic. *Pro MU.* 7).
His omnibus Druidibus prseest unus, **qui** *summam inter eos* **habet** *aucto-ritatem.* (Peste toți aceşti Druizi este mai mare unul, care are 'cea mai mare **autoritate** între ei). (Caes. *B. G.* VI, 13).
Propoziția atributivă se construieşte cu modul indicativ, cînd exprimă gîndul celui care vorbeşte sau care scrie: *sunt, iactata sunt, habet.*
Ea se leagă de regenta sa prin pronumele relativ **qui, q«», quod,** care are numărul şi genul cuvîntului pe care-1 determină *(hominum qui, ea quse, unus qui)* şi are cazul pe care-1 impune rolul său în propoziție *(qui sunt, quse. iactata sunt, qui habet).*
Notă. Uneori — dar foarte rar — substantivul pe care-1 reprezintă pronumele relativ este trecut, prin atracție, din propoziția regentă în propoziția în care se găseşte pronumele relativ: *Quam urbem statua, vestra est = Vrbs, quam statuo, vestra est* (Oraşul pe care-1 zidesc este al vostru). (Verg. *Mn.,* I, 573).
b) **Quaecumque** *mihi* **proponetur** *fortuna, subeatur.* (Orice soartă mi se va rîndui, să vină). (Cic. ***In*** *Cat.* **IV,** 2).
Ad id, **quodcumque decebit,** *accomodanda oratio est* (Cuvîntarea trebuie să se adapteze la tot ce se va cădea).
Quidquid *boni in me* est, *tibi debetur* (Cît bine este în mine, ție ți se datorează).
Propoziția atributivă **se** poate lega de regenta sa şi prin pronume relative nehotărîte, ca: **quicumque, quisquis, qualis-cumque, quantuscumque** etc. şi are verbul la modul **indicativ:** *qusecumque proponetur, quodcumque decebit, quidquid est.*
c) *Omnes enim colles ac superiora loca,* **unde erat** *propinquus despectus in mare, ab exercitu tenebantur* (Căci toate colinele şi locurile înalte, de unde privirea spre mare era apropiată, erau ocupate de armată).
Omnes, quos undique intuentes, **unde** *aliqua fori pars adspici* **potest,** *videtis, virtuți Milonis favent* (Toți aceia, pe care-i vedeți privind de peste tot, de unde se poate vedea vreo parte a forului, aprobă bărbăția lui Milo). (Cic. ***Pro*** *MU.* 3).
Ubicumque erit *gentium, a nobis diligetur.* (în orice neam — țară — **se** va afla, va fi iubit de noi).
îs collis, ubi *castra posita* **erant,** *paulatim ad planitiem redibat* (Această colină, unde fusese aşezată tabăra, se înclina uşor spre şes).
Propoziția atributivă se leagă de regenta sa şi prin adverbe relative, adică adverbe care țin locul şi fac serviciul pronumelor relative **(ubi, quo, unde, qua)** sau prin adverbe relative nedefinite **(ubicumque)** şi au verbul la modul **indicativ**: *unde erat = ex quibus erat; unde potest— (omnibus locisj ex quibus potest; ubicumque erit = apud quamcumque (gentem) erit; ubi posita erant = in quo posita erant.*

Notă. în limba latină nu facem categoria propoziţiilor circumstanţiale de loc, ci, deoarece adverbele care leagă atari propoziţii ţin locul şi fac serviciul pronumelor relative, tratăm propoziţiile respective ca atributive.

2. *Recte Socrates exsecrari eum solebat,* **qui** *primus utilitatem a iure* **seiunxisset** (Pe bună dreptate Socrates obişnuia să blesteme pe acela care cel dintîi a despărţit ideea de util de ideea de drept). (Cic. *De Leg.* I, 12, 33).

Psetus omnes libros, **quos** *frater suus* **reliquisset,** *rnihi donavit* (Psetus mi-a dăruit toate cărţile pe care — după spusa lui — i le lăsase fratele său). (Cic. *Ad. Att.* II, 1).

Negant intueri lucem fas esse ei, **qui** *a se hominem occisum esse* **fateatur.**
(Ei afirmă că nu este îngăduit de legile dumnezeieşti să vadă lumina **zilei**
acela care mărturiseşte că un om a fost omorît de el). (Cic. *Pro MU.* 7).

Propoziţia atributivă, care exprimă gîndul altei persoane şi nu pe al celei care vorbeşte sau care scrie, are verbul la modul **conjunctiv.**

Uneori se cunoaşte uşor că o propoziţie atributivă exprimă gîndul altei persoane, căci sînt evidente semnele stilului indirect : *negant. . . fas esse ei, qui. . . fateatur.*

Alteori însă mai mult întrebuinţarea modului conjunctiv este indiciul că ideea din propoziţia atributivă nu reprezintă gîndul vorbitorului: *donavit libros, quos reliquisset* = a dăruit cărţile pe care i le-ar fi lăsat (pe care — după spusa lui — **i** le-a lăsat) ; *exsecrari solebat eum, qui primus seiunxisset* = obişnuia să blesteme pe acela, care cel dîntîi ar fi despărţit (care cel dintîi a despărţit — după cum se exprima el).

Nota 1. Propoziţia atributivă construită cu modul conjunctiv va fi tratată la capitolul stilului indirect şi la cel al stilului indirect în sens larg.

Nota 2. Tot cu pronume relativ se leagă şi un număr de propoziţii circumstanţiale *(cauzală, concesivă, condiţioullă, finală* şi *consecutivă),* dar despre ele se va vorbi la capitolele propoziţiilor circumstanţiale respective, ele neavînd nici o legătură cu propoziţia atributivă.

3. Quibus *rebus Cxsar vehementer commotus, maturandum (esse) sibi existimavit* (Ceesar foarte impresionat de aceste lucruri, a socotit că trebuie să se grăbească). (Cses. *B. G.* I, 37).

Quse *cum ita sint, adeste animis, iudices !* (Cînd acestea sînt astfel, fiţi cu curaj, judecători!).

Qui *huic T. Fufanio ausus est dicere, si sibi pecuniam quantum poposcerat, non dedisset, mortuum se in domum eius illaturum* (Acesta a îndrăznit să spună acestui T. Fufanius că, dacă nu-i va da bani, cît ceruse, îl va aduce mort acasă). (Cic. *Pro MU.* 75).

Quem *si interficere voluisset, quantx quotiens occasiones, quam prxclarse fuerunt!* (Dacă ar fi vrut să-1 omoare pe acesta, cît de mari, cît de numeroase, cît de strălucite ocazii au fost!). (Cic. *Pro MU.* 38).

De multe ori întîlnim pronumele relativ la începutul unei fraze, adică după punct. In acest caz pronumele relativ nu este un element prin care să se stabilească un raport de subordonare, ci înlocuieşte un pronume demonstrativ *(quibus rebus = his rebus; quse = ea; qui = is; quem = eum)* şi stabileşte un raport de coordonare între fraza care începe şi cea sau cele dinainte.

Versiune
DE FRUMENTO H.EDITORUM
Interim cotidie Cassar Haeduos frumentum, *quod* essent publice polliciti, | liagitare. Nam propter frigora, quod Gallia sub septentrionibus, ut antea dictum est, posita est, non modo frumenta in agriş matura non erant, sed ne pabuli quidem satis magna copia suppetebat. Eo autem frumento, *quod* flumine Arare subvexerat, propterea minus uti poterat, quod iter ab Arare Helveţii averterant, *a quibus* discedere nolebat.
Ubi se diutius duci (este amînat, este purtat cu vorba) intellexit, convo-catis eorum principibus, quorum magnam copiam in castris habebat, in bis Diviciaco et Lisco, *qui* summo magistratul preeerat, *quem* vergobretum appellant Hasdui, *qui* creatur annuus et vita? necisque in suos habet pote-statem, graviter eos accusat quod, cum neque emi neque ex agriş sumi posset, tam necessario tempore, tam propinquis hostibus, ab iis non sublevetur.
Csesar Temă
SCLAVII LUI LARGIUS MACEDO
Largius Macedo, oare era un stăpîn mîndru şi crud, a suferit un lucru crunt *(atrox)* de la sclavii săi. O dată făcea baie *(lavare)* în vila Formiana, unde erau şi sclavii săi. Deodată sclavii îl înconjură *(circumsistere):* unul sare la *(invadere)* gît, altul (îl) bate peste *(verberare)* faţă *(os),* altul (îl) loveşte peste *(cordundere)* piept. Cînd socoteau că este fără viaţă *(exanimis),* (îl) trîntesc *(abiicere)* de *(in)* podea *(pavimentum),* ca să încerce *(experiri)* dacă *(an)* trăieşte.
Acela, care nu mai *(iam)* simţea, a rămas *(resistere)* nemişcat şi întins *(extentus).* După aceea sclavii mai credincioşi îl iau *(excipere).* Ceilalţi, de unde se aflau, se adună *(concurrere),* cu zgomot. Acesta trezit *(excitatus)* de glasuri şi înviorat *(recreatus)* de răcoarea *(frigus)* locului, mărturiseşte că trăieşte. Se împrăştie *(diffugere)* sclavii care îl chinuiseră *(excruciare)* şi dintre care o mare parte a fost prinsă *(comprehendere) ;* ceilalţi sînt căutaţi *(requiro).*
PROPOZIŢIA COMPLETIVĂ
Propoziţia completivă se numeşte aceea care îndeplineşte rolul de complement direct pe lîngă un verb din altă propoziţie. Ea se înfăţişează în patru feluri:
1. Printr-o construcţie în care verbul se găseşte la modul infinitiv. Aceasta se numeşte *completivă infinitivală.*
2. Printr-o propoziţie legată cu o conjuncţie *(ut, ne, quominus, quin)* şi care are verbul la modul conjunctiv. Aceasta se numeşte *completiva con-junctivală.*

3. Printr-o propoziție legată prin conjuncția *quod,* având verbul, în general, la modul indicativ. Aceasta se numeşte *completiva cu qiwd.*
4. Printr-o propoziție legată printr-o vorbă interogativă şi care are verbul la modul conjunctiv. Aceasta se numeşte *interogativă indirectă.*

Propoziția completivă inîinitivală

1. Propoziția completivă inîinitivală cu rol de *complement direct* se întrebuințează după următoarele verbe :
a) *Cato* dicebat radices *litterarum* amaras esse, **îructus** *autem* **iucundos** esse (Cato spunea că rădăcinile literaturii — învățăturii — sînt amare, că roadele ei însă sînt plăcute).
Grpheum poetam docet *Aristoteles numquam* îuisse (Aristoteles învață că poetul Orfeus n-a existat niciodată). (Cic. *De Nat. Deor.* II, 38, 107). JVegant intueri *lucem* esse îas *ei', qui a se* **hominem occisum** esse **lateatur** (Ei afirmă că nu este îngăduit — de legile dumnezeieşti — ca să privească lumina — să fie liber — acela care mărturiseşte că un om a fost omorît de el). (Cic. *Pro MU.* 7).
In prima frază găsim o propoziție principală *Cato dicebat.* Verbul *dicebat* are drept complement direct propoziția care în romîneşte este formulată : că rădăcinile învățăturii sînt amare, în această propoziție completivă subiectul este «rădăcinile », predicatul este « sînt amare ». Ea este legată de regenta sa prin conjuncția « că ».
In latineşte constatăm că lipseşte conjuncția, care să o lege de regentă ; subiectul este la cazul acuzativ *(radices),* verbul din predicat este la infinitiv *(esse),* iar numele predicativ, acor-dîndu-se cu subiectul în gen, număr şi caz, este în cazul acuzativ plural feminin *(amaras).* Verbul din regentă este *dicebat,* care însemnează « a zice », « a declara ».
în aceeaşi frază mai găsim o propoziție completivă, care în romîneşte este formulată : că roadele ei însă sînt plăcute. Şi aceasta lămureşte tot verbul *dicebat.* Şi ea este exprimată în latineşte fără conjuncție de legătură, cu subiectul în acuzativ *(fructus),* cu verbul din predicat la infinitiv *(esse),* cu numele predicativ în acuzativ plural masculin, ca şi subiectul *(iucundos).* Această construcție, specifică limbii latine, prin care se exprimă o propoziție completivă, se numeşte **acuzativ cu infinitiv** *(Accusativus cum infinitivo),* iar propoziția completivă, care este exprimată prin această construcție, se numeşte *completivă inținitivală.* Verbul după care este întrebuințată însemnează « a zice », « a declara ». Atari verbe se numesc *verba dicendi* sau *verba declarandi.*
în a doua frază găsim în principală *(Aristoteles docet)* verbul *docet,* care este un *verbum declarandi.* Acest verb este lămurit printr-o completivă infinitivală, adică printr-un acuzativ cu infinitiv, căci îi lipseşte conjuncția, are subiectul la acuzativ *(Orpheum poetam)* şi predicatul la infinitiv *(fuisse).*
în a treia frază găsim la sfîrşit verbul *fateatur,* care este un *verbum declarandi.* Acesta este lămurit printr-o completivă

infinitivală, adică printr-un acuzativ cu infinitiv *(hominem occisum esse).*
Tot în aceată frază mai găsim un *verbum declarandi,* pe *negant.* Şi acesta este lămurit printr-o completivă infinitivală *(intueri esse fas).* în această completivă predicatul este *fas esse,* care este un predicat nominal, în care verbul este la infinitiv *(esse),* iar numele predicativ este la acuzativ *(fas).*
Drept subiect are pe *intueri,* care este la infinitiv şi este considerat a fi la cazul acuzativ, pentru că atunci cînd ideea verbală sau. x^&^ 'Ki% "ÎS&& &ft ţstîmecY sau de complement direct într-o propoziţie, şi cînd deci trebuie să se afle la cazul nominativ sau la cazul acuzativ, este înfăţişat prin modul infinitiv. Aşa că, în această completivă infinitivală, acuzativul cu infinitiv este redat printr-un infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind în cazul acuzativ.
Conchidem deci că după *verba declarandi sive dicendi* propoziţia completivă se exprimă prin construcţia acuzativ cu infinitiv.
Atari verbe sînt: *dico, nego* (spun că nu), *affirmo, respondeo, scribo; fateor, declaro, demonstro, significo; narro, trado (memo-rise), certiorem facio, nuntio; doceo, ostendo; promitto, polliceor, minor* etc.
b) *Helveţii angustos* se *fines* **habere arbitrabantur** (Helveţii socoteau că ei au hotare înguste). (Cses. *B. G.* I, 2).
Qui se commoverit, **sentiet** *in hac urbe* **esse consules** *vigilantes,* **esse** *egregios* magistratus (Cel care se va fi mişcat, va simţi că în acest oraş sînt consuli trezi — grijulii — că sînt magistraţi distinşi). (Cic. *In Cat.* II, 27)
Nisi vero existimatis dementem P. AMcanum fuisse, *qui. . .* (Numai dacă nu socotiţi că a fost nebun P. Africanus, care . . .). (Cic. *Pro MU.* 8) *Quis est qui* puniendum (esse) putet, *cum* videat *aliquando* **gladium** *ad hominem occidendum ab ipsis* **porrigi** *legibus?* (Cine este acela care crede că trebuie aplicată pedeapsă — în caz de legitimă apărare — cînd vede că uneori chiar de către legi ni se întinde sabia pentru omorîrea unui om?). (Cic. *Pro MU.* 9.)
An est quisquam qui hoc **ignoret,** *cum de homine occiso quasreretur, aut* **negări solere** *omnino esse factum, aut recte et iure factum esse* **defendi?** (Este oare cineva care să nu ştie aceasta că, oricînd se face o anchetă despre omorîrea unui om, este obiceiul ca sau să se tăgăduiască cu totul că aceasta s-a făcut, sau să se susţină că aceasta s-a făcut pe drept şi legal?). (Cic. *Pro MU.* 8.) în prima frază avem o completivă infinitivală *(se habere),* care lămureşte pe verbul *arbitrabantur.*
în a doua frază avem două completive infinitivale *(consules esse; magistratus esse),* care lămuresc pe verbul *sentiet.*
în a treia frază avem o completivă infinitivală *(P. Afri-canum dementem fuisse),* care lămureşte pe verbul *existimatis.* în a patra frază avem o completivă infinitivală *(gladium porrigi),* care lămureşte pe verbul *videat;* avem încă o completivă infinitivală, redusă numai la infinitiv *(puniendum esse),* care lămureşte pe verbul *putet.* Acesteia îi lipseşte subiectul în acuzativ, pentru că este dată în formă impersonală, deci fără

subiect *(puniendum esse* = că trebuie să se pedepsească, să se aplice o pedeapsă).
în a cincea frază avem două completive infinitivale *(negări solere; defendi solere),* care lămuresc pe verbul *ignoret.* în aceste completive subiectele sînt verbe la infinitiv *(negări, defendi* = a se tăgădui, **a** se susține), care, în acest rol, sînt la cazul acuzativ, iar predicatul în amîndouă este verbul la infinitiv *(solere).* Aşa că aici construcția acuzativ cu infinitiv este redată **prin** infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind la acuzativ.
Verbele de care depind completivele infinitivale din aceste cinci fraze sînt: *arbitrabantur, sentiet, existimatis, videat, putet, ignoret.* Aceste verbe exprimă o simțire, un fel de a înțelege. De aceea se numesc *verba sentiendi.*
A doua categorie de verbe după care se întrebuințează acuzativul cu infinitivul în limba latină o formează *verba sentiendi.*
Atari verbe sînt: *sentio, animadverto, audio, video; accipio, comperio; cognosco, intellego; cogito; arbitror, censeo, iudico, opinor, puto; spero, suspicor; scio, nescio, ignoro; memini, recordor, obliviscor* etc.
Nota 1. în fraza: *Helveții angustos se fines habere arbitrabantur,* subiectul completivei este un pronume personal de persoana a treia, care însă reprezintă pe subiectul principalei sau regentei: Helveții socoteau că ei au. . . De aceea este exprimat prin pronumele reflexiv. Această completivă se găseşte de fapt în stil indirect, căci ea exprimă, nu gîndul scriitorului, ci al poporului despre care vorbeşte.
Nota 2. Completivele infinitivale care depind de *verba declarandi* sau *verba sentiendi* trebuie să aibă subiectul exprimat.
c) Te *vero, L. Domiti, huic qusestioni* prseesse *maxime* **voluit** *Cn. Pompeius* (însă Cn. Pompeius a ținut foarte mult ca tu, L. Domitius, să prezidezi această instanță). (Cic. *Pro MU.* 22.)
Duodecim tabulse nocturnum **îurem interfici** *impune* **voluerunt** (Cele douăsprezece table au vrut — au hotărît — ca boțul de noapte să fie omorît fără sancțiuni). (Cic. *Pro MU.* 9.)
Silent leges inter- arma, nec se **exspectari iubent** (în mijlocul armelor amuțesc legile şi nu pretind ca ele să fie aşteptate). (Cic. *Pro MU.* **10.) Te salvum** esse **cupio** (Doresc ca tu să fii sănătos). *Helveții totius Galliee imperio* şese *potiri* posse sperant (Helveții speră că ei pot să pună stăpînire pe conducerea întregii Galii). (Ca?s. *B. G.* I, 3.) *Romani Transalpinas* gentes *oleam et vineam* serere **non sinebant** (Romanii nu permiteau ca neamurile transalpine să planteze măslinul şi vița).
Nervii **nib.il** **patiebantur** *vini ad se* **inîerri** (Nervii nu îngăduiau să se aducă la ei nici un pic de vin). (Ca^s. *B. G.* II, 15.)
Csesar **milites** *cum hostibus* **conîligere,** *absente se,* **vetuit** (Ceesar a oprit — a interzis — ca soldații să lupte cu duşmanii în absența sa).
în frazele de mai sus avem propoziții completive infinitivale depinzînd de verbele : *voluit, voluerunt, iubent, cupio, sperant, sinebant, patiebantur, vetuit.* Toate aceste verbe exprimă acte de voință şi se numesc *verba voluntatis.*
A treia categorie de verbe, după care completiva se exprimă prin acuzativul cu infinitiv sînt *verba voluntatis.*

Astfel de verbe sînt: *volo, nolo, malo, cupio, opto, studeo, postulo, placet; sino, patior; iubeo, impero, veto, prokibeo.*
Notă. în fraza a treia, completiva *se exspectari,* şi în fraza a cincea completiva *şese posse* au drept subiect pronumele personal de persoana a treia, care este exprimat în amîndouă prin pronumele reflexiv *(se, şese),* pentru că reprezintă pe subiectul regentei respective *(leges, Helveţii),* adică aceste propoziţii se găsesc în stil indirect, ele exprimînd gîndul subiectului din regentă, nu pe al scriitorului.

i

d) *Belgse populi Romani* **exercitum hiemare** *atque* **inveterascere** *in Galliaff*
moleste ferebant (Belgii suportau greu ca armata poporului roman să ierneze* şi să se înrădăcineze în Galia). (Cses. *B. G.* II, 1.)
Ariovistus **neminem** *secum sine sua pernicie* **contendisse gloria** baiu r (Ariovistus se făIea că nimeni nu s-a măsurat cu el fără primejdia proprie). (Cses. *B. G.* I, 36.)
Mulţi peccasse se non anguntur, obiurgari vero moleste ferunt (Mulţi nu se tulbură că ei au păcătuit, însă suportă greu să fie criticaţi — blamaţi). în prima frază avem două completive infinitivale *(exercitum hiemare; exercitum inveterascere)* care depind de grupul de cuvinte *moleste ferebant.* în fraza a doua avem o completivă infinitivală *(neminem contendisse)* care depinde de verbul *gloria-batur.* în fraza a treia este o completivă infinitivală *(se peccasse),* care depinde de verbul *anguntur,* şi alta *(se obiurgari)* care depinde de grupul de cuvinte *moleste ferunt.*
Verbele *gloriabatur, anguntur* şi grupul de cuvinte *moleste ferebant, moleste ferunt* exprimă un sentiment şi se numesc *verba affectuum.*
A patra categorie de verbe, după care completiva se exprimă prin acuzativ cu infinitiv, sînt cele numite *verba affectuum,* care exprimă un sentiment.
Atari verbe sînt: *gaudeo, Isetor, glorior, queror, miror, admiror.*
Notă, In fraza a treia avem completiva se *peccasse,* al cărui subiect este pronumele personal de persoana a treia şi a fost exprimat prin pronumele reflexiv *se,* căci reprezintă subiectul regentei *mulţi;* tot aşa şi în se *obiurgari.* Amîndouă aceste completive sînt în stil indirect în sens larg.
2. Completiva infinitivală cu rol de *subiect* se întrebuinţează în următoarele cazuri :
a) Difficile est amicitiam mânere, *si a virtute defeceris* (E greu să dureze prietenia, dacă te-ai depărtat de virtute). (Cic. *De Am.* 37.)
Equiini est utrumque audiri (Este drept să fie ascultaţi amîndoi). *Servilius Ahala, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius nefarii haberentur, si* sceleratos cives interfici nefas esset (Servilius Ahala, P. Nasica, L. Opimius, C. Marius ar fi consideraţi nişte criminali, dacă n-ar fi permis să fie omorîţi cetăţenii nelegiuiţi). (Cic. *Pro MU.* 8.)
Facinus est vinciri civem Romanum, scelus verberari, parricidium necari (Este o faptă rea ca un cetăţean roman să fie înlănţuit, este o crimă să fie bătut, este paricid să fie omorît). (Cic. *In Verr.* V, *66.)*
în frazele de mai sus avem completive infinitivale — acuzativul cu infinitiv — după expresiile impersonale : *difficile est (amicitiam mânere), eequum est (utrumque audiri), nefas esset. (sceleratos cives interfici), facinus est, (civem Romanum vinciri),*

sedus est (civem Romanum verberari), parricidium est (civem Romanum necari). Aceste expresii sînt formate din adjective Ia genul neutru *(difficile, xquum)* sau substantive *(neţas, facinus, scelus, parricidium)* şi verbul *esse* la persoana a treia singular.
Aceste expresii avînd sens impersonal, propoziţia care le întregeşte înţelesul are rol de subiect.
Deci propoziţia completivă infinitivală — acuzativul cu infinitiv — se întrebuinţează cu rol de subiect după expresiile cu sens impersonal, formate din :
adjective la genul neutru împreună cu verbul *esse* la persoana a IlI-a singular, precum sînt:
sequum, par, iustum est = e drept; *apertum, manifestam, perspicuum est* = e clar, e evident; *credibile, verum, veri simile, consentaneum est* = e de crezut, e adevărat, e natural; *facile est* ■= e uşor, *difficile est* = e greu ; *honestum est* — e cinstit (demn), *pulchrum est* = e frumos, *turpe est* = a ruşinos, *indignum est* = e nedemn ;
anumite substantive împreună cu verbul *esse* la persoana a treia singular, precum:
fas est = este permis, *nefas est* = nu este permis, *facinus est* = e o faptă rea, *scelus est* = e o crimă ; *fama est* = se spune, *spes est* — se speră ; *necesse est, opus est* = e necesar, trebuie etc.
b) Oratorem irasci *minime* decet. (Nu se cade de loc ca oratorul să se înfurie). (Cic. *Tuse.* IV, 55.)
Omnibus bonis expedit salvam esse rempublicam (Tuturor celor de treabă le prinde bine ca republica să fie salvată). (Cic. *Philip.* XIII, 8, 16.)
Constat *inter omnes iniuste* Socratem *capitis* damnatum esse (Este stabilit — ştiut — pentru toţi că Socrate a fost condamnat la moarte pe nedrept), în frazele de mai sus avem propoziţii completive infiniti-vale care depind de nişte predicate formate din verbe *unipersonale* cu sens impersonal: *decet (oratorem irasci); expedit (rempublicam salcâm esse); constat (Socratem damnatum esse).* Deoarece verbele care constituie predicatele propoziţiilor regente sînt unipersonale cu sens impersonal, propoziţiile completive care le lămuresc au rol de subiect.
Deci, propoziţia completivă infinitivală cu rol de subiect se întrebuinţează şi după unele verbe unipersonale cu sens impersonal, precum :
apparet = e clar ; *constat* = e stabilit, e ştiut; *conducit, expedit, prodest* = este avantajos, este folositor ; *convenit* = e lucru înţeles ; *placet* = place, *displicet* = nu place ; *decet* = se cade, se cuvine ; *oportet* — trebuie ; *interest, refert* = e în interesul.
Notă. După *licet* (este permis) verbul completivei stă la infinitiv, dar subiectul ei stă în dativ, şi numele predicativ stă în general în dativ, rareori în acuzativ. Acelaşi lucru se face uneori cu *datur, contingit* (se întîmplă), *prodest* (este folositor).
In republica mihi neglegenti esse non licet (In treburile statului nu-mi este permis să fiu nepăsător).
Dacă însă unipersonalul nu are complement în dativ, numele predicativ stă în acuzativ : *Turbis in republica ortis,* medios'esse **non licebit** (Cînd s-a iscat o revoluţie în stat, nu este — nu va fi — permis să fim neutri). *Vel pace vel bello,* **clarum fieri licet** (Poţi deveni ilustru şi în timp de pace şi în timp de război).

c) *Eorum una pars, quam* **Gallos obținere dictum** est, *initium capit a flumine Rhodano* (0 parte a acelora, pe care s-a spus că o au Galii, îşi ia începutul — începe — de la fluviul Ron). (Caes. *B. G.* I, 1.)
Ubi tyrannus est, ibi **dicendum est** *plane* **nullam** esse **rem publicam** (Unde există tiran, acolo trebuie să se spună că republica nu mai există cu totul), (Gic. *De Rep.* **III,** 31, 43.)
Non alienum esse **videtur** *de Gallise Germaniasque moribus* **proponere** (Nu mi se pare a fi în afară de subiect a vorbi despre obiceiurile Galiei si Germaniei). (Cses. *B. G.* VI, 11.)
In frazele de mai sus avem propoziții completive infini-tivale — acuzativul cu infinitiv — cu rol de subiect, după verbele : *dictum est (Gallos obținere) ; dicendum est (nullam esse rem publicam), videtur (non esse alienum proponere).*
Aceste verbe sînt *verba declarandi* sau *sentiendi* la forma pasivă *(dictum est, videtur),* sau la conjugarea perifrastică pasivă *(dicendum est),* la persoana a treia singular cu sens impersonal. Astfel, propoziția completivă infinitivală — acuzativul cu infinitiv — cu rol de subiect se întrebuințează şi după expresiile impersonale constituite din *verba declarandi* sau *sentiendi* Ia pasiv sau la conjugarea perifrastică pasivă la persoana a treia singular.
Notăm că în completiva infinitivală *non alienum esse proponere* subiectul este infinitivul *proponere,* aşa că avem un infinitiv cu infinitiv, infinitivul subiect fiind considerat în acuzativ
d) *Mihi vero* **Cn. Pompeius** *non modo nihil gravius contra Milonem* **iudicasse,** *sed etiam* **statuisse** videtur, *quid* **vos** *in iudicando* **spectare oporteret. (Mie** însă mi se pare că Cn. Pompeius nu numai că n-a judecat nimic prea grav în contra lui Milo, dar chiar că a stabilit ce trebuie să aveți voi în vedere în judecarea procesului). (Cic. *Pro MU.* 15.)
Sed antequam ad eam orationem venio, quse est propria vestrse qusestioni, **videntur** ea esse **refutanda,** *quse in senatu ab inimicis ssepe iactatasunt* (Dar înainte de a trece la acea parte a pledoariei, care este direct legată de cercetarea voastră, mi se pare că trebuie să resping cele ce deseori au fost aruncate în senat de către vrăjmaşi). (Cic. *Pro MU.* 7.)
Id *eius rei causa antiquitus* **institutum** (esse) **videtur** (Acest lucru se pare că a fost stabilit din vechime în acest scop). (Cses. *B. G.* VI, 11.)
în prima frază avem o expresie impersonală, *(videtur)* formată dintr-un *verbum sentiendi* la persoana a treia singular la forma pasivă. Ea constituie predicatul propoziției principale şi-şi întregeşte înțelesul prin două completive infinitivale, ale căror predicate sînt verbele *iudicasse* şi *statuisse* şi care au amîndouă ca subiect pe *Cn. Pompeius.* Aici, deci, subiectul completivelor infinitivale nu este în acuzativ, ci este în nominativ şi completiva infinitivală cu rol de subiect aici nu mai are construcția acuzativ cu infinitiv, ci construcția **nominativ cu infinitiv.** Potrivit celor învățate mai sus la § c. completiva infinitivală după expresia impersonală *videtur* trebuia să aibă forma : *Cn. Pompeium iudicasse, Cn. Pompeium statuisse.* Dar expresia impersonală a luat subiectul completivei şi a devenit personală,

căci acum are ca subiect un nume, nu o propoziție ; iar acel subiect primeşte cazul nominativ, întrucît predicatul său *(videtur)* este la mod personal.
Astfel, întreaga idee devine : *Cn. Pompeius (mihi) videtur iudicasse, Cn. Pompeius videtur statuisse.* în această formă *Cn. Pompeius* este gîndit ca subiect al lui *videtur* şi întreaga frază apare în forma: Mie însă Cn. Pompeius îmi pare nu numai a nu fi judecat (că nu a judecat) nimic prea greu în contra lui Milo, cît chiar — pare — a fi stabilit ce trebuie să aveți în vedere voi în judecarea procesului.
în aceeaşi frază găsim şi un acuzativ cu infinitiv în rol de subiect după verbul unipersonal *oportet,* cu sens impersonal: *vos spectare* (vezi mai sus § *b).*
In fraza a doua găsim o completivă infinitivală in rol de subiect: *ea refutanda esse* = că trebuie respinse acelea. întrucît *ea* este un neutru plural, nu se poate cunoaşte numai după înfățişarea completivei dacă este un acuzativ cu infinitiv, ori un nominativ cu infinitiv. Verbul regent însă are forma *videntur,* nu *videtur,* adică are forma personală, căci este la persoana a treia plural, nu la persoana a treia singular, la care este expresia impersonală. Aceasta însemnează că *videtur,* predicatul regentei, a luat ca subiect al său pe *ea.* din completiva infinitivală, şi *ea* se află în nominativ. Deci şi în această frază completiva infinitivală este exprimată prin nominativ cu infinitiv.
în fraza a treia avem o completivă infinitivală *(id insti-tutum esse)* după expresia impersonală *videtur.* Această completivă infinitivală poate fi interpretată ca un acuzativ cu infinitiv, *videtur* fiind considerat ca impersonal. Dar poate fi interpretată şi ca nominativ cu infinitiv, trecînd pe *id* ca subiect al lui *videtur,* care astfel ar deveni personal, căci *id* are aceeaşi formă şi la acuzativ şi la nominativ neutru. într-un asemenea caz forma în care se înfățişează completiva şi regența sa nu ne ajută să distingem dacă avem un acuzativ cu infinitiv, ori un nominativ cu infinitiv. Dar întrucît, în asemenea cazuri, completivele iau forma nominativului cu infinitiv, considerăm şi completiva din fraza a treia tot de această formă.
Din examinarea frazelor de mai sus constatăm că în regentă avem un *verbum sentiendi* la forma pasivă la unul din timpurile simple, care s-a schimbat din expresie impersonală în expresie personală, luînd subiectul completivei şi a dat naştere construcției nominativ cu infinitiv.
în fraza întîia şi în fraza a doua de la § c. găsim în regentă *verba declarandi* tot la forma pasivă, dar la un timp compus *(dictum est)* sau la conjugarea perifrastică pasjvă *(dicendum est).* Completivele care le lămuresc pe acestea au forma de acuzativ cu infinitiv : *Gallos obținere (dictum est) ; nullam esse rem publicam (dicendum est).*
Deci conchidem că după expresiile impersonale formate din *verba declarandi* sau *sentiendi* aflate la persoana a treia singular, la pasiv, construim completiva infinitivală cu rol de subiect,

de preferinţă cu nominativul cu infinitiv, cînd verbul din regentă este la un timp simplu *(videtur, dicitur),* şi cu acuzativul cu infinitiv, cînd verbul din regentă este la un timp compus sau la conjugarea perifrastică pasivă *(dictum est*$_y$ *dicendum est).* Prin transformarea completivei infinitivale din acuzativ cu infinitiv în nominativ cu infinitiv, subiectul completivei trece la cazul nominativ, verbul din predicat rămîne la infinitiv, numele predicativ ia cazul subiectului, iar expresia impersonală care constituia regenta, devenind personală, se acordă în număr şi persoană cu subiectul pe care 1-a primit de la completivă.
Nota 1. In construcţia acuzativ cu infinitiv, dacă predicatul la infinitiv are şi un complement direct în acuzativ, propoziţia completivă se schimbă din activă în pasivă spre a se evita confuzia care dintre cele două acuzative este subiect şi care este complement direct. Aşa pentru fraza: «Romanii credeau că Pompeius a învins pe Cssar», nu putem zice : *Romani putabant Pompeium Csesarem vicisse,* căci nu rezultă din exprimare dacă Cresar a învins pe Pompeius, ori Pompeius pe Caîsar, ci trebuie spus : *Romani putabant Csesarem a Pompeio victum esse* = Romanii credeau că Cffisar a fost învins de Pompeius. Formulări de acestea neprecise se găseau în răspunsurile oracolelor : *Aio* te, *Macula,* Bomanos *vincere posse.*
Nota 2. In construcţia acuzativ cu infinitiv, dacă predicatul trebuie să fie la viitorul infinitivului, iar verbul n-are supin şi deci nici viitorul infinitivului, se introduce în predicat *fore ut* sau *futurum esse ut: Credo* fore ut *te huius pwniteat.* (Cred că te vei căi de această faptă).
Această construcţie este întrebuinţată uneori şi la verbe care au supin : *Romani putabant* lore ut *Galii a Casare vincerentur,* dar se putea zice şi *Romani Gallos putabant a Cvesare* victum iri (Romanii credeau că Galii vor fi învinşi de Csesar).
Preferinţa pentru viitorul infinitivului şi pentru *fore ut, futurum esse ut* o au verbele care înseamnă : a crede, a promite, a ameninţa : *Promisit se venturum esse* (A promis că va veni).
Se putea evita viitorul infinitivului şi întrebuinţînd verbul *posse* urmat de infinitivul prezent : *Csesar sperabat se sine pugna rem* conficere posse *(= rem confecturum esse)* = Gffisar spera că va termina lucrul fără luptă.
Nota 3. în completivele infinitivale care cuprind o comparaţie, al doilea termen de comparaţie se pune în acuzativ ca şi primul, dacă n-are un verb al său : Epiourum *de amiciţia similia constat docuisse atque* Pythagoram (Este ştiut că Epicurus a învăţat cu privire la amiciţie lucruri de acelaşi fel ca Pythagoras). *Quis neget ut* Homerum, *ila* Vergilium *quoque multa narrationi mirabilia admiscuisse?* (Cine poate tăgădui că, după cum Homerus a amestecat mult miraculos în povestire, tot aşa a amestecat şi Vergilius?).
Dacă al doilea termen de comparaţie are un verb al său, el ia cazul care i se cade în propoziţie : Demosthenem *Ctesiphon contendebat tantos pro patria subiisse labores, quantos* nemo *tune subiisset* (Ctesiphon susţinea că Demostenes a suportat atît de mari osteneli pentru patrie, cît n-a suportat nimeni atunci).
Nota 4. Verbele care însemnează a vedea, a auzi *(video, cerno, adspicio, conspicio, audio)* se construiesc cu completivă infinitivală, cînd înfăţişează un fapt cu caracter general *(Audivi discipulos in hoc ludo minus laborare* = am auzit că în această şcoală elevii nu prea lucrează), şi cu participiul prezent cînd înregistrează o stare dintr-un moment dat *(Vidi discipulos ludentes* = am văzut pe şcolari jucîndu-se, sau : că şcolarii se jucau).
Versiune
DE QUIBUSDAM GRJECIS OBATOBffiUS
Opinio est *Pisistratum* et paulo *seniorem Solonem* posteaque *Clistheiiem* multum, ut temporibus illis, *valuisse* dicendo. Post hanc setatem aliquot annis Themistocles fuit, *quem* constat cum prudentia, tum etiam eloquentia

prxstitisse; post *Pericles,* qui, cum floreret omni genere virtutis, hac tamen îuit laude clarissimus. *Cleonem* etiam, turbulentum illum civem, *eloquentem* tamen dicitur *fuisse.*
Alcibiadem, Critiam, Theramenem quoque dicendi arte *viguisse* Thucy-dides scripsit. Ex illius scriptis intellectum est *eos grandes* verbis, *crebros* sententiis, compressione vero rerum *breves,* et ob eam ipsam causam interdum *subobscuros fuisse. Lysiam ipsum,* in causis forensibus non *versatum,* sed egregie *subtilem scriptorem atque elegantem fuisse* omnes noverunt.

Temă

ATACAREA ORAŞULUI

Gind a sosit *(advenire)* acea zi, pe care o hotărîserâ *(constituere),* romanii au început atacarea *(oppugnatio)* oraşului. La început au construit *(exstruere)* un meterez *(agger).* Apoi au mişcat turnul spre oraş, sperlnd că vor cuceri *(expugnare)* uşor oraşul. Dar duşmanii, care socoteau *(arbitrari)* că toată salvarea *(salus)* oraşului este pusă *(ponere)* în acea luptă, nu se clinteau *(decedere)* din loc. Aruncau *(coniicere)* de pe *(de)* zid torțe *(faces)* spre turn şi spre meterez.

Cînd romanii au văzut că duşmanii au aprins *(incendere)* şi turnul şi meterezul, au început să se retragă *(pedem referre).* Orăşenii *(oppidanus)* au socotit *(existimare)* că acesta este sfîrşitul necazurilor *(miseria),* că au învins pe romani, că nu va mai fi nici un pericol şi s-au bucurat *(gaudere).*

Propoziția completivă conjunctivalâ

1. a) *lila arma, centuriones, cohortes* **ut** *magno animo* **simus hortantur** (Acele arme, centurioni, cohorte ne îndeamnă să fim cu curaj). (Cic. *Pro MU.* 3.)

Persuadent *Rauracis et Tulingis et Latobicis* **uti** *cum iis* **proîiciscantur** (Conving — determină — pe rauraci şi pe tulingi şi pe latobici ca să plece împreună cu ei). (Ca?s. *B. G.* I, 5.)

Rex **petit** *a Pausania* **ne** *cui rei* **parcat** *ad ea efficienda, qum pollicetur* (Regele cere lui Pausanias să nu cruțe nimic pentru a îndeplini cele ce promite). (Corn. Nep. *Paus.* 2.)

Csesar suiş **imperavit** ne *quod omnino telum in hostes* **reiicerent** (Caesar a poruncit alor săi să nu arunce nici o suliță în duşmani). *(Cses. B. G.* I, 46.) în frazele de mai sus avem în propozițiile regente verbe care exprimă voință *(hortantur, persuadent, petit, imperavit)* cu tendința de a determina anumite acțiuni. Propozițiile completive care lămuresc acele verbe sînt construite cu *modul conjunctiv* şi sînt legate cu conjuncțiile : **ut (uti)** şi ne.

După *verba voluntatum,* cînd prin ele se pune insistență pentru (sau caută să se determine) îndeplinirea unei anumite acțiuni, propoziția completivă se construieşte cu **modul conjunctiv.** De aceea se numeşte **completivă conjunetivală.**

Ea se leagă de *regenta,* sa cu conjuncțiile : **ut (uti),** cînd este afirmativă şi cu **ne,** cînd este negativă.

Completiva conjunctivală se întrebuințează după verbele care exprimă :
rugăminte, îndemn : *rogare, orare, praecari, obsecrari, postu-* I *lare, petere, poscere* (rar), *hortari, adhortari; monere, admonere;*
determinare, constrîngere: *suadere, persuadere; impellere, incitare, movere, adducere; cogere, subigere;*
ordin, însărcinare: *mandare, edicere, imperare; scribere, mittere* (a recomanda în scris) ;
îngăduință : *concedere, permittere, sinere;*
voință, dorință : *velle* (nu însă *noile), malle, optare, exspedare.*
Notă. Unele dintre aceste verbe se construiesc şi cu acuzativul cu infinitiv, dar atunci exprimă voința mai mult ca un act de gîndire, în orice caz nu cu insistența de a determina o acțiune:
Mihi persuades hoc esse verum = mă convingi că acest lucru este adevărat.
Contendere urmat de completivă infinitivală însemnează « susțin » ; urmat de completivă conjunctivală însemnează « fac sforțări ca ».
După *velle* se întrebuințează completiva conjunctivală mai mult cînd este la prezentul conjunctivului sau la imperfectul conjunctivului.
După *imperare,* dacă verbul din completivă este deponent sau pasiv, se poate întrebuința acuzativul cu infinitiv: *Csesar imperat naves fieri* = Cassar ordonă să se facă corăbii. *Dux imperat legionem proficisci* — Comandantul ordonă să plece legiunea.
După *pati* la forma negativă *(non patior* = nu permit^ completiva se leagă prin *ut.*
b) Navem idoneam ut habeas, *diligenter* **videbis** (Vei vedea — poartă de grijă — să ai o corabie corespunzătoare). (Cic. *Ad Fam.* **XVI,** 1.)
Clamavit ut *ipsius reditum* exspectaremus (A strigat ca să aşteptăm întoarcerea sa).
Censebat **ut** *Pompeius* proficisceretur (El era de părere — propunea — ca să plece Pompeius). (Cees. *B. Cic.* I, 2.)
Decernebat *enim senatus* ut *veteribus legibus* **quaereretur** (Căci senatul hotăra ca să se judece după vechile legi). (Cic. *Pro MU.* 14.)
Videant *consules* ne *quid res publica detrimenti* căpiat (Să ia seama consulii ca republica să nu sufere vreo pagubă). (Senat. Cons. uit.)
După *verba declarandi* şi după *verba sentiendi* propoziția completivă poate fi exprimată prin modul conjunctiv, dacă verbul regent exprimă un act de voință, nu unul de gîndire. Astfel *videre* în prima şi în ultima frază însemnează nu « a înregistra ceva în suflet prin simțul vederii », ci «a purta de grijă », « a lua măsuri »; *clamare* în fraza a doua însemnează « a cere », « a pretinde *» ; censere* în fraza a treia nu însemnează « a avea o părere *»,* ci « a face o propunere *»; decernere* în fraza a patra însemnează «a da o hotărîre pentru **a** fi executată *»,* nu « a-şi exprima un fel de a vedea ».
Aceleaşi verbe, construite cu acuzativul cu infinitiv, exprimă acte de gîndire.
Astfel, în fraza : *Clamavit se reditum nostrum exspectaturum esse* (A strigat că va aştepta întoarcerea noastră), verbul *clamare* exprimă numai o declarație. în fraza : *Mea virtute atque diligentia patefactam esse coniurationem decrevistis* (Ați hotărît că prin curajul şi sîrguința mea a fost dată pe față conjurația), verbul *decernere* însemnează « a formula o convingere », « a face o declarație ». (Cic. *Pro MU.* 5.)

c) *Me ipsum* **ames oportet,** *non mea* (Trebuie să mă iubeşti pe mine însumi, u ale mele). (Cic. *De Fin.* II, 26, 85.)
Oratio stulta ab omnibus **irrideatur necesse est** (Un discurs prost trebuie ă fie luat în rîs de toți).
Rogo *vos auxilio mihi quam celerrime* **veniatis** (Vă rog să-mi veniți în ijutor cît mai curînd).
După unele expresii impersonale şi verbe unipersonale cu sens impersonal şi care se construiesc cu acuzativul cu infinitiv, se întrebuințează completiva conjunctivalâ, cînd verbul regent exprimă un act de voință: *necesse est, oportet, interest, referi.* După *necesse est* şi *oportet* de obicei se suprimă conjuncția **ut.** Conjuncția **ut** poate lipsi şi după alte verbe ca : *rogare, orare, mânere, mandare, imperare, hortari, concedere, permittere, suadere, persuadere.*
2. *Improbi semper* **sunt in metu ne** *aliquando pozna* **aîîiciantur** (Cei necinstiți totdeauna se tem să nu fie — că vor fi — loviți vreodată de pedeapsă
— dar ei doresc să nu fie loviți).
In communi omnium lastitia, si ipse gauderet, **timuit ne videretur** *infirmior jides reconciliata gratise* (Dacă, în veselia generală, ar fi manifestat sentimente de bucurie, i-a fost teamă că se va micşora încrederea în favoarea împăcării
— dar el dorea să nu se micşoreze). (Cic. *Pro MU.* 21.)
Etsi **vereor** ne *turpe* sit *timere* . . . (Deşi mă tem că este nedemn să fiu stăpînit de sentimentul fricii... — dar eu nu doresc aceasta). (Cic. *Pro MU.* 1.)
Vereor **ut** *pater* **convalescat** (Mă tem — mi-e — că nu se mai face bine tata — dar doresc să se facă bine).
Thneo ne non *hoc a te* **impetrem** (Mă tem — mi-e — că nu voi obține aceasta de la tine — dar doresc să o obțin).
Sfon **periculum** est, **ne** *hostium impetum* **non** possimus *susținere* (Nu este nici un pericol că nu vom putea susține atacul duşmanilor).
Cicero **timebat ne non** *Pompeius, sed alius quis, qui tantis rebus non par esset, bello Mithridatico* **proîicisceretur** (Cicero se temea că nu Pompeius, ci că vreun altul care nu era corespunzător pentru lucruri aşa de mari, va pleca pentru războiul cu Mitridate).
După verbele de temere, propoziția completivă se construieşte cu *modul conjunctiv* şi se leagă prin conjuncția **ut** sau ne **non,** cînd dorim ca obiectul temerii să se realizeze, şi prin conjuncția ne, cînd dorim ca obiectul temerii să nu se întîmple.
Conjuncția *ut (ne non)* se traduce prin : « că nu » ; iar *ne* se traduce prin : « să nu », sau « că ».
Conjuncția *ut* se înlocuieşte prin *ne non* în mod obligatoriu cînd regenta este negativă *(non periculum est ne . . . non possimus),* sau cînd *non* trebuie aplicat unui singur cuvînt din completivă *(non Pompeius, sed alius).*
3. **Impedio** *(prohibeo, recuso, obsto, deterreo, interdico)* **ne** *id* **îacias.** (Te împiedic să faci aceasta).
Multa me **deterrent ne** *aperte, quid de ea re sentiam,* dicam (Multe lucruri mă opresc să spun ce gîndesc despre acest lucru).

Regulus ne *sententiam* diceret recusavit (Regulus a refuzat să-si spună părerea). (Gic. *De Off.* **III,** 27, 100.)
Non obsto *(prohibea, recuso, deterreo)* **quominus** *(quin) id* îaeias (Nu mă opun să faci aceasta).
Non recuso **quin** *(quominus) omnes qux dicturus sim* **audiant** (Nu mii opun ca toți să asculte cele ce voi spune).
Quid impediit **quominus** venires? (Ce te-a împiedicat să vii?). *Facere* non possum **quin** *cotidie litteras ad te mittam* (Nu pot să nu-ți trimit zilnic scrisori). (Cic. *Ad Att.* **XII,** 27.)
Paulum aiuit quin *Fabius Varum* interîiceret (Puțin a lipsit ca Fabius să nu-1 omoare pe Varus). (Cses. *B. Civ.* **II,** 35.)
Nemo **dubitat quin** *ad nos quamprimum litteras* **scripturus** sis (Nimeni nu se îndoieşte că ne vei scrie cît de curînd o scrisoare).
După verbele care exprimă o *piedică,* propoziția completivă se construieşte cu *modul conjuncție* şi se leagă cu conjuncția ne, cînd propoziția regentă este afirmativă; dacă propoziția regentă este negativă sau are forma interogativă, cu sens negativ, se leagă cu **quominus** sau **quin.**
Dacă în propoziția regentă este un verb de îndoială negativ sau cu sens negativ, sau se află una din expresiile : *non praster-mitto, non possum, haud multum (= parum) abest, nihil abest,* completiva se leagă cu conjuncția *quin.*
Nota i. La unii scriitori se întîlneşte după *non dubito* construcția acuzativ cu infinitiv în loc de *quin* cu conjunctivul: *Non dubitabantur prtescripta (esse) ei a Tiberio* (Nu se îndoia nimeni că ordinele îi fuseseră date de Tiberius). (Tacit. *Ann,* **III,** 8).
Nota 2. Propoziția completivă negativă poate fi legată şi prin ut ne sau ut non, mai ales cînd verbul din propoziția regentă este impersonal: *Ex quo efficitur, non* ut *voluptos* ne *sit voluptos, sed* ut *voluptos* non *sit summum bonum* (De aici rezultă că nu desfătarea nu este desfătare, ci că desfătarea nu este binele suprem) (Cic. *De Fin.,* II, 8, 24). *Eos hortatus sum* ut *causse salutique communi* ne *deessent* (l-am îndemnat să nu trădeze cauza şi salvarea comună). (Cic. *In Verr.* IV, 63, 140).
Nota 3. Dacă în regentă se găseşte un pronume demonstrativ neutru, completiva cu ut poate servi ca o explicație : *Fuit hoc natura: atque virtutis, ut domus, qux huius adulescentiee prima favit, eadem esset familiarissima senectuți* (Caracteristica firii şi educației lui a fost aceasta, că locuința care cea dintîi i-a dezmierdat tinerețea, tot aceea i-a fost cea mai dragă la bătrînețe) (Cic. *Pro Arch.,* 3).
Nota 4. O completivă negativă se adaugă la o altă completivă, afirmativă sau negativă, legîndu-se prin **neve** sau **neu** *(—vel ne) : Csesar milites cohortatus est* uti *suee pristinx virtutis memoriam tenerent,* nen *perturbarentur animo* (Csesar a îndemnat pe soldați să-şi amintească de vechea lor bărbăție şi să nu se neliniştească în suflet). (Cses. *B.G.* II, 21). *Segni Condrusique legato» ad Cszsarem miserunt oratum* ne *se in numero hostium ducerel* neve *omnium Germanorum, qui essent citra Rhenum, unam esse causam iudicaret* (Segnii şi condrusii au trimis soli la Caesar să-1 roage să nu-i considere pe ei în numărul duşmanilor şi să nu creadă că este una singură problema tuturor germanilor, care erau dincoace de Rin). (Caas. *B.G.,* VI, 32).

V e **r8 i une**

BELLUM CIVILE ORITUB

Gertamen Caesari cum Pompeio exortum est, uter reipubliese praeesset. Quo in certamine Csesar plebis, Pompeius senatus ope potissimum nitebatur. Itaque Pompeius, auctoritate, quam habebat, usus, senatui, *ut* Csesarem

reipublicee hostem esse iudicet, persuadet. Caesari a senatu imperatur, *ut* exercitum dimittat. Contra Csesar postulat, *ut* Pompeius idem faciat. Neque Cresari neque Pompeio persuaderi potest *ut* exercitum suum dimittat.
Tandem Csesar milites suos convocatos hortatus est, *ut* ducem totiens victorem ab iniuriis inimicorum defenderent. Admonuit, *ne* tam longi belii prsemia sibi eripi paterentur. Imperavit *ut* Rubiconem flumen (is finis pro-vincise erat) transirent *neve* se Roinam sequi recusarent. Sic transito Rubicone, initium belii civilis factum est.
temă
DIONYSIUS TYRAJSNUS
Dionysius, regele Siracuzei, deşi avea multe rude *(propinquus),* nu se încredea în nimeni dintre aceia. încredințase *(committere)* paza corpului său unor sclavi şi unor barbari. A cerut *(petere)* ca fiicele sale să-i tundă *(tondere)* barba şi părul. Şi cu toate acestea, cînd acelea erau mari *(adultus),* a îndepărtat *(removere)* fierul şi de la ele şi a rînduit *(instituere)* ca să-i ardă barba şi părul cu coji *(putamen)* de nucă *(iuglans)* aprinse *(candens).* Apoi a ordonat *(imperare)* ca să-i fie înconjurată *(circumdare)* camera de culcare *(cubiculum)* cu un şanț lat.
Propoziția completivă introdusă prin quod
1. *Non* **ea** res *me deterruit, quominus ad te litteras mitterem,* **quod** *tu* ***ad*** *me nullas* miseras (Nu m-a determinat să nu-ți trimit scrisoare faptul că tu nu-mi trimeseseşi nici una).
Quod quereris *de amiciția violata, iniusta* **ista aceusatio** est. (Este nedreaptă acuzația ta — *ista* — că te plîngi de prietenia călcată în picioare. Sau: In ce priveşte faptul că te plîngi de prietenia călcată în picioare, este nedreaptă acuzația ta).
Bene îacis quod *me* **adiuvas** (Bine faci că mă ajuți) (Cic. *De Fin.* **III,** 4,15). **Utile est quod** nescimus (nos nescire) *quando morituri simus* (E folositor că nu ştim cînd vom muri).
Peropportune accidit quod aderam (S-a întîmplat — a prins — foarte bine că eram de față).
Accedit quod *Csesar mirifice ingeniis excellentibus* **deleetatur** (Se adaugă faptul că Csesar se desfătează în mod minunat cu spiritele distinse). (Cic. *Ad Fam.* VI, 9.)
în fiecare din frazele de mai sus avem cîte o propoziție legata prin conjuncția **quod** şi care serveşte ca explicare a unui pronume, a unui substantiv sau a unei expresii din propoziția regentă. Aceste propoziții se numesc *completive explicative,* iar conjuncția de legătură este *quod explicativum.* Ele pot avea rol de complement direct sau de subiect.
Modul întrebuințat în aceste propoziții completive este *indicativul.*

Quod explicativum se întrebuinţează :
a) Cu rol de apoziţie explicativă pe lîngă un pronume neutru) *(hoc, id, illud, ex eo)* exprimat sau subînţeles, sau pe lîngă un substantiv din regentă.
b) Pe lîngă locuţiunile : *prsetereo quod* (trec peste faptul că), *accedit quod* (se adaugă că), *adde quod* (adaugă faptul că), *nisi quod* (pe lîngă faptul că, abstracţie făcînd de faptul că).
c) După verbele *facere, accidit, evenit,* cînd sînt însoţite de un adverb *(bene, male, commode, peropportune),* şi după expresii impersonale ca *utile est.*
d) Cînd are sensul «în ce priveşte », explicînd un substantiv din regentă.
Notă. în acest rol *quod* se întrebuinţează ca explicare a unui pronume chiar după *verba declarandi* sau *verba sentiendi: An mihi de te nihil* esse **dictum** *umquam putas? ne* **hoc** *quidem,* **quod** *Taurum* transisti? (Crezi oare că mie nu mi s-a spus niciodată nimic despre tine? Nici chiar faptul acesta că ai traversat muntele Taurus?) (Cic. *Ad Fam.* **III,** 8).
2. Lsetamur quod vivimus (Ne bucurăm că trăim). iEgre ferebat *Catilina* quod *in consulatu petendo repulsam* tulerat (Greu suporta Catilina faptul că suferise înfrîngere în candidatura la consulat).
Miror quod *nemo vestrum sua sorte contentus* est (Sînt surprins că nimeni dintre voi nu este mulţumit cu soarta sa).
Gratulor *tibi* quod *salvus ad tuos* rediisti (Te felicit că te-ai întors sănătos la ai tăi).
Gratias *tibi* ago quod *consilio me* adiuvisti (Iţi mulţumesc că m-ai ajutat cu sfatul).
în frazele de mai sus, avem în propoziţiile regente predicatul exprimat prin verb sau grup de cuvinte care exprimă un sentiment *(verba affectuum),* iar în propoziţiile subordonate avem, în loc de acuzativul cu infinitiv, conjuncţia quod şi modul *indicativ.*
Cîtă vreme în frazele de mai sus se caută a se afirma, a se accentua sentimentul din regentă, iar subordonatele respective rămîn numai ca obiect al sentimentului, acele subordonate sînt propoziţii completive.
Astfel dacă în fraza a treia înţelesul este «sînt surprins de acest fapt că », accentul frazei căzînd pe «sînt surprins », iar subordonata avind numai rolul de a explica pe *id* subînţeles *(miror id quod),* acea subordonată este o completivă cu *quod* şi construită cu modul indicativ.
Acelaşi lucru este cu fraza a doua *(segre ferebat Catilina id quod)* şi cu prima frază, unde *quod vivimus* este numai obiectul sentimentului de bucurie *(lsetamur illud — quod vivimus).*
Dacă însă propoziţia subordonată este pronunţată şi înţeleasă că serveşte drept cauză a sentimentului exprimat de verbul din regentă, atunci acea subordonată este o propoziţie circumstanţială cauzală, legată cu *quod* şi construită cu modul indicativ. Astfel în fraza a patra, propoziţia subordonată *(quod rediisti)* poate fi interpretată drept completivă, servind ca apoziţie explicativă a pronumelui *id* subînţeles pe lîngă *gratulor,* care se poate

construi şi cu acuzativul. In acest caz tot accentul cade asupra lui *gratulor,* notînd puterea sentimentului. In timp ce în fraza a cincea subordonata *quod adiuvisti* se poate interpreta mai uşor drept cauzală, ea dînd motivul mulţumirilor ce se aduc.

Dacă o atare propoziţie subordonată este completivă, adică serveşte numai drept complement sau drept explicaţie a sentimentului din regentă, sau dacă este o cauzală, aceasta este ceva subiectiv, şi aparţine vorbitorului sau scriitorului care o întrebuinţează şi care ştie asupra cărei părţi a gîndirii sale a pus accentul.

Propoziţia subordonată legată cu quod după *verba affec-tuum,* dacă este completivă se construieşte cu modul *indicativ;* dacă este cauzală, urmează construcţia lui *quod causale.*

Notă. In epoca imperială, după *verba declarandi* şi după *verba sentiendi,* în loc de acuzativ cu infinitiv, începe a fi întrebuinţată completiva cu *quod (quia, quoniam),* care se găsea în vorbirea poporului şi care a trecut în limbile romanice : în limba romînă « că ».

Propoziţia completivă interogativă indirectă

Quid agis?	*Scire velim quid agas*
(Ce faci?)	(Aş vrea să ştiu ce faci)
Quidnam est?	*Incertus sum quidnam sit*
(Ce este?)	(Nu ştiu bine ce este)

In exemplele de mai sus, avem în rîndul întîi, în partea stingă, o propoziţie principală în formă interogativă. Aceasta se numeşte propoziţie interogativă directă, căci este o întrebare pusă în mod direct unei persoane.

în partea dreaptă a aceluiaşi rînd se găsesc cuvintele care formau propoziţia principală, însă aici constituie o propoziţie subordonată completivă după verbul *scire.* Pentru că începe cu un pronume interogativ, ea îşi păstrează caracterul de propoziţie interogativă. Dar fiindcă nu este principală, adică întrebarea nu se mai pune direct prin acele cuvinte, ci este subordonată pe lingă un *verbum sentiendi,* ea se numeşte *interogativă indirectă.*

Acelaşi lucru îl găsim în rîndul al doilea, unde propoziţia interogativă directă din partea stingă este repetată în partea dreaptă în formă de subordonată pe lingă expresia *incertus sum.* Deci, şi *quidnam sit* este tot o interogativă indirectă ca şi *quid agas.*

Propoziţia interogativă indirectă reprezintă una din formele în care se înfăţişează propoziţia completivă. Ea este dependentă de un *verbum declarandi* sau un *verbum sentiendi,* care înseamnă : *a întreba, a sti, a spune, a afla* etc.

Verbul propoziţiei interogative indirecte stă totdeauna la modul conjunctiv.

Ca şi propoziţia interogativă directă, interogativa indirectă este simplă sau dublă. Interogativă indirectă simplă : Spune-mi cum ai trăit pe acolo. Interogativă indirectă dublă : Spune-mi dacă ai trăit bine, ori ai suferit ceva.

Interogativa indirectă simplă

1. *P. Africanus seditiose in contione a C. Carbone, tribuna plebis, inter-rogatus est,* **quid** *de Ti. Gracchi morte* **sentiret.** (P. Africanus a fost întrebat

în mod demagogic de C. Carbo, tribunul poporului, ce gîndeşte cu privire] la moartea lui Tiberius Gracchus). (Cic. *Pro MU.* 8.)
Non fuit ea vausa, iudices, profecto non fuit, **cur** *sibi* **censeret** *Pompeius qusestionem ferendam (esse).* (N-a fost acela motivul, judecători, desigur n-a fost acela, pentru ce a socotit Pompeius că trebuie să se aducă o instanță nouă). (Cic. *Pro MU.* 21.)
Dederas enim, **quam contemneres** *populares insanias, iam ab adulescentia documenta maxima* (Căci dăduseşi încă din tinerețe probe foarte mari de eît disprețuieşti actele nebuneşti ale vulgului). (Cic. *Pro MU.* 22.)
în frazele de mai sus avem cîte o propoziție interogativă indirectă şi sînt legate prin cuvintele interogative: *quid, cur, quam (quantum).*
Propoziția interogativă indirectă se leagă de regenta sa prin pronumele interogative sau prin adverbe interogative: *quis, quantus, quot, ubi, unde, ut, cur* etc.
Observație
într-o propoziție interogativă indirectă se pot afla două pronume interogative, fiecare cu alt rol: *Scire volui* **quis quem** *doceat.* (Am vrut să ştiu care pe care învață). *Nihil iam quserere aliud debetis, nisi* **uter utri** *insidios fecerit* (Nimic altceva nu mai trebuie să cercetați decît care (din ei doi) căruia (din ei doi) a întins cursa). (Cic. *Pro MU.* 23.)
2. *Epaminondas, cum gravi minere exanimari se videret, qusesivit* esseutne **lusi** *hostes* (Epaminondas, cînd a văzut că se stinge de o rană grea, a întrebat dacă fuseseră împrăştiați duşmanii).
A Socrate qusesitum est **noime** *Archelaum, qui turn fortunatissimus habe-retur, beatum* **putaret** (Socrate a fost întrebat dacă nu socoteşte fericit pe Archelaus, care atunci era socotit cel mai bogat). (Cic. *Tuse.* V, 12, 35.)
Quaeritur **num** *idem* **sit** *pertinacia et perseverantia* (Se întreabă dacă încă-păţînarea şi stăruința sînt acelaşi lucru).
Propoziția interogativă indirectă simplă se leagă şi prin particule interogative, şi anume : **Ne** (dacă) care stă totdeauna în urma primului cuvînt al interogativei ca enclitic. **Num** (dacă) care stă la începutul interogativei. **Nonne** (dacă nu) stă la începutul interogativei sau în corpul ei imediat înaintea cuvîntului important al întrebării; interogativa legată prin *nonne* are caracter negativ.
Nota 1. După *dubito, nescio, haud scio,* particulele *num* şi *ne* exprimă o idee nesigură, iar particula *an* exprimă o afirmare atenuată. După *haud scio* particula *an non* exprimă o ipoteză negativă :
Dubito num sis has litteras accepturus (Mă îndoiesc — nu cred — că vei primi această scrisoare).
Dubito sisne has litteras accepturus (Mă îndoiesc că vei primi această scrisoare).
Dubito an res ita se habeat (Poate că aşa ar sta lucrul).
Haud scio an hoc verum sit (Asta ar putea fi adevărată).
Haud scio an hoc non verum sit (Poate că aceasta nu este adevărată).
Nota 2. Uneori după verbe ca *exspectare, tentare, conari, experiri* interogativa indirectă se leagă prin si :
Hostes impacienter exspectabant, si *a sociis quid auxilii mitteretur* (Duşmanii aşteptau nerăbdători, dacă li se trimite vreun ajutor din partea aliaților).

Nota 3. De multe ori în cuprinsul unei propoziții găsim expresii ca : *nescio quis, nescio quid, nescio quomodo, mirum quantum, minium quantum,* care nu constituie o întrebare acolo, ci sînt numai nişte paranteze ce nu influențează cu nimic modul verbului:
Sed, **nescio quomodo,** *inhseret in mentibus quasi sxculorum quoddam augurium futu-romm* (Dar există, nu ştiu cum, în minți un fel de presentiment al vremilor viitoare). (Gic. *Tuse,* I, 15, 33). '

Interogativa indirectă dubla

1. *Valetudo sustentatur notitia corporis et observatione,* quse *res prodesse soleant* **aut** *obesse* (Sănătatea se păstrează prin cunoaşterea corpului şi prin băgarea de seamă ce lucruri obişnuiesc să-i priască sau (şi ce) să-i păgubească). (Cic. *De Off.* II, 24).

Ratio docet quid *faciendum fugiendum\d sit.* (Rațiunea ne învață ce trebuie să facem şi de ce trebuie să ne ferim).

Interogativa indirectă dublă cuprinde de fapt două întrebări, adică întrebarea asupra a două acțiuni sau asupra a două situații. De aceea ea constă din două părți care se leagă de regentă prin **pronume interogativ** în prima parte şi prin **aut** sau **ve** (enclitic) în partea a doua.

Verbul ei este totdeauna la *modul conjunctiv.*

2. *Qusero* utrum *id vestrum* an *nostrum officium sit* (întreb dacă aceasta este îndatorirea voastră sau a noastră).

Quseritur mortalisne an *immortalis sit animus humanus* (Se pune întrebarea dacă sufletul omenesc este muritor sau nemuritor).

Nescio hoc verum **an** *jalsum sit* (Nu ştiu dacă aceasta este adevăr sau minciună).

Tam incerto ssepe Marte pugnatum est, ut neutri scirent, vicissent cictine *essent.* (S-a dat o luptă cu rezultat deseori aşa de nesigur, încît nici unii nici alții nu ştiau dacă au învins sau au fost învinşi).

Interogativa indirectă dublă se leagă de regenta sa şi prin particule interogative în felul următor: în prima parte se pune **utrum** sau encliticul ne (dacă), iar în partea a doua **an** (sau dacă); sau: în prima parte nu se pune nici o particulă, iar în partea a doua se pune **an** sau encliticul ne.

Răspunsul la propozițiile interogative

1. Răspuns **afirmativ**:

a) Prin repetarea cuvîntului important din întrebare, singur sau însoțit de un adverb. ;

b) Prin *ita, ita est, ita vero est* (da, aşa e) ;

c) Prin *vero* (singur sau precedat de un pronume : *ego vero, iile vero); etiam, sane, sane quidem* (în adevăr, desigur, fără îndoială).

Exemple : — *Veniesne? — Veniam,* sau *sane veniam,* sau *sane quidem* (fără verb). (— Vei veni? — Voi veni, sau voi veni desigur, sau de sigur).

2. Răspuns **negativ:**

a) Prin **non** şi repetarea cuvîntului accentuat în interogație.

b) Prin **non** ita.

c) Prin *minime, minime vero, nihil minus*

Exemple : — *Unumne huius sceleris putas auctorem esse? — Nori unum* (Crezi oare că unul singur este făptaşul acestei crime? — Nu unul singur)
— *Num ista omnia credis? — Minime vero* (— Crezi oare toate acesteat — Nicidecum).
Răspuns rectificativ:
Prin *immo, immo vero* (nu, din contră ; nu, dar mai degrabă).
— *Causa igitur nori bona est? — Immo optima* (Ei, bine, chestiunea nu este bună? — Ba (din contră), foarte bună). (Cic. *Ad Attic.* IX, 7).
Versiune
EBREETATIS BPFECTUS
Lsetatur potator *quod* vinum invenit. Sed ebrietas multa mala affert. *Quid* viţii in homine sit, ebrietas detegit. *Prselereo quod* removet verecun-diam. Non quserendum est *cur* in vinolentia tot vitia apparent. Ubi possedit animum nimia vis vini, quidquid mali latebat, emergit. Non facit ebrietas vitia, sed protrahit. Tune petulans non linguam, non manum continet. *Adde quod* insolenţi crescit superbia, crudelitas saavo, livido malignitas : omne vitium laxatur et prodit. Ergo non miraberis *unde* illa ignoratio sui sit, *quare* potator tot dubia et parum explanata verba dicat, *cur* incertos oculos, gra-dum errantem habeat. Itaque non quserendum est *utrum* ebrietas voluptatem *an* calamitatem afferat, cum ebrietatis effectus tam acerbi sint.
Temă
SUPERSTIŢIE
Alexandru cel Mare ordonase ca oraşul Gaza să fie luat cu asalt *(oppug-nare).* Cînd făcea sacrificiu *(sacrum)* zeilor după obiceiul *(mos)* strămoşesc *(patrius),* unui corb, care zbura *(volare)* pe sus *(alte),* i-a scăpat *(excidere* din ghiare *(unguis)* o bucată de pămînt *(glseba),* care a căzut *(incidere)* pe capul regelui şi s-a sfărîmat *(defluere).* Mult s-a minunat regele că nu i s-a întîmplat *(evenire)* o nenorocire *(malum).* Apoi a întrebat cine poate interpreta *(interpretări)* ce au vrut zeii prin acea întîmplare *(casus).* Profetul *(vates)* Aristander a spus că acea întîmplare prevesteşte *(portendere)* căderea *(excidium)* oraşului, dar că este primejdie ca regele să fie rănit *(minus accipere).* Impresionat *(commotus)* regele s-a supus *(părere)* profetului şi a dat semnalul de retragere *(receptus).*
PROPOZIŢIILE CIRCUMSTANŢIALE
Propoziţia temporală
1. *Caesar,* postquam *omnes Belgarum copios ad se venire* vidit, *flumen Axonam exercitum traducere maturavit* (După ce a văzut că toate trupele belgilor vin spre el, Caesar s-a grăbit să treacă armata peste fluviul Axona). (Caîs. *B. G.* II, 5).

P. Africanus, posteaquam *bis censor et consul* **îuerat,** *L. Cottam in iudi-cium vocavit* (P. Africanus, după ce fusese de două ori censor şi consul, a chemat în judecată pe L. Cotta). (Cic. *Div. in Casc.* 21).
Postquam *perfugse murum arietibus ferire* **vident,** *aurum atque argentum domum regiam comportant* (Fugarii, după ce văd că zidul este izbit cu berbecii, transportă aurul şi argintul în palatuî regal). (Sall. *Iug.* 76).
Pompeius, **ut** *equitaturn suum pulsum* **vidit,** *acie excessit* (Pompeius, cînd a văzut că a fost pusă pe fugă cavaleria sa, a plecat din luptă — a părăsit linia de bătaie). (CSBS. *B. Civ.* III, 94).
Messanam **ut** *quique nostrum* **venerat,** *hsec visere volebat* (Oricare dintre noi, cînd venise la Mesina, vrea să viziteze acestea).
Ubi *murus defensoribus* **nudatus** est,portas *succendunt murumque subruunt* (Cînd zidul a fost golit de apărători, dau foc porţilor şi prăbuşesc zidul).
IM *neutri transeundi initium* **îaciunt,** *Csesar suos in castra reduxit* (Cînd nici unii nici alţii nu fac începutul trecerii, Ca?sar a dus pe ai săi în tabără). (C»B. *B. G.* II, 9).
Pelopidas non dubitavit, **simul ae conspexit** *hostem, confligere* (Pelo-pidas n-a ezitat de a începe lupta, îndată ce a zărit pe duşman). (Corn. Nep. *Pelop.* 5).
Propoziţia circumstanţială de timp sau propoziţia temporală arată timpul lucrării din propoziţia regentă. Ea se leagă de regentă prin conjuncţiile :
postquam (posteaquam)
ut, ubi
ut primum
ubi primum
cum primum
simul
simul ac (atque)
după ce cînd
= îndată ce
se construiesc cu *indicativul*
Hotă. Verbul propoziţiei dependente introduse prin *postquam* exprimă totdeauna **o** lucrare anterioară celei din regentă ; cu toate acestea, în general, este pus la *perfectul indicativului (postquam vidit. . . maturavit)*.
Cînd scriitorul vrea să scoată în relief anterioritatea lucrării din dependentă, întrebuinţează *mai mult ca perfectul indicativului (postquam fuerat. . . vocavit).*
Se poate însă întrebuinţa şi *prezentul istoric (postquam vident. . . comportant).*
2. *a)* **Cum** *Csesar in Galliam* **venit,** *alterius factionis principes erant Hsedui, alterius Sequani* (Cînd Caîsar a venit în Galia, şefii unei partide erau heduii, ai celeilalte erau sequanii). (Cses. *B. G.* VI, 12).
Huc **cum** *se consuetudine* **reclinaverunt,** *infirmas arbores pondere adfli-gunt atque una concidunt* (în clipa în care după obicei s-au rezemat acolo, răstoarnă prin greutatea lor arborii slăbiţi si se prăbuşesc împreună cu ei). (Cses. *B. G.* VI, 27).
Helveţii fere cotidianis prozliis cum Germanis contendunt, **cum** *aut suiş finibus eos* **prohibent,** *aut ipsi in eorum finibus bellum* **gerunt** (Helveţii se măsoară cu germanii în lupte aproape zilnice, cînd sau îi opresc pe aceia la hotarele lor, sau ei poartă război în hotarele acelora). (Caes. *B. G.* I, 1).
Hi, **cum est** *usus atque aliquod bellum* **incidit,** *omnes in bello versantur* (Aceştia, ori de cîte ori este nevoie şi se întîmplă vreun război, toţi sînt în război). (Cses. *B. G.* VI, 15).

Cum *ver esse* **cceperat,** *Verres dabat se labori atque itineribus* (Cînd începea a fi primăvară, Verres se deda activității si călătoriilor). (Cic. *Verr.* V, 10, 27).
b) **Cum** *pabuli copia esse* **inciperet,** *Caesar ad exercitum venit* (Cînd începea să fie belşug sie nutreţ, Caesar a venit la armată). (Cses. *B. G.* II, 2).
Qui, **cum** se *suaque omnia in oppidum* **contulisscnt,** *omnes maiores naiu, ex oppido egressi, manus ad Csesarem tendere cceperunt* (După ce aceştia s-au adunat ei şi toate ale lor în oraş, toți bătrînii, ieşind din oraş, au început să întindă mîinile către Caesar). (Cses. *B. G.* II, 13).
Erit, erit illud profecto tempus et illucescet aliquando iile dies, cum *tu et amicissimi benevolentiam et gravissimi hominis fidem et unius* ***fortissimi*** *viri magnitudinem animi* desideres (Va fi, va fi desigur acel timp şi va veni o dată ziua aceea, cînd tu vei duce dorul bunăvoinței celui mai bun prieten, si credinței omului celui mai serios, si mărinimiei acestui singur bărbat prea distins). '(Cic. *Pro MU.* 69).
c) Ultimas Hadriani maris oraş peticit, **cum interim** *Dyrracchii milites domum obsidere* cceperunt (S-a îndreptat spre cele mai îndepărtate ţărmuri ale mării Adriatice, cînd în timpul acela ostaşii îi asediau (au început să-i asedieze) locuința la Dirrachium). (Cic. *In Pis.* 38, 93).
Ego in castra veni, **cum interea** *avocatorum firmam manum* **compara-**vissem (Eu am venit în tabără, după ce în acest timp strînsesem o ceată bună de agitatori).
Caedebatur virgis, **cum interea** *nullus gemitus, nulla vox alia illius* **audie-batur,** *nisi heec: civis Romanus suni* (Era bătut cu vergi, cînd în acel timp nu se auzea nici un geamăt, nici un alt cuvînt al lui decît acesta : sînt cetățean roman). (Cic. *In Verr.* V, 42, 162).
Propoziția temporală se leagă de regentă şi prin conjuncția **cum,** care se construieşte astfel:
a) Cu *indicativul,* cînd arată momentul acțiunii — *cum temporale — (cum venit, cum prohibent aut gerunt),* sau cînd arată o acțiune care se repetă — *cum iterativum — (cum est usus atque incidit).*
Nota 1. *Plerique,* **cum** *aut sere alieno aut magnitudine tributorum aut iniuria poten-tium* **premuntur,** şese *in servitutem dicant nobilibus* (Cei mai mulți, ori de cîte ori sînt apăsați sau de datorii sau de mărimea dărilor sau de nedreptatea celor mai puternici, se declară în sclavie nobililor). (Caes. *B.G.* VI, 13).
Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, **cum** *ei, qui exspectare velit, iniusta pcena* **luenda sit,** *antequam iusta repetenda (sit).* (în mijlocul armelor amuțesc legile şi nu pretind să fie aşteptate, cînd — ori de cîte ori — acela, care vrea să le aştepte, ar trebui să sufere o pedeapsă nedreaptă, înainte de a se aplica una legală). (Cic. *Pro MU.,* 10).
Tullius, **ut** *quisque* **veniret,** *primores eorum excipiens, multitudinem in campum deduxit.* (Tullius, pe măsură ce venea fiecare, primind pe fruntaşii acestora, a condus mulțimea în cîmpie).
în general *repetarea* unei acțiuni se exprimă cu *indicativul (cum premuntur) ;* cînd repetarea exprimă *o ipoteză,* se întrebuințează modul *conjunctiv (cum luenda sit).* La scriitorii din epoca imperială, cînd verbul este la imperfect sau mai mult ca perfect, găsim de obicei modul *conjunctiv.*
Nota 2. *In qua re Themistocles* **cum** *divitiis* **ornavit, tum** *etiam peritissimos belii navalis* **lecit** *Athenienses* (în această împrejurare Themistocles nu numai că a încărcat pe Atenieni cu bogăție, ci i-a făcut şi foarte pricepuți în războiul pe mare). (Corn. Nep. *Them.,* 2).

Cum *de illo,* **turn** *de multis amplissimis viris* **laboro.** (Nu numai pentru acela, ci pentru mulți bărbați foarte distinşi mă străduiesc eu).
Conjuncțiile *cum . . . turn* se traduc în romîneşte : nu numai... ci şi ; pe de o parte ... pe de altă parte. Ele se întrebuințează şi în propoziții cu verbe deosebite *(cum ornavit, turn fecit),* şi în propoziții care au acelaşi verb, care este scris în una şi este sub-înțeles în cealaltă *(cum de illo — laboro —* , *turn de multis laboro).*
Nota 3. Postquam exui (= *exuebatur) eequalitas et pro modestia ac pudore ambitio ac vis incedebat. . .* (După ce echitatea începea să dispară şi în locul modestiei şi ruşinii păşea ambiția şi violența). (Tacit. *Arin.,* **III,** 26).
Iamque dies consumptus erat, **cum** *tamen barbari nihil* **remittere** (= *remittebant) atque acrius* **instare** (= *instabant)* (Se şi terminase ziua, cînd cu toate acestea barbarii nu dau înapoi de loc şi făceau presiuni mai îndîrjite). (Sall. *lug.,* 98).
Infinitivul istoric se întrebuințează în locul imperfectului indicativului în propoziții principale. Istoricii însă folosesc, foarte rar, în propoziții temporale, legate cu *postquam* sau *cum,* infinitivul istoric, în locul unui timp trecut.
b) Cu *conjunctivul,* în istorisiri, pentru a arăta înlănțuirea evenimentelor *(cum historicum)* şi se află la *imperfect,* traducîn-du-se cu *pe cînd,* cînd exprimă o lucrare simultană cu cea din regentă *(cum inciperet. . . venit);* sau la mai mult ca perfect, traducîndu-se cu *după ce,* cînd exprimă o lucrare anterioară celei din regentă *(cum contulissent. . . cceperunt);* sau după expresiile *fuit tempus, erit tempus, illucescet dies (erit tempus, illucescet dies, cum desideres).*
Notă. *Helveții, repentino Csesaris adventu commoti,* **eum** *id, quod ipsi diebus viginti xgerrime conjecerant, ut flumen transirent, Uium uno die fecisse* **intellegerent,** *legatos ad eum mittunt* (Helveții, impresionați de sosirea neaşteptată a lui Gaesar, cînd — fiindcă — au înțeles că el făcuse într-o singură zi ceea ce ei făcuseră cu foarte mare greutate în douăzeci de zile, adică să treacă fluviul, trimit soli la el). (C»s. *B.G.* I, 13).
în propozițiile temporale legate prin *cum* şi construite cu imperfectul sau mai mult ca perfectul conjunctivului, de multe ori ideea de timp se confundă cu cea de cauză *(Cum explicativum).*
Cînd însă propoziția legată prin *cum explicativum* este la *prezent* sau *perfect* se construieşte cu indicativul:
Magna Isetitia nobis est, **cum** *te talem virum di* **monuere,** *uti aliquando pacem quam bellum malles* (Mare bucurie avem, cînd — deoarece — pe tine, un astfel de bărbat, te-au sfătuit zeii, ca să preferi o dată pacea războiului).
Gratulor tibi, **cum** *tantum* **vales** *apud Dolabellam* (Te felicit pentru marea trecere pe care o ai pe lîngă Dolabella — cînd ai atîta trecere — întrucît ai atîta trecere). (Cic. *Ad. Fam.,* IX, 14.)
c) Cînd *cum* este însoțit de *interea* sau *interim,* se construieşte cu *indicativul* dacă verbul este la *prezent* sau la *perfect (cum interim cceperunt)* şi cu *conjunctivul* cînd verbul exprimă ideea de *imperfect* sau *mai mult ca perfect (cum interea comparavissem).*
Cu toate acestea se întîlneşte *imperfectul indicativului* după *cum* însoțit de unul din adverbele numite mai sus *(cum interea audiebatur).*
d) *Iam ver appetebat,* **cum** *Hannibal ex hibernis* **movit** (Primăvara chiar era aproape, cînd Hannibal a pornit din tabăra de iarnă). (T. Liv. XXII, 1).
Vix agmen novissimum extra munitiones processerat, **cum** *Galii commit-tere prcelium non dubitant* (Abia trecuse ariergarda dincolo de intărituri, cînd galii nu stau la îndoială să dea lupta).

Uneori *cum temporale* este scos în relief prin unul din adverbele *vix, segre, iam, nondum,* pus în propoziția regentă *(iam appetebat, cum movit; vix processerat, cum non dubitant).*
Dar în acest caz fraza oferă o situație particulară : propoziția subordonată conține acțiunea importantă, iar propoziția principală cuprinde numai o circumstanță a acțiunii din subordonată.
Astfel, în prima frază acțiunea principală este : Hannibal şi-a scos trupele din tabăra de iarnă ; iar circumstanța de timp este : cînd abia începea să se împrimăvăreze.
Tot aşa în fraza a doua : acțiunea principală este : Galii nu ezită să dea lupta ; iar circumstanța de timp este : cînd ariergarda abia trecuse în afara întăriturilor.
în atari fraze rolurile de propoziție principală şi subordonată sînt inversate. De aceea, *cum* în această situație se numeşte *cum inversum.*
Cum inversum se construieşte cu modul *indicativ,* timpul *perfect (cum movit),* care poate fi înlocuit cu *prezentul istoric (cum non dubitant — non dubitaverunt).*
3. *Sed* **antequam** *ad eam orationem* **venio,** *quse est propria vestrse quses-tionis, videntur ea esse refutanda, quse in senatu ab inimicis ssepe iactata sunt* (Dar înainte de a trece la acea parte a pledoariei, care este direct legată de cercetarea voastră, îmi pare că trebuie să resping cele ce au fost deseori aruncate în senat de către vrăjmaşi). (Cic. *Pro MU.* 7).
Antequam *de prasceptis oratoris* dicamus, *videtur dicendum (esse) de genere ipsius artis* (înainte de a vorbi despre preceptele oratorice, îmi pare că trebuie să vorbim despre caracterul artei — oratoriei — însăşi). (Cic. *înv.* I, 4).
Antequam *homines nefarii de meo adventu audire* **potuissent,** *in Mace-doniam perrexi* (înainte ca oamenii nelegiuiți să fi putut afla de sosirea mea, mi-am continuat drumul spre Macedonia). (Cic. *Pro Plane.* 41, 98).
Membris utimur, **priusquam didicimus,** *cuius ea utilitatis causa habeamus.* (Ne servim de membre, înainte de ce am învățat — înainte de a fi învățat — pentru ce folosință le avem).
Priusquam se *hostes ex terrore ac fuga* **reciperent,** *Csesar exercitum duxit et ad oppidum Noviodunum pervenit* (înainte ca duşmanii să se reculeagă din spaimă si fugă, Csesar a dus armata si a ajuns la oraşul Noviodunum). (Cses. *B.* G. II, 12).
în fiecare din frazele de mai sus avem cîte o propoziție temporală, legată prin conjuncțiile *antequam* sau *priusquam.*
Acțiunea din temporala *antequam venio* nu este o realitate în momentul cînd o pronunță oratorul, căci ea urmează să aibă loc, după ce se va petrece acțiunea din *videtur refutanda esse.* Tot aşa în celelalte fraze, precum în ultima : acțiunea din *priusquam se reciperent,* adică reculegerea duşmanilor, nu este o realitate în momentul cînd Csesar îşi conduce armata spre oraşul Noviodunum.
De fapt, o propoziție legată prin *antequam* sau *priusquam* exprimă totdeauna o acțiune posterioară față de cea din regentă, adică o acțiune virtuală, o acțiune « *in spe* », în clipa cînd se petrece acțiunea din regentă.

De aceea, o atare propoziție nu exprimă o realitate, însă vorbitorul sau scriitorul poate pune în ea siguranța sa în îndeplinirea acelei acțiuni, şi atunci întrebuințează indicativul care este modul nu numai al realității, ci şi al siguranței. Cînd însă nu accentuează această siguranță, atunci lasă propoziția cu construcția ei normală, punînd modul nesiguranței şi al posibilității, adică modul conjunctiv.
De aceea propozițiile temporale legate cu :
indicativul, cînd autorul consideră faptul ca sigur; *conjunctivul,* cînd autorul consideră faptul ca nesigur.
antequam \ se construiesc *priusquam)* cu :
Notă. După *non ante (prius) quam* se întrebuințează totdeauna *perfectul indicativului:*
Epaminondas **non prius** *bellare destitit,* **quam** *urbem Lacedsemoniorum obsidione* **clausit** (Epaminondas n-a încetat de a purta război, înainte de ce a închis — înainte de a fi închis — cetatea lacedemonienilor prin asediu). (Corn. Nep. *Ep.* 8).
Din acest exemplu cunoaştem că în folosirea conjuncțiilor *antequam* şi *priusquam* se poate ca scriitorul să pună prima parte din care sînt constituite *(ante, prius)* în propoziția regentă, iar partea a doua *(quam)* în fruntea propoziției dependente. Această separare a părților din care este compus un cuvînt se numeşte *tmeză.*
4. a) *Archimedes,* **dum** *in pulvere qusedam* **describit** *attentius, ne patriam quidem captam esse sensit* (Archimede, pe cînd desena ceva în pulbere cu prea mare încordare, n-a simțit nici chiar că patria sa a fost cucerită).
Donec eris *felix, multos numerabis amicos* (Cît timp vei fi fericit, vei număra mulți prieteni). (Ovid. *Trist.* I, 9).
Cato, quoad vixit, *virtutum laude crevit* (Cato, cît timp a trăit, a crescut în lauda însuşirilor frumoase). (Corn. Nep. *Cato,* 2).
Propozițiile temporale se pot lega de regentă şi prin conjuncțiile : **dum, donec, quoad,** care se construiesc astfel:
a) Cu *indicativul,* cînd arată un fapt real sau considerat sigur ; se traduc cu : *pe cînd, in timp ce, cît timp.* Lucrarea din temporală este simultană cu cea din regenta ei.
Nota. 1. *Dum* în povestiri, însemnînd *pe cînd,* se construieşte, de preferință, cu prezentul indicativului, nu cu imperfectul.
Dum *hxc in colloquio* **geruntur,** *Csesari nuntiatum est equites Ariovisti propius accedere* (Pe cînd în convorbirea dintre ei se petrec — se petreceau — acestea, **lui** Caesar i s-a anunțat că vin prea aproape călăreții lui Ariovistus). (Gaes. *B.G.* I, 46).
Htec **dum** siguntur, *interea Cleomehes iam pervenerat* (Pe cînd se petrec — se petreceau — acestea, în timpul acesta şi sosise Cleomenes).
Nota 2. *Dum* temporal cu indicativul prezent sau perfect uneori cuprinde şi o idee cauzală:
/
Hoc feci, **dum licuit**; *intermisi,* **quoad non licuit.** (Am făcut aceasta, cît timp — fiindcă — mi s-a îngăduit; cît timp — fiindcă — nu mi s-a îngăduit, am întrerupt). (Cic. *Phil.* **III,** 13).
b) *Paucos dies moratus est,* **dum** *se copise ab Corcyra* **assequerentur** (A zăbovit cîteva zile, pînă să se adune — să vină — trupele de la Corciră). (T. Liv. XXXII, 9, 8).
Temporibus Augusti non defuere prseclara ingenia, **donec** *gliscente adula-tione* **deterrerentur** (Timpurilor — domniei — lui Augustus nu le-au lipsit

talente foarte strălucite, pînă ce, strecurîndu-se linguşirea, au fost abătute). (Tacit. *Ann.* I, 1).
Horatius Cocles impetum sustinuit, **quoad** *ceteri pontem* **interrumperent** (Horatius Cocles a ținut în loc atacul, pînă ce ceilalți au tăiat podul).
b) Cu *conjunctivul,* cînd arată un fapt posibil, şi se traduc prin : *pînă să, pînă ce;* în acest caz, în general, propoziția temporală cuprinde şi o idee de scop.
Nota 1. Pentru a exprima o acțiune, care la un moment dat în viitor va fi terminată, *dum, donec* şi *quoad,* cu înțelesul *plnă ce,* se construiesc cu viitorul al II-lea al indicativului :
Nori jaciam finem rogandi, **quoad nuntiatum erit** *te id fecisse quod exspectamus.* (Nu voi pune capăt rugăminții, pînă ce nu mi se va fi anunțat că tu ai îndeplinit ceea ce noi aşteptăm).
Hic geret bellum ingens, **dum** *tertia xstas Latio regnantem (eum)* **vidcrit** (Acesta va purta un război foarte mare, pînă ce a treia vară îl va fi văzut domnind în Latium). (Verg. *Mneis,* I, 52).
Orbati nobis videbimur, donec redieris (Ne vom simți orfani, pînă ce te vei fi întors).
Nota 2. Dacă se insistă asupra faptului că o acțiune trecută s-a îndeplinit în realitate, după conjuncțiile *dum, donec, quoad,* cu înțelesul *pînă ce,* se poate întrebuința perfectul indicativului:
Usque eo exspectavi, **quoad rediit** (Pînă atunci am aşteptat, pînă s-a întors).
Epaminondas usque eo retinuit ferrum in corpore, **quoad nuntiatum** est *ricisse Bseotios* (Epaminondas a păstrat fierul în corp pînă în momentul cînd i s-a adus ştirea că beoțienii au învins). (Corn. Nep. *Epamin* 9).
Substituirea propoziției temporale
a) **M\ Curio,** *ad focum* **sedenti,** *magnum auri pondus Samnites cum attulissent, repudiați sunt* (Cînd samniții au adus o mare cantitate de aur lui Manlius Curius, pe cînd şedea lîngă vatră, au fost refuzați). (Cic. *De Sen.* 16).
Boi *el* **Tulingi** *nostros latere aperto* **adgfessi,** *circumvenire cceperunt* (Boii si tulingii, atacînd pe ai noştri din partea descoperită, au început să-i înconjoare). (Cses. *B. G.* I, 25). '
Hannibal, *Carthagine* **expulsus,** *Ephesum ad Antiochum regem venit* (Hannibal, fiind alungat din Cartagina, a venit la Efes la regele Antiochus).
b) **Nostris resistentibus,** *hostes ad pedes desiluerunt* (Pe cînd ai noştri se menținеau pe poziție — nu dau înapoi — dușmanii au descălecat). (Cses. *B. G.* IV, 12).
Obsidibus traditis, *Csesar ab eo loco in fines Ambianorum pervenit* (După ce ostatecii au fost predați, Csesar de acolo a ajuns în hotarele ambianilor). (Cîes. *B. G.* II, 15).
Propoziția temporală poate fi substituită prin construcții participiale, şi anume :
a) Printr-un *participiu singur,* acordat cu un substantiv din propoziția regentă *(participium coniunctum): M\ Curio sedenti; Boi et Tulingi adgressi; Hannibal expulsus.*
b) Printr-un *participiu în ablativ unit cu un substantiv tot In ablativ (participium absolutum).*
Această construcție din urmă se numeşte **Ablativ absolut.**

Construcția ablativ absolut se obține astfel: conjuncția se elimină, subiectul trece în ablativ, iar predicatul verbal trece la participiu, tot în cazul ablativ (acordîndu-se în gen, număr şi caz cu fostul său subiect).
Propoziția temporală, care are verbul la forma activă, în ablativ absolut are verbul la participiu prezent; cea care are verbul la forma pasivă, în ablativ absolut are verbul la participiu trecut.
Cum noştri resisterent = Nostris resistentibus. Cum obsides traditi essent = Obsidibus traditis.
Observații
1. Substituirea prin ablativ absolut se face numai dacă subiectul temporalei nu se găseşte cu nici un rol în propoziția regentă ; dacă se află cu vreun rol, atunci propoziția temporală activă se schimbă în pasivă :
Cum (Csesar) castra **munivisset,** *vineas agere ccepit* = **Cum castra munita** essent, (Ca^sar) *vineas agere ccepit* = **Castris munitis,** *vineas agere ccepit* (După ce — Csesar — a întărit tabăra, a început să mişte maşinile de război = După ce tabăra a fost întărită — Ca^sar — a început să mişte, maşinile de război = Tabăra fiind întărită, a început să mişte maşinile de război).
2. De asemenea nu se obişnuieşte să se substituie propoziția circumstanțială prin ablativ absolut, cînd verbul care formează predicatul are şi o întregire predicativă, spre a nu se produce confuzii.
Astfel, propoziția temporală *Cum Cicero consul creatus esset,* în care verbul din predicat *creatus esset* are ca întregire predicativă substantivul *consul,* nu poate fi substituită printr-un ablativ absolut de forma : *Cicerone consule creato.*
3. Dacă propoziția temporală are predicat nominal, format din verbul *esse* şi un nume predicativ, în construcția ablativ absolut apar numai subiectul şi numele predicativ, căci verbul *esse* nu are participiu.
Cum C. Caninius consul esset, *scito neminem prandisse* = **C. Caninio consule,** *scito neminem prandisse* (Să ştii că nimeni n-a prînzit, cînd era c onsul C. Caninius). ((Cic. *Ad. Fam.* **VIII,** 30).
Csesar eas res **pluribus praesentibus** *tractari nolebat = Csesar eas res,* **cum plures praBsentes essent,** *tractari nolebat* (Caesar nu vrea ca acele lucruri să fie discutate, cînd erau de față mai mulți). (Ca^s. *B. G.* I, 18).
Dumnorix multa non modo iniussu Csesaris et civitatis Hseduorum, sed etiam **inscientibus ipsis** *fecerat — Dumnorix multa non modo iniussu Csesaris et civitatis Hseduorum, sed etiam* **cum ipsi inscientes** essent, *fecerat* (Dumnorix săvîrşise multe nu numai fără porunca lui Casar şi a statului heduilor, dar chiar fără ştirea lor — cînd ei nu ştiau). (Cses. *B. G.* I, 19).
4. Uneori drept ablativ absolut figurează un participiu trecut în ablativ, fără subiect, fiind luat impersonal şi avînd după sine o completivă.
în această formă se întîlnesc expresiile : *audito, cognito, comperto, intel-lecto, nuntiato, edicto, permisso:*
Alexander, **audito** *Darium movisse ab Ecbatanis, fugientem insequi ccepit* (Alexandru, aflîndu-se că Darius şi-a mutat tabăra de la Ecbatana, a început să urmărească pe cel fugar). (Quint. Curt. V, 35).

uonsul, edicto *ut, quicumque ad vallum tenderet, pro hoste haberetur, fugien-tibus obstitit* (Consulul, dîndu-se ordin — după ce s-a dat ordin — ca, oricine s-ar apropia de întărituri, să fie considerat duşman, a stat în calea fugarilor). (T. Liv. X, 36).

Versiune

DE C.ESARIS ERGA DIVICIACUM BENEVOLEJSTIA

Quibus rebus cognitis, Csesar satis esse causse arbitrabatur quare in Dumnorigem aut ipse animadverteret aut civitatem animadvertere iuberot. Itaque, *priusquam* quicquam conaretur, Diviciacum, Dumnorigis fratrem, ad se vocari iubeţ et, *cotidianis interpretibus remotis,* per C. Valerium Trou-cillum, principem provincise Gallise, familiarem suum, cum eo colloquitur: simul commonefacit quse *ipso prsesente* in consilio Gallorum de Dumnorige sint dicta ; petit atque hortatur ut sine eius offensione animi ipse de eo, causa cognita, statuat.

Quse omnia *postquam* Csesar ostendit, Diviciacus multis cum lacrimis eum complexus obsecrare ccepit, ne quid gravius in fratrem statueret. *Cum* haec flens pluribus verbis a Ca?sare peteret, Csesar eius dextram prendit; consolatus rogat finem orandi faciat.

Csesar

Temă

SUPUNEREA HELVEȚIILOR

Helveții, împinşi *(adducere)* de lipsa *(inopia)* tuturor lucrurilor, au trimis soli la Csesar pentru supunere *(deditio).* După ce aceştia l-au întîlnit *(convenire)* în drum şi plîngînd *(fiere)* au cerut pace, Cassar a poruncit să-1 aştepte *(exspectare)* acolo unde erau atunci. După ce Csesar *»* sosit *(per-venire)* acolo, a cerut *(poscere)* ostateci şi armele. Pe cînd se căutau *(con-quirere)* acestea, fiind la mijloc *(intermittere)* o noapte, şase mii de oameni au ieşit *(egredi)* din tabăra helveților, fiind tulburați *(perterrere)* de groaza ca nu cumva *(ne),* după ce vor fi predat *(tradere)* armele, să fie supuşi *(adfi-cere)* la pedeapsă *(supplicium).*

Propoziția cauzală

1. a) *Si quid possumus, eo possumus,* quod *respublica nos* coniunxit *cum bonis* (Dacă avem vreun pic de putere, prin aceea o avem — din această cauză avem putere — fiindcă treburile publice ne-au unit cu cei de treabă). (Cic. *Pro MU.* 21).

Familiaritates late patere non possunt, propterea quod *consuetudines victus non* possunt *esse cum multis* (Legăturile de prietenie nu pot fi prea întinse, pentru că deprinderile comune de trai nu pot fi cu mulți). (Cic. *Pro MU.* 21).

Ob hoc, **quia** *parum dignitatis in legatione* **erat,** *negaverunt pacem* (Fiindcă solia nu prea prezenta prestigiu de aceea au refuzat pacea).
Quoniam *me vobiscum servare non* possum, *vestrse quidem vitae prospi-ciam* (Fiindcă nu mă pot salva pe mine împreună cu voi, mă voi îngriji cel puțin de viața voastră).
Nune, **quoniam** *humanarum rerum fortunse te et vim et gratiam nostram experiri* **placuit, quando** *per illam* **licet,** *festina atque, ut coepisti, perge* (Acum, fiindcă soarta lucrurilor omeneşti a găsit cu cale ca tu să încerci şi puterea şi bunăvoința mea, deoarece grație ei — prin ea — este cu putință, grăbeş-te-te şi continuă cum ai început).
Quando quidem *tu istos orator es tanto opere* **laudas,** *vellem Antonio Cras-soque plura de ratione dicendi libuisset scribere* (Deoarece tu lauzi aşa de mult pe aceşti oratori, regret că Antonius şi Crassus n-au găsit cu cale să scrie mai multe despre arta vorbirii).
b) *Csesar milites reprehendit,* **quod,** *signo recipiendi dato, non* **constitissent** (Ceesar a mustrat pe soldați, fiindcă, după ce fusese dat semnalul de retragere, nu se opriseră).
Diana dicta est, **quia** *noctu quasi diem* **eîîiceret** (A fost numită Diana, fiindcă în timpul nopții face un fel de zi).
Principes Treverorum de suiş privatis rebus a Csesare auxilium petere cceperunt, **quoniam** *civitati consulere non* **possent** (Fruntaşii treverilor au început să ceară ajutor de la Ceesar pentru chestiunile lor proprii, deoarece nu puteau chibzui în interesul statului). (Caîs. *B. G.* V, 3).
Propoziția cauzală exprimă cauza sau motivul lucrării verbului din propoziția regentă.
Ea se leagă de regentă prin conjuncțiile :
quod, propterea quod, a) *Indicativul,* cînd
quia, quoniam, exprimă motivul real
quando, quandoquidem \ 2[1] [se construie] Ş[te] J [sau] părerea scriito-(pentrucă, fiindcă, [cu:] rului; deoarece) I
[b) *Conjunctivul,* cînd exprimă motivul dat de o altă persoană, pe care scriitorul nu şi-1 însuşeşte, sau cînd exprimă o ipoteză.
Notă. în fraza *Csesar milites reprehendit, quod, signo recipiendi dato, non constitissent,* motivul din propoziția circumstanțială de cauză *quod non constitissent* aparține generalului Ca^sar, care a mustrat pe soldați. Nouă ne povesteşte faptele scriitorul Csesar, care aşa vorbeşte despre faptele generalului, ca şi cînd ar fi altă persoană.
Observații
a) *Memoriam noştri rogo ut conserves,* **non quod** *de tua constantia* **dubi-tem, sed quia** *mos* est *ita rogandi* (Te rog să păstrezi amintirea de noi — să nu ne uiți — nu pentru că mă îndoiesc de statornicia ta, dar fiindcă aşa este obiceiul să spunem).

"

•sr sr 38? ^SSJWWÎ sar* flKRs:

este plină de curse si de teamă, judecata însăşi ne sfătuieşte să ne căutăm prieteni). (Cic. *De Fin.* I, 20, 66.)
Quas cum *ita* sint, *perge quo coepisti* (Fiindcă acestea sînt astfel, mergi mai departe încotro ai început — ai pornit). (Cic. *In Cat.* I, 10.)
Hi, cum *per se minus* valerent, **quod** *summa auctoritas antiquitus* **erat** *in Hseduis magnseque* **erant** *eorum clientelae, Germanos atque Ariovistum sibi adiunxerant* (Aceştia, deoarece singuri nu aveau multă putere, fiindcă din vechime cea mai mare autoritate o aveau heduii şi clientela lor era mare, îşi asociaseră pe germani şi pe Ariovistus). (Cses. *B. G.* VI, 12.)
Propoziția cauzală se poate lega de regenta sa şi prin conjuncția **cum,** care se traduce în acelaşi mod ca şi conjuncțiile de mai sus şi se construieşte cu modul *conjunctiv: cum sit, cum sint, cum valerent.*
3. *Alexander Magnus, cum ad Achillis tumulum adstitisset: O fortunate, inquit,* **qui** *tuse virtutis prseconem Homerum* inveneris (Alexandru cel Mare, cînd s-a oprit la mormîntul lui Achile, a zis : O norocosule, care (deoarece) drept cîntăreț al vitejiei tale ai găsit pe Homer). (Cic. *Pro Arck.* X, 24.)
Omnia admirabatur, **quippe qui** *raro in urbem* veniret (Se minuna de toate, ca unul care venea rar în oraş).
Propoziția cauzală se poate lega de regentă şi prin *pronumele relativ* şi se construieşte cu modul *conjunctiv.*
De multe ori pronumele relativ, cînd leagă o propoziție cauzală este întărit prin *quippe, ut, utpote* şi apare în forma *quippe qui, ut qui, utpote qui* (ca unul care).
Quippe serveşte ca întărire şi pentru conjuncția cauzală \ *cum: quippe cum.* (Cic. *De Am.* 28.)
Substituirea propoziției cauzale
1. *Vultus tyrannorum* sapienți, *nihil nisi turpitudinem* **timenti,** *terribiles non sunt* (Privirile tiranilor nu sînt spăimîntătoare pentru cel înțelept, care (deoarece el) nu se teme decît de ceea ce este ruşinos — de necinste).
Ubi vero Atuatuci *turrim moveri et adpropinquare mcenibus viderunt, nova et inusitata specie* **commoti,** *legatos ad Csesarem de pace miserunt* (Cînd însă atuatucii au văzut că turnul se mişcă şi că se apropie de ziduri, impresionați puternic de această nouă şi neobişnuită înfățişare — arătare — au trimis soli pentru pace la Caesar). (Cses. *B. G.* **II,** 31.)
2. *Cum funes, qui antemnas ad mâlos destinabant, falcibus comprehensi erant,* **navigio** *remis* **incitato,** *praerumpebantur.* (Cînd fringhiile, care fixau prăjinile pînzelor la catarguri, fuseseră prinse cu cîrligele, plutirea iuțindu-se — deoarece mişcarea corăbiilor se iuțea — prin vîsle, se rupeau). (Caes. *B. G.* **III,** 14.)
Propoziția circumstanțială de cauză poate fi substituită prin construcții participiale, ca şi cea temporală :
1. Prin *participiu singur,* care se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul la care se raportă *(participium coniunctum):* sapienți, *nihil nisi turpitudinem* **timenti = sapienți, propterea quod** *is nihil nisi turpitudinem* **timet** = pentru cel înțelept, deoarece el nu se teme de nimic decît de necinste.

Atuatuci, *nova et inusitata specie* commoti = Atuatuci, cura *nova et inusitata specie* commoti essent = Atuatucii, deoarece au fost intimidați de această nouă şi neobişnuită înfățişare.
2. prin *ablativ absolut:*
navigio incitato = cum navigium incitații m esset = fiindcă mişcarea corăbiilor a fost iuțită.
Transformarea unei propoziții cauzale în ablativ absolut se face după aceleaşi norme şi cu respectarea aceloraşi principii ca şi transformarea propoziției temporale.
V e *t* 8 i n n e
DE NAUFBAGIO
Cselum serenum erat. Nautse in alto mari navigabant. Subito magna tempestas orta est nubesque cselum diemque ex nautarum oculis eripiunt. Insequitur clamor virum stridorque rudentum. *Propterea quod* una Eurus Notusque creberque procellis Africus *ruunt* et vastos *volvunt* ad litora fluctus, navis fracta est. Nautae autem, *Neptuno adiuvante,* e periculo erepti sunt. Gratias igitur nautse et honorem debent deo, *qui* eis vitam *servaverit,* ut, cum in pari periculo futuri sint, eandem benevolentiam erga eos habeat.
Re vera, etiam cum navigarent, nautaa non deorum immemores fuerant; nam agnam immolaverant eiusque exta in mare proiecerant. *Immolata* tan-tum *agna,* dii eis propitii fuerunt. Redacti tamen ad litus, Neptuno agnum album immolabunt.
Temă
TITUS MANLIUS
M. Pomponius, tribunul poporului, a chemat în judecată *(diem dicere)* pe Manlius (dativ), care era dictator. îl acuza *(criminari)* că ar fi alungat *(relegare)* pe fiul său Titus şi că i-ar fi poruncit să locuiască *(habitare)* la țară. Tînărul fiu, care-şi iubea tatăl, cînd a auzit că aceluia i se crează dificultăți *(negotium exhibere),* noaptea a pornit *(accurrere)* la Roma, ca să meargă la casa lui Pomponius. Acesta 1-a primit *(recipere)* imediat *(statim)* în casă, sperînd că tînărul supărat *(iratus)* va spune ceva rău în contra tatălui său. Dar tînărul, îndată ce a intrat *(ingredi)* în casă, a scos *(destringere)* sabia şi a amenințat *(minitari)* că va omorî pe Pomponiu, dacă nu va jura că nu va acuza pe tatăl său. Pomponius, silit *(cogere)* de spaimă *(tenor),* a jurat. Astfel a arătat acest fiu iubirea *(pietas)* față de tatăl său.
Propoziția concesivă
1. Quamquam est *incredibili audacia, tamen pertimuit* (Deşi este de o îndrăzneală de necrezut, cu toate acestea s-a înspăimîntat). (Cic. *De Iuris-dictione Siciliensi,* 30, 74.)

Quamquam *omnis virtus nos ad se* **allicit,** *tamen iustitia et liberalitas id maxime efficit* (Deşi orice însuşire frumoasă ne atrage spre sine, cu toate acestea dreptatea şi generozitatea fac aceasta în cea mai mare măsură). (Cic. *De Off.* I, 17, 56.)
Catilinee crudelis animus eadem illa movebat, tametsi *prsesidia* **parabantur** *et ipse lege Plautia interrogatus erat a L. Paulo* (Sufletul crud al lui Catilina frămînta tot acele planuri, deşi se pregăteau trupe de garnizoană şi ei fusese interogat de L. Paulus după legea Plautia). (Sall. *De Conj. Cat.* 31.)
în prima frază, propoziția *est incredibili audacia* (este de o îndrăzneală de necrezut) exprimă o stare, care este în opoziție cu acțiunea din principala *pertimuit* (s-a înspăimîntat). Dacă persoana care are starea obişnuită îndrăzneala de necrezut a putut într-un moment dat să simtă groaza, însemnează că în acel moment s-a trecut peste starea sa obişnuită, aceasta a fost nesocotită.
Dacă pe aceste două idei opuse le împreunăm într-o frază, punem înaintea celei care exprimă starea ce trebuia să împiedice acțiunea din *pertimuit,* conjuncția *deşi = quamquam* şi am constituit astfel o propoziție dependentă *quamquam est incredibili audacia* (deşi este de o îndrăzneală de necrezut).
Această propoziție cuprinde o idee care este opusă celei din principală, şi care trebuie să împiedice realizarea aceleia. Dar acțiunea din principală (regentă) se realizează, trecîndu-se peste piedica prezentată de propoziția dependentă. Din cauză că realizarea acțiunii din regentă se face prin neglijarea piedicii înfățişate prin subordonată, adică se face prin concesia de a se neglija acea piedică, *propoziția dependentă care exprimă piedica prin concesia neglijării căreia se îndeplineşte acțiunea din regentă se numeşte propoziție concesivă.*
Propoziția , concesivă se leagă de propoziția regentă prin conjuncțiile :
quamquam \ • ge cons t ru i eşte cu *indicativul*
tametsi)
(deşi)
Nota 1. La scriitorii clasici aceste două conjuncții sînt construite cu indicativul. Se citează numai cîteva cazuri în care au conjunctivul. în epoca imperială conjunctivul apare mai des.
întrebuințarea conjunctivului cu *quamquam* (sau *quanquam)* şi *tametsi* constituie : la poeți, o licență ; la prozatori, o abatere de la stilul clasic :
Nec hoc prmteribo, **quamquam** *nonnullis leve visum iri* **putem** (Şi nu voi trece cu vederea acest lucru, deşi cred că unora li se va părea ceva fără importanță).
Nota 2. *Quamquam* se întrebuințează şi ca element de coordonare cu caracter adversativ, în propoziții principale, pentru a introduce o revenire asupra unei afirmații precedente, aducîndu-i o rectificare. Se traduce prin : dar, cu toate acestea, de altfel:
Quamquam, *quid loquor?* (Dar, ce spun eu?) (Gic. *In Cat.* I, 22).
Quamquam, *etsi priore fcedere staretur, satis cautum erat Saguntinis* (De altfel, chiar dacă ne-am menține în tratatul anterior, se prevăzuse îndeajuns pentru saguntini). (T. Liv. XXI, 19).
Quamquam, *in hac eausa, iudices, T. Anni tribunatu non abutemur.* (De altfel, în acest proces, judecători, nu vom face prea mult uz de tribunatul lui Titus Annius). (Cic. *Pro MU.* 6).
Nota 3. In regenta propoziției concesive, opoziția este de obicei notată prin: *tamen, at, certe, saltem, nihilominus.* Alteori nu este notată.

2. a) *Hanc vero qusestionem,* **etsi** *non* es **t** *iniqua, numquam tamen senatus constituendam (essej putavit.* (Insă această instanță, deşi nu este nedreaptă, cu toate acestea niciodată senatul n-a fost de părere că trebuie înființată). (Cic. *Pro Mii,* 13.)
Nisi vero Saturnini arma, **etiamsi** *e republica* **oppressa sunt,** *rempublicam tamen non vulnerarunt.* (Numai dacă armele lui Saturninus, deşi au fost înăbuşite de republică, n-au vătămat interesele statului). (Cic. *Pro MU.,* 14.)
b) *Quamquam,* etsi *priore fcedere* **staretur,** *satis cautum erat Saguntinis* (De altfel, chiar dacă ne-am menține în tratatul anterior, se prevăzuse îndeajuns pentru saguntini). (T. Liv. XXI, 19.)
Neque enim hoc cogitavit vir iustissimus, neque in bonis viris legendis id adsequi potuisset, etiam si cupisset (Nici n-a gîndit aceasta bărbatul cel foarte drept, şi în alegerea bărbaților de treabă nici n-ar fi putut s-o facă, chiar dacă ar fi dorit). (Cic. *Pro MU.,* 21.)
Subordonata concesivă se leagă de regentă şi prin conjuncțiile :
indicativul, cînd ideea din secundară este considerată sigură ;
conjunctivul, cînd ideea din secundară este considerată nesigură.
Nota 1. Cu caracter de conjuncție coordo natoare adversativă, în felul lui *quamquam* se întîlneşte şi *etsi:*
Etsi, *vide, quseso* (Cu toate acestea, vezi, te rog). (Cic. *Ad Fam.,* IX, 3).
Nota 2. In perioada clasică *etsi* este rareori întrebuințat cu modul conjunctiv.
Nota 3. în loc de *etsi* se întîlneşte rareori *vel si:*
Vir certe fuit dignus tanto cognomine, vel si *novum ab eo* inciperet (Bărbatul a fost desigur demn de un cognomen asa de mare, chiar dacă acest cognomen nou începea de la el). (T Liv. XXX, 26).
3. Ut *summa* **haberem** *cetera, temporis quidem vix satis habui* (Deşi pe toate celelalte le aveam din belşug, timp însă abia am avut de ajuns). (Cic. *Pro Quinctio,* I, 3.)
Ne **sit** *sane summum malum dolor, malum certe est* (Chiar dacă durerea nu este cel mai mare rău, este desigur un rău). (Cic. *Tuse,* II, 6).
M. Horatius, fortissimus vir, populi Romani comitiis liberatus est, **cum** *sua mânu sororem occisam esse* **fateretur** (M. Horatius, bărbatul foarte brav, a fost pus în libertate de adunarea poporului roman, deşi mărturisea că sora sa fusese omorîtă de mîna lui). (Cic. *Pro MU.,* 7.)
Pompeius multa etiam alia vidit, sed illud maxime, **quamvis** *atrociter ipse* **tulisset,** *vos iamen fortiter iudicaturos (esse).* (Multe altele chiar a avut în vedere Pompeius, dar mai cu seamă faptul acela, deşi el a făcut propunerea cu severitate, că voi cu toate acestea veți judeca cu curaj). (Cic. *Pro MU.,* 21).
Licet *hoc quivis* **reprehendat,** *certe levior reprekensio est* (Deşi oricine poate critica aceasta, critica desigur este mai uşoară). (Cic. *Academ:* II, 32, 102.)
. . Îşi se construieşte cu: *etiamsi) '*
(deşi, chiar
dacă)

şi se construieşte cu *conjunctivul*
Propoziţia concesivă se leagă şi cu conjuncţiile
ut (ne)
cum
quamvis
licet
(deşi)
Nota 1. *Quamvis* şi *licet* în perioada clasică apar foarte rar cu indicativul. în epoca imperială se găseşte din ce în ce mai des indicativul după ele :
Pollio amat nosiram, **quamvis** est *rustica, musam* (Lui Pollio îi place poezia mea, deşi este rustică — Pollio iubeşte muza mea deşi este rustică). (Verg. *Buc,* **III,** 84).
Licet *salutare non* **erit**. •. (Deşi nu va fi aducător de bine...). (Apuleius, *Metamorph.,* II, 6).
Nota 2. *Quamvis* se poate aplica şi numai la o parte a propoziţiei:
De cuius excellentia multa quidem, **quamvis fuse lateque,** *dici possunt* (Despre distincţia acestuia se pot spune într-adevăr multe, deşi în mod împrăştiat, şi întins). (Cic. *Tuse,* IV, 26, 57).
4. *Xenophanes unus,* **qui** *deos esse* **diceret,** *divinationem funditus sustulit* (Xenophanes singur, care — deşi — afirma că zeii există, a desfiinţat din temelie prezicerea). (Cic. *De Divin.,* I, 3, 5).
Egomet, **qui** *sero ac leviter litteras Grsecas* attigissem, *tamen complures Athenis dies sum commoratus* (Eu chiar, care — deşi — am luat contact tîrziu şi superficial cu literatura greacă, cu toate acestea am zăbovit în Atena mai multe zile). (Cic. *De Orat.,* I, 18, 82).
Propoziţia concesivă se poate lega de regentă şi prin *pronumele relativ* şi se construieşte cu *conjunctivul.*
Substituirea propoziţiei concesive
1. *Risus interdum ita repente erumpit, ut eum* **cupientes** *tenere nequeamus* (Rîsul izbucneşte cîteodată asa de pe neaşteptate, încît nu-l putem stăpîni deşi o dorim). '(Cic. *De Orat.',* II, 58, 235)!
i
Romani **non rogati** *Grsecis ultro auxilium obtulerunt* (Romanii, deşi nu li se ceruse, au oferit din iniţiativă proprie ajutor grecilor). (T.Liv. XXXIV, 23).
2. *Tot milia latrocinantur,* **morte proposita** (Atîtea mii de oameni fac tîlhării, deşi pedeapsa cu moarte a fost anunţată).
M. Horatius, jortissimus vir, **nondum libera civitate,** *tamen populi Romani comitiis liberatus est* (M. Horatius, bărbatul cel foarte brav, deşi cetatea nu era încă liberă, cu toate acestea a fost pus în libertate de adunarea poporului roman). (Cic. *Pro Mii,* 7).
Propoziţia circumstanţială concesivă poate fi substituită prin construcţii participiale, ca şi temporala şi cauzala; ■.
1. printr-un *participiu singur,* care se acordă în gen, număr şi caz cu un substantiv sau pronume, existent în propoziţie sau subînţeles: *cupientes = quamvis cupiamus; non rogati = quamvis rogati non essent.*
2. prin *ablativ absolut: morte proposita = cum mors proposita esset; nondum libera civitate — cum civitas nondum libera esset.* în întrebuinţarea ablativului absolut se aplică aceleaşi reguli pentru formarea lui şi aceleaşi principii în folosirea lui, care s-au dat la substituirea propoziţiei temporale.
s;«

V e r s i u n o

DE ALEXANDRI MAGMAMMITATE

Post adversum proelium, ordinibus solutis, agmen errabundum per totum saltum ferebatur. Mulți milites, prius metu quam labore defatigati, prostraverant humi corpora, *quamquam* imbrem vis frigoris concreto gelu adstrinxerat. Forte gregarius miles, *cum segre* seque et arma sustentaret, tamen in castra pervenerat: quo viso, rex *quamvis* ipse tum, admoto igne, defoveret artus, ex sella sua desiluit, torpentemque militem, demptis armis, in sua sede iussit considere. IJJe diu nec ubi requisceret, nec a quo esset exceptus agnovit. Tandem, recepto calore vitali, ut regiam sedem regemque vidit, surgit. Tum intuens Alexander: «Ecquid intellegis, miles, quanto meliore sorte quam Persse vivatis? Illis enim in sella regis consedisse capital foret, tibi saluți fuit».

Temă

DISPREȚUL DURERII

Pompeius, cînd a venit la Rodos, a vrut să audieze *(audire)* pe filosoful Posidonius. Dar, deşi aflase *(audire)* că acela este bolnav *fagger),* cu toate acestea a vrut să-1 viziteze *(visere).*

îndată ce 1-a văzut şi 1-a salutat, a spus că e mîhnit *(moleste ferre)* că nu-1 poate audia. Dar acela a spus : Tu vei putea să mă audiezi; durerea mea nu te va împiedica *(prohibere)* de a mă audia. Şi astfel a vorbit cu seriozitate şi cu abundență despre acest lucru : « Nu este bun, decît ceea ce este cinstit». Deşi simțea chinurile *(cruciatus)* durerii, a spus deseori: «Nu izbuteşti *(agere)* nimic, durere : deşi eşti supărătoare *(molestus),* cu toate acestea niciodată nu voi declara că tu eşti un rău *».*

Propoziția condițională

1. Si *tempus* est *ullum iure hominis necandi, certe illud* est... (Dacă este vreo împrejurare de a omorî cu bună dreptate un om desigur aceea este...). (Cic. *Pro MU.* 5).

Quod si *duodecim tabulse nocturnum furem interfici impune* voluerunt, *quis* est *qui. . .* (Căci dacă cele douăsprezece table au vrut ca hoțul de noapte să fie omorît fără sancțiuni, cine este care . . .). (Cic. *Pro MU.* 9).

Si *quod* est admissum *facinus,* si *csedes* facta (est), si *de hereditate, de finibus controcersia* est, *Druides* decernunt (Dacă s-a comis vreo faptă rea, dacă s-a săvîrşit vreun omor, dacă este neînțelegere cu privire Ia moştenire, cu privire la hotare, Druizii hotărăsc). (CSBS. *B. G.* VI, 13).

ÎTisi *oculis* videritis *insidios Miloni a Clodio factas (esse),* non deprecaturi sumus *ut crimen hoc nobis propter multa prseclara in rem publicam merita condonetis* (Dacă nu veți fi văzut cu ochii voştri că de către Clodius au fost

întinse curse lui Milo, nu avem de gînd să cerem ca să ne iertaţi această învinuire pentru multele merite foarte strălucite faţă de republică). (Cic. *Pro MU.* 6).
Si *qui (equesj, graviore vulnere accepto, equo* deciderat, *pedites* **circum-**sistebant (Dacă — ori de cîte ori — vreun călăreţ primind o rană mai grea căzuse de pe cal, pedestraşii îl înconjurau). *Si — quotiescumque.* (Cffis. *B. G.* I, 48).
Si *quod* erat *grande vas aut maius opus* inventum, *Imti* aîferebant. (Dacă — ori de cîte ori — se aflase vreun vas mare sau vreo operă mai mare, bucuroşi îl aduceau). *Si = quotiescumque.* (Cic. *In Verr.* IV, 21, 47).
Propoziţia condiţională exprimă condiţia cu care este adevărată ideea din principală : *Si tempus est ullum . . ., certe illud est.* între propoziţia condiţională şi cea principală raportul este aşa că, în general, acelaşi mod este în amîndouă, constituind împreună perioada ipotetică. în perioada ipotetică, propoziţia condiţională poartă numele de *protasă,* adică partea care este pusă înainte; iar propoziţia principală se numeşte *apodosă,* adică partea care este pusă după (în urmă).
Propoziţia condiţională se leagă de apodosă prin conjuncţiile :
si, cînd este afirmativă (= dacă), *nisi, ni,* cînd este negativă (= dacă nu), şi se construieşte astfel :
1. Cu *indicativul* — la toate timpurile — dacă exprimă o condiţie considerată sigură de către autor.
în propoziţia condiţională nu poate fi vorba de realitate, căci, din moment ce se exprimă o condiţie, se exprimă o ipoteză, care, chiar dacă în fond cuprinde o realitate, fiind prezentată în formă condiţională, ea nu mai apare ca realitate, ci numai ca ipoteză, admisibilă sau neadmisibilă.
Dar autorul, exprimînd o condiţie, o poate prezenta în trei feluri: sigură, posibilă, imposibilă. Aceasta este, în general, o chestiune de ordin pur subiectiv, ce anume caracter imprimă autorul condiţiei formulate.
Astfel în condiţionala *Si tempus est ullum iure hominis necandi,* cînd autorul exprimă ideea « Dacă există vreo împrejurare de a omorî cu bună dreptate un om », şi întrebuinţează modul indicativ, însemnează că pentru el acest fapt este sigur, chiar dacă pentru alţii nu este ceva admisibil.
De aceea numim condiţionala construită cu modul indicativ : *condiţională sigură.*
Raportul de timp între protasă şi apodosă este următorul: dacă lucrările sînt simultane, întrebuinţăm acelaşi timp în amîndouă : *Si tempus est, certe illud est.*
Dacă lucrarea din protasă este anterioară, punem perfectul în protasă şi prezentul în apodosă : *Si voluerunt, quis est; si csedes facta est, decernunt* sau mai mult ca perfectul în protasă şi imperfectul în apodosă : *Si qui deciderat, circumsistebant; si erat inventum, afferebant;* sau viitorul al II-lea în protasă şi viitorul I în apodosă : *nisi videritis, non deprecaturi sumus.*

.... ;;:, Condiționala sigură poate exprima şi o idee *iterativă: si* .i ′i *deciderea; si erai inventum.* în acest caz conjuncția si are înțelesul lui *quotiescumque,* întocmai ca şi conjuncțiile temporale întrebuințate cu sens iterativ.

[1] ' Notă. în epoca postclasică st *iterativum* începe a fi construit cu modul conjunctiv: *Idem,* si *causa* oranda esset, *eloquentissimus (erat).* (Tot el, ori de cîte ori trebuia pledat un proces, era foarte elocvent). (T. Liv., XXXIX, 40).

2. Si *grammaticum se professus quispiam barbare* **loquatur,** *turpior* **sil** (Dacă cineva, care declară că este profesor de limbă, vorbeşte rău — incorect — este un om fără obraz). (Cic. *Tuse.,* II, 4, 12).

Dies **deficiat, si velim** *numerare quibus bonis male evenerit, quibus improbis optime* (Nu mi-ar ajunge o zi, dacă aş vrea să număr căror oameni buni le-a mers rău şi căror necinstiți le-a mers foarte bine). (Cic. *De Nat. Deor.,* III, 32, 81).

Si *quid ab homine utilitatis tuse causa* **detraxeris,** *inhumane* **feceris** (Dacă ai răpit ceva de la un om pentru folosul tău, ai lucrat fără omenie).

Si scieris *aspidem occulte latere uspiam et celle aliquem imprudentem super eam assidere, improbe* **feceris, nisi monueris** *ne assideat* (Dacă ai ştiut că aspida — şarpe veninos — este ascunsă în taină undeva şi ca cineva din nebăgare de seamă vrea să se aşeze pe ea, te-ai purtat necinstit, dacă nu l-ai sfătuit să nu se aşeze). (Cic. *De Fin.,* II, 18, 59).

Turn *vero ego nequiquam hac dextra Capitolium Arcemque* **servaverim, si** *civem commilitonemque meum in servitiitem ac vincula duci* **videam** (Atunci eu în zadar am salvat Capitoliul şi fortăreața cu această dreaptă a mea, dacă pot vedea că un cetățean si camarad de arme al meu este dus în sclavie şi lanțuri) (T. Liv., VI, 14).

Si exsistaț *hodie ab inferis Lycurgus,* **gaudeat** *ruinis eorum et* **dicat** (Dacă s-ar ridica azi din infern Licurg, s-ar bucura de prăbuşirea acestora si ar spune). (T. Liv., XXXIX, 37).

Se construieşte cu *conjunctivul prezent* sau *perfect;* cu prezentul, cînd exprimă o ipoteză realizabilă în prezent sau viitor. Se numeşte *condițională realizabilă* sau *posibilă.*

Astfel, în propoziția *Si gramaticum se professus quispiam barbare loquatur,* autorul exprimă ideea că un individ care se prezintă ca profesor de limbă vorbeşte incorect limba, o exprimă sub forma unei ipoteze realizabile sau posibile în momentul cînd vorbea el. De aceea o exprimă prin conjunctiv prezent. Ar fi • putut s-o exprime şi prin indicativ prezent, dacă se" gîndea la un caz anumit sau exprima siguranța sa asupra existenței unui asemenea caz. Autorul a preferat însă forma posibilității, a ipotezei realizabile.

Perfectul conjunctivului se întrebuințează, de obicei, cînd ideea din propoziția condițională este presupusă posibilă sau realizabilă pentru exemplificare *(exemplum fictum): si detraxeris, si scieris.* Uneori autorul consideră prin imaginația sa ca posibile acțiuni imposibile şi le construieşte ca ipoteze realizabile cu conjunctivul prezent. *Si exsistaț hodie ab inferis Lycurgus.*

3. *Quas* **si** *opposita Miloni* **putarem, cederem** *tempori, iudices,: nec inter tantam vim armorum* existimarem *esse orationi locum* (Dacă aş socoti că acestea — trupele — sînt aşezate împotriva lui Milo, aş ceda împrejurării, judecători, şi aş crede că nu este loc pentru un discurs de apărare în mijlocul unei aşa de mari forţe armate). (Cic. *Pro MU.,* 2).
Neque enim posset *aut Ahala iile Servilius aut P. Nasica aut C. Marius . . . non nefarius haberi,* si *sceleratos cives interfici nefas* esset (Căci nici n-ar putea să nu fie consideraţi criminali sau Servilius Ahala acela vestitul sau P. Nasica sau C. Marius, dacă n-ar fi permis să fie omorîti cetăţenii nelegiuiţi). (Cic. *Pro MU.,* 8).
Quod **si** *senatul, quod sentiebat, perficere* licuisset, *novam qussstionem nullam* **haberemus** (Căci dacă s-ar fi permis senatului să facă ceea ce simţea el, nu am avea nici o instanţă nouă). (Cic. *Pro MU.,* 14.)
Clodius contionem reliquit, quam, **nisi** *obire jacinoris locum tempusque* voluisset, *numquam* **reliquisset** (Clodius a părăsit adunarea, pe care niciodată n-ar fi părăsit-o, dacă nu ar fi vrut să prindă locul si timpul crimei). (Cic. *Pro MU.,* 27).
Se construieşte cu *conjunctivul imperfect* sau *mai mult ca perfect,* cînd exprimă o ipoteză nerealizabilă sau un fapt ireal. Se numeşte *condiţională ireală.*
Astfel, în propoziţia *Si putarem ea arma Miloni opposita esse,* oratorul face ipoteza că trupele care se găseau în for ar fi putut fi aduse din duşmănie împotriva acuzatului Milo. Conştiinţa lui însă nu poate admite că aşa ceva ar fi fost cu putinţă. De aceea o exprimă sub formă de ipoteză, adică printr-o-propoziţie condiţională, dar ca ipoteză nerealizabilă în momentul cînd vorbea el, adică în prezent: Dacă aş crede că . . . (dar eu nu cred aceasta).
De aceea, a exprimat-o prin imperfectul conjunctivului. Prin imperfectul conjunctivului se exprimă o ipoteză nerealizabilă în prezent; prin mai mult ca perfect se exprimă o ipoteză nerealizabilă în trecut: *Si putarem* = dacă aş crede în momentul vorbirii; *si licuisset* — dacă ar fi fost permis înainte de momentul vorbirii.
De obicei este acelaşi timp în protasă şi în apodosă : *si putarem, cederem neque existimarem; neque posset, si esset; nisi voluisset, numquam reliquisset.*
Dacă în condiţională se află o idee anterioară celei din apodosă, se pune mai mult ca perfectul conjunctivului în protasă, şi imperfectul conjunctivului în apodosă : *Si licuisset, nullam haberemus.*
4. *Oderint,* **dum metuant** (Urască-mă, numai să se teamă de mine). (Cic. *De Off.,* I, 28, 97).
Manent ingenia senibus, **modo permaneat** *studium et industria* (Inteligenţa se păstrează la bătrînete, numai să continue preocuparea intelectuală şi activitatea). (Cic. *De Sen.,* 7).
Quse quidem si potentia est appellanda potius quam mediocris in bonis causis auctoritas, appelletur ita sane, **dummodo** *ea nos* **utamur** *pro salute bonorum contra amentiam perditorum.* (Dacă aceasta chiar trebuie numită

care se construiesc cu *conjunctivul*
putere mai bine decît o slabă autoritate — prestigiu — în chestiunile bune, numească-se aşa, vezi bine, numai dacă noi ne folosim de ea pentru salvarea celor buni în contra nebuniei celor nemernici). (Cic. *Pro Mii.,* 12.)
JEquo animo belii patitur iniurias, **dummodo repellat** *periculum servitutis* (Cu sufletul împăcat suportă nedreptăţile războiului, numai dacă înlătură pericolul sclaviei) (Cic. *Philipp.,* XII, 4, 9).
O gîndire ipotetică îmbracă şi propoziţiile legate prin :
dum modo dummodo (numai să, numai dacă)
Propoziţia condiţională legată prin aceste conjuncţii cuprinde în ea şi o uşoară nuanţă temporală. Astfel, fraza *Oderint, dum metuant,* pe care o traducem «Urască-mă, numai să se teamă de mine », cuprinde în *dum metuant* o ipoteză : «în cazul că — dacă — se tem de mine, pot să mă urască », dar cuprinde şi o slabă idee temporală : « atîta timp cît se tem de mine, pot să mă urască ».
5. *Sed stulti sumus,* **qui** *Drusum,* **qui** *Africanum, Pompeium, nosmet ipsos cum P. Clodio conferre* audeamus (Dar sîntem nişte proşti cei care — dacă — îndrăznim să comparăm pe Drusus, pe Africanus, pe Pompeius, pe noi înşine cu P. Clodius). *Qui — si.* (Cic. *Pro MU.,* 20).
Silent leges inter arma nec se exspectari iubent, cum ei, **qui** *exspectare* **velit,** *ante iniusta pozna luenda sit, quam iusta repetenda* (în mijlocul armelor amuţesc legile şi nu pretind să fie aşteptate, cînd acela care ar vrea să le aştepte — dacă ar vrea cineva să le aştepte — trebuie să sufere o pedeapsă nelegală, înainte de a se aplica una legală — atacatorului). *Qui = si is.* (Cic. *Pro Mii,* 10).
Propoziţia condiţională se leagă şi prin *pronumele relativ (qui = si quis)* şi se construieşte cu modul *conjunctiv.*
6. Si *ea mala* **sunt,** *is qui in eis erit, beatus non erit;* **si** *mala* **non sunt,** *iacet omnis ratio Peripateticorum* (Dacă acelea — privaţiunile, suferinţele —reprezintă ceva rău, *cel* care va avea parte de ele, nu va fi fericit; dacă nu sînt ceva rău, rămîne baltă toată teoria Peripateticilor). (Cic. *De Fin.,* V, 28, 86).
Si *mihi bona republica frui* **non licuerit,** *at carebo mala* (Dacă mie nu-mi va fi permis să mă bucur de o republică bună, dar voi fi privat de una rea). (Cic. *Pro Mii,* 93).
Hune mihi timorem eripe: si *verus* est, *ne opprimar;* sin *falsus, ut tandem aliquando timere desinam.* (Scapă-mă de această groază : dacă este întemeiată, ca să nu fiu copleşită de ea; dacă însă este fără temei, ca în fine să încetez o dată de a mă teme). (Cic. *In Cat.,* I, 18).
Sin *illius insidiee clariores hac luce* **fuerint,** *turn denique obsecrabo vos, ut vitam ab inimicorum audacia telisque impune liceat defendere* (Dar dacă cursele aceluia vor fi fost mai limpezi ca această lumină, numai atunci vă voi implora ca să ne fie permis fără pedeapsă a ne apăra viaţa de îndrăzneala şi armele duşmanilor). (Cic. *Pro MU.,* 6).

Quod si assecutus sum, *gaudeo;* **sin minus,** *hoc me consolor quod....* (Dacă am obținut aceasta, mă bucur ; dar dacă nu, mă consolez cu aceea că . . .). (Cic. *'Ad Fam.* VII, 1).
Num qum rogatio lata est? Num quee qusestio nova decreta est? **Nisi vero,** *quia perfecta res non est,* **non fuit punienda** (Oare ce propunere s-a făcut? Oare ce instanță nouă s-a hotărît? Numai dacă, fiindcă faptul nu s-a săvîrşit, n-a trebuit să fie pedepsit). (Cic. *Pro MU.,* 19).
Reliquum est, iudices, ut nihil iam quserere debeatis, **nisi** *uter utri insidios fecerit.* (Rămine, judecători, că nu mai trebuie să cercetați altceva decît care cui a întins curse). (Cic. *Pro MU.,* 23).
Quod adhuc nemo **nisi** *improbissimus fecit* (Ceea ce pînă acum n-a făcut nimeni, decît unul foarte necinstit), (Cic. *De Re Frum.,* **XCIV, 219).**
Veniet tempus mortis, **sive** *retractdbis,* **sive** *properabis'* (Va veni momentul morții, fie că vei tărăgăna, fie că te vei grăbi). (Cic. *Tuse,* I, 31, 76). Propoziția condițională se mai poate lega prin : *si non,* care introduce o condițională negativă după una afirmativă : *si mala sunt. . . si mala non sunt. . .;* sau introduce o condițională negativă, a cărei apodosă este în raport adversativ cu ideea din ea: *si non licuerit, at. ..*
sin = dar dacă, dacă însă ; introduce o condițională care este în raport adversativ cu ideea anterioară : *si est verus, sin falsus; sin fuerint.*
sin minus, sin aliter = dar dacă nu; introduce o condițională negativă în raport adversativ cu ideea anterioară ; de obicei este eliptică de predicat: *si assecutus sum . . . sin minus, nisi* se întrebuințează —- în afară de legarea condiționalelor negative, cînd însemnează « dacă nu » — şi pentru a indica admiterea unei excepții şi se traduce prin « numai dacă », « afară de cazul că » ; iar clnd propoziția este eliptică de predicat, se traduce prin «decît ». Este de obicei însoțit de *vero, forte.*
sive . . . sive cu caracter disjunctiv : fie că (sau dacă) . . . fie că (sau dacă).
7. *Suos enim quisque opprimi non patitur, neque, aliter si* **îaciat,** *ullam inter suos* **habet** *auctoritatem* (Căci fiecare nu îngăduie ca ai săi să fie năpăstuiți, si, dacă ar face altfel, nu are nici o autoritate între ai săi). *(Cses. B.G.* **VI,** 11).
Quod **si** *ita* **pntasset,** *certe optabilius Miloni* **fuit** *dare iugulum P. Clodio, quam iugulari a vobis* (Căci dacă ar fi cugetat aşa, desigur că ar fi fost preferabil pentru Milo să-şi plece grumazul către P. Clodius decît să fie sugrumat de voi). (Cic. *Pro MU.,* 31).
Prseclare **viceramus,** *nisi fugientem Antonium* **recepisset** *Lepidus* (Cîşti-gasem o frumoasă victorie, dacă Lepidus n-ar fi primit pe fugarul Antonius). **(Cic.** ***Ad*** *Fam.,* **XII,** 10).
Latebar *longius, nisi me* retinuissem (Mă depărtam prea mult — de subiect, dacă nu m-aş fi oprit). (Cic. *De Leg.,* I, 19, 52).
In *communi omnium Imtitia,* **si** *etiam ipse* **gauderet, timuit** *ne videretur in-firmior fides reconciliatse gratise* (în veselia generală—după omorîrea lui Clodius — dacă şi el însuşi — Pompeius — se bucura, s-a temut că va părea slabă încrederea în împăcarea reluată — de curînd cu Clodius). (Cic. *Pro Mi* . -

Milo profectus est id temporis, cum iam Clodius, si *quidem eo die Romani* ventarsis crat, *redire* potuisset (Milo a plecat în acel moment, cînd Clodius ar fi putut să se si întoarcă, dacă într-adevăr avea intenţia să vină la Roma în acea zi). (Gfc. *Pro Mii,* 28).
Quem, si *ulla in te pietas* esset, *colere* debebas (Pe acesta trebuia — ar fi trebuit — să-1 cinsteşti, dacă era în tine un pic de respect). (Gic. *Philipp.,* II, 38, 99).
Equidem, extremo ni *iam sub fine laborum vela* traliam *et terris* festinem *advertere proram, forsitan* canerem *quse cura pingues hortos colendi ornaret* (într-adevăr, dacă acum la capătul trudei n-aş strînge pînzele şi nu m-aş grăbi să îndrept prora spre uscat, poate că aş cînta care grijă pentru cultură împodobeşte grădinile rodnice). (Verg. *Georg.,* IV, 116—119).
Quse quidem si *potentia* est appellanda *potius quam mediocris in bonis causis autocritas,* appelletur *ita sane* (Dacă aceasta chiar trebuie numită putere mai bine decît o slabă autoritate — prestigiu — în chestiunile bune, numească-se aşa de bună seamă). (Gic. *Pro MU.,* 12).
în cele trei categorii de condiţionale — sigure, realizabile, irealizabile — am văzut că şi protasa şi apodosa fac parte din aceeaşi categorie, adică amîndouă sînt sau sigure, sau posibile sau ireale. Există însă cazuri cînd autorul pune protasa într-o categorie şi apodosa în alta din consideraţii, în general, subiective.
Astfel în prima frază de mai sus, găsim protasa prezentată ca realizabilă *(si faciat)* adică autorul a vrut să arate că este cu putinţă ca unii şefi ai galilor să nu se ocupe de cei care li s-au devotat lor ; apodosa însă a pus-o la indicativ *(non habet)* spre a arăta că, dacă ideea din protasa este posibilă, cea din apodosa este absolut certă în cazul că se produce cea din protasa, adică în mod cert acela nu mai are nici o autoritate.
în a doua frază, protasa este ireală *(si putasset),* iar apodosa este dată ca sigură *(optabilius fuit).* Ne-am fi aşteptat la *opta-bilius fuisset.* De fapt tot aşa trebuie înţeles şi *fuit,* căci irealitatea este deopotrivă şi în protasa — căci Milo nu şi-a închipuit că nu putea să-şi omoare adversarul, cînd este în legitimă apărare — precum este şi în apodosa — căci Milo n-ar fi preferat şi n-a preferat să-şi dea grumazul pe mîna lui Clodius. Oratorul a întrebuinţat însă indicativul pentru efect oratoric, prezentînd lucrul ca sigur.
în fraza a treia, faţă cu o protasa ireală *(nisi recepisset)* găsim o apodosa la indicativ *(viceramus),* întrebuinţat pentru a arăta siguranţa completă a victoriei, dacă nu s-ar fi produs acţiunea din protasa. De fapt şi aici trebuia *vicissemus* (am fi învins), căci acţiunea din apodosa este ireală în trecut.
în fraza a patra avem imperfectul indicativului în apodosa *(latebar)* şi protasa este ireală în trecut *(nisi retinuissem).* Prin acel imperfect al indicativului autorul a vrut să exprime că o lucrare în curs a fost oprită.
în fraza a cincea gîndirea trebuie înţeleasă aşa : Pompeius s-a temut *(timuit)* că, dacă, în bucuria generală, ar manifesta şi el sentimente de bucurie *(si gauderet),* ar putea lăsa impresia

(ne videretur) unei împăcări neserioase cu Glodius. Deci *timuit* reprezintă gîndirea autorului, iar celelalte propoziții reprezintă gîndiri atribuite de autor lui Pompeius. Aşa că indicativul din *timuit* reprezintă sentimentul pe care autorul i-1 atribuie în mod sigur lui Pompeius, cînd a evitat să se asocieze la bucuria generală.
în fraza a şasea indicativul din protasă este motivat de prezența lui *quidem* şi de întrebuințarea conjugării perifrastice active : « dacă cu adevărat avea intenția să vină ». El se preface că acordă credit prietenilor lui Glodius, că într-adevăr acesta era în drum spre Roma şi că nu se găsea acolo pîndind pe Milo. De aceea a întrebuințat modul siguranței.
în fraza a şaptea găsim imperfectul indicativului *(debebas)* în apodosă, cînd protasă este irealizabilă în prezent, pentru că verbele *debere* şi *posse* pot exprima şi prin imperfectul indicativului o acțiune ireală.
în fraza a opta în locul protaselor realizabile *(ni traham et festinem)* trebuia să avem protase ireale *(ni traherem et festi-narem),* corespunzătoare apodosei *(canerem),* dar fraza este dintr-o operă poetică şi poeții au libertăți mai mari decît prozatorii, unele impuse şi de necesitățile versului.
în fraza a noua, conjunctivul din apodosă este un *coniunc-tivus concessivus,* înlesnit şi de conjugarea perifrastică pasivă din protasă, care aduce ideea de necesitate .Cînd apodosă cuprinde una din ideile care se exprimă prin conjunctiv în propoziție principală, putem avea coniunctivus hortativus, optativus, conces-sivus şi chiar imperativul.
Aşa că atunci, cînd scriitorul se abate de la norma identității de tratament a celor doi membri ai perioadei ipotetice, o face din motive pe care el le consideră temeinice, chiar dacă motivele ar fi numai din domeniul retoric.
Nota 1. Se poate întîlni propoziție condițională fără regentă, care însă poate fi subînțeleasă :
Circumfunduntur hostes, **si** *quem aditum reperire* **possent** (Duşmanii se împrăştie — ca să caute, ca să vadă — dacă ar putea găsi vreo intrare.) (GSBS. *B. G.* VI, 37).
Prin subînțelegerea regentei, propoziția introdusă prin *si* apare ca o completivă indirectă, avînd ca regentă o finală.
Nota 2. Condiționala poate avea apodosă (regentă) o altă secundară, care poate fi chiar o condițională :
Adeo inopia est coactus Hannibal, ut, **nisi** *turn fugse speciem abeundo* **timuisset,** *Galliam* **repetiturus luerit** (Atîta a fost constrîns Hannibal de lipsă, încît, dacă nu s-ar fi temut de impresia de fugă prin plecare, s-ar fi întors în Galia). (T. Liv., XXII, 32).
Moriar, si *magis* **gauderem, si** *id mihi* **accidisset** (Să mor, dacă m-aş fi bucurat mai mult, dacă aceasta mi s-ar fi întîmplat mie). (Gic. *Ad Au.,* VIII, 6).
în prima frază protasă este *nisi timuisset,* iar apodosă este propoziția consecutivă *ut repetiturus fuerit.*
în a doua frază condiționala *si accidisset* are ca apodosă pe cealaltă condițională *si gauderem,* care şi ea, la rîndul său, este protasă, avînd ca apodosă pe *moriar.* O asemenea frază face parte din vorbirea familiară.
Nota 3. Cînd verbul din protasă este la persoana a Ii-a cu un subiect nedeterminat, se construieşte cu modul *conjunctiv.*
Memoria minuitur, **nisi** *eam* exerceas (Memoria scade, dacă n-o exercitezi). (Cic. *De Sen.,* 7).
Nulla est excusatio peccati, **si** *amici causa* **peccaveris** (Nu există justificarea păcatului, dacă ai păcătuit pentru un prieten). (Cic. *De Amic,* 37).

Substituirea propoziției condiționale
a) Mendaci Domini, *ne verum quidem* dicenti, *credere solemus* (în omul mincinos obişnuim să nu avem încredere, nici chiar dacă spune adevărul) (Cic. *De Did,* II, 71, 146).
Epistolia? *offendunt non loco* redditse (Scrisoarea, dacă nu este înmînată în împrejurări prielnice, indispune). (Cic. *Ad Fam.,* XI, 16).
b) Reluctante natura, *irritus labor est* (Dacă se împotriveşte firea, truda este zadarnică).
Magnitudo animi, remota communitate coniunctioneque humana, *jeritas sit qusedam et immanitas* (înălțimea sufletească, dacă a fost suprimată societatea şi tovărăşia oamenilor, poate fi o sălbăticie oarecare şi o cruzime). (Cic. *De Off., I,* 44, 157).
Propoziția condițională poate fi substituită prin aceleaşi construcții participiale ca şi temporala, cauzala, concesiva, şi anume :
a) printr-un *participiu singur,* care se acordă în gen, număr şi caz cu substantivul la care se raportă *(participium coniunctum): dicenti = si dicit,* se raportă la *homini; redditse = si redduntur,* se raportă la *epistulse.*
b) prin *ablativ absolut (participium absolutum): reluctante natura — si natura reluctat; remota communitate coniunctioneque humana = si communitas coniunctioque humana remota sit.*
Ablativul absolut se face după aceleaşi reguli şi se aplică după aceleaşi principii ca la propoziția temporală.
Torsiune
DE CICERONIS AD SENATUM GRATULATIONE
Si, patres conscripti, pro vestris immortalibus in me fratremque meum liberosque nostros meritis parum vobis cumulate gratias egero, quaeso obtes-torque, ne mea? naturse potius quam magnitudini vestrorum beneficiorum id tribuendum putetis. Quse tanta enim potest exsistere ubertas ingenii, quae tanta dicendi copia, quod tam divinum atque incredibile genus ora-tionis, quo quisquam possit vestra in nos universa promerita non dicam complecți. orando, sed percensere numerando?
Quod *si* parentes habere carissimos debemus, quod ab iis nobis vita, patrimonium, libertas, civitas tradita est, *si* deos immortales, quorum bene-ficio et haec tenuimus et ceteris rebus aucti sumus, *si* populum Romanum, cuius honoribus in amplissimo consilio et in altissimo gradu dignitatis collo-cati sumus, *si* hune ipsum ordinem, a quo saepe magnificentissimis decretis sumus honestati, immensum quiddam et infinitum est, quod vobis debeamus, qui vestro singulari studio atque consensu parentum beneficia, deorum im-mortalium munera, populi Romani honores, vestra de me multa iudicia nobis uno tempore omnia reddidistis.

Temă
PREZICĂTORII

Favorinus, vrînd să abată *(deterrere)* pe tineri de la acei care promit *(polliceri)* că ei pot spune toate cele ce vor fi *(futurum),* zicea: Aceia spun că se vor întîmpla *(evenire)* sau lucruri neplăcute *(adversus)* sau lucruri plăcute *(prosperus).* Dacă spun lucruri neplăcute şi mint *(mentiri),* vei fi nenorocit temîndu-te *(timere)* în zadar. Dacă răspund lucruri adevărate, care nu sint plăcute, chiar de atunci *finde)* vei fi nenorocit în suflet *(ex, animus),* înainte de a fi de la soartă *(e, fatum).* Dacă ei promit lucruri fericite *(felix)* şi că acelea se vor întîmpla, atunci vei avea două neajunsuri *(incommodum):* şi aşteptarea *(exspectatio)* te va obosi *(fatigare)* şi speranța va veşteji *(deflorare)* rodul *(fructus)* viitor *(futurus)* al bucuriei *fgaudium).*

Propoziția finală

1. *Clodius subito Roma profectus pridie est,* **ut** *ante suum fundum Miloni insidios* **collocaret** (Clodius a plecat în ajun din Roma pe neaşteptate, ca să întindă curse lui Milo în fața proprietății sale). (Gic. *Pro Mii.* 27).

Videntur ea esse refutanda, **ut** *rem plane videre* **possitis** (Cred că trebuie să fie respinse acelea, ca să puteți vedea limpede chestiunea). (Cic. *Pro Mii.* 7)

Eius rei multas adferunt causas: **ne** *adsidua consuetudine capti studium belii gerendi agricultura* **commutent; ne** *latos fines parare* **studeant,** *poten-tioresque humiliores possessionibus* **expellant**. . . (Pentru acest fapt ei aduc multe motive : ca nu cumva stăpîniți de o deprindere statornică să schimbe preocuparea de a purta război cu agricultura ; să nu dorească să-şi procure hotare întinse si cei puternici să nu alunge din posesiunile lor pe cei de jos . . .). (Cses. ***B.G.*** **VI,** 22).

Ceesar Diviciacum docet quantopere reipublicse communisque salutis intersit manus hostium distineri, **ne** *cum tanta multitudine uno tempore* **confli-gendum** sit (Csesar demonstrează lui Diviciacus cît de mult este în interesul republicii şi al salvării comune ca trupele duşmanilor să fie ținute în locuri diferite, pentru a nu fi nevoie să se lupte în aceleaşi timp cu o mulțime aşa de mare). (Cses. *B.G.* II, 5).

Propoziția finală arată scopul lucrării exprimate de verbul propoziției regente. Şi-a primit numele de la cuvîntul latinesc *finis,* care însemnează şi *4* scop ».

Ea se construieşte totdeuna cu modul *conjunctiv.* Propoziția finală se leagă de regenta sa prin :

Iut, cînd este afirmativă : *ut collocaret, ut possitis; ne,* cînd este negativă : *ne commutent, ne studeant, ne expellant, ne confligendum sit.*

Nota 1. Propoziția finală negativă este uneori legată prin :

a) ut ne: *Quos ego dimitto,* ut **ne** *res temere* **tractent** *turbidas* (Eu îi concediez pe aceştia, ca să nu discute lucruri tulburi cu nesocotință). (Cic. *De Orat.* I, 45, 1990).

Te ulciscar, ut **ne** *impune in nos inluseris* (Te voi pedepsi, ca să nu-ți fi bătut joc de noi fără sancțiune). (Ter. *Eun.* 941).

Legătura prin *ut ne,* în loc de *ne,* se întîlneşte **rar.**

b) **ut non** : **Ut non conferam** *citam luam cum illius, hoc ipsum conferam, quo tu te superiorem fingis* (Ca să nu compar viaţa ta cu a aceluia, voi compara chiar acest lucru în care tu crezi că eşti superior). (Cic. *In Verr.,* IV, 45).
Pugnax et acris et non rudis imperator, ut *plura* **non dicam** (General războinic şi ager şi nu nepregătit, ca să nu spun mai multe).
Legătura prin *ut non* este justificată atunci cînd negaţia *(non)* se aplică la un singur cuvînt din propoziţie :
Confer te ad Manlium, Catilina, ut *a me* **non eiectus** *ad alienos, sed invitatus ad tuos isse videaris* (Du-te la Manlius, Catilina, ca să pari a fi nu izgonit de mine la străini, ci că ai mers chemat la ai tăi). (Cic. *In Cat.,* I, 23).
sau cînd scoate în opoziţie o idee în comparaţie cu alta : ut non conferam vitam, conferam hoc.
Legătura cu *ut non* a pătruns şi în expresia *ut non dicam (plura), ut nihil aliud dicam,* care se întrebuinţează în loc de *ne dicam,* spre a se exprima *trecerea cu vederea* prin-tr-o expresie mai puternică.
c) **neve (neu)** = şi să nu :
. . . . **uti** *respublica quieta foret,* **neve** *ex sua contentione seditio oreretur* (. . . pentru ca republica să fie liniştită şi să nu răsară vreo răscoală din împotrivirea lui).
Prin *neve* sau *neu* se leagă o finală negativă de o finală afirmativă.
JYota 2. De multe ori în regenta unei finale se găsesc cuvinte ca : *eo, ideo, idcirco, eo consilio* etc. :
Legibus **idcirco** *omnes servimus, ut liberi esse possimus* (De aceea ne supunem toţi legilor, ca să putem fi liberi). (Cic. *Pro Cluent.,* 53, 146).
2. *Quod* **quo** facilius *argumentis perspicere* possilis, *rem gestam vobis dum breeiter expono, queeso, diligenter attendite* (Ca să puteţi pătrunde mai uşor aceasta prin dovezi, în timp ce vă înfăţişez faptul pe scurt, ascultaţi, vă rog, cu încordare) (Cic. *Pro MU.,* 23). >
Ignes fieri prohibuit, **quo occultior** esset *eius adventus* (A interzis să se facă focuri, pentru ca sosirea lui să fie mai tainică). (Ca?s. *B. Cic,* III, 30) *In funeribus Atheniensium sublata erat celebritas virorum et mulierum,* **quo** *lamenlatio* minueretur (La înmormîntările Atenienilor se suprimase vaza — strălucirea — bărbaţilor si femeilor, spre a se micşora jalea). (Cic. *De Leg.,* II, 26, 65). . _
M. Brutus, cum in equites Romanos multa asperius dicta recitasset, **quo** *animi iudicum in Crassum* incenderentur, *aliquantum esse commotum dicitur* (M. Brutus se spune că a fost întrucîtva emoţionat, cînd a pronunţat împotriva cavalerilor romani multe cuvinte prea aspre, pentru ca sufletele judecă-torilor să se înfierbînte împotriva lui Crassus), (Cic. *Pro Cluent.,* 51, 140). Propoziţia finală se leagă de regentă şi prin cuvîntul *quo,* cînd este afirmativă şi are în ea un comparativ : *quo facilius, quo occultior.*
Quo este ablativul neutru singular al pronumelui relativ. El reprezintă pe *ut eo* = ca prin aceasta : pronumele demonstrativ *eo* a fost înlocuit prin pronumele relativ la acelaşi număr, gen şi caz ~ *quo* — şi astfel a devenit inutilă conjuncţia *ut.*
Quo se găseşte întrebuinţat şi în propoziţii care nu au în mod evident în ele un comparativ : *quo incenderentur.* în *quo minueretur,* verbul, care derivă din comparativul *minus,* păstrează, în formă latentă, în el ideea de comparativ.
Nota 1. Se întîmplă să se întîlnească propoziţii finale care cuprind un comparativ şi nu sînt legate prin *quo,* ci prin *ut:*
Atque ut *id* libentius faciatis, *iam de meo quodam amore glorise vobis confitebor.* (Şi ca să faceţi aceasta mai cu drag, acum vă voi face mărturisiri despre o oarecare dragoste a mea de glorie). (Cic. *Pro Arch.,* 28).

Nota 2. *Quo ne* în propoziția finală negativă este rar şi puțin corect:
Colonus Venusinus missus ad hoc, **quo** ne *per vacuum Romano (agro) incurrerel hostis* (Plugarul din Venusia a fost trimis aici, pentru ca vrăjmaşul să nu poată pătrunde în ogorul roman prin teritoriu neocupat).
3. *a) Cum bellum civitas aut illatum defendit aut infert, magistratus,* **qui** *ei bello* **prsesint,** *deliguntur* (Cînd o cetate se apără împotriva unui război purtat de alții sau poartă ea război, se aleg magistrați care (ca) să poarte acel război). *Qui = ut ii.* (Cses. *B.G.,* VI, 23).
Nam neque Druides habent, **qui** *rebus divinis* prsesint *neque sacrijiciis student* (Căci nici n-au Druizi, care — ca — să conducă chestiunile religioase, nici nu se preocupă de sacrificii). *Qui = ut ii.* (Cses. *B.G.,* VI, 21.)
b) Themistocli Artaxerxes Lampsacum urbem donarat, **unde** *vinum* sumeret (Artaxerxes dăruise lui Themistocles oraşul Lampsacum, de unde — din care — să ia vin). *Unde = e qua = ut ex ea.* (Corn. Nep. *Them.,* 10).
Astapenses locum in foro destinant, **quo** *pretiosissima rerum suarum* **congererent** (Astapensii hotărăsc un loc în piață, unde — în care — să-şi grămădească cele mai de preț dintre lucrurile lor). *Quo = in quem = ut in eum.* **(T.** Liv. **XXVIII,** 22).'
Propoziția finală se poate lega de regentă şi prin :
a) pronume relativ: qui = ut ii: qui prsesint = ut ii prsesint;
b) adverb relativ, adică adverb, care înlocuind pronumele relativ, şi ca sens şi ca rol în propoziție, capătă valoare de conjuncție : *unde sumeret = ex quo sumeret = ut ex eo sumeret; quo congererent = in quem congererent. = ut in eum congererent.*
Substituirea propoziției finale
1. *Breve tempus setatis satis longum est* ad *bene* **vivendum** (Scurtul timp al vieții este destul de lung pentru a trăi bine) (Cic. *De Sen.,* 70).
Aliquando leges ipsse nobis gladium **ad hominem occidendum** *porrigunt* (Uneori chiar legile ne întind sabia pentru a omorî un om). (Cic. ***Pro*** *MU.,* 9).
Equidem numquam existimavi spem ullam esse habituros Milonis inimicos **ad** *eius* **salutem exstinguendam** *eiusque* **ad gloriam** *per tales viros* **infringendam** (Eu unul niciodată n-am crezut că duşmanii lui Milo vor avea vreo speranță să nimicească viata acestuia si să-i zdrobească gloria prin nişte astfel de bărbați) (Cic. *Pro. Mii,* 5).
2. *Qui diligentius Druidum disciplinam cognoscere volunt, plerumque in Britanniam* **discendi** causa *proficiscuntur* (Aceia care vor să cunoască mai adînc învățătura Druizilor, de cele mai multe ori pleacă în Britania, ca să o învețe) *(Cses. B.G.,* VI, 13).
Qua necesitate adductus Diviciacus auxilii **petendi** causa *Bomam ad senatum profectus est* (Diviciacus, împins de această nevoie, a plecat la Roma la senat, să ceară ajutor. (Cses. *B.G.,* VI, 12).
Latrocinia **iuventutis** exercendse ac desidise **minuendse** causa *fieri Germani prsedicant* (Germanii susțin că hoțiile se fac pentru a exercita tineretul şi a micşora lenea).
Cum populo patribusque agendi ius esto consuli, prsetori, magistro populi equitumque, eique quem produnt patres consulum rogandorum ergo (Dreptul de a convoca şi a pune în discuția poporului şi a senatului să-1 aibă consulul,

pretorul, dictatorul, comandantul cavaleriei şi acela pe care-1 desemnează senatorii pentru alegerea consulilor *(interrex).*

3. *Perseus rediit belii casum de integro* **tentaturus** (Perseus s-a întors cu **gîndul** de a încerca — ca să încerce — din nou norocul războiului). **(T.** Liv. **XLII,** 62).

4. *Romam ad senatum veniunt auxilium* **postulatum** (Vin la Roma la senat să ceară ajutor). (Cses. *B.G.* I, 31).

Athenienses miserunt Delphos **consultum** *quidnam facerent de rebus suiş* (Atenienii au trimis la Delfi să întrebe ce să facă în chestiunile lor) (Corn. Nep. *Them.* 2).

Propoziția finală poate fi substituită prin :

1. *Gerunziu* sau *gerundiv* în *acuzativ,* precedat de prepoziția *ad: ad vivendum; ad hominem occidendum, ad salutem exstin-guendam, ad gloriam infringendam.*

2. *Gerunziu* sau *gerundiv* în *genitiv,* urmat de unul din cuvintele *causa, gratia, ergo: discendi causa; auxilii petendi causa, iuventutis exercendse causa, desidise minuendse causa, consulum rogandorum ergo.*

Causa este mai des întrebuințată, *gratia* este întrebuințată destul de des, *ergo* aparţine limbii arhaice şi formulelor de drept.

Nota 1. *Construcția gerundivală.* In expresiile *ad hominem occidendum, ad salutem extinguendam, ad gloriam infringendam,* precum şi în *auxilii petendi causa, iuventutis exercendse causa, desidise minuendse causa, consulum rogandorum ergo,* verbul fiecăreia este la gerundiv (viitorul participiului pasiv); de aceea se numesc *construcţii gerundivale.*

Aceleaşi idei se puteau exprima şi astfel : *ad occidendum hominem, ad exstinguendum salutem, ad infringendum gloriam; auxilium petendi causa, iuventutem exercendi causa, desidiam minuendi causa, consules rogandi ergo.* în aceste expresii verbul fiecăreia este la gerunziu; de aceea ele se numesc *construcţii gerunziale.*

Observăm că în fiecare din construcțiile gerunziale de mai sus, gerunziul are un complement direct, în acuzativ, şi anume : *occidendum* pe *hominem, exstinguendum* pe *salutem, infringendum* pe *gloriam, petendi* pe *auxilium, exercendi* pe *iuventutem, minuendi* pe *desidiam, rogandi* pe *consules.*

Aceleaşi cuvinte sînt şi în construcțiile gerundivale, dar acolo verbul în loc, să fie la gerunziu — care poate avea complement direct — este la gerundiv — care are formă adjectivală şi are nevoie de un substantiv cu care să se acorde. Pe de altă parte, substantivul care era complement direct în construcția gerunzială, în cea gerundivală se găseşte în cazul în care se aflase gerunziul.

Deci construcția gerundivală se naşte din cea gerunzială astfel:

Complementul gerunziului trece în cazul în care se află gerunziul, adică în acuzativ dacă expresia gerunzială era construită cu prepoziția *ad,* sau în genitiv dacă expresia gerunzială era construită cu unul din cuvintele *causa, gratia, ergo ;* iar gerunziul se schimbă în gerundiv, luînd genul, numărul şi cazul pe care fostul său complement le are în noua construcție (ceea ce mai pe scurt, se poate spune : gerunziul dă cazul, iar complementul dă numărul şi genul).

Dar pentru a avea o construcție gerundivală se cere ca gerunziul, din construcția gerunzială cu *ad* sau *causa* să aibă un complement direct. Dacă gerunziul nu are complement direct, construcția rămîne gerunzială.

Astfel: construcția gerunzială *ad infringendum gloriam,* în care gerunziul *infringendum* are un complement direct pe *gloriam,* s-a putut transforma în construcția *ad gloriam infringendam,* în care *infringendam* este acordat în gen, număr şi caz cu *gloriam.*

Tot aşa construcția gerunzială *consules rogandi ergo,* în care gerunziul *rogandi* are un complement direct pe *consules,* s-a putut transforma în construcția gerundivală *consulum rogandorum ergo,* în care *rogandorum* este acordat în gen, număr şi caz cu *consulum.*

Dacă însă gerunziul cu *ad* sau *causa* nu are complement direct, construcția gerundivală nu poate avea loc.

Astfel, expresiile : *ad vivendum, disccndi causa,* în care avem un gerunziu în acuzativ cu *ad,* sau în genitiv cu *causa,* rămîn în această formă, în care totuşi servesc să substituie propoziţii finale.
Nu este îngăduită construcţia gerundivală, cînd gerunziul este în genitiv sau în ablativ fără prepoziţie şi are complement direct un adjectiv ori un pronume neutru : *ars vera ac falsa diiudicandi* (arta de a distinge adevărul şi minciuna), *cupiditas discendi aliauid* (dorinţa de a învăţa ceva).
în situaţia de a determina un substantiv, construcţia gerunzială poate fi menţinută şi cînd gerunziul are complement direct un substantiv:
Nulla causa *iusta cuiquam esse potest contra patriam* arma capiendt (Nu poate exista nici un motiv îndreptăţit pentru cineva de a lua armele împotriva patriei sale). (Gic. *Phil.* II, 23, 53).
Nota 2. Cuvintele *causa, gratia, ergo* pot exprima un complement de scop sau o idee de scop numai precedate de un substantiv în genitiv: *eius rei causa* — în acest scop ; *exempli (cerbi) causa* = spre exemplu ; *exempli (verhi) gratia* = spre exemplu ; *honoris ergo* = ca o onoare ; *auxilii ergo* — spre ajutorare ; *funeris ergo* = pentru înmormîntare.
3. *Participiul viitor activ,* după un verb de mişcare : *rediit tentaturm.*
Notă. Uneori după verbul *venire* întîlnim participiul prezent ca substituire a unei propoziţii finale:
Legaţi venerunt pacem petentes (Au venit soli ca să ceară pace).
4. *Supinul activ,* după verbele de mişcare : *veniunt postu-latum, miserunt consultum.*
Versiune
OCULI
Quis vero opifex prseter naturam tantam sollertiam persequi potuisset in sensibus? *Quse* primum oculos membranis tenuissimis vestivit et ssepsit; quas primum perlucidas fecit, *ut* per eas cerni posset, firmas autem, *ut* conti-nerentur ; sed lubricos oculos fecit et mobiles, *ut* et declinarent, si qui nocerent, et adspectum, quo vellent, facile converterent; aciesque ipsa, qua cernimus, quaa pupula vocatur, ita parva est, ut ea, quse nocere possint, facile vitet; palpebrseque, quse sunt tegumenta oculorum, mollissimse tactu, «elsederent aciem, aptissime factse et *ad* claudendas pupulas, *ne* quid incideret, et *ad* aperiendas ; idque providit ut identidem fieri posset cum maxima celeritate.
Munitaaque sunt palpebrse tamquam vallo pilorum, *quibas* et apertis oculis, si quid incideret, repelleretur, et somno conniventibus, cum oculis *ad* cernendum non egeremus, quasi tamquam involuti quiesceremus.
Temă
OSÎSAR PLEACĂ A DOUA OARA ÎN BRITANIA
După ce corăbiile au fost pregătite, Csesar a lăsat *(relinquere)* pe Divi-ciacus în Galia, ca să supravegheze *(tueri)* porturile şi să îngrijească *(providere)* de aprovizionare *(res frumentaria)* şi să afle *(cognoscere)* cele ce se petrec

în Galia şi să ia *(capere)* măsuri *(consilium)* potrivit cu *(pro)* împrejurarea *(tempus)* şi cu fapta *(res)).* Lui Diviciacus i-a lăsat trei legiuni şi două mii de călăreți. Iar el *(ipse)* cu cinci legiuni şi două mii de călăreți a pornit *(solvere)* corăbiile către *(ad)* apusul soarelui. A ajuns în *(accedere ad)* Britania cu toate corăbiile în ziua următoare cam *(fere)* pe la amiază *(meridianum tempus).* Deşi vîntul nu a fost favorabil *(propitius),* corăbierii şi-au dat silința *(contendere)* să ajungă la acele porturi, pe care le cunoscuseră în anul trecut. Pe țărm *(litus)* nu se vedea nici un duşman, deoarece se ascunseseră *(se abdere)* în locuri mai înalte *(superior).*

Propoziția consecutivă

1. **Tantum** *potentia Hseduos antecesserant Sequani,* **ut** *magnam partem clientium ab iis ad se* **traducerent** (Atît de mult întrecuseră sequanii pe hedui în putere, încît atrăgeau de la aceia la ei mare parte din clienți). (G«s. *B.G.,* VI, 12).

Atque ita *profectus est,* ut *contionem turbulentam, quam numquam reli-quisset,* **relinqueret** (Şi aşa a plecat, încît a părăsit adunarea cea zgomotoasă, pe care niciodată n-ar fi părăsit-o). (Cțc. *Pro MU.,* 27).

Tanta *tranquillitas exstitit,* **ut** *se ex loco commovere* **non** possent (S-a produs o linişte asa de mare, încît nu se puteau mişca din loc). (Ca?s. *B.G.,* **III,** 15).

Cuius ego ingenium **ita** *laudo,* **ut non** pertimescam. . . (Atîta laud eu talentul acestuia, încît nu mă tem . . .) (Cic. *Biv. in Csecil.,* XIII, 44).

P. Clodius, cum videret **ita** *tracta esse comitia anno superiore,* **ut non** *multos menses prseturam gerere* posset, *subito reliquit annum suum.* (P. Clodius, fiindcă vedea că aşa au fost tărăgănate alegerile în anul anterior, încît nu putea exercita pretura multe luni, în chip neaşteptat a părăsit anul său). (Cic. *Pro MU.,* 24).

Propoziția consecutivă arată consecința, urmarea lucrării din propoziția regentă. Se construieşte totdeauna cu *conjunctivul.*

Ea se leagă de regentă prin :

conjuncțiile

ut = (încît), cînd este afirmativă : *ut traducerent, ut relinqueret; ut non* (= încît nu), cînd este negativă : *ut non possent, ut non pertimescam.*

Uneori negația se pare, după modul cum este aşezată, că se aplică numai unei părți a propoziției ca în : *ut* **non multos** *menses.*

Propoziția consecutivă are drept corelativ în regentă un pronume *(is, talis, tantus)* sau un adverb *(tam, tantum, sic, ita, adeo): tantum ut traducerent, ita ut relinqueret, tanta ut non possent, ita ut non pertimescam, ita ut non. . . posset.*

Prezența unuia dintre aceste cuvinte în regentă constituie o indicație sigură asupra caracterului propoziției dependente. Dar uneori lipseşte orice cuvînt corelativ în regentă, rămînînd ca sensul dependentei să rezulte din context.

Nota li
a) în epoca imperială tîrzie propoziția consecutivă legată prin *ut* se întîlneşte construită cu *indicativul:*
Adeo ut *superior fossura dextram* **petit** (Asa încît săpătura de sus merge la dreapta). (Corp. Inse. Lat. **VIII,** 27, 28).
b) Tot în epoca imperială tîrzie întîlnim propoziție consecutivă legată prin *quod,* în loc de *ut:* sic **quod non patitur** (aşa că nu sufere) = *sic ut non patiatur* (aşa încît nu sufere).
c) Uneori corelativul *tantum* a fost desprins din propoziția regentă şi a fost pus alături de *ut,* dînd un sens restrictiv :
Submissa voce agam, **tantum ut** *iudices audiant* (Voi vorbi cu vocea scăzută, numai atît cît să audă judecătorii). (Cic. *Pro Flacc,* XXVIII, 66).
Această modalitate de exprimare, care reprezintă elipsa verbului după *tantum,* a trecut în limbajul familiar, unde alături de *tantum ut* a fost folosit mai des grupul *modo ut.*
Nota 2. Propoziția consecutivă negativă este legată, în loc de *ut non,* prin *ut ne,* sau *ne,* cînd pe *ne* îl impunea prezența unui cuvînt ca *quidem (ne quidem),* sau cînd propoziția are, pe lîngă sensul consecutiv, şi un înțeles final. Dacă lipseşte corelativul în regentă, de multe ori este dubiu asupra sensului:
Milo hoc fato natus est, **ut ne** *se quidem servare potuerit quin una rempublicam vosque servaret* (Milo s-a născut cu acest destin, că nu se poate salva nici chiar pe sine, fără ca să salveze, împreună cu el, republica şi pe voi). (Gic. *Pro MU.* 30).
Auxilio vos dignos censet senatus, sed **ita** *vobiscum amicitiam institui par est,* **ne** *qua vetustior amiciția ac societas* **violetur** (Senatul socoteşte că voi sînteți demni de ajutor dar se cade ca aşa să se stabilească amiciția cu voi, încît să nu fie călcată vreo amiciție sau legătură mai veche). (T. Liv., **VII,** 31).
Reliquise Cannensis exercitus in Siciliam relegatee sunt, **ne recederent** *inde nisi finito bello* (Resturile armatei de la Gannse au fost deportate în Sicilia (aşa încît, cu obligația ca) să nu se întoarcă de acolo decît după sfîrşitul războiului). (T. Liv., **XXIII,** Periocha).
Din cauză că în ultima frază lipseşte în regentă cuvîntul corelativ, sensul dependentei este şovăielnic.
2. *Numquam* tam *male est Siculis,* quin *aliquid facete* dicant (Niciodată nu le este asa de rău Sicilienilor, încît să nu spună ceva glumeț). (Cic. *In Verr.,* IV, 43, 95'De Signis).
Propoziția consecutivă negativă se leagă şi prin conjuncția *quin,* cînd şi regenta este negativă: *numquam est. . . quin dicant.*
Quin = încît să nu.
3. *Nune dicis aliquid,* quod *ad rem pertineat* (Acum spui ceva ce are legătură cu subiectul). *Aliquid = quid tale.* (Cic. *Pro Rose. Am.,* 18).
An est *quisquam,* qui *hoc* ignoret? (Oare este cineva care să nu ştie aceasta?) (Cic. *Pro MU.,* 8). *Est qui = esttalis ut.*
Quis est qui *puniendum putet, cum videat. . .* ? (Cine este acela care socoteşte că trebuie aplicată pedeapsă, deşi vede. . . ?) *Est qui = est talis ut.* (Cic. *Pro MU.,* 9).
Ex oratoribus Atticis antiquissimi fere sunt, quorum quidem *scripta* con-stent, *Pericles atque Alcibiades.* (Pericles şi Alcibiades sînt cam cei mai vechi dintre oratorii atici, ale căror scrieri cel puțin se păstrează). (Cic. *De Orat.,* II, 22).
Tibi fortasse idoneus îuit nemo, quem imitarere (Pentru tine poate n-a fost nimeni potrivit, pe care — aşa încît — să-l imiți). *Idoneus fuit nemo = nemo talis fuit* (Cic. *In Verr.,* III, 16, 31).
Urbs opportunissima, unde, *terra marique quee belii usus poscunt,* suppe-ditentur (Oraş foarte prielnio, de unde se furnizează cele ce cer trebuințele

războiului pe uscat şi pe mare). *Unde — ex qua = ita ut ex ea.* (T. Liv XXVI, 43).

I

Propoziția consecutivă se Jeagă de regentă şi prin *pronumele relativ* sau prin adverb relativ.

De obicei propoziția regentă este aşa constituită, că are sensul pe care-] dau corelativele numite mai sus: *talis, ita...*

Pronumele relativ, cînd leagă o propoziție consecutivă, de foarte multe ori este încadrat în expresii ca : *sunt (est) qui, inveniuntur qui, reperiuntur qui, quis est qui, nemo est qui, est ubi, est unde: est quisquam qui.*

Alteori în regentă se găseşte unul dintre adjectivele: *dignus, indignus, idoneus, aptus est: nemo idoneus fuit quem.*

Nota 1. Chiar în perioada clasică îatîlnim expresia *sunt qui* urmată de modul indicativ, fiind construită propoziția legată prin *qui* ca o simplă atributivă, deşi înainte de *qui* se subînțelege un pronume nehotărît ca *nonnulli:*

Sunt quos iuvat. . . = sînt unii *(nonnulli)* cărora le face plăcere . . . (Hor. *Carm.* I,1).

Sunt autem qui putant. . . = sînt însă unii *(nonnulli)* care cred . . . (Cic. *De Inc.* I, 40, 72).

Sunt autem quse prietenii — Sînt însă unele lucruri *(non nulla)* pe care le-am trecut cu vederea. (Cic. *Ad Att. X,* 4).

Insă în fraza lui Casar: Sunt *item* quae appollantur alces (Sînt de asemenea unele animale care se numesc *alces* (Cass. *B. G.* VI, 17), propoziția *quse appelantur* nu poate fi în nici un caz consecutivă, ci numai atributivă, înlocuind un atribut adjectival «numite », căci din *sunt quee* nu urmează ca o consecință numirea *alces,* cînd puteau fi numite în oricare alt mod.

JTota 2. Cînd vrem să punem mai mult în evidență atît consecința cît şi persoana, punem *ut* în loc de *qui,deşi* regenta cuprinde expresia *is est = talis est:*

Neque enim is es, *Catilina,* ut *te pudor umquam a turpitudine* revocaverit. *Ut te = quem.* Dar *quem* nu insista asupra persoanei. (Căci nici nu eşti tu, Catilina, acela pe care ruşinea să-1 fi abătut vreodată de la neruşinare). (Cic. *In Cat.* I, 22).

JVota *3.* Dacă în regentă se află un comparativ, se pune *quam* înainte de cuvîntul de legătură al consecutivei, fie că este conjuncția *ut,* fie că este pronumele relativ.

Chabrias vivebat lautius quam ut *invidiam vulgi* posset *effugere* (Chabrias trăia prea în lux—mai în lux decît aşa —casă poată scăpa de ura norodului). (Corn. Nep. *Chab.* III).

Maior sum, guam cui possit *Fortuna nocere* (Sînt mai mare decît să mă poată vătăma norocul). (Ov. *Met.* VI, 195).

IVota 4. Uneori şi propoziția consecutivă legată prin pronume relativ poate avea sens îndoielnic — final sau consecutiv — dacă lipseşte în regentă corelativul care să-i precizeze caracterul.

Vestrane urbs electa est ad quam, *cum adirent ex Italia, crucem civis Romani* Wde-rent? (Oare oraşul vostru a fost ales (acela) în care, atunci cînd sosesc oamenii din Italia, să vadă chinul cetățeanului roman?). (Cic. *In Verr.* IV, 11, 26). *Ad quam cum adirent = ut cum ad eam adirent.*

Versiune

DE OBPHEO

Orpheus tam suaviter canebat, *ut* eum canentem etiam ferae libenter audirent atque sasvitiam exuerent. Orpheus uxorem habebat Eurydicen, quam plurimum amabat. Hasc tam imprudenter aliquando in pratis ludebat, *ut* anguem in herba latentem *non* animadverterit. Anguis momordit Eurydicen, quaa periit.

Tantus mseror affecit Orpheum, *qui* ad inferos ire constituent, ut uxorem mortuam cantu redimeret atque in lucem reduceret. Itaque ad inferos descendit ibique dulcissime cecinit. Plutonis animus ita durus non fuit, *quin* mitesceret. Pluto et Proserpina, carmine leniti, Orpheum cum uxore ad superos redire iusserunt; in itinere tamen oculos ad uxorem retro flectere vetuerunt. Iam ad superos venerant; respexit Orpheus Eurydicen. Statim est ea iterum abrepta. Frustra lacrimabat Orpheus, frustra nomen abreptse uxoris clami-tabat. Marito lacrimenti non est reddita.

Temă

HANOTBAL LA CARTAGMA

Hannibal supărase *(irritare)* sufletele celor puternici. In acel timp clasa *(ordo)* judecătorilor stăpînea *(dominări)* în Cartagina. Aceştia aveau o putere aşa de mare asupra lucrurilor şi vieţii tuturor, încît, dacă cineva supăra pe unul singur dintre ei, îi avea pe toţi potrivnici *(adversus).* Hannibal, după ce fusese numit *(facere)* pretor, a poruncit să fie chemat *(vocare)* la el cvestorul. Acesta însă nu s-a supus *(părere)* ordinului, pentru că era din partidul *(factio)* advers. Aceasta a supărat aşa de mult pe Hannibal, încît a trimis pe un curier *(viator)* să prindă *(prehendere)* pe cvestor şi să-1 aducă înaintea adunării *(contio).* Acolo Hannibal a acuzat *(accusare)* toată clasa judecătorilor că din cauza *(prse)* mîndriei *(superbia)* şi averii *(opes)* nesocotesc *(contemnere)* legile şi pe magistraţi.

Propoziţia comparativă

1. *a) Non enim corona consessus vester cinctus est,* ut **solebat** (Căci completul vostru de judecată nu este înconjurat de un cerc de auditori, cum obişnuia). (Cic. *Pro MU.* 2).

Ut *sementem* feceris, ita *metes* (După cum vei fi semănat, aşa vei secera). (Cic. *De Orat.* II, 65).

Hsec, **sicuti exposui,** ita *gesta sunt* (Acestea s-au petrecut asa, cum le-am arătat). (Cic. *Pro MU.* 30).

Mulţi fortunse inconstantiam experţi sunt, **veluti** *Dionysius Syracusis expulsus Corinthi pueros* **docuit** (Mulţi au încercat nestatornicia soartei, după cum a învăţat pe copii în Corint Dionysius alungat din Siracuza).

Quemadmodum *singuli homines morbis* **tentantur, sic** *universse quoque civitates in morbos possunt incidere* (După cum fiecare om este încercat de **boli,** tot aşa şi toate cetăţile pot să cadă în boli).

Fuga ad Alliam ut *urbem* **prodidit, ita** *exercitum servavit* (Fuga la Allia, în măsura în care a trădat oraşul, în acea măsură a salvat armata, sau : e drept că a trădat oraşul, dar a salvat armata).

Ut *nihil boni* est *in morte,* **ita** *certe nihil mali* (După cum în moarte nu este nimic bun, tot aşa desigur nu este nimic rău, sau : E drept că în moarte nu este nimic bun, dar nu este nici nimic rău).

b) Tantum *adepţi sumus,* quantnm *per cireş nostras* **licuit** (Atît am dobîndit, cit a fost îngăduit prin puterile noastre).
Quo *quisque* **est** *sollertior et ingeniosior,* **hoc** *docet iracundius et laboriosius* (Cu cît este fiecare mai iscusit şi mai inventiv, cu atît predă mai mînios şi mai trudnic). (Gic. *Pro. Rose. Corn.,* 11, 31).
Qualem inyeni, talem *reliqui* (Ce fel l-am găsit, aşa l-am lăsat).
Nemo umquam a dis immortalibus **tot** *et* **tantas** *res tacitus ausus est optare,* **quot** *et* **quantas** *di immortales ad Cn. Pompeium detulerunt* (Nimeni vreodată n-a îndrăznit să dorească în taină de la zeii nemuritori atîtea şi aşa de mari bucurii, cîte şi cît de mari au abătut zeii nemuritori asupra lui Cn. Pom-peius).
c) Longe **alia** *ratione bellum gerendum est,* **atque** *antea gestum est.* (Războiul trebuie purtat într-un chip cu totul altul de cum a fost purtat mai înainte) (Cses. *B.G.,* VII, 14).
Galii de dis eandem *fere opinionem,* **quam** *reliquse gentes* habent (Galii au despre zei cam aceeaşi credinţă, ca şi celelalte neamuri). (Ca3S. *B.G.,* VI, 17). *Multo pauciores oratores* **quam** *poetse boni reperiuntur* (Se găsesc cu mult mai puţini oratori buni decît poeţi buni) (Cic. *De Orat.,* I, 11).
Aliae *sunt legaţi partes* atque *imperatoris* (Rolul lui legatus este altul decît al comandantului).
Non idem *tu de republica sentis,* atque (quod) *ego* (Tu despre republică nu simţi acelaşi lucru ca mine).
Propoziţia comparativă arată modul lucrării, exprimate prin verbul propoziţiei regente, în comparaţie cu o altă lucrare.
1. Ea se construieşte cu modul *indicaţie,* cînd arată un fapt *real,* şi se leagă de propoziţia regentă prin ;
a) conjuncţiile : *ut, şicul (sicuti), velut, quemadmodum* = cum, după cum.
în propoziţia regentă se găseşte, de obicei, drept corelative, : unul din adverbele *ita, sic, item: ut solebat, ita... ut feceris, ita... sicuti exposui, veluti docuit, sic . . . quemadmodum tentantur.*
Uneori propoziţia comparativă cuprinde o idee care este în opoziţie cu cea din regentă. Atunci conjuncţia comparativă şi adverbul său corelativ indică acest raport: *ut prodidit. . . ita servavit; ut nihil boni. . . ita nihil mali.*
Nota 1. în propoziţiile incidente, *ut* comparativ serveşte mai mult ca să introducă o paranteză :
Tu ipse, ut arbitror, *venies* (Tu însuţi, cum cred, vei veni). (Gic. *Ad Fam.,* II, 16).
Nota 2. *Ut* comparativ introduce uneori o propoziţie eliptică de predicat:
Ceelius Antipater fuit scriptor, ut *temporibus illis, luculentus* (Cselius Antipater a fost, ca pentru vremea aceea, un scriitor strălucit).
Nota *B. Ut* se poate pune lingă o apoziţie spre a arăta măsura în care, sau motivul pentru care ideea din regentă este adevărată :
Diogenes, ut *Cynicus, asperius proiici se iussit inhumatutn* (Diogenes, ca filosof cinic, a poruncit cu cruzime să fie aruncat fără îngropăciune). (Cic. *Tuse,* I, 104).
b) prin pronumele *quantus, qualis, quot* şi prin adverbele *quotiens, quantopere, quamdiu, quo, quanto, quam,* care au drept corelative în regentă pe : *tantus, talis, tot, totiens, tantopere, tamdiu, eo, tanto, tam: qualem . . . talem, quot et quantas ... tot et tantas, quantum . . . tantum, quo . . . hoc (eo).*

c) prin *atque, ac, quam* = decît, ca ; are drept corelativ în regentă pe *alius, idem, par, similis, pariter, seque, similiter, aliter: alia ratione . . . atque antea, alix legați. . . atque impera-toris, eandem . . . quam, idem . . . atque (quod).*
în acest caz, cînd propoziția comparativă este eliptică de predicat, aproape se confundă cu complementul comparativului: *pauciores oratores quam poetse.*
2. *a) Qui aliis nocent, ut in alios liberales sint, in eadem sunt iniustitia* ut si *in suam rem aliena* **convertant** (Cei care aduc pagubă unora, ca să fie darnici față de alții, comit aceeași nedreptate, ca şi cum ar schimba cele străine în avere proprie). (Gic. *De Off.,* I, 42).
Quid ego his testibus utor, quasi *res dubia aut obscura* **sit?** (De ce mă servesc eu de aceşti martori, ca şi cum chestiunea ar fi nesigură sau neclară?). (Cic. *Divin, in Csecil.,* IV, 14).
De Dolabella quod scripsi, videas suadeo, **tanquam si** *tua res* **agatur** (Ceea ce ți-am scris despre Dolabella, te sfătuiesc să o priveşti, ca şi cum s-ar trata situația ta). (Cic. *Ad Fam.,* II, 16).
De absentibus amicis seepe solliciti sumus, **velut si** *aliquid moli eis* **accident** (Adesea sîntem neliniştiți cu privire la prietenii absenți, ca şi cum li s-a întîmplat vreo neplăcere).
Brutus, velut si *prolapsus* cecidisset, *terram osculo tetigit* (Brutus a atins pămîntul cu gura, ca şi cînd ar fi căzut prăbuşindu-se).
. . . **proinde quasi** *exitus rerum, non hominum consilia legibus* **vindicentur** (. . . ca şi cum, deci, rezultatul lucrurilor, nu planurile — tentativa — oamenilor se pedepsesc prin legi). (Cic. *Pro MU.,* 19).
b) Me quoque iuvat, **velut** *ipse in parte laboris ac periculi* **îuerim,** *ad ținem belii Punici pervenisse.* (Şi eu mă bucur că am ajuns la sfîrşitul războiului punic, ca şi cum aş fi fost si eu părtaş la trudă si la primejdie). (T. Liv. XXXI, 1).
Sic cogitandum est, **tanquam** *aliquis in pectus intimum inspicere* **possit** (Aşa trebuie să cuget, ca şi cum cineva ar putea privi în adîncul sufletului meu). (Sen. *Ep.,* 83).
2. Propoziția comparativă se construieşte cu *conjunctivul,* cînd exprimă o *ipoteză,* şi se leagă de propoziția regentă prin :
a) conjuncțiile *ut si, velut si, tanquam si, quasi, proinde quasi, proinde ac si, seque ac si, non secus ac si, perinde ac si* = ca şi cum, ca şi cînd : *ut si convertant, quasi sit, tanquam si agatur, velut si acciderit, velut si cecidisset, proinde quasi vindicentur;*
b) conjuncțiile *ut, velut, tanquam,* cu acelaşi înțeles (ca şi cum, ca şi cînd) ca *ut si, velut si, tanquam si: velut fuerim, tanquam possit.*
Propoziția comparativă, construită cu conjunctivul şi legată de regentă printr-una din conjuncțiile notate mai sus, este supusă regulilor privitoare la consecuția timpurilor.
Nota 1. Conjuncțiile *ut, sicut, tanquam, quasi* pot lega, cu sensul ipotetic, o construcție prin care se substituie o propoziție, sau o propoziție eliptică :
Galii Iseti, ut *explorata victoria, ad castra Romana pergunt* (Galii veseli se îndreaptă spre tabăra romană, ca şi fiind cîştigată victoria — ca şi cum victoria fusese cîştigată).

Ut *re confecta, omnes curam et diligentiam remittunt* (Ga fiind terminat lucrul — ca şi cum lucrul fusese terminat — toţi slăbesc grija şi stăruinţa) (Cses. *B. Civ.* II, 13).
Hannibalem in suspicionem regi adduxerunt, **tanquam** *ab istis corruptum, alia atque antea sentire* (Au făcut pe rege să aibă bănuiala că Hannibal gîndeşte altfel decît înainte, ca şi cum ar fi fost corupt de ei). (Corn. Nep. *Hann.* 2).
Quod te aiunt e domo tanquam **Palladium** *eripuisse* (Spun oamenii că pe acesta tu l-ai răpit din casă ca pe statuia protectoare a zeiţei Pallas). (Cic. *Pro MU.* 33).
Nota 2. *Quasi vero* se întrebuinţează în mod ironic, spre a respinge părerea unui adversar:
Mortem qui leviorem faciunt, somni simillimam volunt esse; **quasi vero"** *quisquam ita nonaginta annos* **velit** *vivere, ut, cum sexaginta confecerit, reliquos dormiat* (Cei care prezintă moartea mai uşoară, vor să fie foarte asemănătoare cu somnul; ca şi cum cineva aşa ar vrea să trăiască nouăzeci de ani, încît, cînd a împlinit şaizeci, pe ceilalţi să-i doarmă). (Cic. *Tuse.* I, 38, 92).
Nota 3. Uneori *quasi* este pus lîngă un adjectiv sau verb, avînd înţelesul: ca sa zic aşa, parcă :
Virtutem duram et **quasi** *ferream esse quidam volunt* (Unii pretind că virtutea este aspră, şi, ca să zic aşa, de fier).
In amiciţia tenera atque tractabilis est virtus, ut et bonis amici **quasi** *diffundatur et incommodis contrahatur* (în prietenie virtutea este suplă şi mlădioasă, încît parcă creşte în fericirea prietenului şi se strînge în nenorociri). (Cic. *De Amic.* 48).
Nota 4. Uneori, însă foarte rar, întîlnim propoziţii comparative ipotetice care-şi conduc timpul verbului nu după regula consecuţiei timpurilor, ci după normele propoziţiilor condiţionale :
Eius negotium sic velim suscipias, ut si esset *res mea* (Aş vrea să iei asupră-ţi chestiunea aceluia, ca şi cum ar fi a mea). (Cic. *Ad Fam.* II, 14).
Stultissimum **est** *in luctu capillum sibi evellere,* **quasi** *calvitio mseror* **levaretur** (Cel mai prostesc lucru este să-şi smulgă omul părul în timpul jalei, ca şi cum prin chelie se uşurează supărarea). (Cic. *Tuse.* III, 62).
Nota 5. în poezie *ceu* introduce o propoziţie comparativă ipotetică :
Hic vero ingentem pugnam, **ceu** *cetera nusquam bella* **forent,** *cernimus* (Aici însă zărim o luptă foarte mare, ca şi cînd n-ar exista nicăieri celelalte lupte). (Verg. *JUn.* II, 438).
Nota 6. Prin *potius quam, prius quam, citius quam* (= mai bine decît, mai de grabă decît) se compară două alternative dintre care una este înlăturată; se construiesc cu conjunctivul :
Depugna potius quam servias (Luptă-te mai bine decît să fii sclav). (Cic. *Ad Att.* **VII,** 7).
Potius quam se construieşte cu acelaşi mod ca în prima parte a comparaţiei, cînd se compară două afirmaţii, dintre care una este mai adevărată decît cealaltă:
Ut exsul potius tentare quam *consul* vexare *rempublicam possis* (Ca să poţi mai de grabă ca exilat să ataci statul decît să-l torturezi în calitate de consul). (Cic. *In Cat.* I, 27)
Tot aşa se construieşte, cînd prima parte este un acuzativ cu infinitiv, la viitorul infinitivului activ sau la prezentul infinitivului conjugării perifrastice pasive :
Affirmavi quidvis me **potius perpessurum quam** *ex Italia ad belum civile* **exiturum** (esse). (Am declarat că voi îndura orice mai de grabă decît să ies din Italia pentru un război civil). (Cic. *Ad Fam* II, 16).
Quodvis **potius** *periculum mihi* **adeundum quam** *e sperata dicendi gloria* **disceden-dum** (esse) *putavi.* (Am socotit că trebuie să înfrunt orice pericol mai bine decît să mă despart de gloria sperată a oratoriei). (Cic. *Brut.* XCI, 314).
Versiune
DE AMICin^E **OPPORTUNITATIBUS**
Tantas inter viros opportunitates amiciţia habet, *quantas* vix queo dicere. Quid dulcius quam habere aliquem quocum omnia audeas sic loqui *ut* tecum? Qui esset tantus fructus in prosperis rebus, nisi haberes eum, qui

illis *seque ac* tu ipse gauderet? Adversas vero res ferre difficile esset sine eo qui illas gravius etiam quam tu ferret.
Amiciția res plurimas continet; quoquo te verteris, presto est, nullo loco excluditur, nunquam intempestiva, nunquam molesta est. Itaque non aqua, non igni, *ut* aiunt, locis pluribus utimur quam amiciția. Neque ego nune de vulgari aut de mediocri amiciția, quse tamen ipsa et delectat et prodest, sed de vera et perfecta loquor, *qualis* eorum, qui pauci nominantur, *fuit.*
Cicero
*** Temă**
CĂLĂTORIA LUI CICERO Dî ASIA
In acel timp aveam *(esse)* o foarte mare slăbiciune *(infirmitas)* a corpului ; gîtul *(collum)* îmi era lung *(procerus)* şi subțire *(tenuis),* ca şi cum eram bolnav *(seger).* Am hotărît *(statuere)* că trebuie să fac o întrerupere *(inter-missio)* a zelului *(studium)* de a vorbi mai de grabă decît să întîmpin *(adire)* pericolul vieții. Aceasta a fost cauza plecării mele în Asia, după cum îmi amintesc.
Din Asia am venit la Rodos, ca să audiez pe Molon, care, după cum auzisem, era un foarte mare orator şi retor. Acesta era pe de o parte un distins *(preestans)* vorbitor *(actor)* în chestiunile importante, pe de altă parte foarte înțelept *(prudens)* în criticarea *(animadvertere)* greşelilor *(vitium)* şi în îndrumare *(docere).* El şi-a dat osteneala *(opera)* ca să ne înfrîneze *(coercere),* cînd curgeam vijelios *(redundare)* şi, ca să zic aşa, ne revărsam *(defluere)* peste maluri *(ripa).*
Aşa, după doi ani m-am întors *(se recipere)* nu numai mai exercitat *(exercitatus),* dar aproape schimbat. Căci şi efortul *(contentio)* vocii scăzuse *(recidere)* şi oratoria parcă se potolise *(defervescere).*
Propozițiile care **încep cu pronume relativ**
1. *Helveții legatos de deditione ad Csesarem mittunt.* **Qui** *cum eum in itinere convenissent. . . paruerunt* (Helveții trimit soli la Caesar pentru supunere. După ce aceştia l-au întîlnit în drum . . . s-au supus). (Cffîs. *B.G.* I, 27).
Quse *sunt omnia eius modi, ut ii, qui in custodiam nominatim dați sunt, sine ulla dubitatione a vobis damnați esse videantur* (Toate acestea sînt de aşa natură, că acei care au fost puşi nominal sub pază, par a fi fost condamnați de voi fără nici o îndoială). (Cic. *In Cat.* IV, 5).
Quibus *rebus adductus Csesar non exspectandum sibi statuit* (Ca^sar, determinat de aceste lucruri, a hotărît că nu trebuie să aştepte). (Caes. *B.G.* I, 11).
II. 1. *Item Allobroges,* **qui** *trans Rkodanum vicos possessionesque* **habe-**Itant, *fuga se ad Csesarem recipiunt* (De asemenea alobrogii, care aveau sate şi posesiuni peste Ron, se retrag în goană la Csesar). (Caes. *B.G.* I, 11).
2. ***a)*** *Caninius fuit mirifica vigilantia,* **qui** *suo toto consulatu somnum* **non viderit** (Caninius a fost de o uimitoare putere de a veghea, el care — deoarece — în tot timpul consulatului său n-a văzut somnul). (Cic. *Ad Fam.* VII, 30).

b) Quis est qui C. Fabricii, M. Curii non cum caritate aliqua benevola memoriam usurpet, **quos** *numquam* **viderit** (Cine este acela care nu-şi aminteşte cu o dragoste caldă despre C. Fabricius, M. Curius, deşi nu i-a văzut niciodată). (Cic. *De Am.,* 28).
c) Qui videret, *urbem captam diceret* (Dacă cineva ar vedea, ar zice că este un oraş cucerit). (Cic. *In Verrem,* IV, 52).
d) Helveţii legatos ad Csesarem mittunt, **qui dicerent**. . . (Helveţii trimit soli la Caesar, care — ca — să spună . . .). (Cses. *B.G.,* I, 7).
e) Innocentia est talis affectio animi, **quse noceat** *nemini* (Inocenţa este o astfel de dispoziţie a sufletului, care — încît — nu vatămă pe nimeni). (Cic. *Tuse,* NI, 16).
I. *Ca element de coordonare.* în frazele de sub nr. I găsim pronumele relativ *qui* în fruntea frazei, după punct. în fraza dinainte se vorbeşte despre trimiterea unor soli. în fraza următoare se arată ce a urmat după întîlnirea solilor cu Cajsar. Deci aici pronumele relativ nu leagă o propoziţie care ar determina un substantiv din altă propoziţie, dar din aceeaşi frază. Aici pronumele relativ este pus în fruntea frazei; iar fraza care începe cu *qui* este despărţită prin punct de cea dinaintea ei; deci, aici pronumele relativ nu face serviciul unei conjuncţii subordonatoare.
în acea frază pronumele relativ înlocuieşte un pronume demonstrativ *(ii* = aceia), şi pentru că acel pronume demonstrativ reprezintă pe *legaţi* (solii), despre care s-a vorbit în fraza anterioară, autorul a înlocuit demonstrativul prin relativ, spre a face mai strînsă legătura între ideile din cele două fraze. Deci, aici pronumele relativ face serviciul unei conjuncţii de coordonare.
Pronumele relativ este întrebuinţat în limba latină ca element de coordonare. în acest rol pronumele relativ este aşezat în fruntea frazei şi înlocuieşte un pronume demonstrativ. îl traducem ca pronume demonstrativ.
Acelaşi caz este şi cu fraza care începe cu cuvintele *Quibus rebus adductus Csesar,* precum şi cu cea care începe cu cuvintele *Quse sunt omnia eiusmodi.*
II. *Ca element de subordonare,* legînd de regentă o propoziţie subordonată.
în acest rol pronumele relativ îşi păstrează valoarea de relativ şi se traduce ca atare şi leagă următoarele feluri de subordonate :
1. *O propoziţie atributivă* şi se construieşte cu modul *indicativ: qui habebant* (care aveau).
2. *O propoziţie circumstanţială* dintre următoarele :
a) cauzală: qui non viderit (care — deoarece — nu a văzut) ;
b) concesivă: quos numquam viderit (pe care — deşi — nu i-a văzut niciodată) ;
c) condiţională: qui videret (cel care — dacă — ar vedea) ;
d) finală: qui dicerent (care — ca — să spună) ;
e) consecutivă: quse noceat nemini (care — încît — nu vatămă). Pronumele relativ, ca element de subordonare, înlocuieşte
conjuncţia propoziţiei respective, cînd acea propoziţie are în ea

un pronume demonstrativ care reprezintă acolo un substantiv din propoziția regentă. Atunci demonstrativul se poate schimba în relativ şi devine inutilă conjuncția.
Exprimarea legăturii prin pronume relativ este mai concisă şi mai rapidă, dar cea prin conjuncție este mai puternic nuanțată, mai accentuată.
Propozițiile subordonate circumstanțiale legate prin pronume relativ se construiesc cu modul *conjuncție.*
La fiecare dintre subordonatele arătate mai sus că se pot lega de regentă prin pronumele relativ, s-a precizat la capitolul respectiv din sintaxă că între alte modalități de a se lega de regentă este şi aceea prin pronume relativ şi cum se construiesc.
întrucît nici una dintre aceste propoziții nu-şi schimbă caracterul prin utilizarea pronumelui relativ ca element de legătură, ci rămîn tot atributivă, cauzală, concesivă, condițională, finală, consecutivă, noi nu facem un capitol separat « propoziții relative », căci acest titlu nu reprezintă nici un rol în frază, unde propozițiile sînt numite după rolul pe care-1 au, nu după cuvîntul prin care se leagă.

Tabloul propozițiilor circumstanțiale

Dăm mai jos un tablou schematic al propozițiilor circumstanțiale, grupate pe substituirile admise de fiecare şi pe utilizarea pronumelui relativ în loc de conjuncție.

Substituirile Pot fi subtituite prin construcții participiale : prin *participiu singur* sau prin *ablativ absolut* Substituire prin: gerunziu, gerundiv, participiu viitor activ, supin activ
Felul propozițiilor Temporale Cauzale Concesive Condiționale Finale Consecutive Comparative
Pronumele relativ
Pot înlocui conjuncția prin pronume relativ

CONSECUTIO TEMPORUM

ÎNȚELESUL TIMPURILOR

în limba latină sînt utilizate în conjugare şase timpuri: prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul, viitorul I, viitorul al II-lea.

Pentru a putea să ne dăm seama cum se încheagă la un loc diferitele acțiuni din propozițiile care constituie o frază, adică la ce timp se cade să fie pusă fiecare, e nevoie să ne lămurim mai întîi asupra înțelesului fiecăruia dintre cele şase timpuri arătate mai sus.

1. Scribo (în momentul de față eu scriu). Legis (în momentul de față tu citeşti). Cântat (în momentul de față el cîntă).

Nune ego scribo, tu legis, *Marcus* cântat (Acum — în momentul de față — eu scriu, tu citeşti, Marcu cîntă).

Primele trei propoziții exprimă acțiuni care' se petrec în momentul de față, adică în momentul cînd noi înregistrăm aceste acțiuni pe calea vorbirii sau scrierii. Pentru precizarea faptului că acele acțiuni se petrec în momentul de față nu e necesar nici un alt cuvînt, căci forma verbală singură indică acest lucru.

în fraza care le urmează, formată prin juxtapunere, avem aceleaşi trei acțiuni, cărora li s-a adăugat un element în plus, adverbul *nune,* care fixează tot momentul de față, deşi acela este indicat prin forma verbală. Cineva poate găsi necesar în vorbirea lui să adauge şi această precizare prin adverb. Verbele însă şi cînd sînt fără adverb şi cînd sînt cu adverb au aceeaşi formă pentru a exprima o acțiune care se petrece în momentul de față.

Prezentul este timpul prin care se exprimă o acțiune ce se petrece în momentul cînd vorbim sau scriem sau care este simultană cu momentul vorbirii sau scrierii.

Prezentul, reprezentînd momentul vorbirii, este continuu variabil în timp, căci şi momentul vorbirii este mereu altul. însă prezentul este singurul timp gramatical care nu depinde de nici un alt timp ; el este conceput în vorbire independent de orice alt timp.

2. *a)* Scripsi (într-un moment anterior momentului de față eu am executat acțiunea scrierii: am scris).

Ante diem tertium Kalendas Septembres litteras ad te scripsi (La 30 august ți-am scris o scrisoare).

Atît în propoziția simplă, cît şi în cea dezvoltată verbul *scripsi* exprimă aceeaşi idee, că înainte de momentul de față eu am terminat acțiunea scrierii. In propoziția simplă nu precizez timpul exact al scrierii, arătînd numai că înainte de momentul de față am făcut această operație ; în cea dezvoltată arăt şi data la care am efectuat-o.
Forma *scripsi* este la timpul perfect.
Perfectul este timpul prin care se exprimă o acțiune terminată înainte de momentul vorbirii sau scrierii.
Deci timpul gramatical perfectul este conceput numai în funcțiune de prezent, nu este un timp independent.
b) **Scribam** (într-un moment ulterior momentului de față voi executa acțiunea scrierii: voi scrie).
Postridie ad te **scribam (îți** voi scrie mîine).
Atît în propoziția simplă, cît şi în cea dezvoltată verbul *scribam* exprimă aceeaşi idee, şi anume că într-un moment următor celui de față eu voi executa acțiunea scrierii, cu deosebirea că în propoziția simplă nu se precizează acel moment, iar în cea dezvoltată se precizează prin adverbul *postridie.*
Forma *scribam* este la timpul viitorul I.
Viitorul I este timpul prin care exprimăm o acțiune ce se va efectua după momentul de față.
Deci şi timpul gramatical viitorul I este conceput în funcțiune de prezent; nu este un timp independent.
Astfel, *perfectul şi viitorul I exprimă acțiuni în funcțiune de prezent,* şi anume acțiuni ce s-au efectuat înainte de timpul prezent sau ce se vor efectua după timpul prezent. Această relativitate a lor față de prezent o exprimă forma verbală singură, dar ele pot fi şi însoțite de alte cuvinte care să precizeze şi momentul din trecut sau momentul din viitor al efectuării acțiunii respective.
3. *a) Ubi magister venit, ego* **scribebam** (Cînd a venit profesorul, eu scriam).
Verbul *scribebam* exprimă o acțiune în curs de executare într-un moment din trecut, adică în momentul venirii profesorului.
Momentul venirii profesorului este exprimat prin verbul *venit,* care este la timpul perfect.
Deci, *scribebam* exprimă o acțiune concomitentă sau simultană cu *venit.*
Forma *scribebam* este la timpul imperfect.
Imperfectul este timpul prin care exprimăm o lucrare simultană cu un anumit moment din trecut, fie că notăm în vreo formă această relativitate sau nu.
Deci, timpul gramatical imperfectul este conceput în funcțiune de perfect ; nu este un timp independent.
b) Ubi servus tuus venit, ego scripseram *litteras ad fratrem tuum.* (Cînd a sosit sclavul tău, eu scrisesem scrisoarea către fratele tău).
Verbul *scripseram* exprimă o acțiune a cărei executare a fost terminată înaintea unui moment din trecut, adică înainte de sosirea sclavului.
Momentul sosirii sclavului este exprimat prin verbul *venit,* care este la timpul perfect.
Deci, *scripseram* exprimă o acțiune anterioară celei exprimate de *venit.*

Forma *scripseram* este la timpul mai mult ca perfect.
Mai mult ca perfectul este timpul prin care exprimăm o lucrare anterioară unui anumit moment din trecut, fie că notăm în vreo formă această relativitate sau nu.
Deci, timpul gramatical mai mult ca perfectul este conceput în funcțiune de perfect; nu este un timp independent.
Astfel, perfectul devine şi el un timp principal, cînd notăm în funcțiune de el alte lucrări trecute, şi anume :
Imperfectul pentru lucrările simultane cu perfectul, şi mai mult ca perfectul pentru lucrările anterioare perfectului.
4. *Nisi oculis* **videritis** *insidias Miloni a Clodio factas (esse), non deprecabimur ut. . .* (Dacă nu veți fi văzut că lui Milo i-au fost întinse curse de către Clodius, nu vă vom cere ca. ..). (Cic. *Pro MU.,* 6.)
în această frază verbul *deprecabimur* exprimă o acțiune — o rugăminte —care urmează să se petreacă în viitor. Verbul *deprecabimur* este la viitorul I, căci exprimă o acțiune viitoare față de prezent, de momentul vorbirii.
Dar pentru ca acțiunea viitoare din *deprecabimur* să se poată petrece, este nevoie ca înaintea ei să se petreacă tot în viitor o altă acțiune, şi anume lămurirea judecătorilor că de către Clodius au fost întinse curse lui Milo, nu de către Milo lui Clodius. Această acțiune de lămurire în viitor este exprimată de *videritis.*
Deci, *videritis,* exprimă o acțiune care urmează să se execute în viitor, însă înaintea acțiunii viitoare exprimate prin *deprecabimur* (care este la viitorul I).
Forma *videritis* este la timpul viitorul al II-lea.
Viitorul al II-lea este timpul prin care exprimăm o acțiune viitoare, însă care se va face înaintea altei acțiuni tot viitoare.
Deci, timpul gramatical viitorul al II-lea este conceput în funcțiune de viitorul I; nu este un timp independent. Se mai numeşte şi *viitorul anterior.*
Astfel, viitorul I devine şi el un timp principal, cînd notăm în funcțiune de el o altă lucrare viitoare,, şi anume :
viitorul al II-lea pentru lucrările viitoare anterioare viitorului I.
Numai modul indicativ are toate cele şase timpuri de care ne-am ocupat mai sus.
Tabloul raportului timpurilor indicativului între ele
Timp independent
Prezentul: momentul vorbirii sau scrierii şi orice lucrare simultană cu momentul vorbirii.
Timpuri în funcțiune de prezent
Perfectul: lucrare anterioară față de prezent.
Viitorul I: lucrare următoare față de prezent.
Timpuri în funcțiune de perfect
Imperfectul: lucrare simultană cu un moment din trecut.
Mai mult ca perfectul: lucrare anterioară față de un moment din trecut.
Timp în funcțiune de viitorul I
Viitorul al II-lea: lucrare viitoare, dar anterioară altei lucrări tot viitoare.

Schema tabloului de mai sus [1]
Prezentul
Viitorul i
Imperfectul Mai mult ca perfectul Viitorul **II**
Observații.
Diferite alte nuanțe pe care le exprimă timpurile modului indicativ.
1. *Prezentul* mai poate exprima :
a) 0 acțiune care se repetă :
Vere îlorent *arbores* (Primăvara înfloresc arborii).
b) O acțiune care este totdeauna adevărată :
Nemo casu **îit** *bonus* (Nimeni nu devine bun din întîmplare). *Facile omnes, cum* **valemus,** *consilia mgrotis* damus (Cînd sîntem sănătoşi, toți dăm cu uşurință sfaturi celor bolnavi).
c) O acțiune care durează sau este actuală în efectele ei:
Dicit *Cicero in De Oratore* . . . (Spune Cicero în De Oratore . . .).
d) In istorisiri, pentru a da mai multă viață povestirii, prezentînd lucrările ca şi cum s-ar petrece în momentul vorbirii sau scrierii, întrebuințăm prezentul în locul perfectului.
Acest prezent se numeşte *prezent istoric.*
Csesar omnem equitatum et levis armaturee Numidas pontem **traducit** *atque ad eos* **contendit** (Csesar trece peste pod toată călărimea şi pe numizii uşor înarmați şi se îndreaptă către aceia). (Cses. *B. G.,* **II,** 10)
e) Pentru a exprima siguranța în executarea unei lucrări ce urmează să se îndeplinească după momentul vorbirii, se poate întrebuința prezentul în locul viitorului I :
Tuemini, inquit, castra . . .; ego reliquas portas **circumeo** *et castrorum prsesidia* **conîirmo** {Păziți tabăra, zise . . . Eu ocolesc — voi ocoli, voi merge pe la — celelalte porți si întăresc — voi întări — gărzile taberei). (Cses. *B. Civ.,* **III,** 94).
2. *Perfectul.* Limba latină are o singură formă de perfect, cu care poate exprima atît perfectul simplu cît şi perfectul compus din limba romînă.
Ca sensuri particulare — în afară de cel general, de a înfățişa o lucrare terminată în momentul vorbirii — perfectul mai poate exprima :
[1] Săgeata arată fiecare timp în funcțiune de care timp este.

a) o acțiune prezentă, prin verbele care au formă de perfect cu sens 1 de prezent: *memini* (îmi aduc aminte), *odi* (urăsc), *novi* (cunosc);
b) o acțiune care s-a petrecut în trecut, dar durează prin efectele ei: *didici* (am învățat şi ştiu acum), *cognovi* (am luat cunoştință de ceva şi ştiu), *consuevi* (am căpătat deprinderea şi am obiceiul), *decrevi* (am luat hotărîrea şi sînt hotărît) etc.
c) o acțiune viitoare, cînd vrem să exprimăm siguranța realizării acțiunii într-o apodosă, a cărei protasă este la viitorul al **II-lea.**
Perii, *si me adspexerit* (M-am dus pe copcă, dacă mă va fi zărit). . *Si eundem animum mox in eestimanda fortuna vestra habueritis,* vicimus. (Dacă de data aceasta veți avea — veți fi avut — acelaşi curaj în prețuirea norocului vostru, am învins).
3. *Imperfectul* exprimă şi următoarele sensuri:
a) o acțiune care se repetă sau o deprindere care exista la o anumită epocă din trecut:
Sophistse **appellabantur** *ii, qui aut ostentationis aut qusestus causa* **philo-sophabantur** (Erau numiți sofişti aceia care făceau filosofie pentru paradă — fală, amăgire — sau pentru cîştig).
Convivia numquam et serius **inibat** *et maturius* **relinquebat** (Niciodată nu mergea la ospețe prea tîrziu şi nu le părăsea prea de vreme).
Carthagine quotannis bini reges **creabantur** (La Cartagina în fiecare an se alegeau cîte doi regi).
b) Deşi o acțiune este reală şi în momentul vorbirii sau scrierii, şi putea fi exprimată prin prezent, autorul o exprimă în funcție de o lucrare trecută, înfățişată în cursul povestirii, şi o dă prin imperfect:
In fines Ambianorum pervenit. Eorum fines Nervii **attingebant** (A ajuns în ținutul ambianilor. Hotarele acestora le atingeau nervii — cu aceştia se învecinau nervii). (Caes. *B.G.* II, 15).
c) în narațiuni, pentru variație, cînd sînt mai multe imperfecte, putem întrebuința infinitivul prezent în loc de imperfectul indicativului:
Et consul alter, velut unus turbse militaris erat, Paulus etiam atque etiam **dicere** *providendum prsecavendumque esse* (Şi celălalt consul, ca şi cînd era unul dintre ostaşii de rînd, Paulus spunea într-una că trebuie să se poarte grijă şi să se ia măsuri).
Aici *dicere* este în Ioc de *dicebat.*
Acest infinitiv se numeşte *infinitiv istoric.*
d) In stilul epistolar se obişnuia să se exprime prin imperfect acțiuni prezente în momentul scrierii, dar care aveau să apară ca trecute în momentul primirii scrisorii:
Rem te bene gessisse rumor **erat. Expectabantur** *litterse tuse* (Merge vorba că te-ai purtat — ai lucrat — bine. Se aşteaptă scrisoarea ta).
4. *Mai mult ca perfectul* mai poate exprima :
a) o lucrare, care este rezultatul alteia, poate fi înfățişată că s-a realizat aşa de repede că pare îndeplinită înaintea celeilalte :
Inter cetera tristia eius anni consul alter Appius Claudius in ipso belii apparatu moritur **redierantque** *res ad Camillum* (Intre celelalte lucruri triste din acel an celălalt consul Appius Claudius moare chiar în timpul pregătirii războiului şi chestiunea « venise din nou » la Camillus).

In mintea scriitorului acea acțiune este pusă în legătură cu faptele din trecut ce avea să fie povestite şi față de care ea era anterioară.
b) Imitînd vorbirea familiară, unii scriitori folosesc mai mult ca perfectul pentru a exprima uimirea în fața unei acțiuni din trecut:
Cum potus hesterna nocte vagarer, obvia, nescio quot pueri, mihi turba minata venerat. *Sed nudi* îuerant. (Noaptea trecută, cînd rătăceam beat, îmi venise în cale amenințîndu-mă o ceată, nu ştiu cîți sclavi. Dar fuseseră goi).

ÎNTREBUINȚAREA TIMPURILOR CONJUNCTIVULUI IN PROPOZIȚII SUBORDONATE

Conjunctivul are numai patru din cele şase timpuri studiate în capitolul anterior : prezentul, imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul.
De aceea, conjunctivul nu poate exprima prin timpurile sale, potrivit cu definiția dată asupra înțelesului fiecărui timp, decît:
1. o acțiune concomitentă sau simultană cu prezentul: prezentul ;
2. **o** acțiune simultană cu o acțiune trecută : imperfectul;
3. o acțiune anterioară prezentului: perfectul;
4. o acțiune anterioară perfectului: mai mult ca perfectul. Conjunctivul nu poate exprima printr-o formă specială o acțiune viitoare,

căci el nu are forme speciale pentru viitor. Dar conjunctivul prezent cuprinde în sensul său ceva din sensul viitorului, şi anume că lucrarea se execută într-un moment ulterior vorbirii. Deci, în mod obişnuit, conjunctivul poate reda prin forma prezentului şi sensul de viitor.
Cînd însă se pune insistență pentru exprimarea prin conjunctiv a ideii de viitor, se recurge la conjunctivul conjugării perifrastice active, care, fiind format cu participiul viitor activ, exprimă în mod mai accentuat ideea de viitor.
Pentru a putea vedea cum sînt folosite timpurile conjunctivului în propoziții subordonate, trebuie să examinăm fraze, în care se găsesc propoziții subordonate construite cu conjunctivul.
Pentru că de multe ori o propoziție subordonată depinde de altă subordonată, în acest capitol vom evita cu totul termenii « principală », « secundară », «subordonată » şi vom folosi numai termenii «regentă » şi «dependentă ».

Cazul I

Magnopere te **hortor** *ut orationes meas studiose* **legas.** (Te sfătuiesc **foarte** mult să citeşti cu zel cuvîntările mele).
Impetrabis ***a*** *Cassare ut tibi abesse* **liceat** *et esse otioso* (Vei obține de la Caesar ca să-ți fie permis a absenta şi a te odihni). (Cic. *Ad Att.* IX, 2 A, 1).
Morati melius erimus, cum **didicerimus,** *quse natura* **desideret** (Vom fi cu mai bune obiceiuri, cînd vom fi învăţat ce doreşte firea). (Cic. *De Fin.* **I,** 19, 63).
Non **recordor** *unde* **ceciderim,** *sed unde* **surrexerim** (Nu-mi amintesc de unde am căzut, ci de unde m-am ridicat).
Agamemnon non **dubitat** *quin Troia brevi* **sit peritura** (Agamemnon nu se îndoieşte că Troia, va pieri in curînd). (Cic. *De Sen.* 10, 31).

în primele trei faze de mai sus, avem în regentă prezentul *(hortor),* viitorul I *(impetrabis),* viitorul al II-lea *(didicerimus),* iar în dependentă avem peste tot prezentul conjunctivului *(legas, liceat, desideret):* lucrările din dependente sînt simultane cu cele din regente sau chiar următoare, dar fără a se insista asupra ideii de viitor.
în fraza a patra avem în regentă prezentul *(recordor),* iar în cele două dependente avem perfectul conjunctivului *(ceciderim, surrexerim) :* lucrările din dependente sînt anterioare celei din regentă.
în fraza a cincea avem în regentă prezentul *(dubitat),* iar în dependentă prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active *(peritura sit):* lucrarea din dependentă este viitoare față de cea din regentă, iar autorul a căutat să noteze această idee de viitor.
Cazul al II-lea
Phaethon optavit *ut in currum patris* **tolleretur** (Phaethon a dorit să fie ridicat în carul tatălui său).
Lacedeemoniis crimini **datum** est, *quod arcem Thebanam indutiarum tempore* occupassent (Lacedemonienii au fost învinuiți pentru că ocupaseră fortăreața tebană în timpul armistițiului).
In eum locum **deductus** est, *ut numquam cx molii* emersurus esset (A fost adus într-o asemenea situație, că niciodată nu se va putea ridica deasupra necazului).
în prima frază avem în regentă timpul perfect *(optavit);* în dependentă avem imperfectul conjunctivului *(tolleretur):* lucrarea este simultană cu cea din regentă.
în fraza a doua avem în regentă perfectul *(datum est);* în dependentă avem mai mult ca perfectul conjunctivului *(occupassent = occupavissent) :* lucrarea este anterioară celei din regentă.
în fraza a treia avem în regentă perfectul *(deductus est) ;* în dependentă avem imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice active *(emersurus esset):* lucrarea este viitoare sau posterioră față de cea din regentă, iar autorul a căutat să noteze această idee de viitor.
Cum vedem, timpul verbului dintr-o propoziție dependentă construită cu conjunctivul atîrnă de timpul verbului din regentă şi de raportul în care lucrarea din dependentă se găseşte față de cea din regentă. Aceste raporturi pot fi de simultaneitate, de anterioritate sau de posterioritate.
Acordul timpului din propoziția dependentă după timpul verbului din regentă se numeşte conseeutio temporum.
Acest acord se face în modul următor :
I. Dacă în regentă avem *prezentul, viitorul I* sau *viitorul al II-lea,* în dependentă punem :
a) *prezentul conjunctivului,* cînd avem o lucrare *simultană* cu cea din regentă ;
b) *perfectul conjunctivului,* cînd avem o lucrare *anterioară* celei din regentă ;
c) *prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active,* cînd avem o lucrare viitoare sau *posterioară* față de cea din regentă.

II. Dacă în regentă avem un timp trecut *(imperfectul, perfectul, mai mult ca perfectul),* în dependentă punem :
a) *imperfectul conjunctivului,* cînd avem o lucrare *simultană* cu cea din regentă ;
b) *mai mult ca perfectul conjunctivului,* cînd avem o lucrare *anterioară* celei din regentă ;
c) *imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice,* cînd avem o lucrare viitoare sau *posterioară* față de cea din regentă.
Dacă facem comparație între modul cum sînt întrebuințate aici cele patru timpuri ale conjunctivului şi definițiile date înțelesului acestor timpuri, constatăm că prin regula consecuției timpurilor nu se face altceva decît că se aplică în mod strict definiția înțelesului fiecărui timp.
Dăm mai jos un *tablou rezumativ al consecuției timpurilor*[1].
Cazul **I-întîi** Regentă Dependentă
Prezent Viitorul I Viitorul II
Prezentul conjunctivului — pentru lucrare simultană Perfectul conjunctivului — pentru lucrare anterioară
Prezentul conjunctivului conjugării perifrastice active •— pentru lucrare viitoare.
Cazul al II-lea Regentă Dependentă
Imperfectul J Imperfectul conjunctivului — pentru lucrare simultană
Perfectul l Mai mult ca perfectul conjunctivului — pentru lucrare anterioară.
Mai mult ca 1 Imperfectul conjunctivului conjugării perifrastice active — pentru perfectul lucrare viitoare.
Observații. x
Cazuri speciale în aplicarea consecuției timpurilor: 1. *Prezentul istoric*
a) *Gallos* hortatur *ut arma* capiant (îndeamnă pe gali să ia armele). (Cîes. *B.G.,* VII, 4).
Persuadet *Castico Sequano ut regnum in civitate sua* **occuparet** (Convinge pe Casticus secvanul să ocupe domnia în cetatea sa). (Cses. *B.G.,* I, 3).
b) *Servis suiş ut ianuam* clauderent, imperat. (Dă ordin sclavilor săi, să închidă uşa). (Cic. *De praet. urb.* 66).
Dacă în propoziția regentă avem un prezent istoric, adică un prezent cu sens de perfect, în aplicarea regulilor consecuției timpurilor se prezintă două cazuri:
a) Cînd prezentul istoric este aşezat înaintea propoziției dependente *(hortatur, persuadet),* consecutio temporum se poate face şi după formă — cu prezentul — şi atunci întrebuințăm în dependentă timpuri din seria I *(capiant,* prezentul conjunctivului), şi după sens — cu perfectul — şi atunci întrebuințăm în dependentă timpuri din seria a Ii-a *(occuparet,* imperfectul conjunctivului).
Timpurile din regentă se înțeleg de la oricare dintre modurile personale.

b) Cînd prezentul istoric este aşezat în urma propoziţiei dependente *(imperat),* consecutio temporum se face numa după sens — cu perfectul — şi întrebuinţăm în dependentă numai timpuri din seria a **Ii-a** *(clauderent,* imperfectul conjunctivului).

2. *Propoziţia consecutivă*

a). *Ita* **nati sumus** *ut inter nos* **sit** *societas qusedam* (Aşa ne-am născut, că există o legătură oarecare între noi). (Cic. *De Amic.* 19).

b) Epaminondas paupertatem adeo facile **perpessus est,** *ut de republica nihil preeter gloriam* **ceperit** (Epaminondas a suferit atît de uşor sărăcia, că pentru serviciile aduse statului n-a primit nimic decît gloria). (Corn. Nep. *Ep.S).*

Adeo **excellebat** *Aristides abstinentia, ut unus post hominum memoriam cognomine iustus* **sit appellatus** (Atît de mult se distingea Aristides în stăpî-nirea de sine, încît el singur după amintirea oamenilor a fost numit cu supranumele de cel drept). (Corn. Nep. *Arist.* 1).

în propoziţia consecutivă, a cărei regentă are un timp trecut, uneori se raportă timpul la momentul scriitorului:

a) Se pune prezentul conjunctivului pentru o lucrare care este adevărată — deci simultană — şi în momentul scrierii *(sit).*

b) Se pune perfectul conjunctivului pentru a arăta că o lucrare — pe deplin simultană cu cea din regentă — s-a săvîrşit în trecut pentru scriitor (adică înainte de momentul scrierii).

3. *Mod nepersonal.*

a) QuaBrere **debetis** *uter utri insidios* **îecerit** (Trebuie să cercetaţi care cui a întins curse). (Cic. *Pro MU.* 23).

Cato **mirări** *se* **aiebat,** *quod non* **rideret** *haruspex, haruspicem cum vidisset* (Cato zicea că se miră că nu rîde haruspicele, cînd a văzut un haruspice).

Miserunt *Delphos* **consultum,** *quid* **îacerent** *de rebus suiş* (Au trimis la Delfi să întrebe ce să facă cu chestiunile lor). (Corn. Nep. *Them.* II).

Diogenes **interroganti** *cuidam, qua ratione inimicum optime ulcisci* **posset;** *si te ipsum,* **inquit,** *honestum virum prsestiteris* (Unuia care întreba în **ce** mod ar putea să se răzbune în cel mai bun mod pe un duşman, Diogenes i-a spus : dacă te vei arăta om cinstit).

b) *Id eius rei causa antiquitus* **institutum** (esse) *videtur, ne quis ex plebe contra potentiorem auxilii* egeret (Se pare că în acest scop s-a statornicit acest lucru din vechime, ca nimeni din norod să nu fie lipsit de ajutor contra unuia mai puternic). (C*s. *B. G.* VI, 11).

Dacă o propoziţie subordonată, construită cu conjunctivul, depinde de un mod nepersonal — infinitiv, participiu, supin — *(quserere, mirări, consultum, interroganti),* consecutio temporum se face :

a) în regulă generală cu verbul propoziţiei regente, de care depinde acel mod nepersoanal: *debetis — fecerit, aiebat — rideret, miserunt — face-rent, inquit — posset;*

b) cînd însă depinde de un infinitiv perfect *(institutum esse),* conse-cuţia se poate face cu timpul infinitivului: *institutum esse — egeret.*

4. *Cazuri particulare*

a) *Sed* **qusero** *a te cur C. Cornelium non* **deîenderem**? (Dar te întreb de ce — trebuie — să nu-1 apăr pe C. Cornelius?). (Cic. ***In*** *Vat.* 5).

"Video *causas esse permultas, quse istum* impellerent (Văd că sînt foarte multe motive, care ar putea să-l împingă — determine). (Cic. *Pro R. Am.* 92).
Deşi în regentă avem timp din seria I *(quaero, video)* întîlnim uneori în dependentă timp din seria a H-a, cînd autorul vrea să scoată în relief un sens particular al dependentei, cum ar fi cel deliberativ sau dubitativ *(defenderem)* sau cel potențial *(impellerent).*
b) *Nemo fere vestrum est, quin, quemadmodum* capta; sint *a M. Marcello Syracusse, ssepe* audierit (Aproape nimeni dintre voi nu este, care să nu fi auzit — si să nu ştie — cum a fost cucerită Siracuza de M. Marcellus). (Cic. *In Verr.* IV, *De Sign.* 52).
Etiamne venistis *ut hic me* iuguletis *aut* condemnetis ? (Oare chiar ați venit — si sînteti aici — ca să mă sugrumați şi să mă condamnați?). (Cic. *Pro Ros. Am.* 32).
Audistis, *iudices, Clodi quantum* interîuerit *occidi Milonem* (Ați auzit — şi acum ştiți — judecători, cît de mult a interesat pe Clodius ca Milo să fie omorît). (Cic. *Pro MU.* 33).
Deşi în regentă avem timp din seria a Ii-a, un perfect, în dependentă întîlnim uneori timp din seria I, prezent sau perfect, cînd perfectul din regentă exprimă o lucrare petrecută în trecut, dar care prin efectele ei durează şi în momentul vorbirii: *audierint — captse sint; venistis — iuguletis; venistis — condemnetis; audistis — interfuerit.*
Versiune
DE BELLI ADVEBSUS VENETOS APPABATU
I
His rebus gestis, cum omnibus de causis Csesar pacatam Galliam *existi-maret,* atque ita inita hieme in Illyricum *profectus esset,* quod eos quoque nationes adire et regiones cognoscere volebat, subitum bellum in Gallia coortum est. Quibus de rebus Csasar ab Crasso certior factus, quod ipse aberat longius, naves interim longas aedificari in flumine Ligere *(Loire),* quod influit in Oceanum, remiges (vîslaşi) ex provincia institui, nautas gubernatoresque comparări iubeț. His rebus celeriter administratis, ipse, cum primum per anni tempus potuit, ad exercitum contendit. Veneti reli-quseque civitates, cognito Caesaris adventu, simul quod, quantum facinus *admisissent,* intellegebant, legatos, quod nomen ad omnes nationes sanctum inviolatumque *fuisset,* retentos ab se et in vincula coniectos, bellum parare instituunt.
II
Itaque Csesar T. Labienum legatum in Treveros, qui proximi flumini Rheno sunt, cum equitatu mittit. Huic mandat, Remos reliquosque Belgas *adeat* atque in officio *contineat,* Germanosque qui auxilio a Gallis arcessiti dicebantur, si per vim navibus flumen transire conentur, *prohibeat.* P. Crassum, cum cohortibus legionariis duodecim et magno numero equitatus, in Aqui-taniam proficisci iubeț, ne ex his nationibus auxilia in Galliam *mittantur*

ac tant« nationes *coniungantur.* Q. Titurium Sabinum legatum cum legio-nibus tribus in Unellos, Coriosolitas Lexoviosque mittit, qui eam manum distinendam *curet.* D. Brutum adulescentem classi Gallicisque navibus praeficit et, cum primum possit, in Venetos proficisci iubeț. Ipse eo pedes-tribus copiis contendit.

Cwsar

%

Temă

DESPBE GERMAM

Germanii, la venirea *(adventus)* lui Csesar în Galia, nu se ocupau *(studere)* cu agricultura şi nu aveau posesiuni *(possessio)* proprii, ci în fiecare an *(quotannis)* magistrații distribuiau familiilor *(gens)* cît ogor şi în ce loc li se părea *(videri).* în anul următor îi obligau *(cogere)* să treacă *(trans-ire)* în alt loc. Ei spuneau că fac aceasta ca să nu schimbe *(commutare)* oamenii preocuparea *(studium)* de a purta război cu agricultura, să nu dorească *(studere)* hotare întinse *(latus),* să nu se nască *(oriri)* dorința *(cupiditas)* de bani şi ca fiecare să vadă că în avere *(opes)* el este egal *(sequari)* cu cei mai puternici *(potens).*

Cînd o cetate poartă *(inferre)* război, ei aleg magistrați care să conducă *(praeesse)* războiul şi să aibă putere *(potestas)* de viață şi de moarte *(nex)* peste toți. A fost înainte un timp cînd galii întreceau *(superare)* pe germani în bărbăție *(virtus)* şi purtau război în țara acelora, şi din cauza *(propter)* mulțimii oamenilor şi din cauza lipsei *(inopia)* ogorului trimiteau *(mittere)* colonii dincolo de Rin.

Q6Z

•« aiBiu ap BSB aţBţnaiS o ap uanţ utv pţz ad BZBSB ţa BO paao (joţ aoţundiuţ ţţrauBui BZUBO uţp nreS ţ^oţ naţuad ţţnţaadsţp ap aţsa BJ^SBOU Bauiţo -im ţrejauaS ţniSai ui ţpxuţuţ) ţoira ap BSB ţanyeţs o ap ţuaureo BUIBOS no reui 'a^joj ao no UBS ţuţţui ao no» : («o puţq -ajţuţ) SIBUI ap BSB auţşuţsBiu o ţ^uBţsţp a.reui ap BSB o Bţ Boţpu as Bopuţţj 'aţuiA. -no no meţunijuţ au îs pţz ad ap meapţa ţţţui reui (nonţienţY) 'uanţ un aţsaţnaţsuoo as OJBUI B^meţsţp Bţ BO ţnzBA ne puQ

•« ţuaiapijuoo ajBOonioo *asas* ojnui ui unwnţ suauo yţuBţ (jsa mţduiaţuoo *VJISOU sviwajq* uinaons umjodaoo auţpnţ -UISBUI 93jd sţrţBţ) snqiurao anbuinaaţd ureu) asinţţţs aanvţuBţ sauţuioq uiţţaas -aead 'snquiA. snqţnb ţue snqureui ureusnq -ţnb » : anţaaanjţsuţ oyveds oţUBţ qie oţyeu -ţqoBui Bţueţ ponb 'snqţooA aaBţţdaaoui *dnbye* oinui xa aaopuuţ uinuiud (ţonţBnyv) 'ţunaapiA. înţiţsuoo nioojd uiuanţ ţqft

« iaaBui ap BSB a^BţnaaS o ap uanţ un pţz ad ţVezasB IOA BO i^apaao (aoţ joruiidtuţ ţţuiugui BZUBO uţp ţţreă *x\o%* naţuad ţţn^ajdsţp ap aţsa B,aţsBOu Bauiţoţui ţşreaauaS ţpaSaj uj ţţonjţuţ) 'BOIUI ap BSB lunŢe^s o ap ţuaureo Bureas no yeui 'a^aoj ao no nes ţuţţui ao no» : (puţq -ajţuj) aaBiu ap BSB aţaşuţsBui o Biueţsţp ajieui ap BSB o Bţ Boţpu as Bopuţţj 'atutA.no no nBţunajuţ au ţs pţz ad ap meapţa ţyţuţ rem (ţţonţBnţy) 'uanţ un aţsamjţsuoo as ajiara ig^ueţsţp Bţ igo ţnzţA UB pujo

« *^Sfi'l'ptluOO* 9JBOOUIO0 *SOA* OIUUI
ui uiuanţ suauo yvuBţ *(isa* mţduiaţuoo
VJJSOU svnuauq uinaons uinaodaoo auţpuţ
-UISBIU eead sţţreţ) snqrauio anbuinaaţd
ureu) ae.uvreţs asţnţuBţ sauţuioq uiţţjasaîid
'snquţA snqţnb ţnB snqţuBUi uneusnqţnb »
: jnţaaanjţsui oţţBds oţuBţ qe oţţBuţqoBui
BţuBţ ponb 'snqţooA aiBţţdaJouţ anbţi
ojnui xa aaapuui uinuiud (ţonţBUţy
'ţunaapţA ţnţţţsuoo ţnoojd uiţaanţ iqft

vabiiao oixvao

Yioaa ouvao

XXX -dB$_0$ 'II «qri

'orţiPO °«^{aff} *"a*

— IBS330

•(inpiz suite ţj ţs ţnoaqjaq BO aţuţBuţ 'ţBpî

ap ni38 — qjaA un ap igpuţdap ies aţ-tipupiej 'BAmo aoţaqjOA «aiaonpoadavi

•« pipiz suţţiB ţj ies paoaqaaq «o aţureui 'ţBpajd ŢJ Ţ4^{9A} ?^{A} ?^{OB}P *^^{3}V* as aţis^unuoad ţsoj *ws* aaiea ut leuuoj uţ BAIUO otoţaqJOA Baaaonpoida\j

abiiao oiiTtto

Caesar — *De Bello Gallico,*
Ubi vero turrim moveri et adpropin-quare moenibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cae-sarem de pace miserunt, qui ad hune modum locuti dixerunt: «non *existi-mamus vos* sine ope divina bellum gerere, qui tanta? altitudinis machinationes tanta celeritate promovere *possitis; nos nostra*-que omnia *vestrte* potestati *permittimus.* Unum *petimus* ac *deprecamur:* si forte pro *tua* clementia ac mansuetudine, quam *nos* ab aliis *audimus, statueris nos* esse conservandos, ne *nos* armis *despolies. Nobis omnes* fere *jinitimi sunt inimici* ac *nostrm* virtuți *incident;* a quibus *nos* defendere, traditis armis, non *possumus. Nobis prtestat,* si in eum casum *deducemur,* quamvis fortunam a *vobis* pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos domin'ari *consuevimus r>*.
Cînd însă au văzut că turnul se mişcă şi se apropie de ziduri, uimiți de această înfățișare nouă şi neobişnuită, au trimis soli la Cassar pentru pace, care, vorbind cam în acest mod, au spus: «noi nu credem că voi purtați război fără ajutor divin, voi care puteți pune în mişcare cu o iuțeală aşa de mare maşinării de o aşa de mare înălțime. Ne încredințăm puterii voastre pe noi şi toate ale noastre. Cerem şi ne rugăm un singur lucru : dacă cumva potrivit blîndeții şi bunătății tale, despre care noi auzim de la alții, vei fi hotărît ca noi să fim păstrați, să nu ne despoi de arme. Aproape toți vecinii ne sînt duşmani şi pizmuiesc bărbăția noastră; de care noi nu ne putem apăra, dacă vom fi predat armele. Noi preferăm, dacă am fi duşi în această situație, să suferim orice soartă din partea voastră, decît să fim omorîți în chinuri de către aceia, între care am obişnuit să fim stăpîni ».
Cassar — *De Bello Gallico,*
Ad haec Caesar respondit: « *Ego* magis consuetudine *mea,* quam merito *vestro* civitatem *conservabo*^ si, priusquam murum aries *attigerit, vos dedideritis:* sed dedi-tionis *nulla est condicio* nisi armis traditis. *Ego* id, quod in Nerviis *feci, faciam,* finitimisque *imperabo* ne quam dediticiis *nostris* iniuriam *inferant* ».
Liber II, Cap. XXXI
Ubi vero turrim moveri et adpropin-quare mcenibus viderunt, nova atque inusitata specie commoti, legatos ad Cee-sarem de pace miserunt, qui ad hune modum locuti : « non *existirnare Romanos* sine ope divina bellum gerere, qui tantae altitudinis machinationes tanta celeritate promovere *possent*», *se suaque* omnia *eorum* potestati *permittere* dixerunt. « Unum *petere* ac *deprecari:* si forte pro *sua* clementia ac mansuetudine, quam *ipsi* ab aliis *audirent, statuisset Atuatucos* esse conservandos, ne *se* armis *despoliaret. Sibi omnes* fere *finitimos esse inimicos* ac *suse* virtuți *invidere;* a quibus *se* defendere, traditis armis, non *possent. Sibi prwstare,* si in eum casum *deducerentur,* quamvis fortunam a *populo Romano* pati, quam ab his per cruciatum interfici, inter quos dominări *consuessent* ».
Cînd însă au văzut că turnul se mişcă şi se apropie de ziduri, uimiți de această înfățișare nouă şi neobişnuită, au trimis soli la Caesar pentru pace, care, vorbind cam în acest mod : «că ei nu cred că Romanii poartă război fără ajutor divin, ei care pot să pună în mişcare cu o iuțeală aşa de mare maşinării de o aşa de mare înălțime », au spus că ei se încredințează pe ei şi toate ale lor puterii acelora. «Că cer şi se roagă un singur lucru: dacă cumva potrivit cu blîndețea şi bunătatea sa, despre care ei auzeau de la alții, ar fi hotărît ca Atuatucii să fie păstrați, să nu-i despoaie de arme. Că aproape toți vecinii le sînt duşmani şi pizmuiesc bărbăția lor ; de care ei nu se pot apăra, dacă vor fi predate armele. Că ei preferă, dacă ar fi duşi în această situație, să sufere orice soartă din partea poporului roman, decît să fie omorîți în chinuri de către aceia între care au obişnuit să fie stăpîni *t.*
Liber, II, Cap. XXXII
Ad hax Caesar respondit: «.Se magis consuetudine *sua,* quam merito *eorum* civitatem *conservaturum,* si, priusquam murum aries *attigisset, se dedidissent:* sed deditionis *nullam esse condicionem* nisi armis traditis. «Se id, quod in Nerviis *fecisset, facturum,* finitimisque *impera-turum* ne quam dediticiis *populi Romani* iniuriam *inferrent* ».

TRECEREA **DIN ORATIO RECTA IN ORATIO OBLIQUA**

întrebuințarea modurilor

a) Toate propozițiile principale declarative sau expozitive, care au indicativul în oratio recta, în oratio obliqua devin completive infinitivale, adică se exprimă prin acuzativ cu infinitiv,- depinzînd de verbul *declarandi* sau *sentiendi* pus în fruntea întregii vorbiri indirecte :

(Nos) non exislimamus = (se) non existimare
(Nos) permittimus = (se) permittere
(Nos) petimus = (se) petere
(Nos) deprecamur = (se) deprecari
omnes finitimi sunt inimici = omnes finitimos esse inimicos
(omnes) finitimi incident — (omnes) finitimos invidere
prsestat pati = prsestare pati
nulla est condicio = nullam esse condicionem
Ego faciam = se facturum (esse)
(ego) imperabo = (se) imperaturum (esse)

Propoziția principală din perioada ipotetică, adică apodosa perioadei ipotetice, trece de asemenea în acuzativ cu infinitiv : *Si vos dedideritis, (ego) civitatem conservabo = Si se dedidissent, se civitatem conservaturum (esse).*

b) Propozițiile principale care au conjunctiv sau imperativ în oratio recta, în oratio obliqua sînt la conjunctiv :

ne nos despolies (conjunctivus prohibitivus) = *ne se despoliaret.*

Nota 1. Cu toate acestea se poate întîlni un coniunctivus potentialis din oratio recta +recut în oratio obliqua în acuzativ cu infinitiv :

Hoc sine ulla dubitatione **confirmaverim** *eloquentiam esse rem unam omnium diffi-cillimam,* (Pot afirma acest lucru fără vreo ezitare, că elocința este lucrul cel mai greu dintre te^te) (Gic. *Brut.,* 6).

\^

în oratio obliqua poate căpăta forma:

Cicero profitetur hoc sine ulla dubitatione se confirmare *eloquentiam esse rem unam omnium difficillimam* (Cicero declară că el afirmă acest lucru fără nici o ezitare că elocința este lucrul cel mai greu dintre toate).

Nota 2. Ideea prohibitivă se trece în oratio obliqua prin *ne* şi conjunctivul (vezi mai sus : *ne despoliaret).*

c) Propozițiile principale interogative din oratio recta (interogativele directe) în oratio obliqua devin interogative subordonate (interogative indirecte) şi deci se construiesc cu conjunctivul :

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muro vos conlocare confiditis? = Quibusnam manibus aut viribus tanti oneris turrim in muro şese conlocare confiderent.

In întrebările oratorice uneori autorii întrebuințează infinitivul în oratio obliqua, cînd subiectul este de persoana I sau a IlI-a, iar verbul este la indicativ în oratio recta, ele reprezentînd numai nişte afirmații sau negații deghizate :

Num recentium iniuriarum memoriam deponere **possum?** (Oare pot uita ofensele proaspete?) = *Num recentium iniuriarum memoriam deponere (se)* **posse?** (Csesar mai spune — că poate el oare să uite ofensele proaspete?). Această întrebare echivalează cu negația : *recentium iniuriarum memoriam deponere non possum,* care în oratio obliqua trece în forma: *recentium iniuriarum memoriam* se *deponere non* **posse..** (Cses. *B.G.,* I, 14).

d) Propoziţiile principale interogative cu nuanţă exclamativă şi care în vorbirea directă au avut indicativul, în vorbirea indirectă au acuzativ cu infinitiv :
Quas quantasque res C. Canuleius aggressus est! (Ce şi cît de mari lucruri a întreprins C. Canuleius !) = *Reminiscerentur quas quantasque res C. Canu-leium aggressum esse !* (Să-si reamintească ce şi cît de mari lucruri a întreprins C. Canuleius !) (T. Liv., IV, 2).
Quam mulţi milites apud Cannas perierunt! (Cît de mulţi ostaşi au pierit la Cannas !) = *Cogitate quam multos milites apud Cannas periisse* (Gîndi-ţi-vă cît de mulţi ostaşi au pierit la Cannse!).
e) Propoziţiile subordonate, atît cele care au indicativul, cît şi cele care au conjunctivul în oratio recta, în oratio obliqua toate au conjunctivul, urmînd regulile consecuţiei timpurilor :
quam nos audimus (atributivă) = *quam ipsi audirent;*
a quibus nos defendere non possumus (atributivă) = *a quibus se defen-dere non possent;*
inter quos domînări consuevimus (atributivă) = *inter quos domînări con-suessent;*
(id) quod feci (atributivă) = *(id) quod fecisset;*
qui tantse altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possitis (cauzală legată prin pronume relativ) = *qui tantse altitudinis machinationes tanta celeritate promovere possent;*
ne quam dediticiis nostris iniuriam inferant (completivă conjunctivală) *ne quam dediticiis populi Romani iniuriam inferrent.*
Timpul viitor din oratio recta se redă în oratio obliqua astfel: viitorul I trece la conjunctiv prezent sau imperfect, iar viitorul al II-lea trece la conjunctiv perfect sau mai mult ca perfect, după regulile consecuţiei timpurilor :
Si in eum casum deducemur = si in eum casum deducerentur;
si forte pro tua clementia ac mansuetudine statueris === si forte pro sua clementia ac mansuetudine statuisset.
si vos dedideritis = si se dedidissent
priusquam murum aries attigerit = priusquam murum aries attigisset.
f) întîlnim uneori în oratio obliqua o completivă infinitivală precedată de pronume relativ. Acolo pronumele relativ reprezintă un element de coordonare din oratio recta, care înlocuia un pronume demonstrativ, iar propoziţia respectivă era o propoziţie independentă :
Unumquemque nostrum censent Stoici mundi esse partem; ex **quo** *illud natura consequi, ut communem utilitatem nostrse anteponamus* (Stoicii cred că fiecare dintre noi este o parte a universului; că din aceasta *(ex eo)* urmează în mod natural acel lucru, (şi anume) ca să punem interesul general mai presus de interesul nostru).
g) Părţile care sînt intercalate în oratio obliqua, dar nu aparţin autorului vorbirii indirecte, ci scriitorului, reprezentînd reflecţii ale lui, constituie paranteze care nu sînt supuse regulilor ce se aplică în oratio obliqua :
nam plerumque omnibus Gallis prse magnitudine corporum suorum brevitas nostra *contemptui* est.
Aceasta este o reflecţie pe care o face scriitorul cu privire la aprecierea defavorabilă a atuatucilor despre statura romanilor : *homines tantulse staturse.* De aceea propoziţia principală *brevitas nostra est* nu trece în completivă infinitivală.

întrebuințarea pronumelor personale

a) Pronumele personal de persoana I din oratio recta în oratio obliqua se exprimă prin formele pronumelui reflexiv — care în acest caz capătă valoare de pronume personal de persoana a III-a — chiar dacă în oratio recta nu fusese exprimat, sau prin pronumele demonstrativ *ipse:*

nos *permittimus* = **se** *permittere;*
quam **nos** *audimus* = *quam* ipsi *audirent;*
nobis *omnes fere finitimi sunt inimici* = **sibi** *omnes fere finitimos esse inimicos;*
nobis *prsestat* = **sibi** *prssstare;*
ego *consereabo* = **se conservaturum** esse;
ego *imperabo* = **se** *imperaturum esse.*

Acest serviciu îl îndeplineşte pronumele reflexiv şi cînd se raportă la subiectul regentei, nu numai la persoana care vorbeşte.

Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muro **vos conlocare conîiditis?** = *Quibusnam manibus aut quibus viribus tanti oneris turrim in muros* **se conlocare conîiderent.**

b) Pronumele personal de persoana a Ii-a din oratio recta în oratio obliqua se exprimă prin *iile,* cînd vrea să accentueze, şi prin *is,* cînd **nu** vrea să accentueze :

nos nostraque omnia vestrm potestati permittimus = se suaque omnia **eorum** *potestati permittere; quam merito vestro = quam merito* **eorum.**

c) Pronumele posesiv *suus,* ca şi pronumele reflexiv se poate raporta şi la pesoana ale cărei cuvinte sînt reproduse în oratio obliqua, şi la subiectul propoziției regente sau al propoziției respective :

Ego magis consuetudine **mea** = *Se. magis consuetudine* **sua.**
nos **nostragwe** *omnia vestrse potestati permittimus = se* suagwe *omnia eorum potestati permittere.*
si forte pro **tua** *clementia ac mansuetudine statueris = **si** forte pro* **sua** *clementia ac manusuetudine statuisset.*
ac **nostrae** *virtuți invident = ac* suae *virtuți invidere.*

d) Pentru a evita confuziile, în locul pronumelor personale şi posesive din oratio recta, se pun numele proprii în oratio obliqua :

non existimamus **vos** *sine ope divina bellum gerere = nori existimare* **Romanos** *sine ope divina bellum gerere.*
si forte statueris **nos** *esse conservandos = si forte statuisset* **Atuatucos** *esse conservandos.*
Nobis praestat quamvis fortunam a vobis *pati = sibi prsestare quamvis fortunam a* **populo Romano** *pati.*
ne quam dediticiis **nostris** *iniuriam inferant = ne quam dediticiis* **populi Romani** *iniuriam inferrent.*

e) Adverbele care arată apropiere în timp şi spațiu din oratio recta trec în adverbe de depărtare în oratio obliqua :

nune — turn, mox — paulo post, cras — postero die, hodie — Mo die, hinc — inde, hic — Mic (ibi), adhuc — ad Mud tempus, adhuc — etiam turn:
adhuc vivimus (încă trăim) = *etiam turn se vivere* (că ei trăiau încă atunci).
Adhuc vicimus (pînă acum am biruit) = *ad Mud tempus se vicisse* (că pînă în acel timp ei au biruit).

Hic manendum est (aici trebuie să rămînem) = *illic manendum esse* (că ! acolo trebuie să rămînă).
Hinc aufugere non potestis (De aici nu puteți scăpa) = *inde illos non posse aufugere* (că de acolo nu pot scăpa aceia).

Vorbirea indirectă în înțeles larg

Sub titlul «Vorbirea indirectă în înțeles larg » intră orice propoziție care nu depinde de un *verbum declarandi* sau de un *verbum sentiendi,* prin care se anunță vorbirea cuiva transmisă de scriitor în formă de oratio obliqua, dar care, din context, se vede că nu aparține scriitorului, ci altei persoane.
La propozițiile atributive — care se construiesc cu indicativul — la propozițiile cauzale legate cu *quod, quia, quoniam* — care de asemenea se construiesc cu indicativul — s-a menționat faptul că atunci, cînd nu exprimă ideile scriitorului, ci ale unei alte persoane, se construiesc cu conjunctivul, adică se găsesc în vorbire indirectă în înțeles larg :
Non postulaturi sumus ut, **quia** *mors P. Clodii salus vestra* **fuerit,** *idcirco eam virtuți Milonis potius quam populi Romani felicitați adsignetis.* (Nu vom cere ca, deoarece moartea lui P. Clodius a fost mîntuirea voastră, din această cauză să o atribuiți vredniciei lui Milo mai de grabă decît norocului — fericirii — poporului roman). (Cic. *Pro MU.* 6).
Aici cauzala *quia mors P. Clodii salus vestra fuerit* este înfățișată nu ca un element de argumentare al lui Cicero, ci ca un punct de vedere al judecătorilor înșiși.
An est quisquam, qui hoc ignoret, **cum** *de homine occiso* **quaeratur,** *aut negări solere omnino esse factum, aut recte et iure factum esse defendi?* (Oare este cineva care să nu ştie că atunci, cînd se face o cercetare cu privire la un om ucis, se obişnuieşte ca sau să se tăgăduiască cu totul că s-a făcut, sau să se susțină că s-a făcut pe drept şi legal?). (Cic. *Pro MU.* 8).
Aici temporala iterativă *cum de homine occiso quaeratur* face parte din gîndirea pe care ar trebui să o aibă acela care este subiectul lui *ignoret,* fiind încadrată chiar în grupul de idei exprimat prin completivele lui *ignoret.*
Id mihi duabus de causis instituisse videntur, **quod** *neque in vulgum disciplinam efferri* **velint,** *neque eos qui discunt litteris confisos minus memorise studere* (îmi par că au stabilit aceasta din două motive, fiindcă nu vor nici ca învățătura să fie scoasă în norod şi nici ca aceia care învață, bizuindu-se pe litere — scrise — să se preocupe mai puțin de memorie), ■ (Cffis. *B.G.,* VI., 14).
Aici cauzala *quod velint* reprezintă gîndul celor care au statornicit datina de a nu se fixa în scris învățătura Druizilor.
Paetus omnes libros, **quos** *frater suus* **reliquisset,** *mihi donavit* (Paetus mi-a dăruit toate cărțile pe care — după spusa lui — i le lăsase fratele său : pe care i le-ar fi lăsat fratele său). (Cic. *Ad Attic,* II, 1).
Aici atributiva *quos frater suus reliquisset* nu reprezintă ideea celui care referă că P*tus i-a dăruit cărți, ci chiar pe a lui Paetus, care a adus această precizare cu privire la proveniența cărților; altfel se punea indicativul.
Obviam fit ei Clodius expeditus, in equo, sine uxore. . . cum hic insidiator, **qui** *iter illud ad csedem faciendam* apparasset, *cum uxore veheretur in rseda* (Ii iese în cale Clodius echipat uşor, călare, fără soție. . . în timp ce acest

întinzător de curse, care pregătise această călătorie pentru a săvîrşi un omor, mergea în trăsură cu soția. ..). (Cic. *Pro MU.* 28).

Aici atributiva *qui iter illud ad csedem faciendam apparasset* nu reprezintă părerea vorbitorului — Cicero — care pomeneşte acest fapt în mod ironic, ci învinuirea pe care prietenii lui Clodius o aduceau lui Milo, că intenționat a fost atunci pe drumul pe care se găsea şi Clodius, ca să-1 poată ataca. *Toate propozițiile citate mai sus* că fac parte — şi tocmai *pentru că fac parte — din vorbirea indirectă în înțeles larg, sînt construite cu conjunctivul;* dacă ar fi reprezentat gîndul scriitorului respectiv, ar fi fost construite cu indicativul.

DE TRECUT DIN STIL INDIRECT IN STIL DIRECT

Vercingetorix suos ad concilium convocat. Docet longe alia ratione esse bellum gerendum atque antea gestum sit: « Omnibus modis huic rei studen-dum, ut pabulatione et commeatu Romani prohibeantur. Id esse facile, quod equitatu ipsi abundent et quod anni tempore subleventur. Pabulum secări non posse ; necessario dispersos hostes ex sedificiis petere : hos omnes cotidie ab equitibus deleri posse. Prseterea salutis causa rei familiaris commoda neglegenda ; vicos atque sedificia incendi oportere hoc spatio ab via quoque-versus, quo pabulandi causa adire posse videantur. Harum ipsis rerum copiam suppetere, quod, quorum in finibus bellum geratur, eorum opibus subleventur ; Romanos aut inopiam non laturos aut magno cum periculo longius ab castris processuros : neque interesse ipsosne interficiant impedimentisque exuant, quibus amissis bellum geri non possit ». (Caes. *B.G., VII,* 14).

DE TRECUT DIN STIL DIRECT IN STIL INDIRECT

Tum ita Tullus infit: « Romani, si unquam ante alias ullo in bello fuit, quod primum dis immortalibus gratias ageretis, deinde vestra? ipsorum virtuți, hesternum id proelium fuit. Dimicatum est enim non magis cum hostibus quam, quse dimicatio maior atque periculosior est, cum proditione ac perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opinio teneat, iniussu meo Albani subiere ad montes, nec imperium illud meum, sed consilium et imperii simulatio fuit, ut nec vobis, ignorantibus deseri vos, averteretur a certamine animus, et hostibus, circumveniri se ab tergo ratis, terror ac fuga iniiceretur. Nec ea culpa, quam arguo, omnium Albanorum est; ducem secuti sunt, ut et vos, si quo ego inde agmen declinare voluissem, fecissetis. Mettius iile est ductor itineris huius, Mettius idem huius machinator belii, Mettius fcederis Romani Albanique ruptor. Audeat deinde talia alius, nisi in hune insigne iam documentum mortalibus dedero ». (T. Liv. I, 28).

-,,..... asbf«!«BWŞ

nes 'eilBnrfarI g/ d îeznoe mirf rT ~. neo ?îSB9OB m,, •.*'

»»*» mp aSsx?^ ^*w *■£?* SSSL;3r9p

J 9JB0 aia»mAno 9?eo5 r?rn aJBo B9Poe" BDlt G0FP«.r

mi*o*0,,dJr/;^*>

""«^T»,^

Senatus hsec intellegit (Senatul înțelege acestea) (Cic. *In Cat.,* I, 2,).
Germani multum ab hac consuetudine differunt (Germanii se deosebesc mult de acest obicei). (Caes. *B.G.,* VI, 21).
într-o propoziție expozitivă sau declarativă ordinea normală între părțile principale este : se așază întîi subiectul şi apoi predicatul : *Consul videt. Hic tamen vivit.*
Cînd subiectul şi predicatul sînt însoțite de părți secundare, toate părțile secundare care însoțesc pe subiect formează, împreună cu el, grupa subiectului: toate părțile secundare care însoțesc pe predicat formează, împreună cu el, grupa predicatului.
Intr-o propoziție expozitivă sau declarativă dezvoltată, ordinea normală este : *se așază la început grupa subiectului şi apoi grupa predicatului,* verbul fiind așezat la sfirşit : *Senatus hsec intellegit. Germani multum ab hac consuetudine differunt.*
Dar merită a fi studiată ordinea obişnuită între elementele componente ale fiecărei grupe.
A. în **grupa subiectului** atributul, atît cel substantivai cit şi cel adjectival, se poate așeza în urma substantivului pe care îl determină, dar se poate așeza şi înaintea lui : *studium* **rei militaris** (preocuparea de exercițiile militare) (Cses. ***B.G.,*** **VI,** 21), **mortis** *periculum* (pericolul morții) ; *vita* **omnis** (viața întreagă) (Cses. *B.G.,* VI, 21), *fines* **proprii** (hotare proprii), **omnis** *Gallia* (Galia întreagă), **omnes** *acerbitates* (toate cruzimile) (Cic. *In Cat.,* **IV, 1), maior** *pars* (partea mai mare) (T. Liv. **XXI,** 4,) *salus* **mea** (salvarea mea) (Cic. ***In*** *Cat.,* **IV,** 1), **meum** *periculum* (pericolul meu) (Cic. *In Cat.,* **IV, 1), mei labores** (ostenelele mele) ; *legați* **Allobrogum** (solii Alobrogilor) (Cic. *In Cat.,* III, 6).
Numeralele cardinale şi ordinale, pronumele demonstrative şi nehotă-rîte se așază, în general, înaintea substantivului : **tres** *legiones* (trei legiuni), **duo milia** *peditum* (două mii de pedestraşi), **octavo** *mense* (în luna a opta) ; **eorum** *victus* (hrana acelora) (Cses. *B.G.,* VI, 22), *ab* **hac** *consuetudine* (de această obişnuință) (Caes. ***B.G.,*** **VI,** 21), **nulla** *dies sine Unea* (nici o zi fără **o** linie — fără activitate), *ego sum* **iile** *consul* (eu sînt acel consul) (Cic. *In Cat.,* IV, 2).
Iile cu caracter emfatic se așază în urmă : *Cato* **iile** *sapiens.* Socrates **iile.**
Quisque se așază în urma pronumelui reflexiv, în urma lui *suus,* în urma superlativului şi în urma numeralului ordinal: *minime* **sibi quisque** *notus est* (fiecare se cunoaşte foarte puțin pe sine), **optimus quisque** (toți cei mai de seamă), **quartus quisque** (fiecare al patrulea = din patru în patru = **din** patru unul).
Dacă un substantiv are un atribut adjectival şi un atribut substantival, de obicei atributul adjectival se așază înaintea substantivului şi cel substantival în urmă : *hsec sedes honoris* (acest scaun de cinste — al magistraturii) (Cic. *In Cat.,* IV, 2), *hsec condicio consulatus* (această situație a consulatului) (Cic. *In Cat.,* IV, 1), *summum auxilium omnium gentium* (supremul ajutor al tuturor neamurilor) (Cic. *In Cat.,* IV, 2), *singularis pozna nefarii sceleris* (o pedeapsă unică a unei crime nelegiuite) (Cic. *In. Cat.,* IV, 7), *hanc pulcher-rimam patriam omnium nostrum* (această patrie foarte frumoasă a noastră a tuturor). (Cic. *In Cat.,* IV, 2).
Dar putem întîlni şi atributul substantival pus înaintea substantivului şi cel adjectival în urmă : *agri modum certum (habet)* (O măsură — întindere —

anumită de ogor) (Cses. *B.G.,* VI, 22) ; sau atributul substantival pus între 1 cel adjectival şi între substantivul determinat: *parvis renonum tegimentis utuntur* (întrebuinţează îmbrăcăminte scurtă de reni) (Cses. *B.G.,* VI, 21), *magna corporis pars* (o mare parte a corpului) (Cass. *B.G.,* VI, 21).
Dacă un substantiv are două atribute substantivale, unul fiind genitiv \ subiectiv şi celălalt genitiv obiectiv, genitivul subiectiv se aşază înaintea substantivului şi cel obiectiv în urmă : *Pro veteribus* **Helvetiorum** *iniuriis* **populi i?omani** (pentru vechile ofense ale helvetiilor aduse poporului roman) (Cass. *B.G.,* I, 30).
Dacă un substantiv are două atribute adjectivale, se poate aşeza unul înaintea substantivului — în special cel exprimat prin pronume, dacă există — şi celălalt în urmă : *in* **hoc** *scelere tam* **immani** *ac* **nefario** (în această crimă aşa de grozavă şi nelegiuită) (Cic. *In Cat.,* IV, 13).
Dacă un adjectiv determină mai multe substantive se poate aşeza sau înaintea sau în urma lor, acordîndu-se cu cel mai apropiat : **mea** *virtus atque diligentia* (bărbăţia şi sîrguinţa mea) (Cic. *In Cat.,* IV, 5), *non dubitat P. Lentulum* aeternis *tenebris vinculisque mandare* (nu ezită să încredinţeze pe P. Lentulus întunericului şi lanţurilor perpetui) (Cic. *In Cat.,* **IV,** 10); **singulari quadam** *humanitate et misericordia moveor* (sînt mişcat de un deosebit sentiment de omenie şi de compătimire) ; *integritate, virtute, constantia* **singulari** (de o integritate, de un curaj şi de o statornicie excepţională).
Dacă un substantiv determină mai multe substantive, de asemenea se aşază lîngă primul sau lîngă ultimul: *de* **deorum immortalium** *vi ac potestate* (despre forţa şi autoritatea zeilor nemuritori) ; *amplitudo* **cornuum** *et figura et species multum a nostrorum boum cornibus differt* (mărimea şi forma şi înfăţişarea coarnelor se deosebeşte mult de coarnele boilor noştri) (Cses. *B.G., Vi,* 28).
Dacă substantivul în afară de adjective sau de atribute în genitiv are şi altfel de determinări, unele chiar foarte dezvoltate, ale sale sau ale determinantului, acelea se pot aşeza între adjectiv şi substantiv : *vestra* **erga me** *voluntas* (bunăvoinţa voastră faţă de mine) (Cic. *In Cat.* IV, 1), *perpetua* **in rem publicam** *voluntas* (permanenta dragoste faţă de stat), *aliqua* **in vita** *formido* (o oarecare teamă în viaţă) (Cic. *In Cat.* IV, 8), *propter multa prseclara,* **in** rem **publicam merita** (pentru multele merite foarte strălucite faţă de stat), *partem finitimi agri* **per vim** *occupatam* (o parte din ogorul vecin, ocupată prin forţă) (Caes. *B.G.,* VI, 12); *eorum hominum,* **qui aliquo sunt** numero **atque honore,** *genera sunt duo* (sînt două clase de acei oameni care sînt într-o oarecare consideraţie şi cinste) (Cses. *B.G.,* VI, 13).
Apoziţia se pune de obicei după substantivul pe care-1 determină, mai ales cînd are şi ea o determinare : *Dionysius* **tyrannus** (tiranul Dionysius) ; *Claudius* **imperator** (împăratul Claudius) ; *Alexander, Macedonum* **rex** (Alexandru, regele Macedonenilor). Uneori însă, din interesul nuanţării, se pune apoziţia înainte: *Sapientissimus* **rex** *Philippus Aristotelem filio doctorem accivit* (Regele foarte înţelept Filip a chemat pe Aristoteles ca profesor pentru fiul său) (Cic. *Brut.,* **III,** 35). Aici autorul a vrut să scoată în relief înţelepciunea regelui, care 1-a făcut să încredinţeze educaţia fiului său celui mai mare filosof al epocii, şi de aceea a pus la începutul propoziţiei cuvintele care înfăţişează această însuşire a regelui.
Sînt însă şi expresii care sînt cristalizate într-o anumită formă, ce **se** respectă în general, şi la care nu se obişnuieşte schimbarea ordinei: *civis*

Romanus, populus Romanus, forum lulium, ius civile, ees alienum, res famili-aris, res militaris, dii immortales, pater familias, pontifex maximus, via Appia, via sacra, urbs Roma etc.
B. **în grupa predicatului** se obişnuieşte ca verbul să se aşeze la sfîrşit; complementele se aşază înaintea verbului în ordinea următoare : *a)* complementul circumstanţial ; *b)* complementul indirect; *c)* complementul direct:
Pater hodie magno cum gaudio filio suo librum donavit (Tatăl a dăruit astăzi fiului său o carte cu multă bucurie).
Complementele verbului pot fi exprimate şi prin propoziţii întregi sau prin substituiri şi sînt aşezate, în general, în ordinea de mai sus :
. *Vitis, ut se erigat, claviculis suiş quasi manibus, quidquid est nacta, complectitur* (Viţa, ca să se ridice, îmbrăţişează — apucă — prin cîrceii săi ca şi cu mîinile, tot ce a întîlnit). Aici *ut se erigat* este propoziţe circumstanţială finală, *claviculis suiş* este complement circumstanţial instrumental, *quasi manibus* este complement circumstanţial de mod, *quidquid est nacta* înlocuieşte pe *id quod est nacta,* în care *id* este complementul direct al lui *complectitur,* iar *quod est nacta* este atributivă la *id.*
Numele predicativ se aşază de obicei înaintea verbului auxiliar, dar se poate aşeza şi în urma lui:
Non denique hsec sedes honoris mihi unquam vacua *mortit periculo fuit* (în sfîrşit acest scaun de cinste n-a fost niciodată pentru mine scutit de pericolul morţii). (Cic. *In Cat.,* IV, 2).
Vos non solum de vestro ac reipublicse, verum etiam de meo periculo estis **solliciti** (Voi sînteţi îngrijoraţi nu numai de pericolul vostru şi de al republicii, dar chiar de al meu). (Cic. *In Cat.,* II, 1).
în definiţii însă auxiliarul se aşază imediat după subiect:
Amiciţia **est** *voluntatum, studiorum, sententiarum summa consensio* (Prietenia este acordul desăvîrşit în acte, sentimente, gînduri). (Cic. *De Amic,* 15).
Rhetorice est *recte dicendi scientia* (Retorica este ştiinţa bunei vorbiri). (Quint., V, 10, 54).
Dar ordinea aşezării complementelor, arătată mai sus, nu este totdeauna respectată, căci scriitorul aduce uneori lîngă verb complementul care este mai important, mai strîns legat de acţiunea verbului:
. *Ceesar, armis omnibus ex oppido traditis, in deditionem Suessiones accepit, exercitumque in* **Bellovacos** *ducit* (Csesar, fiind predate toate armele din oraş, a primit pe suesioni în supunere şi duce armata la belovaci). (Ca?s. *B.G.,* II, 13).
Adverbul, în general, se aşază înaintea cuvîntului al cărui înţeles îl lămureşte :
Qui diutissime *impuberes permanserunt, maximam inter suos ferunt laudem* (Cei care au rămas flăcăi — feciori — foarte multă vreme, se bucură de foarte mare laudă între ai lor). (Cses. *B.G.,* VI, 21).
Video duas **adhuc** *esse sententios* (Văd că pînă acum sînt două păreri — propuneri). (Cic. *In. Cat.,* IV, 7).
Unele adverbe se aşază în urma cuvîntului pe care îl lămuresc, şi în deosebi *certe, fere, psene, post:*
Magistratus ac principes in annos singulos gentibus quantum visum est agri attribuunt atque anno **post** *alio transire cogunt* (Magistraţii şi fruntaşii repartizează pe fiecare an familiilor cît pămînt au găsit cu cale şi cu un an în urmă — după un an — îi obligă să treacă în alt loc). (Cses. *B.G.,* VI, 22).

Ac iuit antea tempus, cum Germanos Galii virtute superarent (Şi a fost înainte un timp, cînd galii întreceau pe germani în bărbăție). (Caes. *B.G.,* VI, 24).
Quidem se aşază totdeauna în urma cuvîntului al cărui sens îl întăreşte:
Nuper quidem, *ut scitis, me ad regiam peene confecit* (De curînd chiar, după cum ştiți, pe mine aproape că m-a prăpădit lîngă sediul marelui pontifice). (Cic. *Pro. Mii,* 37).
Prepoziția se aşază înaintea cuvîntului al cărui caz îl conduce: inter *se* (între ei) ; ab *Aquitanis dividit* (desparte de acvitani) (Cses. *B.G.,* I, 1); ad *effeminandos animos* (la moleşirea sufletelor) (Cses. *B.G,.* I, 1).
Prepoziția *cum,* cînd este împreună cu un pronume personal, cu pronumele reflexiv şi cu pronumele relativ *qui,* se aşază în urma pronumelui, făcînd corp comun cu el: mecum, tecum, secum, nobiscum, vobiscum, quocum, quibuscum.
Şi prepozițiile *tenus* şi *versus* se aşază în urmă, dar nu se unesc cu cuvîntul dinaintea lor : *Ostia tenus* (pînă la Ostia), cu ablativul; *aurium* tenus (pînă la urechi), cu genitivul; *navigare Italiam* versus (a naviga spre Italia).
Cînd substantivul înaintea căruia este aşezată prepoziția are determinări, se poate ca prepoziția — mai ales cea monosilabică, şi dacă determinarea este un singur adjectiv — să se aşeze între determinant şi determinat : *sepulta* in *patria* (în patria înmormîntată), *hac* in *urbe* (în acest oraş), *magna* ex *parte* (în mare parte), *quanto* cum *periculo* (Caes. *B.G.,* I, 17) (cu ce mare pericol), *multis* de *causis* (din multe motive).
în mod obişnuit însă determinările se aşază între prepoziție şi substantiv : *ad* huius criminis *defensionem* (pentru apărarea de această învinuire) (Cic. *Pro MU.,* 6); *in* tanti sceleris *immanitate* (în grozăvia unei crime aşa de mari) (Cic. *In Cat.,* IV, 11); *in* patriae civiumque *pernicie* (în primejdia patriei şi a cetățenilor); *in* acerbissimorum hostinm *numero* (în numărul duşmanilor celor mai cruzi). (Cic. *In Cat,* IV, 15).
Conjuncțiile coordonatoare se aşază la începutul propoziției pe care o leagă de cea dinainte, fie că acea propoziție se găseşte în corpul frazei, fie că este la începutul frazei, făcîndu-se astfel legătura cu ideea anterioară. Cîteva dintre aceste conjuncții nu se aşază la început, ci după unul sau două cuvinte şi anume : *autem, vero, enim. Quoque* se aşază totdeauna imediat după cuvîntul pe care, legîndu-1 de cele dinainte, îl şi accentuează. *Tamen* se aşază de preferință la început, în timp ce *igitur* mai rar este aşezat la început; *ergo* rareori este aşezat după primul cuvînt, de obicei este la începutul propoziției.
Enclitica *-que* şi enclitica *-ve* se aşază totdeauna după cuvîntul pe care-1 leagă, făcînd corp cu el.
Conjuncțiile subordonatoare se aşază la începutul propoziției pe care o leagă de regentă. Uneori însă se întîmplă ca, în afară de conjuncție, propoziția subordonată să fie legată şi printr-un pronume relativ cu sens de pronume demonstrativ. în acest caz pronumele relativ trece în primul rînd, iar conjuncția îl urmează : Quse cum *ita sint, perge quo ccepisti* (Cînd acestea sînt astfel, continuă — mergi — încotro ai început). (Cic. *In Cat.,* I, 10).
Pronumele relative şi toate cuvintele interogative (pronume, adverbe, particule) se aşază la începutul propoziției. Particula interogativă enclitică *-ne* se aşază totdeauna după primul cuvînt din propoziție, făcînd corp cu el.
în limba latină, vocativul nu se aşază niciodată la începutul propoziției, ci după unul sau mai multe cuvinte :

Est igitur hsec, iudices, *non scripta, sed nata lex* (Există deci, judecători, această lege nu scrisă, ci înnăscută). (Cic. *Pro MU.,* 10).
Quare, patres conscripti, *consulite vobis, prospicite patrim* (De aceea, senatori, preocupați-vă de voi, purtați grija patriei). (Cic. *In Cat.,* IV, 3).
Verbul *inquam* nu se aşază înaintea vorbirii cuiva, ci după unul sau mai multe cuvinte :
Est vero, inquam, *notum quidem signum, imago aci tui* (Este însă' pecetia, zic eu, bine cunoscută, chipul strămoşului tău). (Cic. *In Cat.,* **III,** 10).
Refer, **inquis,** *ad senatum* (Raportează senatului, spui tu) (Cic. *In Cat.,* I, 20).
Mihi ***vero,*** **inquit** *Cotta, videtur* (Mie însă, zise Cotta, îmi pare . . .). (Cic. *De Nat. Deor.,* I, 17).
II. Ordinea inversă
Ordinea normală a cuvintelor în exprimarea gîndirii este cea pe care o dictează cugetarea rece, logica minții noastre. Dar chiar în studierea ordinei normale am văzut că ea primeşte acest nume pe baza principiului general că grupa subiectului este aşezată la începutul propoziției, iar grupa predicatului la sfîrşit. In amănunt însă în fiecare grupă se pot petrece o serie de modificări, aşezîndu-se, spre pildă, atributul adjectival, ca şi cel substantival sau înaintea sau în urma determinatului, şi chiar cel substantival între atributul adjectival şi determinat, putîndu-se aşeza complementele şi în altă ordine decît cea normală. Prin toate aceste modificări în corpul aceleeaşi grupe se crează o posibilitate mai largă de nuanțare.
Dar propozițiile cu ordine normală nu sînt cele mai numeroase în exprimarea gîndirii, căci scriitorii n-au fost ținuți numai la exprimarea logică, ci de foarte multe ori sufletul scriitorului sau al oratorului a fost dominat de sentiment, care 1-a făcut să răstoarne ordinea părților propoziției şi să pună la început grupa predicatului sau cel puțin o parte din grupa predicatului.
Astfel, în loc să zică *Vestra erga me voluntas est mihi iucunda,* sau *iucunda mihi est* (Bunăvoința voastră față de mine îmi este plăcută), a zis *Est mihi iucunda vestra erga me voluntas* (Cic. *In Cat.,* IV, 1).
In prima formă, care era ordinea normală cu grupa subiectului la început, se punea accentul pe grupa subiectului, adică pe bunăvoința manifestată de senatori față de situația cu care avea de luptat Cicero. în a doua formă se scoate în relief plăcerea mare pe care o produsese în sufletul vorbitorului atitudinea acelora. Prin această exprimare, care cuprinde în ea şi un fel de recunoştință, cei cărora se adresează sînt mai încîntați auzind rezultatul frumos al gestului lor.
Tot aşa în fraza *Amiciția enim est nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio* (Căci amiciția nu este nimic altceva decît acordul în toate lucrurile divine şi omeneşti împreunat cu bunăvoință şi dragoste) avem o definiție rece, ştiințifică a amiciției. în forma însă, în care o prezintă Cicero : *Est enim amiciția nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum cum benevolentia et caritate consensio,* (Cic. *De Amic,* 20) în care face o foarte mică schimbare, dar pune verbul la început, atrage mult mai mult atenția şi trezeşte mult mai mult interes pentru aceeaşi definiție, accentuîndu-se cuvintele *est* şi *nihil aliud:* Căci nimic altceva nu este amiciția decît acordul. . ., ceea ce nu este numai
20»

O' definiție a amiciției, ci precizarea unui anumit punct de vedere în înțelesul dat amiciției.
Această ordine cu aşezarea grupei predicatului la începutul propoziției ■şi care reprezintă o răsturnare a ordinei normale, se numeşte **ordine inversă,** in organizarea căreia intră, cum am văzut, latura sentimentală, latura afectivă a sufletului scriitorului sau oratorului; de aceea o putem numi şi *ordinea afectivă.*
Ceea ce se urmăreşte în aşezarea părților propoziției pentru exprimarea unei gindiri; este scoaterea în relief a părților mai importante.
Sînt multe mijloacele pe care scriitorul sau vorbitorul le foloseşte pentru atingerea, acestui scop. Citǎm cîteva:
a) *Aşezarea la începutul propoziției* a părții pe care vrem s-o scoatem în relief.
în această privință am avut mai sus propoziția *Est mihi iucunda vestra erga me voluntas,* precum şi propoziția *Est enim amiciția nihil aliud nisi omnium divinarum humanarumque rerum consensio,* a căror capacitate de nuanțare particulară s-a lămurit la locul său.
Citǎm şi propoziția, care, prezentată în ordinea normală, ar avea forma: *vis victa est vi* sau *vis vi victa est* (forța a fost învinsă prin forță), în care euvîntul accentuat este *vis,* a cărui soartă se lămureşte pentru împrejurarea de care e vorba, şi anume că a fost învinsă, adăugîndu-se şi mijlocul prin care a fost biruită : prin forță.
Cicero însă, într-un loc, unde a avut intenția să scoată în relief mijlocul prin care a fost biruită forța sau violența, a răsturnat ordinea normală şi a zis : *vi victa vis* (prin forță a fost învinsă forța) (Cic. *Pro MU.,* 30). Vom vedea mai departe că, în acelaşi discurs, vrînd să reliefeze o altă nuanță prin aceleaşi cuvinte, oratorul a folosit altă aşezare a lor. în forma *vi victa vis* se vede bine intenția lui Cicero de a pune accentul pe « prin forță » :
b) *Despărțirea elementelor,* care formează grup sintactic, prin altele, care formează alt grup sintactic. Aceasta constituie figura stilistică numită *hyperbaton.*
Astfel, în loc de : *Ego magnum furorem in republica versari et nova qusedam mala misceri et concitari iam pridem videbam* (Eu încă de mult vedeam că în treburile publice există o mare tulburare şi că se f rămîntă şi se ațință unele nenorociri noi), scriitorul a preferat forma: *Ego* magnum *in republica versari* **furorem** *et* **nova qusedam** *misceri et concitari* **mala** *iam pridem videbam* (Cic. *In Cat.,* IV, 6).
Prin despărțirea atributului adjectival *magnum* de determinatul său *furorem,* cu care face un grup sintactic — subiectul completivei infinitivale — şi introducerea între ele a predicatului completivei infinitivale *(versari)* şi a complementului circumstanțial de loc al său *(in republica),* se dă mai mare valoare părților despărțite, accentul căzînd pe *magnum* şi pe *furorem,* în timp ce *in re publica versari* rămîn cu accent secundar. Acelaşi lucru este şi cu atributele adjectivale *nova qusedam* despărțite de determinatul lor *mala* — subiectul a două completive infinitivale — prin cele două predicate ale completivelor infinitivale ; această despărțire contribuie ca accentul să cadă asupra elementelor despărțite, care în acest cbip sînt scoase în relief.
în acelaşi mod sînt scoase în relief părțile despărțite făcînd să cadă accentul pe ele, în frazele: *Ineuntis eetatis inscitia* **senum** *regenda* **prudentia** *est* (Neştiința vîrstei începătoare trebuie călăuzită de cumințenia bătrînilor).

Non est ssepius in uno homine **summa salus** *periclitanda* **reipublicse (Nu** trebuie prea des primejduită viața statului prin fapta unui singur om). (Cicj *In Cat.,* I, 11).
Paulus **tantum** *in dsrarium* **pecuniae** *invexit, ut unius imperatoris prseda* **linem** *attulit* **tributorum** (Paulus a transportat atîți bani în tezaurul public„ încît prin prada unui singur comandant a pus capăt impozitelor). (Cic, *De Off.,* II, 22, 76).
Ante **Lselii** *setatem et* **Scipionis** (înainte de timpul lui La?lius si al lui Scipio). (Cic. *Tuse.,* IV, 3).
Quse populari gloria decorări in Lucullo debuerunt, ea fere sunt et **Grsecis** *litteris celebrata et* **Latinis** (Cele ce a trebuit să fie împodobite cu gloria populară la Lucullus, cam acelea sînt preamărite şi în literatura greacă şi în cea latină). (Cic. *Acad.,* II, 2).
c) *Aşezarea la sflrşit, chiar după cerb, a părții pe care autorul vrea să o scoată în relief.*
In propoziția : *De his* **eandem** *fere, quam reliquse gentes, habent* **opinionem** (Despre aceştia au cam aceeaşi părere —- credință — pe care o au şi celelalte neamuri), Ceesar vrea să noteze credința *(opinionem)* pe care galii o aveau despre anumiți zei şi tocmai pe acest cuvînt, după ce-1 indicase prin atributul său *eandem* încă de la începutul propoziției, îl aşază chiar în urma verbului. Citind propoziția însă, observăm că accentul, care se anunțase ridicat pe *eandem fere* îşi găseşte corespondență tocmai la sfîrşit pe *habent opinionem,* în timp ce peste cuvintele aşezate între ele se trece cu o accentuare slabă. (Ca;s. *B.G.,* VI, 17).
Sau : *Quocumque mentes vestrse inclinant atque* **sententiaB (în** orice parte înclină cugetele şi hotărîrile voastre) (Cic. *In Cat.,* IV, 6), în care *sententise,* care este legat prin *atque* de *mentes vestree,* este aşezat la sfîrşit, după verb.
De asemenea în propoziția *qui* **summam** *inter eos habent* **auctoritatem** (Care au o foarte mare autoritate între aceia) (Ca?s. *B.G.,* VI, 13), cuvîntul *auctoritatem* este cel important al propoziției şi Caesar **a** găsit cu cale să-1 scoată în relief, aşezîndu-1 la sfîrşitul propoziției, chiar după verb, deşi fusese anunțat încă de la începutul propoziției prin atributul său adjectival *summam.*
Tot aşa în propoziția : *Est igitur* **hsec,** *iudices, non scripta, sed nata* **lex** (Există aşadar, judecători, această lege nu scrisă, ci înnăscută) (Cic. *Pro Mii.,* 10).'
d) *Notarea antitezelor.* Aceasta se face prin aşezarea cuvintelor, care stau în opoziție, unul la începutul propoziției şi altul la sfîrşit, căci, după cum am văzut, acestea sînt cele două poziții care dau relief părților propoziției:
A malis *mors abducit, non* ***a*** **bonis** (De suferințe ne desparte moartea, nu de bucurii) (Cic. *Tuse,* I, 34).
Aici opoziția este între « rău » şi « bine *»,* între « suferință » şi « bucurie ». Autorul a găsit cu cale să o reliefeze punînd pe unul dintre aceşti termeni la începutul, şi pe celălalt la sfîrşitul propoziției.
Milvo *est quoddam bellum quasi naturale cum* **corvo** (între **uliu şi corb** este un război aproape natural) (Cic. *De Nat. Deorum,* II, 125).
Şi aici termenii în opoziție sînt *milvus* şi *corvus,* iar **autorul a** găsit nimerit să scoată în relief această antiteză, punînd pe *milvus* **la** început şi pe *corvus* la sfîrşit.
Antiteza se mai poate nota şi prin aşezarea celor doi **termeni unul** lîngă altul sau în cît mai mare apropiere.

Aşa Cicero scoate în relief rivalitatea dintre Clodius şi Milo, care s-a rezolvat prin omorîrea lui Clodius, pe care îl prezintă ca atacator, folosind cuvîntul *vis* la două cazuri deosebite, aşezate unul lîngă altul:
Si tempus est ullum iure hominis necandi, certe illud est non modo iustum, verum etiam necessarium, cum vi vis *illata defenditur* (Dacă este vreo împrejurare care să îndreptăţească omorîrea unui om, desigur aceea este nu numai îndreptăţită, dar chiar necesară, cînd violenţa — forţa — întrebuinţată în contra cuiva este înlăturată prin violenţă) (Cic. *Pro MU.,* 9).
Aici accentul puternic al propoziţiei cade asupra lui *vi,* urmat, după o scurtă pauză, de un alt accent puternic asupra lui *vis (illata).* Punerea alături a acestor două cuvinte, care notează forţe contrarii, şi pronunţarea lor accentuată, separate printr-o scurtă pauză, produce parcă o ciocnire între ele, ceea ce impresionează urechea auditorului.
Prin această antiteză formulează Cicero principiul legitimei apărări.
In altă frază, găsim în mai multe propoziţii acelaşi procedeu de a scoate în relief antiteza :
Cur igitur victus est a Milone Clodius? Quia non semper **viator** *a* **latrone,** *nonnumquam etiam* **latro** *a* viatore *occiditur; quia quamquam* **paratus** *in* **imparatos** *Clodius, tamen* **mulier** *inciderat in* viros (Ei bine, de ce a fost învins Clodius de Milo? Fiindcă nu totdeauna călătorul este omorît de tîlhar, uneori chiar tîlharul este omorît de călător ; fiindcă, deşi Clodius pregătit atacase pe nişte nepregătiţi, cu toate acestea o femeie atacase pe nişte bărbaţi) (Cic. *Pro MU.,* 55).
Aici Cicero stabileşte şi accentuează opoziţia, punînd alături termenii respectivi, între *viator* şi *latro, paratus* şi *imparatus, mulier* şi *vir.*
e) *Chiasmul. Pro* **vita hominis** *nisi* **hominis vita** *reddatur, non posse deorum immortalium numen placări arbitrantur* (Ei cred că, dacă pentru o viată de om nu se dă în schimb viată de om, puterea zeilor nemuritori nu poate fi îmbunată) (Cses. *B.G.,* VI," 16).
Aici noţiunea pe care autorul vrea să o scoată în relief este *vita hominis.* După credinţa galilor, spune Cffisar, cînd un om se afla în primejdie de moarte, nu putea fi răscumpărată viaţa celui în primejdie, decît dacă se oferea morţii o altă viaţă de om. Autorul, pentru a atrage atenţia asupra acestui schimb de vieţi, a pus expresia *vita hominis* de două ori, reprezen-tînd prima pe cea care va fi salvată, a doua pe cea care va fi jertfită ; le-a pus alăturate şi le-a aranjat aşa ca în prima să fie întîi determinatul şi apoi determinantul, iar în a doua să fie întîi determinantul şi apoi determinatul.
Prin această aranjare în prima expresie se accentuează *vita,* iar în a doua *hominis,* notîndu-se astfel faptul grozav pentru un om civilizat că *om* trebuia jertfit. Astfel, prin punerea alături a celor două expresii şi prin aranjarea lor în felul arătat mai sus, poziţiile elementelor componente au permis scriitorului să noteze printr-o formulare foarte concisă toată grozăvia faptului.
Acest sistem de aranjare a grupelor similare şi apropiate constituie figura stilistică numită *chiasmus,* căci, dacă scriem una sub alta cele două expresii şi unim prin cîte o linie părţile cu acelaşi rol — determinant, determinat — obţinem semnul X, care în greceşte este litera numită *hi:*
vita hominis
hominis vita

Să urmărim acum aplicarea acestor principii.
In propoziția: *Catilinam, orbem terras caede atque incendiis vastare cupientem, nos consules perferemus?* oratorul a pus la început numele personajului la care se raporta întregul său discurs, deci pe acesta cade accentul principal; urmează apoi un determinant al acestuia *(cupientem),* care are şi el o complinire *(vastare),* care la rîndul său are mai multe compliniri *(orbem terrse csede atque incendiis);* se încheie cu subiectul şi predicatul : (Pe Gatilina, care doreşte fierbinte să pustiiască globul pămîntesc prin măcel şi foc, noi consulii îl vom răbda oare?). (Gic. *In Cat.,* I, 3).
Prin ordinea pusă în cuvinte, ordine care ne obligă să punem un accent puternic asupra cuvîntului *Catilinam,* apoi asupra lui *orbem (terrse)* şi asupra *lui ~(vastare) cupientem,* şi la sfîrşit trei accente sacadate asupra cuvintelor, iarăşi foarte importante, *nos consules perferemus?,* autorul reuşeşte să-şi nuanțeze gîndirea, prezentînd şi pe erou cu toată grozăvia planurilor lui, şi îndatorirea ce incumbă consulilor ; şi aceasta, numai într-o propoziție chibzuit organizată.
Să examinăm şi o gîndire mai bogat exprimată :
Rempublicam, Quirites, vitamque omnium vestrum, bona, fortunas, coniuges liberosque vestros, atque hoc domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque urbem, hodierno die, deorum immortalium summo erga vos amore, laboribus, consiliis periculisque meis, e flamma atque ferro ac psene ex faucibus fati ereptam et vobis conservatam ac restitutam videtis (Cetățeni, republica şi viața voastră a tuturor, bunurile, averile, soțiile şi copiii voştri, şi această capitală a celei mai strălucite stăpîniri, cel mai bogat şi cel mai frumos oraş, astăzi, prin' prea marea dragoste a zeilor nemuritori față de voi, prin ostenelile, chibzuință şi pericolele mele, le vedeți smulse din flăcări si din sabie şi aproape din ghiarele morții si salvate si redate vouă). (Cic. *In Cat.,* III, 1).
Aici găsim la început o serie de complemente directe, primul fiind *rempublicam,* care este cel mai important, şi de care este legat *vitam omnium vestrum,* aşa încît sînt prezentate ca şi cum ar face o unitate împreună — ceea ce era o realitate, căci viața statului se confundă cu viața cetățenilor — ; acestea sînt urmate de două complemente directe *(bona, fortunas),* care reprezintă partea materială a vieții; apoi de alte două care fac grup prin conjuncția care le leagă *(coniuges liberosque vestros)* şi care reprezintă partea duioasă a vieții cetățenilor, şi se încheie cu *urbem,* căreia i se dă o deosebită importanță prin calificativele pe care i le acordă *(domicilium clarissimi imperii, fortunatissimam pulcherrimamque),* precum şi prin locul ultim între complementele directe.
Urmează o serie de complemente circumstanțiale, dintre care unul de timp *(hodierno die),* singur din categoria sa, înfățişează parcă un popas după şirul lung al complementelor directe, apoi unul instrumental asupra căruia se pune oarecare insistență prin determinările ce i se acordă *(deorum immortalium summo erga vos amore),* urmat de alte trei complemente instrumentale prezentate mai rapid *(laboribus, consiliis periculisque meis),* căci era vorba de persoana oratorului, apoi trei complemente circumstanțiale de loc, înfățişate mai larg prin conjuncțiile copulative de mai mare importanță.
Tocmai la sfîrşit găsim acțiunea propriu zisă *(ereptam, conservatam, restitutam).*

Prin rînduirea mai întîi a părților de propoziție pe grupe, prin ordinea pe care a pus-o în fiecare grupă, punîndu-le în relief pe de o parte prin locul acordat şi pe de altă parte prin determinările acordate, autorul a reuşit să dea acestei gîndiri o variație de intonare care impresionează pe auditor, ceea ce de fapt a şi urmărit oratorul.
Astfel, după o accentuare care merge crescînd de la *rempublicam* pînă la *urbem,* cu reliefarea elementelor componente face un scurt popas la *hodierno die,* apoi o prezentare ceva mai largă a lui *deorum auxilio,* după care porneşte în ritm rapid pînă la acțiuni, unde se opreşte şi o etalează pe fiecare în parte.
Cum vedem, o bună minuire a topicii dă scriitorului posibilități să reliefeze toate nuanțele gîndirii şi simțirii sale cu multă măiestrie. Dar pentru o bună mînuire a topicii autorul face uz nu numai de ordinea normală sau ordine logică, ci şi de cea inversă sau psihologică, în care domină latura afectivă.

ORDINEA PROPOZIȚIILOR ÎN FRAZĂ

Dum *ea ibi Romani* **gerunt,** *Anlemnatium exercitus hostiliter in fines Romanos incursionem facit* (Pe cînd romanii săvîrşeau acelea acolo, armata antemnaților face o năvală duşmănoasa pe teritoriul roman). (T. Liv. I, 11).

Si *te interfici* **iussero,** *residebit in re publica reliqua coniuratorum manus* (Dacă voi fi poruncit ca tu să fii omorît, va rămîne în stat cealaltă ceată a conspiratorilor). (Cic. *In Cat.,* I, 12).

Quia *natura mutări non* potest, *idcirco veree amicitiee sempiternge sunt* (Fiindcă firea nu se poate schimba, de aceea adevăratele prietenii sînt perpetui). (Cic. *De Amic.,* 32).

Ut *sementem* îeceris, *ita metes* (Cum vei fi făcut semănătura, aşa **vei** secera). (Cic. *De Orat.,* **II,** 65).

Ut desint *vires, tamen est laudanda voluntas* (Deşi lipsesc puterile, cu toate acestea trebuie lăudată voința).

Hersilia, precibus raptarum fatigata, orat **ut** *parentibus earum* **det** *veniam et in civitatem* **accipiat** (Hersilia, obosită de rugămințile celor răpite, cere ca să acorde iertare părinților acelora şi să-i primească în cetate). (T. Liv. I, 11).

Regulus ad supplicium profectus est, **ut** *fidem hosti datam* **conservaret** (Regulus a plecat la tortură, ca să respecte cuvîntul dat duşmanului).

Ipsa virtus ita beatam citam efficit, **ut** *beatior esse non* **possit** (Virtutea singură face viața aşa de fericită, că mai fericită nu poate fi).

Rsec **templi** *est origo,* **quod** *primum omnium Romx sacratum est* (Aceasta este originea templului, care a fost sfințit cel dintîi dintre toate la Roma). (T. Liv. I, 10).

în alcătuirea frazei, scriitorul latin ținea seamă de anumite norme care stabileau un fel de ordine normală, şi anume erau propoziții subordonate care se aşezau înaintea principalei şi altele care veneau în urma ei. Astfel, propoziția temporală *(dum ea ibi Romani gerunt),* cea cauzală *(quia natura mutări non potest),* cea concesivă *(ut desint cireş),* cea condițională *(si te interfici iussero),* cea comparativă *(ut sementem feceris)* sînt aşezate de obicei înaintea regentelor lor ; iar propoziția completivă *(ut det, ut accipiat),* propoziția finală *(ut conservaret),* propoziția consecutivă *(ut beatior essenon possit)* ocupă loc după propoziția regentă ; propoziția care începe cu pronume sau adverb relativ, fie că este atributivă sau este una dintre circumstanțiale, se aşază în urma cuvîntului la care se referă pronumele relativ *(quod primum omnium Romse sacratum est).*

Dar după cum în organizarea propoziției ordinea normală putea fi răsturnată din anumite cerințe ale exprimării gîndirii, tot aşa se întîmplă şi în organizarea frazei, şi putem întîlni o propoziție legată prin pronume relativ, aşezată înaintea cuvîntului la care se referă, cum avem în : *et quos ferro tm-cidari oportebat,* **eos** *nondum voce vulnero* (şi eu încă nu rănesc cu cuvîntul pe aceia care trebuia să fie omorîți cu sabia) (Cic. *In. Cat.,* I, 9); sau găsim o propoziție comparativă aşezată în urma regentei : *et vives ita,* ut vivis (şi vei trăi aşa, cum trăieşti) (Cic. *In Cat.,* I, 6), ori o propoziție cauzală aşezată în urma regentei: *Magna dis immortalibus habenda est gratia,* **quod** *hanc tam infestam reipublicse pestem totiens iam* **effngimus** (Mare recunoştință trebuie să avem față de zeii nemuritori, fiindcă de atîtea ori am scăpat de această nenorocire aşa de periculoasă pentru stat). (Cic. *In Cat.,* I, 11).
Principiile care călăuzesc în răsturnarea ordinei normale în alcătuirea frazei, şi în stabilirea unei noi ordine, pe care o numim ordinea oratorică, sînt două : *importanța* şi *armonia.*
întocmai cum la alcătuirea propoziției, importanța ce se acorda unei părți de propoziție se manifesta, în deosebi, prin aşezarea ei la începutul sau la sfîrşitul propoziției, tot aşa în alcătuirea frazei, propoziția, căreia scriitorul îi acorda mai multă importanță, era aşezată la începutul sau la sfîrşitul frazei :
JVon enim iam inter latera nostra sicca illa versabitur; *non in campo, non in foro, non in curia, non denique inter domesticos parietes pertimescemus* (Căci nu se va mai afla între coastele noastre pumnalul acela ; nu ne vom teme nici în cîmpul lui Marte, nici în for, nici în sala senatului, nici în sfîrşit între pereții casei). (Cic. *In Cat.,* II, 1.)
Hosce ego homines excipio et secerno libenter, neque in improborum civium, sedin acerbissi moruni hostium numero habendos puto (Pe aceşti oameni eu bucuros îi dau la o parte şi îi separ şi socotesc că nu trebuie considerați în numărul cetățenilor necinstiți, ci în al celor mai crunți duşmani). (Cic. *In Cat.,* IV, 15).
Iar cînd vrea să noteze raportul de opoziție dintre două idei, le întruneşte în aceeaşi frază şi pune la începutul frazei partea importantă a uneia şi la sfîrşitul frazei partea importantă a celeilalte :
Causa est enim post urbem conditam haec inventa sola, *in qua omnes sentirent unum atque idem, prxter eos, qui, cum sibi viderent esse pereundum,* cum omnibus potius quam soli perire voluerunt (Căci de la întemeierea Romei această chestiune a fost găsită singura, în care toți să simtă unul şi acelaşi lucru, afară de acei care, fiindcă vedeau că ei trebuie să piară, au vrut să piară mai de grabă cu toți decît ei singuri). (Cic. *In Cat.,* IV, 14).
Alteori, pentru a scoate în relief ideea unei propoziții, îi separă părțile introducînd între ele o altă propoziție, în special cînd au acelaşi subiect sau acelaşi complement direct:
Nam ita mihi salva republica vobiscum perfrui liceat, **ut ego, quod'** *in hac causa vekementior* **sum,** *non atrocitate animi* **moveor,** *sed singulari quadam humanitate et misericordia* (Căci aşa să am eu parte să mă bucur împreună cu voi de republica salvată, cum eu, fiindcă sînt cam aprig în această chestiune, nu sînt mînat de cruzime sufletească, ci de o deosebită omenie şi compătimire). (Cic. *In Cat.,* IV, 11).
Aici în propoziția comparativă *ut ego non moveor* este introdusă propoziția cauzală *quod vekementior sum,* avînd acelaşi subiect.

Non **Ti.** Gracchus, **quod** *iterum tribunus plebis fieri* **vomit,** *non* **C. Grae-ehus, quod** *agrarios concitare* **conatus est,** *non* **L. Saturninus, quod** ***C.*** *Memmium* **occidit,** *in discrimen aliquod atque in vestrse severitatis iudicium* **adducitur** (Nu este adus în vreo primejdie şi în judecata severităţii voastre nici Tiberius Gracchus, fiindcă a vrut să se facă pentru a doua oară **tribun** al poporului, nici C. Gracchus, fiindcă a încercat să aţîţe pe partizanii distribuirii de pămînturi, nici L. Saturninus, fiindcă a omorît pe C. Memmius), (Cic. *In Cat.,* IV, 4).

Aici avem trei propoziţii principale, care au ca subiecte pe *Ti. Gracchus,* pe *C. Gracchus,* pe *L. Saturninus,* iar ca predicat pe *adducitur,* pus la sfîrşit şi acordat cu ultimul subiect. Fiecare propoziţie are subiectul despărţit de predicat prin cîte o cauzală, scoţîndu-se astfel în relief cele trei subiecte ale propoziţiilor principale.

Această introducere a unei propoziţii în corpul altei propoziţii, ca şi introducerea între părţile unui grup sintactic dintr-o propoziţie a unui alt grup sintactic constituie un *hyperbaton.*

Alteori, după ce pune într-o propoziţie, sau în mai multe succesive, părţile de propoziţie într-o anumită ordine, în propoziţia sau propoziţiile următoare le aşază în ordine inversă :

Quare, patres conscripti, **consulite** *vobis,* **prospicite** *patrise,* conservate *cos, coniuges, liber os fortunasque vestras, populi Romani nomen salutemque* **deîendite,** *mihi par cere ac de me cogitare* **desinite** (De aceea, senatori, preo-cupaţi-vă de voi, purtaţi grijă de patrie, păstraţi-vă pe voi, soţiile, copiii şi averile voastre, apăraţi numele şi viaţa poporului roman, încetaţi de a mă cruţa şi de a vă gîndi la mine). (Cic. *In Cat.,* IV, 3).

Aici, în primele trei propoziţii avem predicatul pus înainte şi complementul aşezat după el *(consulite vobis, prospicite patrise, conservate vos, coniuges, liberos fortunasque vestras);* în celelalte două sînt puse complementele la început şi predicatul la sfîrşit *(populi Romani nomen salutemque defendite, mihi parcere ac de me cogitare desinite).*

Astfel, prin accentuarea puternică pe predicate, urmată de o accentuare mai slabă pe complemente în primele trei propoziţii, şi prin accentuarea slabă pe complement urmată de o accentuare tare pe predicate în ultimele două propoziţii, se evită uniformitatea prezentării ideilor şi se atrage atenţia asupra ultimelor propoziţii prin diferenţa de înfăţişare.

Această inversare a locului, pe care-1 ocupă în propoziţie părţile cu acelaşi rol, în două propoziţii constituie figura stilistică *chiasmus,* despre care am vorbit la topica propoziţiei:

conservate *vos, coniuges, liberos fortunasque* (vestras)

\/

(populi Romani) *nomen salutemque* **deîendite.**

Al doilea principiu de care se ţinea seamă în organizarea frazei latine era *armonia.*

Aceasta rezultă din cuvinte şi anume :

a) Se preferau cuvintele cu sonoritate plăcută urechii.

b) Se evita alăturarea de cuvinte în care consoanele de la sfîrşituî unuia se găseau şi la începutul celuilalt: *mors scriptoris, ars scribendi, audax Xan-thippus fuit.*

c) Se evita succesiunea mai multor cuvinte cu terminații identice: *illorum, fortissimorum imperatorum Romanorum.*
d) Se considera ca un merit artistic folosirea, fără abuz, a *aliterației* adică a succesiunii mai multor cuvinte a căror consoană inițială este identică : *vi vicia vis.*
Succesul era şi mai mare dacă acelaşi cuvînt sau cuvinte cu aceeaşi rădăcină erau folosite cu diferite roluri în aceeaşi propoziție : *ad senem senex de senectute scripsit* (către un bătrîn a scris un bătrîn despre bătrînețe). (Cic. *De Amic.,* 5).
Armonia mai rezultă şi din arta cu care sînt aranjate accentele propozițiilor şi ale părților de propoziții :
Ego sum iile consul, patres conscripti, cui **non forum, *in*** *quo omnis sequitas continetur,* **non campus,** *consularibus auspiciis consecratus,* **non** curia, *summum auxilium omnium gentium,* **non domus,** *commune perfugium,* non **lectus,** *ad quietem datus,* **non** deniquc haec sedes **honoris** *umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit* (Eu, senatori, sînt consulul pentru care nici forul, în care se găseşte spiritul de dreptate, nici cîmpul lui Marte, sfințit prin auspiciile consulare, nici sala senatului, cel mai înalt sprijin al tuturor neamurilor, nici casa, locul de retragere al fiecăruia, nici patul, dat pentru odihnă, nici în sfîrşit acest scaun de cinste nu a fost vreodată scutit de pericolul morții şi de curse). (Cic. *In Cat.,* IV, 2).
în această frază accentele puternice care cad asupra celor şase subiecte produc o impresie şi plăcută şi puternică atît prin alternanța lor cu părțile mai slab accentuate ce urmează după fiecare, cît şi prin gradația ascendentă în care sînt aşezate ; iar partea de la sfîrşit *(umquam vacua mortis periculo atque insidiis fuit)* constituie un fel de descărcare a energiei acumulate crescînd pînă la ultimul subiect.
Nune, si hune exitum consulatus mei di immortales esse voluerunt, ut **vos populumque Bomanum** *ex csede miserrima,* **coniuges liberosque vestros Virginesque Vestales** *ex acerbissima vexatione,* **templa atque delubra, nane pulcherrimam patriam** *omnium nostrum ex fcedissima flamma,* **totam Italiam** *ex bello ac vastitate eriperem, queecumque mihi uni proponetur fortuna, sube-atur.* (Acum, dacă zeii nemuritori au vrut ca acesta să fie sfîrşitul consulatului meu, ca pe voi şi poporul roman să vă smulg din măcelul cel mai nenorocit, pe soțiile şi copiii voştri şi pe fecioarele Vestale din cea mai sălbatecă suferință, templele şi altarele, această patrie foarte frumoasă a noastră a tuturor din incendiul cel mai odios, întreaga Italie din război şi pustiire, orice soartă îmi va fi pusă înainte mie singur, să vină). (Cic. *In Cat.,* IV, 2).
în această frază avem aceeaşi organizare şi cu acelaşi efect artistic întocmai ca în fraza anteriară, cu deosebirea că accentele puternice cad pe cele patru grupe de complemente directe, aşezate de asemenea în gradație ascendentă.
Această artistică aranjare a accentelor în frază, ca să alterneze în chip plăcut părțile accentuate eu cele neaccentuate şi, eventual, să fie dispuse în gradație, constituie *ritmul* frazei.
Dacă însă prin aranjarea accentelor se obține la un text în proză forma de vers, aceasta se consideră un defect pentru arta scriitorului. Cicero spune în. această privință : *Versus in oratione si efficitiir coniunctione verborum, vitium est* (Dacă prin înlănțuirea cuvintelor in vorbire se produce vers, aceasta constituie un defect). (Cic. *De Orat.,* III, 175).

Tot ca un element al ritmului este şi cadența, oarecum muzicală, în care se termina un paragraf sau un capitol al vorbirii. Aceste cadențe se cerea să fie variate, căci scrie Cicero : *In orationis numero nihil est tam vitio-sum, quam si semper est idem* (In ritmul unui discurs nimic nu constituie un defect aşa de mare ca repetarea continuă a aceluiaşi ritm).
Una dintre cadențele căutate de scriitorii latini este aceasta — u — <J : *exstitisse, consulentem, providete, arbitrabor (labefac)tare possit, cindicand(um) est;* precum şi aceasta — u u u — *u : peste pereamus, et misericordia, (for)tuna subeatur, (sa)lusque pariatur, (fu)isse videamur, (pe)rire voluerunt,*
fama subeund(a) est: sau aceasta — <-»------u ; *atque iucundum, bella gesserunt.*
Cu privire la însuşirile armoniei în arta scriitorilor, Cicero spune : *Duse sunt res quse permulcent aures, sonus et numerus* (Două lucruri impresionează plăcut urechea : sonoritatea şi ritmul). (Cic. *Orat.,* 163).

ORGANIZAREA PERIOADELOR

Perioadele sînt fraze mai bogate şi organizate cu artă. Nu orice frază bogată constituie un period. Pentru aceea la organizarea perioadelor se ţin în seamă toate regulile recomandate pentru alcătuirea frazelor, dar se adaugă şi îndrumări speciale, caracteristice perioadelor.

In literatura modernă nu se folosesc frazele bogate, ci se arată preferinţă pentru fraza scurtă, caracteristică vorbirii curente. Scriitorii vechi puneau însă mare preţ pe fraza bogată şi făceau studii speciale de retorică spre a învăţa să-şi arate gîndurile în exprimarea artistică. La noi, Bălcescu şi Odobescu au cultivat perioadele. In scrierile lor se găsesc probe de asemenea alcătuire de frază.

în organizarea perioadelor se ţine seama ca propoziţiile care le alcătuiesc să fie grupate în două părţi: în prima să fie aşezate cele care servesc oarecum la punerea problemei; aceasta se numeşte *protasa;* în partea a doua se aşază propoziţiile care contribuie la dezlegarea problemei; aceasta se numeşte *apodosa.*

în timp ce în partea întîia propoziţiile sînt rînduite într-un fel de gradaţie ascendentă, pentru a fi lămurită cît mai complet punerea problemei, în partea a doua avîntul se domoleşte din ce în ce, pînă la dezlegarea completă a problemei.

în fiecare parte însă se caută să nu fie monotonie prin întrebuinţarea aceluiaşi fel de construcţii, ci se întrebuinţează o variere cît mai mare : secundare complete, legate prin conjuncţii sau pronume relative, alternînd cu substituiri variate, în partea întîia ; principala, înconjurată de secundare cu construcţii variate, în partea a doua.

Latinii dau cu privire la perioade următoarea îndrumare, formulată concis : *Habet periodus membra minimum duo ...* Şi alta : *Sit aperta, ut intellegi possit; non immodica, ut memoria contineri possit* (Un period are cel puţin două părţi... Să fie clar, ca să poată fi înţeles ; să nu fie prea lung, ca să poată fi înregistrat de memorie). (Quint., IX, 125.)

Dăm mai jos o frază din Csesar, care cuprinde materialul dispus aşa că putea constitui un period, care ar fi avut o protasa alcătuită din opt propoziţii secundare, iar apodosa dintr-o principală, dar care, din cauza modului cum sînt înfăţişate secundarele, nu are armonia necesară periodului:

Adventu Ceesaris facta commutatione rerum, obsidibus Hseduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Cassarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam se adgregacerant, meliore condicione atque aequiore imperio

se uti videbant, reliquis rebus eorum gratia dignitateque amplificata, Sequani principatum dimiserunt (La sosirea lui Ceesar făcîndu-se o schimbare a situației, ostatecii fiind înapoiați heduilor, fiind dați înapoi vechii clienți, alții noi fiind cîştigați grație lui Caîsar, fiindcă acei care se alipiseră la prietenia lor vedeau că ei se folosesc de o situație mai bună şi de o stăpînire — autoritate — mai dreaptă, trecerea şi prestigiul acelora — heduilor — crescînd prin celelalte lucruri, secvanii au pierdut întîietatea). (Cses. *B. G.,* VI, 12.)

Protasa are la început patru ablative absolute, după care urmează o cauzală *(quod ii videbant)* în care sînt intercalate o atributivă *(qui se ad eorum amicitiam adgregaverant)* şi o completivă infinitivală *(meliore condi-cione atque asquiore imperio se uti)* şi se încheie cu al cincilea ablativ absolut.

Dintre aceste ablative absolute primul şi al cincilea pot fi considerate ca lămurind pe principala din apodosă, cu sens temporal confundat cu cauzal, iar celelalte trei se pot lua ca lămuriri cauzale la primul ablativ absolut.

Dacă am schimba în propoziții subordonate întregi primul ablativ absolut şi pe al cincilea, fraza ar căpăta mai multă flexibilitate, fără a avea totuşi armonia deplină a unui period, căci are apodosa oarecum disproporționată față de protasă :

Cum adventu Ceesaris rerum commutatio facla esset, obsidibus Hseduis redditis, veteribus clientelis restitutis, novis per Csesarem comparatis, quod ii, qui se ad eorum amicitiam adgregaverant, meliore condicione atque sequiore imperio se uti videbant, et cum reliquis rebus Hseduorum gratia dignitasque amplificata esset, Sequani principatum dimiserunt.

Dar C*sar în opera sa îşi scrie memoriile faptelor de arme săvîrşite, în care are grijă să facă să apară obiectivitatea, claritatea şi conciziunea. Cicero însă, care este orator, şi Titus Livius, care este istoric, dar cu însuşiri retorice, îşi organizează scrisul cu altă preocupare de artă şi lasă ca în operele lor să apară mult mai des perioadele :

Si umquam *de bonis et fortibus viris,* si **umquam** *de bene meritis civibus potestas vobis iudicandi fuit,* **si denique umquam** *locus amplissimorum ordinum delectis viris datus est,* **ut** *sua studia erga fortes et bonos cives,* **quae** *vultu et verbis ssepe significassent, re et sententiis declararent,* **hoc proîecto tempore eam potestatem omnem vos habetis, ut** *statuatis,* **utrum** *nos,* **qui** *semper vestrse auctoritati dediti fuimus, semper miseri lugeamus,* an, *diu* vexați *a perdi-tissimis civibus, aliquando per vos ac per vestram fidem, virtutem sapientiamque recreemur* (Dacă ați avut vreodată puterea de a pronunța hotărîri cu privire la cetățenii buni şi bravi, cu privire la cetățenii care au adus frumoase servicii, dacă în sfîrşit s-a dat vreodată prilej bărbaților aleşi din cele mai înalte clase sociale, ca să-şi manifeste prin fapte şi prin hotărîri sentimentele lor față de cetățenii de ispravă şi curajoşi, sentimente pe care deseori le-au indicat pe chipurile lor şi prin cuvinte, desigur că în această împrejurare voi o aveți deplină această putere, ca să statorniciți dacă noi, care totdeauna ne-am închinat autorității voastre, avem să jelim într-o nenorocire permanentă, ori dacă, după ce multă vreme am fost hărțuiți de către cetățenii cei mai fără căpătîi, ne vom odihni o dată grație vouă şi grație credinței, bărbăției şi înțelepciunii voastre). (Cic. *Pro. MU.,* 4.)

La acest period notăm, ca însuşire specială, proporția între cele două părți, care au întindere aproape egală.

Protasa este constituită din trei condiționale, rînduite în gradație ascendentă, urmate de o completivă conjunctivală explicativă, în care este introdusă

o concesivă legată prin pronume relativ; apodosa începe cu principala, urmată de o completivă conjunctivală explicativă, urmată şi ea, la rîndul său, de o interogativă indirectă dublă, în prima fiind intercalată o atributivă, iar în a doua fiind intercalat un *participium coniunctum* ca substituire a unei propoziții temporale.
Astfel, în afară de propoziția principală, avem cinci propoziții subordonate în protasă şi cinci în apodosă, reprezentînd o frumoasă variere şi o organizare producătoare de efect, în deosebi şi prin introducerea celor trei subordonate în corpul altor subordonate, care fac să iasă şi mai mult în relief părțile despărțite.
Dăm alt period cu altă organizare :
In hoc autem uno post hominum memoriam maximo crudelissimoque bello, **quale** *bellum nulla umquam barbaria cum sua gente gessit,* **quo** *in belb lex hasc fuit a Lentulo, Catilina, Cethego, Cassio constituta,* **ut** *omnes,* **qui salva urbe** *salvi esse possent, in hostium numero ducerentur,* **ita me** gessi, *Quirites,* **ut** *salvi omnes conservaremini, et,* **cum** *hostes vestri* **tantum** *civium* **superîu-turum** *putassent,* **quantum** *infinitse csedi restitisset,* **tantum** *autem urbis,* quantum *flamma obire non potuisset,* **et urbem et cives integros incolumesque servavi** (însă în acest război unic, pe cît țin minte oamenii, cel mai mare şi cel mai crud, ce fel de război nici un grup de barbari n-a purtat vreodată cu neamul său, în care război a fost stabilită această lege de către Lentulus, Gatilina, Cethegus, Cassius, ca toți cei care pot să fie salvați, fiind salvat oraşul, să fie considerați în numărul duşmanilor, eu aşa m-am purtat, cetățeni, ca toți să fie păstrați întregi şi, în timp ce duşmanii voştri socotiseră că atîți cetățeni vor supraviețui, cîți vor rămîne după măcelul cel fără margini, şi că atîta parte din oraş va supraviețui, cît nu va fi putut să întîlnească flacăra, eu am păstrat si oraşul si cetățenii întregi si nevătămați). (Cic, *In Cat.,* **III,** 25.)
Aici protasa începe cu un complement circumstanțial al apodosei, care complement este lămurit de două atributive, urmate de o consecutivă, în care este introdusă o atributivă în vorbire indirectă în înțeles larg şi în ea se găseşte un ablativ absolut condițional; iar apodosa are două principale, una la început şi alta la sfîrşit; după prima principală urmează o consecutivă ; apoi după conjuncția *et,* care anunță pe a doua principală, urmează o concesivă, în care este intercalată o completivă infinitivală, după aceea este o comparativă în vorbire indirectă în înțeles larg, şi iarăşi o completivă infinitivală eliptică de predicat, urmată de o comparativă în vorbire indirectă în înțeles larg.
Deci, aici avem şi proporția părților mari respectată şi o variere destul de bogată a propozițiilor ce constituie cele două părți ale periodului.
Dăm acum un alt period ciceronian, ca exercițiu, spre a-i fi examinată organizarea, care aici este alta :
Quse cum ita sint, pro imperio, pro exercitu, pro provincia, quam neglexi, pro triumpho ceterisque laudis insignibus, quse sunt a me propter urbis vestrseque salutis custodiam repudiata, pro clientelis hospitiisque provincialibus quae tamen urbanis opibus non minore labore tueor quam comparo, pro his igitur omnibus rebus, pro meis in vos singularibus studiis, proque hac, quam per-spicitis, ad conservandam rempublicam diligentia, nihil a vobis nisi huius temporis totiusque mei consulatus memoriam postulo, quse, dum erit in vestris fixa mentibus, tutissimo me rnuro saeptum esse arbitrabor. (Cînd acestea sînt

astfel, pentru — în loc de — autoritatea de comandant pentru armată, pentru provincia pe care am neglijat-o — Macedonia — pentru triumful şi celelalte semne de cinstire, care au fost refuzate de mine din cauza pazei oraşului şi a salvării voastre, pentru clienţii şi oaspeţii din provincie, pe care prin mijloacele oraşului îi păstrez cu o trudă egală cu aceea cu care îi procur, aşadar pentru toate aceste lucruri, pentru zelul meu deosebit faţă de voi şi pentru această strădanie, pe care o vedeţi, spre păstrarea republicii, nimic nu cer de la voi decît amintirea acestei situaţii şi a întregului meu consulat, prin care, cît timp va fi întipărită în minţile voastre, voi socoti că sint îngrădit de un zid foarte sigur). (Cic. *In Cat.* IV, 23.)

FIGURI GRAMATICALE ŞI STILISTICE

In limba latină, ca şi în toate limbile actuale, cuvintele izolate sau gln-dirile sînt întrebuinţate într-un chip anumit, cu înţelesul lor general cunoscut şi obişnuit spre a exprima reprezentări cristalizate în forma lor firească.

Acest înţeles general cunoscut şi obişnuit se numeşte înţeles *propriu.*

Dacă cuvintelor izolate sau gindirilor li se dă o întrebuinţare deosebită de cea obişnuită şi general cunoscută, cu scopul de a înnoi şi de a înfrumuseţa expresiile lingvistice, atunci se spune că sînt întrebuinţate în chip *figurat.*

în propoziţia « privighetoarea cîntă > vorba privighetoarea are înţelesul ei obişnuit, adică *propriu* reprezentînd pasărea cîntătoare, general cunoscută sub acest nume ; cînd însă zicem «bardul pădurii cîntă » acelaşi subiect este exprimat în chip *figurat.* >

Aceste întrebuinţări puţin obişnuite ale cuvintelor sau ale propoziţiilor se numesc **figuri.**

Figurile sînt de 4 (patru) feluri:

1. *Fisuri etimologice* } .. , _ „. . . *r* > gramaticale
2. *biguri sintactice*)
3. *Figuri de înţeles* sau *tropi* \ .... ,. »-#»•*■ < stilistici/
4. *Figuri de cugetare* J

FIGURI ETIMOLOGICE

1. *Afereza* este omiterea unei litere sau a «unei silabe de la începutul unui cuvînt. Exemple : *sum* din *esum* după omiterea vocalei *e; lis* din forma veche *stlis* după omiterea consonantelor *st* a rămas în limba latină clasică forma *lis* (proces).

2. *Apocopa* este omiterea unei litere de la sfîrşitul unui cuvînt : *dic* (pentru *dice* = zi), *duc* (pentru *duce* = du), *fac* (pentru *face* = fă), *fer* (pentru *fere* = poartă), *tun* (pentru *tune* = tu oare?), *men'* (pentru *mene* = pe mine). *Men servasse ut essent qui me perderent?* (Salvatu-i-am eu oare ca să fie cine să mă piardă?).

3. *Syncopa* este omiterea unei litere sau a unei silabe din mijlocul unui cuvînt: Exemple : *servasse* pentru *servavisse* (a fi salvat), *donarunt* pentru *donaverunt* (au dăruit), *vinclum* pentru *vinculum* (lanţ), *laudasti* pentru *lauda-visti* (ai lăudat), *dixti* pentru *dixisti* (ai zis).

4. *Tmeza* este despărțirea unui cuvînt în părțile lui alcătuitoare: **ante** *occupatur animus ab iracundia,* **quam** *providere ratio potuit ne oecuparetur* (Sufletul este cuprins de mînie înainte ca judecata să fi putut prevedea **ca** să nu fie cuprins). (Cic. *Ad Quintum fratrem,* I,1,38). **Post** *diem tertium* — **quam** *dixerat (A* treia zi după ce spusese).
5. *Diplaziasmul* este reduplicarea unei consoane în mijlocul unui cuvînt: *repperi* pentru *reperi* (am aflat), *rettuli* pentru *retuli* (am raportat).
6. *Antiteza* este înlocuirea unei litere cu alta : *optumus* pentru *optimus* (cel mai bun) ; *olli* pentru *illi* (aceluia), *verissume* pentru *verissime* (foarte adevărat) ; *quam verissume potero* (cît mai adevărat voi putea). *Vortumnus* pentru *Vertumnus* (Vertumnus, zeul schimbării anotimpului).
7. *Metateza* este strămutarea unei litere sau a unei silabe dintr-un cuvînt: *Vogesus* pentru *Vosegus* (munții Vosgi).
8. *Paragoga* este adăugarea unei silabe la sfîrşitul unui cuvînt: *dicier* pentru *dici* (a fi zis), *irascier* pentru *irasci* (a se mînia).
FIGURI SINTACTICE
i. *Anastropha* este aşezarea prepoziției în urma substantivului: *diem statuo quam* ante si *solverint* (hotărăsc o zi şi dacă vor achita (datoria) înainte de această zi). *Paucos* ante *dies* (Cu puține zile înainte). *Quos* **contra** *te defendo* (Te apăr împotriva acestora).
2. *Anaphora* este repetarea succesivă a aceluiaşi cuvînt în diferite locuri ale frazei spre a da cuvîntării mai multă vioiciune şi varietare : **Fuit, îuit** *ista quondam in hac republica virtus* (A fost, da, a fost această bărbăție o dată în această republică) (Cic. *In Catil.,* I,1, 3). **Excitate,** excitate *ipsum, si potestis a mortuis* (Treziți-1, da, treziți-1 chiar pe el dintre morți, dacă puteți) (Cic. *Pro Milone,* 33, 91). *Pcenos populus Romănus iustitiă* **vicit,** *armis* **vicit,** *liberalitate* **vicit** (Poporul roman a învins pe Cartaginezi prin dreptate, a învins prin puterea armelor, a învins prin generozitate). (Auct. *ad Herrenium,* IV, 13).
3. *Syllepsa* (sau Comprehensiunea) este eliminarea unui predicat dintr-o propoziție şi exprimarea lui în a doua propoziție, din aceeaşi frază, legată de cea dintîi prin înțeles, dar la persoana şi în numărul subiectului din această a doua propoziție : *L. Luculli virtutem quis? at quam mulți villarum magni-ficentiam* sunt imitați! (Cine oare a imitat virtutea lui L. Lucullus? în schimb cît de mulți au imitat măreția vilelor lui); s-a eliminat predicatul *imitatus est* din prima propoziție. (Cic. *De officiis,* I, 39, 140)
Prin syllepsa se elimină adesea dintr-o propoziție legată prin pronume relativ un verb la modul infinitiv, dacă el se află la un mod personal în propoziția următoare : *Frater meus patrem orat ut, quem ei* (invitare) *placeat, ad cenam invitet* (Fratele meu roagă pe tata să invite la cină pe cine i-ar plăcea (subînțeles a invita). (Cic. *Verr.,* I, 26, 55)
Adesea, tot prin syllepsa, se elimină după un cuvînt, care este aşezat într-o propoziție, un alt cuvînt cu înțeles aproape identic din propoziția următoare celei dintîi: *Plerique negant Csesarem in condicione mansurum,*

postulataque hmc ab eo interposila esse (subînțeles *dicunt* sau *putant), quominus quod* ***opus*** *esset ad bellum, a nobis pararetur* (Cei mai mulți spun că Casar nu va menține condiția (pusă de el) şi (mai zic, sau cred) că au fost propuse de el acele cereri ca să nu fie pregătite de noi cele ce erau trebuincioase pentru război). (Cic. *ad Atticum,* VII, 15, 3)

4. *Zeugma* este figura prin care un predicat comun pentru două subiecte sau două complemente, nu se raportă, după înțeles, decît numai la unul dintre subiecte sau complemente, şi anume cel mai apropiat de predicat, şi ca atare pentru al doilea subiect sau complement mai îndepărtat trebuie subînțeles un alt predicat cu înțeles aproape similar cu predicatul exprimat: *Germanicus quod arduum, sibi, cetera legatis* **permisit** (Germanicus (a luat) asupra-şi ceea ce era anevoios, pe celelalte le-a lăsat în seama locotenenților săi). Predicatul *permisit* se potriveşte cu complementul *legatis;* pentru complementul *sibi* trebuie subînțeles drept predicat: *sumpsit* (a luat). (Tacit. *Annalium* II, 20)

Cum eodem tempore et ea, quse **prseterita sunt** *et ea quse* **videntur instare,** *prseparet* (Fiindcă era ocupat şi de (a purta grijă) cele din trecut şi de a pune la cale cele ce păreau că se vor întîmpla). Pentru prima propoziție se subînțelege drept predicat *curet,* iar în a doua predicatul *prseparet* se raportă la: ***ea,*** *quse videntur instare.* (Cic. *Pro Roscio Amerino,* 8, 22)

5. *Ellipsa* este suprimarea unuia sau a mai multor cuvinte dintr-o propoziție. Se suprimă :

a) timpurile şi modurile verbului *esse* (a fi) : *Sed hsec cetera* (subînțeles *sunt) : illud vero recens* (subînțeles *est), Csesarem meo consilio interfectum* (subînțeles *esse)* (Dar acestea sînt lucruri vechi; nou este însă acest fapt că Ca^sar a fost ucis după povața mea) (Cic. *Philip.,* II, 11, 25). *Venturum* (subînțeles *esse) se dixit* (a zis că el va veni).

b) verbul *inquit: At iile:* (subînțeles *inquit)* (iar el a zis). *Turn ego* (subînțeles *inquam)* (apoi eu am zis). *Ut vidit socios:* « *Tempus*(subînțeles *inquit)* (est) *desistere pugnse; solus in Pallanta feror* (îndată ce a văzut pe aliați (a zis) : (este) timpul să vă retrageți din luptă ; singur mă duc contra lui Pallas). (Verg. *Mneis,* X, 441)

c) Verbele *dico* (zic), *facio* (fac) şi altele cu acelaşi înțeles în fraze scurte, dar numai atunci cînd subiectul este exprimat: *Scite enim Chrysippus, ut gladii causa vaginam, sic preeter mundum cetera omnia aliorum causa esse generata* (Căci ştiți doar Chrisippus a zis că după cum teaca a fost făurită pentru sabie, tot aşa toate celelalte lucruri, în afară de univers, au fost făurite pentru altele). (Cic. *De nat. Deorum,* II, 14, 37) La subiectul *Chrysippus* se subînțelege predicatul *dicit. Quanto melius hsec vulgus imperitorum, qui non membra solum hominis deo tribuunt, sed usum etiam membrorum* (Cu cît mai bine spune acestea gloata celor nepricepuți care pun pe seama zeilor nu numai mădularele omului, ci chiar şi folosința acestor mădulare). La subiectul *vulgus* se sub-înțelege predicatul *dicit* sau *facit.* (Cic. *De nat. Deorum,* I, 36, 101)

Attîcus Ciceroni salutem (subînțeles *dicit)* (Atticus salută pe Cicero) este formula de salutare pusă în fruntea unei scrisori, drept titlu, din partea celui care trimite o scrisoare către cel căruia i se scrie acea scrisoare. *Sed hsec et multa alia coram* (subînțeles *tractabimus)* (Dar despre acestea şi despre multe altele vom trata (cînd vom fi) față în față). (Cic. *ad Atticum,* VII, 8, 5)

d) Ellipsa verbului este foarte obişnuită în anumite întrebări scurte şi cu întrebuinţare deasă, ca : *Quid enim? Quid ergo? Quid igitur? Quid tandem?* în care se subînţeleg verbele : *ais* (zici), *censes* (crezi), *censemus* (credem), *censetis* (credeţi).
e) în expresiile : *quid aliud quam, nihil aliud quam, nihil minus quam, nihil amplius quam* (nimic altceva decît, nimic mai puţin, mai mult decît) din care s-a suprimat verbul *facere. Per biduum nihil aliud quam steterunt paraţi ad pugnandum* (Timp de două zile n-au făcut altceva decît au stat pregătiţi de luptă. (Liv., XXXIV, 46, 7) După *nihil aliud* se subînţelege *fecerunt.*
f) După o propoziţie începătoare cu particula *ne* sau prin *quod,* trebuie să se subînţeleagă în a doua propoziţie verbul *dico* (zic) sau imperativele *scito* ori *scitote* (să ştii, să ştiţi), spre a se stabili în chip limpede legătura dintre cele două propoziţii. *Ne quis a nobis hoc ita dici forte miretur:* (subînţeles *dico) ne nos quidem huic uni studio penitus unquam dediti fuimus* (Să nu se mire cumva nimeni că aceasta este spusă în acest chip de mine : (declar) că nici eu nu m-am dedat cu totul vreodată acestui singur studiu). (Cic. *Pro Archia,* 1, 2)
g) Substantivele *filius* sau *filia* după genitivul numelui de părinte, sau substantivul *uxor,* după cel al numelui soţului: *Hannibal Gisgonis* (Hanibal (fiul) lui Gisgo) (Liv., XXV, 37, 8) *Csecilia Metelli* (Cecilia fiica lui Metellus), *Verania Pisonis* (Verania soţia lui Piso). (Plin. *Epist.,* II, 20)
De asemenea se suprimă substantivul *templum* sau *sedes* (templu, sanctuar) înaintea genitivului numelui zeului care rămîne precedat totuşi de prepoziţia *ad: Ventum est ad Vestse* (Am ajuns la (templul) Vestei) (Hor. *Sat.,* I, 9, 35). *Utinam pecunia ad Opis maneret* (O ! de-ar rămîne banii în (templul) zeiţei Ops (Cybela) (Cic. *Philip.,* I, 7, 18)
h) în sfîrşit se întrebuinţează ellipsa în anumite expresii proverbiale ca : *fortuna fortes* (subînţeles *adiuvat)* (norocul ajută pe cei curajoşi), *audaces fortuna* (subînţeles *iuvat)* (norocul ajută pe cei îndrăzneţi). *Bene tibi, bene vobis omnibus* (subînţeles *sit)* (Să-ţi fie ţie de bine, să vă fie vouă tuturor) (formula de închinare spre a bea în sănătatea cuiva). *Manus manum* (subînţeles *lavat)* (Mînă pe mînă spală).
6. *Brachilogia* este scurtarea sau contracţia propoziţiei: *Frater mihi de amiciţia, ego illi de caritate opinionem exposui* (Fratele mi-a expus părerea sa despre prietenie, eu lui despre iubire).
7. *Pleonasmul,* contrariu ellipsei, este exprimarea unui cuvînt sau a unei idei care este de prisos pentru înţelegerea gîndirii exprimate prin alte cuvinte. Printre pleonasme se citează:
a) anumite îmbinări de cuvinte, folosite în limba comună, in termeni juridici, sau în termeni politici ca : îorte *fortuna* (printr-un noroc întîmplător), îorte *temere* (la întîmplare, fără chibzuială), *prudens-sciens* (cu prevedere şi cu ştiinţă), *agri daţi assignati* (ţarine acordate şi atribuite), *nihil* sequi *boni impetravit* (N-a dobîndit nimic bun şi drept). (Cic. *Philip.,* II, 37, 94)
b) Repetarea cuvîntului la care se raportează pronumele relativ, repetare care se face chiar în propoziţia cu pronumele relativ spre a da mai multă putere şi precizie gîndirii; în special se repetă cuvîntul *dies* (zi). *Venit mihi in mentem* illius temporis, *quo* die *mihi dicendum est* (îmi vine în minte acea vreme şi acea zi in care trebuie să iau cuvîntul) (Cic. *In Csecilium divinatio,*

13, 41). *Erant omnino itinera duo, quibus* **itineribus** *domo exire poterant* (Erau în total două drumuri prin care puteau ieşi din ţară). *(Cass. B. G.,* I, 6, 1)
c) Adverbul la comparativ — *potius* (mai bine, mai de grabă) — se adaugă cîteodată, prin pleonasm, pe lîngă comparative sau pe lîngă verbe care au înţeles de comparare ca : *presstare* (a sta mai presus), *malle* (a prefera) : *An iile Uticse* potius *quam Romse esse maluisset?* (Oare el ar fi preferat să fie mai de grabă în Utica decît în Roma?). *Preestat mori* potius *quam vitam miseram vivere* (Este preferabil mai de grabă să mori decît să trăieşti o viaţă nenorocită). (Cic. *Ad Atticum,* XIV, 9, 2)
d) Cu verbul *interest* (este deosebire) prepoziţia *inter* se poate repeta înaintea celui de al doilea termen al comparaţiei sau al diferenţei cînd comparaţia sau diferenţa este făcută între mai multe persoane sau lucruri, nu numai între două. Astfel: *Multum interest inter Mschylum et Sophoclem et* inter *Euripidem* (Este mare deosebire între ^Eschyle şi Sofocle şi între Euri-pide) pentru că deosebirea se face între Escbyle şi Sofocle, de o parte, şi Euripide de altă parte.
Dacă diferenţa se face numai între două persoane se va scrie : *Multum interest inter Sophoclem et Euripidem* (nu se va scrie : *et inter Euripidem).*
e) Un pleonasm cu totul deosebit este acela prin care se adaugă pronumele personal *sibi* pe lîngă reflexivul *suus: Suo* sibi (pleonasm) *suco vivunt* (Ei trăiesc din propriul lor suc). *Suam* sibi (pleonasm) *rem salvam sistam* (Voi aşeza afacerea sa în stare bună). *Suo* sibi *tempore* (la vremea lui).
8. *Anacolutul.* In discursurile rostite de oratorii romani şi chiar în scrierile celor mai buni prozatori latini se întîmplă ca o propoziţie începută să nu fie continuată şi isprăvită pînă la sfîrşit, potrivit cu începutul ei. De obicei această propoziţie întreruptă este reluată prin conjuncţiile *verum, sed, veruin tamen, sed tamen, igitur, ergo* sau prin verbul *inquam* (zic) sau chiar printr-un pronume demonstrativ care reaminteşte ideea principală întreruptă. Această întrerupere se numeşte *anacolut: Atque ego hoc plus honoris habeo, quam qui ceteros accusarunt (si onus est id appellandum, quod cum laetitia feros ac voluptate);* verum tamen *ego hoc amplius suscepi, quam ceteri, quod ita postu-latur ab hominibus, ut his abstineant maxime vitiis, in quibus alterum repre-henderent* (Şi eu am mai multă greutate prin aceasta decît cei care au învinuit pe ceilalţi (dacă trebuie să se numească greutate ceea ce suporţi cu bucurie şi plăcere) zic, eu însă mi-am luat asupră-mi această greutate mai mult decît ceilalţi fiindcă aşa se cere de către oameni ca să te înfrînezi de la acele vicii pentru care ai criticat pe altul). (Cic. *In Verr.,* III, 2, 4)
Prin *anacolut* se întîmplă că o propoziţie anterioară a frazei să nu fie urmată de propoziţia corespunzătoare în partea a doua a frazei. Astfel: *Etenim si mecum patria, quse mihi vita mea multo est carior, si cuncta Italia, si omnis res pullica sic loquatur:* « *M. Tulii, quid agis? Tune eum* etc. (Căci dacă patria care îmi este mai scumpă decît însăşi viaţa mea, dacă întreaga Italie sau tot statul mi-ar vorbi astfel : M. Tullius ce faci? Oare pe acela. . .) (Cic. *In Catil.,* 1,11, 27). După aceste cuvinte puse în gura patriei ne-am aştepta, după propoziţiile condiţionale începătoare cu *si,* la o propoziţie corespunzătoare (apodosă) acestor condiţionale. Cicero însă prin exprimarea anacolu-tului, reia ideea printr-o propoziţie independentă : *His ego sanctissimis rei publicai vocibus pauca respondebo* (acestor cuvinte prea sfinte ale statului eu le voi răspunde doar cîteva vorbe). (Cic-. *In Catil.,* I, 12, 29)

9. *Paronomasia* este exprimarea Învecinată a unor cuvinte cu forme aproape asemănătoare, dar cu înțeles cu totul deosebit: *Tantum profeci turn, cum te a consulatu reppuli, ut* exsul *potius temptare quam* consul *vexare rem publicam posses* (Doar atît am dobîndit cînd te-am respins de la consulat ca să poți ca exilat să te atingi de republică mai de grabă decit s-o zdrobeşti ca consul) (Cic. *In Catil.,l,* 10, 27). Lenones *vitato tanquam* leones (Fereşte-te de proxeneți ca de lei). (Cic. *Auct. ad Herren.,* IV, 21, 29)
10. *Atracțiunea* este trecerea subiectului propoziției principale în propoziția secundară, în care are altă funcție sau viceversa: *Metuo* îratrem *ne intus sit* în loc de: *Metuo ne* îrater *intus sit* (Mă tem ca fratele să nu fie înăuntru). *Quam quisque norit* artem, *in ea se exerceat* (Fiecare să se ocupe cu meşteşugul pe care îl cunoaşte). în loc de : *In ea* arte *se exerceat quam quisque norit.* (Cic. *Tuse,* I, 18, 41)
11. *Endiada* este legarea prin conjuncția et sau -que a două substantive, care stau în acelaşi caz, dintre care unul ar trebui să fie atributul în cazul genitiv al celuilalt, sau să fie exprimat printr-un adjectiv : *Ad memoriam et posteritatem* în loc de : *ad memoriam posteritatis* (spre amintirea urmaşilor). *Fidem et amicitiam desiderat* (Doreşte devotamentul prieteniei) în loc de : *fidem amicitise desiderat. Pateris libamus et auro* în loc de : *Pateris aureis libamus* (Facem libație din cupe de aur). (Verg. *Georg.,* II, 192)
12. *Hypaltaga* este schimbarea de caz între două cuvinte, adică aşezarea unui adjectiv pe lîngă alt substantiv decît acela căruia îi aparține în realitate, ca atribut, lăsînd cititorului grija de a restabili ordinea firească a cuvintelor în propoziție :
Ad iusti *cursum amnis* (La cursul cel drept al fluviului) în loc de: *Ad* iuatum *cursum amnis.* Vina *cadis onorarat Acestes* (Acestes umpluse butoaiele cu vin) în loc de: vino *cados onerarat Acestes.* (Verg. *Mneis,* I, 550)
13. *(Jhiaxmus* este. ncrucişarea ae lermem. X;, (ie o pane adjectiv urmat de substantiv, iar de cealaltă parte substantiv urmat de adjectiv; sau de o parte subiect urmat de predicatul său, iar de cealaltă parte, în altă propoziție, predicatul urmat de subiectul său : *Catilinse color* exsanguis, îcedi *oculi, citus* modo, modo *tardus incessus* (Catilina avea fața lividă, ochii tulburi, mersul cînd iute, cînd încet) (Cic. *In Catil.,* II). *Ratio nostra* consentit, pugnat *oratio* (judecata noastră se potriveşte, se împotriveşte numai vorbirea noastră). (Cic. *de Finibus,* III, 3, 10)
14. *Prolepsa* (Anticipația) este figura sintactică prin care poeții atribuie unei persoane sau unui lucru, cu ajutorul unui participiu sau al unui adjectiv, o calitate pe care nu o are încă şi pe care o poate dobîndi numai după îndeplinirea acțiunii exprimată prin verb : *Premit* placida *sequora pontus* (Marea îşi apasă valurile ca să se potolească) (Verg. *Mneis,* X, 103) în loc de : *Pontus sequora comprimit (premit) ut placida fiant. Incute vim ventis* Bubmersasque *obrue puppes* (Dă putere vînturilor şi acoperă corăbiile ca să fie scufundate) în loc de: *Incute vim ventis et obrue puppes ut* submersse sint. (Verg. *Mneis,* 1,69)
15. *Asyndeton* este înlăturarea conjuncțiilor dintre cuvinte sau dintre propoziții: *Egredere ex urbe, Catilina, libera rempublicam metu, in exsilium*

profieîscere (Ieşi din oraş Catilina, liberează republica de frică, pleacă în exil) (Cic. *In Cotii.,* I, 8, 20). *Veni, vidi, viei* (Am venit, am văzut, am învins).
16. *Polysyntheton* este repetarea aceleeaşi conjuncţii înaintea sau după fiecare din cuvintele sau propoziţiile legate între ele : *Omnibus rebus maiores noştri* et *agriş* et *urbibus* et *nationibus rempublicam* atque *hoc imperium* et *populi Romani nomen auxerunt* (Prin aceste mijloace strămoşii noştri au sporit republica şi această împărăţie şi numele poporului roman atît în ogoare, cît şi în oraşe şi naţionalităţi). Et *labore* atque *industria* (Şi prin muncă şi prin iscusinţă). Et *semper me coluit diligentissimeqiie observavit* (El totdeauna m-a cultivat şi m-a respectat cu cea mai mare atenţie). Et *discipulus* et *magister*
(Şi profesor şi şcolar).
»
17. *Litota* este exprimarea unei afirmaţii puternice cu ajutorul a două negaţii — *duplex negatio est affirmatio* — non immemor = *memor* (amintitor), non ignarus = *gnarus* (ştiitor). Nunquam nisi *optima alimenta edo* (Totdeauna mănînc cele mai bune bucate). Non *possum* non dicere (Pot spune).
18. *Aliteraţia* este alăturarea cuvintelor care încep cu aceeaşi literă: *Viride Venafrum* (Venafrul cel verde (bogat în măslini). *Vis vini* (Tăria vinului). *Vis veneni* (Puterea veninului). *Pro viribus virorum* (Potrivit cu puterile bărbaţilor). *O l Tite, tute Taţi, tibi tanta, tyranne, tulisti* (O ! tu, Titus, Tatius, ţi-ai însuşit atît de mari lucruri ca un despot). (Ennius, *Annales,* 113)
19. *Asonanta* este alăturarea cuvintelor care se sfîrşesc cu aceleaşi litere : *Nec reipublicee* consuluisti, *nec amicis* proîuisti, *nec inimicis* restitisti (Nici de republică n-ai avut grijă, nici prietenilor n-ai fost de folos, nici duşmanilor nu te-ai împotrivit). *Omnia paravit, omnia laudavit* (Pe toate le-a pregătit, pe toate le-a lăudat).

FIGURI DE ÎNŢELES SAU TROPI

1. *Metaphora* este trecerea unui cuvînt din înţelesul său propriu şi obişnuit la un alt înţeles nou, rezultat dintr-o comparaţie scurtată : *Fulmina ţortume* (Loviturile (fulgerele) soartei). *Incensus ira* (Făcut foc de mînie). *Scipiades, belii fulmen* (Scipiade, acest fulger al războiului). *Fulmina ver-borum* (Cuvinte fulgerătoare).
2. *Metonymia* este înlocuirea unui cuvînt prin altul, spre a face să iasă în evidenţă o însuşire particulară a lucrului arătat prin acest cuvînt nou : *Magnum et atrocem* Martem *pugnaverunt* (Au dat o luptă mare şi cumplită), *Marş* (zeul războiului) în loc de *pugna* sau *preelium. Sub* Iove *frigido* (sub cerul liber), *Iuppiter* (zeul cerului) în loc de *caelum* (cer). Iovem *loci ferre* (a suporta intemperiile climatului).
Alte feluri de metonymie constă în a întrebuinţa cauza în locul efectului, materia în locul obiectului care este făcut din ea, semnul pentru lucrul însemnat, posesorul în locul posesiunii, autorul în locul operei: Auro *et* argento *abundare* (A avea din belşug veselă de aur şi de argint). *Ex* toto Vergilio *Mneis preestat* (Din toată opera lui Vergilius stă mai presus Eneida).

3. *Sinecdoca* este întinderea sau restrîngerea înțelesului cuvintelor ca de la particular la general sau de la parte la întreg : *rex animalium = leo; telum* pentru *arma* (arme) ; *elephantus* pentru *ebur* (fildeş). *Grsecorum dux = Agamemnon.*
4. *Hiperbola* este o comparație exagerată : *Consilia tua* luce *sunt nobis clariora* (Planurile tale sînt pentru noi mai limpezi ca lumina zilei) (Cic. *In Catil.,* I, 3, 6). *Erat horribilior* leone (Era mai înfiorător ca un leu).
FIGURI DE CUGETARE (Flgurae sententiarum)
Cele mai însemnate figuri de cugetare sînt:
1. *Exclamația* este o strigare spontană a unei persoane emoționate : *Tu, Iuppiter, hune et huius socios a tuis ceterisque templis, a tectis urbis ac mcenibus, a vita fortunisque civium omnium arcebisl* (Tu, Jupiter, pe acesta (Catilina) şi pe tovarăşii acestuia îi vei alunga de la templele tale şi ale celorlalți zei, de la casele şi zidurile oraşului, de la viața şi bunurile tuturor cetățenilor) (Cic, *In Catil.,* I, 13, 33). *O l bellum magno opere pertimescendum I* (O ! război de care trebuie să ne îngrozim din tot sufletul).
2. *Interrogatio* este întrebarea oratorică prin care se urmăreşte a se atrage atenția auditorului : *Etenim quid est, Catilina, quod iam amplius exspec-tes, si neque nox tenebris obscurare ccetus nefarios, nec privata domus parietibus continere voces coniurationis tuse potest? Si illustrantur, si erumpunt omnia?* (Căci ce este, Catilina, ce mai aştepți dacă nici noaptea cu întunericul ei nu poate ascunde cetele tale nelegiuite şi nici o casă particulară nu poate înăbuşi între pereții ei glasurile conspirației tale? dacă toate ies la lumină, dacă toate țîşnesc afară?) (Cic. *In Catil.,* 1,3, 6). *Quid est, Catilina? num dubitas id, me imperante, facere quod iam tua sponte faciebas?* (Ce este, Catilina, oare mai stai la îndoială să faci din porunca mea, ceea ce erai pe punctul să faci de bună ta voie?) (Cic. *In Catil,* I, 5, 13)
3. *îndoiala (Dubitatio)* prin care se exprimă nesiguranța oratorului asupra lucrurilor pe care le expune. Această figură de cugetare se exprimă sub forma unei întrebări oratorice cu predicatul la modul conjunctiv *(coniuncti-vus deliberativus): Vestramne, qui summam potestatem habetis, koc tempore fidem* implorem? (în această vreme să implor eu chezăşia voastră de la voi care aveți cea mai mare putere?). *Quid agam, iudices? Quo accusationis mese rationem confer am? Quo me vertam?* (Ce să fac, onorați judecători? încotro să îndrept ținta învinuirilor mele? încotro să mă îndrept?) (Cic. *Pro Rose. Amer.,* 11, 29 ; *Ad Herren.,* IV, 29)
4. *Prosopopeea* sau *personificarea* prin care se dă grai şi viață lucrurilor neînsuflețite, celor morți sau celor absenți: *Sicilia tota, si una voce loqueretur, hoc diceret: «Quod auri, quod argenti, quod orndmentorum in meis urbibus, sedibus, delubris fuit, quod in una quaque re beneficia senatus populique Romani iuris habui, id mihi tu, C. Verres, eripuisti atque abstulisti; quo nomine abs te sestertium miliens exlegerepeto* »(Dacă toată Siciliați-ar vorbi într-un singur glas, ți-ar spune : « Tot aurul, tot argintul, toate podoabele care au existat

:?„»««mp.0»,,,, „, p "Jng« °»*4£î£ dw»«,

fel SIv^s 'ST/ " ^-STES • -ra"« -

(filᶜc'rr« t"fᶠBJîaoo 0ands "X° "."W gţpiur rem pi i7 ^ *w»IIHK

FORMAREA CUVINTELOR[1]

FAMILIA DE CUVINTE

Vom examina ce au produs In limba latină rădăcinile cuvintelor *domus* (casă) şi *cado* (cad).

Cuvîntul *domus* are în limba latină două teme : *domu* — după declinarea a IV-a şi *domo* ~ după declinarea a Il-a. De aceea în declinarea lui găsim la unele cazuri forme după declinarea a IV-a, la alte cazuri forme după declinarea a Il-a, iar la altele şi după declinarea a IV-a şi după declinarea a Il-a.

Originea cuvîntului este pusă în legătură cu rădăcina indoeuropeană *dem-,* prin care are legătură cu mai multe limbi indoeuropene : vedică, avestă, armeană, elenă, iraniană.

Cuvîntul *cado — ere* are puține forme corespunzătoare în cîteva limbi indoeuropene. Are rădăcina *cad-,* care în cuvintele din limba latină ia forma *cid-*

Tabloul cuvintelor din rădăcina cuvîntului domus

Prin adaosuri în urma rădăcinii

Prin adaosuri înaintea rădăcinii

Prin adaosuri şi înaintea şi în urma rădăcinii

domuscula (căsuță) *domuncula* (căsuță) *domesticus* (de casă, familiar) *domestice* (în casă, în particular) *domesticatim* (în interiorul

său, în casa sa) *domesticatus, -us* (conducerea

servitorimei) *domesticitas* (servitorimea) *domesticatio* (proprietate) *domicella* (tînără stăpînă) *domicellus* (tînăr stăpîn) *domicilium* (locuință) *dominus* (stăpîn) *dominulus* (tînăr stăpîn) *domirellus* (tînăr stăpîn)

[1] Capitolul «Formarea cuvintelor » a fost greşit introdus în morfologie, cu definiția căreia nu are nici un contact. El face parte din t Lexic *»,* şi anume este o subîmpăr-Îire a capitolului introductiv al studiului Lexicului, alături de calea moştenirii şi cea a mprumutului.

(Continuare)
Prin adaosuri In urma rădăcinii
Prin adaosuri înaintea rădăcinii
Prin adaosuri înaintea şi **în urma** rădăcinii
domina (stăpînă) *dominula* (tînără stăpînă) *dominella* (tînără stăpînă) *dominium* (proprietate) *dominor, -ari* (a stăpîni) *dominanter* (ca stăpîn) *dominatio* (stăpînire) *dominator* (suveran) *dominatrix* (suverană) *dominatus. -us* (stăpînire) *dominicatus, -us* (conducerea
casei)
dominicus, -a, -um (domnesc) *dominicalis, -e* (domnesc) *dominicarius* (de duminică) *dominiculus* (domnesc) *domneedius* (stăpînul casei) *domnifunda* (stăpînă casei) *domniprwdia* (stăpînă fermei) *domicenium* (cinarea acasă) *domiporta* (melcul) *domiseda* (sedentar) *domiducus* (conducător acasă) *domiduca* (conducătoare
acasă) *domicurius* (şeful bucătăriei) *domuitio* (întoarcerea acasă) *domitio* (întoarcerea acasă) *domusio* (uzajul casei) *perdominor, -ari* (a stăpîni **singur)**

Tablou de cuvintele formate din rădăcina cuvîntului cado, în **forma cad-, cid-**

cadescere (a fi gata să cadă
caducus (trecător)
caducarius (relativ la bunurile caduce)
cadivus (care cade de la sine epileptic)
caduca (epilepsie)
caducia (epilepsie)
caducilor (caduc)
caducum (floare căzută)
casus (cădere, întîmplare)
casualis (întîmplător) *casualiter* (întîmplător) *easura* (cădere)
supercadere peste)
(a cădea
accidere (a se **întîmpla)**
concidere (a **cădea deodată)**
decadicus (care **trebuie să** cadă)
occasus (cădere, **moarte,** (
apus) *occasio* (prilej) *occasiuncula* **(mic prilej)** *occasivus* (expus spre apus)
accidens (întîmplare) *accidentalis* **(întîmplător)** *accidentaliter* (întîmplător) *accidentia* (evenement) *acciduus* (întîmplător)
concidentia **(acord, analogie)**

(Continuare)

Prin adaosuri în urma rădăcinii	Prin adaosuri înaintea rădăcinii	Prin adaosuri înaintea şi în urma rădăcinii
	ifidere (a cădea)	*decidivus* (care trebuie să cadă) *deciduus* (care cade, căzut)
	excidere (a cădea, a pieri) *incidere* (a cădea pe, a se întîmpla) *intercidere* (a pieri, a dis-	*excidium* (cădere, ruină, apus) *excidiosus* (care cade) *gelicidium* (polei, alunecuş)
	părea) *occidere* (a cădea, a muri)	*occidens* (apusul) *occidentalis* (occidental) *occidaneus* (occidental) *occiduus* (care se culcă, occidental) *occidualis* (occidental)
	procidere (a cădea înainte, a se prăbuşi)	*prociduus* (răsturnat, deplasat) *procidentia* (deplasare)
	recidere (a cădea din nou)	*recidivare* (a reveni) *recidivatus* (reînoire) *recidivus* (care revine) *recidivum* (împrospătare) *stillicidium* (picurare) *stiricidium* (ninsoare)
	succidere (a se prăbuşi)	*succiduus* (care se prăbuşeşte)

Cuvîntul *domus,* prin corespondentele pe care le are în alte limbi indo-europene, vine din limba indoeuropeană primitivă. în limba latină acest cuvînt a produs o mulţime de cuvinte noi, proprii acestei limbi, şi pe care ea le-a creat pentru a exprima noţiunile noi pe care nevoile sociale şi dezvoltarea culturală i le-a adus. în acest scop limba latină a folosit mijloacele sale proprii, adăugind anumite particule sau cuvinte în urma rădăcinii sau înaintea ei. Dar toate aceste cuvinte îşi au originea în acelaşi cuvînt *domus.*

Acelaşi lucru se întîmpla şi cu verbul *cădere,* care de asemenea a produs mulţime de cuvinte noi în limba latină prin adaosuri înaintea rădăcinii, în urma rădăcinii, sau şi înaintea şi în urma ei. Aceste cuvinte noi toate au la bază rădăcina aceluiaşi cuvînt — *cădere.*

Grupul de cuvinte dintr-o limbă, care se trag din aceeaşi rădăcină, constituie o familie de cuvinte.

Astfel noi am cunoscut în tablourile de mai sus familia cuvîntului *domus* şi familia cuvîntului *cădere.*

DERIVAREA

Din tablourile date la capitolul « Familia de cuvinte » am văzut că din rădăcina cuvîntului *domus* şi din a lui *cado* s-au format cuvinte noi adău-gîndu-se fie înaintea rădăcinii, fie în urma ei, fie şi înainte şi în urmă, nişte particule sau chiar cuvinte.

Particula, care nu are existenţă proprie, adică nu există singură, şi care se adaugă la sfîrşitul unei rădăcini, contribuind la formarea unui cuvînt nou, **se** numeşte *sufix* [1].
Formarea de cuvinte cu ajutorul sufixelor se numeşte **derivare.**
Prin derivare se pot forma : substantive, adjective, verbe şi adverbe.

Derivarea substantivelor

Substantivele se pot forma : *a)* din substantive, cu sufixele :

Sufixul	Guvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-a	servus (sclav)	serva (sclavă)
-al	animus (suflet)	animal (animal)
-ar	pulvinus (pernă)	pulvinar (iconostas)
-arius	sica (pumnal)	sicarius (ucigaş)
-aria	argentum (argint)	argentaria (mină de argint)
-arium	granum (grîu)	granarium (hambar)
-alus	consul (consul)	consulatus (consulat)
etum	oliva (măslin)	olivetum (teren cu măslini)
-ile	capra (capră)	caprile (staul de capre)
-io	centuria (centurie)	centurio (centurion)
-ica	lectus (pat)	lectica (lectică)
-ina	rex (rege)	regina (regină)
-inum	pistor (brutar)	pistrinum (brutărie)
-ium •'	conviva (oaspe)	convivium (ospăţ)
-o (onis)	prada (pradă)	prsedo (hoţ)
-tas	civis (cetăţean)	civitas (cetate)
-tor	via (cale)	viator (călător)
-itor	funda (praştie)	funditor (prăştiaş)
-ura	prastor (pretor)	praetura (pretură)
-amentum	ferrum (fier)	ferramentum (unealtă de fier)
-ulus	hortus (grădină)	hortulus (grădiniţă)
-ula	virga (varga)	virgula (crenguţă)
-uium	oppidum (oraş)	oppidulum (orăşel)
-olus	filius (fiu)	filiolus (fiu mic)
-ola	gloria (glorie)	gloriola (glorie mică)
-olum	ingenium (talent)	ingeniolum (talent mic)
-ellus	ager (ogor)	agellus (ogoraş)
-ella	tabula (tablă)	tabella (tăbliţă)
-ellum	labrum (buză)	labellum (buzişoară)
-Ulus	lapis (piatră)	lapillus (pietricică)
-Uium	signum (statuă)	sigillum (statuetă)
-culus	versus (vers) *|	versiculus (vers mic)
-cula	navis (corabie)	navicula (corabie mică)
-culum	opus (lucrare)	opusculum (lucrare mică)
-unculus	homo (om)	homunculus (om mic)
-uncula	ratio (socoteală)	ratiuncula (socoteală mică)

[1] In explicaţiile care urmează, sufixele vor fi prezentate nu în forma lor filologică, ci însoţite de terminaţiile flexi< nare, nominale sau verbale, spre a se cunoaşte din ce categorie morfologică face parte cuvîntul nou format.

b) Din adjective, cu sufixele :

Sufixul	Guvîntul de bază	Guvîntul nou (derivat)
-amentum	ater (negru)	atramentum (cerneală)
-edo	dulcis (dulce)	dulcedo (dulceață)
-10	clemens (blînd)	clementia (blîndețe)
-itia	iustus (drept)	iusttitia (dreptate)
-lUes	planus (întins)	planities (șes, cîmpie)
-monia	acer (ager)	acrimonia (asprime)
-tas	pauper (sărac)	paupertas (sărăcie)
-itas	castus (curat, cinstit)	castitas (curățenie, cinste)
-etas	pius (credincios)	pietas (evlavie)
-iudo	fortis (brav)	fortitudo (bravură)
-tus	iuvenis (tînăr)	iuventus (tinerime)

c) Din verbe, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
j -a	scribere (a scrie)	scriba (scriitor)
-ela	queri (a se plînge)	querela (plîngere)
-ies	acuere (a ascuți)	acies (ascuțiș)
-ido	cupere (a dori)	cupido (poftă)
-igo	oriri (a răsări)	origo (origine)
-ile	cubare (a se culca)	cubile (camera de dormit)
-ina	rapere (a răpi)	rapina (pradă)
-io	obsidere (a asedia)	obsidio (asediu)
-tio \ *****	narrare (a povesti)	narratio (povestire)
\ din *-sio* i supin)	defendere (a apăra)	defensio (apărare)
-o (onis)	bibere (a bea)	bibo (bețivan)
-ium	gaudere (a se bucura)	gaudium (bucurie)
-men	certare (a se lupta)	certamen (luptă)
-mentum	ornare (a împodobi)	ornamentum (podoabă)
-or (os) din tulpina verbului	clamare (a chema)	clamor (strigăt)
-tor (or din supin)	monere (a aminti)	monitor (amintitor)
-trix	vincere (a învinge)	victrix (învingătoarea)
-sor (-or din supin)	currere (a alerga)	cursor (alergător)
-tus (-us din supin)	movere (a mişca)	motus (mişcare)
-sus (-us din supin)	ridere (a rîde)	risus (rîs)
-uium	cingere (a încinge)	cingulum (cingătoare)
-bulum,	vocare (a chema)	vocabulum (cuvînt)
eulum	gubernare (a cîrmui)	gubernaculum (cîrmă)
-brum	fiare (a sufla)	flabrum (suflare)
-crum	sepelire (a înmormînta)	sepulcrum (mormînt)
-trum	arare (a ara)	aratrum (plug)
-tura (-ura din supin)	nasci (a se naşte)	natura (firea)
-sura (-ura din supin)	censere (a socoti)	censura (funcția censorului

Derivarea adjectivelor

Adjectivele se pot forma:

a) din substantive, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-eus	ferrum (fier)	ferreus (de fier)
-icus	hostis (duşman)	hosticus (duşmănesc)
-ticus	aqua (apă)	aquaticus (de apă)
-osus	periculum (pericol)	periculosus (periculos)
-ulentus	ops (avere)	opulentus (bogat)
-olentus	vis (putere)	violentus (aprig)
-tus	robur (robos-tărie)	robustus (puternic)
-ox	fera (fiară)	ferox (crud)
-atus	barba (barbă)	barbatus (cu barbă)
-ius	pater (părinte)	patrius (părintesc)
-icius	pater (părinte)	patricius (patrician)
-ivus	aestas (vară)	aestivus (de vară)
-anus	homo (om)	humanus (omenesc)
-arius	grex (turmă)	gregarius (de turmă)
-inus	equus (cal)	equinus (de cal)
-aceus	hordeum (orz)	hordeaceus (de orz)
-ilis	puer (copil)	puerilis (copilăresc)
-alis	natura (fire)	naturalis (firesc)
-aris	populus (popor)	popularis (popular)
-atilis	aqua (apă)	aquatilis (acvatic)
-itus	auris (ureche)	auritus (cu urechi)
-utus	cornu (corn)	cornutus (cu coarne)
-timus	lex (lege)	legitimus (întemeiat pe lege
-ester	campus (cîmp)	campester (cîmpenesc)
-nus	pater (tată)	paternus (după tată)
-ensis	forum (piață)	forensis (de piață)
»»	Athenae (Atena)	Atheniensis (atenian)
-anus	Africa (Africa)	Africanus (african)
»»	Pompeius (Pompeius)	Pompeianus (pompeian)
-ianus	Csesar (Csesar)	Ceesarianus (cezarian)
-inus	Tarentum (Tarentul)	Tarentinus (tarentin)
—	Iugurtha (Iugurta)	Iugurthinus (iugurtin)
-icus	Britannia (Britania)	Britannicus (britanic)
-ius	Corinthus (Corintul)	Corinthius (corintian)
-as	Arpinum (Arpinum)	Arpinas (arpinian, arpinatj)
-mus	Smyrna (Smirna)	Smyrneeus (smirnean)

b) Din adjective, cu sufixele:

Sufixul,	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
'el]us 1 diminu--*olus -arius -alis -elis*	miser (sărman) parvus (mic) pauper (sărac) aureus (de aur) terni (cîte trei) ffiquus (egal) crudus (crud, proaspăt)	misellus (sărmanei) parvulus (micuț) pauperculus (sărăcuț) aureolus (aurit) ternarius (de trei. . .) aîqualis (egal, neted) crudelis (crud-moral)

c) Din verbe, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ax	rapere (a răpi)	rapax (răpitor)
-bundus	furere (a fi furios)	furibundus (furios)
-cundus	vereri (a se teme)	verecundus (respectuos)
-idus	calere (a fi cald)	calidus (cald)
-ilis	uti (a se folosi)	utilis (folositor)
-bilis	laudare (a lăuda)	laudabilis (demn de laudă)
-ibilis	credere (a crede)	credibilis (de crezut)
-icius	facere (a face)	facticius (imitat)
-ulus	garrire (a flecari)	garrulus (flecar)
-uus	nocere (a vătăma)	nocuus (vătămător)
-wus	capere (a lua)	captivus (prins)
-aneus	consentire (a consimți)	consentaneus (care se potrivește)

d) Din adverbe, cu sufixele :

Sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-inus *-tinus* *-rnus* *-ternus* *-turnus* *-icus* *-iquus* *-arius*	peregre (în țară străină) cras (mîine) hodie (azi) semper (totdeauna) diu (mult timp) post (în urmă, înapoi) ante (înainte) contra (în contra)	peregrinus (din țară străină) crastinus (de mîine) hodiernus (de azi) sempiternus (perpetuu) diuturnus (îndelungat) posticus (de dinapoi) antiquus (vechi) contrarius (contrar)

Derivarea verbelor

Verbele se pot forma:

a) din substantive sau adjective, cu vocalele caracteristice ale conjugărilor, şi cu sufixe :

Vocala caracteristică şi sufixul	Cuvîntul de bază	Cuvîntul nou (derivat)
-ă re	laus (laudă)	laudare (a lăuda)
	aaquus (egal)	aequare (a egala)
-e re	frons, -ndis (frunză) albuş (alb)	frondere (a fi înfrunzit) albere (a fi alb)
-i re	custos, -dis (păzitor) superbus (mîndru)	custodire (a păzi) superbire (a fi trufaş)
-gare	purus (curat) navis (corabie)	purgare (a curăța) navigare (a călători cu corabia)

b) **Din verbe, cu** sufixele:
Sufixul
Cuvintul de bază
Guvîntul nou (derivat)
-scere
-iscere
-tare
-itare
-sare
-titare
-sitare
-ilare
-essere
-wire
incoative
frecven-tative
cu două sufixe frecven-tative
dezide-rative
senere (a fi bătrîn)
ingemere (a geme) dicere (a zice) clamare (a striga) currere (a alerga) dictare (a spune deseori) cursare (a alerga deseori) canere (a cînta) capere (a lua) edere (a mînca)

Derivarea adverbelor

senesccre (a începe să îmbă-trînească) ingemiscere (a începe să plîngă) dictare (a repeta) clamitare (a striga adesea) cursare (a alerga deseori) dictitare (a repeta mereu) cursitare (a alerga încoace şi încolo) cantilare (a fredona) capessere (a dori să ia) esurire (a dori să mănînce)

Adverbele se pot forma din :

a) Substantive, adjective, verbe, adverbe, cu sufixele :
Sufixul
Cuvîntul de bază
Cuvîntul nou (derivat)
-e
-o
-unt
-er
-ter
-iter
-tim
-atim
-sim
-itus
doctus (învăţat) falsus (fals) multus (mult) sapiens (înţelept) difficilis (anevoios) celer (repede) tribus (trib) carpere (a culege) paulum (puţin) gradus (treaptă) pandere (a întinde) fundus (fund, bază) divinus (dumnezeiesc)
docte (cu ştiinţă) falso (fals) multum (mult) sapienter (înţelepteşte) difficulter (cu anevoinţă) celeriter (cu repeziciune) tributim (pe triburi) carptim (pe alese) paulatim (cu încetul) gradatim (treptat) passim (ici şi colo) funditus (din temelie) divinitus (de la zei) penitus (în fund)
penes (la, în puterea)

b) Diferite cazuri, unele dispărute, ale pronumelor demonstrative, relative, nehotărîte :

	Cuvîntul de bază	Forma adverbială
	hic (acesta)	hic (aici)
	iile (acela)	illic (acolo)
	iste (acesta)	istic (acolo)
	hic	huc (încoace)
	iile	illuc (într-acolo)
	iste	istuc (într-acolo)
	hic	hinc (de aici)
	iile	illinc (de acolo)
	iste	istinc (de acolo)
	hic	hac (pe aici)
	iile	illac (pe acolo)
	iste	istac (pe acolo)
	qui (care)	quo (încotro)

qui (care)	qua (pe unde)
iste	isto (acolo)
iile	illo (acolo)
îs	eo (acolo)
idem	eodem (tot acolo)
alius	alio (aiurea)

.zz

^«^5?Si!WS3Sss «fes

ţonpuoo B) •»■ ^ • pup nBsaapB eiUJ ^

Formarea de cuvinte noi prin unirea de cuvinte cu existență proprie se numeşte **compunere.**
într-o compunere, cuvîntul al doilea este cel important, primul cuvînt fiind o determinare sau o complinire a ideii din cel de al doilea : *magnanimus,* format din *magnus* şi *animus,* unde *magnus* este determinarea lui *animus,* arătînd însuşirea **lui.**

Compunerea cu prefixe

în compunerea cu prefixe se petrec următoarele fenomene :

a) Prefixul îşi poate păstra forma întreagă *(perdominari, excidere);* sau îşi modifică sunetul final după sunetul cu care începe rădăcina la care se adaugă, asimilîndu-se sau făcîndu-se identic cu el *(ad-cadere = accidere, ob-cadere = occidere);* sau îşi modifică unele sunete, nu pentru a se face identice cu sunetul inițial al rădăcini, ci pentru a se adapta prin formă la sunetele inițiale ale rădăcinii, adică pentru a avea o formă care să se poată pronunța uşor împreună cu sunetele care urmează *(cum-cadere — concidere, abs-portare = asportare).*

b) Cuvîntul de bază îşi poate păstra forma întreagă *(super-cadere — supercadere)* sau îşi modifică vocala *(de-cadere = decidere, per-f acere = perficere).*

Prepozițiile întrebuințate ca prefixe sînt:

abs (în formele *abs, ab, a, as, au* [x]), aducînd în compunere ideea de îndepărtare de ceva[2]: *condere* (a aşeza) — *abscondere* (a pune la o parte din vedere, a ascunde) ; *ducere* (a conduce) — *abducere* (a duce de la, a lua) ; *volare* (a zbura) — *avolare* (a zbura de la) ; *portare* (a purta) — *asportare* (a lua cu sine, a transporta) ; *fugere* (a fugi) —- *aufugere* (a scăpa).

ad (în formele *ad, ac, af, ag, al, an, ap, ar, as, at, a* înainte de sunetele *se, sp, st),* aducînd în compunere ideea de mişcare într-o anumită direcție : *ducere* (a conduce) — *adducere* (a conduce la, a aduce) ; *capere* (a lua) — *acci-pere* (a primi) ; *figere* (a fixa) — *affigere* (a pironi) ; *gerere* (a purta) — *aggerere* (a purta către, a aduce) ; *loqui* (a vorbi) — *alloqui* (a se adresa cuiva) ; *nectere* (a lega) — *annectere* (a ataşa, a adăuga) ; *petere* (a se îndrepta spre, a ținti) — *appetere* (a ataca) ; *repere* (a se tîrî) — *arrepere* (a se strecura spre) ; *servire* (a fi rob) — *asservire* (a se supune) ; *tentare* (a încerca) — *attentare* (a ataca) ; *sciscere* (a se informa) — *asciscere* (a chema).

ante (în formele *ante* şi *anti),* însemnînd «înainte » : *ferre* (a purta) — *anteferre* (a purta înainte) ; *capere* (a lua) — *anticapere* (a lua înainte, a întrece).

circum (în formele *circum, cir cu),* însemnînd «împrejur »: *ducere* (a conduce) — *circumducere* (a conduce împrejur) ; *itus* (mergere) — *circuitus* (înconjur, ocol).

cum (în formele *corn, col, con, cor, co),* aducînd ideea de colaborare, de însoțire la acțiune : *parare* (a pregăti) — *comparare* (a pune alături, a compara) ; *loqui* (a vorbi) — *colloqui* (a discuta cu cineva) ; *cădere* (a cădea) — *conci-*

1. Particula *au,* întrebuințată alături de *abs* şi cu acelaşi sens, este dată de filologie că ar avea altă origine, nu ar proveni din *abs.*
2. Atît la prefixe, cît şi la cuvintele compuse cu ele, dăm în general, sensul primordial, nu şi toate sensurile derivate din ele.

dere (a cădea *tmțTQuaa:fsr sv-^rmMțsf^ ^^m^^M> jo£&jy — corripere* (a smulge) • *optare* (a dori) — *cooptare* (a dori împreună, a-şi asocia).
de, exprimînd ideea de mişcare de sus în jos ': *cădere* (a cădea) — *decidere* (a cădea de pe).
ex (în formele *ex,* e, *ef),* aducînd ideea de mişcare din interior: *cădere* (a cădea) — *excidere* (a cădea din, a ieşi) ; *iacere* (a arunca) — *eiicere* (a da afară) ; *facere* (a face) — *efficere* (a termina).
in (în formele *in, im, ii, ir),* exprimînd ideea de pătrundere în ceva". *ducere* (a conduce) — *inducere* (a conduce în) ; *parare* (a pregăti) — *impe-rare* (a comanda) ; *Isedere* (a vătăma) — *illidere* (a izbi) ; *ruere* (a merge grăbit, a alerga) — *irruere* (a năvăli asupra).
inter (în formele *inter, intel)* — între : *rumpere* (a rupe) — *interrumpere* (a rupe între, a tăia în bucăți, a întrerupe) ; *legere* (a alege, a citi) — *intel-legere* (a înțelege).
ob (în formele *ob, obs*[1]*, oc, of, op, os, o),* exprimînd ideea «în fața, împotriva » : *sequi* (a urma) — *obsequi* (a ceda) ; *tenere* (a ține) — *obstinere* (a arăta); *cădere* (a cădea) — *occidere* (a cădea la pământ, a pieri); *fundere* (a vărsa) — *offundere* (a împrăştia în fața) ; *petere* (a se îndrepta spre) — *oppetere* (a înfrunta) ; *tendere* (a întinde) — *ostendere* (a întinde în fața cuiva, a arăta) ; *mittere* (a trimite) — *omittere* (a lăsa la o parte).
per (în formele *per, pel),* exprimînd ideea de mergere de la un cap la altul, de străbatere : *ire* (a merge) — *perire* (a merge cu totul, a dispărea); *Iacere* (a atrage) — *pellicere* (a momi, a cîştiga).
post = după : *ferre* (a purta) — *postferre* (a pune în urmă, a socoti de mai mică valoare).
prae = înainte: *ire* (a merge) — *prseire* (a merge înainte, a proceda).
prseter = pe lîngă : *mittere* (a trimite) — *prsetermittere* (a lăsa la o parte, a neglija).
pro (în formele *pro, prod* [2], *por* [s]), exprimînd ideea «înainte, în folosul » : *ponere* (a pune) — *proponere* (a pune în fața, a prezenta) ; *agere* (a lucra, a mîna) — *prodigere* (a risipi) ; *tendere* (a întindere) — *portendere* (a prezice).
sub (în formele *sub, suc, suf, sug, sum, sup, sur, sus*, su)* = sub : *agere* (a mîna) — *subigere* (a supune); *cedere* (a merge) — *succedere* (a urma) : *fundere* (a vărsa) — *suffundere* (a inunda) ; *gerere* (a purta) — *suggerere* (a produce) ; *monere* (a sfătui) — *summonere* (a sfătui în taină) ; *premere* (a apăsa) — *supprimere* (a virî la fund) ; *regere* (a conduce) — *surgere* (a se ridica) ; *pendere* (a atîrna) — *suspendere* (a agăța) ; *specere* (a privi) — *sus-picere* (a privi de jos în sus, a bănui).
subter == dedesubt: *linere* (a unge) — *subterlinere* (a unge pe dedesubt).
super = deasupra: *ducere* (a conduce) — *superducere* (a întinde pe deasupra, a adăuga).

[1] *Obs* stă față de *ob* întocmai ca *abs* față de 06, dar *obs* a rămas numai în compunere.
[2] Aceasta este forma arhaică a prepoziției *pro.*
[3] *Por* se găseşte numai în compuneri, avînd sensul lui pro. ISiu este stabilit dacă este o formă a lui *pro.*
* *Sus* vine din *subs.*

trans (în formele *trans, tran, tra)* — peste : *gradi* (a merge) — *trans-gredi* (a trece dincolo) ; *scribere* (a scrie) — *transcribere* (a transcrie) ; *natare* (a înota) — *transnatare* (a trece dincolo înot).
între prefixe se numără şi cîteva particule care nu au existenţă proprie, ci **se** găsesc numai în compuneri, unde modifică sensul cuvîntului cu care **se** unesc, căci ele au un sens al lor :
amb (în formele *amb, am, an),* cu sensul «împrejur »: *ire* (a merge) — *ambire* (a face propagandă electorală) ; *iacere* (a arunca) — *amicere* (a învălui) ; *quserere* (a căuta) — *anquirere* (a cerceta).
dis (în formele *dis, dif, di),* exprimînd ideea de separare, risipire : *ponere* (a pune) — *disponere* (a pune separat, a distribui) ; *fluere* (a curge) — *dif-fluere* (a se împrăştia curgînd) ; *iudicare* (a judeca) —- *diiudicare* (a decide).
in (în formele *in, ii, im, ir, i),* exprimînd o negaţie a ideii din rădăcina la care se alipeşte [1]: *dignus* (demn) — *indignus* (nedemn) ; *litteratus* (instruit) — *illiteratus* (ignorant) ; *maturus* (copt) — *immaturus* (necopt) ; *reparabilis* (ceea ce se poate pregăti din nou) — *irreparabilis* (ceea ce nu se mai poate obţine din nou); — *gnoscere* — *noscere* (a cunoaşte) — *ignoscere* (a nu cunoaşte).
ne (în formele *ne, nec, neg, n)* exprimînd o negaţie : *fas* (ceea ce este permis) — *nefas* (ceea ce nu este permis) ; *opinatus* (cunoscut) — *necopi-natus* (neprevăzut) ; *otium* (inactivitate) — *negotium* (activitate) ; *umquam* (vreodată) — *numquam* (niciodată).
re (în formele *re, red*[£]), cuprinzînd ideea de mişcare înapoi: *specere* (a privi) — *respicere* (a privi înapoi) ; *emere* (a cumpăra) — *redimere* (a răscumpăra).
se (în formele *se, sed),* exprimînd ideea de separare, îndepărtare : *cedere* (a merge) — *secedere* (a se depărta) ; forma primitivă *sed* s-a păstrat numai în cuvîntul *seditio* (separare de ceilalţi, răzvrătire), format, probabil, din tema supinului verbului *ire* cu sufixul *-io.*
ve, exprimînd ideea de lipsă, ca o negaţie: *sanus* (sănătos) — *vesanus* (nebun).

Compunerea cu alte categorii **de cuvinte**

în compunerea cu alte categorii de cuvinte, primul cuvînt poate fi : substantiv, adjectiv, pronume, numeral, verb, adverb ; iar al doilea cuvînt poate fi substantiv, adjectiv, verb, adverb.
Din împreunarea cuvintelor din toate aceste categorii limba latină şi-a creat foarte multe cuvinte noi.
între cele două cuvinte, care formează un cuvînt compus, se introduce uneori vocala i, **o** sau u.
Exemple : *Substantive:*
tibicen (flautist), din substantivul *tibia, -se* (fluier) şi verbul *canere* (a cînta) ;

[1] De aceea se numeşte *in privativum.*
[2] Aceasta este considerată forma arhaică a prefixului *re.*

biennium (spaţiu de doi ani), din numeralul *bis* (de două ori) şi substan-vul *annus* (an) •,
alipilus (sclavul care smulgea părul de la subsuoara Btăpînului), din îbstantivele *ala, -ee* (aripă) şi *pilus, -i* (păr).
princeps (fruntaş), din numeralul *primus, -a, -um* (întîiul) şi verbul *ipere* (a lua).
Idjective:
alipes (care are aripi la picioare), din substantivele *ala, -se* (aripă) şi ■>*es, -dis* (picior) ;
longsevus (foarte bătrîn, vechi), din adjectivul *longus, -a, -um* (lung) }*i* substantivul *sevum, -i* (timp);
quadrupes (cu patru picioare), din numeralul *quattuor* (patru) şi substantivul *pes, -dis* (picior).
particeps (părtaş), din substantivul *pars, -tis* (parte) şi verbul *capere* (a lua);
beneficus (binefăcător), din adverbul *bene* (bine) şi verbul *facere* (a face).
Verbe :
navigare (a călători cu corabia), din substantivul *navis, -is* (corabie) şi verbul *agere* (a mina) ;
amplificare (a mări), din adjectivul *amplus, -a, -um* (mare) şi verbul *facere* (a face);
paiefacere (a deschide), din verbele *patere* (a fi descbis) şi *facere* (a face) ;
benedicere (a binecuvînta), din adverbul *bene* (bine) şi verbul *dicere* a zice).
Adverbe:
hodie (astăzi), din pronumele *hic, hsec, hoc* (acesta) şi substantivul *dies, -ei* (zi) ;
magnopere (foarte mult), din adjectivul *magnus, -a, -um* (mare) şi substantivul *opus, -eris* (lucrare).
Notă. Cuvinte ca *res publica, ius iurandum,* la care se declină ambele părţi, nu intră în categoria cuvintelor compuse de care ne-am ocupat aici şi la care — dacă sînt flexibile— numai partea de la sfîrşit este flexibilă, cea de la început rămînînd invariabilă.
Observaţii:
La formarea cuvintelor noi, derivarea şi compunerea nu se aplică In mod izolat, ci la un cuvînt putem întîlni numai derivare : *mens, -ntis* (minte) — *mentio* (menţiune, amintire), prin derivare cu sufixul *-io;* dar putem întîlni şi compunere împreună cu derivarea: *amentia* (zdruncinarea minţii) prin derivare cu sufixul *-ia* şi prin compunere cu prefixul *a-* (de la *abs).*
Dar se poate întîmpla ca un cuvînt să fie format cu două prefixe, adică să sufere de două ori aplicarea principiului compunerii şi să aibă şi un sufix : *noscere* — forma veche *gnoscere* — (a cunoaşte) este format cu sufixul *-escere — sco* — incoativ ; *cognoscere* (a cunoaşte) are pe lîngă derivarea văzută la *noscere,* şi compunerea cu prefixul *cum* în forma *co; recognoscere* (a recunoaşte) are, pe lîngă compunerea şi derivarea notate la *cognoscere* încă o dată aplicată compunerea cu prefixul re-.

Am văzut la sufixele frecventative că unele verbe primeau de două ori sufixul frecventativ: *dicere* (a zice) — *dictare* (a repeta) — *dictitare* (a spune mereu), adică se aplică de la acelaşi cuvînt principiul derivării. La *recognoscere* am constatat că şi principiul compunerii se poate aplica de două ori la acelaşi cuvînt.
în afară de calea moştenirii de la poporul din care se trage un popor nou şi de calea împrumutului de la popoarele cu care vine în contact, o limbă îşi îmbogăţeşte lexicul în măsură şi mai mare prin derivare şi compunere în interiorul său. Astfel derivarea şi compunerea sînt mijloace foarte importante pentru îmbogăţirea lexicului unei limbi.

NOȚIUNI DE PROSODIE[1]

Limba latină avea silabe lungi şi silabe scurte. In vorbirea omului auzeai pronunțîndu-se unele silabe cu o durată mai mare decît altele, şi anume silaba lungă se pronunța cu o durată de două ori mai mare decît cea scurtă. în vremea cînd a trăit poporul roman, aceasta nu era o particularitate a limbii latine, căci şi limba elenă avea acest lucru. Era ceva caracteristic limbilor indoeuropene.

Limba romînă nu cunoaşte această deosebire de durată între silabele cuvintelor sale. Noi nu avem cuvinte în care unele silabe să fie pronunțate în mod obligatoriu totdeauna cu o durată lungă şi alte silabe să fie pronunțate de asemenea în mod obligatoriu totdeauna cu o durată scurtă. La noi durata de pronunțare a unei silabe nu depinde de caracterul ei propriu, ci de încetineala sau graba pe care o punem în vorbire, şi care face ca o dată să pronunțăm silabele scurte, dacă vorbim pripit, iar altă dată tot pe acelea să le pronunțăm lungi, dacă vorbim răspicat.

între limbile moderne există limbi care păstrează această particularitate, cum este, spre pildă, limba germană.

Romanii nu întrebuințau semne particulare prin care să noteze cantitatea silabelor; noi însă, pentru a indica acest lucru, punem semnul — pentru o silabă lungă şi semnul *Kj* pentru o silabă scurtă.

în limba latină, din natură, adică din firea limbii, vocalele în anumite cuvinte erau lungi; iar în alte cuvinte erau scurte. Acestea se numesc vocale lungi din natură sau scurte din natură [2]. Dar durata silabei nu depinde numai de cantitatea vocalei de a fi din natură lungă sau scurtă, ci şi de sunetele care urmau vocala respectivă.

Reguli pentru cunoaşterea cantității silabelor urmează mai departe şi acestea constituie prosodia, a cărei cunoştință este necesară pentru citirea poeziei latine.

REGULI GENERALE CARE SE APLICĂ SILABELOR INIȚIALE ŞI INTERNE

1. Silaba a cărei vocală este lungă din natură *(natură longa)* este lungă : *felix, pater.*

[1] Noțiunile de prosodie se împărtăşesc elevilor treptat şi numai în măsura necesității pentru lămurirea cazurilor ivite în cursul citirii.

* Cantitatea vocalei din temă, şi anume care este lungă din natură sau scurtă din natură, este notată în dicționar.

2. Silaba care cuprinde un diftong este lungă, căci toți diftongii sînt lungi, afară de diftongul prepoziției *prse* in compunere cu vorbe care încep cu vocală : *preealtus, praseo, prăsire, prseopinari, preeunctus.*
în limba latină sînt următorii diftongi: *au* (afirum), *eu* (beii, seu), *ei* (interjecția bel), *ui* (cui, huîc, interjecția hui) ; *as* (umbrie), *os (pcena).* Cei doi din urmă încă din perioada clasică sînt diftongi numai grafici, cele două vocale pronunțîndu-se ca un singur sunet.
3. Silaba a cărei vocală este urmată de consoană dublă sau de două consoane, dintre care a doua nu este / sau *r,* este lungă prin poziție *(posi-tione longa): bellum, curro, ânnus, barba, mons, părs.*
Cele două consoane care, urmînd după o vocală, fac ca silaba să devină lungă prin poziție, nu este nevoie să fie amîndouă în acelaşi cuvînt, ci atunci, cînd silaba este la sfîrşitul cuvîntului, una poate fi la sfîrşitul cuvîntului, iar cealaltă la începutul cuvîntului următor: *per terram, în mare, bonus custos.*
Consoanele *x* şi *z* sînt considerate fiecare ca două consoane, aşa că silaba care le precede, în corpul aceluiaşi cuvînt, este lungă : *păx, nox, axis, gâza.*
4. / consonans *, cînd se găseşte în interiorul unui cuvînt şi se află între două vocale, este considerat ca o consoană dublă şi silaba care-1 precede este lungă : *cuius, maior.*
Dacă *i* consonans este la începutul cuvîntului, este considerat ca o consoană simplă şi, în cazul că înaintea lui este un cuvînt care se termină într-o consoană, el contribuie la lungirea silabei finale a acelui cuvînt: *ăb Iove.*
Cînd un cuvînt care începe cu *i* consonans intră în compunere cu un cuvînt care se termină în vocală, *i* consonans îşi păstrează calitatea de consoană simplă şi nu lungeşte silaba dinaintea sa. Acest caz se întîmplă la compuşii cuvîntului *iugum: bliugis, quadriiugis.*
5. Dacă după o vocală, în interiorul aceluiaşi cuvînt, urmează două consoane, dintre care a doua este / sau *r,* iar prima nu este una dintre acestea, aceste două consoane formează grupul numit *muta cum liquida.* Grupul muta cum liquida trece întreg la silaba următoare, din care cauză silaba care-1 precede nu devine lungă prin poziție : *pătris, capra.*
în proză o atare silabă este considerată totdeauna scurtă. în versuri însă, poetul, în baza dreptului de a-şi permite licență poetică, o poate trata ca lungă, atunci cînd versul îi cere acolo o silabă lungă. Aşa găsim acelaşi cuvînt la acelaşi poet cu o atare silabă tratată cînd ca lungă, cînd ca scurtă. Vergilius are şi *pharetra* şi *pharetra.*
De aceea, în poezie, silaba urmată de muta cum liquida, fiindcă are posibilitatea să apară si ca lungă şi ca scurtă, se numeşte *anceps* (cu aspect dublu).
Notă. Tratarea ca lungă în poezie — prin licență poetică — a silabei, a cărei vocală scurtă este urmată de muta cum liquida, este socotită artificială, față de firea limbii latine [a].
Dacă însă muta se găseşte la sfîrşitul unui cuvînt, iar liquida Ia începutul cuvîntului următor, silaba finală a primului cuvînt devine lungă prin poziție : *venit rana.*
[1] Care nu formează silabă, ci, ca orice consoană, se alătură unei vocale pentru formarea silabei.
[s] *A.* C. J u r e t, *op. cit.* p. 56.

Dacă într-o compunere prefixul se termină prin muta, iar cuvîntul celălalt începea cu liquida, Intrucît muta cum liquida aici nu puteau trece în silaba următoare, căci muta se pronunța ca element al prefixului, silaba prefixului nu era anceps, ci lungă prin poziție : *obligare, obrepere.*
Dacă într-o silabă se găseşte o vocală lungă din natură, care prin flexiune sau derivare este urmată de muta cum liquida, vocala îşi păstrează calitatea sa de vocală lungă şi silaba respectivă rămîne tot lungă : *frăter*
— frâtris, laudăre — laudătrix, arare — arătrum.
6. Vocala care rezultă din contracție, adică din contopirea a două vocale într-una singură, este lungă şi, prin urmare, silaba în care se găseşte o atare vocală este lungă : *mălo* (din *măvolo), debeo* (din *dehăbeo), cogo* (din *coăgo), prudens* (din *providens), di* (din *dît), isdem* (din *îîsdem), nil* (din nlhîl), *mi* (din mîhî).
De asemenea este lungă vocala care, în compunere, reprezintă un diftong din cuvîntul simplu : *csedere — occidere, claudere — includere, plaudere*
— explodere.
7. Vocala inițială sau internă care este aşezată înaintea altei vocale din silaba următoare, este scurtă *(Vocalis ante vocalem brevis est)* şi astfel este scurtă şi silaba în care se găseşte o atare vocală: *habSo, ferreus, săus, filla.*
Sînt însă lungi, deşi se găsesc înainte de altă vocală : *e* la declinarea a V-a la genitiv şi dativ singular, cînd este între doi *i: diei, progeniei;* altfel este scurt: *rei, spei.*
i la genitivul singular pronominal: *illius, istius, ipsius, totîus, unius, ullius.*
Notă. Poeții, prin licență poetică, pentru necesitățile versificației, consideră pe acest *i* ca scurt; aşa că în poezie *i* de la genitivul pronominal este *anceps.* In *alterius* este tratat în poezie totdeauna ca scurt.
i la formele verbului *fio,* care n-au pe *r: fio, fiam, fiebam.* Formele care au pe r au pe *i* scurt: *fieri, fierem.*
a şi *e* la vocativul şi genitivul singular al substantivelor de declinarea a Ii-a terminate în *-aius, -eius: Grăi, Pompei.*
a la genitivul singular arhaic al declinării I : *aquăi, aulăi, vităi.*
8. Litera *h* nu este consoană, ci înfățişează numai aspirația vocalei care urmează. De aceea nu este ținută în seamă la stabilirea cantității silabelor: *ădhibere, inhonestus.*
Cînd se află între două vocale, acelea se consideră ca *Vocalis ante vocalem: cohabitare, cohibere, cohortari, cohors.*
9. *u* aşezat după *q* este totdeauna consoană şi, din punct de vedere prosodic, nu are nici o valoare în stabilirea cantității silabei precedente, căci el face o unitate împreună cu *q: ăqua, coquere, requies.*
u aşezat după *g,* în unele cazuri este considerat consoană : *sănguis* (2 silabe), *ănguis* (2 silabe), *lânguor* (2 silabe), *lîngua* (2 silabe), *lănguere* (3 silabe).
Este însă considerat vocală şi formează silabă in adjectivele terminate în *-guus,* ca *exiguus* (4 silabe), *ambigUus* (4 silabe), *riguus* (3 silabe), în verbul *argăo* (3 silabe) şi în toate perfectele în *-gui: vigăi* (3 silabe), *pigiiit* (3 silabe), *langui* (3 silabe).
Este considerat consoană şi în *suavis* (2 silabe), *suadeo* (3 silabe), în compuşii lui *suescere* (3 silabe) şi în derivatele lor: *assuescere.*

10. Monosilabele terminate în vocală sînt lungi, encliticele sînt scurte *(-quS, -vă, -nă, -tă, -ce): de, pro, si, ă, e, me, te, se; mariquă, filistine*[1]*, hicce, tute.*
Pronumele *qua* este scurt — deşi este un monosilab terminat în vocală — cînd înlocuieşte pe *aliqua* la nominativ feminin singular şi la nominativ şi acuzativ plural neutru.
11. Monosilabele terminate în consoană sînt scurte, dacă nu sînt lungi din alte împrejurări: *ăb, ăd, sed, ăt, căm, in, săb;* însă *tune* (lung prin poziţie), *ex* (lung prin poziţie), *nori* (lung prin contracţie : *ncenum).*
12. *Sinereză* este gruparea într-o singură silabă a două vocale alăturate din acelaşi cuvînt, vocale care, în mod obişnuit, constituie două silabe : *deirsum* (in 3 silabe) — *deorsum* (în 2 silabe), *dehinc* (în 2 silabe) — *dehinc* (într-o silabă).
Acest fenomen se întîlneşte la poeţi, cînd necesităţile versului îi obligă fie să reducă o silabă, fie să aibă acolo silabe cu anumite cantităţi. Nu putem preciza dacă sinereză era numai un fenomen metric sau era şi în vorbirea poporului, căci prin sinereză nu dispare nici o vocală, ci numai se grupează altfel pe silabe, iar la prozatori nu este nici un indiciu să cunoaştem cum se pronunţa. Noi, în limba noastră, am aplicat sinereză la cuvîntul teatru, care a fost de 3 silabe şi a devenit de 2 silabe ; în scriere nu se cunoaşte, dar în vorbire se simte.
Vocalele care suferă acţiunea sinerezei sînt e, *i, u.* Cele două din urmă trec, prin sinereză, în categoria lui *i* consonans şi *u* consonans. Toate insă îşi păstrează existenţa în scriere, căci, de obicei, sînt aşezate înaintea unor vocale deosebite, nu identice.
In calitate de consoane, *i* şi *u* în sinereză, dacă sînt precedate de o consoană, pot face ca silaba care le precedă să devină lungă : din *ăbîete* obţinem *ăbiete,* din *fliiviorum* obţinem *fluviorum,* din *tenuia* obţinem *tenuia,* din *genua* obţinem *genua.* Această modificare a situaţiei silabelor se constată numai în citirea versurilor în care poetul a făcut uz de sinereză.
Sînt însă cazuri cînd, deşi se aplică sinereză, nu se modifică situaţia silabei anterioare, căci ea era lungă şi fără sinereză, fie prin poziţie, fie pentru că are vocală lungă din natură: *omnla — omnia, peccăntîa — pec-căntia, Consualia — Consualia; pîtăita — pîtuita, vindemiator — vindemiator, promontorium — promontorium, Servîllo — Servilio.*
Dar există şi caz în care poetul face uz de sinereză fără a schimba cantitatea scurtă a silabei anterioare : *pătrăus — pătruus.*
Notă. Cu compuşii lui *semi* sinereză este obligatorie şi silaba anterioară rămîne lungă : *semianimis, semiermis, semiuncia, semiustus,* care se găsesc şi cu forma: *setna-nimis, semermis, semuncia, semustus.*
Vocala *e,* intrînd în sinereză, constituie diftong împreună cu vocala următoare, dînd astfel o silabă lungă : *dein, deinde, deinceps, alveare, alveus, ferreus, eodem, eosdem, dehinc, deorsum, seorsum, meo.*
în compuşii cu *ante, grave, male, suave, e* final, intrînd în sinereză, nu intră în calcul în măsura versului şi nu modifică prin nimic cantitatea silabei în care a intrat: *anteire, antehac, anteactus, mâleoleo, grăveblens, suaveolens:*

înde ubi \ vene \ re ad fau \ ces grâveo | lentis A \ verni
Cînd prin sinereză se unesc într-o silabă doi *i,* se pronunță ca un *i* lung. De fapt aici este o contracție, căreia i se păstrează în scriere elementele care o constituie ; cînd se notează contracția se scrie un singur *i: dii* (în două silabe) *diî* (într-o silabă prin sinereză) — *dî* (contracție); *iîdem* (în 3 silabe) — *iîdem* (în 2 silabe prin sinereză) — *idem* (contracție).
Cînd prin sinereză se unesc într-o silabă doi e, se pronunță ca un e lung. Cu toate că şi aici este de fapt o contracție, se scriu totdeauna cei doi e în formele verbului *deesse* şi ale lui *deerrare: deest, deerat, deerit, deesset, deerravit.*
La verbul *prehendere* şi la compuşii săi, uneori se notează cei doi e aflați în sinereză, alteori însă se notează contracția: *prehendit* (sinereză)
— *prendit* (contracție), *comprehendet* (sinereză) — *comprendet* (contracție)-
Se poate întrebuința sinereză şi cu vocala *o,* care, unindu-se într-o silabă cu vocala din silaba următoare, dau o silabă lungă : *quoăd — quoad, proin — proin, proinde — proinde, prout — prout.*
La unele cuvinte compuse, cînd se întîlnesc doi *o* şi se face sinereză, se face de fapt o contracție, căreia i se notează încă elementele care au produs-o ; dar se scrie uneori şi cu un singur *o: cbopto — coopto* (sinereză) — *copto* (contracție) *cooperuisse — cooperuissc* (sinereză) — *coperuisse* (contracție).
13. *Sincopa* este suprimarea unei silabe în interiorul unui cuvînt. Acesta nu este numai un fenomen metric, adică folosit numai de poeți pentru necesitățile versului, ci aparținea şi vorbirii obişnuite a poporului.
Se întîlneşte la unele cuvinte terminate în *-uium,* unde se suprimă primul *u: pericălum — periclum, vinciilum — vinclum, gubernacălum— gubernaclum.*
Se întîlneşte de asemenea la perfectele în *-vi* şi la timpurile derivate din tema perfectului, cînd după *v* urmează o silabă în care se găseşte s sau *r: — amavisti — amasti, amaverunt — amărunt, amaverit — amarit, amavisset*
— amasset, amaverat — amarat.
Sincopa serveşte poeților să reducă o silabă, dacă necesitățile versului o cer.
14. *Diereza* este o operație inversă sinerezei şi constă în transformarea lui *i* consonans şi a lui *u* consonans în *i* vocalis şi *u* vocalis : *Priameius,* în care între *e* şi *u* este un *i* consonans şi care are patru silabe, devine prin diereză *Priameius* de cinci silabe ; *Pleiades,* care avea şi forma Pliades, citin-du-se în trei silabe, prin diereză devine *Pleiades* de patru silabe. La comici: *iam* (monosilabic) — *îam* (bisilabic).
U consonans putea deveni vocală în formele lui *solvere: solvi — solăi, persolvi — persolăi, exsolvi — exsolui, dissolvi — dissolăi, dissolvendus — dis-solăendus; evolvam — evoluam, evolvi — evolui; suetus* (cu 2 silabe) — *suetus* (cu 3 silabe), *adsuerit* (de 3 silabe) — *adsuerit* (de 4 silabe) ; *cui* (monosilabic)
— *căi* (bisilabic), *huic* (monosilabic) — *huic* (bisilabic).
Diereza dă posibilitate poetului să adauge o silabă scurtă acolo unde necesitățile versului o cer.
15. *Eliziunea* este operația prin care, cînd in cuprinsul unui vers un cuvînt se termină cu vocală, cu diftong sau cu *m,* iar cuvîntul următor începe cu vocală sau cu *h,* se elide vocala, diftongul sau vocala plus *m* de la

sfîrşitul primului cuvînt: *un(a) ante, ant(e) alias, JEnead(se) in, tergeminam-qu(e) Hecaten.*
Dacă un cuvînt se sfîrşeşte în două vocale, fiecare din silabă deosebită, numai vocala din silaba ultimă se elide : *aula(i)in.*
Cînd un vers se termină cu vocală şi versul următor începe cu vocală, nu se face eliziune. Sînt foarte rare cazurile de asemenea încălcări de versuri.
Interjecţiile *o, heu, ah, proh, io* nu sînt supuse eliziunii: *o hominum, heu, ubi, ah! ego.*
Uneori interjecţia *o* se scurtează înaintea unei vocale : *o Alexi, 6 Eurytion.*
Notă. Scriitorii latini nu vorbesc de suprimarea vocalelor, cînd un cuvînt se termină în vocală, diftong sau *m* şi cel următor începe cu vocală sau *h,* ci de reunirea celor două vocale într-o singură silabă, care reunire nu influenţează cantitatea silabei prime a cuvîntului al doilea[1].
16. *Cuvintele iambice.* Cînd un cuvînt este format din două silabe, dintre care prima este scurtă şi a doua este lungă, un asemenea cuvînt din punct de vedere metric constituie un iamb.
Pentru necesităţi metrice, adică în interesul adaptării cuvintelor la forma versului, poeţii — mai ales în perioada arhaică — îşi permiteau să scurteze şi silaba finală a cuvintelor iambice şi să le transforme în pyrrihice (^ VJ)$_5$ şi astfel în loc de *cave, vide, tace, iăbe, r5gă, vani, bono* etc. întîlnim : *cavi, vldi, tacă, iăbe, rogă, veni, bono.*
Tot sub imperiul legii cuvintelor iambice adverbele *bene, male,* care la început trebuie să fi avut finala lungă, aşa cum este la toate adverbele terminate în *-e,* au devenit din iambice *(băni, măle)* pyrrihice şi au căpătat forma *bane, măle,* cu care se găsesc în poezia clasică latină.
BEGULI GENEBALE PENTBU SILABELE FINALE
Declinarea substantivelor şi adjectivelor
Nominativul singular are finala scurtă la declinările I, a Ii-a, a IV-a ; lungă la declinarea a V-a: *capră, dominăs, manăs; dies, res.*
La declinarea a IlI-a variază foarte mult şi, unde nu este lungă prin poziţie *(cohors, dux),* se caută în dicţionar: *milăs, pater, honbr, genăs, animal; honos, virtus, bonitătis.*
Genitivul singular are finala lungă la declinările I, a Ii-a, a IV-a, a V-a; scurtă, la declinarea a IlI-a : *caprse, domini, manus, diei, reî; ducîs.*
Notă. Diftongul *se* de la declinarea I are în limba latină arhaică terminaţia *ăi: vităi.*
Dativul şi *ablativul singular* au finala lungă la toate declinările, afară de -e de la declinarea a III-a : *caprse, capră* ; *domino; duci, animali; mânui, manii; diei, dii; ducă.*
Acuzativul singular are finala scurtă la toate declinările, dar, fiind terminată în *-m,* este supusă eliziunii, dacă este urmată de o vocală sau de *h* în vers, sau devine lungă prin poziţie : *caprâm, dominăm, ducăm, mânăm, diăm; mară, animal.*
[1] A. C. J u r e t, *op. cit.* p. 39.

Nominativul, acuzativul şi vocativul plural, masculin şi feminin, au finala ;ă la toate declinările ; la neutru o au scurtă : *caprse, caprăs; domini, in os; duces; manus; dils; genera, mariă, cornuă.*
Genitivul plural are finala scurtă la toate declinările, dar, fiind termici în *-m,* este supusă eliziunii, dacă este urmată de o vocală sau de *h* ers, sau devine lungă prin poziție : *caprarum, dominorăm, ducum, manuum, •um; maritim, cornuăm.*
Dativul şi *ablativul plural* au finala lungă la declinările **I** şi a **Ii-a**; rtă, la celelalte declinări: *capris, dominis; ducibus; manibăs, diebus.*

Pronumele

Personale. Finala scurtă: *Sgb, nostrăm, vestrăm.* Finala lungă: *mei, tui, sui, noştri, vestri; tu; mi; me, te, se (sîse);* s, *vos; nobis, vobis.* Finala anceps: *mlKî, tibî, slb'i,* fiind tratate ca iambice.
Notă. *Ego* a avut la început finala lungă, cum este şi în limba elenă ; însă pe baia ;ii cuvintelor iambice, finala a devenit scurtă şi aşa a fost tratat în perioada clasică, perioada imperială tîrzie poeții au început să considere finala lungă *igo,* sub influența rmei elene.
Cînd sînt întărite cu particulele-ma, *-tg,-psl,-pU,* îşi păstrează cantitățile finalelor a cum le au cînd sînt fără particule : *egomU, memet, mihîptă, t,,tg, teU, tuîmSt, suimit, psi.*
Tu întărit cu *quidem* este tratat ca scurt: *t&quidem* (Lucilius).
Posesivele au forma adjectivelor de clasa I, cu trei terminații *(-us,* -a, *im; -er, -ra, -rum).* Finalele lor fiind identice cu ale acestor adjective, se aplică regulile arătate pentru adjective.
Vocativul singular masculin al lui *meus, -a, -um* este lung : *mi.*
Demonstrative. Nominativul singular are finala scurtă la cele terminate n -e, *-is, -d: illS, iste, ipse; Is; illud, istăd, îd.*
Hoc este lung; *hîc* este anceps.
Genitivul singular are finala scurtă : *illîiis, istiăs, ipsîăs, eiăs, huiiis.*
Dativul singular are finala lungă : *illi, işti, ipsi, huic, ei.*
La celelalte cazuri, avînd terminații asemănătoare cu adjectivele, au cantitățile finalelor ca şi adjectivele. Tot aşa nominativul singular feminin :
illă, istă, ipsă, ea; iar *hsec* este lung ca diftong.
Interogative şi relative. Nominativul singular urmează situația mono-silabelor.
Sînt scurte : *quîs, quîd, quod, utlr.*
Sînt lungi: *qui, quse.*
Genitivul singular şi dativul singular urmează situația pronumelor demonstrative, avînd terminații asemănătoare. Celelalte cazuri urmează situația adjectivelor.
Quse la nominativ şi acuzativ plural neutru e lung ca diftong.
Nehotărite. La nominativ singular cele compuse cu pronumele relative şi interogative, cînd acestea sînt aşezate la sfîrşit, urmează situația acestora : *aliquXs, aliquîd; quisquis, quidquîd.*
La genitiv şi dativ singular, avînd terminațiile pronominale în *-ius* şi -t, sînt tratate ca şi pronumele demonstrative.

La celelalte cazuri — şi la nominativ singular cele terminate ca adjectivele, în *-us, -a, -um,* sau în *-er, -ra, -rum* —- au finalele tratate, în privința cantității, ca şi finalele adjectivelor, avînd terminații asemănătoare.
Cele terminate cu particule invariabile *(-vis, -que, -libă, -quăm, -dăm, -piăm)* urmează situația particulei.
Qut, guee, quod (adjectiv), *quîd* (pronume), în rolul de pronume neho-tărît, declinîndu-se ca pronumele relativ şi interogativ, are cantitățile silabelor ca şi acelea. Forma *quă* pe care o foloseşte la nominativ singular feminin şi la nominativ şi acuzativ plural neutru, este scurtă.
Nemo are finala lungă ; *nihîl* are finala scurtă, după legea cuvintelor iambice, însă *nil* este lung prin contracție; *tot, quot* sînt scurte.
Numeralul
Numeralele care variază după gen, număr şi caz au situația adjectivului căruia îi corespund.
Pentru finalele celor invariabile, cantitățile se găsesc notate în dicționar.
Unus, avînd la genitiv singular şi la dativ singular terminații pronominale, finalele acestor cazuri au situația finalelor prenumelor demonstrative : *uniăs, unt.*
Duo este scurt şi la nominativ masculin şi neutru şi la acuzativ neutru, în epoca imperială tîrzie a început a fi tratat cu finala lungă la nominativ masculin.
Conjugarea
Activă. Persoana I singular. Finala în *-o* este lungă : *canto* [1] (prezentul indicativului), *cantabo* (viit. I al ind.), *cantavero* (viitorul al II-lea al ind.).
Notă. Din cauza cuvintelor iambice, ca *scio, puto, volo,* în care finala a început a fi considerată scurtă, cantitatea scurtă a început, în epoca imperială, să se extindă şi Ia celelalte verbe, generalizîndu-se cu vremea. De aceea, în general, se consideră *anceps.*
Finala în *-i* este lungă: *cantaeî, legi.*
Finalele în *-m (-am, -em, -im)* sînt supuse eliziunii, cînd cuvîntul următor începe cu vocală sau *h,* sau devin lungi prin poziție, cînd cuvîntul următor începe cu consoană : *cantabam* (imperf. ind.), *dicam* (viit. I şi conjunctiv prezent), *cantaveram* (m.m.c. perf. ind.), *cantem* (conjunctiv prez.), *cantarem* (imperf. conjunct.), *cantavissem* (m.m.c. perf. conj.), *cantaverim* (perf. conj.) ; *sim, velim, nolim, malim* (conj. prez.).
Pers. II sing. Finala în *-as* este lungă : *cantăs* (prez. ind. al conjugării I), *cantabăs* (imperf. ind.), *cantaverăs* (m.m.c. perf. ind.), *moneăs, ducâs, audiăs* (prez. conjunct, al conjugării a Il-a, a IlI-a, a IV-a).
Finala în -as este lungă : *mones* (prez. ind. al conjug, a Il-a), *cantes* (prez. conjunct, al conjug. I), *duces, audies* (viitorul I al conjug, a IlI-a şi a IV-a), *cantares* (imperf. conjunct.).
[1] Cînd terminația este identică pentru toate conjugările la un anumit timp, se citează un singur exemplu şi se notează timpul şi moduL

inala în *-is* este lungă în: *audîs* (prez. ind. al conjug, a IV-a), *vîs* ind.), *sîs* (prez. conjunct.), *velîs, nolis, malis* (prez. conjunct.), *fis* ind.). îste scurtă în : *ducis* (prez. ind. a conjug, a III-a), *cantabis, moneblş* rul I al conjug. I şi a Ii-a).
aste anceps în : *cantaverîs* (viitorul al II-lea al indic, şi perf. conjunct.). Finala în *-l* şi *stî* este lungă : *audl* (prez. imperat. al conjug, a IV-a), *ivistî* (perî. ind.).
Finala în -e este lungă în : *mone* (prez. imperat. al conjug, a Ii-a); este tă în : *scribe* (prez. imperat. al conjug, a III-a). Finala în *-a* este lungă: *cântă* (prez. imperat. al conjug. I). Finala în *-to* este lungă: *cantată* (viit. imperat.). Pers. a III-a sing. Finalele în -t sînt scurte : *cântat* (prez. ind.), *cantabăt* perl. ind.), *cantabit, monebît* (viit. I al ind. al conjug. I şi a Ii-a), *ducet, iet* (viit. I al ind. al conjug, a III-a şi a IV-a), *cantavlt* (perf. ind.), *can-irăt* (m.m.c. perf. ind.), *cantet* (prez. conjunct, al conjug. I), *montat, ducat, Hăt* (prez. conjunct, al conjug, a Ii-a, a III-a şi a IV-a), *cântăreț* (imperf. ijunct.), *cantaverît* (viit. al II-lea al ind. şi perî. conjunct.), *cantavissit* .m.c. perî. conjunct.). Finala în *-to* este lungă: *cantată* (viit. imperat.). Pers. I plural. Finala în *-mus* este scurtă şi este aceeaşi la toate timpu-e indicativului şi ale conjunctivului: *cantarnus* (prez. ind.), *cantabamus* nperî. ind.), *cantabîmus* (viit. I al ind.) etc.
Pers. II plural. Finala în *-tis* este scurtă şi este aceeaşi la toate timpu-le indicativului şi ale conjunctivului: *cantatîs* (prez. ind.), *cantabatîs* (imperî. id.), *cantabitls* (viit. I al ind.) etc.
Finala în -te este scurtă: *cantate* (prez. imperat.), *cantatotS* (viit. operat.).
Pers. III plural. Finalele în *-ant, -ent, -unt, -int,* sînt lungi prin poziție: *antănt* (prez. ind. al conjug. I), *monent* (prez. ind. al conjug, a II-a), *ducunt, tudiunt* (prez. ind. al conjug, a III-a, şi a IV-a), *sînt, velînt, nolint, malînt* prez. conjunct.), *cantabănt* (imperî. ind.), *cantabiint, monebunt* (viit. I al $_{L}$nd. al conjug. I şi a II-a), *ducent, audient* (viit. I al ind. conjug, a III-a şi a IV-a) etc.
Finala în *-nto* este lungă: *cantanto* (viit. imperat.).
Pasivă. Persoana I sing., a III-a sing., I plural, a III-a plural, îiind
terminate în -r sînt scurte : *(-or, -ar, -er; -tur, -tor; -mur; -ntur, -ntor): cantor* (prez. ind.), *cantabăr* (imperî. ind.), *moneăr, dicăr, audiăr* (prez. conjunct, al conjug, a II-a, a III-a, a IV-a), *canter* (prez. conjunct, al conjug. I), *cantarer* (imperî. conjunct.), *cantabor, monebor* (viit. I al ind. al conjug. I şi a II-a), *ducăr, audiăr* (viitorul I al ind. al conjug, a III-a şi a IV-a), *can-tattir* (prez. indic), *cantabatur* (imperî. ind.) etc, *cantator* (viit. imperat.), *cantamur* (prez. ind.) etc, *cantantur* (prez. ind.) etc, *cantantbr* (viit. imperat.).
Pers. II singular. Finalele în *-ris, -re* sînt scurte : *cantarîs* (prez. ind.) etc, *cantabare* (imperî. ind. a doua formă în loc de cea în *-ris), cântări* (prez. imperat.).
Pers. II plural, terminată în *-mini,* la toate timpurile simple, are înala lungă: *cantaminî* (prez. indic, şi al imperat.) etc.

Infinitivul prezent activ are finala scurtă: *cântară, monere, duceri, audiră, essă, vellă.*
Infinitivul perfect activ are finala scurtă : *cantavissă, monuissă, duxissă, audivissă.*
Infinitivul prezent pasiv are finala lungă : *cantarî, monerî, ducî, audirî.*
Gerunziul, participiul şi supinul, fiind forme nominale, au situaţia cazurilor de la declinarea substantivelor, cărora corespund.

Cuvintele invariabile

Adverbul. Adverbele de mod formate din adjective şi terminate în *-e* şi *-o* au finala lungă, afară de *benă* şi *mala* (care au fost cuvinte iambice) : *clare, late, caute, maxime, fortissime, certo, tuto* (însă *cito* şi *modo,* care au fost cuvinte iambice au finala scurtă).
Cele terminate în *-um* au situaţia finalelor în *-m: magnum, verum, tantum.*
Celelalte adverbe, *prepoziţiile, conjuncţiile* şi *interjecţiile,* cărora nu li se aplică regulile generale, se caută în dicţionar pentru cunoaşterea cantităţii silabelor.
J

NOȚIUNI DE METRICĂ[1]

Metrica este ştiința metrilor sau a măsurilor ; iar cum metrul sau măsura era elementul din care se alcătuia versul, metrica *este ştiința versurilor.* Ea ne învață cum se împerecheau măsurile spre a constitui un vers şi cum se grupau versurile spre a constitui strofe.

Măsura — numită *rnetron* în limba elenă — era formată din silabe. în măsurile versificației latine, unde existau silabe lungi şi silabe scurte, variația de la o măsură la alta era bazată nu numai pe numărul silabelor, ci şi pe cantitatea lor şi pe aşezarea în măsură. Astfel o măsură de trei silabe putea fi formată din trei silabe scurte (<J U <J)$_7$ sau din una lungă şi două scurte, aşezate în mod variat (— u u, u — u, u u —), sau din două lungi şi una scurtă, aşezate în mod variat (— — <->, — u —, u------), sau din trei silabe lungi (----------). Fiecare dintre aceste opt feluri de organizare a măsurii de trei silabe da altă muzicalitate versului, căci pronunțarea cu silabe lungi şi cu silabe scurte în mod diferit aducea altă sonoritate.

împerecherea măsurilor în mod variat atît ca număr de silabe, cît şi ca durată a silabelor şi ca număr al măsurilor pentru constituirea versului, depindea pentru poet de felul sentimentelor pe care vrea să le exprime, căci versul reprezintă, de fapt, o modalitate de exprimare a simțimintelor şi gîndirii în chip măsurat, adică în chip muzical. Versul este produs o dată cu muzica din necesitatea de a exterioriza ritmul interior al zbuciumului, al frămîntărilor sufleteşti. întocmai ca o frază muzicală, versul este constituit dintr-un număr de măsuri de o anumită durată.

în metrică măsura se numeşte şi *picior.*

Baza duratei pentru constituirea unui vers latin era silaba scurtă, numită *mora.* Silaba lungă avea două more, căci durata de pronunțare a ei era egală cu aceea a două silabe scurte. O măsură de trei silabe varia ca număr de more de la trei pînă la şase more, ceea ce reprezenta şase silabe scurte, căci în unele măsuri latine o silabă lungă putea fi înlocuită prin două scurte. Şi atunci un vers latin cu trei măsuri de cîte trei silabe putea varia ca durată de la nouă more pînă la optsprezece, ceea ce producea o foarte mare variație in pronunțare şi durată, în muzicalitatea lui.

în versificația clasică a popoarelor moderne, versul se baza pe măsura cu un număr fix de silabe, care au aceeaşi durată, dacă sînt constituite din

[1] Noțiunile de metrică se predau numai Sn măsura necesității de a citi operele poeților.

acelaşi număr de silabe ; şi astfel, un vers de trei măsuri cu trei silabe are totdeauna nouă silabe cu aceeaşi durată. Deci, în constituirea versului clasic modern intră în calcul numărul măsurilor sau al silabelor, pe cînd în cel latin intră în calcul durata măsurilor care-1 alcătuiesc. Iar cum latinii combinau în acelaşi vers măsuri cu număr deosebit de silabe, variația la ei este şi mai mare.

Pentru a ne putea însuşi bine cunoştințele de metrică latină, trebuie să stăpînim bine pe cele de prosodie.

FELURILE MĂSURILOR

De două silabe		Peonianul	II	<J — V U
Pyrrihicul	U \J		III	u u — u
Troheul (coreul)	— u	»	IV	u u u—
Iambul	u —	Ionicul mare		-----uu
Spondeul	-----	Ionicul mic		u <J-----
De trei silabe		Goriiambul		— U O —
Tribrachul	<J U \J	Antiopastul		u-----u
Dactilul	— U \J	Diiambul		L» — V —
Anapestul	*u* u —	Ditroheul		
Amfibrachul	U — V	(Dicoreul)		— u — u
Creticul	— u —	Epitritul	I	V----------
Bacchiacul	' \J------	»	II	— *u*-----
Antibacchiacul	-------V	»	III	-------V —
Molossul	---------	»	IV	--------u
De patru silabe		Dispondeul		----------
Proceleusmaticul	u u u u			
Peonianul I	— u *u* u			

Notă. Prin faptul că unele măsuri permiteau ca o silabă lungă să fie înlocuită prin două silabe scurte şi ajungeau astfel la un număr de silabe mai mare decît cel indicat în tabloul de mai sus, nu se strica armonia versului, întrucît durata de pronunțare sau durata muzicală a măsurii era aceeaşi.

Măsurile de două sau de trei silabe sînt măsuri simple, cele de patru silabe sînt compuse.

Accentul. Ritmul. Fiecare măsură (picior) simplă are un accent, iar cele cu patru sau cinci silabe au două accente, dintre care unul principal şi celălalt secundar.

Succesiunea regulată a accentelor se numeşte *ritm.* După felul piciorului de bază al versului se numeşte şi ritmul: ritm trohaic, ritm dactilic, ritm iambic etc.

HEXAMETRUL

Hexametrul este versul format din şase măsuri sau şase picioare. Piciorul care stă la baza constituirii hexametrului este dactilul. De aceea hexametrul se mai numeşte şi hexametru dactilic.

Hexametrul este un vers lung, căci putea să ajungă pînă la şaptesprezece silabe, de aceea el se potrivea cu expuneri mai lungi. în hexametri au fost cîntate la greci faptele din epoca eroică în opera epică cea mai de valoare şi cea mai veche a poporului grec, în *Iliada.* De aceea, hexametrul a rămas versul special al poeziei epice. Apoi a fost adoptat şi de satiră ca vers special alei.

35Q.

în constituirea hexametrului s-au stabilit anumite reguli in utilizarea >urilor de patru more, şi anume : în primele patru picioare dactilul putea uocuit cu spondeu ; în piciorul al cincilea se cerea să fie dactil şi acesta considera piciorul care da caracterul dactilic al versului; piciorul al jlea însă avea numai două silabe, şi aşa nu putea fi constituit decît din-m troheu — care reprezenta dactilul fără o silabă — sau un spondeu, e, fiind egal în durată cu dactilul, avea numai două silabe.

Cu toate acestea poeţii îşi permiteau să utilizeze spondeul în locul dacti-ui şi în piciorul al cincilea. Prin aceasta însă se schimba caracterul ver-LUÎ, şi căpăta numele de hexametru spondaic.

în hexametru, accentul în fiecare picior cade pe prima silabă. Avînd se măsuri, hexametrul are şase accente. Iată schema unui hexametru dactilic :

Dăm acum un hexametru dactilic real, în care poetul a întrebuinţat umai dactili în primele cinci picioare :

L I ' I ' I ' I ' I '

Mă vo I lăt, sîmfil | ărvă fa | gă, slmtil | sequoră | v erens

Iată şi unul în care, în primele patru picioare, sînt amestecaţi dactilii u spondeii.

Musă mî 1 hi caii | săs memfi | râ, quo 1 numîne | leeso

Iată şi unul în care în piciorul al cincilea se găseşte un spondeu, un aexametru spondaic :

aptă | rîquS sil | îs pi | num itibăt | armă | mentîs. sau : Constîtît | ătqu(e) octi | lîs Phrygî 1 (a) âgmlnă | circum (spexit

întrucît dactilul este un picior mai vioi, mai sprinten, iar spondeul este mai apăsat, mai grav, preferinţa poetului uneori pentru versuri bogate în dactili, alteori pentru cele bogate în spondei, îi este dictată de felul sentimentelor pe care le exprimă. Astfel, cînd înfăţişează, în povestirea lui, situaţii mai vesele sau are nevoie de un mers mai sprinten al naraţiunii, poetul întrebuinţează versuri mai bogate în dactili, iar cînd, pentru a se întipări în sufletul cititorului cele prezentate acolo, se simte nevoie de un mers mai apăsat, mai grav, foloseşte hexametri mai bogaţi în spondei.

Faţă de versul dat mai sus ca format numai din dactili, unul format numai din spondei în primele patru picioare prezintă o deosebire foarte mare sub raportul vioiciunii naraţiunii:

Appă \ rent ră \ ri năn | tes sub \ gîirglte 1 văsto.

\ ′ \ ′ \ ′ \ ′ \ ′

sau: Ill(i) în|terse|se măglnă vî|brăcchlă\ tollunt

Cînd unui vers îi lipseşte ceva din ultima măsură, se zice că este cata-lectic. Şi fiindcă hexametrului, care are ca măsură caracteristică dactilul, picior de trei silabe, îi lipseşte în ultimul picior o silabă, neputînd avea acolo

decît două silabe, hexametrul este şi el catalectic şi se numeşte în latineşte *hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum.*

Cezura. Hexametrul este un vers lung, care poate ajunge şi pînă la şaptesprezece silabe ; de aceea în citirea, adică în pronunţarea lui se simte nevoia unei pauze, ca în toate versurile lungi.

Pauza care se face în unitatea unui vers se numeşte *cezură,* cuvînt care vine din tema supinului verbului *casdo* (tai), căci cezura reprezintă o tăiere, o despicare a versului.

Cezurile obişnuite în versul hexametru erau aşezate: la jumătatea piciorului al doilea, la jumătatea piciorului al treilea, sau la jumătatea piciorului al patrulea. Cea mai importantă era cea de la jumătatea piciorului al treilea, pentru că venea cam la jumătatea versului.

Cezurile purtau următoarele numiri: cea de la jumătatea piciorului al doilea se numea *triimimera,* cu cuvînt grecesc (adică după a treia jumătate de picior), sau *sesquipedalis,* cu cuvînt latinesc (adică după un picior şi jumătate) ; cea de la jumătatea piciorului al treilea se numea *pentimimera* cu cuvînt grecesc, şi *semiquinaria,* cu cuvînt latinesc (adică după a cincea jumătate de picior) ; cea de la jumătatea piciorului al patrulea se numea *eftimimera,* cu cuvînt grecesc, şi *semiseptenaria,* cu cuvînt latinesc (adică după a şaptea jumătate de picior).

Pentru a se putea considera că este cazul să se facă pauză în vers în oricare din locurile indicate mai sus, adică pentru a face cezură, trebuie să fie îndeplinite şi anumite condiţii de formă, şi anume : cezura nu poate cădea niciodată la mijlocul cuvîntului, ci numai după silaba care este sfîrşit de cuvînt şi început de picior. Monosilabele, cînd sînt aşezate în prima jumătate a piciorului, întrunesc această condiţie, pentru că ele se sfîrşesc cu acea silabă.

Dar nu sînt suficiente numai condiţiile de formă, pentru a se putea face o cezură în vers, ci se ia în seamă şi ideea, preferîndu-se pentru cezură locul unde, împlinindu-se condiţiile de formă, pauza este cerută şi de mersul ideii.

Cînd condiţiile toate indică necesară o cezură pentimimera, aceea rămîne cezura versului. Celelalte două cezuri pot fi şi izolate, dar de obicei merg împreună. Cînd sînt într-un vers ambele cezuri, triimimera şi eftimimera, ritmul versului prezintă o legănare foarte plăcută. Poeţii împerechează de multe ori versurile cu cezura pentimimera cu versuri cu celelalte două cezuri întrunite şi dau astfel o variaţie plăcută poeziei.

în afară de cele trei cezuri menţionate mai sus, hexametrul mai putea avea o cezură la sfîrşitul piciorului al patrulea. Aceasta, pentru că a fost obişnuită în poezia pastorală, se numeşte *bucolică.* în versul cu cezura bucolică se găseşte de obicei şi o cezură pentimimera.

Dăm mai jos schema unui vers hexametru cu cezura pentimimera :

/ uul e uul i \\u\/\ / vu l / l i u

• Iată schema unui vers cu cezura triimimera şi cezura eftimimera întrunite :

JL i2f f -l || iii! 1-1 iii! | - \\ ^ | -L uu U ii

Iată şi schema unui vers cu cezura pentimimera şi cu cezura bucolică :

/ uu | */* uu l *t* ll uul *1* uu|| *t* l / u

Dăm acum versuri reale cu diferite cezuri.
a) Cu cezura pentimimera :
- ! ' I ' II I - I ' I'
Armă vî | rumquă că | no, || Tr5 | iee qui | primas ăb | Sns
Urbs ăn | tiquă fa I It, || Tyrî | î tăntt | eră c8 | lom
Cum vedem, în aceste două versuri cezura pentimimera este obligatorie şi prin îndeplinirea condiţiilor de formă, căci silabele *-no* şi *-it* sînt şi sfîrşit de cuvînt şi început de picior, dar şi prin necesitatea mersului ideii, care are acolo nevoie de pauza indicată prin virgulă.
b) Cu cezurile triimimera şi eftimimera întrunite :
înfân | dum, || re | gină, ia | bes || rSn& | vâră d5 | lorăm
- I ' I I ' I ' II I ' 1 '
Insăqul | tur || clă | morquă vi | rum || strî | dorquS ra | dentam
în primul dintre aceste versuri, cezura triimimera este indicată şi prin condiţiile de formă, căci silaba *-dum* este sfîrşit de cuvînt şi început de picior, dar şi prin necesităţile ideii, indicate prin virgula dinaintea vocativului, care reprezintă o întrerupere a ideii; cezura eftimimera este indicată prin condiţiile de formă, căci silaba *-bes* este sfîrşit de cuvînt şi început de picior, dar şi mersul ideii, aşa cum sînt cuvintele aşezate în frază, obligă la o oprire accentuată asupra lui *iubes.*
în al doilea vers sînt întrunite de asemenea şi condiţiile de formă — căci *-tur* şi *-rum* sînt şi sfîrşit de cuvînt şi început de picior — şi cele de fond, deşi nu este nici un semn de punctuaţie, căci după predicatul *insequitur* urmează două grupe formate din cîte un subiect cu atributul său, iar pauzele sînt: una după predicat şi a doua după primul grup de subiect cu atributul său : Urmează şi strigătul bărbaţilor şi trosnetul otgoanelor.
c) Cu cezura eftimimera :
' I ' 'l ' I ' II I ' I '
Votum I pro rădT J tu sima | lănt; || eă | f ămă vă | gătar.
Deşi formal sînt îndeplinite condiţiile pentru toate cele trei cezuri, cezura eftimimera este singura obligatorie în acest vers, fiind impusă de mersul frazei: Ei se prefac că este un dar — făcut zeilor — pentru întoarcere ; această explicaţie — acest zvon — se împrăştie.
d) Cu cezura bucolică, însoţită de o cezură pentimimera:
Dic mihî, I Dămoe | tâ, || cu | ium pgcas? || An MS1I | bcei? Sau cu cezura bucolică, însoţită de o triimimera :
Solstltî I um || pec8 | ri de | f endltS ; || iăm vănît | sestăs
în ultimul vers, deşi, în afară de cezura bucolică, se găsesc îndeplinite condiţiile formale şi pentru cezura triimimera şi pentru pentimimera, sensul dă preferinţă cezurii triimimere.
e) Iată şi cezură constituită dintr-un cuvînt monosilabic :
Duc, ăge, I duc ăd | nos : || fâs | îllî | lîmînă | dîviim.

PENTAMETBUL

După însemnarea cuvîntului cu care este numit, pentametrul ar trebui să fie un vers cu cinci picioare. Şi cum noi ştim că fiecare picior are un accent, pentametrul ar trebui să aibă cinci accente.

De fapt, pentametrul are şase accente ca şi hexametrul, pentru că el este un hexametru în care se suprimă a doua jumătate — adică cea neaccentuată — din piciorul al treilea şi din piciorul al şaselea, înlocuindu-se cu pauză ; este deci un hexametru rupt în două jumătăți de cîte două picioare şi jumătate.

Cezura obligatorie la pentametru este pentimimera.

Prima jumătate a pentametrului admite ca dactilul să fie înlocuit prin spondeu în primul şi al doilea picior ; a doua jumătate are numai dactili în cele două picioare întregi.

Iată schema pentametrului :

Dăm două pentametre reale :

′ \-*L*- | ' II ' | ' \>
Fortu I nae memo | rem (j te decât | Ssse *mă* | *m*
′ I ' I ' II ' I ' I '
Multăque (cântări | tes JJ umbră te" I gebăt a J ves

Pentametrul nu se întrebuințează singur în constituirea unei poezii.

în constituirea pentametrilor se observă la poeții elegiaci oarecare simpatie pentru aşezarea de silabe similare in cele două picioare care încheie fiecare emistih — jumătate de vers :

l

Omîne | non fău | sto || femînă | vîrque me / o
- I " I ' I) ' I ' I '
Bxo | rânt măg | nos || cărmină | ssepe de I os
Fîăt ăb I ingenî I 6 || mollîâr | ră mă j o
' *I* ′ I ' l!'» I ' I '
Purum j dîscus | sîs j| aeră i reddît ă I quis
Armă, nec (hostî | Ies || esse se | cutds 6 | pes

DISTIHUL ELEGIAC

Cuvîntul distih însemnează : grup de două versuri. Distihul elegiac era grupul de două versuri întrebuințat în elegie şi era format dintr-un hexametru şi un pentametru.

în distihul elegiac, locul fără soț îl ocupă hexametrul şi pe cel cu soț pentametrul.

în afară de elegie, unde era forma specifică de exprimarea sentimentelor, distihul elegiac a fost întrebuințat şi în epigramă.

Dăm mai jos două distihuri elegiace :

' I ' 1 ' II ' I ' I ' 1 '

H. Donăc ăjrîs sos | pes, || mul 1 tos nfime 1 răbîs ălmicos

' I ' I li ' I ' I '

P. TempSră (sî f&S | nnt || nubilă, | soltis e | rîs

' 1 ' I ' II I ' I ' I '

H. Denîque | « Quid propg I ro? || Scythl (a) | est, quo | mittîmtir, 1 mquăm,

' 1 ' I ' II — I ' 1 '

P. Romă re j lmquen 1 d(a) est. || UtrăquS | iustă mor(a) | est ».

METRICA ODELOR ŞI EPODELOR LUI HORATIUS: MĂSURILE

Măsurile sau picioarele, care intră în compunerea versurilor din odele i epodele lui Horatius, sînt următoarele :

dactylus — <J VJ
spondaeus -----
trocha^us — u
iambus u —
tribrachys u u u
anapsestus u u —

Notă. In prezentarea diferitelor versuri ale lui Horatius vom utiliza uneori şi cuvîntul choriambus, care, după cum am văzut are forma — u u —, adică este o măsură compusă dintr-un trochseus sau choreos şi dintr-un iambus. Metricienii de mai tîrziu au înlăturat această măsură din versurile logaedice ale lui Horatius şi au înlocuit-o cu un dactil plus o silabă lungă (— >J *u —),* formă care se încadrează mai bine în organizarea versurilor logaedice. Noi, cînd întrebuinţăm cuvîntul choriambus, o facem pentru a numi cu o singură vorbă această formă metrică.

VERSURILE LOGAEDICE

Versurile obişnuite în poezia lirică a lui Horatius sînt versurile *logaedice,* formate din întovărăşirea dactilului cu troheul.

1. Versul cel mai scurt care cuprinde dactilul şi troheul este versul *Adonius:*

L- **U,J I — *y.***

Csesărîs | ultor

Acest vers reprezintă, de fapt, sfîrşitul hexametrului, adică piciorul al cincilea şi al şaselea. El nu este întrebuinţat singur în constituirea unei poezii întregi, ci numai ca element component al unor strofe, servind ca încheiere a strofei.

2. Versul *Aristophanius* este format prin adăugarea unui troheu la sfîrşitul versului Adonius :

*J_* uu I *j_* \J I ^_ y

Lydîă,' dîc per | omnes

Formula versului Aristophanius — întreagă sau catalectică, adică fără silaba finală — este temelia tuturor versurilor logaedice care vor urma, afară de *Pherecrateus;* la ea se vor adăuga la început alte măsuri.

3. Versul *Pherecrateus* se obține tot din versul Adonius, adăugîndu-i la început un troheu. Dar pentru că acest troheu este aşezat înaintea dactilului, se schimbă în spondeu, deoarece la Horatius totdeauna troheul dinaintea dactilului se schimbă în spondeu.

Inter/fusă nl/tentes

Notă. Cînd suplimentul adăugat înaintea dactilului este un troheu (spondeu) sau o dipodie — două picioare — trohaică, se numeşte *bază;* cînd este o singură silabă se numeşte *anacruză.*

4. Versul *Glyconeus* se obține din versul Aristophanius, adăugîndu-i la început o bază formată dintr-un troheu (spondeu) şi reducîndu-i o silabă din ultimul picior, adică făcindu-1 catalectic :

Miles I te dticS / gessă | rît

5. Versul *Saphicus minor* se obține din versul Aristophanius, adăugîndu-i la început ca bază o dipodie trohaică (cu spondeu în al doilea picior):

Notălquae se jdes fae'răt cS/Iumbis

6. Versul *Alcaicus hendecasyllabus* se obține adăugind versului Saphicus minor la început o anacruză, iar la sfîrşit îi suprimăm o silabă, făcîndu-1 catalectic într-o silabă :

VTf I des Qt | altă | stet nlve I căndl | dam

7. Versul *Alcaicus decasyllabus* se obține din versul Aristophanius, .adăugîndu-i înainte un dactil.

__ uu I __*w /* __u| _H

Nec vete / res ăgl | tântfir | orni

8. Versul *Asclepiadeus minor* se obține din versul Glyconeus, adăugîndu-i între bază şi dactil un coriamb — adică un dactil urmat de o silabă lungă :

J__\Luu\L\\Lvu\Lv\±

Venă / tor tene j ră? // coniflgls | mime/ mo>

9. Versul *Aschpiadeus maior* se obține din versul Asclepiadeus minor, dăugîndu-i după bază încă un coriamb, adică încă un dactil urmat de o ilabă lungă :

L-\LUU\-L\\LUU\L\\-U<J\LU\±

Seu plâ | res Mă j mes \\ seu tribti \ it \\ Iuppiter \ Qltl | măm

10. Versul *Sapkicus maior* se obține din versul Saphicus minor, intro-ducînd între dipodia trohaică de bază şi dactil un coriamb, adică un dactil urmat de o silabă lungă :

J-ᵘ|jL_|_L,-"j|i.||jLᵘ,-'|-L,ᴶ|i-ii

t \ *t* \ *i* l'll' l'l'

Cur tt | met flă | vum Tîb8 | rim \ tângSre? \ Cur o | Uvam

ALTE FELURI DE VERSURI

11. *Hexamcter dactylicus catalecticus in disyllabum,* vers cunoscut din poezia epică şi din distihul elegiac.

— yy 1*L*- yy I -L yy I — yy I*L.*ᵘᵘ | *L.* y

/ l'l' 11 l' I' i'

Nîl des j perănj dum|| Tăajcro dtlc(e) 8t | âuspXcă j Teucro

12. *Tetrameter dactylicus catalecticus in disyllabum,* format din ultimele patru picioare ale hexametrului dactilic :

Cras in j gens ite j răblmtts \ sequâr

13. *Trimeter dactylicus catalecticus in syllabam* numit şi *Archilochius minor,* format din trei dactili, dintre care celui din urmă i se suprimă cele două silabe scurte :

Fliimlnă | praetSrS \ unt

14. *Archilochius maior,* format din primele patru picioare ale hexametrului dactilic, urmate de o tripodie trohaică :

L. yy 1 _'- yy I*L.* yy I -*L* yy I *L.*ᵘ I *L*-. ° I JL ᵁ

' I' I ' I ' I ' I ' I '

Solvîtar | âcrîs hi | ems gră \ tâ vîce \ verts \ St Fă | vom

15. *Alcaicus enneasyllabus,* format dintr-o anacruză şi o tetrapodie trohaică :

I ' I ' I ' I '

De| pr5me| quădri I miim Săjbmă

16. *Dimeter trochaicus catalecticus,* format dintr-o tetrapodie trohaică fără o silabă :

' I ' I ' I ' Limi l tos clî entl iim

Se mai numeşte şi *trochaicus semiseptenarius.*

17. *Iambicus senarius* sau *trimeter iambicus,* format din sase iambi :

u ' u ' <J

Beăttls îl J ÎS quî prScul | năgotîîs

în acest vers, iambul poate fi înlocuit — afară de piciorul al şaselea — / /

i

cu :— u u ; sau cu:"uu ; sau cu : <J(J ~.

Notă. Alţi poeţi admit înlocuirea şi cu spondeu (------)şi cu proceleusmatic(uuuu).

Cînd senarul iambic are piciorul al şaselea constituit dintr-un spondeu, se numeşte *scazon.* Acesta este întrebuinţat de Catullus.

18. *Iambicus senarius catalecticus* sau *trimeter iambicus catalecticus,* format din şase iambi fără o silabă :

u jj_ w *Jj* j w *J^* W' *J_* I *Kt. J_* w

Et flxor et I vlr sordîdos | que nătos

19. *Iambicus quaternarius* sau *dimeter iambicus,* format din patru iambi:

II *II*

Ut priscă gens | mortăllfim

în acest vers în piciorul întîi şi în piciorul al treilea se găsesc spondei în loc de iambi:

20. *Elegiambicus,* un vers compus din *trimeter dactylicus catalecticus + dimeter iambicus:*

*J_* uu I *î_* <*Mi* I ± jj m *J_* o> j u ±, *K*> ^

Desînet | impărî| bus || certare sum | motus pfldor

în acest vers iambul este înlocuit prin spondeu în primul şi al treilea picior al tetrapodiei iambice.

21. *Iambelegiacus,* compus din aceleaşi elemente, însă inversate :

Tu vină Tor | quăto move l| consolă | pressă me | o

în acest vers, în primul şi în al treilea picior iambul este înlocuit cu* spondeu.

GRUPAREA VERSURILOR

In scrierea odelor şi epodelor, Horatius a întrebuinţat versurile studiate înă aici, fie folosind un singur vers pentru întreaga poezie, fie grupînd două au trei versuri deosebite pentru constituirea de strofe.

a) Versurile folosite pentru oda întreagă sînt:

Asdepiadeus minor.

Exe | gi m5na \ men ţ| t(um)aer6 pă | rennl | as
(Hor. *Carm.* III, 30)

Asdepiadeus maior.

£. _ |'*L* w [*1*.1| *L* w^l *1Â* ~ ᵘᵘ | — ᵘ 1 &
' 1 ' I ' li ' I' li ' I' I '
Nullăm, | Vâră să | eră \\ vită prl I us \\ severls | ărb51 răm
(Hor. *Carm.* I, 18)

b) Strophee. La Horatius găsim constituite următoarele strofe din .gruparea versurilor :

Stropha Asdepiadea prima, formată dintr-un vers *Glyconeus* şi un vers *Asdepiadeus minor:*

***L* _ | *L* <-"-» | *L u* | {*L* -L_|1-U>ɹ|_^||_^ᴜᴜ|ɹ_ᴜ|.ᴜ**
' i ' i ' I '
Reddăs | mcola mem pre | cor
Et ser j ves ănl | mse || dimidl \ um me | as
(Hor. *Carm.* I, 3)

Stropha Asdepiadea secunda, formată din trei versuri *Asdepiadeus minor* şi un vers *Glyconeus:*

***L* — | *L* uu | *L* || *L.* ^ | *L* ᵘ 1 y.**
' | ' uu | ' 11 ' uu | ' \j j \j
uu uu ' u
uu ' <ɹ Kj
\ɹ
Scrib e | ris Vărî | o || îortîs et 1 hostî | am
' 1 - I ' li ' I ' 1 '
Victor, I Majorii 11 \\ cărmlnîs I âlî| te
' I ' I ' !l ' I ' 1 '
Quâm rem | cumquS fă | rox lj năvîbas I aut ă \ quis
'I 1 ' I '
Mîles | te dace 1 gesse-1 rit
(Hor. *Carm.* I, 6)

Stropha Asclepiadea tertia, formată din două versuri *Asclepiadeus minor,* un vers *Pherecrateus* şi un vers *Glyconeus :*

L **_ | l"u l *L* || *L* "" | JL. <-» | M *L* _ | *L* "" | .1 || l. "^ | .1 u l u i. _ | ^_ᵘᵘ | _1 y 2. _ | -l "ᵘ | -L <ᴊ | *A***

O fons | Bandosî | se, || splendid! | or vi | tro,
Dulci | dignS mă I ro || non slnă | flori | bas, Gras do I nâberls haedo
Cui frons | turgldă | corni | bas
(Hor. *Carm.* III, 13)

Stropha Saphica, formată din trei versuri *Saphicus minor* şi un vers *Adonius:*

i.ᵘ| — — l — ^l — ᵘl--ᵘ _i*-'|Z__|i_ᵘ,ᴊ| — ᵘ| — ᵘ i. v j l. __ l i. vv { Jl o} i u

JL **<-"ᴊ | *-L* ᵘ**

O Ve I nus re | gînâ Cnl I dî Pă | phîque
Sperne" | dîlec | tăm Cypron | 6t vo | căntls
' I ' I ' i — I '
Tură I te mul | to GlycS | rse de j corăm
' M
Trânsfăr In | sedem.
(Hor. *Carm.* I, 30)

Stropha Saphica maior, formată dintr-un vers *Aristophanius* şi un vers *Saphicus maior:*

***J_ U\J* j J. U j *J_* «**

L **^ j i. • | *L* <-*«-» | _i || *!_* uu j _L ∪ l *j_* <±**

I ' I '
• Lydtă, I dic, păr | 6mn6s,
Te dS I os ol ro, Sybă | rin || cur pr6pfe | res ăl măndo
(Hor. *Carm.* 1, 8)

m

u <AI w -»K) ; ^ra QO 9nbSBq | IJ9q^
~ | nn 7 1 '" '
r» '
7 I no , | no ' I ™ '
o / I °r> / I nn / I nn / | r>n / | nr« /
: umqvflfisi'p m snoyoapivo snoi\Hiovp Jdiaiuvuiaj, un îs *vmqv\\fisip i snoțiMpnvo snof.\fiiovp jaidwvxajj* mwțmp ig^TUJOj ¹»ȚM»M/:>î7 *vi[doJis*
işuiq I leg umui I iapişnb] şuiţud I g Q
stj I piSsu I şq anbţş I suauod I şi oS I *i%r*
QO I QJ jad I ţ>s ţşuâiţ! snSuj I şAţos I SIQ
7w.l[n] '
o7 |7» /
K I o 7 I nr> ~
nn , |<~>r> /
o 71[n] ' 1 <"> ' TUTi
n
r, , o
: snqvjifisvodp snowo\y SJ9A UTV ÎS *snqDwftsvdum snow3\y* SJ9A *'snqvnfi,svo9pu3v snowoiy* unsaaA enop mp B^BOIJOJ 'rwijwjy *vi{dojjg*

în primul vers, ultimul iamb este înlocuit cu spondeu ; de asemenea în al doilea vers, iambul al treilea este înlocuit prin spondeu.
Stropha trochaica, formată dintr-un *Dimeter trochaicus catalecticus* şi un *Trimeter iambicus catalecticus* sau *Iambicus senarius catalecticus:*
U ' U
Non Sbiir nâ | qu(e) aflrăam
Meă reni | det m domo | lăciînăr,
(Hor. *Carm.* II, 18)
Stropha iambica, formată dintr-un *Iambicus senarius* sau *Trimeter iambicus* şi un *Iambicus quaternarius* sau *Dimeter iambicus:* »

BSâtfls îl | ÎS qui prâcul | negotîîs,
' f I ' '
Ut pnscă gens | mortali fim
(Hor. *Ep. 2)*
Notă. între numirile greceşti şi cele latineşti este deosebire ca cifră, pentru că unitatea de măsură la latini era piciorul, în timp ce la greci era metrul, constituit din două picioare, adică dintr-o dipodie
în epodele lui Horatius găsim încă două grupări de versuri, care formează alte două strofe, pe care noi le numim, spre a le deosebi de celelalte, prin ceea ce au caracteristic, în felul următor :
Stropha elegiambica, numită şi *Stropha Archilochia tertia,* formată dintr-un vers *Iambicus senarius* sa» *Trimeter iambicus* şi un vers *Elegiam-bicus:*
'uul/uul'lu'u'u'
Pettî, nmîl|me sîcat ăn | teă iavăt
Scrîberg | versica | los, || ămore per | cussum grăvî
(Hor. *Ep.* 11)
în primul vers, primul şi al treilea iamb au fost înlocuiți prin spondei; în al doilea vers de asemenea, iambul al treilea a fost înlocuit prin spondeu.
Stropha iambelegiaca, numită şi *stropha Archilochia secunda,* formată dintr-un vers *Hexameter dactylicus catalecticus in disyllabum* şi un *iambe-legiacus.*
/ UU I t UU I / UU I / W I / uu I / U
/
u ' u ' Iu ' o ' I ' uu I ' uu I u
Horrldă | tempes I tăs cse | lum con | trăxît et | imbres Nivesque de | ducunt Iovem, | nune mără, Inunc sila | ai

în versul al doilea, al treilea iamb a fost înlocuit prin spondeu; iar al jilea dactil este constituit din silaba lungă *nune* şi din două silabe scurte *-Iu,* creindu-se silaba *Iu* prin diereza silabei *va,* adică prin transformarea ii *u* consonans în *u* vocală.

Tot în epodele lui Horatius se găseşte grupat hexametrul cu versuri imbice, constituind următoarele strofe :

Stropha Pythiambica[x] *prima,* formată dintr-un vers *Hexameter dacty-cus catalecticus in disyllabum* şi un *lambicus quaternarius* sau *Dimeter imbicus:*

/ UU / UU / \JJ / UU U ' U ' IU ' U

Nox Srăt I et cee | Io || ful | gebăt | lună se | reno

Inter mlno ră sideră

Stropha Pythiambica secunda, formată dintr-un vers *Hexameter dacty-licus catalecticus in disyllabum* şi un vers *lambicus senarius* sau *Trimeter lambicus:*

i uu / uu / *VJU i* uu *i* uu u'u'lu'u'lu'u'

Altera | iăm teri \ tur || bel I lis ci | villbtis j eetâs

Sais et ip'lsă Romă vî | ribus rtilt

Horatius are şi o epodă scrisă într-un singur fel de vers iambic, şi anume în *lambicus senarius* sau *Trimeter iambicus:*

U-^_U-^|U-l-U-^_|u^_U-i_

Iăm i(am) effîcă cî do măniis | scîentîffi

VERSURI ÎNTREBUINŢATE DE ALŢI POEŢI

1. *Tetrameter iambicus catalecticus,* care la romani se numea *Iambicus septenarius,* deşi ar trebui numit *Iambicus octonarius catalecticus:*

Equldem pol vel|fălsб tămen (| laudăn mul|to mălo

Are cezura principală după a doua dipodie.

El admite la orice picior substituirile prin : uuu, sau *uyj* —, sau----~,

sau — *6 KJ.*

Este întrebuinţat de poeţii comici.

[1] Numele *Pythiambic* se găseşte în *Madvig J.R. — Grammaire latine.*

2. *Tetrameter iambicus acatalecticus* sau *lambicus octonarius:*

Sărcîre pos | s(e) eedes meăs, || quin totîe per|pfit<lS raănt

Are cezura după a doua dipodie şi admite aceleaşi substituiri ca şi versul precedent la orice picior, fără distincţie. Este foarte întrebuinţat de poeţii comici.

3. *Tetrameter trockaicus catalecticus* sau *trochaicus septenarius,* foarte întrebuinţat în teatrul latin :

.L·-'_Lu|_^u_lu||_lu_iuJjLuu

/ / \ *r r* II' ' I '

Nâque tu verbîs | solves umquăm || quod mîhî re mălă j f ecărls

Admite substituirea troheului prin: *uuu,* sau — —, sau -w, sau *6u* —.

In versul citat aici ca exemplu avem troheu numai în piciorul al şaptelea *(fece);* în piciorul întîi este substituit prin anapest *(neque tu),* în piciorul al II-lea, în al III-lea şi în al IV-lea este substituit prin spondei *(verbis, solves umquăm),* în piciorul al cincilea şi în al şaselea este substituit prin dactili *(quod mîhî, re măle).*

4. *Tetrameter trochaicus acatalecticus* sau *trochaicus octonarius,* folosit mai rar în teatrul latin :

' *i* \ > 'II' ' I ' '

_ U _ \J \ _ U _ \J \\ _ <-F _ Uj _ O _ \J

Nov(i) ăg6 vostr(a) haec | : «Nollem făctum ». ||îus iiirăndum | dăbltur t(e) essă

Admite aceleaşi substituiri ca şi versul anterior. In versul citat aici ca exemplu, avem troheu numai în piciorul al optulea *(esse);* în primul

picior troheul este substituit prin dactil *(nov(i)e'go);* în piciorul al doilea,

în al treilea, în al patrulea, în al cincilea şi în al şaselea troheul este sub-

' — ' ' ' '

stituit prin spondeu *(vostr(a) hsec:* « *Nollem făctum* ». *Ius iiirăndum);* în

piciorul al şaptelea este substituit prin anapest *(dăbltur).*

5. *Tetrameter anapesticus acatalecticus* sau *Anapesticus octonarius,* care are cezura după a doua dipodie :

' 'I ' 'll ' 'I ' '

uu_uu — I uu_uu_\\ <JU_uu_ I <-iu_uu —

Perl(i), întăriţi), oc | cidî. Quo currăm?||Quo non currăm?|| Tănfi, tene. Qugm? Quîs?

Admite înlocuirea anapestului prin: _uu, sau___L; sau uuiiu la

Plautus.

In versul citat mai sus ca exemplu, avem anapestul numai în primele ;i picioare ; în al patrulea, al cincilea, al şaselea şi al optulea anapestul ;e înlocuit prin spondeu ; iar în al şaptelea este înlocuit prin proceleusmatic.

Pentru a obține anapestul din piciorul al treilea a scurtat pe *i* din aba *-di,* care fiind persoana I-a a perfectului indicativului are finala lungă, autus a aplicat aici legea cuvintelor iambice cuvintului de bază din acest ivînt compus, din care se găseşte în compunere *cidi.* Pe baza acestei legi mbul din *cidi* a devenit *pyrrihiu cidi.*

Tot prin aplicarea legii cuvintelor iambice a obținut *yrocleusmaticul* piciorul al şaptelea, scurtînd la cele două imperative finala: din *tene, ne* a scos *tene, tini.*

6. *Tctrameter anapeslicus catalecticus* sau *Anapesticus septenarius,* care plică aceleaşi norme ca şi versul precedent:

uu __uu

atrebuințat în teatrul elen.

7. *Dimeter anapesticus* sau *Anapesticus quaternarius,* întrebuințat de seneca:

UU _ UU— | UU _ UU _

Pil /

Mălă paupertăs | vîtioqug potens

Seneca nu admite dactilul în picioarele pare. Aici găsim un spondeu în piciorul al doilea.

8. *Tctrameter creticus,* întrebuințat la poeții dramatici:

Nori tăces? 1 prosperei vobîs cun|ct(a) usqu(e) ădhuc

Creticul poate fi înlocuit prin : *i*_____*l£KJ*____7 j____uțJ5 uu ___ UUț prin substituirea unei silabe lungi cu două silabe scurte.

In acest vers, piciorul primeşte şi un accent secundar pe ultima silabă lungă, sau pe penultima silabă scurtă, cînd şi ultima silabă este scurtă.

Plautus combină creticul cu troheul şi constituie un vers din două măsuri eretice şi o tripodie catalectică trohaică :

JLu_Uu_!i.u|Lu|u.

Nec q&od u |n(a)escă me | iuv6 | rit ma | gls.

9. *Tetrameter bacehiacus,* întrebuințat la poeții dramatici:

Racorda I tus mult(um) et | diu colgltăvi

Bacchiacul poate fi înlocuit prin :__j__,_iuu,uu-__, _ uu _, u *4-* u (în ultimul picior), _ u u UU; 0 ^ u_? u *J*_ UUj rezultate din înlocuirea silabelor lungi cu silabe scurte, şi a silabei scurte cu silabă lungă.

10. *Tetrameter ionicus maior acatalecticus:*
____<J\J---------U<J---------UU---------UU
Admite substituiri prin: __UUUu, uuu_u, P^{rm} înlocuirea silabelor lungi cu silabe scurte şi a celor scurte cu silabe lungi.
11. *Tetrameter ionicus maior catalecticus in disyllabum,* numit şi *Sota-dicus* sau *Sotadeus:*
-------UU I-----1 UU II-------UU |-----'-
' I ' II ' I '
Hăs cum gemî | nă compedSII dedicat că|tenăs,
Acest vers admite înlocuirea ionicului mare din piciorul al treilea prin o dipodie trohaică, aşa cum se găseşte şi în versul dat aici ca exemplu. A fost folosit de Martialis.
12. *Tetrameter ionicus minor:*
Mîserăr(um) est | nequ(e) ămonl| dară ludiim | năquă dulcî
Admite substituirea prin:___>___? uu uu__
Versurile ionice sînt întrebuințate de poeții dramatici.
13. *Dimeter ionicus minor:*
Nequă segni | pedS vîctiis
Din două versuri *Tetrameter ionicus minor* şi un vers *Dimeter ionicus minor* Horatius a întocmit o strofă, în care a scris una singură din odele sale.
14. *Phalsecius hendecasyllabus,* este un vers logaedic, întrebuințat de Catullus şi de Statius. Este format dintr-un dactil, precedat de o bază şi urmat de o tripodie trohaică. La Catullus baza poate fi trocheu, spondeu sau iamb :
' U| ' UU| ' U| ' O| ' U
sau:
Diser|tisslme [Romii | lî ne| potflm 15. *Saturnius,* versul vechi latin :
^{u}JL^{u}JL^{u}-Ly.|-i.^{u}-L$^{<J}$-'. u.
u 'u ' u ' lu '.u 'u ' u
372.

Diferența între aceste două forme ale versului Saturnius o făcea ;ția cezurii.
l i ' ' ' L
Dăbunt mălum Metellî|Năevîo poetse
A fost întrebuințat de Livius Andronicus şi de Nsevius.
In acest vers iambul poate fi înlocuit prin : *u ^ u,____'_ , ,_, u _^_,*
partea a doua).
VERSURI ÎNTREBUINȚATE PENTRU POEZIA ÎNTREAGĂ
1. *Phaleecius hendecasyllabus* la Catullus.
2. *Dimeter anapesticus* la Seneca.
Stroîe
La Catullus : trei versuri *Glyconeus* şi un vers *Pherecrateus :*
_i_y|-!_ uv-,|jL u IM
_L M I -L ^ u | _1_ u li?
-L M _1 u u I JL u \ *y -L yA !_ v* u 1*1*_ u
Diă|nse stimtls j în fi | de
'1 ' ' I '
Poel | l(se) et pflg r(i) înte|gn;
Dîă|năm ptle | r(e) inte | gri
' I ' I '
Paeljlăque că nămtls.
Baza este un troheu sau un spondeu, rareori un iamb.

NUMELE LA ROMANI

La început, după indicația lui Varro, individul la Romani ar îi purtat un singur nume, care era numele personal. Pentru aceea legendarului întemeietor al Romei i s-a păstrat numai numele Romulus.

In epoca istorică însă, cînd cei care aveau dreptul de cetățenie în statul roman erau grupați pe ginți, numele cetățeanului roman cuprinde trei elemente : *prsenomen, nomen, cognomen.*

Din examinarea aspectului acestor trei elemente constatăm că în fiecare se găseşte cuvîntul *nomen,* ceea ce ar putea arăta că partea din nume care cuprinde numai cuvîntul *nomen,* fără nici un adaos, a fost la baza constituirii numelui roman ; căci *prsenomen,* cuvînt compus din *nomen* (nume) şi din prepoziția *prae* (înainte), însemnează : numele pus înainte, adică înaintea lui *nomen* şi, de fapt, vedem, în ordinea în care sînt rînduite cele trei elemente ale numelui, că *prsenomen* este aşezat imediat înaintea lui *nomen;* iar *cognomen,* cuvînt compus din *nomen* şi din prepoziția *cum* (cu), însemnează : numele care însoțeşte pe *nomen,* şi el este în adevăr aşezat după *nomen,* ca şi cum l-ar însoți.

De aceea ne ocupăm întîi de *nomen.*

în numele *M.* (arcuş) *Porcius Calo, Marcuş* este *prsenomen, Porcius* este *nomen, Cato* este *cognomen. Nomen* era numele pe care-1 purta ginta din care făcea parte cetățeanul. El era terminat în *-ius,* cînd îl purta un bărbat, şi în *-ia,* cînd îl purta o femeie : *Porcius, Porcia; Tullius, Tullia, Fabius, Fabia.*

Ginta era o unitate constituită din toți cei care-şi afirmau originea dintr-un strămoş comun. De la acest strămoş comun îşi trăgeau numele — *nomen* — toți descendenții.

Acest cuvînt, care reprezintă legătura membrilor uniți prin descendența dintr-un strămoş comun, a fost numele care a distins între ele grupele de cetățeni. El este cel mai important. El stă la baza numelui prin care cineva se afirmă în societate, căci cel care-şi pronunță acest nume afirmă totdeodată din ce grupă — gintă — face parte. De aceea, acest element din numele roman poartă denumirea numai de *nomen* (nume). Spre a se indica ce reprezintă, i se mai zice şi *nomen gentilicium* sau *nomen gentile.*

Acesta trebuie să fi fost la început ca un nume de familie.

Ce fapt anume, din partea strămoşului comun, a determinat la fiecare gintă să poarte acest anumit nume, nu se poate stabili pentru fiecare gintă, cum ar fi *Mmilius, Iulius, Tullius,* afară de faptul că pot fi considerate

adjective derivate din numele strămoşului comun. Pentru unele se caută apropieri cu substantive comune, care ar sta la baza numelor respective : *Porcius — porcus* (porc), *Fabius — faba* (mazăre), *Csecilius — csecus* (orb), *Claudius — claudus* (şchiop), şi atunci se consideră că acel strămoş comun s-ar fi ocupat cu creşterea porcilor, sau ar fi cultivat mazărea, sau ar fi avut vreun defect de vedere, ori de mers.

Prsenomen este numele personal, numele prin care se disting între ei cei care poartă acelaşi *nomen gentilicium.* El se scria înaintea lui *nomen,* şi se nota numai prin abreviere, ceea ce denotă mai puţina lui importanţă faţă de *nomen.*

Numele personale la început au fost foarte variate. Cu timpul însă fiecare familie a avut preferinţă pentru anumite *prsenomina.* Aşa *Kseso* este în *gens Porcia* şi în *gens Quintilia, Decimus* şi *Appius* în *gens Claudia, Mamercus* în *gens JEmilia, Numerius* în gens *Fabia.* Familiile căutau să se singularizeze prin această preferinţă pentru anumite prsenomina.

Uneori *prsenomen* era dat în legătură cu momentul din zi al naşterii: cel care se năştea dimineaţa se putea numi *Manius, Mania (mane* = dimineaţa^, cel care se năştea în timpul zilei putea primi numele *Lucius, Lucia (lux* — lumină^; sau se da după ordinea naşterii copiilor în familie : *Quintus, Sextus, Decimus* pentru băieţi, *Secunda, Tertia, Quarta* pentru femei. Cei născuţi după moartea tatălui se numeau *Postumus, Postuma.*

Din multele *prsenomina* ce vor fi fost la început, cu timpul s-a redus numărul lor la următoarele optsprezece, care se abreviau astfel:

Aulus	abreviat	*A.*
Appius	»	*Ap.*
Caius	»	*C.*
Cnscus [1]	»	*Cn.*
Decimus	»	*D.*
Kseso	»	*K.*
Lucius	»	*L.*
Mamercus	»	*Mam.*
Manius	»	*M'*
Marcus	abreviat	*M.*
Numerius	»	*N.*
Publius	»	*P.*
Quintus	»	*Q-*
Servius	»	*Ser.*
Sextus	»	*Sex.*
Spurius	»	*S.* sau *Sp.*
Tiberius	»	*Ti.*
Titus	»	*T.*

Cînd, în loc să foloseşti cele trei nume, chemai pe cineva în convorbiri particulare, făcînd uz numai de *prsenomen,* îl măguleai, arătîndu-i intimitate. Dacă în scris era întrebuinţat numai *prsenomen,* atunci se scria cuvîntul întreg : *Quintus est prudentior quam Publius* (Quintus este mai chibzuit decît Publius).

Prsenomen se da copilului în a noua zi de la naştere — *dies lustralis* (ziua purificării). în registrele publice se înscria, cu numele întreg, atunci cînd tînărul, considerat major, îmbrăca toga virilă şi cînd era înscris în listele cetăţeneşti.

Cînd ramurile descendenţilor din acelaşi strămoş s-au înmulţit, s-a adăugat al treilea element la nume, *cognomen,* care, după cum am arătat, însemnează un nume care însoţeşte numele ginţii. Prin cognomen, deci, se disting între ele familiile aceleiaşi ginţi. Astfel în *gens Cornelia,* unii au

[1] Cuvintele *Caius* şi *Cnseus* se pronunţau *Gaius* şi *Gnseus,* dar se scriau cu litera *C.* pentru că îa vechiul alfabet roman nu exista litera *G.,* iar C. avea şi acel sunet. Această tradiţie s-a păstrat pentru aceste nume în toate epocile istoriei romane.

primit cognomen *Scipio,* alții *Sulla,* alții *Asina.* Ca şi *nomen gentile, cognomen* aparținea tuturor membrilor familiei care şi-1 însuşise şi se moştenea de către descendenții familiei.
Cognomina erau foarte multe : familia marelui orator *M. Tullius* avea cognomen *Cicero;* a marelui general care a cucerit Galia, *C. lulius,* avea cognomen *Ceesar ;* a poetului *Q. Horatius* avea cognomen *Flaccus;* a poetului *P. Ovidius* avea cognomen *Naso;* a unui om de stat *M. Iunius* avea cognomen *Brutus;* a unui alt om de stat *Q. Fabius* avea cognomen *Maximus;* o familie din gens *Tremellia* a purtat cognomen *Ser of a.*
Toate aceste întregiri ale numelui ginții pentru a constitui numele familiei îşi aveau explicația lor, căci erau legate fie de anumite însuşiri fizice ori morale, fie de anumite activități.
Astfel pentru P. Cornelius *Scipio* se spune că s-a dat acest cognomen, pentru că unul din această familie a servit pentru tatăl său, care pierduse vederea, ca un sprijin sau călăuză permanent, adică pe el se sprijinea ca pe un baston *(scipio* = baston). O altă ramură din gens Cornelia a primit cognomen *Asina,* pentru că unul dintre reprezentanții ei, trebuind să aducă în sprijinul angajamentului sau afirmației sale nişte garanți, a venit cu o asină, pe care se găsea încărcată o cantitate mare de aur, ce putea servi drept garanție. Tremellius, care a purtat cognomen *Scrofa,* se zice că a trebuit să declare la o cercetare, dacă se găseşte în casa sa o scroafă a unui vecin. El, fiindcă sclavii săi tăiaseră acea scroafă, neştiind a cui era, a introdus-o în casă şi a acoperit-o cu veştminte multe, iar peste ele s-a culcat soția sa ; şi a declarat că în casa lui nu se găseşte altă scroafă decît aceea, arătînd spre soția lui. Cercetătorii, crezînd că vorba scroafă se referea, ca o glumă, la soția lui, au plecat încredințați că nu se găsea acolo scroafa reclamată, deşi el spusese adevărul, arătînd în spre locul unde se găsea scroafa cea reală.
Pentru cognomen *Cicero,* se bănuieşte că un strămoş al oratorului a putut avea pe față o excrescență în felul bobului de mazăre *(cicer — nĂut) ;* pentru cognomen *Naso,* că un strămoş a putut avea nasul mare *(nasus* = — nas) ; pentru cognomen *Flaccus,* că un strămoş a putut avea urechile mari şi depărtate de cap (flaccus = urechiatul) ; pentru cognomen *Csesar,* că unul din familie s-a născut cu chică *(cmsaries* = chică^ ; pentru cognomen *Maximus,* că a făcut mari servicii liniştii sociale romane ; pentru cognomen *Brutus,* că nu avea însuşiri intelectuale *(brutus* = prost). Alții au avut cognomen *Longus* (cel lung), *Rufus* (cel roşu).
De aici vedem că partea din nume numită *cognomen* corespundea poreclei noastre.
Cele trei nume erau purtate de cei care se bucurau de drepturile de cetățenie. Quintilianus spune : *Propria liberi, qux nemo habet, nisi liber* (sunt) : *prasnomen, nomen, cognomen, tribus*
(Caracteristicile proprii ale omului liber şi pe care nu le are decît cel liber, sînt: prsenomen, nomen, cognomen, tribul).
Iar în privința dreptului de a avea un *nomen gentile,* Cicero scria : *Gentiles sunt, qui inter se eodem nomine sunt; qui ab ingenuis oriundi sunt, quorum maiorum nemo servitutem servivit, qui capite non sunt deminuti* (Membri ai ginții sînt acei care au acelaşi *nomen gentile;* care sînt născuți din persoane libere ; ai căror strămoşi n-au fost sclavi; care n-au suferit o condamnare cu pierderea drepturilor de cetățenie).

Astfel, numele format din cele trei elemente dădea, celui ce-1 purta, o deosebită prestanță, distingîndu-1 de cei care nu aveau dreptul la un astfel de nume.
Cele trei elemente care compun numele se scriu totdeauna în această ordine. Cîteodată se adaugă, în actele oficiale, şi numele tatălui, al bunicului, al străbunicului. Aceste nume se intercalau între nomen şi cognomen : M.(arcus) *Tullius* M.(arci) /.(ilius) M.(arci) «.(epos) M.(arci) pr.(onepos) *Cicero.*
Mai tîrziu s-a adăogat la nume încă un element, *agnomen,* care se da după faptele mari, de obicei de război, săvîrşite de cineva. Cuvîntul *agnomen* este format din prefixul *ad* (la) şi din *nomen* şi reprezintă un adaos la *nomen.*
Primul om căruia istoria arată că i s-a dat un astfel de agnomen a fost *P. Cornelius Scipio,* căruia i s-a adăugat *Ajricanus* (învingătorul Cartaginei în Africa) ; altul a primit agnomen de *Macedonicus,* altul de *Numidicus,* altul de *Achaicus,* ori de *Creticus,* ori de *Balearicus* etc. Cato a avut agnomen de *Censorius,* iar Q. Fabius Maximus a primit agnomen *Cuncator.*
Aceste nume, agnomina, erau personale şi nu se transmiteau urmaşilor, împăratul Augustus însă, dorind ca şi în timpul său — cînd faptele mari se adăugau la gloria împăratului — să apară totuşi nume amintitoare de victorii, a permis celor care se trăgeau din asemenea strămoşi să adauge la numele lor agnomen al strămoşului glorios. Aşa, au apărut din nou — nu prin fapte vitejeşti, ci prin grația împăratului — nume care se completau cu : *Ajricanus, Numidicus, Macedonicus.* Pînă şi o femeie din gens Mummia şi-a adăugat agnomen *Achaica,* pe care-1 purtase un strămoş al său.
Şi prin adopție se adăuga un nume la cele trei nume ale noii familii, şi anume făurit din nomen al părintelui său cu sufixul *-anus: P. Cornelius Scipio JEmilianus,* fiu al lui *L. JEmilius Paullus* şi adoptat în familia *P. Cornelius Scipio.*
Femeile nu se prezentau cu trei nume. La început, aveau numai prsenomen la care au început să adauge : fiica numele tatălui, soția numele soțului. Uneori fiica punea după numele tatălui un /,(ilia)- *Csecilia Metelli; Csecilia Q.* (uinti) *Cretici* /.(ilia) ; *Plotina Traiani; Domitia Bibuli.* S-a folosit şi procedeul ca fiica să aibă două nume : *prsenomen* (al său) şi *nomen* (gentilicium, pe care-1 avea şi tatăl) ; iar soția : *prsenomen* (al său) şi *nomen* (gentilicium al soțului, iar mai tîrziu al părintelui său).
Către sfîrşitul republicii fiica şi soția se obişnuia să fie numite numai prin *nomen gentile,* iar dacă erau două cu acelaşi nume, se adăuga la una *maior,* la cealaltă *minor: Fabia maior, Fabia minor.*
Cognomen nu foloseau femeile. Tot către sfîrşitul republicii femeile de familie mare au început să apară cu trei nume, iar în timpul imperiului procedeul acesta se întîlneşte mai des : *Livia Medullina cui et cognomen Camillse erat, Furia Sabina Tranquillina, Otacilia Apollonia Marcella.*
Sclavii la început erau numiți numai cu numele stăpînului: *Marcipor, Quintipor, Lucipor* (por — puer = servus). Mai tîrziu au un *prsenomen* al lor, la care adaugă *nomen gentilicium* al stăpînului, urmat de *prsenomen* al stăpînului şi de cuvîntul *servus: Aphrodisius Ploti Gai servus; Pharnaces Egnatii Publii servus: Nicomachus Albi Mărci servus.* Sub imperiu a început să se adauge după preenomen al sclavului, cele trei nume ale stăpînului şi cuvîntul *servus: Eleutherus, C. Iuli Florentini servus.*
Cînd sclavul îşi schimba stăpînul prin vînzare sau testament, adăuga la numele noului stăpîn *cognomen* al fostului stăpîn cu sufixul *-anus: Secundiis Csesaris noştri servus Crescentianus.*

Libertul, la început, lua nomen al stăpînului, la care adăuga un *prsenomen* oarecare. Apoi a luat şi nomen şi prsenomen al stăpînului şi adăuga vechiul său nume drept *cognomen: M. Livius, Augustse libertus, Ismaurus* (Aici fiind libertul unei femei, a luat prsenomen şi nomen al tatălui stăpînei). Cu timpul însă liberţii au căutat să îndepărteze orice amintire despre starea de sclavie, şi mai ales descendenţii liberţilor.
în timpul imperiului se introduce multă dezordine în modul cum se înfăţişează numele cetăţeanului roman: unii îşi adaugă mai multe cognomina, alţii iau ca praenomen cuvinte care erau cognomina : *Africanus Fabius Maximus.* Alţii îşi fac cele trei nume din nomen al tatălui şi al mamei. Astfel fiul lui *C. Salvius Liberalis* şi al *Vitellia Ruţilla* îşi ia numele *C. Salvius Vitellianus.* Alţii, luînd praenomen şi nomen al tatălui, se deosebeau ca fraţi prin cognomen : astfel cei trei fii ai lui *M. Cosinius Priscus* şi ai soţiei sale *Tuccia Prima* se numesc *M. Cosinius Priscus, M. Cosinius Primus, M. Cosinius Priscianus.* Iar alţii, pentru a-şi scoate în relief ultimul cognomen adăugat, îl leagă de «el anterior prin *sive* sau *qui et: Eustatius sive Lampadius; M. Detellius Trophimus qui et Fortunatus.*

CALENDARUL ROMAN

Romanii, în epoca istorică, au avut ca unitate de măsură pentru timp anul *(annus),* care era împărţit în douăsprezece luni *(mensis).* Anii se succedau unul după altul, fără să fi avut un punct de plecare general, de la care să se calculeze ordinea lor, adică fără să fi constituit o eră. De aceea, în timpul republicii, anii nu sînt calculaţi de la un punct de plecare, de la care ar fi început istoria Romei sau de la un alt eveniment, numerotîndu-se de acolo toţi anii în serie, ci erau indicaţi prin numele consulilor respectivi *(Ap. Claudio, L. Volumnio consulibus* = cînd erau consuli Ap. Claudius şi L. Volumnius) sau se numeau din cînd în cînd după vreun eveniment însemnat, cum a fost îndepărtarea regilor *(anno sexagesimo post exactos reges* — în anul al şaizecilea după înlăturarea regilor).

Abia în epoca lui C»sar şi a lui Cicero, un mare cărturar al timpului, M. Terentius Varro, a stabilit o eră romană, în care a încadrat evenimentele trecutului Romei, fixînd pentru intemeierea Romei o dată care corespunde «u anul 753 înainte de era creştină, la 21 aprilie. Toate evenimentele se calculează de la întemeierea Romei, ceea ce se notează prin abreviere A.U.C. *(ah urbe condita).* Astfel în anul 243 A.U.C. au fost îndepărtaţi regii şi s-a întemeiat republica, statul fiind condus de cîte doi consuli pe fiecare an. în anul 722 A.U.C. încetează şi republica, şi se întemeiază imperiul, Octa-vianus rămînînd singur stăpînitor al statului roman.

La început, cele douăsprezece luni ale anului erau calculate după mersul lunii şi aveau cîte 29 sau 30 de zile, în mod alternativ, dînd împreună un total de 354 de zile. Astfel, anul roman rămînea în urmă faţă de anul solar •cu 11 1/4 zile.

De cînd au început romanii să calculeze anii cu această durată, nu este stabilit, dar întemeierea calendarului o găsim notată la Titus Livius, istoricul care înfăţişează în mod mai amănunţit trecutul Romei, ca aparţinînd iniţiativei legendarului rege Numa Pompilius, ceea ce însemnează că epoca istorică a moştenit existenţa organizării anului cu douăsprezece luni.

Pentru a corecta diferenţa dintre anul calculat după mersul lunii şi anul solar, s-a întrebuinţat sistemul adăugirii unui număr de zile la finele anului la anumite epoci. Astfel, la început, din doi în doi ani se adăugau la sfîrşitul lunii februarie, în mod alternativ, 22 sau 23 de zile, după ziua numită de noi azi 23 februarie. Aceste zile se numeau *dies intercalares.*

Dar şi acest sistem cu zile intercalate nu corespundea exact cu anul solar şi trebuia ca, în fiecare perioadă de 24 de ani, să se facă o corectură în numărul zilelor intercalare.

ose

sr ^ io: *r^-oj*«. . ^ n v ○○9

«? ^^*r**

9JB○ '9£^ % ep enrf J^"92 B^no V 0/ B n9P^oJ(/ J on ^orm ^ ?«<? ra0B ' -*in*nnuvpUdl U*>

JBpU9fBo «p<pis ?8npB

S 9V^ 4S9s4«î^ î^S^S?0 B 9PVO 0 -;" ?n-v

L

2. *Idus (-uum,* s. f. IV *ți.)*[1]*,* la jumătatea lunii respective, cînd era lună plină[2] : *Idus Ianuarias, Idus Februarias* etc. (dar cum jumătatea lunii cădea în unele luni la 14, iar în altele la 15, şi întrucît romanii aveau o aversiune superstiţioasă faţă de numerele pare, au fixat Idele în unele luni la 13, iar în altele la 15);
3. *Nonas,* care cădeau în intervalul dintre Calendele şi Idele lunii respective, cu 9 zile înainte de Ide, socotindu-se, în calculul lor, atît ziua Idelor cît şi cea a Nonelor (aşa că şi Nonele cădeau în unele luni la 5, iar în altele la "7 ale lunii respective, după cum Idele cădeau la 13 sau la 15 ale lunii). Se scriau deci: *Nonse Ianuarias, Nonse Februarias* etc.
Zilele cuprinse între aceste trei zile principale se numeau după numărul cu care se găseau înaintea zilei principale următoare. Astfel zilele dintre Calendse şi Nonse se numeau numărîndu-se cîte zile sînt înainte de Nonae, cele dintre Nonse şi Idus se numeau după Idus, iar cele care veneau după Idus se numeau după Calendar ale lunii următoare.
Astfel, ziua dinaintea fiecărei zile principale, adică ajunul acelei zile principale se numea: *Pridie*[3] *Nonas, Pridie Idus, Pridie Calendas;* ziua care precede ajunul, fiind a treia zi dinaintea zilei principale — în calcul socotindu-se atît ziua principală cît şi ziua respectivă — se numea *dies tertius ante Nonas (Idus, Calendas);* cea dinaintea acesteia se numea *dies quartus ante Nonas (Idus, Calendas)* şi aşa mai departe.
Pentru exprimarea unei date, trebuind să se întrebuinţeze cazul ablativ, căci este complement circumstanţial de timp, care se află cu întrebarea *quando,* urma să se spună : *die tertio (quarto, quinto . . .) ante Nonas (Idus, Calendas);* însă prin mutarea prepoziţiei *ante* la începutul întregii expresii, s-a zis : *ante diem tertium (quartum, quintum) . . . Nonas (Idus, Calendas) Ianuarias (Februarias, Martias . . .)* şi se abrevia în formula *A.D.III (IV, V . . .) Non. (Id. Cal.* sau *Kal.)* ***Ian.*** *(Febr. Mart. . .)* sau numai **III** (IV, V. . .) *Non. (Id. Cal.* sau *Kal.) Ian. (Febr. Mart. . .).*
Grupul de cuvinte *ante diem tertium (quartum, quintum...) Nonas (Idus, Calendas) Ianuarias (Februarias, Martias. . .)* s-a cristalizat într-o expresie fixă şi invariabilă, care a putut primi înainte prepoziţii ca *in, ad, ex: Ex ante diem tertium Nonas Februarias usque ad ante diem quartum Idus Martias* (de la ziua a treia dinaintea Nonelor lui Februarie pînă la ziua a patra dinaintea Idelor lui Martie, adică de la 3 februarie pînă la 12 martie). *Res dilata -est in ante diem decimum Calendas Quintiles* (Chestiunea a fost amînată pentru ziua a zecea dinaintea Calendelor lunii Quintilis, adică pentru ziua de 22 iunie).
în anul 709 A.U.C., anul omorîrii lui C. Iulius Gaasar, luna *Quintilis* a fost numită *Iulius,* după numele reformatorului calendarului; iar în anul 745 A.U.C. luna *Sextilis* a fost numită *Augustus,* după numele primului

[1] Guvîntul *Idus* are rădăcina înrudită cu cea a verbului *dividere* (a împărți),. Această .zi, în vechiul calendar, era aşezată la jumătatea lunii, împărţind-o în două părţi.

[2] Se pare că la început unitatea de măsură pentru timp a fost mersul lunii, întrucît *Kalendx* erau la lună nouă, *Nonse* la primul pătrar al lunii, *Idus* la lună plină. Aşa se explică şi faptul că atunci cînd anul solar a devenit unitatea de măsură, cele douăsprezece luni au păstrat, pînă la Cassar, tot constituţia lunară, completîndu-se cu *dies intercalares.* Tot aşa se explică şi calculul zilelor cu cît sînt înaintea zilei principale, căci se arăta cît mai este pînă la faza următoare a lunii, precum şi calculul nonelor, în funcţie de ide, căci idele reprezintă o fază mai importantă, luna plină.

[3] *Pridie* în aceste expresii este construit cu acuzativul ; în expresia *pridie eius diei* este construit cu genitivul.

împărat *C. lulius Csesar Octavianus,* care-şi adăugase la nume şi cuvîntul Augustus, titlu ce-i fusese conferit de senat şi de popor în anul 726 A.U.C.
Aceeaşi formulă se întrebuința şi cînd o dată era exprimată nu în funcție de una dintre cele trei zile principale ale lunii, ci în funcție de o> sărbătoare : *Accepi tuas litteras ante diem* (a.d.) *quintum Terminalia.*
Pentru că, prin reforma lui Csesar, ziua care se intercala din 4 în 4 ani, în luna februarie, se adăuga, conform tradiției, după 23 februarie *(A.D. VII Ral. Mart.),* iar ziua de 24 februarie se numea *ante diem sextum Calendas Martias,* acea zi adăugată, spre a nu se modifica numirile celorlalte zile pînă la Calendele lunii martie, a primit numele de *ante diem* bis sextum *Calendas Martias,* iar anul respectiv a fost numit *annus bis sextus* sau *bis sextilis*[1]*,* de unde noi avem denumirea : an bisect (în popor : visect) sau bisextil.
Ziua era împărțită în 24 de ore, distribuite în mod egal numericeşte între zi şi noapte, cîte 12 pentru fiecare.
Dar durata orelor de zi şi de noapte depindea de anotimpuri, căci orele-din zi începeau să fie numărate de la răsăritul soarelui şi erau terminate la apusul lui, observîndu-se ca sfîrşitul orei a şasea şi începutul orei a şaptea să fie la amiază ; din această cauză orele de vară erau mai lungi decît cele de iarnă. Acelaşi lucru se petrecea şi cu orele de noapte, durata lor durînd după anotimpuri.
La echinocții, zilele fiind egale cu nopțile, orele erau egale între ele, adică cele de ziuă erau egale cu cele de noapte şi erau egale cu orele în care împărțim noi durata unei zile şi a unei nopți, sau a unei zile astronomice.
La solstiții însă, cînd diferența între zi şi noapte este de şase ore — căci ziua la solstitiul de vară are 15 ore, iar noaptea 9 ore, şi ziua la solstitiul de iarnă are 9 ore, iar noaptea are 15 ore — diferența între ora de zi şi cea de noapte la romani era foarte mare. Astfel la solstitiul de vară ora de zi era de 1 oră şi 15 minute (adică 75 de minute), iar ora de noapte era de 45 de minute ; la solstitiul de iarnă ora de zi era de 45 de minute, iar ora de noapte era de 1 oră şi 15 minute (adică 75 de minute).
La început romanii n-au avut instrumente de măsurat timpul, ci se conduceau după cursul soarelui. Cînd răsărea soarele, începea ziua, iar acel timp se numea *mane;* cînd apunea soarele, se termina ziua, iar acel timp se numea *suprema* ; amiaza se numea *meridies* ; timpul dinainte de *meridies* se numea *ante* (sau *ad} meridiem,* iar cel de după *meridies* se numea *post meridiem* (sau *de meridie).*
Momentul numit *meridies* se preciza după un punct anumit din dosul forului roman, unde stătea un observator, care priveghea cînd ajungea soarele în dreptul lui, avînd obligația să anunțe pe consul că este amiaza.
Pe la anul 463 A.U.C. s-a introdus la Roma *cadranul solar,* pe care se ■urmărea umbra proiectată de un baston în timpul mişcării soarelui. Dar, pentru că acest sistem nu putea ajuta în timpul nopții şi în zilele iară soare, s-a introdus sistemul *clepsydrelor,* care funcționau cu apă şi care au fost luate de la greci.
Timpul nopții era împărțit în patru *vigilise,* egale între ele pentru aceeaşi noapte, însă durata lor varia după anotimpuri, sfîrşitul veghei a doua şi începutul celei de a treia fiind la miezul nopții.

[1] Scris şi *bisextus* sau *bisextilis.*

iernăata Q o S	ianuarie, august, decembrie cu 31 zile	aprilie, iunie, septembrie, noiembrie cu 30 zile	februarie cu 28 sau 29 zile	martie, mai, iulie» octombrie cu 31 zile
1	Calendis *(Kalendis) Ianuariis Augustis, Decembribus)*	Calendis *(Kalendis) Aprilibus Iuniis, Septembribus, Novembribus* ■. « £ «i	Calendis *(Kalendis) Februariis* N ce	Calendis *(Kalendis) Martiis, Maiis, luliis, Octobribus)* ·§·§
2	**A.D. iv in**	A.D. IV	A.D. IV	A.D. VI
3	A.D. III JŞ g,g	A.D. III	A.D. III **1§**	A.D. V
4	*Pridie* **îfj**	*Pridie* w **is** ^ e-2fe: c a -	*Pridie*	A.D. IV C*3 O §•2 «
5	**Nonis** *Ianuariis (Aug. Dec.)*	**Nonis** *Aprilibus (Iuniis, Septembri-bus, Novembribus)*	**Nonis** *Februariis*	A.D. III
6	A.D.VIII » S	A.D.VIII	A.D. VIII \	*Pridie*
7	A.D. VII	A.D. VII « S^	A.D. VII •2 a m	Nonis *Martiis Maiis, luliis, Octobribus)*
8 9	A.D. VI A.D. V **■51"- ii**	A.D. VI A.D. V —-* -* -r s-sfe;	A.D. VI A.D. V	A.D.VIII A.D. VII .«•2
10 11	A.D. IV A.D. III	A.D. IV A.D. III s a -	A.D. IV A.D. III 3	A.D. VI A.D. V
12	*Pridie*	*Pridie*	*Pridie*	A.D. IV ► a*
13	Ibidus *Ianuariis (Augustis, Decembribus)*	Idibus *Aprilibus (Iuniis, Septembri-bus, Novembribus)*	**Idibus** *Februariis*	A.D. III **-§s°** ~i ■—*
14	A.D. XIX ,	A.D. XVIII v	A.D. XVI ^	*Pridie*
15	A.D. XVIII f> •S	A.D. XVII (C "~N	A.D. XV **•1** tt	**Idibus** *Martiis (Maiis, luliis, Octobribus)*
16	A.D. XVII g->	A.D. XVI ***1**	A.D. XIV **ai**	A.D. XVII)
17	A.D. XVI	A.D. XV	A.D. XIII	A.D. XVI «o oa
18	A.D. XV	A.D. XIV	A.D. XII **?**	A.D. XV r^â f^.
19	A.D. XIV	A.D. XIII	A.D. XI ■a	A.D. XIV **M**
20	A.D. XIII	A.D. XII	A.D. X a	A.D. XIII ^ §
21	A.D. XII	A.D. XI	A.D. IX 3	A.D. XII
22	A.D. XI 5; »	A.D. X **"5 o**	A.D. VIII	A.D. XI t3
23	A.D. X **-1**	A.D. IX	A.D. VII A.D. bis VI» "a	A.D. X *^3 ,T*
24	A.D. IX **s**	A.D. ; VIII a e	A.D. VI	A.D. IX
25	A.D. VIII	A.D. VII	A.D. V a O	A.D. VIII
26	A.D. VII s-—	A.D. VI	A.D. IV	A.D. VII
27	A.D. VI "e	A.D. V	A.D. III	A.D. VI 1 §
28	A.D. V O	A.D. IV	*Pridie Calendas*	A.D. V
29	A.D. IV	A.D. III >	*Martias*	A.D. IV **°îl**
30	A.D. III J			A.D. III
31	*Pridie Calendas Februarias (Septembres, lanuan a s,* 1	*Pridie Calendas Maias (Iulias, Octombres,Decemb).*		*Pridie Calendas Apriles (Iunias, Augustas, Noverribres)*

1 în anii bisextili, a căror lună februarie are 29 de zile.

UNITĂȚI DE MĂSURĂ ROMANE

PENTEU GREUTĂȚI

La romani unitatea de măsură pentru greutăți era asul *(as, assis)* sau **libra** *(libra, -se).*

Asul avea multipli şi submultipli.

Dintre submultipli, subîmpărțirea cea mai importantă era **uncia** *(uncia, -se),* care reprezenta a douăsprezecea parte dintr-un as.

Un as avea greutatea de aproximativ 327 grame, iar uncia de aproximativ 27 grame.

Multiplii asului aveau numele format dintr-un numeral şi din tema cuvîntului as, care se mai numea şi *pondo,* cuvînt nedeclinabil. Ei erau :

Dussis (duo asses) sau	\ ~ a<,;	*Septussis*	7 aşi
Dupondium (duo pondo) J	*	*Octussis*	8 »
Sestertius (sesquitertius)	2 1/2 aşi	*Nonussis*	9 »
Tressis sau *trepondium*	3 »	*Decussis*	10 »
Quatrussis	4 »	*Vigessis*	20 »
Quincussis	5 »	*Trigessis*	30 »
Sexcussis	6 o	*Centussis*	100 »

Submultiplii asului îşi au numele fie în funcție de as, arătînd a cîta parte din as reprezintă, fie în funcție de uncia, arătînd cîte uncii cuprind şi prezen-tîndu-se astfel ca multipli ai unciei. Ei sînt :

	in asi	*in uncii*	*Quincunx*	*m aşi*	*in uncii*
As	1	12		5/12	5
Deunx	11/12	10	*Triens*	1/3	4
Dextans	5/6	11	*Quadrans* (teruncius)	1/4	3
Dodrans	3/4	9	*Sextans*	1/6	2
Bes (bessis)	2/3	8	*Sescuncia* (sesquiuncia)	1/8	1 1/2
Septunx	7/12	7	Uncia	1/12	1
Semis (semissis)	1/2	6			

La rîndul său, *uncia* avea şi ea submultipli:

Semuncia	1/2 de uncie	*Sextula*	1/6 de uncie
Duella	1/3 »	*Scripulum*	1/24 »
Sicilicus	1/4 . ■ »	,	

La început, romanii n-au avut, pentru schimb de bunuri, monede în înțelesul modern, ci se serveau de bare de metal, de obicei de aramă *(xs, seris,* subst.n.), pe care le cîntăreau în aşi. Unitatea de măsură avea greutatea aproximativă a unui as şi se numea *as libralis* sau *aes grave* (fiind cîntărit).
Dar cel mai vechi sistem de apreciere a valorilor la romani a fost în animale, de unde vine şi cuvîntul *pecunia, -ae,* care, pe lîngă înțelesul « avere în animale *»,* avea şi înțelesul « bani» (de la *pecus, -oris, n.* — turmă).
Multiplii şi submultiplii asului ca monedă, purtau aceleaşi numiri şi exprimau, proporțional, aceleaşi valori față de *as libralis,* pe care le aveau față de asul sau libra, ca unități de măsură pentru greutăți.
în anul 494 A.U.C. romanii, urmînd exemplul grecilor, au instituit monede de argint cu următoarele valori : *denarius* = 10 aşi, *quinarius* — 5 aşi, *sestertius* = 2 1/2 aşi.
Din cauză că valoarea asului de aramă a scăzut foarte mult, denarius a ajuns la valoarea de 16 aşi, quinarius la 8 aşi, iar sestertius la 4 aşi.
Dintre ele, monede de circulație obişnuită era *sestertius,* care mai era numit şi *nummus* (ban).
Mai tîrziu s-a introdus şi monedă de aur, *aureus* (nummus), care avea valoare de 25 dinari.
Moneda de aur a căpătat utilizare generală în timpul imperiului.
Valoarea aproximativă a sesterțiului era de 0,25 lei argint, iar un aureus valora cam 25 lei argint.
în timpul imperiului valorile au fost mai scăzute.
Cuvîntul sestertius, cînd însoțea cifre era scris în forma HS, prima literă fiind formată din două linii verticale — care reprezintă liniile verticale de la inițialele a două cuvinte LIBRA, căci sesterțiul era format din două libre şi jumătate — unite printr-o linie orizontală, iar a doua literă era inițiala cuvîntului SEMIS (jumătate).
în exprimarea sumelor, pentru numere de la 1 la 900 se punea numeralul cardinal înaintea cuvîntului *sesterții* (nom. pi.) : *quinquaginta sesterții* (cincizeci de seterți). De la 1000 pînă la 999.000 se punea numeralul cardinal sau distributiv înaintea cuvîntului *milia,* urmat de cuvîntul *sestertiorum* sau mai obişnuit *sestertium* (gen. pi.) : *duo milia sestertium* sau *bina milia sestertium* (două mii de sesterți).
Dar se putea chiar suprima cuvîntul *milia,* care se subînțelegea, şi se spunea numai *duo sestertium* sau *bina sestertium,* cu acelaşi înțeles : două mii de sesterți. De la un milion în sus se punea numeralul adverbial corespunzător, urmat de cuvintele *centena milia* (cîte o sută de mii) şi de cuvîntul *sestertium: decies centena milia sestertium* (de zece ori cîte o sută de mii de sesterții = 1 000 000), formulă care, prin suprimarea şi subînțelegerea cuvintelor *centena milia,* devenea numai *decies sestertium* sau *sestertium decies,* cu acelaşi înțeles : un milion de sesterți.
Exprimarea în cifre a acestor valori se făcea astfel :
HS LX = sexaginta sesterții
HS XX = viginti milia sestertium sau vicena milia sestertium, unde cuvîntul *milia* a fost înlocuit cu o linie orizontală deasupra numeralului.
HSX sestertium decies, unde cuvintele *centena milia* au fost înlocuite cu o
sau linie orizontală deasupra numeralului, şi a simbolului sesterțiului, sau
HS *f~X* I [au] f°[s]t înlocuite cu trei linii, dintre care una orizontală deasupra şi două verticale pe laturile numeralului.
25-c. 335

La moşteniri fracţiunile din întreg (întregul se numea *as)* se notau fie prin subdiviziunile asului *(Heres ex asse* = moştenitor al întregii averi; *Heres ab dodrante* = moştenitor pentru 3/4 din avere), fie prin cuvintele *dimidia, tertia, quarta* puse pe lîngă cuvîntul *pars (Augustus heredem instituit Liviam ex parte tertia* = Augustus a lăsat moştenitoare pe Livia pentru o treime), fie prin fracţiuni ca *tres quartse* = trei pătrimi; *duse quintse* = două cincimi; *quinque septimse* = cinci şeptimi etc.

PENTRU LUNGIMI

Unitatea de măsură pentru lungimi era *pes* (piciorul), care reprezenta cam 0,3 m (0,2957 m).
Submultiplii piciorului erau : *palmus,* care era 1/4 din *pes,* şi *digitus,* care era 1/16 din *pes.*
Multiplii cei mai însemnaţi ai piciorului erau :
cubitus (cotul) = 1 1/2 pes
gradus (pasul) = 2 1/2 pedes
passus (pasul dublu) = 5 pedes = 1 1/2 m. aprox. (1,479 m).
actus =120 pedes
Distanţele pe şosele erau notate prin pietre *(lapis, -idiş),* aşezate la distanţă de 1000 paşi (1478,70 m.), numite *milliaria (milliarium marmor).* Aceasta era mila romană, care era un multiplu al lui *passus* şi reprezenta aproximativ 1 1/2 km.

PENTRU SUPRAFEŢE

Unitatea de măsură pentru suprafeţe era *pes quadratus* sau *constratus,* care avea ca multiplu principal *iugerum;* acesta era egal cu două *actus* pătrate şi avea 28.800 picioare romane pătrate, reprezentînd cam un sfert de hectar sau o jumătate de pogon.

PENTRU CAPACITATE

Unitatea de măsură pentru capacităţi era *amphora* sau *quadrantal,* care reprezenta un volum cu dimensiunile : un picior lungime, un picior lăţime şi un picior înălţime, aproximativ 26 litri.
Submultiplii amphorei erau :
Urna — 1/2 amphora
Modius = 1/3 amphora
Congius = 1/8 amphora
Sextarius = 1/48 amphora sau aproximativ 0,54 litru.
La rîndul său *sextarius* avea submultipli, dintre care cel mai important era *cyathus,* care era a douăsprezecea parte din *sextarius.*
Amphora, urna, congius se întrebuinţau la măsurarea capacităţii numai pentru lichide ; *modius* numai pentru solide ; *sextarius* şi *cyathus* şi pentru lichide şi pentru solide.
Cea mai comodă de întrebuinţat era *sextarius* cu valoarea de aproximativ o jumătate de litru.

CÎTEVA ABREVIERI

Afară de abrevierile notate la capitolele: *Numele la romani, Calendarul roman, Unitățile de măsură romane,* dăm mai jos încă un număr de abrevieri, care se găsesc mai ales în inscripții r

Din viața publică şi militară

Mă.	= *Mdilis*	P.C.	= *Patres Conscripti*
***Mi.* cur.**	= *Mdilis curulis*	P.B.	— *Populus Romanus*
***Mi.* pi.**	= *Mdilis plebis*	Pr.	= *Preetor*
Aug.	— *Augustus*	**Proc.** sau **Pro.**	Cos. — *Proconsul*
P.P.	= *Pater patria* sau ***Primus pilus***	**Prseî.** sau Pr.	= *Praefectus*
		Pont. Mas.	= *Ponlifex Maximus*
Ceea.	= *Ceesar*	**P.B.Q.**	— *Populus Romanus* ***Quiri-tium***
CB.	= *Civis Romanus*		
C.L.	= *Civis Latinus*	P.8. sau PJ. Se.	=»= *Plebis sciturn*
U (G întors)	= *Centurio*	Q.	= *Qusestor*
Cos.	= *Consul*	Q. urb.	= *Qusestor urbanus*
Cosa.	= *Consules*	Quir.	= *Quirites*
Cens. sau Ces.	— *Censor*	Besp. sau **B.P**	= *Respublisa*
CI.	= *Classis*	8.	= *Senatus*
Dec.	— *Decurio*	S. c.	= *Senatus consultum*
Des.	— *Designatus*	**S.P.Q.B.**	= *Senatus populusque Romanus*
D.	= *Divus*		
Eq. Bom. sau E. B.	= *Eques Romanus*	**Q.B.F.F.S.**	= *Quod bonum, felix, faustumque sit*
F.	= *Filius*		
Imp.	— *Imperator*	**Q.D.B.V.**	= *Quod di bene vertant*
Leg.	= *Legatus* sau *Legio*	**Q.B.F.F.F.S.**	= *Quod bene, felix, faustum, fortunatumque sit*
L.	— *Lex*		
H.I.	= *Hasc lex*	**Tr. MU.**	= *Tribunus militum*
Mii.	— *Miles*	**Tr. pi.**	= *Tribunus plebis*
N.	— *Nepos*	**Trib. potest.**	— *Tribunicia potestate*
OJtt.	= *Optimus Maximus*	**Tet.**	= *Veteranus*

Pe pietre funerare

De sua pecunia posuit	**D.S.P.**	= *De sua pecunia*
Dono dedit, Dedit, Dedicavit	**F.**	— *Fecit*
Dis Manibus	**F.C.**	= *Faciendum curavix*
De suo	**P.**	= *Posuit*
De suo dedit	**P.C.**	= *Ponendum curavit*
Poni iussit	**L.B.**	= *Lubens merito*
Pecunia publica	**Q.V.**	— *Qui vixit* (urmează **cifra**
Hic cubat		anilor)
Hic situs est	**S.T.T.L.**	= *Sit tibi terra levis*
Bene merenti	**L.S.**	= *Locus sepulturse*

în scrisori:

Salutem	S.V.B.E.E.V.	= *Si vales, bene est; ego*
Salutem dicit		*valeo*
Salutem dicit plurimam	S.T.E.Q.V.B.E.	= *Si tu exercitusque valetis,*
Salutem plurimam		*bene est.*

TABLA DE MATERII

Pag.
Prefața..... 5
Bibliografie 7
Noțiuni generale **9**
Alfabetul 9
Scrierea..... 9
Pronunțarea..... 11
Accentuarea..... **12**
MORFOLOGIA
Părțile de vorbire..... 17
Substantivul ....., ... **19**
Genul..... 19
Numărul..... 20
Cazurile..... 20
Numărul declinăriloş..... 21
Rădăcină, temă, desinență, terminație, sufix 21
' Declinarea I.....7.....;....., 22 V
Declinarea a Ii-a..... 23
Declinarea a **III-a** 26
Declinarea a IV-a 30
Declinarea a V-a 33
Declinarea substantivelor compuse..... 34
Declinarea substantivelor greceşti..... 35
Declinarea I..... 35
Declinarea **a** Ii-a..... 36
Declinarea **a III-a**..... 36
Adjectivul..... 38
Comparația adjectivelor ..... 42 ■*■
Numeralul..... **47**
Numeralele cardinale..... 47
Numeralele ordinale 50
Numeralele distributive..... 52
Numeralele adverbiale..... 53
Alte feluri de numerale..... 54

Pag.

Pronumele..... 55
Pronumele personale şi reflexive..... 55
Pronumele posesive 57
Pronumele demonstrative..... 59
Pronumele relative..... 63
Pronumele interogative.....1..... 65
Pronumele nedefinite 67
!*—**Verbul**..... 71
Verbul *sum*..... 74
Conjugarea verbului *sum*..... 75
Conjugarea verbului *prosum*..... 76
Verbul *possum* 78
Conjugarea verbului *possum* .....i... 79
"Conjugarea I activă 80
Conjugarea I pasivă 81
Conjugarea a **Il-a** activă 82
Conjugarea a Il-a pasivă..... 83
Conjugarea a IlI-a activă, categoria 1..... 84
Conjugarea a IlI-a pasivă, categoria I 85
Conjugarea a **III-a** activă, categoria a Il-a .....,..... 86
Conjugarea a IlI-a pasivă, categoria a Il-a 87
Conjugarea a IV-a activă..... 88
Conjugarea a IV-a pasivă 89
Verbele deponente..... 90
Conjugarea I deponentă..... 91
Conjugarea Il-a deponentă 92
Conjugarea IlI-a deponentă, categoria I..... 93
Conjugarea III-a deponentă, categoria II 94
Conjugarea IV-a deponentă..... 95
Verbele semideponente 96
Conjugarea perifrastică 96
Conjugarea perifrastică a verbului laudo 97
Forma activă 97
Forma pasivă 97
Observaţii asupra conjugărilor..... 98
Observaţii asupra tulpinelor verbale 99
Verbele anomale..... 101
Conjugarea verbului *colo*..... 102
Conjugarea verbului *eo* ..... **10J>y**
Conjugarea verbului *fero* ..... *iOT*
Conjugarea verbului *fio*..... ljj)
Conjugarea verbului *edo*..... 112
Verbele defective 113
Verbele nepersonale..... 116
XoTerbul..... 117
Adverbul de timp 117
Adverbul de loc..... **117**
Adverbul de cantitate 118
Adverbul de afirmare 118

X

390

Pag.

Adverbul de negare **118**
Adverbul de întrebare **118**
Adverbul de îndoială..... **118**
Adverbul de mod..... **118**
Compararea adverbelor de mod 120
Prepoziția..... 122
Conjuncția..... 126
Interjecția **128**
SINTAXA
Propoziția **131**
Propoziția afirmativă..... **131**
Propoziția negativă **131**
Propoziția interogativă independentă..... **138**
Propoziția simplă 135
Subiectul şi predicatul ..... 13$
Subiectul 136
Predicatul..... 136
Acordul predicatului cu subiectul 137
Acordul predicatului cu mai multe subiecte 139
Propoziția dezvoltată..... **142**
Atributul..... 142
Atributul adjectival 143
Atributul substantival **144**
Apoziția 146
Complementul 148
Complementul direct 148
Complementul indirect 152
cu verbe : în cazul dativ 152
cu verbe : în cazul genitiv 157
cu verbe : în cazul ablativ 159
Complementul adjectivului:..... 160
în cazul genitiv 160
în cazul dativ 162
în cazul ablativ 163
Complementul comparativului şi al superlativului 164
Complementul pronumelor 167
Complementul unui adverb 168
Complementul interjecției..... 168
Complementele circumstanțiale 170
Complementul circumstanțial de cauză..... 170
Complementul circumstanțial de mod 172
Complementul circumstanțial de loc 174
Complementul circumstanțial de timp 181
Complementul circumstanțial instrumental .....,.. 184
Complementul circumstanțial de măsură 186
Complementul circumstanțial de relație 188

Propoziția independentă..... 190
Întrebuințarea modurilor.....___ 190
Indicativul..... 190
Conjunctivul..... 192
Imperativul..... 195
Infinitivul..... 197
Fraza 199
Fraza formată prin juxtapunere 200
Fraza formată prin coordonare..... 201
Conjuncțiile coordonatoare 202
Conjuncțiile copulative..... 202
Conjuncțiile disjunctive..... 210
Conjuncțiile adversative 213
Conjuncțiile cauzale..... 217
Conjuncțiile conclusive 220
Fraza formată prin subordonare..... 222
Propoziția atributivă.....___ 223
Propoziția completivă..... 226
Propoziția completivă infinitivală 227
Propoziția completivă conjunctivală 235
Propoziția completivă introdusă prin *guod* 239
Propoziția completivă interogativă indirectă..... 241
Propozițiile circumstanțiale 244
Propoziția temporală..... 244
Substituirea propoziției temporale 250
Propoziția cauzală..... 252
Substituirea propoziției cauzale..... 255
Propoziția concesivă 256
Substituirea propoziției concesive 259
Propoziția condițională X..... 260
Substituirea propoziției | condiționale 268
Propoziția finală..... 269
Substituirea propoziției finale.....i 271
Propoziția consecutivă 274
Propoziția comparativă..... 277
Propozițiile care încep cu pronume relativ 281
Tabloul propozițiilor circumstanțiale 283
Consecutio temporarii..... 284
înțelesul timpurilor 284
Tabloul raportului timpurilor indicativului între ele..... 286
întrebuințarea timpurilor conjunctivului în propoziții subordonate----- 289
Oral io obliqua 295
Trecerea din oratio recta în oratio obliqua..... 297
întrebuințarea modurilor..... 297
întrebuințarea pronumelor personale..... 299
'jfc Vorbirea indirectă în înțelesul larg 300
-' Ordinea cuvintelor în propoziție (Topica) 302
Ordinea propozițiilor în frază..... 313
Organizarea perioadelor..... 318

Pag.
Figuri gramaticale şi stilistice .....----- 322
Figuri etimologice ....., 322
Figuri sintactice 323
Figuri de înțeles sau tropi..... 328
Figuri de cugetare 329
Formarea cuvintelor 331
Familie de cuvinte..... 331
Derivarea 333
Derivarea substantivelor..... 334
Derivarea adjectivelor 336
Derivarea verbelor 337
Derivarea adverbelor..... 338
Compunerea..... 339
Compunerea cu prefixe 340
Compunerea cu alte categorii de cuvinte..... 342
Noțiuni de prosodie 345
Reguli generale care se aplică silabelor inițiale şi interne..... 345
Reguli generale pentru silabele finale..... 350
Declinarea substantivelor şi adjectivelor .....•..... 350
Pronumele 351
Numeralul..... 352
Conjugarea..... 352
Cuvintele invariabile 354
Noțiuni de metrică 355
Felurile măsurilor..... 356
Hexametrul 356
Pentametrul..... 360
Distihul elegiac 360
Metrica odelor şi epodelor lui Iloratius: Măsurile..... 361
Versurile logaedice 361
Alte feluri de versuri..... 363
Gruparea versurilor 365
Versuri întrebuințate de alți poeți..... 369
Versuri întrebuințate pentru poezia întreagă 373
Strofe 373
Numele Ia romani 374
Calendarul roman 379
Unități de măsură romano.....'..... 384
Pentru greutăți 384
Monede 385
Pentru lungimi 386
Pentru suprafețe..... 386
Pentru capacitate 386
Citeva abrevieri..... 387

JBIBLUIV. CLUJ
Nr.. .$y.?£-19J5E Ifctmplar ltgjiî